

UNIVERSITATEA DE STAT DIN MOLDOVA

INSTITUTUL DE ISTORIE

Cu titlu de manuscris

CZU: 94:392.5(498+478)"16/18"(043)

FELEA ALINA

**INSTITUȚIA CĂSĂTORIEI ȘI RELAȚIILE DE RUDENIE
ÎN ȚARA MOLDOVEI
(SEC. AL XVII-LEA – ÎNCEPUTUL SEC. AL XIX-LEA)**

SPECIALITATEA: 611.02 – ISTORIA ROMÂNILOR (PE PERIOADE)

Teza de doctor habilitat în istorie

Consultant științific: _____ **Dragnev Demir,**

doctor habilitat în istorie, profesor universitar,
membru corespondent al AȘM

Autor: _____ **Felea Alina,**

doctor în istorie, conferențiar cercetător

CHIȘINĂU, 2023

© Felea Alina

CUPRINS

ADNOTĂRI (în limbile română, rusă, engleză).....	5
LISTA ABREVIERILOR	8
INTRODUCERE	9
1. INSTITUȚIA CĂSĂTORIEI ȘI RELAȚIILE DE RUDENIE DIN ȚARA MOLDOVEI ÎN ISTORIOGRAFIE ȘI ÎN SURSELE ISTORICE	19
1.1. Instituția căsătoriei și relațiile de rudenie din perspectivă istoriografică	19
1.2. Izvoarele istorice ale cercetării	38
1.3. Concluzii la capitolul 1	52
2. INSTITUȚII ȘI OBICEIURI PRENUPTIALE ALE ROMÂNILOR ORTODOCȘI DIN TARA MOLDOVEI: PEȚITUL ȘI LOGODNA	55
2.1. Actanții principali ai etapei prenuptiale.....	57
2.1.1. Bărbații celibatari.....	57
2.1.2. Tinerele necăsătorite.....	63
2.2. Peșitul, logodna și constituirea rudeniei fictive.....	67
2.2.1. Peșitul	67
2.2.2. Logodna. Stabilirea relației de rudenie fictivă.....	71
2.2.3. Izvodul de zestre - condiție indispensabilă a înțelegerii de căsătorie.....	93
2.3. Concluzii la capitolul 2	109
3. ÎNCHEIEREA CĂSĂTORIEI LA ROMÂNII ORTODOCȘI DIN ȚARA MOLDOVEI: CONDIȚII, LEGISLATIE ȘI REALITĂȚI	112
3.1. Procedura de cercetare: prevederi canonic-legislative și realitate cotidiană.....	114
3.2. Legitimarea alianței matrimoniale în Țara Moldovei – Sfânta Taină a Nunții	124
3.2.1. Cununarea mirilor	127
3.2.2. Legitimitatea mariajului în surse.....	141
3.2.3. Ospățul de nuntă – tradiții și realitate.....	145
3.3. Căsătoriile mixte în Țara Moldovei: particularități și cotidian	157
3.3.1. Căsătorii interconfesionale	158
3.3. 2. Căsătoriile mixte intersociale și interetnice.....	173
3.3.2. 1. Căsătoriile românilor cu țiganii	173
3.3.2.2. Căsătoria moldovencilor cu militarii și șerbii ruși.....	180
3.4. Concluzii la capitolul 3.....	185

4. INSTITUȚIA CĂSĂTORIEI ȘI RELAȚIILE DE RUDENIE ÎN ȚARA MOLDOVEI	190
4. 1. Statutul de persoană căsătorită în sursele din Țara Moldovei	192
4.1.1 Statutul de femeie căsătorită.....	192
4.1.2. Statutul de bărbat căsătorit.....	198
4.2. Rudenia spirituală stabilită prin instituția nașilor.....	200
4.2.1. Rudenia spirituală din nașia de Botez	202
4.2.2. Instituția căsătoriei și rudenia spirituală stabilită prin instituția nașilor de Cununie.....	216
4.3. Interdicții de căsătorie în cazul rudeniei	228
4.4. Concluzii la capitolul 4.....	244
5. ÎNCETAREA CĂSĂTORIEI ȘI RECĂSĂTORIA ÎN ȚARA MOLDOVEI: PREVEDERI CANONICO-LEGISLATIVE, MENTALITĂȚI ȘI COTIDIAN.....	246
5.1. Încetarea căsătoriei în urma decesului soțului/soției.....	247
5.2. Divorțul în Țara Moldovei.....	255
5.2.1. Prevederi canonic-legislative privind motivele divorțului și procesul de divorț.....	256
5.2.2. Adulterul și încetarea căsătoriei	265
5.2.3. Incapacitatea unuia dintre soți la viață conjugală.....	276
5.2.4. Beția și bătaia: probleme în familie și disoluția cuplului.....	281
5.2.5. Alte motive de divorț.....	285
5.3. Recăsătorirea: căsătorii nepravilnice și nelegiuite	290
5.3.1. Cea de-a doua și a treia căsătorii – între permisiune condiționată și realitate.....	290
5.3.2. Cea de-a patra căsătorie – mariaj interzis	306
5.4. Concluzii la capitolul 5.....	312
CONCLUZII GENERALE ȘI RECOMANDĂRI.....	316
BIBLIOGRAFIE	324
ANEXE.....	355
DECLARAȚIA PRIVIND ASUMAREA RĂSPUNDERII	380
CV-ul AUTORULUI.....	381

ADNOTARE

Autor: Felea Alina

Tema: Instituția căsătoriei și relațiile de rudenie în Țara Moldovei (sec. al XVII-lea – începutul sec. al XIX-lea). Teză de doctor habilitat în istorie, Chișinău, 2022.

Domeniul de studiu: specialitatea 611.02 – Istoria Românilor (pe perioade).

Cuvinte-cheie: Instituția căsătoriei, mariaj, relații de rudenie, rudenie fictivă, rudenie sufletească, rudenie prin alianță, drept canonic, pețit, logodnă, Sfânta Taină a Nunți, cununie, holtei, fată mare, soț, soție, nănaș/ă, fini, peci, izvod de zestre, ospăț de nuntă, divorț, recăsătorire, căsătoria repetată, căsătorii mixte, carte de dispărțanie.

Structura tezei: lista abrevierilor, introducere, cinci capitole a câte 3-4 subcapitole, concluzii generale și recomandări, bibliografie cu 559 titluri, 323 pagini (până la bibliografie), 2 anexe, declarația privind asumarea răspunderii și CV-ul autorului.

Scopul tezei: analiza complexă, interdisciplinară a instituției căsătoriei și relațiilor de rudenie din Țara Moldovei (ca produs al acestei instituții) în sec. al XVII-lea – începutul sec. al XIX-lea, cu componentele sale legislativ-canonic, cu etapele sale caracteristice, dar și ca fenomen social.

Obiectivele tezei: reflectă analiza istoriografiei și cercetarea surselor; oferirea unei viziuni ample asupra instituției căsătoriei și relațiilor de rudenie prin evidențierea elementelor caracteristice ale unei instituții sociale, efectele acesteia, stabilirea gradului de rudenie, prezentarea situației reale; cercetarea atitudinii Bisericii, elitei sau a comunității față de căsătoria legitimă și nelegitimă; determinarea interdicțiilor și aplicabilitatea acestora; analiza implicării membrilor societății în constituirea unei alianțe matrimoniale; elucidarea relației de rudenie sufletească; analiza cazurilor de încheire a celei de-a doua, a treia și a patra căsnicie, a mariajelor cu rudele, a celor mixte și efectele încheierii lor; elucidarea condițiilor de disoluție a căsătoriei; evidențierea motivațiilor pentru divorț și realitatea cotidiană; identificarea termenilor.

Noutatea și originalitatea științifică: este o primă cercetare interdisciplinară care prezintă instituția căsătoriei și relațiile de rudenie din Țara Moldovei în sec. al XVII-lea – începutul sec. al XIX-lea, în special la românii ortodocși, cu excepția cazurilor căsătoriilor mixte, ca parte a spațiului românesc și a lumii ortodoxe – cu etapele caracteristice: de la etapele prenuptiale până la disoluția căsătoriei, evidențind tipul de rudenie stabilit etc., reflectându-se și probleme controversate.

Rezultatele obținute: pentru prima dată în cercetarea istorică este realizată o cercetare interdisciplinară a instituției căsătoriei și a relațiilor de rudenie în Țara Moldovei în sec. al XVII-lea- începutul sec. al XIX-lea. Rezultatele științifice obținute reprezintă un aport considerabil la investigarea unor aspecte importante ce țin de funcționarea instituției căsătoriei și a relațiilor de rudenie în cadrul societății premoderne cu evidențierea aspectelor modernizatoare.

Semnificația teoretică: s-a elaborat cadrul conceptual asupra evoluției instituției căsătoriei și relațiilor de rudenie în Țara Moldovei în sec. al XVII-lea -începutul sec. al XIX-lea în baza unei metodologii complexe cu rezultate teoretice importante, care au determinat crearea unei noi direcții științifice – cea a fenomenului căsătoriei. Concluziile formulate în teză completează cu date noi, inedite, cunoștințele existente asupra problemei cercetate și pot servi drept bază teoretică în cercetarea fenomenului căsătoriei și relațiilor de rudenie în alte perioade istorice.

Valoarea aplicativă. cercetarea poate fi utilizată pentru elaborarea cursurilor universitare și a manualelor pentru facultățile de istorie, drept, teologie, sociologie. În același timp, rezultatele cercetării pot servi drept punct de plecare în studierea aspectelor evoluției instituției căsătoriei și a relațiilor de rudenie în perioadele premergătoare și următoare în aspect comparativ .

Implementarea rezultatelor științifice: rezultatele teoretice și practice au fost aprobate prin publicarea a 2 monografii, 1 lucrare colectivă, 1 culegere de documente (în coautorat), și 45 de studii, articole științifice și teze care au fost publicate în Republica Moldova și peste hotare, în comunicări, inclusiv plenare, prezentate la circa 30 de conferințe naționale și internaționale.

АННОТАЦИЯ

Автор: Феля Алина

Тема: Институт брака и родственные отношения в Молдавском княжестве (XVII в. – начало XIX в.). Диссертация на соискание ученой степени доктора хабилитат истории, Кишинев, 2022.

Область научного исследования: специальность 611.02 – История румын (по периодам).

Ключевые слова: институт брака, родство, фиктивное родство, духовное родство, брачное родство, каноническое право, сватовство, помолвка, Святое Таинство Брака, венчание, холостяк, незамужняя девушка, муж, жена, приданое, свадебное застолье, приемники, крестный сын, крестная дочь, развод, повторный брак, смешанные браки.

Структура диссертации: список сокращений, введение, пять глав, по 3-4 подглавы в каждой, общие выводы и рекомендации, библиография из 559 наименований, 323 страниц (до библиографии), 2 приложения, декларация об ответственности и резюме автора.

Цель диссертации: комплексный междисциплинарный анализ института брака и родственных отношений в Молдавском княжестве в XVII – начале XIX в. применительно только к румынским православным, с его законодательно-каноническими составляющими, с характерными для него этапами, а также рассмотрение его как общественного явления. **Задачи диссертации** отражают анализ историографии и исследование источников; обеспечение широкого представления об институте брачно-родственных отношений путем выделения характерных элементов социального института и его воздействий, установления степени родства, представления конкретных ситуаций; исследование отношения церкви, элиты или общества к законным и незаконным бракам; определение запретов и их применимости; анализ участия членов общества в составлении брачного союза; освещение отношений при духовном родстве; анализ случаев заключения второго, третьего и четвертого брака, браков с родственниками, смешанных браков и последствий их заключения; прояснение условий расторжения брака; выявление мотивов развода и повседневной реальности; определение терминов.

Научная новизна и оригинальность. Это первое междисциплинарное исследование, которое представляет институт брака и родственные отношения в среде румынских православных в XVII – начале XIX в. в Молдавии как части румынского пространства и православного мира – с характерными этапами: от добрачных стадий до расторжения брака, с выделением установившегося типа родства и т. д., а также отражением спорных вопросов. **Полученные результаты:** впервые в историческом исследовании проводится междисциплинарное изучение института брака и родственных отношений. Полученные научные результаты представляют собой значительный вклад в исследование некоторых важных аспектов истории института брака и родственных отношений в Молдавском княжестве в рассматриваемый период, которые относятся к функционированию института в обществе эпохи преמודерна с выделением модернизационных аспектов. **Теоретическая значимость:** разработаны концептуальные основы эволюции института брака и родственных отношений в Молдавском княжестве в указанный период на основе сложной методологии с важными теоретическими результатами, что привело к созданию нового научного направления, связанного с изучением феномена брака. Выводы, сформулированные в диссертации, дополняют новые, уникальные данные, имеющиеся знания по рассматриваемой проблеме и могут служить теоретической базой при исследовании феномена брака и родства в другие исторические периоды.

Прикладное значение работы: исследование может быть использовано при разработке вузовских курсов и учебников для факультетов истории, права, богословия, социологии. Его положения могут служить отправной точкой в изучении аспектов эволюции института брака и родства в предшествующий и последующий периоды в сравнительном аспекте. **Внедрение научных результатов.** Теоретические и практические результаты подтверждены публикацией 2 монографий, 1 коллективной работы, 1 сборника документов (в соавторстве), 45 научных статей и тезисов, опубликованных в Республике Молдова и за рубежом, а также докладами, в том числе пленарными, представленными на около 30 национальных и международных конференциях.

ANNOTATION

Author: Alina Felea

Subject: The institution of marriage and kinship relations in the Land of Moldova (17th century - early 19th century). Habilitation thesis in history, Chisinau, 2022. **Field of study:** specialty 611.02 - History of Romanians (by periods). **Keywords:** institution of marriage, kinship, fictitious kinship, canon law, Holy Sacrament of Marriage, wedding, engagement, celibate, unmarried girl, husband, wife, dowry, wedding party, godfather, godmother, goddaughter, godson, divorce, remarriage, repeated marriage, mixed marriages, separation document, divorce.

Thesis structure: list of abbreviations, introduction, five chapters, 3-4 subchapters each, general conclusions and recommendations, bibliography with 559 titles, 323 pages (up to bibliography), 2 appendix, statement on assumption of responsibility and author's CV.

The aim of the thesis: the complex, interdisciplinary analysis of the institution of marriage and kinship relations in the Land of Moldova in the XVIIth century - the beginning of the XIXth century, with reference only to the marriage of the Romanian Orthodox, with its legislative-canonical components, with its characteristic stages, but also as a social phenomenon. **The objectives of the thesis** reflect the analysis of historiography and the research of sources; providing a broad view of the institution of marriage and kinship relations by highlighting the characteristic elements of a social institution, its effects, establishing the degree of kinship, presenting the real situation; researching the attitude of the Church, the elite or the community towards legitimate and illegitimate marriage; determination of prohibitions and their applicability; the analysis of the involvement of the members of the society in the constitution of a matrimonial alliance; elucidation of the relationship of soul kinship; the analysis of the cases of concluding the second, third and fourth marriage, of the marriages with the relatives, of the mixed ones and the effects of their conclusion; elucidating the conditions for the dissolution of the marriage; highlighting the motivations for divorce and the daily reality; identifying the terms.

Scientific novelty and originality. It is a first interdisciplinary research, which presents the institution of marriage and kinship relations with the Romanian Orthodox in Moldavia in the 17th century - beginning of the 19th century, as part of the Romanian space and the Orthodox world - with the characteristic stages: from the prenuptial stages to the dissolution of the marriage, highlighting the established type of kinship, etc., also reflecting controversial issues. **The results obtained:** for the first time in the historical research, an interdisciplinary research of the institution of marriage and kinship relations is carried out. The obtained scientific results represent a considerable contribution to the investigation of some important aspects of the history of the institution of marriage and kinship relations in the Land of Moldova in the 17th century - beginning of the 19th century related to the functioning of the institution within the pre-modern society, with the highlighting of the modernizing aspects.

Theoretical significance. The conceptual framework on the institution of marriage and kinship relations in Moldova in the 17th century - beginning of the 19th century based on a complex methodology with important theoretical results was elaborated, which led to the creation of a new scientific direction - that of the phenomenon of marriage. The conclusions formulated in the thesis complete with new, unique data, the existing knowledge on the researched problem and can serve as a theoretical basis in the research of the phenomenon of marriage and kinship in other historical periods.

Application value. The research can be used to develop university courses and textbooks for the faculties of history, law, theology, sociology. At the same time, the results of the research can serve as a starting point in studying the aspects of the evolution of the institution of marriage and kinship in the preceding and following periods, in a comparative aspect. **Implementation of scientific results.** The theoretical and practical results were approved 2 monographs, 1 collective paper, 1 collection of documents (co-authored), and 45 studies, scientific articles and theses, which were published in the Republic of Moldova and abroad, in papers, including plenary, presented at about 30 national and international conferences.

LISTA ABREVIERILOR

AIIAX – Anuarul Institutului de Istorie "A. D. Xenopol"

ANRM- Arhiva Națională a Republicii Moldova

BOR – Biserica Ortodoxă Română

Condica, II - *Condica lui Constantin Mavrocordat. Vol. II*

Condica, III - *Condica lui Constantin Mavrocordat. Vol. III*

CR - *Carte românească de învățătură, 1646.*

CSȚR - *Călători Străini despre Țările Române*

d. - dosar

DIR A. - *Documente privind Istoria României. A. Moldova*

DRH A. - *Documenta Romaniae Historica. A. Moldova*

F. - Fondul

f. - fila

gl. - glava

Hexabiblul lui Harmenopolos - *Manualul legilor sau așa-numite CELE ȘASE CĂRȚI ale lui Constantin Harmenopolos*

ÎL - *Îndreptarea legii (1652)*

inv. - inventar

MEF - *Moldova în epoca feudalismului*

MMS – Mitropolia Moldovei și a Sucevei

p. - pagina

Sămile, I - *Sămile Visteriei Țării Moldovei. Vol.I.*

Sămile, II - *Sămile Visteriei Țării Moldovei. Vol.II*

ST - *Studii Teologice*

Studii ...- *Studii și documente cu privire la istoria românilor*

Syntagma - *Алфавитная синтагма Матфея Властыря. Собрание по алфавитному порядку всех предметов, содержащихся в священных и божественных канонах*

v. - verso

vol. - volumul

INTRODUCERE

Actualitatea și importanța temei abordate. Timp de secole, unul dintre pilonii societății românești, dar și a celei europene, a fost instituția căsătoriei, cu relațiile de rudenie ce au reieșit din ea, care a stat la baza constituirii familiei. În societatea traditională a Țării Moldovei din perioada sec. al XVII-lea – începutul sec. al XIX-lea, ca și în cea din Țara Românească, dar și din întreg spațiul ortodox, procesul de funcționare a instituției căsătoriei a fost determinat de dreptul matrimonial ortodox, de regulatori sociali (valori, norme, credințe, sancțiuni), cunoașterea cărora ar determina populația în condițiile societății contemporane să reflecteze atât asupra momentului încheierii alianței matrimoniale, apreciind posibilitățile liberei alegeri a partenerului, cât și asupra dreptului de a divorța. În ultimile decenii, societatea din Republica Moldova, de exemplu, se confruntă cu un regres evident în ceea ce privește instituția căsătoriei, statisticile demografice arată că scade numărul căsătoriilor și crește numărul divorțurilor, astfel, doar în perioada 2016 –2020 numărul căsătoriilor înregistrate s-au micșorat cu 34,2% de la 17590 la 11568. Cei mai dramatici indicatori au fost semnalati de Biroul Național de Statistică în anul 2020, când căsătoriile au scăzut față de anul 2019 cu 25,3%. Fenomenul este explicat prin mai mulți factori: plecarea tinerilor din țară, amânarea căsătoriei pentru o vârstă mai târzie, tinerii căutând să se realizeze profesional, dar și orientându-se spre alte forme de conviețuire decât cele tradiționale lumii creștine, inclusiv concubinajul. În același timp, după obținerea independenței Republicii Moldova în 1991, pe fundalul crizei economico-sociale s-au înregistrat numeroase cazuri de divorțuri și destrămări ale familiei, nu numai ale persoanelor tinere, dar și în familii cu o durată mare a mariajului, explicat prin probleme de diferită natură: de la cele financiare la cele psihologice, marcat însă de fenomenul emigrării unuia dintre soți. Totodată, deși se mai păstrează unele tradiții și ritualuri creștine în încheierea căsătoriei și în stabilirea relațiilor de rudenie prin căsătorie, stabilite încă în sec. al XVII-lea, dar și anterior, inclusiv cele de la oficierea Sfintei Taine a Nunții, precum jurământul mirilor, prezența nașilor, Dansul lui Isaia etc., totuși rolul și valoarea acestor rituri, obiceiuri, tradiții și a relațiilor de rudenie constituite nu sunt pe deplin conștientizate de către cetățeni, fiind înregistrată și o criză a valorilor, fapt demonstrat și de numărul mare de divorțuri. Cercetarea evoluției instituției căsătoriei în timp, analiza prevederilor privind încheierea mariajului, atitudinii membrilor comunității față de această instituție socială, a implicării statului în menținerea valorilor creștine și a familiei, sublinierea rolului Bisericii în societate, modalitățile de rezolvare a anumitor situații cotidiene în societate, reglementările canonice privind divorțurile ar putea oferi modele de comportament viabile și astăzi. Actualitatea temei este determinată și de faptul că problema evoluției instituției căsătoriei și a relațiilor de rudenie, de rând

cu cele ce țin de viața cotidiană și mentalități, a fost ignorată mult timp, prioritate acordându-se cercetărilor socioeconomice și politice.

Importanța cercetării temei rezultă și din însemnătatea căsătoriei a doi indivizi pentru o societate tradițională, atât în prezent, cât și mai ales pentru cea a Țării Moldovei din perioada sec. al XVII-lea – începutul sec. al XIX-lea, în special: 1) În urma căsătoriei se constituia *familia conjugală*, se oficializau relațiile dintre soț și soție. Prin Sfânta Taină a Nunții căsătoria era sancționată de Biserica Ortodoxă, fiind recunoscută de stat și de societate. 2) Căsnicia a stat și la baza relațiilor de rudenie, devenind una din formele de sociabilitate cele mai răspândite, ce contribuie la înțelegerea modului de evoluție și funcționare a comunității tradiționale românești din Țara Moldovei. a) Prin alianță matrimonială se întemeia o unitate a societății din care rezultau urmași, creându-se astfel o rețea de rude din legături de sânge¹. b) În urma încheierii alianței matrimoniale se crea și *rudenia prin alianță*, cunoscută în Țara Moldovei drept rudenie de cuscrie. c) Reieșind din anumite principii religioase, căsătoria puneă începutul și a unei forme spirituale a rudeniei, numită în Țara Moldovei rudenie sufletească, întrucât își are sorgintea în cele Două Sfinte Taine ale Bisericii: Sfântul Botez și Sfânta Taină a Nunții. 3) Instituția căsătoriei în Țara Moldovei în sec. al XVII-lea – înc. sec. al XIX-lea îndeplinea în societate funcțiile de control social, reglementând relațiile sociale intercomunitare, ceea ce permitea societății să impună condiții normative, a căror încălcare erau dăunătoare comunității, reieșind din normele și valorile morale acceptate. Încălcarea prevederilor canonice erau calificate drept crimă contra familiei și moralei, cei vinovați fiind sancționați atât de Biserica și stat, cât și de comunitate. 4) Terminologia specifică instituției căsătoriei și relațiilor de rudenie în Țara Moldovei din sec. al XVII-lea – începutul sec. al XIX-lea s-a menținut nu doar pe întreaga perioadă cercetată, dar și până în prezent, fiind o dovadă a continuității tradițiilor românești și a celor creștin-ortodoxe. 5) Statul și Biserica au acționat împreună pentru respectarea valorilor creștin-ortodoxe, comunitatea fiind adeptul lor, urmărind și respectarea tradițiilor românești caracteristice căsătoriei.

Încadrarea temei în preocupările istoriografice internaționale, naționale și zonale. Istoriografia universală a abordat pe larg tematica instituției căsătoriei și a relațiilor de rudenie în diferite perioade istorice, sub diverse aspecte, în diverse domenii conexe istoriei, elaborând un șir de lucrări care au stat la baza formării conceptelor, teoriilor de dezvoltare și funcționare a instituției căsătoriei și a relațiilor de rudenie, au stabilit lexicul specific. În special, în acest sens s-a remarcat Școala Analelor, care a investigat subiectele istorice prin prisma factorului uman, a celor mici, a

¹ Problema a fost reflectată în: Szekely, Maria Magdalena. *Structuri de familie în societatea medievală moldovenească*. În: *Arhiva Genealogică*, IV (IX), 1997, 1-2, p. 59-117; Voinea, M. *Sociologia familiei*. București, 1993.

evenimentelor cotidiene, a bucuriilor mărunte ale vieții și a mentalităților². Cercetările și concluziile teoretice formulate în istoriografia universală sivesc drept bază metodologică în elaborarea tezei date.

În spațiul românesc, instituția căsătoriei și relațiile de rudenie și-au găsit reflecție parțială într-o serie de lucrări valoroase din diferite perioade, cercetări care se referă la istoria familiei din spațiul românesc în general, în lucrări dedicate istoriei dreptului familiei sau istoriei bisericii și în studii speciale. În cercetarea problematicii enunțate, putem evidenția câteva etape în istoriografia națională, fiecare caracterizându-se printr-un anumit nivel științific de investigație. Cercetări referitoare la tematica studiată au fost publicate începând cu mijlocul secolului al XIX-lea, o atenție deosebită acordându-se tradițiilor și obiceiurilor românești sau cercetărilor genealogice. În perioada interbelică, în problematica cercetării căsătoriei a continuat tradiția cercetărilor genealogice, dar accent s-a pus pe cercetări sociologice, iar în perioada postbelică, pe lângă abordările tradiționale, istoriografia națională a fost influențată de Școala Analelor și s-a dezvoltat direcția cercetării istoriei vieții cotidiene și a mentalităților. Totodată, în această perioadă apar sinteze generale de istorie a românilor și a istoriei dreptului românesc, în care, tangențial sau cu accent pe anumite puncte de bază, sunt analizate aspecte din istoria instituției căsătoriei și relațiilor de rudenie din întreg spațiul românesc, inclusiv și din Țara Moldovei în sec. al XVII-lea – începutul sec. al XIX-lea, însă, în mare parte, expuse de pe pozițiile istoriografiei marxiste. După 1990, în istoriografia românească apar tematici noi, bazate pe studierea microistoriei – a relațiilor de familie, a relațiilor interpersonale, a vieții cotidiene, a mentalităților etc., în această cheie fiind prezentată și instituția căsătoriei și relațiile de rudenie. Este perioada când se impun o serie de cercetări bazate pe studii interdisciplinare, utilizând metodologia Școlii Analelor, dar și noi metode de investigație. Totodată, se evidențiază trei școli istoriografice (de la Cluj, de la București și de la Iași). Sunt publicate numeroase lucrări care fie că se referă direct la tematica instituției căsătoriei și a relațiilor de rudenie, sau tangențial abordează problema, dar în mare măsură cu referire la istoria Transilvaniei și a Țării Românești, unde putem evidenția lucrări temeinic fundamentate, pe când cele cu referire la Țara Moldovei sunt reduse la nivel de studii și articole pe o anumită tematică. Școala istoriografică de la Chișinău s-a încadrat în tendințele evoluției istoriografiei românești, tratând subiectul instituției căsătoriei și disoluția acesteia prin prisma factorului feminin sau a fenomenului căsătoriilor mixte. Instituția căsătoriei și a relațiilor de rudenie în Țara Moldovei în sec. al XVII-lea- începutul sec. al XIX-lea, abordată de autoarea tezei în diverse studii, inclusiv

² Duby, G. *Le chevalier, la femme et le prêtre. Le mariage dans la France féodale*. Hachette. Paris: „Pluriel”, 1981; Flandrin, J.L. *Failles, parenté, maison, sexualité dans l'ancienne société*. Paris: Revue du Nord, 1984; Collomp, A. *Ménage et famille. Etudes comparatives sur la dimension et la structure du groupe domestique*. In: *Annales E.S.C.*, 29e année, no. 3, 1974, p. 777-786.

monografii, se înscrie în direcțiile de cercetare ale istoriografiei naționale și a celei internaționale. Includerea în circuitul științific a surselor noi și a rezultatelor noi ale cercetării completează și nuanțează atât cunoașterea științifică, cât și înțelegerea esenței instituției căsătoriei și a relațiilor de rudenie din Țara Moldovei ca parte a procesului complex de funcționare a societății.

Motivația alegerii subiectului. Interesul pentru viața cotidiană și mentalitatea populației Țării Moldovei, lipsa unei lucrări ce ar reflecta evoluția instituției căsătoriei și a relațiilor de rudenie la românii ortodocși din Țara Moldovei în sec. al XVII-lea – începutul sec. al XIX-lea, în contextul situației actuale a crizei familiei și a crizei valorilor nu doar în Republica Moldova, dar și la nivel european, și opțiunea autoarei tezei pentru protejarea valorilor creștin-ortodoxe au motivat alegerea subiectului, și nu doar pentru a acoperi un gol existent în istoriografie, dar și pentru a prezenta o lucrare concret istorică în care se va evidenția un model de acțiune în comun a Bisericii Ortodoxe, a statului, a familiei și a comunității în problemele încheierii unui mariaj: de la respectarea condițiilor și etapelor până la etapa dispariția căsătoriei prin moartea unuia dintre soți sau prin divorț, subliniindu-se și în universul mental al oamenilor din perioada cercetată.

Scopul și obiectivele cercetării. *Scopul cercetării* este analiza complexă, interdisciplinară a evoluției instituției căsătoriei și a relațiilor de rudenie din Țara Moldovei în sec. al XVII-lea – începutul sec. al XIX-lea, relații stabilite prin căsătorie (ca produs al acestei instituții) și care nu se referă la alte raporturi de rudenie, cu componentele sale legislativ-canonice, cu etapele sale caracteristice, dar și ca fenomen social, în care să fie evidențiate particularitățile specifice ale instituției căsătoriei și ale relațiilor de rudenie în Țara Moldovei în perioada cercetată, dar și cele comune pentru spațiul românesc și pentru cel ortodox.

Ținând cont de actualitatea și caracterul interdisciplinar al lucrării, au fost stabilite următoarele **obiective**: a) analiza istoriografiei problemei și cercetarea diferitor tipuri de izvoare (documentare, narrative, teologice etc.); b) oferirea unei viziuni cât mai ample asupra problematicii instituției căsătoriei și relațiilor de rudenie prin evidențierea elementelor caracteristice ale unei instituții sociale: etape, norme legale, reglementări și valori morale, obiceiuri și tradiții, prezentarea statutului indivizilor implicați, efectele acesteia în familie și societate, stabilirea gradului de rudenie ce se forma la diferite etape, prezentarea situației reale în problema căsătoriilor în Țara Moldovei în segmentul cronologic cercetat; c) identificarea termenilor necesari atât pentru realizarea acestor obiective, cât și pentru o definiție a vocabularului specific problemei; d) prezentarea și cercetarea atitudinii Bisericii, elitei sau a comunității față de o căsătorie legitimă, dar și față de căsătoriile considerate nelegitime, necuviincioase, demonstrându-se o particularitate sau o diferență în comportament; e) determinarea

interdicțiilor pentru încheierea căsătoriilor și aplicabilitatea acestora; f) analiza implicării membrilor societății în procesul de constituire a unei alianțe matrimoniale; g) elucidarea relației de rudenie sufletească; h) reflectarea și analiza cazurilor de încheiere a celei de-a doua, a treia și a patra căsnicie și a mariajelor cu rudele, a mariajelor mixte, dar și efectele încheierii lor; i) elucidarea condițiilor de dizoluție a căsătoriei; j) evidențierea motivațiilor pentru divorț și coraportul cu realitatea cotidiană.

Ipoteza de cercetare. În baza analizei surselor istorice și a istoriografiei cercetate, a fost formulată ipoteza că instituția căsătoriei, cu relațiile de rudenie stabilite, a fost o instituție de bază în structura societății Țării Moldovei din sec. al XVII-lea- începutul sec. al XIX-lea, satisfăcând necesitățile persoanelor de a-și organiza viața familială, prin realizarea controlului asupra comportamentului indivizilor în societate prin implicarea comunității, Bisericii și statului, respectând tradițiile și obiceiurile românești și valorile moral-creștine. Instituția căsătoriei din Țara Moldovei corelează atât spațiului românesc, cât și celui creștin- ortodox, evidențiindu-se trăsături comune, dar și anumite trăsături specifice.

Metodologia. O istorie a *instituției căsătoriei și a relațiilor de rudenie* este un subiect complex care necesită o abordare din punct de vedere interdisciplinar. Bazându-ne pe principiile obiectivității, corectitudinii și abordării nepărtinitoare a informației, din punct de vedere metodologic am utilizat diverse metode de cercetare, cu accent pe cele caracteristice științei istorice – *metoda istorică*, care are drept fundament identificarea semnificației și valorii evenimentelor istorice, având scopul sesizării unor aspecte inedite, nevalorificate sau insuficient analizate, precum procedura de cercetare a mirilor, semnificația statutului pețitorilor, rolul nașilor etc.; *metoda analizei critice*, care are drept scop analiza diverselor opinii și stabilirea anumitor trăsături specifice definitorii – în primul rând, interpretarea surselor istorice, care reflectă tematica cercetată; stabilirea trăsăturilor caracteristice instituției căsătoriei și a relațiilor de rudenie, determinarea statutului principalilor actanți etc.; *metoda comparativă*, care constă în evidențierea trăsăturilor comune și a particularităților în domeniul cercetat, precum asemănările în tradițiile pețitului și logodnei în Țările Române, în ritualul Sfintei Taine a Nunții, în abordările privind căsătoriile mixte, astfel evidențiindu-se specificul instituției căsătoriei și relațiilor de rudenie în Țara Moldovei etc.; *metoda istorico-tipologică* – desemnarea categoriilor de holtei, stabilirea componentelor principale ale foii de zestre, identificarea și clasificarea motivațiilor pentru divorț etc. Totodată am folosit și metodele antropologiei social-culturale, promovate de Școala Analelor, combinate cu cele caracteristice istoriei dreptului, teologiei și etnologiei în elucidarea comportamentului populației în problema alegerii partenerului, în prezentarea atitudinii comunității și Bisericii față de mariajele nelegitime, față de o căsnicie inegală din punct de

vedere social, în analiza cerințelor canonice de încheiere a unei alianțe matrimoniale, în prezentarea motivațiilor divorțului, în prevederi privind procedurile de cercetare a mirilor, în reglementarea cercetării cazurilor de divorț etc. Aplicarea unei metodologii complexe, în vederea realizării obiectivelor tezei, a fost însoțită de prezentarea evenimentelor și faptelor istorice în baza principiilor problematic și cronologic.

Segmentul cronologic și geografic. Subiectul lucrării se încadrează cronologic în perioada sec. al XVII-lea și începutul sec. al XIX-lea. *Limita cronologică de jos* este raportată la trecerea treptată în sec. al XVII-lea spre legislația scrisă în Țara Moldovei, dar și în Țara Românească, însă ținându-se cont și de obiceiul pământului. Anume atunci în Principatele Române se afirmă modernizarea timpurie, care în Țara Moldovei se reflectă prin includerea economiei în economia europeană, ceea ce a dus la stabilirea relațiilor boierimii și negustorimii din Moldova cu nobilimea și negustorimea de peste hotare, în special în Polonia, pentru promovarea intereselor familiale politice comune. Către începutul sec. al XVII-lea apar elemente modernizatoare, inclusiv în legislație: s-a generalizat receptarea nomocanoanelor, care se suprapun asupra normelor juridice/obiceiului pământului și tradițiilor locale. Se generalizează utilizarea limbii române în cancelaria Țărilor Române și se introduce legislația civilă. În această perioadă apar codurile de legi *Pravila de la Govora (1640)*, *Carte românească de învățătură (1646)* și *Îndreptarea Legii (1652)*, care, inspirându-se din colecțiile de legi imperiale bizantine și din canoanele sinoadelor bisericești, fac referire la anumite probleme din dreptul matrimonial, inclusiv la instituția căsătoriei și încetarea acesteia, dar și la relațiile de rudenie. La mijlocul sec. al XVII-lea se remarcă influențe modernizatoare la încheierea căsătoriei, fiind legate de schimbări în tradiția slavonă a ritualului logodnei și cununiei, propuse și introduse de Mitropolitul Petru Movilă, prezentate în remarcabila *Pravoslavnica Mărturisire*, și preluate la începutul sec. al XVIII-lea de Mitropolitul Țării Românești Antim Ivireanul. *Limita de sus* este orientată spre segmentarea teritorială a Țării Moldovei în urma actului anexării teritoriului dintre Prut și Nistru de către Imperiul Rus în 1812, anterior pierzând și Bucovina, care a fost anexată de Imperiul Habsburgic.

În perioada cercetată s-a evidențiat fenomenul împământenirii prin căsătoriile mixte. Totodată, la începutul sec. al XVIII-lea și pe parcursul întregului secol în Țările Române se fac încercări de uniformizare a elaborării și de întocmire a formularului unor importante documente private precum foaia de zestre și diata (în *Carte de învățătură pentru preoți*, redactată de Mitropolitul Țării Românești Antim Ivireanul și *Prăvilioara de la Iași*, întocmită de Mitropolitul Moldovei Gavriil Calimachi în 1784, la Iași) ceea ce demonstrează că era conștientizată unitatea etnică, culturală și lingvistică a românilor din Moldova, Țara Românească și Transilvania. Un alt element modernizator, în aspectul

căsătoriilor mixte intersociale, a fost *Așezământul din 1743 a lui Constantin Mavrocordat*. În privința încetării căsătoriei, deși existau puține motivații acceptate de Biserica Ortodoxă, spre sf. sec. al XVIII-lea – începutul sec. al XIX-lea se înregistrează mai multe cereri de divorț din partea femeilor, ceea ce demonstrează schimbări la nivelul mental al societății. Pentru a arăta unele aspecte ale problemei abordate, a argumenta poziția societății și a Bisericii, dar și a unor persoane particulare, în anumite subiecte referitoare la instituția căsătoriei aceste limite au fost ușor depășite.

Cadrul geografic al cercetării vizează teritoriul istoric al Țării Moldovei din sec. al XVII-lea – începutul sec. al XIX-lea. În cazuri separate, pentru a sublinia trăsăturile comune sau/și cele diferite ale unor fenomene, obiceiuri și tradiții etc., legate de instituția căsătoriei și relațiile de rudenie, se face referire și la Țara Românească, Transilvania și Imperiul Rus.

Din punctul de vedere al originalității și noutății este o primă cercetare interdisciplinară, de ansamblu, care prezintă instituția căsătoriei și relațiile de rudenie, în special la românii ortodocși din Țara Moldovei, doar în cazul căsătoriilor mixte, referindu-ne la reprezentanții altor confesiuni sau etnii, în sec. al XVII-lea – începutul sec. al XIX-lea, ca parte a spațiului românesc și a lumii ortodoxe, practic, în complexitatea sa – cu etapele caracteristice: de la etapele prenuptiale până la disoluția căsătoriei, evidențiind tipul de rudenie stabilit; cu analiza prevederilor canonice, a impedimentelor și sancțiunilor, în caz de încălcare a normelor legislative, canonice, dar și a celor morale stabilite în societate, cu indicarea statutului social al actanților principali, cu vocabularul specific instituției căsătoriei, cu studii de caz etc., reflectându-se probleme controversate precum mariajul mixt dintre reprezentanții diferitor confesiuni și raportarea prevederilor canonice la realitatea cotidiană sau mariajul intersocial; divorțialitatea ca fenomen și motivația redusă, coraborată cu o realitate dură a societății premoderne; interesul politic versus sentimente umane și realitatea într-un mariaj mixt, în special la nivelul elitelor etc. Teza introduce în circuitul științific o serie de documente, dintre care o parte sunt inedite. În urma cercetărilor noastre am constatat că, indiferent de categoria socială, în comunitatea tradițională a Țării Moldovei se ținea cont de prevederile canonice necesare încheierii unei logodne, apoi și a unei căsnicii, stipulate în prevederile Bisericii Ortodoxe, se păstrau aceleași tradiții și obiceiuri pentru toate etapele unui mariaj, iar diferențele constau doar în fastul organizării evenimentelor, în valoarea economico-financiară a foilor de zestre și a cadourilor oferite la nuntă. O excepție în acest sens le prezentau doar căsniciile mixte din punct de vedere religios, și doar pentru familiile domnitoare, reieșind din situația politico-militară creată și necesitățile strategice ale statului, practică aplicată la nivelul tuturor statelor creștine. Datorită cercetărilor efectuate de noi, pentru prima dată sunt puse în discuție și elucidate problema categoriilor de holtei, instituția peșitului și logodnei,

cu evidențierea specificului în Țara Moldovei și stabilirea relației de rudenie fictivă. Analiza spectrală a documentelor ne-a permis să abordăm și să analizăm, la fel pentru prima dată, procedura de cercetare la care erau supuși viitorii miri. Cercetările noastre au contribuit la stabilirea locului relației de rudenie spirituală și rolul nașilor, atât al celor de Cununie, cât și al celor de Botez. În urma studierii și analizei surselor am examinat și am evidențiat cazurile de căsătorie mixtă intersociale și interconfesionale caracteristice spațiului la Est de Carpați, am abordat problemele de recăsătorire în segmentul cronologic enunțat etc. Sistematizarea și interpretarea unui fond impunător de surse inedite și surse publicate a dus la soluționarea problemei științifice, la reconstituirea unei viziuni de ansamblu, de sinteză asupra instituției căsătoriei și relațiilor de rudenie din Țara Moldovei în sec. al XVII-lea- începutul sec. al XIX-lea.

Rezultatele științifice obținute și valoarea aplicativă a cercetărilor. Rezultatele științifice obținute reprezintă un aport considerabil la investigarea unor aspecte importante din istoria instituției căsătoriei și a relațiilor de rudenie în Țara Moldovei în sec. al XVII-lea- începutul sec. al XIX-lea ce țin de funcționarea instituției în cadrul societății premoderne, cu evidențierea aspectelor modernizatoare, precum cele ce țin de ritual, dar și cele ce țin de căsătoriile cu robii etc., cu încercările întreprinse de autoritățile ecleziastice de uniformizare a formulărilor actelor (ca în cazul foii de zestre), cu echilibrul stabilit între dreptul canonic ortodox și obiceiurile tradiționale românești etc. Analiza comparativă a unor aspecte din istoria instituției căsătoriei și a relațiilor de rudenie din Țara Moldovei cu cele din Țara Românească, mai rar cu cele din Transilvania, precum peșitul și logodna, rolul domnilor ca nași etc. demonstrează trăsături caracteristice comune ale acestei instituții în întreg spațiul românesc, iar cercetarea aspectelor juridice în problema divorțurilor reflectate în codurile de legi demonstrează asemănarea în materie juridică.

Cercetarea poate fi utilizată pentru elaborarea cursurilor universitare și a manualelor pentru facultățile de istorie, drept, teologie, sociologie. În același timp, rezultatele cercetării pot servi drept punct de plecare în studierea aspectelor evoluției instituției căsătoriei și a relațiilor de rudenie în perioadele premergătoare și următoare în aspect comparativ. În urma elucidării aspectelor din istoria instituției căsătoriei și relațiilor de rudenie în Țara Moldovei în sec. al XVII-lea- începutul sec. al XIX-lea vom avea o viziune mai completă asupra societății moderne timpurii, cunoașterea epocii fiind completată cu o instituție de bază a societății, care reglementa relațiile în comunitate și rezolva probleme cotidiene.

Aprobarea rezultatelor științifice. Rezultatele investigațiilor au fost materializate în 2 monografii, 1 lucrare colectivă, 1 culegere de documente (în coautorat) și 45 de studii, articole

științifice și teze care au fost publicate în Republica Moldova și peste hotare în România (Arad, Cluj-Napoca, Iași, Suceava) și Federația Rusă (Moscova, Iaroslavl). Diverse aspecte ale cercetării au fost prezentate sub formă de comunicări, inclusiv plenare, la peste 30 de conferințe naționale și internaționale.

Structura și volumul tezei. Teza cuprinde 323 pagini text de bază (până la bibliografie) și, din punct de vedere structural, este constituită din: introducere; 5 capitole, divizate în subcapitole; concluzii generale și recomandări; bibliografie; anexe; CV-ul autorului și Declarația pe propria răspundere. Lucrarea mai conține *Adnotări în română, rusă și engleză*.

În *Introducere* sunt arătate actualitatea și importanța temei abordate, reperele cronologice, cadrul geografic, metodologia cercetării științifice, încadrarea temei în cercetările internaționale, regionale și naționale, scopurile și obiectivele tezei, ipoteza, motivația alegerii subiectului, noutatea științifică a rezultatelor obținute, importanța teoretică și sumarul compartimentelor tezei.

În capitolul I se face o trecere în revistă a istoriografiei problemei, cercetarea problemei fiind împărțită pe etape, fiecare dintre care se caracterizează, fiind prezentate lucrările de bază. Totodată se analizează principalele surse ale cercetării subiectului instituției căsătoriei și relațiilor de rudenie în Țara Moldovei în sec. al XVII-lea – începutul sec. al XIX-lea, se face o clasificare a surselor, subliniindu-se caracteristicile de bază ale fiecărei categorii și oferind descrierea problemelor elucidate de fiecare tip de sursă.

În capitolul II se investighează etapa prenupțială din cadrul încheierii unei alianțe matrimoniale. În conformitate cu sursele, este prezentat statutul tinerilor până la căsătorie, se evidențiază lexicul desemnării tinerilor și tinerelor necăsătorite; se face o analiză a vocabularului obiceiurilor prenupțiale. Se analizează punctul de vedere canonic și obiceiurile în problemele peșitului și logodnei, subliniindu-se părțile componente, actanții principali, condițiile desfășurării, ospățul în caz de înțelegere a familiilor, dar și condițiile de rupere a unei logonde. Se evidențiază constituirea relației de rudenie fictivă în urma logodnei și se arată cadrul legal juridic. Cercetarea continuă cu analiza foii de zestre, element indispensabil pentru încheierea unui mariaj, și a condițiilor de semnare a izvodului de zestre.

Capitolul III elucidează condițiile încheierii unui mariaj și impedimentele acestuia în Țara Moldovei (sec. al XVII-lea – începutul sec. al XIX-lea). Este analizată procedura de cercetare a mirilor, acordarea binecuvântării părintești, vârsta necesară căsătoriei, vestirile. Un rol aparte este acordat ritualului *Sfintei Taine a Nunții*, coraborat cu sursele documentare existente și cu cele narrative, subliniindu-se obiceiurile și tradițiile respectate de către toate categoriile sociale. Se evidențiază

elucidarea legitimității căsniciei reflectată în actele timpului. Se descrie ospățul de nuntă. Cu referire la căsătoriile mixte ale ortodocșilor din Țara Moldovei, teza conține descrierea punctelor de vedere ale statului și ale contemporanilor epocii, fiind analizate căsătoriile cu eterodocșii (romano-catolici, protestanți, armeano-gregorienii). Capitolul conține și analiza a două studii de caz ale căsătoriilor mixte intersociale/interetnice deosebit de ilustrative pentru spațiul românesc: căsătoriile dintre moldoveni, liberi din punctul de vedere al statutului social, și țigani, care aveau statut de rob atât în Țara Moldovei, cât și în Țara Românească, și mariajele dintre moldoveni și țărani-șerbi ruși și căsătoriile dintre moldoveni și militarii ruși.

În **Capitolul IV** se scot în evidență tipurile de relații de rudenie constituite în urma încheierii alianței matrimoniale. Este elucidat statutul de persoană căsătorită atât pentru femei, cât și pentru bărbați, reflectat în sursele timpului și rolul acestui statut. Este analizată constituirea relației de rudenie spirituală, atât în urma Sfintei Taine a Nunții, cât și în urma Sfintei Taine a Botezului, stabilindu-se vocabularul utilizat și indicându-se obligațiile și responsabilitățile apărute între membrii familiei. Sunt analizate prevederile, penitențele și situația cotidiană în cazurile încheierii căsătoriilor între rude.

În **Capitolul V** sunt cercetate problemele încetării căsătoriei și a recăsătoriei în Țara Moldovei în sec. al XVII-lea – începutul sec. al XVIII-lea, subliniindu-se cele două cauze ale încetării căsătoriei: decesul unuia dintre soți sau divorțul. Este prezentată baza legislativă a acordării divorțului, dar și realitatea cotidiană, care de multe ori venea în contradicție cu normele și obiceiurile stabilite de societate. Totodată sunt elucidate punctul de vedere al Bisericii Ortodoxe și cel al populației în perceperea și acceptarea celei de-a doua și a treia cununie, subliniindu-se diferențele. În capitol este abordată și problema celei de-a patra căsătorii, interzisă conform canoanelor bisericești, dar practică la nivel cotidian, precum și pedepsele la care erau supuși persoanele care nu se conformau regulilor stabilite în comunitate. Fiecare dintre cele cinci capitole se încheie cu un șir de concluzii.

Încheie lucrarea *Concluzii generale și recomandări*, care subliniază principalele rezultate obținute și propune anumite recomandări. Bibliografia include 581 titluri (surse inedite, culegeri de documente publicate, monografii, studii de sinteză și articole).

Cuvinte-cheie: Instituția căsătoriei, mariaj, relații de rudenie, rudenie fictivă, rudenie sufletească, rudenie prin alianță, drept canonic, Sfânta Taină a Nunții, cununie, pețit, logodnă, holtei, fată mare, pețitori, staroste, mire, mireasă, soț, soție, ospăț de nuntă, nănaș/ă, fini, divorț, adulter, recăsătorire, căsătoria a patra, căsnicii nepravilnice, nelegiuite, căsătorii interconfesionale, căsătorii intersociale, carte de dispărțanie, izvod de zestre, peci.

1. INSTITUȚIA CĂSĂTORIEI ȘI RELAȚIILE DE RUDENIE DIN ȚARA MOLDOVEI ÎN ISTORIOGRAFIE ȘI ÎN SURSELE ISTORICE

Instituția căsătoriei și relațiile de rudenie în diferite perioade istorice, sub diverse aspecte, a fost abordată pe larg în istoriografia universală, care a pus baza formării conceptelor, teoriilor de dezvoltare și a stabilit vocabularul specific. Un aport considerabil l-a avut Școala Analelor, care a prezentat subiectele istorice prin prisma factorului uman, a celor mici, a evenimentelor cotidiene, a bucuriilor mărunte ale vieții și a mentalităților.

Subiectele istoriei instituției căsătoriei și relațiilor de rudenie în societatea tradițională românească au stat la baza mai multor lucrări din diverse domenii: istorie, etnologie, antropologie, sociologie, lingvistică etc., acest fapt fiind un argument temeinic în valorificarea importanței pe care o au în evoluția comunității românești. Pentru realizarea obiectivelor stipulate este necesară prezentarea și analiza literaturii de specialitate, care are o semnificație aparte, conținând atât baza metodologică de cercetare, cât și anumite abordări specifice tematicii. Deoarece tema este prezentată și în context general românesc, un rol aparte s-a acordat literaturii de specialitate cu referire la Transilvania și Țara Românească, istoriografia românească pe larg cercetând tematica evoluției instituției căsătoriei și a relațiilor de rudenie în diferite perioade istorice. De asemenea, de o valoare incontestabilă sunt sursele istorice. Vom remarca faptul că izvoarele referitoare la instituția căsătoriei și relațiile de rudenie în Țara Moldovei în sec. al XVII-lea – începutul sec. al XIX-lea sunt comparativ mai puține față de cele ce reflectă aspectele socioeconomice sau militaro-politice ale perioadei.

1.1. Instituția căsătoriei și relațiile de rudenie din Țara Moldovei din perspectivă istoriografică

În spațiul românesc, instituția căsătoriei și relațiile de rudenie s-au bucurat de atenția cercetătorilor în diferite perioade, găsindu-și reflecție parțială într-o serie de lucrări valoroase, care se referă la istoria familiei din spațiul românesc în general, în lucrări dedicate istoriei dreptului familiei sau istoriei bisericii și în studii speciale. Vom examina atât lucrări ce se referă la instituția căsătoriei și relațiile de rudenie la ortodocșii din Țara Moldovei, cât și lucrări referitoare la comunitatea ortodoxă din Țara Românească și Transilvania, unde în perioada sec. al XVII-lea – începutul secolului al XIX-lea circula același obicei al pământului, se aplica legislația scrisă și existau aceleași obiceiuri și tradiții în ceremonialul de pețire, logodnă și nuntă.

Dintr-o perspectivă tematico-cronologică, în evoluția istoriografiei românești cu referire la instituția căsătoriei și relațiile de rudenie se pot desprinde trei etape:

1. A doua jumătate a sec. al XIX-lea –1918, perioada când se fac unele cercetări privind căsătoria la români, se analizează obiceiurile din comunitatea tradițională românească care reflectă tradițiile prenuptiale și nuptiale, dar și se accentuează importanța relațiilor de rudenie; se publică importante lucrări etnografice și genealogice prin care se poate distinge importanța instituției căsătoriei și a relațiilor de rudenie în consolidarea patrimoniului funciar al familiilor, la nivelul elitelor acestea fiind importante și pentru evoluția pe scara dregătoriilor.
2. Perioada interbelică – 1944, calitativ nouă, pe baza cercetărilor de teren –se deschid noi direcții în sociologia românească, atât prin temele abordate, cât, mai ales, prin noile metode de eșantionare și analiză statistică, care accentuează fenomenul căsătoriilor, cercetându-le din punct de vedere cantitativ, dar apreciindu-le și impactul, totodată este cercetat subiectul relațiilor de rudenie spirituală, în baza studiilor de caz subliniindu-se importanța acestora.
3. Între 1945–1989, tratarea evenimentelor, fenomenelor și proceselor istorice în istoriografia din România și în RSSM se face de pe poziția de clasă românească, în problematica cercetării căsătoriei și relațiilor de rudenie se continua tradiția cercetărilor genealogice și a cercetărilor sociologice, însă sub influența dezvoltării direcției cercetării istoriei vieții cotidiene și a mentalităților de la Școala Analelor, subiectele istorice încep să fie examinate și sub alt unghi de vedere decât cel tradițional. Totodată, în această perioadă apar sinteze generale de istorie a românilor și a istoriei dreptului românesc, în care, tangențial sau cu accent pe anumite puncte de bază, sunt analizate aspecte din istoria instituției căsătoriei și relațiilor de rudenie din întreg spațiul românesc, inclusiv și din Țara Moldovei în sec. al XVII-lea – începutul sec. al XIX-lea. În RSSM se insistă asupra accentuării diferenței dintre poporul moldovenesc și cel românesc, în conformitate cu politica oficială promovată.

4. 1990-2021, când pentru dezbaterea științifică sunt propuse tematici noi, bazate pe studierea microistoriei – a relațiilor de familie, a relațiilor interpersonale, a vieții cotidiene, a mentalităților etc., în această cheie fiind prezentată și instituția căsătoriei și relațiile de rudenie. Este perioada când se impun o serie de cercetări bazate pe studii interdisciplinare, utilizând metodologia Școlii Analelor, dar și noi metode de investigație. Sunt publicate numeroase lucrări care fie se referă direct la tematica instituției căsătoriei și a relațiilor de rudenie, fie tangențial abordează problema.

În *prima etapă (a doua jumătate a sec. al XIX-lea – 1918)* tematica cu privire la instituția căsătoriei, relațiile de rudenie și istoria familiei în Țara Moldovei și-a găsit reflectare într-o serie de

lucrări valoroase care se refereau mai ales la obiceiurile și tradițiile Moldovei, la etnologia juridică etc. Printre acestea un rol important l-au avut lucrările etnografice și etnoistorice, precum cercetarea lui Ion Mârza, unde se descria ceremonialul nupțial³, cea a Elenei Sevastos, care oferă informații etnografice diverse cu referire la obiceiurile nupțiale⁴, însă cele mai valoroase rămân a fi ale lui S. F. Marian, remarcabilele lucrări din ciclul vieții familiale⁵, în care, în baza cercetărilor etnografice de teren, a folclorului, au fost prezentate segmente importante pentru cercetarea noastră: etapele căsătoriei, însoțite de obiceiuri, în baza folclorului din Moldova, comparat cu cele din toate provinciile românești, cu referire la sec. al XIX-lea, dar, în unele cazuri, făcându-se trimitere la secolele anterioare, și stabilirea relațiilor de rudenie în urma căsătoriei, dar și desfacerea căsătoriei, drept urmare a decesului sau a divorțului. În aceeași categorie se înscriu și lucrările lui T. Pamfile, care abordează tangențial problematica rudeniei în legătură cu unele sărbători sau rituri specific poporului românesc⁶.

Una dintre primele lucrări la temă a fost cea a lui Emanoil Elefterescu, *Despre căsătorie*⁷, cu accent pe problemele vieții de familie, însă care nu arăta căsătoria în toată complexitatea problemei.

Un rol aparte în această etapă îl au studiile de genealogie. Însăși metoda genealogică este una de bază în cercetarea relațiilor de înrudire, deoarece permite descifrarea mecanismului de rudenie, aria de cuprindere a înrudirilor, principalele schimbări intervenite în viața de familie, printre aceste probleme evidențiindu-se și cea a căsătoriei etc. În acest sens vom remarca studiile și articolele publicate în *Arhiva Genealogică* și *Revista istorică*, dar și în alte reviste de specialitate, de exemplu, cele semnate de Sever Zotta⁸, N. Iorga⁹, Ștefan D. Grecianu¹⁰ etc, din care se pot spicui mici informații referitoare la numărul de căsătorii încheiate, la zestrea acordată și alte subiecte. Cercetări de acest gen au continuat și în perioada următoare.

³ Mârza, I. *Regulile nunților (căsătoriei). Care în vechime se păzea cu nestrămutare și care de bunii locuitori săteni se păzescu încă până astăzi*. Huși, 1872.

⁴ Sevastos, E. *Nunta la români. Studiu istorico-etnografic comparativ*. București, 1889.

⁵ Marian, S. F. *Nunta la români. Studiu istorico-etnografic comparativ*. București: Edițiunea Academiei Române, Tipografia Carol Göbl, 1890; Idem. *Înmormântarea la români. Studiu etnografic*. București: Edițiunea Academiei Române, Lito-Tipografia Carol Göbl, 1892; Idem. *Tradiții populare române din Bucovina adunate de...* București: Imprimeria statului, 1895.

⁶ Pamfile, T. *Sărbătorile de vară la români. Studiu etnografic*. București, 1910.

⁷ Elefterescu, Emanoil. *Despre căsătorie. Influența păcatelor și suferințele vieții familiare*. București, 1909.

⁸ Zotta, S. Principii României descendente din Movilești. În: *Arhiva genealogică*, Anul II, iulie-septembrie 1913; Idem, Spița neamului Hăjdău. În: *Arhiva genealogică*, Anul II, iulie-septembrie 1913; Idem, *Date noue cu privire la Andronachi Donici*. Iași, 1915; Idem, *Despre neamul Cantemireștilor*. Iași, 1931.

⁹ Iorga, N. *Istoria lui Ștefan cel Mare: Povestea neamului românesc*. București, Editura Minerva, 1904, 336 p.; a se vedea și articolele lui N. Iorga din perioada menționată.

¹⁰ Grecianu, Ștefan D. *Genealogiile documentate ale familiilor boierești*. Publicat de Paul Șt. Grecean. București, 1916.

În a doua etapă (*Perioada interbelică–1944*) continuă cercetarea tradițiilor românești, pe aceeași linie este și lucrarea lui Ștefan Gr. Berechet¹¹, cu analiza obiceiurilor din comunitatea tradițională românească¹².

Dintre studiile tematice care se referă direct la instituția căsătoriei și relațiile de rudenie, și anume stabilirea relațiilor de rudenie spirituală în urma Sfintei Taine a Nunții - instituția nășiei, vom remarca articolul lui Henri H. Stahl¹³, bazat pe studiu de caz – nășia de la Drăguși, cercetarea fiind valoroasă pentru sublinierea punctelor de bază în cercetarea referitoare la rudenia din nășie.

În contextul cercetării instituției căsătoriei, un rol aparte îl are și problematica căsătoriilor mixte, care la etapa menționată a fost semnalată de Dragomir Demetrescu în prima Conferință Pan-ortodoxă de la Constantinopol (10 mai-8 iunie 1923)¹⁴.

Deși studiile de etnologie juridică și de genealogii ale familiilor au acordat o oarecare atenție căsătoriei, structurilor de familie, relațiilor de rudenie consangvină sau spirituală, iar investigațiile concrete de teren inițiate și desfășurate de membrii *Școlii sociologice* de la București nu au putut să le ignore, fenomenul căsătoriei, structura familială și înrudirile intrând de drept în ramele vieții sociale, nu se poate totuși vorbi în această perioadă de o tradiție în istoriografia românească a cercetării instituției căsătoriei în spațiul românesc, nici a relațiilor de rudenie sau a altor probleme de istorie a familiei.

În a treia etapă (*între 1945–1989*), în pofida tratării problemelor de pe poziții de clasă, au fost realizate mai multe cercetări care, datorită publicării unor remarcabile volume de documente, au contribuit într-o mare măsură la evidențierea rolului familiei și a înrudirii în sistemul valoric tradițional, în sistemul economic și politic al societății medievale în Țările Române, nu însă și la cercetarea în ansamblu a instituției căsătoriei în nicio perioadă istorică. Totuși, succesele obținute se datorează și metodelor noi de cercetare, inclusiv celor sociologice (temelia cărora a fost pusă prin Școala sociologică a lui D. Gusti în perioada interbelică), cele lingvistice, etnologice și juridice, fiind evidentă influența majoră a Școlii Analelor asupra istoriografiei românești și preluarea metodelor de cercetare etc. Perioada dată se remarcă prin câteva lucrări fundamentale metodologice care au stat la baza cercetării istoriei căsătoriei, a familiei și a sistemului de înrudire în spațiul românesc, inclusiv și

¹¹ Berechet, Ștefan Gr. *Obiceiul pământului românesc și istoricul adunării obiceiurilor la noi și vecini*. Lucrare de studiu juridico-etnografic. Iași: Viața Românească. Extras din revista „Minerva”, No. 2-3, 1930.

¹² Despre alte lucrări din domeniu etnografico-folcloric a se vedea la Ciubotaru, S. *Obiceiuri nupțiale din Moldova. Tipologie și corpus de texte*. Iași, 2009, p.19-33.

¹³ Stahl, Henri H. Rudenia spirituală din nășie la Drăguș. În: *Sociologie românească*, anul I, nr. 7-9, 1936, p. 25-36.

¹⁴ Benga, Daniel *Prezența Bisericii ortodoxe Române în context panortodox*. În: *Autocefalie și Comuniune*. București: Ed. Basilica, 2010, p. 236.

în Țara Moldovei în sec. al XVII-lea – începutul sec. al XIX-lea. Una dintre aceste lucrări este contribuția adusă de Xenia Costa-Foru, care, analizând starea civilă a populației (pe sexe, vârstă, apartenență religioasă etc.) și diverse statistici ale populației, pune în valoare căsătoria și relațiile de familie, vorbind de rudenie, relații dintre ascendenți și descendenți, importanța căsătoriei și întemeierii familiei pentru individ și pentru comunitatea tradițională, responsabilitățile familiei în comunitate, rudenia spirituală cu importantele ei semnificatii, exprimându-și opinia că familia este și va rămâne o instituție reprezentativă a societății¹⁵.

Printre cele mai meritorii lucrări din domeniu se înscrie și cea elaborată de Henri H. Stahl¹⁶, care prin importanta teorie sociologică creată privind satul românesc analizează căsătoriile virilocale, ca forme-tip de căsătorii, și ceea ce s-ar putea numi „ideologia sângelui”, aspect social important în organizarea liniilor de neam, determină corelația dintre transmiterea proprietății și relațiile de înrudire, inclusiv statutul femeii, și analizează și tehnicile sociale de transmitere a proprietății¹⁷.

Un studiu important pentru cercetarea căsătoriei a fost cel al Ancuței Popescu, care a pus unele accente în abordarea căsătoriei în Țara Moldovei¹⁸, prezentând aspecte reflectate în codurile de legi care circulau, permisiunile și interdicțiile, însă articolul se bazează mai mult pe nomocanoanele și pe codurile de legi care au circulat în Țările Române și, în cea mai mare parte, pe sursele documentare din Țara Românească, pe când sursele din Țara Moldovei au fost utilizate segmentar.

În această etapă au apărut și o serie de studii genealogice care reflectau anumite probleme ale încheierii alianțelor matrimoniale, unele dintre ele se referă direct la tematica cercetării, altele doar tangențial o abordează¹⁹. O importanță deosebită în prezentarea subiectului instituției căsătoriei le au și lucrările ce se referă la diplomația de mariaj²⁰.

O altă lucrare temeinică cu referire la instituția căsătoriei și relațiile de rudenie, deosebit de valoroasă pentru cercetarea noastră, este cea a lui Vasile Scurtu, care, analizând terminologia referitoare la gradele de rudenie în limba română și proveniența acestora în baza izvoarelor de epocă,

¹⁵ Costa-Foru, Xenia. *Cercetarea monografică a familiei. Contribuție metodologică*. București, Fundația Regele Mihai I, 1945

¹⁶ Stahl, Henri H. *Contribuții la studiul satelor devălmașe românești*. (vol.1-3). București, Editura Academiei, 1959.

¹⁷ *Ibidem*.

¹⁸ Popescu, Anicuța. Instituția căsătoriei și condiția juridică a femeii din Țara Românească și Moldova în secolul al XVII-lea. În *Studii*, tomul 23, nr.1, 1970, p. 55-80.

¹⁹ Gorovei, Șt. S. Îndreptări cronologice la istoria Moldovei în veacul al XIV-lea. În: *AIIX*, X, 1973, p.99–121; Idem. *Găneștii și Arbureștii (Fragmente istorice, 1538–1541)*. În: „Cercetări Istorice”, II, 1971, p.143–159; Riza, Adrian. Istorie prin fapte de limbă. Moș, baci, răzăși și structuri străvechi de organizare socială. În: *Transilvania*, anul X (LXXXVII), 1981, nr. 1, p.1431; Coteanu, I. Doi termeni simbolici: «țară» și «moș». În: *Limba și literatura română*, nr. 1, 1981, p. 5 etc.

²⁰ Gorovei, Șt. S. *Alianțe dinastice ale domnilor Moldovei (secolele XIV-XVI)*. În: *România în istoria universală*, vol. I, Iași, 1987.

apreciază ponderea legăturilor de rudenie în viața comunității tradiționale românești²¹. Cercetătorul clasifică termenii de înrudire, după tipurile de rudenie, în patru mari grupe: rudenie de sânge în linie dreaptă, rudenie de sânge în linie colaterală, rudenie prin încuscrire și rudenie convențională. La aceste grupe se mai adaugă grupa termenilor din câmpul semantic al nunții și termenii care exprimă ideea generală de rudenie, deosebit de important pentru noi fiind termenii ce țin de însăși instituția căsătoriei și relațiile de rudenie – căsaș, soț, soție, naș, nașă, fin etc., dar și cei ce arată termenii izvorâți din acest izvor de constituire a familiei.

O altă lucrare de referință este cea a lui Nicolae Constantinescu, intitulată *Relațiile de rudenie în societățile tradiționale*²², care analizează înrudirile în baza unui izvor autentic - folclorul românesc. În lucrare autorul pune accentul pe relațiile de rudenie înregistrate în comunitatea tradițională românească, inclusiv pe cele ce își iau izvorul din căsătorie, analizând fiecare categorie de rudenie, atrăgând atenția și asupra rudeniei spirituale, făcând și o descriere sintetică a modelului general al rudeniei, cu trimiteri punctuale la varianta lui românească. Lucrarea este și rămâne o introducere de bază în cercetările cu referire la evoluția relațiilor de rudenie în spațiul românesc, autorul făcând și un excurs istoriografic în cercetările anterioare, fiind însoțită și de o parte aplicativă – interpretarea textului folcloric, pentru care prezintă contextul respectiv, raporturile sociale, schimburile matrimoniale, rețeaua relațiilor familiale, regulile, prescripțiile și interdicțiile ce le-au guvernat în decursul timpului, în diferite spații geografice și culturale.

Un reper științific important îl constituie studiile cercetătorului Paul H. Stahl²³, care sunt valoroase pentru investigarea instituției căsătoriei, dar și a relațiilor de rudenie și a structurilor familiale atât din spațiul românesc, cât și din societățile balcanice²⁴.

La est de Prut, problematica obiceiurilor de familie, inclusiv și a căsătoriei, a fost abordată de V. Zelenciuc²⁵, dar mai mult din perspectivă etnologică, accentul fiind pus pe obiceiuri și pe o comparație cu obiceiurile din lumea slavă.

A patra etapă (1990-2021) s-a evidențiat prin noi teme de cercetare ce țin de aspectele vieții cotidiene, a mentalităților, a imaginarului etc. Constatăm, anii '90 ai sec XX – anii primelor decenii ai

²¹ Scurtu, Vasile. *Termenii de înrudire în limba română*. București: Editura Academiei Republicii Socialiste România, 1966.

²² Constantinescu, Nicolae. *Relațiile de rudenie în societățile tradiționale. Reflexe în folclorul românesc*, București: Editura Academiei Republicii Socialiste România, 1987.

²³ O analiză a altor lucrări a lui P.H. Stahl vezi pe revistadesociologie.ro/pdf-uri/nr.1-2-2009/01-GHSeisteanu.pdf.

²⁴ Stahl, P. *Groupe domestique, maison, maisnie. Le cas roumain*. Lisabona, 1974; Idem. *La maisnie (gospodăria) du paysan roumain*. Freiburg, 1978; Idem. *The Domestic Group in the Traditional Balkan Societies*, 1978; Idem. *Household, Village and Village Confederation in Southeastern Europe*. New York, 1986.

²⁵ Зеленчук, В. *Семейная обрядность. Молдаване*. Кишинев, 1977.

sec. XXI au fost deosebit de prolifici pentru studierea temelor ce țin de istoria instituției căsătoriei în spațiul românesc, inclusă și în cercetările cu referire la istoria familiei și a relațiilor de rudenie, evidențiindu-se în mai multe direcții de cercetare, în special în domeniul demografiei istorice și a istoriei feminine, și constituindu-se adevărate centre de cercetare a problemelor enunțate: la Iași, București și Cluj. În cercetarea demografiei istorice, un loc de frunte a fost ocupat de problematica familiei: căsătoria și recăsătoria, nașterea, moartea, mișcarea feministă, imaginea și statutul femeii în societate, dar și elementele disoluției și erodării familiei (divorțul, concubinajul, prostituția, ilegitimitatea). *Școala clujeană* s-a axat pe o diversitate de subiecte atât din istoria instituției căsătoriei și relații de rudenie, cât și ca parte componentă a istoriei familiei²⁶. Ceea ce vom remarca însă este faptul că majoritatea acestor studii se referă la instituția căsătoriei doar în Transilvania în diferite perioade istorice. Acestea pot servi ca puncte de pornire pentru alte cercetări cu referire la problematica căsătoriei și a relațiilor de rudenie din Țara Moldovei. Căsătoria, ca element de bază al ciclului vieții familiale în satul românesc din nord-vestul Transilvaniei la mijlocul sec. al XIX-lea, este abordată în studiile semnate de S.P. Bolovan și Ioan Bolovan²⁷, importante pentru cercetarea

²⁶ Munteanu, Adriana Florica. *Considerații privind problema familiei și a structurii ei de-a lungul secolului al XIX-lea în satele Gilău și Alunisu (jud. Cluj)*. În: Sabin Manuilă. *Istorie și demografie. Studii privind societatea românească între sec. XVI-XX*, coord. Sorina Paula Bolovan, Ioan Bolovan. Cluj-Napoca: Centrul de Studii Transilvane, Fundația Culturală Romană, 1995; *Familie și societate în Transilvania*, coord. Ionuț Costea, Valeriu Orga. Cluj-Napoca: Editura Clusium, 1999; Crăciun, Bogdan. *Imagini ale familiei și ale femeii în calendarele săsești de la începutul secolului al XX-lea*. În: *Transilvania în epocile modernă și contemporană. Studii de demografie istorică*, Ioan Bolovan (coord.). Cluj-Napoca: Presa Universitară Clujeană, 2002, p. 172-190; Miron-Ciocotisan, Adriana. *Problema căsătoriei și a familiei în parohia reformată Dămăcuseni (jud. Maramureș) între 1771 și 1930*. În: *Transilvania în epocile modernă și contemporană*, p. 125-171; Munteanu, Adriana Florica. *Considerații privind problema familiei și a structurii ei de-a lungul sec. al XIX-lea în satele Gilău și Alunisu (jud. Cluj)*. În: Sabin Manuilă. *Istorie și demografie*, p. 135-143; Idem. *Divorțul la românii ortodocși din protopopiatul Turzii (sfârșitul sec. XIX)*. În Mitu, Sorin, Gogaltan, F. *Studii de istorie a Transilvaniei. Specific regional și deschidere europeană*. Cluj-Napoca, Asociația Istoricilor din Transilvania și Banat, 1994, p. 176-178; Idem. *Familia și ciclul vieții familiale în zona rurală a comitatului Sătmăr: a doua jumătate a sec. XIX*. În: *Studii istorice româno-ungare*, editat de L. Nastasă, Iasi, 1999, p. 139-151; Idem. *Condiția femeii măritate în societatea tradițională transilvăneană din a doua jumătate a sec. al XIX-lea*. În: *Prezențe feminine. Studii despre femei în România*, editori Ghizela Cosma, Eniko Magyari-Vincze, Ovidiu Pecican. Cluj-Napoca: Editura Fundației Desire, 2002, p. 157-167; Mureșan, F.V. *Familia și condiția femeii în districtul românesc al Bistriței la mijlocul sec. al XVIII-lea*. În: *Prezențe feminine...*, p. 139-158; Carja, Cecilia, Carja, Ion. *Biserica Unită, dreptul matrimonial și modernitatea în Transilvania (a doua jumătate a secolului al XIX-lea și începutul secolului XX)*. Schiță pentru o posibilă analiză de caz: căsătoriile mixte. În: *Căsătoriile mixte...*, Corneliu Pădurean, Ioan Bolovan (coord.), p. 35-54; Horga Ioan, Brie, Mircea. *Opțiuni maritale la populația greco-catolică din nord-vestul Transilvaniei între 1860 – 1879*. În: *Analele Universității din Oradea*, Fascicula Istorie, 2000, p. 83-113; Idem. *The Impact of Joint Marriages on the Cross-Border Cooperation*. În: *Chosen problems of Political Geography in Central Europe*, Wydawnictwo Uniwersytetu Gdanskiego, 2001, p. 89-96; Idem. *Etnicitatea românilor beiușeni văzută prin prisma procesului marital (sfârșitul secolului XIX – debutul secolului XX)*. În: *Analele Universității din Oradea*, Fascicula Istorie, 2001 p. 181-198; Idem. *Analiza strategiilor maritale la populația greco-catolică din dieceza de Oradea (1881-1899)*. În: „*Analele Universității din Oradea*, Fascicula Istorie, 2002, p. 139-179; Idem. *Cateva repere ale unor tendințe de istorie socială în nord-vestul României în a doua jumătate a secolului al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea: căsătoriile mixte*. În: *Noi perspective asupra istoriei sociale în România și Franța*, studii reunite de Alexandru-Florin Platon, Cristina Oghină-Pavie și Jacques-Guy Petit. Iasi: Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”, 2003, p. 188-209.

²⁷ Bolovan, Sorina Paula. *Istoria familiei și demografia istorică în România la început de mileniu*. În: *Caiete de antropologie istorică*, anul I, nr. 1, Cluj-Napoca, 2002; Idem. *Aspecte ale ciclului vieții familiale în satul românesc din*

noastră din punctul de vedere al abordării metodologice, dar și model de varietate a subiectelor analizate.

Problematica instituției căsătoriei și a aspectelor legate de constituirea familiei corelate cu subiectele etnicității și confesiunii a fost abordată în mai multe articole semnate de Gh. Șișeștean²⁸, care o accentuează și în lucrarea *Etnie, confesiune și căsătorie în nord-vestul Transilvaniei*, leagă fenomenul demografic al căsătoriei de determinismele etnice și cele confesionale²⁹. Cercetătorul relatează depre strategiile maritale, analizează perioadele de nupțialitate, dar pentru o perioadă mai târzie decât cea cercetată de noi. Un cercetător preocupat de căsătoriile legitime și ilegite, evoluția nupțialității etc. este Corneliu Pădurean, care relaționează problema cu evoluțiile demografice³⁰ în Transilvania, făcând accent deosebit pe cercetarea mariajului în Arad.

Importante, însă sumare informații teoretico-metodologice, dar și analize referitoare la cunoașterea instituției căsătoriei și receptarea acesteia în mentalul comunității tradiționale, sunt oferite de cercetătorii istoriei sociale, a mentalităților, a imaginarului, de antropologie sau sociologie. Printre cercetătorii ce și-au adus contribuții importante în acest sens vom remarca pe Toader Nicoară, Florin

nord-vestul Transilvaniei la mijlocul secolului al XIX-lea. În: Sabin Manuilă. *Istorie și demografie. Studii privind societatea românească între sec. XVI-XX*, coord. Sorina Paula Bolovan, Ioan Bolovan. Cluj-Napoca, Centrul de Studii Transilvane, Fundația Culturală Romană, 1995; Idem. *Aspects of the Family Life Cycle in North-Western Mid 19th Century Transylvanian Villages.* În: *Transylvanian Review*, III, 1, Centrul de Studii Transilvane, Fundația Culturală Romană, Cluj-Napoca, 1994, p. 101-107; Idem. *Familia și relațiile matrimoniale în satul românesc transilvănean în a doua jumătate a sec. al XIX-lea.* În: *Anuarul Institutului de Istorie Cluj*, XXXV, Cluj-Napoca, 1996, p. 209-224; Idem. *Reconstituirea familiei în satul românesc din Transilvania în a doua jumătate a sec. al XIX-lea.* În: *Studii istorice. Omagiu Profesorului Camil Muresanu*, îngrijit de N. Edroiu. Cluj-Napoca, 1998, p. 329-350; Idem. *Problema vârstei la căsătorie la românii din Transilvania în a doua jumătate a secolului al XIX-lea.* În: *Slujitor al Bisericii și al Neamului*, Cluj-Napoca, 2002, p. 477-474; Bolovan, Sorina Paula, Bolovan, Ioan. *Considerații privind vârsta la căsătorie la românii transilvăneni în secolul al XIX-lea.* În: *Transilvania în epocile modernă și contemporană. Studii de demografie istorică*, Ioan Bolovan (coord.). Cluj-Napoca: Presa Universitară Clujeană, 2002, p. 111-124; Idem. *The Church in the Family Life of the Romanians of Transylvania, in the 19th Century.* În: *Romanian Civilization*, 1, nr. 2, Iasi, 1992, p. 49-57; Idem. *Family and Marital Relations in the Transylvanian Romanian Village (1850-1914).* În *Transylvanian Review*, 12, nr. 4, Centrul de Studii Transilvane, Fundația Culturală Romană, Cluj-Napoca, 2003, p. 33-44; Idem. *Ilegalitatea în Transilvania în a doua jumătate a secolului al XIX-lea: contribuții demografice.* În: *Populația României. Trecut, prezent, viitor*, Traian Rotariu, Sorina Paula Bolovan, Ioan Bolovan (coord.). Cluj-Napoca: Presa Universitară Clujeană, 2006, p. 223-232.

²⁸ Șișeștean Gh., *Sisteme familiale, strategii maritale și transmiterea proprietății.* În: *Acta Musei Porolissensis*, 17, Zalău, 1993, p. 447-453; Idem. *Arii de selecție maritală pentru diferite comunități etnice și religioase din orașul Simleu Silvaniei (sfârșitul sec. al XIX-lea și începutul sec. al XX-lea).* În *Alma Mater Porolissensis*, nr. 6, Zalău, 2001, p. 62-66.

²⁹ Idem. *Etnie, confesiune și căsătorie în nord-vestul Transilvaniei.* Zalău: Editura Caiete Silvane, 2002.

³⁰ Pădurean, Corneliu. *Cercetări de demografie istorică arădene din a doua jumătate a secolului XX.* În: *Studia Universitatis „Vasile Goldis” Arad*, 9, Arad, 1999, p. 146-155; Idem. *Cauze ale mortalității populației din județul Arad în a doua jumătate a secolului al XIX-lea.* În: *Studia Universitatis „Vasile Goldis” Arad*, 11, Arad, 2001, p. 141-146; Idem. *Unele aspecte privind evoluția nașterilor nelegitime în a doua jumătate a secolului al XIX-lea în județul Arad.* În: *Studia Universitatis „Vasile Goldis” Arad*, 11, Arad, 2001, p. 147-156; Idem. *Evoluția nupțialității în secolul al XIX-lea în comitatul și orașul Arad.* În: *Studia Universitatis „Vasile Goldis” Arad*, 11, Arad, 2001, p. 156-164.

Valeriu Muresan, Sorin Mitu, Blaga Mihoc, Alin Ciupală, Alexandru-Florin Platon, Barbu Ștefănescu, Constantin Bărbulescu etc.³¹

Printre lucrările de referință în problematica instituției căsătoriei în spațiul românesc le vom remarca pe cele ale Șaroltei Solcan³², Sorinei Paula Bolovan, Violetei Barbu³³, Constanței Vintilă-Ghițulescu³⁴ și ale Georgetei Fodor³⁵. Deși aceste studii fundamentale au în mare parte în prim-plan fie căsătoria, divorțul, zestrea sau istoria familiei în Țara Românească și Transilvania în segmentul cronologic sec. al XVII-lea – începutul sec. al XIX-lea, și doar în unele cazuri, în unele aspecte făcându-se referire la instituțiile familiale și la căsătoria din Țara Moldovei, ele sunt deosebit de valoroase pentru cercetarea noastră, căci oferă modele de cercetare și o bază metodologică, fiind importante și pentru studiul comparativ. Șarolta Solcan, una dintre primele care a abordat subiectul, în cele două monografii³⁶, face o retrospectivă a familiei în spațiul românesc, cu accent special pe Țara Românească și Transilvania, abordează câteva dintre cele mai importante subiecte ale instituției căsătoriei, și anume: politicile și strategiile matrimoniale, condițiile existenței unei văduve și necesitatea recăsătoriei acesteia, rolul femeii în dotarea urmașilor, doar la unele obiceiuri de căsătorie.

³¹ Nicoară, Toader. *Mentalități colective și imaginar social. Istoria și noile paradigme ale cunoașterii*. Cluj-Napoca: Presa Universitară Clujeană/Mesagerul, 1996; Idem. *Transilvania la începuturile timpurilor moderne (1680-1800). Societate rurală și mentalități colective*. Cluj-Napoca: Editura Dacia, 1997; Mureșan, Florin Valeriu. *Satul Românesc din nord-estul Transilvaniei la mijlocul secolului al XVIII-lea*. Cluj-Napoca: Institutul Cultural Roman, Centrul de Studii Transilvane, 2005; *Viață privată, mentalități colective și imaginar social în Transilvania*, coord. Sorin Mitu, Florin Gogaltan. Oradea-Cluj: Asociația Istoricilor din Transilvania și Banat, Muzeul Țării Crișurilor, 1995-1996, p. 242-248; Idem. Popular Images of Femininity in Transylvanian Sources from the Beginning of the 19th Century. În: *Transylvanian Review*, vol. X, 3, Cluj-Napoca, Centrul de Studii Transilvane, 2001, p. 23-27; Ciupală, Alin. *Femeia în societatea românească a secolului al XIX-lea*. București: Editura Meridiane, 2003; Idem. Relatările călătorilor străini despre statutul femeii în familia tradițională românească din secolul al XVIII-lea. În: *Caiete de antropologie istorică*, nr. 3, Cluj-Napoca, 2003, p. 17-27; Ștefănescu, Barbu. *Lume rurală și ritual în Transilvania secolelor XVII-XVIII*. În: *Noi perspective asupra istoriei sociale în România și Franța*, studii reunite de Alexandru-Florin Platon, Cristina Oghină-Pavie și Jacques-Guy Petit. Iasi: Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”, 2003, p. 154-155; Idem. *Sociabilitate rurală, violență și ritual*. Oradea: Editura Universității din Oradea, 2004; Idem. *Lumea rurală din vestul României între medieval și modern, ediția a II-a*. Oradea: Editura Universității din Oradea, 2006; Idem. *Lumea rurală transilvăneană confruntată cu „puseul demografic” al secolului al XVIII-lea. Opțiuni economice și alimentare*. În: *Populația României. Trecut, prezent, viitor*, coord. Traian Rotariu, Sorina Paula Bolovan, Ioan Bolovan, Cluj-Napoca: Presa Universitară Clujeană, 2006, p. 61-67. Bărbulescu, Constantin. *Universul înruderii. Între istorie și antropologie*, Cluj-Napoca, 2000

³² Solcan, Ș. *Femeile din Moldova, Transilvania și Țara Românească în Evul Mediu*. București, 2005.

³³ Barbu, V. „Ceea ce Dumnezeu a unit, omul să nu dispartă”. Studii asupra divorțului în Țara Românească în perioada 1780-1850. În: *Revista de Istorie*, III, 11-12, 1992, p. 1143-1155; Idem. Pagini din istoria căsătoriei în Țările Române. Căsătoria ca sacrament (secolul al XVII-lea). În: *Studii și Materiale de Istorie Medie*, volumul XXIII, 2005, p. 101-117; *De la comunitate la societate. Studii de istoria familiei din Țara Românească sub Vechiul Regim*. Coordonator V. Barbu, București, Institutul Cultural Român, 2007.

³⁴ Vintilă- Ghițulescu, C. Zestre între normă și practică. Țara Românească în secolul al XVII-lea (I). În: *Studii și Materiale de Istorie Medie*, vol. XVIII, 2000, p. 213-222; Idem. Zestre între normă și practică. Țara Românească în secolul al XVII-lea (II). În: *Studii și Materiale de Istorie Medie*, vol. XVIII, 2001, p. 255-263; Idem. Familie și societate în Țara Românească (secolul al XVII-lea). În: *Studii și Materiale de Istorie Medie*, vol. XX, 2002, p. 89-114.

³⁵ Fodor (Chirilă), G. Aspecte privind statutul juridic al femeii căsătorite din Țara Românească și Moldova reflectat de praxile domnești din secolul al XVII-lea în Țările Române. În: *Studia Universitas Petru Maior*, Historia 3, p. 74-75.

³⁶ Solcan, Ș. *Femeile din Moldova, Transilvania și Țara Românească în Evul Mediu*; Idem. *Familia în secolul al XVII-lea în Țările Române*. București: Editura Universității din București, 1999.

Totodată, autoarea arată o evoluție a statutului femeii de la tânără necăsătorită la văduvă, redând, în acest context, subiecte de interes pentru cercetarea noastră precum logodna, zestrea, adulterul, divorțul etc.

Sorina Paula Bolovan abordează instituția căsătoriei prin prisma cercetării familiei și remarcă tendințele de demografie istorică și de mental colectiv, înmănunchind trăsăturile lumii rurale, utilizând metoda descrierii registrelor parohiale din localitățile Ardeova, Aschileul Mic și Izvorul Crișului. Familia este reconstituită prin urmărirea celor mai importante evenimente demografice, respectiv: nașterea, căsătoria și decesul. Sunt surprinse, în același timp, cadrele generale ale vieții de familie (divorțul, concubinajul, ilegitimitatea)³⁷, toate aspectele referindu-se însă la Transilvania.

Violeta Barbu, în *De bono coniugali*, prezintă un vocabular al instituției familiei, constituită în baza căsătoriei, care, deși poate fi atribuit și pentru Țara Moldovei, este însoțit de exemple din Țara Românească: neam, casă, familie, structuri specifice – clan sau ceată. Dacă se vorbește despre familia patrimonială, privilegiul mezinului, sistemele succesoriale și moarte se face doar cu referire la Țara Românească, uneori bazându-se și pe exemple din istoria europeană³⁸. În cea de-a doua monografie autoarea oferă un model de cercetare a instituției căsătoriei referindu-se la istoria Țării Românești. Cercetătoarea argumentează abordarea metodologică, analizează detaliat sursele principale, printre care este și lucrarea *Pravoslavnică mărturisire* a Mitropolitului Petru Movilă, care a avut impact asupra întregului spațiu românesc, făcând și câte un excurs în istoricul fiecărui subiect abordat. În unele dintre problemele cercetate în cadrul studiului face referire și la literatura artistică. Vom remarca însă că V. Barbu mai puțin s-a referit la căsătoriile mixte din punct de vedere confesional, dar și etnic sau social, nu s-a axat pe problema recăsătoriei sau problemele de mariaj cu rudele. La capitolul logodnă a stăruit doar asupra cercetării câtorva studii de caz din Ardeal și din Țara Românească, iar pentru Țara Moldovei s-a axat pe cunoscutul caz de pețire a Mariei Lupu. Foarte detaliat însă s-a oprit asupra problematicii zestrei. Pentru cercetarea noastră este important faptul că au fost remarcate elementele de modernitate, care pot fi atribuite și Țării Moldovei.

Constanța Ghițulescu, în monografia elaborată, face o analiză consistentă a structurilor de familie, instituției căsătoriei și a divorțului în Țara Românească, bazându-se în mare parte pe surse

³⁷ Bolovan, Sorina Paula. *Familia în satul românesc din Transilvania. A doua jumătate a secolului al XIX-lea și începutul secolului XX*. Cluj-Napoca: Centrul de Studii Transilvane, Fundația Culturală Romană, 1999.

³⁸ Barbu, V. *De bono conjugali. O istorie a familiei din Țara Românească în secolul al XVII-lea*. București: Editura Meridiane, 2001; Idem. *Ordo Amoris. O istorie a căsătoriei în Țara Românească în secolul al XVII-lea*. București: Editura Academiei, 2011.

inedite, elaborând studii de caz la fiecare compartiment în parte³⁹. Este un alt model de prezentare a instituției căsătoriei, dar care are o abordare metodologică specifică autoarei. În problematica instituției căsătoriei se analizează prerogativele Bisericii oficiale și ale statului în materie de încheiere a mariajului și a desfacerii acestuia, punctând atribuțiile instituției ecleziastice. Totodată, cercetătoarea arată atitudinea societății și Bisericii în mai multe probleme. Detaliat este analizată instituția logodnei cu toate elementele componente: pețit, daruri, inel, foaie de zestre. Cercetătoarea se referă și la încetarea căsătoriei, fie prin decesul unuia dintre soți, fie prin divorț, în situația dată prezentând studii de caz.

Georgeta Fodor (Chirilă) în teza de doctorat, apoi și în monografia *Femeia în societatea medievală românească. Secolele XV-XVII*⁴⁰, abordează instituția căsătoriei în câteva paragrafe, dar mai cu seamă se referă la acest fenomen într-un capitol *Femeia și familia în evul mediu românesc*. Deși are referințe și la Țara Moldovei, aplecându-se detaliat și asupra strategiilor matrimoniale ale domnului Țării Moldova Vasile Lupu, în cea mai mare parte totuși se referă la Țara Românească și Transilvania, abordând problematica din punctul de vedere al poziției și statutului femeii în societate, cronologic finalizând cu mijlocul sec. al XVII-lea.

Dintre lucrările de referință la temă vom remarca cercetările lui Mircea Brie, care, bazându-se pe metodologia utilizată de demografia istorică, analizează instituția căsătoriei și familia în Transilvania, prezentând numeroase studii de caz⁴¹. Cercetătorul abordează problema strategiilor matrimoniale, inclusiv în comunitățile etnic sau confesional mixte, analizează nupțialitatea în funcție de perioadele postului și ale lucrărilor agricole, face referire la componenta mentală a înțelegerii, percepției căsătoriei în lumea rurală a Transilvaniei.

În ceea ce privește strict cercetarea instituției căsătoriei și relațiile de rudenie în Țara Moldovei, unul dintre primele studii de referință este articolul *Structuri de familie în societatea medievală moldovenească*, semnat de Maria Magdalena Szekely⁴², care face o incursiune generală în câteva probleme importante: căsnicia și constituirea familiei, consagvinitatea, relațiile de rudenie constituite

³⁹ Vintilă-Ghițulescu, C. *În șalvari și cu ișlic. Biserică, sexualitate, căsătorie și divorț în Țările Românești a secolului al XVIII-lea*. București, 2004.

⁴⁰ Fodor (Chirilă), G. *Femeia în societatea medievală românească. Secolele XV-XVII*. Cluj-Napoca: Editura Argonaut, 2011.

⁴¹ Brie, M. *Căsătoria în nord-vestul Transilvaniei (a doua jumătate a secolului XIX - începutul secolului XX). Condiționări exterioare și strategii maritale*. Oradea, 2009; Idem. *Familie și societate în nord-vestul Transilvaniei (a doua jumătate a secolului XIX-începutul secolului XX)*. Oradea, 2008.

⁴² Szekely, Maria Magdalena. *Structuri de familie în societatea medievală moldovenească*. În: *Arhiva Genealogică*, IV (IX), 1997, 1-2, p. 59-117.

prin alianță, înrudirea artificială, solidaritatea, conștiința genealogică, fiind unul dinre reperele cercetării de față.

Vom menționa, de asemenea, studiul monografic al Liliei Zabolotnaia, în care se pune accent pe rolul femeii în căsătorie și în relațiile de familie, subliniindu-se importanța factorului feminin în încheierea căsătoriei, dar și la inițierea divorțului, referindu-se la Țara Moldovei, doar în segmentul cronologic de până la începutul sec. al XVIII-lea⁴³. Autoarea a făcut comparații ale statutului femeii din Țara Moldovei, în familie și societate, cu cel al femeilor din Țara Românească, Polonia, Serbia, abordând mai multe subiecte: vârsta necesară la căsătorie, dreptul la divorț etc. Deși sunt referințe și la căsătoriile mixte interconfesionale și mixte etnic, nu sunt analizate exemple concrete, cu excepția binecunoscutelor cazuri de mariaje în familia domnească – al Mariei Lupu cu Ianusz Radziwiłł și al Ruxandei cu Timuș Hmelnițki. Bazându-se în cercetarea unor aspecte ale problemelor instituției căsătoriei, în cea mai mare parte pe Codicele de legi și pe sursele narrative, n-a insistat asupra unor detalii precum pețitul și vocabularul acestui obicei, lăsând la o parte unele aspecte precum întemeierea rudeniei prin logodnă, întemeierea rudeniei prin instituția nașilor cu analiza obligațiilor, a prezentat mai superficial Sfânta Taină a Nunții etc., însă autoarea pare a fi îndreptățită prin faptul că subiectul cercetat cerea ca accentele să fie puse pe alte aspecte decât cele enunțate de noi⁴⁴.

Un rol aparte îl are lucrarea *Obiceiuri nupțiale din Moldova* semnată de Silvia Ciubotaru, care face o incursiune temeinică în obiceiurile și tradițiile pețitului, logodnei, alaiului de nuntă, combinând cercetarea istorică cu cea de teren. Cercetătoarea argumentează anumite aspecte ale obiceiurilor nupțiale, făcând trimitere la folclorul românesc, dar și la studiile predecesorilor⁴⁵.

Vom remarca și monografia Lilianeii Andreea Vasile, care, deși s-a referit la familia din Vechiul Regat, a abordat problematica instituțiilor matrimoniale (logodnă, dotă, căsătorie), prezentând terminologia juridică, aspectele economice, morala și moravurile perioadei⁴⁶.

În problematica cu referire la înrudire, pentru această etapă, vom remarca studiile lui Ștefan Gorovei, care, cercetând relațiile de rudenie a boierimii din Moldova în secolele XV–XVII, susține că, bazându-se pe înrudiri, elitele Moldovei „crează adevărate clanuri și care vor determina proiectarea intereselor de grup, de familie, de clan..., generând ceea ce se poate numi politică de

⁴³ Zabolotnaia, Lilia. *Femeia în relațiile de familie din Țara Moldovei în contextul European până la începutul sec. al XVIII-lea (Căsătorie, logodnă, divorț)*. Chișinău, 2011.

⁴⁴ *Ibidem*. O parte din problemele abordate au fost prezentate în teza de doctor habilitat a L. Zabolotnaia.

⁴⁵ Ciubotaru, S. *Obiceiuri nupțiale din Moldova. Tipologie și corpus de texte*. Iași, 2009.

⁴⁶ Vasile, L.A. *Să nu audă lumea. Familia românească în Vechiul Regat*. București, 2010.

familie⁴⁷. Paul Cernovodeanu reflectă asupra clanurilor și familiilor în Țara Românească în secolele XV–XVII, relaționându-le cu puterea⁴⁸. Tematica relațiilor de rudenie, corelate cu diverse probleme socioeconomice și politice, sunt reflectate într-un șir de alte studii ale M. M. Szekely⁴⁹. În același context vom remarca și alte studii și articole care se referă la problemele genealogice aflate în relație directă cu înrudirile, publicate într-o serie de reviste de specialitate, printre care un rol important le revine publicațiilor din *Arhiva Genealogică*, *Anuarul de Istorie și Arheologie A. D. Xenopol*, *Revista de istorie socială*, *Revista de istorie a Moldovei* etc.

Relațiile de rudenie în spațiul românesc constituie obiectul și subiectul cercetărilor semnate de Alina Ioana Ciobănel, în câteva studii ale căreia sunt subliniate momentele definitorii de formare a rudeniei în spațiul românesc, printre ele un loc aparte având și căsătoria, fiind luată în considerare familia cetățenilor romani cu caracteristicile ei de bază, însă în perioada recentă⁵⁰. Lucrările cercetătoarei A. Ciobănel fac trimitere la studiile cercetătorilor români și se bazează pe date etnologice și pe observații și date de teren înregistrate de autor. Concluzia autorului este că există câteva exemple de obiceiuri romane și românești care au similitudini, fiind posibilă indicarea prezenței patrimoniului latin și fără dubii că termenii românești de înrudire sunt în mare majoritate de etimologie latină. Monografia *Înrudire și identitate*⁵¹ sintetizează și sistematizează preocupările Alinei Ciobănel.

La începutul sec. XXI, în domeniul cercetărilor relațiilor de înrudire, la baza cărora stă instituția căsătoriei, apar și alte studii valoroase. Printre ele le vom remarca pe cea coordonată de C.

⁴⁷ Gorovei. Șt. S. Clanuri, familii, autorități, puteri (Moldova, secolele XV–XVII). În: *Arhiva Genealogică*, I (VI), 1994, 1–2, p.88. Idem, Neamul lui Miron vodă Barnovschi. În: *Arhiva Genealogică*, V (X), 1998, 1–2, p.141–154; Idem, Rude și înrudiri necunoscute ale lui Petru Rareș. În: *Revista Istorică*, VIII, 1997, 7–8, p.467–476; Idem. Familii boierești române cu multiplă legitimare nobiliară. În: *Arhiva Genealogică*, III (VIII), 1996, 3–4, p.233–236; Idem. „Din Purice – Movilă” și „Barnovschi-Moghilă”. Două explicații (nu numai) genealogice. În: *Arhiva Genealogică*, III (VIII), 1996, 3–4, p.327–332.

⁴⁸ Cernovodeanu, Paul. Clanuri, familii, autorități, puteri (Țara Românească, secolele XV–XVII). În *Arhiva Genealogică*, I (VI), 1994, 1–2, p.77-86

⁴⁹ Szekely, M. M. Neamul Golăeștilor. Pe marginea unui document „nou”. În: *Studii și Materiale de Istorie Medie*, XXV, 2007, p. 87-98; Idem. *Înrudirile doamnei Elisabeta Movilă*. În: *De potestate. Semne și expresii ale puterii în Evul Mediu românesc*. Iași, 2006, p. 519-524; Idem. *Obârșia lui Luca Arbure. O ipoteză*. În: *In honorem Paul Cernovodeanu*. București: Editura Kriterion, 1998, p. 419-429; Idem. Neamul dinspre mamă al lui Petru Rareș. În: *Arhiva Genealogică*, V (X), 1998, 1-2, p. 169-178; Idem. Nepoții lui Ștefan cel Mare (în colaborare cu Ștefan S. Gorovei). În: *Arhiva Genealogică*, V (X), 1998, 1-2, p. 107-123; Idem. Familia Cârje. Genealogie și vocație ctitoricească. În: *Arhiva Genealogică*, IV (IX), 1997, 1-2, p. 37- 42; Idem. Noi contribuții la genealogia familiei Stroici. În: *Arhiva Genealogică*, II (VII), 1995, 1-2, p. 65-75; Idem. Boieri hicleni și înrudirile lor. În *Arhiva Genealogică*, I (VI), 1994, 1-2, p. 219-228; Idem. Neamul lui Nestor Ureche. În: *Anuarul Institutului de Istorie „A. D. Xenopol”*, Iași, XXX, 1993, p. 653-670.

⁵⁰ Ciobanel, Alina Ioana. Raportul termen/relație în structurile de rudenie. În: *Anuarul Institutului de Etnografie și Folclor „Constantin Brâiloiu”*, serie nouă, tom 3, 1992, p. 49-54; Idem. Relația neam-familie (Precizări etnologice). În: *Anuarul Institutului de Etnografie și Folclor „Constantin Brâiloiu”*, serie nouă, tom 4, 1993, p. 93-99; Idem. Reședința maritală - contexte culturale, economice, juridice. În: *Anuarul Institutului de Etnografie și Folclor „Constantin Brâiloiu”*, serie nouă, tom 7, 1996, p. 19-35; Idem. Soarta supraviețuirilor romane în structurile de rudenie, azi. În: *Anuarul Institutului de Etnografie și Folclor „Constantin Brâiloiu”*, serie nouă, tom. 23, București, 2012, p. 69–76.

⁵¹ Idem. *Înrudire și identitate*. Publisher, Editura Enciclopedică, 2002.

Bărbulescu⁵² și încercarea de sinteză românească a antropologiei sociale și culturale realizată de Nicolae Panea⁵³.

Un alt cercetător care se preocupă direct de tematica înrudirilor este Gh. Șișeșteanu, care analizează grupurile domestice, relațiile de înrudire și transmiterea proprietății, prin care a încercat să explice interesul scăzut pentru studiul structurilor de rudenie și să răspundă la câteva întrebări, cum ar fi: importanța sociologică a structurilor de înrudire; importanța lor în cercetările din societățile europene în calitate de elemente explicative ale caracteristicilor acestor societăți; explicarea în ce măsură modelele de parentare și tehnicile succesoriale sunt elemente capabile să influențeze seriile istorice de lungă durată ale conținutului⁵⁴.

Printre cercetările tematice se înscriu și cele semnate de Iulia-Elena Hossu, care se referă la relațiile de înrudire pe teritoriul românesc⁵⁵. În teza sa de doctorat, Iulia-Elena Hossu dezvoltă opiniile sale, remarcând că individul apare în societate, în primul rând, ca reprezentant al unei familii, adică familia căreia îi aparține îl definește, iar numele de familie îi conferă individului atât anumite drepturi juridice, cât și economice, „moștenind capitalul simbolic asociat acesteia, indiferent dacă are o valoare negativă sau pozitivă”⁵⁶. Totodată, autoarea susține: „Căsătoria a reprezentat și continuă să reprezinte în România miezul relațiilor de înrudire, constituind, prin excelență, principala sursă de putere de relaționare a individului pe orizontală, în mediul său social”⁵⁷, fapt cu care suntem de acord, deoarece în comunitatea tradițională românească un rol important îl au și relațiile de înrudire spirituală, și cele de sânge. Iulia-Elena Hossu face o trecere în revistă a lucrărilor principale referitoare la înrudire și căsătorie în antropologie și prezintă concluziile referitoare la cercetarea de teren efectuată în 2005 – 2009 în mediile rural și urban. Punând căsătoria la baza sistemului de înrudire, Iulia-Elena Hossu descrie cele două dimensiuni ale căsătoriei - cununia civilă și cununia religioasă, face și o prezentare a căsătoriei din perspectivă demografică, însă în perioada recentă.

⁵² *Universul înrudirii. Între istorie și antropologie*, coord. Bărbulescu C.. Cluj-Napoca, 2000.

⁵³ Panea, Nicolae. *Antropologie culturală și socială*, Craiova, 2000.

⁵⁴ Șișeșteanu, Gh. *Grupuri domestice, relații de înrudire și transmiterea proprietății*. În: *Sociologie românească*, nr. 4, vol III, București, 2006.

⁵⁵ Hossu, Iulia – Elena. *Studiul relațiilor de înrudire pe teritoriul românesc*. În: *Etnologie românească azi. Studii și comunicări*, Cuceu, Ion (ed.). Cluj-Napoca: EFES, 2009, p. 205-250; Idem. *Triada familie-casă-femeie sau ce se ascunde dincolo de cuvinte*. În: *Teme actuale în cercetarea etnologică și antropologică*. Studii și comunicări științifice, eds. Branda Alina, Cuceu Ion, Timocea Cosmina. Cluj-Napoca: Editura MEGA, 2011, p.203-212.

⁵⁶ Idem. *Studiul relațiilor de înrudire. Căsătoria – atitudini, practici și dinamici*. Cluj-Napoca, 2010. Rezumatul tezei de doctorat pe http://doctorat.ubbcluj.ro/sustinerea_publica/rezumat/2010/filologie/Hossu_Iulia_Elena_Ro.pdf (accesat în septembrie 2017).

⁵⁷ *Ibidem*.

Elena-Camelia Zăbavă s-a aplecat asupra modului în care termenii ce denumesc diferite grade de rudenie se reflectă în antroponimia românească⁵⁸, făcând considerații de ordin sociologic și antropologic, susține că „pentru un nespecialist în antropologie sau sociologie este foarte dificil să facă distincția între relații de rudenie și familie, mai ales că cei doi termeni sunt percepuți ca fiind în foarte strânsă legătură”⁵⁹. Autoarea face și unele precizări în legătură cu terminologia înrudirii, menționând că noțiunile: căsătorie, filiație, descendență, afinitate, alianță „conduc la clasificarea relațiilor de rudenie din perspectivă antropologică”⁶⁰.

O altă lucrare de valoare este contribuția cercetătorului Sergiu Bacalov, care, analizând boierimea Țării Moldovei în sec. al XVII-lea – începutul sec. al XVIII-lea, atrage o importanță deosebită nemoteniei, vorbind despre neamuri bune și proaste, despre ramurile diferite ale aceleiași neam și despre casele boierești⁶¹, în acest context un mare rol având căsătoria, ce consolida și extindea, în unele cazuri, fondul funciar al boierilor, influența asupra politicilor statului etc.

Viorel Rogoz vorbește despre o instituție specifică înrudirii spirituale - Nășia, geografic raportată la zona Codrului⁶². În această perioadă apar și o serie de alte studii și cercetări referitoare la tematică⁶³. Printre cercetările importante cu referire la înrudiri le vom remarca și pe cele ale Elenei Bedreag, care se referă la relațiile de înrudiri spirituale prin adopție și nășia de botez⁶⁴.

⁵⁸ Zăbavă, Elena-Camelia. *Universul înrudirii reflectat în antroponimie. În Numele și numirea. Actele Conferinței Internaționale de Onomastică „Numele și numirea”*, ediția a II-a: Onomastica în spațiul public actual. Cluj-Napoca: Editura Mega, Editura Argonaut, 2013, p. 733-741.

⁵⁹ *Ibidem*, p.734 Antropologia este știința care se ocupă cu studiul relațiilor de rudenie, care structurează societatea într-o rețea de relații, în vreme ce sociologia se focalizează mai mult asupra familiei.

⁶⁰ *Ibidem*.

⁶¹ Bacalov, S. *Boierimea Țării Moldovei la mijlocul secolului al XVII-lea – începutul secolului al XVIII-lea*. Chișinău, 2012.

⁶² Rogoz, Viorel. Nasia - institutie a înrudirii spirituale în zona Codrului. În: *Anuarul Arhivei de Folclor*, XV-XVII (1994-1996), p. 287-292.

⁶³ Iorga, Filip-Lucian. *Strămoși pe alese: Călătorie în imaginarul genealogic al boierimii române*. București, 2012; Bursuc, A. O abordare antropologică și semantică a rudeniei. În *Analele Universității Constantin Brâncuși din Târgu Jiu*, Seria Litere și Științe Sociale 3, 2011, p.105–121; Cojocaru, Ludmila D. Instituția nășiei la românii din Basarabia. În: *Promemoria. Revista Institutului de Istorie Socială*, 2012, volumul II, Nr. 3, p. 55-73; Bechet, F. *Concepția lui Émile Benveniste asupra numelor de rudenie indoeuropene*. În: *Émile Benveniste – 30 de ani de la dispariție*, 2007, Pe <http://ebooks.unibuc.ro/filologie/cunita/3-CONCEPTIA%20LUI%20EMILE%20BENVENISTE.pdf> (accesat în 14 februarie 2013); Sainenco, A., Popa, V. *Termenii de rudenie: rezultatul unui experiment asociat*, pe <http://en.calameo.com/read/00113821738ed2793ac18> (accesat în 10 august 2017); Marcu, L.P. *Istoria dreptului românesc*. București: Ed. Lumina Lex, 1997.

⁶⁴ Bedreag, E. The dynamic of family structures in seventeenth-century Moldavia. Adoption and godparenthood. În: *The History of the Family*, 2014, vol. 19, Issue 2; Idem. Family relationships, attitudes and collective sensibilities in testamentary discourse in 17th and 18th century Moldavia. În: *New Europe College Yearbook 2011-2012*, 2013, p. 21-42; Idem. Părinți și copiii în Moldova secolului al XVII-lea. Reglementări juridice și mărturii documentare. În: *Opțiuni Istoriografice*, IX₁₋₂, 2008.

În această perioadă includem mai multe lucrări academice dedicate unor personalități, printre care și volumul *Dinastia Cantemireștilor*, care a abordat obârșia, căsătoriile, înrudirile, ascendența pe linie masculină, descendenții din familia Cantemir⁶⁵.

O altă direcție de cercetare după 1989 în spațiul românesc, în centrele de studii ale demografiei istorice, a mentalităților colective și a populației s-a axat pe cercetarea căsătoriei mixte. În acest context, o importanță deosebită le au lucrările ce se referă la diplomația de mariaj⁶⁶, care fac referire la Moldova în sec. al XVII-lea, de cele mai multe ori familiile întemeiate fiind interetnice sau/și interconfesionale.

Ioan Lăcătușu în abordarea mariajelor și familiilor mixte „...s-a pornit de la premisa conform căreia căsătoriile interetnice și interconfesionale reprezintă un mecanism sociologic de schimbare al volumului demografic al unei comunități”⁶⁷. Cercetătorul menționează: „Căsătoria mixtă a reprezentat un instrument de alterare a purității etnice, materializat într-un comportament matrimonial discriminatoriu, bazat pe ostilitate față de căsătoriile mixte și față de ideea înrudirii cu „celălalt”, „străinul””⁶⁸, cu referire la românii din secuime. Un capitol consistent dedicat mariajelor mixte în Transilvania este incorporat în monografia cercetătorului Mircea Brie, care aduce în prim-plan și metoda cantitativă, și cea sociologică, dar și altele în cercetarea unui subiect al vieții de familie⁶⁹. Secvențe cu referire la mariajele interconfesionale se regăsesc și în monografia lui Ion Gumenăi, dar care acoperă o perioadă de după segmentul cronologic anunțat de noi și doar în spațiul dintre Prut și Nistru⁷⁰.

Realitățile contemporane și noile abordări istoriografice au propulsat în ultimele decenii o serie de articole, culegeri de studii și monografii care au drept obiect de cercetare căsătoriile mixte. Printre primele culegeri care au pus în valoare problematica vom remarca volumele *Căsătoriile mixte în*

⁶⁵ *Dinastia Cantemireștilor*. Secolele XVII-XVIII. Coordonator și redactor științific, acad. Andrei Eșanu. Chișinău, 2008.

⁶⁶ Blaj, P. *Mariaje româno-polone în evul de mijloc (sec. XIV-XVII)*. În: *Relații polono-române. Materialele simpozionului*. Suceava, 2004, p. 229-235; Zabolotnaia, L. *Raporturile dinastice și rolul „diplomației de mariaj”*. În: *Relațiile moldo-polone în a doua jumătate a secolului al XIV-lea – mijlocul secolului al XVII-lea*. Chișinău, 2004; Idem, Rolul „diplomației de mariaj” în relațiile moldo-polone (XVI - mij. XVII). În: *Tyragetia*, Anuar XII, Chișinău, 2003, p. 121-127; Idem, Raporturile dinastice moldo-polone la sfârșitul secolului al XVI-lea- începutul sec. al XVII-lea. În: *Revista de istorie a Moldovei*, 2004, nr.1. Materialele simpozionului științific internațional moldo-polon consacrat marelui hatman al Coroanei Stanislaw Żółkiewski, p. 43-51; Idem, *Moldawsko-polskie przymierza dynastyczne na początku XVII wieku*. În: *Revista de istorie a Moldovei*, 2004, nr.1. Materialele simpozionului științific internațional moldo-polon consacrat marelui hatman al Coroanei Stanislaw Żółkiewski, p. 96-105.

⁶⁷ Lăcătușu, Ioan. *Structuri etnice și confesionale în județele Covasna și Harghita* (rezumatul tezei de doctorat). Sf. Gheorghe, 2003.

⁶⁸ *Ibidem*.

⁶⁹ Mircea Brie, *Căsătoria în nord-vestul Transilvaniei*.

⁷⁰ Gumenăi, Ion. *Comunitățile romano-catolice, protestante și lipovenești din Basarabia în secolul al XIX-lea*, ed. a II-a. Chișinău, 2016.

*Transilvania secolul al XIX-lea și începutul secolului XX*⁷¹ și *Confesiune și căsătorie în spațiul românesc*⁷², însă doar foarte rar s-au oprit și asupra examinării mariajelor mixte în Țara Moldovei. Importanța acestor studii este indiscutabilă, căci au stabilit o metodologie de cercetare a căsniciilor mixte și au punctat diverse subiecte. În opinia cercetătorilor, mariajele mixte și evoluția acestora au fost influențate de factori socioeconomici, demografici și istorico-politici, aceștia fiind analizați în corespundere cu segmentul cronologic enunțat⁷³. Șarolta Solcan, referindu-se la căsătoriile mixte, se referă la motivațiile acestui fenomen, subliniind că astfel de mariaje aveau la „bază o multitudine de motivații: în cazul suveranilor orientările politice au jucat un rol deosebit, în celelalte, cu siguranță, atracția sentimentală și interese socio-economice i-au determinat pe oameni să pășească peste o serie de prejudecăți ale contemporanilor lor și chiar ale lor proprii”⁷⁴.

Căsătoriile mixte în lumina legislației Bisericii Catolice au constituit subiectul cercetărilor lui Maximilian Pal⁷⁵. Pe aceeași linie se înscrie și cercetarea lui Agoston Ferenc⁷⁶. Mihai Săsăujan a analizat mariajele mixte în abordarea legislației Bisericilor Ortodoxe, Romano-Catolice și Protestante în monarhia austriacă în a doua jum. a sec. al. XIX-lea⁷⁷.

În acest segment cronologic au fost elaborate și lucrări valoroase care examinau studii de caz într-o regiune românească concretă. În acest sens remarcăm monografia Lilyei Rain, care s-a referit la căsătoriile și familiile mixte din punct de vedere etnic din județul Covasna⁷⁸, și pe cea a lui Gh. Șișeștean cu referire la căsătoriile mixte din nord-vestul Transilvaniei⁷⁹. Cercetătoarea Lily Rain a studiat locul și rolul familiei interetnice în realizarea unui climat interetnic și intercultural concordant. Examinând căsătoriile mixte, Lily Rain expune opinia conform căreia „căsătoriile mixte duc la întrepătrunderea, contopirea sau dispariția caracteristicilor culturale și antropologice ce deosebesc

⁷¹ *Căsătoriile mixte în Transilvania secolul al XIX-lea și începutul secolului XX*, coord. C. Pădurean, I. Bolovan. Arad, 2005

⁷² *Confesiune și căsătorie în spațiul românesc sec.XVIII-XXI. Studii de demografie istorică*, coord. Corneliu Pădurean. Arad, 2006.

⁷³ Pădurean, C., Bolovan, I. *Prefață*. În *Căsătoriile mixte în Transilvania*, p.15.

⁷⁴ Solcan, Ș. *Căsătorii mixte din Transilvania în Evul Mediu*, în *Căsătoriile mixte în Transilvania secolul al XIX-lea și începutul secolului XX*, coord. C. Pădurean, I. Bolovan. Arad, 2005, p.13-28.

⁷⁵ Pal, Maximilian. Căsătoriile mixte în legislația Bisericii Catolice, aspecte istorico-juridice. În: *Studia Theologica*, IV, 4/2006, p.465-483, pe <http://www.scribd.com/doc/94517442/Casatoriile-Mixte-Maxi-Mil-Ian-Pal> (accesat 12.04.2013); Idem. Mixed Marriages in the Canonical Legislation: a Brief Survey. În *IURA ORIENTALIA*, III (2007), p.119-139, pe http://www.iuraorientalia.net/IO/IO_03_2007/III_06_2007_Pal.pdf (accesat 12.04.2013)

⁷⁶ Ferenc, Agoston. Căsătoria mixtă sau căsătoria ecumenică. În: *Studia Universitatis Babeș-Bolyai*, Theologia Catholica Latina, 2001.

⁷⁷ Săsăujan, Mihai. *Căsătoriile mixte în lumina legislației bisericești ortodoxe, catolice și protestante în monarhia austriacă, în a doua jumătate a secolului al XIX-lea* În *Căsătoriile mixte în Transilvania secolul al XIX-lea și începutul secolului XX*, coord. C. Pădurean, I. Bolovan. Arad, 2005, p.19-34

⁷⁸ Rain, Lily. *Familia etnic mixtă*. Județul Covasna. Sfântu Gheorghe, 2001.

⁷⁹ Șișeștean, Gh. *Etnie, confesiune și căsătorie în nord-vestul Transilvaniei*. Zalău, 2002.

grupurile etnice, iar pe de altă parte, căsătoriile mixte, se pare totuși, că nu șterg frontierele interetnice și subzistă datorită, în parte, supunerii cuplurilor neomogene etnic la regulile hipergamiei din societatea în care trăiesc”⁸⁰. În baza cercetărilor de teren, autoarea a evidențiat schimbările psihosociale ce au loc la nivelul identității etnice a indivizilor rezultați dintr-un cuplu etnic mixt.

Adrian Bucur s-a aplecat asupra diferitor aspecte ale căsătoriilor mixte la Ineu, județul Arad, în a doua jum. a sec. al XIX-lea⁸¹. Același autor a analizat diferite aspecte demografice ale recăsătoriilor mixte în comunitățile românești ortodoxe și greco-catolice din Banat în a doua jum. a sec. al XIX-lea — începutul sec. XX, remarcând că acest fenomen se încadra în procesul de recăsătorii înregistrat în Transilvania, cu unele particularități ce reflectă „mentalitățile unei populații preponderant agrare, aflată pe drumul modernizării”⁸².

Ioan Bolovan, împreună cu o echipă de cercetători (Diana Covaci, Daniela Deteșan, Marius Eppel, Elena Crinela Holom), a coordonat lucrările proiectului *Familia românească din Transilvania între constrângerile bisericii și celei a statului. De la tradiție spre modernizare (1850-1900)*, derulat în intervalul 2007-2010, care s-au materializat în 23 de articole. Cercetările incluse în volum interpretează modele și comportamente familiale, inclusiv în familiile întemeiate în baza căsătoriilor mixte, și se bazează pe diferite studii de caz⁸³. În cheia apartenenței identitare exprimată prin căsătoriile mixte au abordat fenomenul Ioan Bolovan și Marius Eppel, referindu-se la identitatea transilvănenilor⁸⁴, dar și alți cercetători⁸⁵.

Căsătoriile mixte în spațiul basarabean a fost subiectul cercetării lui Tudor Ciobanu, care a remarcat unele aspecte caracteristice fenomenului la începutul sec. al XIX-lea⁸⁶.

⁸⁰ Rain, L. *Op.cit.*

⁸¹ Bucur, A. *Aspecte privind căsătoriile mixte la Ineu (județul Arad) în a doua jumătate a secolului al XIX-lea. În Căsătoriile mixte în Transilvania secolul al XIX-lea și începutul secolului XX*, p.219-236.

⁸² Idem. *Aspecte privind căsătoriile mixte în comunitățile ortodoxe și greco-catolice din Banat. În: Confesiune și căsătorie în spațiul românesc sec.XVIII-XXI. Studii de demografie istorică*, coord. Corneliu Pădurean, p.41-82; Idem. *Aspecte privind fenomenul recăsătoriei mixte în cadrul comunităților ortodoxe și greco-catolice din comitatele bănățene în a doua jumătate a secolului XIX — începutul secolului XX. În: Studii de demografie istorică (secolele XVII- XXI). Coord. Corneliu Pădurean, Ioan Bolovan. Arad, 2010, p.137-154*

⁸³ *Familia românească din Transilvania între constrângerile bisericii și celei a statului. De la tradiție spre modernizare (1850-1900)*, vezi http://hiphi.ubbcluj.ro/familia_transilvana/rez_ro_2010.htm.

⁸⁴ Bolovan, I. , Eppel, M. *Între stat și biserică: identitate și alteritate prin căsătoriile mixte în Transilvania(a doua jumătate a sec. al XIX-lea și încep. sec. XX)*. În: *In Honorem Alexandru Moșanu*, Academia Română. Cluj-Napoca: Centru de Studii Transilvane, Presa Universitară Clujeană, 2012, p.327-336.

⁸⁵ *Pursuing Diversity. Demographic Realities and Ethno-Confessional Structures in Transylvania*, coordonatori Ioan-Aurel Pop, Sorina Paula Bolovan, Ioan Bolovan, Romanian Academy-Center for Transylvanian Studies, 2010, Supplement no. 1 of the Transylvanian Review, vol. XIX, 2010.

⁸⁶ Ciobanu, T. *Considerațiuni asupra căsătoriilor mixte în spațiul Carpato-Nistrean la începutul secolului XIX. În: Confesiune și căsătorie în spațiul românesc sec. XVII-XXI. Studii de demografie istorică*, coord. C. Pădureanu. Arad, 2006, p.31.

Mariajele interetnice și familia etnic-mixtă în Epoca Contemporană au fost subiecte de cercetare în mai multe lucrări, în special cu accente sociologice⁸⁷.

Problema divorțului se numără printre cele mai relevante și mai actuale probleme cercetate din istoria căsătoriei și a familiei. Fenomenul divorțialității, fiind remarcat pe parcursul dezvoltării societății, a prezentat interes pentru istorici, juriști, demografi, economiști etc., fiind analizat din punctul de vedere al antropologiei sociale, al dreptului familiei, al dezvoltării demografice etc. E. Ghița, analizând documentele făcute pentru partajarea bunurilor în caz de divorț, susține că cercetarea divorțului ajută la formarea unei imagini despre diversele aspecte de viață cotidiană, insuficient cunoscute din alte surse, precum ar fi mărimea gospodăriei, proprietăți funciare, venituri acumulate în mariaj, piese de mobilier, unelte, animale, prețuri, alimente, implicarea autorităților laice și religioase în viața privată etc.⁸⁸ Divorțul în Țara Moldovei, Țara Românească și Transilvania până în secolul XX a fost examinat în lucrări semnate de Violeta Barbu, Șarolta Solcan, Constanța Vintilă-Ghițulescu, Maria Magdalena Szekely, Lilia Zabolotnaia, Ioan Bolovan, Sorina Paula Bolovan, Mircea Brie etc., care au dat apreciere fenomenului divorțului în contextul vieții familiale sau din punctul de vedere al poziției femeii în cuplu.⁸⁹

Deși istoriografia românească, în special în ultimele decenii, s-a aplecat asupra cercetării instituției căsătoriei și a relațiilor de rudenie, abordând diverse subiecte, iar pentru Țara Românească și Transilvania în segmentul cronologic propus de noi avem câteva lucrări de bază, fundamentale, deocamdată, cu excepția lucrărilor autoarei⁹⁰, nu avem un studiu complex care să prezinte instituția căsătoriei și relațiile de rudenie din Țara Moldovei în sec. al XVII-lea-începutul sec. al XIX-lea. Lucrarea noastră prezintă o viziune complexă a instituției căsătoriei în Țara Moldovei cu toate etapele

⁸⁷ Verdeș, R. Familiile etnic mixte. În: *Anuarul Institutului de cercetări interetnice*, vol.V, Chișinău, 2004, p. 64-71; Tucicov-Bogdan, A. *Familia interetnică în societatea civilă din România*. București, 1998; Idem. *Vocația familiei în dezvoltarea comunicării interetnice în România*. București, 1996.

⁸⁸ Ghița O., *Op.cit.*, p.63.

⁸⁹ Barbu, V. „Ceea ce Dumnezeu a unit, omul să nu dispartă”. Studii asupra divorțului în Țara Românească în perioada 1780-1850. În: *Revista de Istorie*, 1992, III, 11-12, p. 1143-1155; Bolovan, S., Bolovan, I. *Contribuții privind divorțialitatea în Transilvania la sfârșitul secolului XIX și începutul secolului*. În: C. Padureanu (coord.), *Studii de demografie istorică (secolele XVII – XXI)*. Arad, 2010, p. 99-114; Brie, M. *Divorțul ca formă de erodare a familiei în comitatele Bihor și Sătmăr (a doua jumătate a secolului XIX)*. În: *Studii de demografie istorică...*, p. 77-98; Ghița, Eugen *Două cazuri de divorț în orașul Arad în secolul al XVIII-lea*. În: *Studii de demografie istorică...*, p. 63-68; Vintilă-Ghițulescu, V. *Familie și societate în Țara Românească (secolul al XVII-lea)*. În: „*Studii și Materiale de Istorie Medie*”, vol. XX, 2002, p.110-113; Idem. *În șalvari și cu ișlic*; Solcan, Ș. *Divorțul în Transilvania la sfârșitul secolului al XVII-lea și în primele decenii ale secolului al XVIII-lea*. În: *Studii de demografie istorică...*, p. 17-22; Székely, M. M. *Structuri de familie în societatea medievală moldovenească*, p. 59-119; Zabolotnaia, L. *Statutul social și situația juridică a femeilor în procesul de divorț în țările românești (secolul al XVII-lea)*. În: *Studii de demografie istorică...*, p. 23-38; Zabolotnaia, L. *Femeia în relațiile de familie din Țara Moldovei*.

⁹⁰ Felea, A. *Căsătoria în Țara Moldovei (sec. al XVII-lea-începutul sec. al XIX-lea)*. Instituția căsătoriei în Țara Moldovei. Chișinău: Lexon-Prim, 2021; Idem. *Fenomenul căsătoriilor mixte la est de Carpați (sfârșitul secolului al XVI-lea-începutul sec. al XIX-lea)*. Chișinău: Lexon-Prim, 2021.

sale de la cele prenuptiale și până la inclusiv disoluția căsătoriei, cu prevederile canonic-legislative, cu realitatea cotidiană, atitudinea comunității față de căsnicia legitimă și față de cele ilegite, căsătoriile mixte atât cele interconfesionale, cât și cele interetnice și intersociale, recăsătorire, divorț etc., punctând și relațiile de rudenie apărute în urma căsătoriei, în acest sens lucrarea dată fiind o premieră. Pentru prima dată sunt prezentați protagoniștii principali ai căsătoriei, tinerii și tinerele, conform evoluției statutului lor: de la holtei și fete mari la soți și soție, oferindu-se și o categorisire a lor. În urma cercetării s-au subliniat etapele procedurii de cercetare a mirilor, subliniindu-se importanța urmării tuturor condițiilor prevăzute de legislație și a excluderii interdicțiilor, s-a evidențiat rolul rudeniei spirituale în structura comunității tradiționale românești, s-au analizat căsătoriile necuviincioase, ilegite, inclusiv cele mixte și recăsătoriile. Un rol aparte a fost acordat problemei disoluției căsătoriei. Totodată, reieșind din obiectivele propuse, unele aspecte au rămas în afara cercetării,

1.2. Izvoarele istorice ale cercetării

Reieșind din specificul surselor și al temei de cercetare, am utilizat mai multe categorii de surse laice, dar și ecleziastice, informațiile cărora se completează reciproc. Baza cercetării problemei instituției căsătoriei și a relațiilor de rudenie izvorâte din ea o constituie atât sursele publicate, cât și cele inedite, care au fost accesibile, fiind clasificate după mai multe criterii, în dependență de latura cercetată, veridicitatea informației etc.

Izvoarele cercetării instituției căsătoriei și a relațiilor de rudenie în Țara Moldovei pot fi clasificate în: 1. **Izvoarele dreptului matrimonial ortodox**, pe care Maximilian Pal⁹¹, apoi și Gabriel-Viorel Gârdan și Marius Eppel⁹² le împart în *izvoare revelate* și *izvoare formale*.

A) *Izvoarele revelate* sunt cuprinse în Scriptură și Sfânta Tradiție.

B) În categoria *izvoarelor formale* se înscriu: 1) Canoanele Sinoadelor Ecumenice și Sfinților Apostoli, legile și orânduielele bisericesti (panortodoxe — hotărârile Sinodale, obiceiul de drept bisericesc, jurisprudența bisericească, păreriile canoniștilor, rânduielile și hotărârile Bisericilor locale). Această categorie de izvoare detaliat va fi utilizată în elucidarea poziției Bisericii Creștine față de încheierea căsătoriei, condițiile și impedimentele pentru logodnă și mariaj, sacramentul Sfintei Taine

⁹¹ Pal, Maximilian. Căsătoriile mixte în legislația Bisericii Catolice, aspecte istorico-juridice. În: *Studia Theologica*, IV, 4/2006, p.465 – 483.

⁹² Gârdan, G.-V., Eppel, M. *Familia în gândirea teologică și în dreptul matrimonial ortodox*. În: *În căutarea fericirii. Viața familială în spațiul românesc în sec. XVIII-XX*, coord. Ioan Bolovan, Diana Covaci, Daniela Deteșan, Marius Eppel, Elena Crinela Holom. Cluj-Napoca: Presa Universitară Clujeană, 2010, p.70.

a Nunții, căsătoriile repetate și mariajele mixte, clasificarea relațiilor de rudenie și interdicțiile de căsătorie între rude.

2) a) Nomocanoanele și codicele de legi care au influențat evoluția dreptului matrimonial în Țările Române: *Sintagma lui Matei Vlastares*⁹³, *Hexabiblu lui Harmenopolos*⁹⁴, *Кормчая Книга* (*Kormcaja Kniga*).

Nomocanonul alcătuit de Matei Vlastares în anul 1335 este o colecție alfabetică relativă la dreptul canonic și cuprinde canoane și norme civile și penale sistematizate după cele 24 de litere ale alfabetului grecesc. Tradus în slavonă din ordinul regelui sârb Ștefan Dușan (1331-1355)⁹⁵, nomocanonul a circulat și în Țările Române, fiind copiat pentru voievodul Vladislav în anul 1452, la Târgoviște, de grămăticul Dragomir, și în anul 1474 de călugărul Ghervasie la Mănăstirea Neamț, la ordinul lui Ștefan cel Mare⁹⁶. *Sintagma* cuprinde un șir de prevederi referitoare la familie și instituția căsătoriei, indicându-se tipurile și gradele de rudenie, definiția căsătoriei, condițiile de încheiere a mariajului, detaliat este dezbătută problema logodnei, a zestreii, darul de nuntă, statutul juridic al soților, dar și cel al femeii în particular, condițiile de desfacere a căsătoriei etc.

Hexabiblu lui Harmenopolos, elaborat de judecătorul tesalonician Constantin Harmenopolos în 1345, o sinteză în limba greacă a compilației lui Iustinian și a altor surse romane preiustinieni, care conține 6 cărți, a fost utilizat pe larg în Țările Române, citat în special în sursele din sec. al XVIII-lea și de la începutul sec. al XIX-lea, în reglementarea problemelor dreptului matrimonial. *Hexabiblu* oferă definiția căsătoriei, indică care mariaje sunt considerate legitime și care sunt ilegale, remarcându-le și pe cele osândite; face referire la gradele de rudenie, face concretizări în problematica logodnei și a zestreii etc. Vom remarca faptul că lucrările juridice bizantine circulau în Țările Române în manuscrise pe la mănăstiri, dar erau mai puțin aplicate.

Un izvor important pentru cercetarea instituției căsătoriei este „Кормчая Книга” („Кормчаја Книга”)/ *Cârja arhierescă*⁹⁷, utilizată pe larg în Țara Moldovei și în Transilvania în sec. al XVIII-

⁹³ *Алфавитная синтагма Матфея Властыря. Собрание по алфавитному порядку всех предметов, содержащихся в священных и божественных канонах, Москва, 2006, vezi și pe https://azbyka.ru/otechnik/Matfej_Vlastar/Alfavitnaia_Sintagma/.*

⁹⁴ *Manualul legilor sau așa-numite CELE ȘASE CĂRȚI ale lui Constantin Harmenopolos. Traducere de Ioan Peretz. Bucuresti, 1921.*

⁹⁵ Floca, Ioan N. *Drept canonic ortodox. Legislație și Administrație Bisericească*. vol. I. București: Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, 1990, p. 115.

⁹⁶ *Ibidem.*

⁹⁷ În Rusia, prima culegere în slava veche a fost „Syntagma” lui Ioan Sholasticul, care pe lângă altele includea și extrase din legislația lui Leon, dar și din Prohiron. A nu se confunda *Cârja arhierescă* cu *Жезл правления*.

lea și la înc. sec. al XIX-lea. *Кормчая Книга* este un nomocanon preluat de slavi din Biserica Constantinopolitană după adoptarea creștinismului și include compilații din legislația greco-romană, hotărârile soborurilor universale și locale etc., fiind, de fapt, un Pidalion. Prima traducere în slavonă a culegerii grecești a fost efectuată de Sf. Metodiu. În 1225, în Rusia, a apărut traducerea din sârbă a *Кормчая Книга*, efectuată de Arhiep. Sf. Savva, care a primit o răspândire mare în special în sec. XIV-XVI, fiind cunoscută ca „redacția din Reazan”. *Кормчая Книга* aborda mai multe aspecte din problematica instituției căsătoriei, stipulând vârsta necesară încheierii acesteia, condițiile de fond pentru încheierea căsătoriei, zestrea etc., iar cu referire la mariajele interconfesionale, stipula clar interzicerea căsătoriilor mixte: „Nu se cuvine soțului pravoslavnic să se împreuneze cu soție eretică, nici soției pravoslavnice cu soț eretic să se unească... căsătoria ilegitimă a se desface. Căci nu se cade a amesteca ceea ce nu se amestecă”⁹⁸.

O variată de traducere în limba română a lucrării *Кормчая Книга/ Cârja arhierească* a fost făcută în 1745 la Iași, la Mitropolia Moldovei, de către călugărul Cosma la porunca Mitropolitului Iacob Putneanul, fiind corectată de către „directorul” tipografiei mitropolitane, dascălul Duca din Thasos⁹⁹.

b) *Lucrări elaborate de fețe bisericești de diferit rang*, români, care oferă atât viziunea ecleziastică asupra Sacramentului căsnicieii, a căsniciilor legale și nelegitime, cât și prezintă mentalitatea comunității ortodoxe din epoca cercetată.

O importantă sursă în cercetare o constituie lucrarea *Pravoslavnica mărturisire/Mărturisirea ortodoxă* elaborată în latină de Petru Movilă, Mitropolitul Kievului, care, sub formă de întrebări și răspunsuri, tratează diferite chestiuni dogmatice, liturgice și canonice ale Bisericii Ortodoxe, printre care și Sfânta Taină a Nunții. În opinia unor cercetători, lucrarea a fost tradusă în limba greacă de către Meletie Sirigul, iar după părerea altora, doar parțial traducerea a fost efectuată de sus-numitul. *Pravoslavnica mărturisire* a fost aprobată la Sinodul de la Iași din 1642 și a fost publicată în poloneză la Kiev¹⁰⁰. În 1649 a fost retipărită la Lvov, iar în 1649 – la Moscova, fiind denumită „Micul Catehisis”¹⁰¹. În 1645, *Mărturisirea ortodoxă* a lui Petru Movilă a fost tradusă în limba română de

⁹⁸ Полное собрание постановлений и распоряжений по ведомству православного исповедания Российской Империи, Том I. Санкт-Петербург, 1899, p. 173.

⁹⁹ Vactiria / adecă Cârja arhierească acum întâiu / tălmăcită duple limba ellinească pre /limba moldovenească. Cu osărdiea și toată cheltuială Preaosvințitului Mitropolit al Moldovii: / Kir Iacov /Iară tălmăcitor al aceștii cărți au fost cuviosul întru ieromonași kir popa / Cosma. La anii 7262 / fiind și diortosită de dascalul Duca de la / Thasos. În: *Intregiri. Buletinul Institutului de Istoria vechiului drept românesc*, închinat celor 30 de ani de existență a Universității populare din Vălenii de Munte și ctitorului ei, Nicolae Iorga, Iași, 1938, p.18-40.

¹⁰⁰ Lucrarea are cu titlul «Собрание краткия науки о артикулах веры».

¹⁰¹ Асмус, Валентин. К оценке богословия святителя Петра Могилы, Митрополита Киевского. În: *Богословский сборник*. Вып.10, Москва, 2002, стр.224-241.

Radu și Șerban Greceanu, care, după cum consideră Arhim. Policarp Chițulescu, a fost publicată la Buzău în 1691¹⁰², iar V. Barbu, probabil din greșeală, o indică ca fiind apărută la Snagov, deși în notă apare Buzău¹⁰³. O altă ediție în limba română a apărut la București, în 1745, și a fost dată în dar preoților de către domnul Constantin Mavrocordat. Această lucrare explică detaliat semnificația Sfintei Taine a Nunții, scopul ei și esența încheierii căsătoriei.

O altă lucrare este *Trebnicul* (Molitvelnicul), alcătuit de Petru Movilă și tipărit în 1646 la Kiev, în care este indicată ordinea acțiunilor în Serviciile religioase, inclusiv și la Sfânta Taină a Nunții¹⁰⁴. A fost utilizat în tot spațiul românesc.

Același Mitropolit, la sfârșitul cununiei domniței Maria, fiica domnului Țării Moldovei Vasile Lupu, cu principele Ianusz Radziwiłł, pe care a oficiat-o personal, ține o *Predică*, care este de o deosebită valoare. În predică este subliniată importanța instituției căsătoriei și efectele acesteia, caracterul monogam, axându-se pe Taina căsătoriei, pe rolul soției și al soțului, fiind și un izvor important în cercetarea unei căsătorii mixte, în stabilirea opiniei unui ierarh, contemporan epocii, asupra rolului instituției căsătoriei, dar și al actanților principali - soț și soție, precum și servind drept exemplu de predică la Cununie a preoților din perioada cercetată.

Lucrarea Mitropolitului Varlaam, *Șapte taine a besearecii*, apărută la Iași în 1644, confirmă sacralitatea oficierei căsătoriei, fiind prima culegere de acest fel tipărită în limba română în Moldova. Ca și *Pravila aleasă*, din care s-a inspirat, este o compilație după nomocanoane bizantine. Fiind adresată clerului, face prezentarea celor șapte Taine ale Bisericii ortodoxe, printre care și Sfânta Taină a Nunții, prezentând o definiție și o descriere a acesteia sub formă catehetică, de întrebare și răspuns, după care prevederi de drept canonic în cazul încălcării normelor privitoare la respectiva Taină¹⁰⁵.

În această categorie de surse se încadrează și lucrarea elaborată de Mitropolitul Varlaam *Răspunsul împotriva catehismului calvinesc*¹⁰⁶ — prima scriere românească de polemică teologică în care sunt condamnate ereziile și rătăcirile calvinilor: „Nu se laude nime de bună credință De n-are lucruri bune prea cu socotință. Varlaam Arhiep(i)sc(o)pu și Mitropolit Țării Moldovei cu milă de la Dumnedzău cătră creștinii den (Ardeal) și și cătră alți creștini toți carii sintu pravoslavnici.

¹⁰² Chițulescu, Policarp. Petru Movilă, *Pravoslavnică mărturisire*, Buzău, 1691, pe <http://www.tipariturivechi.ro/articol/petru-movila-pravoslavnică-marturisire-buzau>

¹⁰³ Barbu, V. *Ordo Amoris*, p. 107.

¹⁰⁴ *Требник Митрополита Петра Могили, Київ, 1646*. Київ, 1996, tom 1., pe https://azbyka.ru/otechnik/Petr_Mogila/trebnik-petra-mogily-chast-1/

¹⁰⁵ *Șapte taine a besearecii, Iași, 1644*, ed. critică, notă asupra ediției și studiu istorico-filologic de Iulia Mazilu (ed.) Iași:Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”, 2012.

¹⁰⁶ Varlaam. *Opere. Răspunsul împotriva Catehismului calvinesc*, ed. critică, studiu filologic și studiu lingvistic de Mirela Teodorescu. București: Ed. Minerva, 1984, p. 183-230.

Credincioși pravoslavnici și adevărați fii sf(i)nteii noastre biserici apostolești, iubiți(i) creștini și cu noi de un neam rumâni, pretutindirea tuturor ce să află în părțile Ardealului și și într-alte părți pretutindirea [...] Catihizmul creștinescu, caria o am aflat *plină de otravă de moarte sufletească* (sublinierea autorului-n.a.), de care lucru, iubiții miei fii, mărturisescu înaintea lui Dumn(e)dzău cu firea mea că mare grije și multă scrâmbă au cuprinsu sufletul și inima mia, pentru care lucru îndată am chemat și am strânsu săbor dintr-amândoa părțile, și din Țara Rumânească, și din Țara Moldovei; cu atâta că doară să poată ei clăti inima voastră, ce-i întărită și rădăcinată pre temelii cea bună și tare a besearecii noastre pravoslavnice, cât cuget și socotescu, cândai cu aceste menciuini și amăgituri, cu carele ciarcă // și ispitescu în tot chipul să poată afla pre neștine prostacu și neștiutor, carele fără de cale li-au pus și rău le tâlcuescu cătră a lor perire”. Lucrarea arată atitudinea unui înalt reprezentant al Autorității ecleziastice asupra problemei de propagare a protestantismului, în contextul răspândirii acestuia în Transilvania, importantă în contextul încheierii căsătoriilor mixte, dar și ca prezentare a opiniei.

În categorie dată includem și *Învățătura bisericească* elaborată de Antim Ivireanu, în care se indică modul de săvârșire a Sfintei Taine a Nunții, explicând esența și importanța instituției căsătoriei¹⁰⁷.

Tot aici vom plasa *Prăvilioara de la Iași-1784* a Mitropolitului Moldovei Gavriil Calimachi, care era indicată preoților pentru tălmăcirea dogmei bisericească, pentru prezentarea practicilor necesare în activitatea lor, probabil, inspirându-se de la Antim Ivireanu. Lucrarea, fiind structurată în 20 de capitole, prezintă cele Șapte Mari Taine, dispozițiile canonice și indicații pentru alcătuirea diatelor și foilor de zestre¹⁰⁸.

c) În această categorie vom include și cărțile liturgice: *Molitvelnicele*, *Liturghierele* etc., care se utilizau în oficierea serviciului divin în bisericile din tot spațiul românesc, inclusiv Țara Moldovei, și în care este descrisă rânduiala oficiată la încheierea logodnei și serviciul divin la Încununarea Mirilor, precum și la Încununările repetate.

d) Această categorie înglobează și *Hotărârile Dicasteriei Exarhiale*, care, începând cu 1808, era investită cu dreptul de reglementare a problemelor de drept civil, inclusiv cele ce țin de dreptul

¹⁰⁷ Ivireanu, A. *Învățătura bisericească*. București, 1710; Idem, *Capete de poruncă*, București, 1714. În: Ivireanu, A. *Opere*. București, 1972; vezi și Chițu, V. *Cărțile de învățătură pentru preoți din secolele XVII și XVIII*. În: *Studii Teologice*, XIII, 1961, p.586-594.

¹⁰⁸ Calimachi, Gavriil. *Prăvilioara de la Iași-1784*. În Lazăr, P.-A. *Foia de zestre în Moldova sec. XVI-XVIII: constituire și validare. Normele de întocmire ale unei foi de zestre, cuprinse în Prăvilioara de la Iași din 1784*. În: *Studium*, 2017, X, p.28-29.

familiei și căsătorie¹⁰⁹. Hotărârile Dicasteriei Exarhale a Moldovei, hotărârile Dicasteriei Exarhale din Chișinău fac lumină asupra unor subiecte legate de instituția căsătoriei din perioada anterioară înființării lor, prezentate în contextul examinării diferitor litigii ce țin de desfacerea căsătoriei, căsătoriile interzise, căsătoriile mixte din Moldova etc. și sunt parte a Fondurilor 5, 205 (Dicasteria Exarhală din Chișinău) și 733 din Arhiva Națională a Republicii Moldova.

II. Codicele legislative ale Țărilor Române. În primul rând, vom remarca că reglementarea normelor în societatea Țării Moldovei se făcea în baza obiceiului pământului (Jus Valachicum). În al doilea rând, anume la începutul perioadei cercetate apar primele codice legislative scrise în Țările Române. În această categorie de izvoare se includ culegerile de legi elaborate în Țara Moldovei și Țara Românească în sec. al XVII-lea (*Pravila de la Govora (1640)*¹¹⁰, *Carte românească de învățătură (1646)*¹¹¹ și *Îndreptarea Legii (1652)*¹¹²). Această categorie le înglobează și pe cele redactate la înc. sec. al XIX-lea (*Codul Calimach*¹¹³ și *Codul Caragea*¹¹⁴) în baza nomocanoanelor bizantine, care cuprind reglementări de drept matrimonial românesc. În această categorie includem și *Sobornicescul Hrisov (1785)*.

Pravila de la Govora, Carte românească de învățătură și Îndreptarea legii se refereau la principalele aspecte ale instituției căsătoriei: esența Sacramentului, căsătorii legitime și nelegitime, rudenția și stabilirea relațiilor de rudenie, condițiile de încheiere a mariajului, condițiile de desfacere a căsniciei prin divorț, cazurile de reînțoarcere a zestrei, cazurile de pierdere a zestrei etc.

¹⁰⁹ Dicasteria Exarhală din Chișinău a fost înființată prin dispoziția lui Gavriil Bănulescu-Bodoni emisă la 30 septembrie 1812: „1. Pentru soluționarea problemelor duhovnicești să fie instituită Dicasteria, numită, pînă cînd puterea supremă va aproba în mod special, Dicasteria Exarhală din Chișinău, în care sunt desemnați ca membri protopopul Petru Cunițchi, protopopul Gheorghe Rodostat, protopopul Stavarache Costin și protopopul Gheorghe Batcu...”. Poștarencu, D. Înființarea Eparhiei Chișinăului și Hotinului. În: *Cugetul*, 2003, nr.2 (18), p. 6 – 12.

¹¹⁰ *Pravila de la Govora*, prima carte de legi în limba română elaborată în 1640 la cererea lui Teofil, Mitropolitul Țării Românești în înțelegere cu Ghenadie, Mitropolitul Transilvaniei, este cunoscută și sub numele de *Pravila cea Mică*. A fost și tradusă din slavonă în română de către Mihail Moxa(lie) de la Mănăstirea Bistrița. „Pravila acesta iaste dreptătoriu de lege, tocmeala sfinților apostoli tocmită de șapte săbore cătră acesta și a precuvioșilor părinți învețătorilor lumii. Tipăritu-s'au în tipar i. Preluminatului domn Io Mathei Basarabă Voevodă a toată țara Ungrovlachiei: în mănăstirea Govora. Vă leato 7149. Iară de la nașterea lui XS, 1640”. A se vedea Cernea, Emil. *Istoria statului și dreptului roman*. București, 1976, p. 253.

¹¹¹ *Carte românească de învățătură de la pravilele împărătești și de la alte giudeațe cu dzisa și cu toată cheltuiala lui Vasile Voievodul și domnul Țării Moldovei di în multe scripturi tălmăcită di în limba ilenească pre limba românească*. Tipărită la Iași în 1646 la porunca domnului Țării Moldovei Vasile Lupu, primul cod de legi oficial, tradus din limba greacă de logofătul Eustratie. *Carte românească de învățătură*, 1646, ediție critică, întocmită de Colectivul de Drept Vechi Românesc condus de Andrei Rădulescu București: Editura Academiei Republicii Populare Române, 1961.

¹¹² Cunoscută și sub numele „Pravila cea Mare” sau „Pravila de la Târgoviște” a fost tipărită în anul 1652 la Târgoviște la porunca domnului Țării Românești Matei Basarab, având titlul „Îndreptarea Legii cu Dumnezeu care are toată judecat arhierescă și împărătească de toate vinile preoțești și mirenești”. A se vedea *Îndreptarea legii (1652)*. Ediție întocmită de Colectivul de Drept Vechi Românesc condus de Andrei Rădulescu, București, 1962.

¹¹³ *Codul Calimah*, București, 1958.

¹¹⁴ *Legiuirea Caragea*. Ediție critică, ediție întocmită de Colectivul de Drept Vechi Românesc condus de Andrei Rădulescu, Academia Republicii Populare Române. București: Editura Academiei R.P.R., 1955.

Carte românească de învățătură clasifică relațiile de rudenie și prevede interdicțiile la căsătorie. Același codice clar stipulează condițiile de pierdere a zestrei sau de menținere a acesteia, dar și un șir de alte prevederi cu referire la instituția căsătoriei¹¹⁵, utilizate în cercetarea de față.

Îndreptarea Legii egala înrudirea religioasă, numită spirituală, bazată pe Sfântul Botez cu rudenii de sânge: „Sfântul botez iaste naștere dumnezeiască și înnoire sufletului. Și cine ia copilul den sfântul botez, acela se chiamă tată sufletesc acelui copil ce au botezat și iaste mai mare la acel copil decât tată-său carele l-au născu trupeaște”, accentuând impedimentul acestei înrudiri până la gradul șapte între ascendenții și descendenții nașului și finului, iar în glava 188 se referea la rudenii spirituală bazată pe Sfânta Taină a Nunții: „iastă și altă rudenie dă pre cununie, carea să cheamă pre limbă proastă nășia sau finie și să apără numai de obrazele cumătrului și a nașului și de copiii lor, iar de altă rudă neapărată iaste și blagoslovită adică a să împreuna”¹¹⁶. Prin glava 195, nomocanonul lui Matei Basarab concretiza: „... că de la canon și de la Pravilă mai mare iaste rudenii a sfântului botez decât dă pre sânge”¹¹⁷, gradele de rudenii rezultate din Taina Sfântului Botez, ca și la Taina Sfintei Nunți, se calculează ca și la rudenii de sânge, fiind considerat drept impediment la căsătorie inclusiv până la gradul al șaptelea. Codul făcea concretizări și referitor la vârsta de căsătorie.

În *Pravila de la Govora*, în *Carte românească de învățătură* și în *Îndreptarea legii* căsătoriile interconfesionale nu sunt acceptate, ele fiind numite „căsătoriile, care nu se întocmesc potrivit cu legea” și fiind calificate ca „unele neîngăduite”, fiind o reflectare directă a mentalității epocii. Astfel, prin Glava 73 *Pravila de la Govora* confirmă existența căsătoriilor mixte pe criteriul religios¹¹⁸. Totodată, este interesant de remarcat faptul că nu prevede desfacerea unei astfel de căsătorii, dar insistă asupra educației soțului/soției necreștin/e și promovează educația viitorilor copii ai cuplului în spiritul ortodoxiei. *Carte românească de învățătură*, apărută doar la câțiva ani după *Pravila de la Govora*, nu acceptă căsătoriile cu necreștinii. Cu referire la căsătoriile mixte în glava 20, zac. 4 al acestui codice se stipula: „Căsătoriile, care nu se întocmesc potrivit cu legea, se numesc unele neîngăduite, precum sunt acelea ce se încheie [...] cu ereticii”¹¹⁹, iar erezia conform pravilelor era pedepsită ca o infracțiune gravă. Deci, codicele include căsătoriile mixte în categoria celor interzise de lege.

¹¹⁵ A se vedea *CR*.

¹¹⁶ *ÎL*, gl. 188.

¹¹⁷ *Ibidem*, gl. 195.

¹¹⁸ *Pravila de la Govora*, gl. 73.

¹¹⁹ *CR*, p. 145–146.

În ceea ce privește căsătoriile mixte, *Îndreptarea Legii*, prin glava 182, se aliniază la cele prevăzute în *Carte românească de învățătură* și susține că sunt eresuri¹²⁰, urmând despărțirea¹²¹. Situația se referea și în cazul logodnei — când unul dintre miri e de altă confesiune, logodna putea fi desfăcută : „De să va afla că iaste de altă credință, sau păgân, sau eretic, ori bărbatul, ori muiarea ”¹²². Prin glava 232 *Îndreptarea Legii* clar stipulează divorțul în cazul căsătoriilor mixte pe criteriul confesional¹²³. Deci, pe lângă faptul că erau interzise astfel de căsătorii interconfesionale, ele mai erau echivalate cu preacurvia.

Sobornicescul Hrisov (1785) face referință la căsătoriile mixte dintre moldoveni și țigani, consecințele acestei căsătorii, dar se referă și la mariajele țiganilor, care erau condiționate de eliberarea permisiunii din partea stăpânilor¹²⁴. Totodată, se examinează pedepsele în cazurile de falsificare de date din partea mirilor sau a proprietarilor, dar și pedepsele ce urmau a fi aplicate preoților care au încălcat prevederile canonice.

Culegerile de legi românești de la înc. sec. al XIX-lea, la fel, conțineau prevederi privind căsătoriile mixte. În Țara Moldovei, astfel de prevederi erau incluse în art. 91 al *Codului Calimach*, elaborat în 1816. Articolul interzicea căsătoria între creștini și necreștini și între ortodocși și neortodocși: „Nu este slobod a se face alcătuirea căsătoriei între creștini și necreștini, precum nici între pravoslavnici și între cei de altă dogmă”¹²⁵. În Țara Românească, *Codul Caragea*, elaborat în 1817, în partea a III-a, prin Articolul 16, paragraful II, interzicea căsătoriile dintre creștini și cei de altă religie. Deci, legislația Țărilor Românești de până la 1820 clar stipula situația cu referire la căsătoriile mixte, în special la cele încheiate pe criteriu confesional, căci anume acest criteriu era unul de bază la încheierea căsătoriei.

III. Acte interne

A) Hotărâri și dispoziții ale domniei. Această categorie include reglementările din sec. XVII -începutul sec. al XIX-lea privind:

a) căsătoriile interzise, care prevedeau examinarea și depistarea cazurilor de mariaje între rude, a căsătoriilor considerate ilegale prin „amestecare de sânge” și interzicerea acestora etc.;

¹²⁰ *ÎL*, gl. 237, zac. 5, p. 321.

¹²¹ *Ibidem*, gl. 182, p.179, gl. 232, p.229.

¹²² *Ibidem*, gl. 178, p. 176.

¹²³ *Ibidem*, gl. 232, p. 229.

¹²⁴ *Sobornicescul Hrisov*, ediție critică întocmită de colectivul pentru vechiul drept românesc condus de Andrei Rădulescu. București, 1958.

¹²⁵ *Codul Calimach*, p.95.

b) dispoziții ale domniei, prin care erau date indicații dregătorilor din ținuturi în privința reglementării căsătoriilor mixte sau aducerea la domnie a celor care au încălcat legea. Domnitorii Țărilor Române, influențați de boierii autohtoni, dar și de Biserica Ortodoxă, au îngădit, în măsura posibilităților, căsătoriile mixte, în special interconfesionale și intersociale, prin intermediul hrisoavelor.

B) Documente particulare. Această categorie cuprinde:

I) *Cereri particulare ale persoanelor:*

a) de acceptare a cununiilor, înaintate de miri, care subliniază confesiunea solicitantului și explică circumstanțele prezenței pe teritoriul românesc, în cazul când acesta nu este băștinaș;

b) cererile de hirotonie a preoților, în care se indica obligatoriu cununia legitimă, o condiție de fond pentru a fi acceptat;

c) cererile de divorț ale soților, inclusiv ale celor de confesiune diferită, care arată modul încheierii căsătoriei, împrejurările în care s-au încheiat aceste căsătorii, precum și cauzele pentru care se cere disoluția căsătoriei, unele dintre acestea fiind de natură religioasă. Unele documente din această categorie, utilizate în lucrare, au fost depistate în *Fondurile 205. Dicasteria duhovnicească din Chișinău, inv. I și 733. Dicasteria Duhovnicească a Exarhatului Moldovei și Valahiei, inv. I* din Arhiva Națională a Republicii Moldova, care constituie documente inedite, la care se adaugă și hotărârile instanței oficiale, prezentate într-o categorie mai sus.

II) *Foile de zestre*, care sunt unele dintre sursele de bază pentru cercetarea noastră, care prezintă atât inventarul bunurilor stipulate, cât și fac lumină și asupra timpului încheierii logodnei sau a nunții, a conținutului, a formularului acceptat în perioada cercetată etc. În Țara Moldovei, întocmirea foii de zestre era un obicei de bază, legat de căsătorie, în special cea a fetelor (se înzestrau și băieții-A.F.), iar natura zestrei a fost „privită de istoriografia noastră ca o componentă a structurilor proprietății și a sistemelor obișnuielnice de moștenire”¹²⁶. Foaia de zeste înregistrează atât date despre starea social-economică a familiei tinerei/tânărului, precum și arată relațiile dintre părinți și copii. În același timp, din foile de zestre se pot evidenția date privind numărul martorilor, date privind părintele sau ruda care înzestrea fata. Date despre zestre se mai conțin în diate, documente de împărțire a averii, documente de schimb a proprietăților, acte de vânzare- cumpărare, procese de judecată etc. Unele izvoade de zestre au fost depistate în fondurile Arhivei Naționale a Republicii Moldova și în cele ale Serviciului Județean de Arhivă Iași.

¹²⁶ Barbu, V. *Ordo amoris*, p. 204.

III) *Testamentele* prezintă în sine izvoare unice de cercetare istorico-juridică, Nicolae Iorga considerându-le drept una dintre cele mai importante categorii de documente românești¹²⁷. Importanța istorică rezultă din raportarea la însăși viața cotidiană, ce permite examinarea mentalității poporului, pentru a se putea urmări evoluția unui proces istoric, a relațiilor socioeconomice, a instituțiilor administrative etc. Acest tip de acte sunt surse deosebite și în cercetarea instituției căsătoriei și a relațiilor de rudenie, a relațiilor intrafamiliale, permițând pătrunderea în universul vieții private a familiei. Testamentele conțin date privind numărul de mariaje încheiate de către testator, în unele cazuri condițiile încheierii căsătoriei. Totodată oferă informații și despre bunurile care au fost date drept zestre. Ele sunt și o sursă importantă în cercetarea relațiilor de rudenie stabilite în urma căsătoriilor, evoluția relațiilor intrafamiliale în urma încheierii căsătoriilor repetate, în special la capitolul relațiilor dintre moștenitorii din prima căsătorie cu cei din căsătoriile ce au urmat etc.

IV) *Acte de donație și de vânzare-cumpărare*, care oferă importante secvențe la o diversitate de probleme cu referire la legitimitatea căsătoriei, la relațiile cu copiii din mariajele anterioare, relațiile de rudenie, de exemplu nași-fini, la valoarea zestrei oferite și procesele de judecată provocate de faptele de dăruire a zestrei, de împărțire a proprietății, la căsătoriile mixte etc.

Deși sursele enunțate mai sus sunt de o valoare incontestabilă pentru cercetarea noastră, totuși ele au și o anumită limită, nu ne permit a explica anumite momente precum stabilirea exactă a vârstelor celor care se căsătoreau prima dată, dar și a vârstei celor ce se căsătoreau repetat, nu oferă o imagine asupra rolului sentimentului uman în încheierea alianței matrimoniale, reflectă mai puțin exemple concrete de căsătorii mixte etc.

Sursele selectate și analizate în prezenta cercetare au fost culese din valoroasele colecții de documente alcătuite și coordonate de reputabili istorici precum Nicolae Iorga, Gheorghe Ghibănescu, Ioan Antonovici, Teodor Balan, Aurel Sava, L. Boga, Ioan Caproșu, Demir Dragnev, Larisa Svetlicinâi etc., însumând *Studii și documente cu privire la istoria românilor*¹²⁸, *Acte și fragmente cu*

¹²⁷ Iorga, Nicolae. Notes de diplomatie roumaine. În : *Academie Roumaine. Bulletin de la Section Historique*, 1930, tome XVII, p.139.

¹²⁸ *Studii și documente cu privire la istoria românilor*, vol.I. Socotelele Bistriței (Ardeal), vol.II. Acte relative la istoria cultului catolic în principate. Editura Ministerului de Instrucție, București, 1901; *Studii și documente cu privire la istoria românilor*, vol. IV, Legăturile principatelor române cu Ardealul. De la 1601 la 1699. Editura Ministerului de Instrucție, București, 1902; *Studii și documente cu privire la istoria românilor*, vol.V. Cărți domnești, zapise și răvașe. Tipărite în întregime sau ca regeste și întovărășite cu note explicative. Partea I-a, de N. Iorga. București, 1903; *Studii și documente cu privire la istoria românilor*, vol. VI. Cărți domnești, zapise și răvașe. Tipărite în întregime sau ca regeste și întovărășite cu note explicative. Partea a II-a, de N. Iorga. București, 1904; *Studii și documente cu privire la istoria românilor*, vol. VII. Cărți domnești, zapise și răvașe. Tipărite în întregime sau ca regeste și întovărășite cu note explicative. Partea a III-a. Istoria literaturii religioase a românilor până la 1688, de N. Iorga. București, 1904; *Studii și documente cu privire la istoria românilor* de N. Iorga. Vol. XXI. Documente interne. București, 1911 etc.

privire la istoria românilor¹²⁹, *Documente privitoare la familia Callimachi*¹³⁰, *Surete și izvoade (documente slavo-române)* și *Ispisoace și zapise*¹³¹, *Documente bârlădene*, *Documente bucovinene*¹³², *Documente privitoare la târgul și ținutul Orheiului*¹³³, *Documente privitoare la istoria orașului Iași*¹³⁴, *Moldova în epoca feudalismului*¹³⁵, *Documente privitoare la istoria Țării Moldovei în perioada Războiului Ruso-Turc*¹³⁶, *Documente basarabene*¹³⁷. Unele fragmente au fost selectate și din vestitele colecții *Documente privitoare la istoria românilor*¹³⁸, *Documente privind istoria*

¹²⁹ *Acte și fragmente cu privire la istoria românilor*. Adunate din depozitele de manuscrise ale Apusului de Neculai Iorga și publicate cu sprijinul Ministerului de Instrucție Publică. Vol. I. București: Imprimeria statului, 1895; *Acte și fragmente privitoare la istoria românilor*. Adunate din depozitele de manuscrise ale Apusului de Neculai Iorga și publicate cu sprijinul Ministerului de Instrucție Publică, Vol. II. București, 1898.

¹³⁰ Iorga, Nicolae. *Documente privitoare la familia Callimachi*, vol. I. București, 1902..

¹³¹ *Surete și izvoade (documente slavo-române)*, publicate de Gh. Ghibănescu, vol. III, Iași, 1907; *Surete și izvoade (Documente slavo-române)*, publicate de Gh. Ghibănescu. Vol. II, Iași, Dacia, 1907; *Surete și Izvoade. (Documente slavo-române)*, publicate de Gh. Ghibănescu. Vol. IV, Iași, Dacia, 1908; *Surete și izvoade (Documente slavo-române)*, publicate de Gh. Ghibănescu. Vol. VIII, Iași, Dacia, 1914; *Surete și izvoade (documente basarabene)* publicate de Gh. Ghibănescu. Vol. XI. Iași, 1922; 1922; *Surete și izvoade. Documentele Românești*, publicate de Gh. Ghibănescu. Vol. XIII, Iași, Lețcae, 1923; *Surete și izvoade. Documente slavo-române între 1400-1653*, publicate de Gh. Ghibănescu. Vol. XXI, Iași, Viața românească, 1929; *Surete și izvoade*, publicate de Gh. Ghibănescu. Vol. XXII, Iași, Viața românească, 1929; *Ispisoace și Zapise (Documente slavo-române)*, publicate de Gh. Ghibănescu. Vol. V, Partea I, Iași, 1921;

¹³² *Documente bârlădene*. Vol. III. Acte de proprietate de ale moșiiilor Pălădești însoțite de o condicuță și un catastiv cu un hrisov în facsimile și patru hărți de preotul Ioan Antonovici. Bârlad, 1915; *Documente bucovinene*, de Teodor Balan. Volumul I. Cernăuți – București, 1933; *Documente bucovinene*, de Teodor Balan. Vol. III (1573-1720). Cernăuți, 1937;

¹³³ *Documente privitoare la târgul și ținutul Orheiului*, publicate cu un studiu introductiv de Aurel V. Sava. București, 1944.

¹³⁴ *Documente privitoare la istoria orașului Iași*, vol. I. Acte interne (1408- 1660), editate de Ioan Caproșu și Petronel Zahariuc. Iași, 1999; *Documente privitoare la istoria orașului Iași*, vol. III. Acte interne (1691-1725), editate de Ioan Caproșu. Iași, 2000; *Documente privitoare la istoria orașului Iași*, vol. V. Acte interne (1741-1755), editate de Ioan Caproșu. Iași, 2001; *Documente privitoare la istoria orașului Iași*, vol. IX. Acte interne (1791-1795), editate de Ioan Caproșu, Iași, 2007.

¹³⁵ *MEF*. Vol. II, sub redacția lui P. Sovietov, îngrijit de D. Dragnev, A. Nichitici. Chișinău, 1975; *MEF*, Vol. IV, sub redacția lui P. Sovietov, îngrijit de D. Dragnev, A. Nichitici, L. Svetlicinaia, P. Sovietov. Chișinău, 1986; *MEF*, Vol. VI, sub redacția lui P. Sovietov, îngrijit de D. Dragnev, A. Nichitici, L. Svetlicinaia, P. Sovietov. Chișinău, 1992; *MEF*, Vol. VIII, coord. Demir Dragnev, memb. cor. al AȘM, volum întocmit de L. Svetlicinai, D. Dragnev, E. Bociarov. Chișinău, 1998; *MEF* vol. IX. Documente privitoare la istoria Țării Moldovei în secolul al XVIII-lea, 1751-1774, Cărți domestice și zapise, coordonator – D. Dragnev, volum realizat de D. Dragnev, L. Svetlicinaia, E. Bociarov. Chișinău, 2004; *Documente privitoare la istoria Țării Moldovei în secolul al XVIII-lea (1787-1800)*. *MEF*, vol. XI, coord. Demir Dragnev, membr. cor. al AȘM, Valentin Constantinov, dr. în istorie. Chișinău, 2008; *Documente privitoare la istoria Țării Moldovei la începutul secolului al XIX-lea (1801-1806)*. *MEF*, vol. XII, volum realizat de L. Svetlicinai, D. Dragnev, E. Bociarov. Chișinău, 2012.

¹³⁶ *Documente privitoare la istoria Țării Moldovei în perioada Războiului Ruso-Turc 1806-1812* (1 iulie 1809-14 aprilie 1810), volum întocmit de Demir Dragnev, Larisa Svetlicinai (coord., editori), Teodor Candu, Tudor Ciobanu (editori). București-Brăila, 2019; *Documente privind istoria Țării Moldovei în timpul Războiului Ruso-turc din 1806-1812, vol. I (noiembrie 1806-iulie 1808)*, coord., editori D. Dragnev, L. Svetlicinai, editori T. Candu, T. Ciobanu, V. Constantinov, Chișinău, 2015; *Documente privitoare la istoria Țării Moldovei în perioada Războiului Ruso-Turc (august 1808-iunie 1809)*, volum întocmit de Demir Dragnev, Larisa Svetlicinai (editori, coord.), Teodor Candu, Tudor Ciobanu (edit.). București-Brăila, 2017.

¹³⁷ *Documente Basarabene*. publ. de L. T. Boga. Vol. I. Foi de zestre (1734-1844). Chișinău: Tipografia Centralei, 1928; Idem, Vol. III. Documente Basarabene. Testamente și danii (1672-1858). Chișinău: Tipografia Eparhială –“Cartea Românească”, 1929.

¹³⁸ *Documente privitoare la istoria românilor culese de Eudoxiu Hurmuzaki*, vol. XV, partea a II-a. București, 1913.

României¹³⁹, *Documenta Romaniae Historica*¹⁴⁰, *Documente privitoare la istoria României culese din arhivele polone (Secolele al XVI-lea și al XVII-lea)*¹⁴¹. *Documente privitoare la istoria Ardealului, Moldovei și Țării Românești*¹⁴², *Condica lui Mavrocordat*¹⁴³, care permit a concretiza anumite momente importante cu referire la mariaje și disoluția lor.

IV. O altă categorie de izvoare sunt sursele narrative.

a) În această categorie, în prim – plan apare lucrarea remarcabilului cărturar Dimitrie Cantemir *Descriptio Moldaviae*¹⁴⁴, care în capitolul al XVIII-lea, „Despre obiceiurile de la logodnă și de la nunți”, descrie obiceiul pețitului în Țara Moldovei: „După ce am arătat sufletul și năravurile moldovenilor, cititorul poftitor să știe nu va fi cu siguranță nemulțumit, dacă îi vom arăta pe scurt și obiceiurile de care țin aceștia seamă la logodne și la nunți”, subliniind denumirea pețitorilor, prezentând discursul ținut de către aceștia etc.

Tot aici se înscrie și o altă lucrare a cărturarului – *Viața lui Constantin Cantemir*¹⁴⁵, în care sunt prezentate viziunile sale asupra căsniciilor domnului Țării Moldovei Constantin Cantemir și se subliniază importanța relațiilor de rudenie , inclusiv a relației fictive apărute în urma logodnei și impactul acestora asupra destinului persoanelor implicate.

b) **Relatările cronicarilor.** Martori ai epocii cercetate, cronicarii dădeau aprecieri asupra unor fenomene și evenimente din societate, atitudine care trebuie privită critic în dependență de apartenența

¹³⁹ *Documente privind istoria României*. A.Moldova, Veacul XVII, vol.I (1601-1605); redactor responsabil M. Roller. București, 1952(în continuare DIRA); DIR A, Veacul XVII, vol. II (1606-1610), redactor responsabil M. Roller. București, 1953; DIR A, Veacul XVII, vol.III (1611-1615)), redactor responsabil M. Roller. București, 1954..

¹⁴⁰ *Documenta Romaniae Historica*.A. Moldova. (în continuare-DRH A); DRH A, vol. XIX (1626-1628), volum îngrijit de Haralambie Chircă. București, 1969; DRH A, vol. XXI (1632-1633), volum întocmit de C.Cihodaru, I. Caproșu și L. Șimanschi. București, 1971; DRH A, vol , XXII (1634), volum întocmit de C.Cihodaru, I. Caproșu și L. Șimanschi. București, 1974; DRH A, vol. XXIII (1635-1636), volum întocmit de Leon Șimanschi, Nistor Ciocan, Georgeta Ignat și Dumitru Agache. București, 1996; DRH A, vol. XXIV (1637-1638), volum întocmit de C.Cihodaru și I. Caproșu. București, 1997; DRH A, vol. XXVI (1641-1642), volum întocmit de I. Caproșu și V. Constantinov. București, 2003; DRH, A. Moldova, vol. XVIII (1623-1625), volum întocmit de I. Caproșu și V. Constantinov. București, 2006.

¹⁴¹ Corfus, I. *Documente privitoare la istoria României culese din arhivele polone (Secolele al XVI-lea și al XVII-lea)*. Ediție îngrijită de Vasile Matei. București: Editura Academiei Române, 2001 .

¹⁴² *Documente privitoare la istoria Ardealului, Moldovei și Țării Românești*, publ. de A. Veress. Vol. I. București, 1929. *Documente privitoare la istoria Ardealului, Moldovei și Țării Românești*, publ. de A. Veress. Vol. VI. Acte și scrisori (1600- 1601). București: Cartea Românească, 1933; *Documente privitoare la istoria Ardealului, Moldovei și Țării românești*, publ. de A. Veress. Vol. VIII. Acte și scrisori (1607-1613). București: Cartea Românească, 1935; *Documente privitoare la istoria Ardealului, Moldovei și Țării Românești*, publ. de A. Veress. Vol. X. Acte și scrisori (1637-1660). București: Cartea Românească, 1938.

¹⁴³ *Condica lui Constantin Mavrocordat*, vol. II, ediție cu introducere, note, indici și glosar, alcătuită de Corneliu Istrati, ed. Iași, 2008; *Condica lui Constantin Mavrocordat*, vol. III, ediție cu introducere, note, indici și glosar, alcătuită de Corneliu Istrati, ed. Iași, 2008,

¹⁴⁴ Cantemir, Dimitrie. *Descrierea stării de odinioară și de astăzi a Moldovei*, studiu introductiv, notă asupra ediției și note de Valentina și Andrei Eșanu. București, 2007.

¹⁴⁵ Cantemir, Dimitrie. *Viața lui Constantin Cantemir zis cel Bătrân domnul Moldovei*, Editura de Stat pentru Lieratură și Artă, 1960

la gruparea boierească, neamul boieresc din care făcea parte, la perioada istorică și conjunctura politico-socială a expunerii etc. Anume această categorie de izvoare narative reflectă atitudinile, comportamentele și mentalitatea epocii. Cronicarii descriu anumite căsătorii doar în contextul prezentării evenimentelor importante dintr-un anumit an sau dacă căsătoria a impresionat într-un anumit mod, de exemplu, prin confesiunea mirelui sau prin distracțiile de amploare, sau prin faptul că la nuntă invitații au discutat anumite probleme politice importante pentru momentul respectiv, sau și-au exprimat opinia referitor la anumite acțiuni ale rudelor, care prezentau ceva ieșit din comun pentru perioada cercetată. În această ordine de idei relevante sunt cronicile lui Miron Costin, Ion Neculce, Axinte Uricarul, *Cronica Ghiculeștilor*, dar și cronicile muntenești, care fac referire la nunți și relațiile de rudenie cu familiile din Țara Moldovei¹⁴⁶.

Este importantă relatarea cronicarului Miron Costin despre cel mai răsunător caz de căsătorie mixtă interconfesională încheiată în sec. al XVII-lea, cunoscut și pe larg analizat în istoriografia românească și cea poloneză, între o *ortodoxă și un reprezentant al curentului calvin*, între Maria, fiica lui Vasile Lupu, domn al Țării Moldovei, și Janusz Radziwiłł. Miron Costin scria despre această căsătorie: „Numai cu ce inimă și sfatu au făcut aceia casă după omu *de lege calvinească*... De miratu au rămas vacurilor această casă, cum au putut suferi inima lui Vasile vodă să să facă”¹⁴⁷. Important este și faptul că Miron Costin, în calitate de boier de țară și creștin-ortodox, prin acest fragment își expune și opinia sa referitoare la un astfel de tip de căsătorie.

În sec. al XVIII-lea, în condițiile unei noi situații geopolitice și a creșterii influenței grecilor fanarioți, la nivelul elitelor căsătoriile mixte își schimbă accentul. Elocvente în contextul realităților sec. al XVIII-lea sunt părerile cronicarilor Nicolae Costin¹⁴⁸ și Ion Neculce¹⁴⁹ cu o opinie negativă față de grecii din Țările Române, provocată de acapararea de către ei a dregătoriilor și căpătarea profiturilor, recurgând inclusiv și la căsnicii cu fetele pământene¹⁵⁰, deși căsătoriile mixte cu grecii

¹⁴⁶ Costin, Miron, *Letopiseșul Țării Moldovei de la Aaron-vodă încoace (1595-1675)*. În *Letopiseșul Țării Moldovei*, Chișinău, 1990; Neculce, Ion. *Letopiseșul Țării Moldovei de la Dabija-vodă până la a doua domnie a lui Constantin Mavrocordat (1661-1743)*. În *Letopiseșul Țării Moldovei*, Chișinău, 1990.; Uricarul, Axinte. *Cronica paralelă a țării Românești și a Moldovei*, I, Ediție critică și studiu introductiv de Gabriel Ștrempel. București: Editura Minerva, 1993. *Cronica Ghiculeștilor. Istoria Moldovei între anii 1695-1754*. Text grecesc însoțit de traducerea românească cu prefață, introducere, glosar și indice. Ediție îngrijită de Nestor Camariano și Ariadna Camariono-Cioran. București: Editura Academiei RSR, 1965; *Cronicari munteni*. Vol. 1, 2. Ediție îngrijită de Mihael Gregorian. Studiu introductiv de Eugen Stănescu. București, 1961. (Stolnicul Constantin Cantacuzino, Anonimul cantacuzinesc, Radu Popescu (vol. I); Radu Greceanu, Anonim Brâncovesc (vol.II), Ediție îngrijită de Mihail Gregorian. Studiu introductiv de Eugen Stănescu. București, 1961.

¹⁴⁷ Costin, Miron. *Lepopiseșul Țării Moldovei*. În *Opere*, ediție critică de P.P. Panaitescu. București, 1958, p.120-121.

¹⁴⁸ Costin, Nicolae. *Letopiseșul Țării Moldovei de la zidirea lumii până la 1601*. În *Scrieri*, vol.1. Ediție îngrijită de Svetlana Korolevski. Chișinău, 1990, p.117.

¹⁴⁹ Neculce, Ion. *Letopiseșul Țării Moldovei*, p.458.

¹⁵⁰ Popa, R. *Căsătoriile mixte în Țările Române în epoca modernă. Considerații juridice*, p.55

se includ în categoria celor interetnice. Atitudinea negativă, în special față de greci în Țara Moldovei și în Țara Românească, era cauzată de acapararea de către ei a dregătoriilor și utilizarea diferitor mijloace, inclusiv prin intermediul mariajului, pentru ascensiunea în ierarhie și obținerea altor beneficii ¹⁵¹.

C) **Relatările călătorilor străini** sunt, de asemenea, izvoare deosebit de importante. Fiind contemporani ai epocii, și în mare parte reprezentanți ai Bisericii Romano-Catolice, au lăsat informații prețioase despre obiceiurile de la încheierea mariajului, de la pețit și la logodne, despre divorț și obținerea cărții de despărțenie, iar în unele cazuri, cum ar fi descrierea ospețelor de nuntă, practic sunt unice în rândul căsătoriilor interconfesionale, cele mai des prezentate în surse, sunt cele ale romano-catolicilor cu ortodocșii, reieșind din faptul că printre populația alogenă anume acest segment al populației eterodoxe era cel mai numeros. Anume călătorii străini au fost cei care și-au expus opinia despre căsătoriile mixte ale romano-catolicilor cu ortodocșii în Țara Moldovei în categoria populației fără dregătorii, în primul rând, semnaleză călătorii străini, care, fiind în majoritatea sa misionari catolici, își exprimau nemulțumirea și îngrijorarea față de acest fenomen, reieșind din mai multe considerente: 1) pierderea enoriașilor; 2) scăderea influenței Bisericii Romano-Catolice; 3) decăderea moralității în rândurile enoriașilor romano-catolici prin destrămarea familiilor - conform canoanelor Bisericii Romano-Catolice căsătoria nu putea fi desfăcută. Totodată, analizând acest tip de surse, vom ține cont de faptul că unele informații prezentate sunt exagerate, de exemplu, despre pedepsele aplicate, nefiind certificate documentar, iar altele sunt intenționat prezentate distorsionat pentru a forma o imagine cât mai pozitivă a Bisericii Romano-Catolice.

În această ordine de idei, deosebit de relevantă este culegerea *Călători străini despre Țările Române*¹⁵². Atitudinea față de obiceiurile de pețit și de nuntă, față de mariajele mixte, descrierea acestora, precum și descrierea ospețelor este evidențiată în relatările lui Johann Sommer, Paolo Bonnicio, Bernardino Quirini, Niccolo Barsi etc.

Acest tip de surse completează imaginea instituției căsătoriei și relațiilor de rudenie nu doar în Țara Moldovei în segmentul cronologic enunțat, ci și în întreg spațiul românesc.

¹⁵¹ *Ibidem*, p.55.

¹⁵² *Călători străini despre Țările Române* (în continuare CȘȚR), vol.II, volum îngrijit de Maria Holban, redactor responsabil, M. M. Alexandrescu-Dersca Bulgaru, P. Cernovodeanu. București, 1970; CȘȚR, vol. III, îngrijit de M. M. Alexandrescu-Dersca Bulgaru, Paul Cernovodeanu. București, 1971; CȘȚR, vol. IV, îngrijit de Maria Holban. București, 1972; CȘȚR, vol.V, îngrijit de Maria Holban, Paul Cernovodeanu, redactor responsabil, M. M. Alexandrescu-Dersca Bulgaru, P. Cernovodeanu. București, 1973; CȘȚR, vol. VI, îngrijit de Maria Holban, Paul Cernovodeanu. București, 1976.

V. **Sămile Vistieriei Moldovei**¹⁵³- un izvor unicat în cercetarea instituției căsătoriei și relațiilor de rudenie în Țara Moldovei, care face lumină în subiectul domniei în calitate de nași de cununie în sec.al XVIII-lea, oferă detalii importante referitoare la obiceiurile și tradițiile respectate de toată populația ortodoxă din Moldova, indiferent de scara socială, precum tradițiile Cununii, obiceiul de a da cadouri tinerilor etc.

1.3. Concluzii la Capitolul I

În urma analizei tematico-cronologice a istoriografiei din spațiul românesc, care a tratat problema instituției căsătoriei și a relațiilor de rudenie, precum și a surselor sec. al XVII-lea- începutul sec. al XIX-lea referitoare la tema cercetării, concluzionăm:

Istoriografia cercetată arată lipsa unei lucrări complexe, interdisciplinare dedicată instituției căsătoriei și relațiilor de rudenie în Țara Moldovei în sec. al XVII-lea- începutul sec. al XIX-lea. Deși problema cercetată în teza dată a fost secvențial abordată în unele cercetări, totuși n-a constituit obiectul unor investigații speciale.

În Țările Române, în domeniul reglementării problemelor legate de instituția căsătoriei și a relațiilor de rudenie la ortodocși, se păstra același obicei al pământului, se utilizau aceleași nomocanoane, și legi scrise inspirate din legislația romano-bizantină, fapt explicat atât prin originea comună și religia ortodoxă, cât și prin păstrarea relațiilor interstatale între Țările Române, a relațiilor economice și culturale, a circulației umane. Drept urmare, în teză se fac numeroase trimiteri la lucrări ce reflectă situația în Țara Românească și Transilvania, unde sunt prezentate detaliat anumite aspecte, însă totodată se va face și specificarea particularităților Țării Moldovei.

Reconstituirea tabloului general al discursului istoriografic în problema instituției căsătoriei și a relațiilor de rudenie scoate în evidență patru etape de bază în acest câmp tematic: a doua jumătate a sec. al XIX-lea –1918, perioada interbelică- 1944; 1945-1989; 1990- 2021. Pentru prima etapă sunt caracteristice lucrări cu caracter etnologic, lucrări referitoare la etnologia juridică și cercetări etnoistorice. Atrage atenția, însă, că toate aceste lucrări ale istoriografiei românești au în mare parte un caracter general doar prin prezentarea obiceiurilor și tradițiilor din întreg spațiul românesc. În a doua etapă sunt elaborate studii de caz, genealogice sau sociologice, însă n-au cuprins în sfera lor de cercetare anume instituția căsătoriei și relațiile de rudenie din Țara Moldovei în sec. al XVII-lea- începutul sec. al XIX-lea. Pentru a treia etapă, deși se observă un oarecare interes pentru cercetarea tematicii enunțate și sunt elaborate câteva lucrări fundamentale, este lesne de observat, că istoriografia

¹⁵³ *Sămile Visteriei Țării Moldovei*, publ. de Ioan Caproșu, vol. 1, 1763-1784. Iași, 2010; *Sămile Visteriei Țării Moldovei*, publ. de Ioan Caproșu, vol. 2. Iași, 2010.

a fost preocupată de statutul juridic al familiei, probleme de moștenire, stabilirea vocabularului relațiilor de rudenie și cercetarea relațiilor de rudenie și a obiceiurilor din perspectivă etnologică. În această etapă continua să fie elaborate studii genealogice, care, deși nu fac accent pe instituția căsătoriei, totuși, sunt un suport istoriografic valoros pentru cunoașterea și înțelegerea contextului istoric al evoluției instituției căsătoriei și relațiilor de rudenie din Țara Moldovei în sec. al XVII-lea-începutul sec. al XIX-lea în contextul spațiului românesc. Cea de-a patra etapă a contribuit la crearea unei valoroase baze istoriografice influențată de tendințele noi de prezentare a istoriei și sub aspect al mentalului și cotidianului, nu doar sub aspect socioeconomic sau politic. În această etapă se evidențiază câteva școli de cercetare (Iași, București, Cluj, dar treptat se aliniază în această linie și Chișinăul) și se conturează câteva direcții prioritare de cercetare: 1) studii de istorie a căsătoriei și familiei; 2) studii cu privire la divorțialitate; 3) studii cu referire la căsătoriile mixte; 4) studii cu privire la relațiile de rudenie, însă, în mare parte, acestea reflectă evoluția instituției căsătoriei și a relațiilor de rudenie în Țara Românească și Transilvania, cu unele mici excepții.

Examinarea și analiza bazei de izvoare scoate în evidență diversitatea acestora: de la coduri de legi și nomocanoane la descrieri ale călătorilor străini, de la Sfintele Cărți la acte particulare etc., precum și faptul că valoarea istorică a surselor incluse în cercetarea noastră variază de la o categorie la alta, atât în dependență de gradul lor de subiectivitate, autenticitate, cât și de importanța acestora pentru cercetarea instituției căsătoriei și a relațiilor de rudenie în Țara Moldovei din sec. al XVII-lea – începutul sec. al XIX-lea, care, în unele cazuri, precum relatări ale călătorilor străini sau cronicari, trebuie să fie receptate dintr-o perspectivă critică.

Cele mai multe surse sunt atestate pentru sec. al XVIII-lea-începutul sec. al XIX-lea, deoarece începând cu această perioadă s-au păstrat mai multe izvoare, dar și reieșind din faptul că pentru sec. al XVII-lea s-au păstrat mai multe acte referitoare la stăpânirea pământului. De aceea pentru sec. al XVII-lea în cercetare se face un accent mai pronunțat pe actele legislative generale și pe relatările călătorilor străini, dar și pe spicuri din documente de vânzare-cumpărare sau donație. Totodată, un rol aparte a fost acordat lucrării lui Dimitrie Cantemir, care, cu referire la obiceiurile și tradițiile prenuțiale și nupțiale, a generalizat situația din perioada precedentă, dar și relatărilor cronicarilor, martori contemporani ai perioadei cercetate.

Atât sursele analizate, cât și cercetările istoriografice incluse în cercetarea noastră scot în evidență un șir de aspecte ale problemei de cercetare și servesc drept bază pentru investigarea instituției căsătoriei și a relațiilor de rudenie în Țara Moldovei în sec. al XVII-lea – începutul sec. al XIX-lea. Deși izvoarele n-au permis abordarea unor aspecte, absența sau insuficiența informațiilor au

provocat neuniformitate în volumul paragrafelor, fiecare dintre ele fiind în măsura cantității de informații accesibile, corelarea tuturor surselor oferă posibilitatea de a dezvălui cât de larg posibil problematica cercetării instituției căsătoriei și relațiilor de rudenie în Țara Moldovei în sec. al XVII-lea – începutul sec. al XIX-lea, reieșind din obiectivele propuse, lăsând în afara cercetării unele subiecte care vor fi dezvoltate într-un studiu monografic. Reconstituirea tabloului general al istoriei instituției căsătoriei și relațiilor de rudenie în Țara Moldovei a impus o reinterpretare sintetică asupra studiilor istoriografice existente din perspectiva includerii lor în cercetare, dar și al unor surse inedite ce țin de problematica cercetată puse de noi în circuitul științific.

2. INSTITUȚIILE ȘI OBICEIURI PRENUPTIALE ALE ROMÂNILOR ORTODOCȘI DIN ȚARA MOLDOVEI ÎN SEC. AL XVII-LEA– ÎNCEPUTUL SEC. AL XIX-LEA: PEȚITUL ȘI LOGODNA

În Țara Moldovei, o căsătorie legitimă din punctul de vedere al Bisericii Ortodoxe și din punctul de vedere al statului se putea încheia în cazul îndeplinirii condițiilor impuse de canoanele Bisericii Ortodoxe¹⁵⁴ și de legislația țării, astfel devenind validă și cu caracter juridic. Instituția căsătoriei, în calitate de izvor principal de constituire a familiei, era ghidată și administrată de Biserica Ortodoxă, astfel că încheierea alianței matrimoniale era „sub patronajul total al bisericii și credinței, atât la nivelul ritualului, cât și al sensibilității”¹⁵⁵. În calitate de instituție socială, instituția căsătoriei trecea printr-o serie de etape (pețit, logodnă, Sfânta Taină a Nunții și încetarea căsătoriei), a căror succesiune se dezvoltă într-un ciclu de viață familial, la fiecare etapă având caracteristici specifice, însoțite de o serie de obiceiuri și tradiții ce reflectă mentalitatea populației și implica participarea unor numeroși membri ai comunității tradiționale, stabilind anumite roluri sociale pentru participanți, cu anumit statut social, drepturi și obligații atât pentru protagoniștii principali, cât și pentru toți cei implicați.

În sec. al XVII-lea – începutul sec. al XIX-lea, în Țara Moldovei, ca și în Țara Românească, încheierea căsătoriei la românii ortodocși era precedată de pețit și apoi de logodnă – o formă de reglementare socială comunitară, în istoriografie fiind calificată drept etapă prenuptială. Acțiunile tinerilor până la pețit, apoi obiceiurile și tradițiile la pețit și logodnă, desemnează anumite tipare de comportament ale românilor ortodocși stabilite în comunitate, cum ar fi, de exemplu, invitarea la horă, curtea, alegerea partenerului de căsătorie, trimiterea pețitorilor etc., care împreună cu acțiunile întreprinse erau importante în procesul de funcționare a instituției căsătoriei, dar erau determinate de anumiți regulatori valorico-normativi stabiliți prin obiceiul pământului, dar și prin prevederi canonic-legislative.

Tinerii necăsătoriți, holteii și fetele mari, care erau și protagoniștii principali în procesul de încheiere a alianței matrimoniale, atât cei din localitățile rurale, cât și din cele urbane, făceau

¹⁵⁴ Constantinescu, Iulian Mihai L. *Biserica și instituția căsătoriei. Condițiile administrării căsătoriei. Studiu juridico-canonic*. Craiova, 2008; Zabolotnaia, L. Condiții de încheiere a căsătoriei în Evul Mediu. Studiu comparativ. In: *Tyragetia. Istorie. Muzeologie*. Serie nouă, 2007, vol. I, nr.2, p.107-112.

¹⁵⁵ Radoslav, D. *Sentimentul religios la români. O perspectivă istorică (sec. XVII-XX)*. Cluj-Napoca, 1997, p.130.

cunoștință mai îndeaproape la evenimentele festive din comunitate (horă, nuntă, alte sărbători), în ospete sau în timpul unor activități cotidiene (la fântână, la iarmaroc, la șezătorile tradiționale, la muncă etc.). Cu referire la societatea rurală, cercetătorii menționează că anume „satul oferea tinerilor posibilitatea cunoașterii reciproce”¹⁵⁶.

Totuși, pe lângă cunoaștere și afecțiunea pentru o anumită persoană, în vederea căsătoriei, un rol important îl avea strategia matrimonială, care reieșea din anumite interese socioeconomice ale familiilor. Consolidarea proprietății funciare, constituită din proprietatea bărbatului la care se adaugă dota din zestrea fetei, și constituirea unei alianțe de rudenie, întărită prin solidaritatea familială, erau argumente solide în strategia matrimonială la toate categoriile sociale.

De obicei, tânărul trimitea pețitori fetei care i-a plăcut, însă în comunitatea tradițională erau acceptați pețitorii doar în cazul când pretendentul și familia lui erau cel puțin de aceeași poziție socială cu familia fetei. În Țara Moldovei, ca și în Țara Românească și în Transilvania, ca și în Europa, se căuta a alege partenerul din aceeași localitate, acest fapt fiind motivat de argumente economice și sociale¹⁵⁷. S.F. Marian menționa că țăranii obișnuiau să-și căsătorească fetele în același sat, în cazuri rare orientându-se la satele din vecinătate, iar tinerii care veneau în gospodăria fetei nu erau bine priviți în comunitate¹⁵⁸.

Famiile de boieri căutau să se înrudească cu familiile din mediul lor, din rândul boierilor de același rang sau de o poziție ierarhic mai superioară, astfel ca să fie „de neam bun”, „obraz de cinste” etc¹⁵⁹. În asemenea situații sentimentele umane treceau pe plan secund, deși nu sunt excluse și sentimentele de dragoste între cei doi tineri ce urmau să se căsătorească.

În cazul în care fie că se discutase în prealabil despre o posibilă însoțire a tinerilor, fie că tânărul era agreat de familia fetei, se trecea la logodnă, se făcea un aranjament cu familia fetei și se înțelegeau asupra zestrei. Aceste aranjamente și înțelegeri care se făceau în cadrul logodnei, și în special la semnarea izvodului de zestre, aveau impact atât asupra noii familii ce urma a fi constituită – prin baza material-funciară, dar și impact asupra averii celor două familii ce urmau a se înrudi.

În cazul deciziei de a se căsători, tinerii își asumau anumite angajamente, care erau garantate nu doar de familiile tinerilor și de rudele lor, dar și de vecini și de alți martori prezenți la eveniment.

¹⁵⁶ Brie, M. *Căsătoria în nord-vestul Transilvaniei (a doua jumătate a secolului XIX – începutul secolului XX). Condiționări exterioare și strategii maritale*. Oradea, 2009, p.56.

¹⁵⁷ Vintilă-Ghițulescu, C. *În șalvari și cu ișlic. Biserica, sexualitate, căsătorie și divorț în Țările Românești a secolului al XVIII-lea*. București, 2004, p.120.

¹⁵⁸ Marian, S. F. *Nunta la români. Studiu istorico-etnografic comparative*. București: Edițiunea Academiei Române, Tipografia Carol Göbl, 1890.

¹⁵⁹ Vintilă-Ghițulescu, C. *În șalvari și cu ișlic*, p.124.

Acțiunile petrecute în contextul etapelor premaritale, dar și în celelalte etape, erau urmărite de întreaga comunitate. Orice abatere de la normele morale stabilite în societate sau de la tradițiile și obiceiurile comunității erau condamnate și/sau sancționate.

Etapetele prenuțiale, evenimentele specifice acestor etape prezentate mai sus, coraportate cu prevederile canonic-legislative și realitatea cotidiană, precum și actanții principali ai etapelor vor constitui subiectul paragrafelor compartimentului dat.

2.1. Actanții principali ai etapei prenuțiale

Actanții principali erau tinerii necăsătoriți, cei care în urma pețitului și logodnei își modificau statutul de celibatar în cel de logodnic/logodnică, apoi mire/mireasă, ca după oficierea *Sfintei Taine a Nunții* să devină soț și soție. În Țara Moldovei, în sec. al XVII-lea – începutul secolului al XIX-lea, tinerii considerați apți pentru a întemeia o familie, indiferent de categoria socială, erau numiți *holtei/burlac/flăcău*, iar tinerele –*fată mare/fecioară/govă*¹⁶⁰.

2.1.1. Bărbații celibatari

În delimitarea vârstei tinerilor care puteau fi numiți holtei și care puteau să se căsătorească, astfel ca din punct de vedere juridic să fie responsabil de faptele sale, în Țara Moldovei se ținea cont de prevederile înscrise în codicele de legi românești și de tradițiile din comunitate. Sursele din sec. al XVII-lea – începutul secolului al XIX-lea fac referire la denumirea dată fiecărei perioade de viață a tinerilor și la vârsta căsătoriei. În *Carte românească de învățătură*, în glava 53, se specifica: „Cucon să cheamă până la 7 ani de vârstă; tânăr în măsură de vârstă să cheamă parte bărbătească de la 10 ani și jumătate până la 14 ani... Mic să cheamă până la 25 de ani și de-acolo înainte să cheamă mare, să poată face tot lucru”¹⁶¹. Astfel, reieșind din cod, începând cu vârsta de 14 ani un tânăr era considerat apt pentru a răspunde de faptele sale, deși maturitatea începea de la 25 de ani. Această clasificare a tinerilor coincidea cu delimitarea oferită de Dimitrie Cantemir în *Divanul sau gâlceava înțeleptului* în Cartea a 2-a raportate la cele șapte vârste. Astfel, relatând despre vârste, cărturarul consemna: „a doua, vârsta copilăriei urmadză carea până la 14 ani să suie..., cătărigiia, carea de la 14 ani până la 21 să suie, însă, după a mea socotială, până la 17 ani tot de a copilăriei fire să ține, și așeși, până a agiunge omul la vârsta de 17 ani, adecă până începe (cum să dzice) a înfiera musteață, tot copil să chiamă (căci după limba lătiniască această vârstă *pubertas* să chiamă; adecă *pubes* să chiamă perii carii întâi la

¹⁶⁰ A se vedea și Felea, A. Sursele documentare din Țara Moldovei despre holtei (sec. al XVII-lea- începutul sec. al XIX-lea). În: *Revista de istorie a Moldovei*, 2019, nr.1-2, p.26- 31.

¹⁶¹ CR. Ediție critică întocmită de Colectivul pentru Vechiul Drept Românesc al Academiei R.P.R. condus de Andrei Rădulescu, București, 1961, gl. 53.

mustiață sau la barbă răsar)¹⁶². Totodată, se preciza și despre capacitățile tânărului: „mai tot cu a copilului minte să slujește și vârsta cătărigului tot în toate cu a copilului să potrivește până la 17 ani (ales de-și va mintea cu învățătura preface)¹⁶³.

Documentele incluse în *Condica lui Constantin Mavrocordat* oferă posibilitatea de a face o categorisire a holteilor, care, fiind comparate cu vârstele expuse de Dimitrie Cantemir, în mare parte coincid. Conform *Condicii*, holteii se împărțeau în *holtei de vârstă* și *holtei copilandrici* (*care nu sânt de vârstă*)¹⁶⁴, diferențiere importantă în special pentru plata dărilor. *Holteii de vârstă* mai puteau fi numiți *holtei întregi*¹⁶⁵ sau *holtei cu mustăți*¹⁶⁶. Funcționarii domnești erau atenționați că la dări „holtei numai pe cei cu mustaț(ă) îi socotiți¹⁶⁷ și la birul străinilor, inclusiv: „însă holtei să vor socoti numai cei ce vor fi de vârstă, cu mustăți, iar nu copilandricii¹⁶⁸. *Holteii de vârstă*, la rândul său, se divizau în: holtei de vârstă, „ce are casă și este fără de părinți și holtei de vârstă ce are casă cu părinți¹⁶⁹. Aceștia din urmă se mai diferențiau în cei ce „șed în cas(ă) cu tată-său” și cei „cu mame¹⁷⁰. Deci, *cătărăgia* în limita a 14-17 ani coincidea cu *holteii copilandrici*, iar bărbații necăsătoriți ce corespundeau vârstelor numite de Dimitrie Cantemir *voinicia* și *bărbăția* coincideau cu *holteii de vârstă*. Aceste atributive (*copilandrici*, *de vârstă*) se aplicau pentru toți holteii, indiferent de categoria socială din care făceau parte.

Totodată, documentele, precum cele din 2 aprilie 1741 și din 29 iulie 1775, definesc clar cine era considerat holtei. Astfel, relatându-se despre dăruirea satului Țușcă, ținutul Cernăuți, de către Grigore Ghica către Mănăstirea Barnovschi, se pomenea Gheorghe Ursache, jitnicer, „fecior de boiaru din cei de frunte”, care a decedat „la vârsta tinereților sale, fiind încă holtei, neînsurat (sublinierea noastră-A.F.)¹⁷¹. Ioniță Praja, feciorul Lupului Praja și al Aniței, făcând bisericii domnești danie un loc de dugheană din Bârlad, care s-a numit Crâșma Pascului, menționa: „Ioniță Praje sin Lupul Praje ... din târgul Bârladului...m-am socotit eu singur întru sine-mi, fiind om cu capul holteiu, neavând cununie în viața me (sublinierea noastră-A.F.)¹⁷². Sintagma *om cu capul*

¹⁶² Dimitrie Cantemir, *Divanul*. Ediție îngrijită, studiu introductiv și comentarii de Virgil Cândea. Text grecesc de Maria Marinescu-Himu, București, 1974, p. 186-187.

¹⁶³ *Ibidem*.

¹⁶⁴ *Condica lui Mavrocordat*. În: *Studii...*, vol. VI. Cărți domnești, zapise și răvașe. Tipărite în întregime sau ca regeste și întovărășite cu note explicative. Partea a II-a, de N. Iorga. București, 1904, p. 321, 323.

¹⁶⁵ *Ibidem*, p.323.

¹⁶⁶ *Ibidem*, p. 321.

¹⁶⁷ *Ibidem*.

¹⁶⁸ *Condica*, III, ediție cu introducere, note, indici și glosar, alcătuită de Corneliu Istrati, ed. Iași, 2008, p.150.

¹⁶⁹ *Condica lui Mavrocordat*, p. 216.

¹⁷⁰ *Ibidem*, p. 216, 331.

¹⁷¹ *Condica*, II, ediție cu introducere, note, indici și glosar, alcătuită de Corneliu Istrati, ed. Iași, 2008, p.650.

¹⁷² *Documente bucovinene*. Volumul I. Cernăuți – București, 1933, p.14.

holteiu desemna un bărbat matur necăsătorit, care nu fusese cununat. Despre perioada de holteire a unui Ștefan, băcal, amintea Safta, văduva lui, la 20 februarie 1795, în contextul unui proces de vânzare –cumpărare a unei vii, care „vie cu livadă la capite, ce-mi iaste rămasă și mie de la răposatul soțului meu Ștefan băcalul, ce o au avut-o din *holtiie* (sublinierea noastră-A.F.)”¹⁷³. Acest document este important și prin faptul că subliniază perioada vieții tânărului necăsătorit, numită *holtiie*.

Categoriile de holtei enumerate mai sus se deosebeau prin dările plătite. La 30 ianuarie 1742, în instrucțiunea pentru încasarea birului, dată boierilor zlotași, domnul Țării Moldovei indica faptul că a micșorat plata pentru holtei: „am lăsat de holtei câte 5 lei, pe 50 parale la cifert și cele 5 parale răsura”. Însă holteii cu părinți și cei „ce nu vor ave casăle lor osăbite, acie vor da câte 50 parale la cifert”, iar „holteii de vârstă, ce ar(e) casă și est(e) fără de părinți, ca un casnic să-ș cisluiască; și să plătească pe cât(e) capete îl va agiunge cislă satului; holteii de vârstă, ce ar(e) părinți și șed în cas(ă) cu tată-său, să nu fie volnici a-i pun(e) la cislă satului măcar un ban mai mult decât 20 de parale”¹⁷⁴, acei „cu mamă și cu casă, acie nu să vor socoti holtei, ce ca un casnic va da birul lui”¹⁷⁵. La 25 mai 1733, Constantin Mavrocordat confirma hotărârea ca oamenii de la Greceni să plătească bir: „holtei câte doi lei și giământate”¹⁷⁶. Mai târziu, în situația holteilor cu părinți au intervenit schimbări, ei fiind impuși să plătească: „holteii cei cu părinți și cei ce nu vor ave casele lor osăbite, acie vor da câte 50 par(a)le la sfert”¹⁷⁷.

Uneori, prevederile privind holteii erau încălcate de locuitorii satului, iar ei sau părinții lor se plângeau la domnie. Astfel, un sătean reclama că „i-au pus un fecior cap de cislă”¹⁷⁸. Un oarecare Toader a adresat o plângere pentru o dare împovăraătoare pentru el, menționând că este sărac și „n-are nimic și este holtei și l-au pus ...zece lei la cifert”¹⁷⁹, iar altul că, „fiindu holte(i), nu l-ar fi cislindu țărani după poroncă gospod, câte 2 zloți, ce l-ar fi puindu capu bun, ca un casnic”¹⁸⁰. Jalobă a depus și Anton, om bătrân din Merișești, ținutul Tecuci, care susținea că „are 4 copii holtei și le-au dat peceți și i-au pus câte doi lei la cislă”¹⁸¹. La fel, la 30 mai 1742 a fost înregistrată jaloaba lui Flore Ungureanu din satul Botești, ținutul Suceava, precum că „nu-i fac dreptate țărani la cislă nici lui, nici feciorului”. În acel context domnia porunca „pe fecior, fiind holtei mai mult decât 20 de parale să nu-l pue la

¹⁷³ *Documente privitoare la istoria orașului Iași*. Vol. IX. Acte interne (1791-1795), editate de Ioan Caproșu. Iași, 2004, p.303, nr.328.

¹⁷⁴ *Condica, II*, p. 49-50.

¹⁷⁵ *Condica, III*, p. 182.

¹⁷⁶ *Condica, II*, p. 524.

¹⁷⁷ *Condica lui Mavrocordat*, p.331.

¹⁷⁸ *Ibidem*, p.417.

¹⁷⁹ *Ibidem*, p.315.

¹⁸⁰ *Ibidem*, p.394.

¹⁸¹ *Condica, III*, p. 430.

cislă și ce i-au luat mai mult să-i întoarcă înapoi”¹⁸². Deci, în situațiile când era demonstrată depășirea plății birului aceasta era întoarsă.

În unele cazuri, holteii fie erau scutiți de dări, fie plateau mai puțin. Așa se întâmplă cu locuitorii din Câmpulung Rusc, care, din motivul că erau la hotar, fuseseră scutiți de dări: „vă megieșiți cu ungurii, și cu leșii, și traiul vostru fiind mai greu decât la alți locuitori...și fiind și ca chip de straja locului la partea aceea...holteii vi-i lăsăm să nu dea nimic”¹⁸³.

La 25 noiembrie 1792, Alexandru Constantin Moruzi voievod a confirmat privilegiile negustorilor pământeni din Iași, specificând: „Feciorii lor, cum și calfele ce slujesc la dughenile lor, fiind holtei, iară să nu să supere cu dare de bir ce să rămâie pentru slujba caselor sale”¹⁸⁴. La 30 septembrie 1793, Mihail Constantin Suțu a reconfirmat privilegiile negustorilor pământeni din Iași, remarcând: „Feciorii lor, cum și calfele ce slujesc la dughenele lor, fiind holtei, să nu fie supărați a plăti bir, asemenea și argații lor ce vor fi holtei, să nu fie supărați cu dare de bir”¹⁸⁵. Pentru unii străini, stabiliți cu traiul în Moldova, se menționa că holteii „cei ce vor fi de vârstă, cu mustăți, acie vor da, iar copilandrii, cii care n-au mustăți, acia nu vor da nemica, nici să vor număra”, „nu va mai da nici văcărit, nici cuniț(ă) și alte ce era mai înainte”¹⁸⁶. Sintagma „holtei cu cap”, cu referință la tinerii străini, este remarcată la 14 octombrie 1801, vorbindu-se despre oamenii care puteau să fie aduși în slujba schitului Curăturile din ținutul Soroca¹⁸⁷.

Conform reformei lui Constantin Mavrocordat din 1742 fiecărui birnic i se dădea o pecete de plătire a birului. Asemenea pecetei au primit și holtei. Fiecare holtei în vârstă era obligat să dispună de *pecete de holtei*. Astfel, în *Condica lui Constantin Mavrocordat* se menționează că holteii de vârstă trebuiau „să-și ia pecete și să intre în foe domniască de cislă”¹⁸⁸. Holteii copilandrici nu trebuiau să aibă pecete: „ș(i) holtei carii nu sânt de vârstă, cine li va da pec(e)ti, li va plăti ban(i) îndoit”¹⁸⁹. Pecetele puteau fi albe „nescrie”, pentru care se lua un leu, sau roșii, „atâta căsașilor, cât și holteilor”¹⁹⁰. Dregătorilor li se indica să facă cercetare amănunțită în vederea cunoașterii numărului holteilor vârstnici, obligați să-și ia pecete: „să cade mai cu mare nevoie să faceți tot chipul de cercături, ca să-i aflați pe toți, atât căsării, cât și holtei de vârstă ce nu vor fi eșit păr acmu să-și ia pecetei, să-i găsiți

¹⁸² *Ibidem*, p. 326.

¹⁸³ *Ibidem*, p.323.

¹⁸⁴ *Documente privitoare la istoria orașului Iași*. Vol. IX, p.113, nr.122.

¹⁸⁵ *Ibidem*, nr.217, p.195.

¹⁸⁶ *Condica lui Mavrocordat*, p.321.

¹⁸⁷ *Documente privitoare la istoria Țării Moldovei la începutul secolului al XIX-lea (1801-1806)*. MEF, vol.XII, volum realizat de L. Svetlicinâi, D. Dragnev, E. Bociarov. Chișinău, 2012, nr.41, p.79.

¹⁸⁸ *Condica lui Mavrocordat*, p.215.

¹⁸⁹ *Ibidem*, p.216.

¹⁹⁰ *Ibidem*, p.403

și să le dați tuturor peceți”¹⁹¹. În același timp, dregătorii domnești erau preîntâmpinați să facă cercetare cu atenție asupra statutului bărbatului, deoarece se întâlneau cazuri de fraudă, în scopul eschivării de plata dărilor: „însă dumneavoastră pre să vă deschideți ochii mai cercând, căci poate mulți cu oarecare gând de meșteșug, căsar(i) fiind, s-or fi răspunsu holtei și numai acelora ce or dovedi holtei, să le schimbați peceț(i)le”¹⁹². Această situație se vede că era una frecventă, deoarece și în noiembrie 1742, când se emite hotărârea, „să se dea pecete de 105 parale de căsaș și 55 parale holteiu”, iar „holteii cu părinți numai 20 de parale”, se menționa „neîmblând cu meștersugur(i), să eșiți cum căsarii, așe și holteii, să vă luați peceț pe feț(e)l(e) voastre; căci după atâta milă ce-am făcut Domnie Me cu voi, meșters(u)gur(i) nici de cum nu vom suferi; și să facă cercătur(ă) cu mare tărie”¹⁹³. În cărțile de cercătură de la 15 ianuarie 1743, când s-a stabilit ca la fiecare cifert holteiu cu părinți să plătească 55 parale, se atenționa că mulți locuitori se eschivează de la plata dărilor, neluându-și peceți: „acei oameni din țară n-au eșit, ci numai s-au strămutat dentr-un ținut înt-altul”¹⁹⁴. Cei care erau găsiți fără peceți, urmau a achita dublu¹⁹⁵. Prezența peceților era o responsabilitate a colectivității, astfel că în cazul lipsei acestora sau al fraudei urmau să fie pedepsiți toți¹⁹⁶. În cazul în care pecetea era pierdută, urmau să fie anunțate autoritățile, prezentându-se mărturii, și se făcea cercetare amănunțită¹⁹⁷. Această prevedere, privind hotărârea de a avea o pecete a fost pentru o perioadă scurtă.

În documente tinerii necăsătoriți sunt menționați și cu termenul *burlac*, termen venit prin filieră rusă. La 14 iulie 1808, în contextul informării lui Serghei Kușnikov, președintele Divanurilor Moldovei și Țării Românești, despre fugarii ruși găsiți în Moldova sunt enumerați Nechifor Șevciuc, burlac, Ivan Hulubencu, burlac, Neculai, sân Vasile, burlac, Sămion, burlac, „Ivan Liașcovscoi, burlac, cu vârsta ce de 20 de ani”¹⁹⁸.

De asemenea, un tânăr celibatar era numit *flăcău*. La 30 martie 1742 se pomenește jaloaba lui Lupul, feciorului Baciului din Cornul Negru, ținutul Iași, care se plânge că „un flecău cu capul, anume Hilip”, a fugit din sat cu pecetea lui¹⁹⁹.

¹⁹¹ *Ibidem*, p.455.

¹⁹² *Ibidem*, p.332.

¹⁹³ *Ibidem*, p.399

¹⁹⁴ *Condica, III*, p.511.

¹⁹⁵ *Ibidem*, p. 152.

¹⁹⁶ *Condica, III*, p.182.

¹⁹⁷ *Condica, III*, p.251-252.

¹⁹⁸ *Documente privind istoria Țării Moldovei sub ocupație militară rusă*, selecț. A. Agachi, I.Varta. Chișinău, 2012, nr.40, p.74.

¹⁹⁹ *Condica, III*, p.267

În documente *holteii* din diferite categorii sociale sunt remarcați în legătură cu diverse situații cotidiene: înaintarea jalobelor, întocmirea diatelor, constatarea decesului²⁰⁰. *Feciorii de boieri holtei* sunt menționați în *Așezământul pentru desetine* a lui Grigore Ghica din 20 iulie 1728, remarcându-se: „Feciorii de boieri ce sint holtei, așijdere vor da dzece bucate un leu”²⁰¹. Holteii, *feciorii și frații slujitorilor joimiri*, sunt remarcați la 15 februarie 1736 când Grigore Ghica, domnul Țării Moldovei „reorganizează slujitorii joimiri de sub steagul cel mare agesc”, acordându-li-se scutiri²⁰². În aceeași zi, domnul Țării Moldovei a reorganizat steagurile de slujitori vânători și pușcași, acordându-le scutiri, în acest sens remarcând: „Asemenea și pentru feciorii lor holtei, sau frații lor ce vor fi necăsătoriți și nedespărțiți de casele lor și acie de toate birurile să fie scutiți și apărați”²⁰³. La 6 iulie 1776 sunt menționați *holteii fii de mazili*, care urmau să fie înscriși la catastih: „doi feciori, copii holtei, anume Vasile I Condri, să s(e) puie în catastih sinovii lui Agapie Dodonul”²⁰⁴. *Dascălii holtei* din satul Cozmești, ținutul Fălciu, „ce sânt în slujba besăricii fără cărțile Episcopiei”, sunt pomeniți în contextul oferirii informațiilor despre numărul preoților și slujitorilor la 22 iunie 1812²⁰⁵. Despre *ciocli holtei* se pomenește în august 1715, când se reasează privilegiile breslei cioclilor din Iași: „fiind ei holtei, neînsurați, au obicei ca să-și facă din toate rufeturile câte 4 ciocli și care de ce meșteșug ar fi și ar fi și ar lucra, să n-aibă aceia breaslă a-i trage la nevoile lor”²⁰⁶. În contextul examinării situației unor tineri fugari dintr-un sat al Mănăstirii Sf. Sava, la 3 noiembrie 1623, se menționează „*vecinii holtei*”²⁰⁷. În 1724, în cadrul unui proces de dovedire a statutului de vecin, se amintește de „Tănasie Păriu, holteiu” care era la Hălăucești²⁰⁸. *Ciobanii holtei* sunt remarcați în *Condica lui Constantin Mavrocordat*, atenționându-se asupra plății goștinei: „și ciobanii holtei vor da und(e) vor plăti stăpâni”²⁰⁹. Mai multe documente de vânzare-cumpărare, danie, împărțire a averii etc. relatează

²⁰⁰ *Studii...*, vol. XVI, ed. de N. Iorga. București, 1909, p. 406; *Documente bărlădene*. Vol.V. Diverse de episcopul Iacov Antonovici. Huși, 1926, p.304; *Condica, III*, p.426, p.484; *Documente privitoare la istoria Țării Moldovei în secolul al XVIII-lea (1787-1800)*. MEF, vol. XI, coord. Demir Dragnev, membr. cor. al AȘM, Valentin Constantinov, dr. în istorie. Chișinău, 2008, nr.34, p.77; *Studii ...*, vol.V. Cărți domnești, zapise și răvașe. Tipărite în întregime sau ca regeste și întovărășite cu note explicative. Partea I-a, de N. Iorga. București, 1903, p.51

²⁰¹ *Documente privitoare la istoria orașului Iași*. Vol. IV. Acte interne (1726-1741), ed. de Ioan Caproșu. Iași, 2000, nr.59, p.45.

²⁰² *Condica, II*, p.641.

²⁰³ *Ibidem*, p.643.

²⁰⁴ *Documente privitoare la istoria Țării Moldovei în secolul al XVIII-lea*. Cărți domnești și zapise (1775-1786). MEF, vol.X. Volum realizat de L. Svetlicinai, D. Dragnev, E. Bociarov, coord. D. Dragnev. Chișinău, p.47.

²⁰⁵ Plugaru, Ș., Candu, T. *Episcopia Hușilor și Basarabia (1598-1949)*. Iași, s.a., nr.76, p.268.

²⁰⁶ *Condica, II*, p.591.

²⁰⁷ DRH A. Moldova, vol. XVIII (1623-1625), volum întocmit de I. Caproșu și V. Constantinov. București, 2006, p. 163, nr.118.

²⁰⁸ *Studii...*, vol. V, p.54.

²⁰⁹ *Condica lui Constantin Mavrocordat*, p.225, p.279.

despre *țigani holtei*²¹⁰. *Holtenii lipoveni* sunt amintiți la 23 februarie 1742, când zlotașilor din ținutul Suceava li se indică să le schimbe pecețile: „pentru holteii lipoverilor, să se schimbe pecețile pecețile, să le de peceți de holtei”²¹¹.

2.1.2. Tinerele necăsătorite

În sec. al XVII-lea – începutul sec. al XIX-lea, în Țara Moldovei o tânără necăsătorită era numită în surse utilizându-se termenii *fată mare*, *fată mare*, *fecioară și govă*. De cele mai dese ori, sursele fac referire la aceste sintagme în legătură cu o situație concretă: fie că se prezenta statutul tinerei, fie că era legată de căsătorie.

Carte românească de învățătură (1646), prezentând o clasificare a perioadei de viață a tinerelor, numea fetele necăsătorite *fecioară* sau *fată mare de vârstă*²¹². Însă în glava 36 a codului numit, analizându-se problema violenței, se sublinia: „oricine va face silă la fecioară micșoră, încă să nu fie de 12 ani, să va certa mai rău de când ar fi fost fată mare de vârstă. Din această prevedere reieșe că începând cu vârsta de 12 ani fata era considerată a fi „de vârstă”²¹³.

Un alt termen care se utiliza în perioada cercetată pentru a indica o fată tânără necăsătorită este *gove*. Analizând *Psaltirea în versuri* a lui Dosoftei, Silvia Ciubotaru a remarcat că Mitropolitul a întrebuințat „cuvântul *gove* cu sensul de *fecioară* (sublinierea noastră- A.F.)”²¹⁴ în Psalmul 77 și în Psalmul 148: „Tinerii lor au perit de-arsură,/ Și *govile* nejelite fură”²¹⁵, „Giuni și govî, cu bătrânii, tot omul, / Și pruncii să laude pre Domnul”²¹⁶. Cercetătoarea presupune că termenul *gove* a „circulat în secolul al XVIII-lea pe o arie românească mult mai largă”²¹⁷.

Sublinierea faptului că fata era fecioară era deosebit de importantă în perioada cercetată, deoarece în mentalitatea tradițională fecioria era un element al curățeniei și purității fetei. Antim Ivireanu cu referire la feciorie remarcă: „Cum că iaste fecioria o bunătate mare, naltă și minunată, iaste lucru dovedit și învățat la cei înțelepți”²¹⁸. Mențiunea despre fecioria fetei se întâlnește și în documente. La 13 februarie 1809, relatându-se despre dascălul Nichita din satul Șărbaca, ținutul

²¹⁰ DRH A. Moldova, vol. XIX (1626- 1628), volum întocmit de H. Chircă. București, 1969, p.248, nr.186; *Surete și izvoade*, publicate de Gh. Ghibănescu. Volumul XXIV. Pomârla (studiu genealogic și istoric). Iași, 1929, p.39, 62, 66; *Surete și izvoade*, publicate de Gh. Ghibănescu. Volumul VII. Iași, 1912, p.25; *Studii...*, vol.XVI, p.326; *Documente privind istoria Țării Moldovei în timpul Războiului Ruso-turc din 1806-1812*, vol.1 (noiembrie 1806-iulie 1808), coord., editori D. Dragnev, L.Svetlicinai, editori T.Candu, T. Ciobanu, V. Constantinov. Chișinău, 2015, nr.59, p.55.

²¹¹ *Condica, III*, p.217.

²¹² CR, gl.36.

²¹³ *Ibidem*. Pentru ceia ce fac silă feciorelor de le strică fecioria, oare ce feal de certare vor avea.

²¹⁴ Ciubotaru, S. *Obiceiuri nupțiale din Moldova*. Tipologie și corpus de texte. Iași, 2009, p.15.

²¹⁵ Dosoftei, *Opere*, vol.I. Ediție critică de N. A. Ursu, studiu introductiv de Al. Andriescu. București, 1978, p. 179.

²¹⁶ *Ibidem*, p.332.

²¹⁷ Ciubotariu, S. *Obiceiuri nupțiale*, p.15.

²¹⁸ Ivireanu, A. *Opere*, București, 1972, p.29.

Hotin, se sublinia că el s-a căsătorit „...luându-și fimei pe Irina, fată fecioară, fiica lui Toaderu mireanul”²¹⁹. La 28 februarie 1809 se constata că dascălul Ioan din satul Horodiște, ținutul Hotin, s-a însurat „ luându-și fimei pe Todosie, fată mare fecioară ..., fiica preotului Ioan din satul Mălăieștii, țin(u)t(ul) Eșului”²²⁰. Demonstrarea fecioriei era extrem de importantă nu doar pentru statutul fetei, dar și pentru menținerea demnității părinților, în special în contextul încheierii alianței matrimoniale. Astfel, Dimitrie Cantemir nota, că părinții fetei și rudele ei o puteau vizita abia a treia zi după nuntă, alaiul fiind numit „cale premară”, în urma căruia părinții fie că aveau „multă cinste”, fie „nespus de multă ocară”²²¹. În cazul când fata a fost fecioară „părinții sunt primiți și cu cinstitie și cu un strălucit ospăț, și după al doilea fel de mâncare, le este arătată tuturora, pusă pe o tipsie, cămașa cu semnele după care fiica a fost aflată fecioară”. Toți cei prezenți obișnuiau, în acest caz, să facă un mic dar. Însă dacă „fiica și-a atras vreo pată de pe urma unui culcuș neîngăduit, mirele îi cheamă, a doua zi, pe consăngenii săi și le arată că și-a găsit mireasa „necurată””, întreaga familie era supusă umilirii: „Ei fac rost de o căruță de doi bani, cu hainele rupte de tot, și-i înjugă la ea, când vin, pe părinții ei, în loc de vite, și-i silesc cu bicele să-și ducă înapoi acasă fiica pusă sus în ea, ca pe o târfă. Pe stradă, sau pe drum, nimănui nu-i e îngăduit să se împotrivescă la aceasta, /și, de va fi cutezat careva să-i facă slobozi pe părinți, pe lângă bice, va mai fi pedepsit și de jude, ca un încălcător al legilor și al obiceiurilor Provinciilor”²²². Totodată, în astfel de circumstanțe, mirele își lăsa sie zestrea și prin judecată își întorcea cheltuielile de nuntă²²³. Desigur, cărturarul a descris o situație ce se potrivea mai mult populației de rând, pe când în rândul elitelor, probabil, totul se rezolva financiar. În cazul în care părinții erau mai înstăriți, chestiunea putea fi rezolvată prin completarea zestrei²²⁴. Acest fapt este confirmat și de relatările călătorilor străini: „o duceau înapoi la casa ei și părinții miresei dregeau lucrurile fie cu bani sau cu vite și astfel o primeau înapoi”²²⁵.

Stricarea fecioriei și răpirea fetelor erau considerate crime grave. *Carte Românească de Învățătură* examina o astfel de situație și stipula că, dacă o fată era răpită fără voia ei, bărbatul urma să o înzestreze după puterea și destoinicia ei: „Răpitoriu iaște datoriu să îndzestreze pre muiarea ce

²¹⁹ *Documente privitoare la istoria Țării Moldovei în perioada Războiului Ruso-Turc (august 1808-iunie 1809)*, volum întocmit de Demir Dragnev, Larisa Svetlicinai (editori, coord.), Teodor Candu, Tudor Ciobanu (edit.). București-Brăila, 2017, nr.329, p.466.

²²⁰ *Ibidem*, nr.344, p.487.

²²¹ Cantemir, Dimitrie. *Descrierea stării de odinioară și de astăzi a Moldovei*, st. intr., notă asupra ediției și note Valentina și Andrei Eșanu. București, 2007, p.314.

²²² *Ibidem*, p.314-315.

²²³ *Ibidem*.

²²⁴ *Ibidem*.

²²⁵ *CSȚR*, vol.IX, volum întocmit M. Holban (red. responsabil), M.M. Alexăndrescu Dersca-Bulgaru, P. Cernovodeanu, București, 1997, p.353.

au răpit după puterea lui și puterea și destoinicia muerii: așijderea și giudețul să cade să-l îndemne să o îndzestreze după destoinicia amânduror”²²⁶. Totodată, codul prevedea obligațiunea ca violatorul să înzestreze fata și în cazul dacă aceasta, și părinții ei, îl iartă și se casătorește cu el: „Când iaște datoriu cela ce va face silă vreunii fete să o îndeztreaze și când o va lua să-i fie muiare”²²⁷. În cazul în care părinții fetei nu erau de acord, atunci fata urma să primească zestrea, iar pedeapsa vinovatului rămânea la alegerea judecătorului²²⁸. Însă o fată foarte greu își putea dovedi nevinovăția și apăra interesele, iar în situația când nu existau mărturii concrete „jurământul bărbatului era suficient pentru determinarea unei decizii, de regulă favorabilă lui”²²⁹. Astfel, la 7 noiembrie 1741, o oarecare Maria din Iași s-a plans că a fost necinstită de Vasile blănar, fiul Părascăi, care a refuzat să o ia în căsătorie: „O carte lui Vasile blănariul, ficiorul Părascăi, de aice din Iași, de giudecată ce-au avut cu o fată, anume Maria, iar din Iași, care fată jăluind pe acest Vasile blănariul că s-ar fi acolisit și s-ar fi făcut răs de dânsa și acum nu vra să o ia”. În urma cercetării și judecății, Vasile a fost îndreptățit, iar Maria declarată că „este acolesitoare fără-de cale, s-au dat rămasă din toată giudecata”²³⁰. În astfel de cazuri, fata era blamată. Chiar și dacă în urma legăturii se năștea un copil, fata era cea care suferea, precum a fost în cazul fetei Andriculesei, examinat în Divan în 1742. Tatăl băiatului a învinuit pe fiica Adriculesei că, după ce a rămas însărcinată și a născut un copil, a început „a să acolesî de un fecior acestui Ștefan, de au zis că el au făcut-o gre, de-au făcut copilul”. În urma examinării situației, fata a fost declarată țorfă, iar feciorul lui Ștefan recunoscut nevinovat²³¹. Acest document este interesant și prin faptul că subliniază clar semnificația cuvântului *țorfă*, cel de femeie depravată, deși dicționarele îl explică drept femeie frumoasă. În asemenea situații, fata urma să suporte consecințele condamnării comunității și era supusă unor pedepse denigratoare, după cum remarcă călătorii străini: „...sunt așezate goale deandoarselea pe un măgar a cărui coadă trebuie s-o țină cu mâna și plimbate prin tot orașul și toate ulițele și mai este uneori și bătută cu nuiiele de țigani și apoi izgonită”²³².

Un alt caz a fost înregistrat în 1813, când Iordachi Codreanu din satul Baurci, ținutul Greceni, se adresează Exarhului Bănulescu-Bodoni cu o plângere în care relatează despre faptul că fiica lui „a fost amăgită de un tânăr”. Iordache s-a adresat protopopului ținutului Isaia, plătind și o sumă de bani,

²²⁶ CR, gl. 32, z. 23.

²²⁷ *Ibidem*, gl.37.

²²⁸ Huț, Anca-Daniela. Căsătoria în familiile boierești din Țara Românească și Moldova în secolul al XVII-lea. Între constrângeri și interes. În: *Sargeția. Acta Museu Devensis*, serie nouă, 1, Deva: Altip, 2010, p.6

²²⁹ Lemny, Ș. *Sensibilitate și istorie în secolul XVIII românesc*, București: Editura Meridiane, 1990,, p.92.

²³⁰ *Documente privitoare la istoria orașului Iași*. Vol. V. Acte interne (1741-1755), editate de Ioan Caproșu. Iași, 2001, p. 58-59.

²³¹ *Studii ...*, vol.VI, p.251; *Condica, II*, nr.1080, p. 351-352.

²³² *CSȚR*, vol.VIII, p.356.

și protopopul a dispus oficierea cununiei. Însă chiar în timpul cununiei oficiate de preotul satului Andrei „nu știu ce au făcut protopopul cu tatăl feciorului anume Velicul, că în ceasul Acela au trimis protopopul și i-au întors de la cununie, lăsându-se preotul de citit cununia”. Iordachi a prezentat și mărturiile sâtenilor referitor la acest caz. A fost efectuată o cercetare minuțioasă. La interogare protopopul a declarat că „n-au fost cununie”, iar preotul din sat a relatat că „în casa lui s-a făcut cercetarea”, el „au dat vro doaî palme iar nu mai mult flăcăului, zicând pentru ce au umblat cu fata, că-i va cununa”. Flăcăul refuza să se căsătorească, „dar zestre au priimit ca să-i de doi boi, o vacă și o iapă”. Deși chiar preotul a spus că flăcăul a acceptat să ia zestre, deci confirma faptul că a necinstit fata, totuși depozițiile tatălui fetei au fost calificate drept clevetitoare²³³. În cazul dat susținem opinia lui Ștefan Lemny precum că probabil au fost înaintate noi pretenții la foaia de zestre²³⁴, totodată considerăm că atât protopopul, cât și preotul au depus mărturii false, fiind nemijlocit implicați în caz cu luare de mită. O situație asemănătoare se constata și în Țara Românească. C. Vintilă-Ghițulescu subliniază că la sf. sec. al XVIII-lea tot mai multe fete se adresau autorităților ecleziastice învinuind bărbații de seducție și părăsire, astfel că mulți dintre ei jură că n-au avut nimic cu fata, în realitate multe depoziții ale bărbaților fiind false²³⁵.

În același timp, conform legislației timpului, atât în Țara Moldovei, cât și în Țara Românească, tatăl care își depista fata greșind cu un bărbat îi putea omorî pe ambii, iar dacă bărbatul era de rang inferior, tatăl nu suporta nici o pedeapsă, iar în cazul când fata era însărcinată, putea să o omoare fără a fi pedepsit cu moartea: „...oricine-ș va găsi fata grea de copilă, acela poate să o ucigă de tot și să nu i se dea certare de moarte, ce să pață altă oarece certare, după cum va fi voia judecătorului”²³⁶, deși surse documentare confirmative lipsesc. O situație asemănătoare a fost descrisă de Ion Neculce cu referire la fiica domnului Moldovei Radu Mihnea (1611-1626), care a fugit cu o slugă. Fiind prinși, bărbatul a fost omorât, iar fata trimisă la mănăstire: „Decii pre slugă l-au omorât, i-au tăiat capul, iar pre dânsa au dat-o la călugărie, de au călugărit-o”²³⁷.

În sursele din sec. al XVII-lea – începutul sec. al XIX-lea, pe lângă termenii enumerați, statutul celibatarilor din orice categorie socială a populației și pentru persoanele de ambele sexe era exprimat și prin termenul „necăsătoriți”. La 6 iulie 1806, în contextul schimbului de țigani lingurari între

²³³ *Arhivele Basarabiei*, 1934, an VI, nr.2, p.166-167.

²³⁴ Lemny, Ș. *Sensibilitate*, p.94.

²³⁵ Vintilă-Ghițulescu, C. *În șalvari și cu ișlic*, p. 49.

²³⁶ *CR*, gl.9/29-30, p.95, gl.9/47, p.97, gl.9/31, p.95; *ÎL*, gl.244, zac.29-30, 31, 47, p.241-242.

²³⁷ Ion Neculce, *O samă de cuvinte*. În: *Opere*, ed. G. Ștrempel. București, 1982, p.176.

Iordache Balș, comis, și stolnicii Mihalache și Zamfirache se menționa „Gavril Gangal cu fâmeia lui Ioana și cu copiii lor necăsătoriți, adică: Timofti, Toader, Vasile, Axiniea, Anița”²³⁸.

2.2. Peșitul și logodna și constituirea rudeniei fictive

În Țara Moldovei, în sec. al XVII-lea – începutul sec. al XIX-lea, etapele de trecere de la statutul de persoană necăsătorită la cea de căsătorită erau reprezentate prin peșit (stărostie), logodnă și răspuns. Peșitul și logodna se încadrau în obiceiurile din categoria celor prenuptiale și precedau cununia. Aceste etape erau însoțite de o serie de obiceiuri și tradiții specifice pentru întreg spațiul românesc, scopul cărora era crearea unei noi familii prin căsătoria a doi tineri, dar și punerea bazei economico-financiară a acesteia.

2.2.1. Peșitul

Obiceiul peșitului era caracteristic întregului areal creștin-ortodox²³⁹. Principala funcție a peșitului era cererea fetei în căsătorie, fiind considerat drept manifestare a unei atitudini respectuoase a viitorului mire și a părinților săi față de viitoarea mireasă și părinții ei²⁴⁰. În tradiția populară, pentru peșit erau stabilite anumite zile, care erau considerate a fi favorabile, joi și sâmbătă, și zile în care peșitul era interzis, luni și marți²⁴¹. După cum fixează sursele, peșitul se desfășura în casa părinților miresei²⁴².

Dimitrie Cantemir menționează că cererea în căsătorie se realiza cu ajutorul *peșitorilor*: „Prin urmare, dacă vreunui tânăr i-a plăcut o fată, el trimite la părinții iubitei sale soli, pe care ei îi numesc, cu o rostire latinească stricată, peșitori. „Peșitorii”, cu un cuvânt stâlcit din latinescul „Petitores”²⁴³, din cele relatate de cărturar sunt câțiva la număr în frunte cu un staroste: „Mai-marele peșitorilor, care se cheamă „Staroste”, gătește o mică cuvântare”²⁴⁴. În documentele din Țara Moldovei din sec. al XVII-lea – începutul sec. al XIX-lea persoanele care mijloceau încheierea logodnei, de obicei bărbați, sunt întâlnite sub numele *peșitori*, *mijlocitor* și *staroste*. În spațiul românesc peșitorii sunt întâlniți și sub numele *vorbitor*, *tălmăcitor* și *întrebător cu plosca*²⁴⁵. Într-o lucrare publicată la mijl. sec. al XIX-lea, făcând referire la spațiul dintre Prut și Nistru, Boleslav Hâjdău subliniază că peșitorul se mai

²³⁸ *Documente privitoare la istoria Țării Moldovei în perioada Războiului Ruso-Turc 1806-1812 (1 iulie 1809-14 aprilie 1810)*, volum întocmit de Demir Dragnev, Larisa Svetlicinai (coord., editori), Teodor Candu, Tudor Ciobanu (editori). București-Brăila, 2019, nr. 12, p.93.

²³⁹ *Брак у народов Центральной и Юго-Восточной Европы*. Москва, 1988.

²⁴⁰ Marian, S. F. *Nunta la români*, p.87.

²⁴¹ *Ibidem*.

²⁴² Dimitrie Cantemir, *Descrierea*, p.311.

²⁴³ *Ibidem*.

²⁴⁴ *Ibidem*.

²⁴⁵ Mușlea, I., Bârlea, O. *Tipologia folclorului din răspunsurile la chestionarele lui B. P. Hașdeu*. București, 1970, p. 431.

numea *lehăi*²⁴⁶, deoarece trebuiau să fie vorbăreți. C. Vintilă-Ghițulescu menționează că în Țara Românească persoana care „intervine pe lângă părinți, propune realizarea alianței, participă la negocierea zestrei, îi prezintă pe tineri unul altuia” este numită *mijlocitor* sau *pețitor*, acest personaj fiind caracteristic și pentru Franța și Italia²⁴⁷. Călătorul Del Chiaro, descriind obiceiul pețitului în Țara Românească, menționează că pețitorii se numeau *călțunari* și oferă o explicație a acestei denumiri: „Apoi venea ceasul pețitului, după datinile populare. S-au păstrat până azi foarte frumoase cântece în legătură cu aceasta. Pețitorii pleacă purtând pălăriile cu surguci, împodobite cu cele mai frumoase haine ale lor și aduc juvaier, inele, salbe și, în același timp, călțuni miresei; din această cauză se și numesc *călțunari* (sublinierea noastră- A.F.). Mireasa așteaptă, înconjurată de șese-șapte fete. Se dă pețitorilor de băut așa de mult încât încep să spună prostii, spre distracția societății”²⁴⁸.

La 8 noiembrie 1747, un necunoscut scrie că „a luat” pe Casandra, fiica lui Constantin Lambrino, fost mare spătar, *pețitor* fiind Patriarhul Antiohie, „care face logodna”²⁴⁹. *Mijlocitor* la logodna lui Arghire Cuza cu Ilinca, fiica vornicului Lupul Costachi, în 1780, a fost Arhimandritul Ursachi, care la 5 octombrie 1800 declară în fața Mitropolitului Moldovei Iacov Stamati cele cunoscute de el privitor la zestrea promisă „la așezarea logodnei”: „că să arăt în frica lui Dumnezeu știința ce am pentru zestre dumitale. Eu această știință am și aceasta o arăt că la așezarea logodnei dumitale banului eu am fost cu adevărat mijlocitor și în câteva rânduri s-au făcut cerere ca să dea foaie de zestre către dumnealui vornic Lupul Costachi, mai ales prin mine”²⁵⁰. Reieșind din sursă, se subliniază clar faptul că un pețitor are rol de intermediar între familiile tinerilor ce se logodeau, intervenind de câteva ori pentru întocmirea foii de zestre.

La 20 iulie 1763 se pomenește logodna Nastasiei, fiica lui Miron Hâncu, cu căpitanul Neculai Iaconi, menționându-se că i s-a dat „înaintea *starostilor* (sublinierea noastră-A.F.) a treia parte din tot satul Săcăreni și cu vad de moară, și cu livezi”²⁵¹. Deci, este subliniat faptul că toți pețitorii se încadrau în noțiunea *staroste* și nu doar o căpetenie de grup.

După cum reiese din documente, pețitorii erau aleși în dependență de categoria socială a familiilor tinerilor. Astfel, în calitate de pețitori în familiile de boieri apar marii boieri, domnii țării și reprezentanții clerului de diferit rang (mitropolit, arhimandrit etc.).

²⁴⁶ Хиждеу, Б. Свадьба у бессарабских крестьян. În: *Одесский вестник*, 1845, № 51-52.

²⁴⁷ Vintilă-Ghițulescu, C. *În șalvari și cu ișlic*, p.185.

²⁴⁸ Del Chiaro, Anton Maria. *Revoluțiile Valahiei*, pe <http://cimec.ro/Carte/delchiaro/index.html>.

²⁴⁹ *Studii* Vol. XXII. București, 1913, nr.17, p.89.

²⁵⁰ *Surete și izvoade (documente slavo-române)*, publicate de Gh. Ghibănescu, vol.VII. Iași, 1912, p. CCX.

²⁵¹ *Documente privitoare la târgul și ținutul Lapușnei*, publ. de A. Sava. București, 1937, p.207.

La încheierea logodnei între familiile domnitoare ale statelor vecine, fie că e vorba de Țara Moldovei și Rzeczpospolita, fie că de Țara Moldovei și Valahia, de obicei, în calitate de pețitori se alegeau reprezentanți ai nobilimii (dintre marii boieri pe care se puteau bizui domnii Țărilor Române, pe nobili devotați în Polonia). Eberhard Werner Happel, în relatarea cu referire la logodna și căsătoria principelui Radziwiłł cu domnița Maria, fiica lui Vasile Lupu, logodna fiind începută prin septembrie 1644, arată că pețitorii polonezi erau din familii nobile: „Principe Janusz Radziwiłł [...] după ce a căpătat învoirea mamei sale [...] și a regelui Poloniei Vladislav [...] a trimis pe doi dintre nobilii cei mai de încredere de la curte, cu numele de Sienicky și Ottenhausen [...] spre Moldova să înceapă pețirea”²⁵². În urma analizei istoriografiei și a surselor, Violeta Barbu constată că la pețit și la tratativele privind încheierea mariajului din partea principelui protestant au participat nobilii calvini Władysław Sicinski, Johann Ottenhausen, Hrehory Mirski și Jan Mierzelski, însoțiți de partea ortodoxă – Arhimandritul Leonty Szycik Zaleski, persoană apropiată Mitropolitului Petru Movilă, care a fost și prezent la nunta celebrată în 1645²⁵³.

Uneori, în calitate de pețitori apar *domnii țării*. Astfel, Grigore Ghica îi găsisese lui Constantin Mavrocordat logodnică pe Ecaterina, fiica lui Constantin Ruset, vornicul²⁵⁴, nunta cărora a avut loc la 12 noiembrie 1732²⁵⁵.

În calitate de pețitori în familiile marilor boieri, după cum s-a remarcat mai sus, apar *reprezentanții clerului*. La logodna Casandrei, fiica lui Constantin Lambrino, fost mare spătar, pețitor a fost Patriarhul Antiohie, „care face logodna”²⁵⁶, iar la logodna lui Arghire Cuza cu Ilinca, fiica vornicului Lupul Costachi, în 1780, pețitor a fost Arhimandritul Ursachi.

În familiile oamenilor de rând, pețitorii erau aleși fie din mediul lor, fie persoane stimate și cu autoritate din comunitatea respectivă. Constanța Vintilă-Ghițulescu susține că drept pețitori puteau fi rudele, prietenii, vecinii cu cele două familii ce urmau să se înrudească²⁵⁷. Deci, în întreg spațiul românesc, la pețitul fetei erau implicați mai mulți membri ai unei comunități: tânărul și părinții lui, tânăra și părinții ei, pețitorii, uneori rudele și vecinii, astfel această etapă era nu doar un eveniment

²⁵² Happel, Eberhard Werner. *Căsătoria principelui Radziwiłł cu o domniță din Moldova*. În: *CSȚR*, vol.V, îngrijit de Maria Holban, Paul Cernovodeanu, redactor responsabil, M. M. Alexandrescu-Dersca Bulgaru, P. Cernovodeanu, București, 1973, p. 643.

²⁵³ Barbu, V. *Ordo Amoris. O istorie a căsătoriei în Țara Românească în secolul al XVII-lea*. București, Editura Academiei, 2011, p.151.

²⁵⁴ *Studii ...*, vol.V, p.593.

²⁵⁵ *Ibidem*.

²⁵⁶ *Studii ...*, vol. XXII, p.89, nr.17.

²⁵⁷ Vintilă-Ghițulescu, C. *În șalvari și cu ișlic*, p.185.

privat de familie, dar și unul de importanță pentru comunitate, în cadrul căruia se puneau bazele viitoarei familii.

Scopul pețitorilor era de a afla situația curentă a fetei care era pețită, planurile părinților referitor la căsnicia fetei și în cazul când aceasta era liberă de alt angajament să fie logodită cu tânărul care i-a angajat, părinții fetei având dreptul de acceptare sau respingere a acestora: „Pețitorii iscodesc, mai întâi, pe ascuns, gândurile părinților, ca unei respingeri de față cu lumea să nu-i urmeze o ocară față de lume, dar dacă bagă de seamă că ei nu-i iau în nume de rău starea, strângând toate rudele de sânge ale mirelui, câte le va fi avut, se duc la casa fetei²⁵⁸”. La pețirea fetei se utiliza o anumită cuvântare, rostită de pețitori, în frunte cu un staroste, devenită, se pare, clasică pentru orice categorie socială: „Înaintașii, bunii și străbunii noștri, când umblau după vânat prin păduri, au ajuns și în țara pe care o locuim astăzi, și tot în ea trăim și acum, și ne hrănim și ne desfătăm cu laptele și cu mierea ei. Luându-le pilda, prealesul Domn N.N. pe când umbla după vânat prin câmpii, prin păduri și prin munți, a dat peste o căprioară, ori ciută, care, fiind ea sfioasă și ținând la cinstea sa, nu i-a îngăduit nici s-o privească, cică a prins să fugă și s-a pitit în ascunzișul său. Noi însă ne-am ținut pe urmele ei, și purtați de ele, am ajuns la casa aceasta: așa că-i nevoie ca vânatul pe care, cu truda și sudoarea noastră, l-am aflat prin locuri pustii, fie să ni-l dați pe mână, fie să ne arătați încotro a apucat²⁵⁹. Deci, în acest sens, utilizarea alegoriei vânător-căprioară se încadrează pe deplin în tradiția nupțială a majorității popoarelor europene care îl identifică pe mire drept vânător, iar pe mireasă drept pradă, căprioara fiind simbol al purității feminine²⁶⁰. Pe lângă aceste vorbe, pețitorii își susțineau cuvântarea și prin alte argumente și cuvinte la propria alegere. În aceeași formulă alegorică părinții fetei dădeau un răspuns, menționând că „acest vânat” n-a venit în casa lor, probabil pețitorii i-au pierdut urma și că e posibil ca fiara să fie ascunsă la vreun megieș. De obicei, pețitorii insistau să fie arătată fata, iar părinții mai întâi aduceau în fața lor o slujnică bătrână urâtă, îmbrăcată zdrențuros, urmând să-i întrebe pe pețitori dacă aceasta este căprioara pe care o caută. Pețitorii insistau: „vânatul lor a fost cu părul de aur, cu ochii ca ai șoimilor, cu dinții rânduți ca perlele, cu buzele mai presus decât roșul cireșilor, cu mijloc de leoaică, pieptul de găscă, gâtul de lebădă, degetele mai curate ca ceara, iar fața mai strălucitoare ca soarele și luna²⁶¹. Urma o scenă de amenințare simbolică din partea pețitorilor „cu sila armelor”²⁶². În Transilvania, în textul pețitorilor se implimentau motivele biblice ale căsătoriei lui

²⁵⁸ Dimitrie Cantemir, *Descrierea...*, p.311.

²⁵⁹ *Ibidem*.

²⁶⁰ Evseev, I. *Simbolica nunții românești*. București, 1993, p.207; Cojocaru, L. *Structura nunții tradiționale din Basarabia (finele secolului al XIX-lea - începutul secolului al XX-lea)*. Teză de doctor în șt. istorice. Chișinău, 1998, p.40.

²⁶¹ Cantemir, Dimitrie. *Descrierea*, p. 312.

²⁶² *Ibidem*.

Isaac²⁶³. În cazul când părinții fetei îl acceptau pe viitorul ginere, fata era prezentată. Dimitrie Cantemir sublinia: „părinții își scot fata, gătită după cât îi rabdă puterile, pe care când o văd pețitorii, pe dată dau glas că «ea e căprioara cea mult dorită»”²⁶⁴. Deci, un mare rol în înțelegerea privind căsătoria tinerilor îl aveau pețitorii, care aduceau argumente în favoarea mirelui, deși considerăm că de ambele părți a tinerilor prevala fie un sentiment, fie un interes economic-financiar etc. Răspunsurile alegorice ale părinților și ezitarea de a arăta fata fac parte din mentalitatea tradițională, ce erau inspirate de normele morale impuse în societate²⁶⁵.

Răspunsul dat pețitorilor constituia etapa finală a peșitului, fie printr-un accord, fie prin refuzul din partea familiei fetei. Considerăm că unii cercetători confundă etapa peșitului, pe care o numesc tocmeală, cu cea a logodnei, invocând că în timpul peșitului „se târguia zestrea fetei”²⁶⁶.

În cazurile când pețitorii primeau un răspuns negativ, în comunitate se utilizau expresiile „peșitorii au lins macahonul²⁶⁷” și „starostele a luat tabac²⁶⁸”²⁶⁹, adică nu s-au ales cu nimic. Cu un răspuns negativ s-a încheiat peșitul fiicii lui Constantin Brâncoveanu de către Antioh vodă Cantemir: „Cercats-au Antioh vodă, când au vrut să se căsă<torescă> pentru o fată și la Constantin vodă Brâncoveanul, ci nu i s-au trecut”. Cauzele acestui refuz au fost cele politice, după cum relatează și cronicarii: „pentru neprieteniia ce avea cu tatăl său și alta pentru Staico paharnicul, carele atunce era pribeag aicea în Iași și cu îndemnarea lui Cantemir vodă au mers la Poartă de au pârât pe Constandin vodă Brâncoveanul, ca să-l scoată din domnie. A doa, pentru căci au scos Antiohie vodă din domnie pe ginere-său, Constandin Duca vodă. Că nu era lucru pușintel... A treia pricină au pus că sânt de neam prost Cantemireștii. Ci neamurile le preface numai Unul Cel de sus”²⁷⁰.

În cazul când răspunsul era pozitiv se trecea la următoarea etapă – logodna.

2. 1. 2. Logodna. Relația de rudenie fictivă

Cunoscută în unele părți ale spațiului românesc drept „jumătate de nuntă”, logodna putea fi oficializată atât acasă la unul din tineri, de obicei la fată, cât și în biserică, în acest caz precedea slujba *Sfintei Taine a Nunții* și însuma o serie de rugăciuni și ritualul punerii inelelor, fiind „un moment

²⁶³ Marian, S. F. *Op.cit.*, p. 113, 117, 118.

²⁶⁴ Cantemir, Dimitrie. *Descrierea*, p. 312.

²⁶⁵ A se vedea în acest sens Cojocaru, L. *Op.cit.*, p.41.

²⁶⁶ Brie, M. *Căsătoria...*, p.57; Ardelean, P. *Terra Ucrus. Pământul Ucruiș* (contribuții monografice). Oradea, 2007, p.181.

²⁶⁷ Macahon - chilug de lemn de pisat mac, usturoi, nuci etc.

²⁶⁸ În unele regiuni din Moldova dovleacul sau bostanul era numit tabac. Tradiția de a înmâna peșitorilor în caz de refuz al fetei de a se căsători cu tânărul respectiv s-a păstrat în teritoriul dintre Prut și Nistru și în stânga Nistrului și în prezent. În regiunile vecine din Ucraina în caz de refuz al fetei de a se căsători se aducea un harbuz (pepene verde).

²⁶⁹ Зеленчук, В. *Семейная обрядность. Молдаване*. Кишинев, 1977.

²⁷⁰ Uricarul, Axinte. *Cronica paralelă a Țării Românești și a Moldovei*. Vol.2. Ediție critică și studiu introductiv de Gabriel Ștrempel. București: Editura Minerva, 1993, p.191-192.

distinct de aranjament al căsătoriei și al negocierii zestre²⁷¹. Zilele de joi sau duminică erau considerate de tradiția populară favorabile pentru încheierea logodnei, iar zilele de marți, miercuri și vineri – nefavorabile²⁷².

Instituția logodnei din Țara Moldovei, ca și cea din Țara Românească și din spațiul ortodox est-european, avea la baza sa prevederile dreptului canonic răsăritean, care o definea drept „arătare și făgăduiala unei căsătorii viitoare”, cu precizarea că se poate face „fie printr-un înscris, fie fără înscris și ... printr-o simplă învoială chiar între absenți”. Prevederi privind logodna, din punct de vedere canonic, se conțin în Sfânta Scriptură, Canonul 98 al Sinodului Ecumenic V-VI Trulan (691-692), scrierile Sfinților Părinți, Canoanele 22 și 69 ale Sfântului Vasile cel Mare, Canoanele 22 și 25 ale Sfântului Ioan Postitorul. În creștinism, logodna în calitate de procedură obligatorie stabilită de Biserica este menționată nu mai târziu de sec. al IV-lea. Cea mai veche afirmație scrisă despre noul ritual al Bisericii este din sec. al VIII-lea. Sinodul de la Constantinopol din 1066-1067 a echivalat logodna bisericească cu căsătoria civilă. Astfel, în urma hotărârilor acestui Sinod, dacă unul dintre cei logodiți se căsătoreau de facto prima oară, dar nu cu persoana cu care se logodise, ci cu alta, această căsnicie era considerată ca fiind a doua. În timpul împăratului Alexie I Comnen, la încheierea unei uniuni maritale legale era obligatorie nu doar cununia, dar și logodna bisericească, de rând și concomitent cu încheierea contractului civil. În Novela 24 (anul 1084) este menționat faptul dat: se făceau două binecuvântări – una la logodnă (μνηστεία) și alta la nuntă (γάμος)²⁷³. Până în sec. al XII-lea logodna bisericească era adesea realizată cu mult înainte de nuntă, uneori la vârsta de șapte ani.

Nomocanoanele, dar și codurile legislative din Țările Române, au dat o definiție logodnei. Astfel, în *Syntagma lui Matei Vlastares* se stipula: „Logodna este arătare și făgăduiala unei căsătorii viitoare”²⁷⁴, iar Harmenopolos o definea drept „făgăduiala căsătoriei viitoare. Ea se face și înscris și nescris”²⁷⁵. Conform *Codului Calimah*, logodnă era etapa ce preceda căsătoria, care putea să dureze cel mult doi ani: „logodna este făgăduința pentru următoarea însoțire și se face desăvârșit sau nedesăvârșit. Desăvârșit se face prin ierologhie și are mai tot aceeași putere ca însuși cununia, neputându-se dezlega fără decât pentru cuviincioasă pricină. Nedesăvârșit se face prin goale tocmele

²⁷¹ Vintilă-Ghițulescu, C. *Familie și societate în Țara Românească (secolul al XVII-lea)*. În: *Studii și Materiale de Istorie Medie*, vol. XX, 2002, p.89-90.

²⁷² Cojocaru, L. *Op.cit.*, p.45.

²⁷³ Pruteanu, Petru. *Studiu istorico-liturgic asupra Slujbei Cununii*. 2014, p.7, pe <https://www.teologie.net/data/pdf/PP-studiu-cununie.pdf>.

²⁷⁴ *Алфавитная синтагма Матфея Властыря. Собрание по алфавитному порядку всех предметов, содержащихся в священных и божественных канонах*, Москва, 2006, col.1189. vezi pe https://azbyka.ru/otechnik/Matfej_Vlastar/Alfavitnaia_Sintagma/.

²⁷⁵ *Hexabiblu lui Harmenopolos*. Traducere de Ioan Peretz. Bucuresti, 1921, Cartea IV, titlul 1.

și darea de arvonă, atunce când nu urmează vreo legiuită îndatorire spre neapărată săvârșirea nunții, ci pricinuieste numai pagubă logoditei persoane acei ce se leapădă de cununie fără cuviincioasă și dreaptă pricină. Drept aceea, dacă logodnicul fără cuvânt se leapădă de cununie, păgubește arvona și darurile ce au dat, plătind atât cheltuielile ce s-ar fi făcut din partea logodnicei pentru gătirea nunții, cum și darurile acele ce au făgăduit și n-au apucat a le da...²⁷⁶.

În istoriografie s-au expus mai multe opinii referitoare la noțiunea *logodnă*. Andrei Șaguna califică logodna drept un act, prin care „persoanele căsătorinde se declară înaintea preotului miresei, a părinților sau a tutorilor și a rudeniilor lor pentru a se lua în căsătorie”²⁷⁷. În sinteza *Istoria dreptului românesc* se precizează că logodna este „o promisiune însă producând efecte juridice atât în ce privește situația tinerilor, cât și bunurile avansate cu această ocazie. În sistemul popular, logodna avea loc, de obicei, cu ocazia peștitului, când se cădea de acord asupra viitoarei căsătorii și se schimbau daruri între tineri și părinții lor, de obicei făcându-se și un ospăț”²⁷⁸. Valerian Șesan este de aceeași părere, constatând: „promisiunea reciprocă dată și primită de două persoane de sex diferit de a încheia împreună în viitor o căsătorie”²⁷⁹. Dumitru Stăniloae spune că logodna este „făgăduința ce și-o dau viitorii soți de a se uni în căsătorie, făgăduință binecuvântată și ea de preot”²⁸⁰. Lilia Zabolotnaia aderă la această opinie și susține că „prin logodnă, doi tineri (sau candidați la căsătorie – n.a.) își promiteau solemn că se vor căsători. Scopul logodnei era exclusiv căsătoria, de aceea logodna era considerată arvuna căsătoriei”²⁸¹. Mariana Ciocoiu califică logodna drept o etapă a căsătoriei: „Logodna, reprezentând o etapă de tranziție de la starea de celibat la căsătorie, Logodna constituie promisiunea reciprocă de căsătorie, un legământ cu valoare morală a două persoane de sex diferit de a se căsători, aceasta realizându-se într-un cadru festiv”²⁸². Alți cercetătorii susțin că logodna era *un contract* care prevedea încheierea căsătoriei în viitor²⁸³. Vasile Pocitan menționează că logodna este „primul act prin care se arată în public dorința internă a două persoane de a se uni prin căsătorie”²⁸⁴. Considerăm, că pentru sec. al XVII-lea – începutul sec. al XIX-lea *logodna* era etapa de trecere de la statutul de celibatar spre cea de persoană căsătorită, în care doi tineri de sex diferit își făgăduiau reciproc să

²⁷⁶ *Codul Calimah*, ed. critică de A. Rădulescu. București: Ed. Academiei RPR, 1958, p.90-91, 93.

²⁷⁷ Șaguna, Andrei. *Compendiu de Dreptulu Canonice alu unei sântei sobornicesci si apostolesci biserici*, Sibiu, 1868, p. 55.

²⁷⁸ *Istoria dreptului românesc*. Vol. I., resp. de volum prof. univ. dr. docent Vl. Hanga. București: Ed. Academiei, 1980, p. 505 și urm.

²⁷⁹ Șesan, Valerian. *Curs de Drept bisericesc universal*, ediția a IV-a. Cernăuți, 1942.

²⁸⁰ Stăniloae, Dumitru. *Teologia dogmatică ortodoxă*, pe <https://www.scribd.com/.../Teologia-Dogmatica-Ortodoxa-v.1>.

²⁸¹ Zabolotnaia, Lilia. *Femeia în relațiile de familie din Țara Moldovei în contextul european până la începutul sec. al XVIII-lea (Căsătorie, logodnă, divorț)*. Chișinău, 2011, p.116.

²⁸² Ciocoiu, Mariana. Reglementarea logodnei în dreptul roman. În „*Revista Universul Juridic*”, 2016, nr.12, p.36-42.

²⁸³ Бардах, Ю., Леснодарский, Б., Пьетрчак, М. *История государства и права*. Москва, 1987, p. 131.

²⁸⁴ Pocitan, Vasile. *Compendiu de Drept Bisericesc*, București, 1898.

încheie o alianță matrimonială, cu toate efectele sociale și juridice referitor la statutul tinerilor și bunurile administrate, confirmată prin arvună, schimb de inele și daruri, acestea fiind în dependență de situația financiară a familiilor tinerilor; logodna trebuia să fie încuviințată de părinți și binecuvântată de preot, fiind și un act public care avea loc în prezența martorilor.

În sursele din sec. XVII – începutul sec. al XIX-lea din Țara Moldovei logodna apare menționată sub trei noțiuni: „logodnă”, „tocmală”, „tocmala logodnei”, însăși acțiunea prin „au logodit”, iar statutul tinerilor prin „logodit”, „logodită”. Despre logodnă se menționează la 15 septembrie 1744, când „Sandul Sturdzea, vel log(o)f(ă)t le-au dăruit dumn(ea)lui Catrinii, fiicii mării sale Ioniț(ă) beizade, fiind logodită cu fiul dun(i)sale Constantin”²⁸⁵. Documentele timpului o califică și drept „tocmala logodnei”, precum cea a Nastasiei, fiica lui Ștefan Gligorce și a Paraschivei, cu Ilie Holban când i s-a dat „parte de moșie din satul Stroești cu poienile din Talpa, ce sântu piste Prut” a avut loc la 2 octombrie 1743²⁸⁶. La 27 ianuarie 1748, Gheorghe, copil în casă, arată că „la logodna lui i-au giuruit soacră sa câttăva zestre..., arătând și izvodul de zestre ne-au adus și marturi cari au fost *la tocmală* (sublinierea noastră –A. F.), pre Grigore copil în casă și pre Gligoraș crav(et), carii au mărturisit cu sufletele lor precum toate cele ce scriu în izvod i le-au giuruit”²⁸⁷. În 1769, mazilul Gheorghe Goian a pețit-o pe fiica Paraschivei Gălcuiasă de la Hrișcani: „având Parascheva o fată mare, una născută a ei, *au făcut tocmală și au logodit* (sublinierea noastră-A.F.)”, deci pețitul, redat ca fiind „o tocmală”, adică o înțelegere, a primit un răspuns pozitiv. Feodor Ivanovici a pețit-o pe fiica lui Vitan, menționând:„ având acest numit Vitan o copilă di măritat am mers cu doi, trii oamini împreună și am făcut cerire ca să me deie mii să-m(i) fie soțu, dupre cum învață sfânta scriptură, și mi s-a dat după cerire me”²⁸⁸.

În Moldova, logodna era un act public, în care se implicau și mai mulți membri ai comunității. În contextul relatării despre purcederea la logodnă, Dimitrie Cantemir spunea: „Pețitorii, văzând-o (pe mireasă –A.F.), cheamă preotul. Dacă acesta nu este disponibil, sunt chemați cei mai bătrâni dintre megieși”²⁸⁹. Printre martori erau fete bisericești, rude de ambele părți, persoane din comunitate și persoane străine. Astfel, la logodna Nastasiei, fiica lui Ștefan Gligorce și a Paraschivei, cu Ilie Holban din 1743 au fost prezenți mai mulți martori: „denainte lui Miron Tulă și denainte altor oameni buni”²⁹⁰.

²⁸⁵ *Documente privitoare la istoria orașului Iași*. Vol. V. Acte interne (1741-1755), ed. de Ioan Caproșu. Iași, 2001, nr. 448, p.253.

²⁸⁶ *MEF*, vol. VIII, coord. Demir Dagnev, memb. cor. al AȘM, volum întocmit de L. Svetlicinai, D. Dagnev, E. Bociarov. Chișinău, 1998, nr.137, p.174.

²⁸⁷ *Documente privitoare la istoria orașului Iași*, vol. V, nr.556, p.338.

²⁸⁸ *Ibidem*.

²⁸⁹ Cantemir, Dimitrie *Descrierea*, p. 312.

²⁹⁰ *MEF*, vol.VIII, nr.137, p.174.

Importanța prezenței martorilor este evidentă: doar ei pot confirma sau nega înfăptuirea logodnei. Acest fapt este demonstrat și prin documentul din 30 ianuarie 1742, când în contextul unei judecăți depun mărturii mahalagii prezenți la logodna fiicei Paraschivei din Iași cu Dumitru, fost cihodar la Grigore Ghica: „, au adus izvod de la câțiva oameni mahalagii, de la toți deopotrivă mărturie, ce s-au tâmplat și la logodna și la nunta fetii Paraschivii, anume de la Ion Socevanul căpitan, ce-au fost și porușnic, și Constantin Blebe blănar, și Sandul chihaie de călărași ot vel căpitanul, și Ion mahalul, și Palade Căpățină, și Gligoraș cizmar, și Ion Mărgineanul și alții care nu s-au pomenit”²⁹¹.

În Țara Moldovei, cerințele de fond pentru a fi încheiată o logodnă erau, de principiu, aceleași ca pentru încheierea căsătoriei, astfel că aceste condiții se prezintă sub două forme: 1. Condiții pozitive – cerințe de fond care trebuie să existe pentru a se putea încheia logodna; 2. Condiții negative – impedimente („impedimente la logodnă”), stări de fapt sau de drept care nu trebuie să existe pentru a se putea încheia logodna. Condițiile erau: consimțământul liber și personal al logodnicilor; o anumită vârstă prevăzută de legislație; consimțământul părinților; sănătatea fizică și mentală a logodnicilor; lipsa unui alt angajament de logodnă al persoanei; lipsa legăturilor de rudenie între cei ce urmează a se logodi.

Despre acordul liber și personal al logodnicilor, susținut de aprobarea părinților, în *Syntagma lui Matei Vlastares* se menționa: „Cei ce-și dau încuviințarea la căsătorie, trebuie să și-o dea și la logodnă, căci trebuie să consimtă înșiși cei ce încheie <logodna> și părinții lor, și se prezumă că consimt cei ce nu se opun în chip clar și deslușit. Iar fiii și fiicele de familie numai atunci pot să se împotrivescă, când părinții le aleg <logodnice> sau logodnici necinstiți și nevrednici prin purtarea lor. Iar <dacă> nu se înțeleg cu privire la alegerea <logodnicului>, este limpede că se impune părerea tatălui”²⁹². După cum se vede, consimțământul liber al tinerilor era condiționat, astfel că el putea să refuze logodnicul sau logodnica aleasă de părinți doar în cazul când aceștia erau nevrednici. *Hexabiblu* lui *Harmenopolos* cu referire la liberatea alegerii logodnicului/logodnicei remarca: „...cine are dreptul să-și dea învoiala sa la încheierea căsătoriei, are același drept și la logodnă [...]. Ca și la căsătorie, tot așa și la logodnă, persoanele ce se unesc trebuie să se învoiască la aceasta. Prin urmare, și fiica de sub putere trebuie să-și dea învoirea sa; dar când ea nu se împotrivesc, trebuie să se presupună că ea se învoiește cu vrerea tatălui ei; iar să se împotrivescă fiica de sub putere poate numai atunci când tatăl voiește s-o logodească cu un om nevrednic și nepotrivit”²⁹³. Cu referire la această prevedere în *Îndreptarea Legii* se spunea „§4. Epitropul fără voe feti nevârșnice nu face

²⁹¹ *Documente privitoare la istoria orașului Iași*, vol. V, nr. 174, p.97.

²⁹² *Syntagma*. Col. 1189-1192, p. 127-129.

²⁹³ *Hexabiblu* lui *Harmenopolos*. Cartea a Patra, Titl. 1, 2, 3 și 6, p. 307.

logodnă, nici dezleagă logodnă ace, ce s-au făcut”²⁹⁴. Deci, pentru încheierea logodnei era necesar consimțământul celor în cauză – ca și la căsătorie –, iar în caz de neînțelegere între părinți prevala părerea tatălui, ceea ce demonstrează puternice tradiții patriarhale.

În perioada sec. al XVII-lea – începutul sec. al XIX-lea, în Țara Moldovei *vârsta celor logodiți* era stabilită de legislația timpului, reglementările corespunzătoare fiind prevăzute în codurile care circulau și de care se ghidau autoritățile în reglementarea relațiilor de familie: *Syntagma lui Matei Vlastares*, *Hexabiblu lui Harmenopolos*, *Îndreptarea Legii*. Astfel, Matei Vlastares în *Syntagma* subliniază: „Codul de legi al lui Alexie Comnen, publicat în anul 6592, spune: logodne adevărate sunt cele care se fac cu o binecuvântare dumnezeiască și la timpul stabilit de noi; iar vârsta decentă pentru logodnă este: pentru soție 12 ani și pentru soț 14 ani ... Și întrucât, după obiceiul legal vechi, când o tânără a împlinit vârsta de șapte ani, logodna era încheiată incorect (pentru că oricine intră liber la o logodnică, printr-o privire ... și prin libertatea de comportament aprindea flacăra iubirii), stabilim ca înțelegerile, care sunt făcute sub forma logodnei la persoanele care sunt de acord cu logodnă în vârstă de la șapte ani până la vârsta de 14 ani sau 12 ani, să nu fie considerate drept de logodnă legală și fermă, dar să fie considerate și să aibă efectele unei simple înțelegeri, cum ar fi celelalte înțelegeri (contracte-n.n.)”²⁹⁵. *Hexabiblu lui Harmenopolos*, o legislație romano-bizantină, care se utiliza în Țările Române, la fel se referea la vârsta necesară pentru încheierea unei logodne, dar acest cod, în privința vârstei nu s-a adaptat la situația din Țările Române, vârsta numită fiind foarte mică, probabil rămânând cea indicată pentru zona mediteraniană: „Acela poate să se logodească, care e în stare să priceapă ce face, adică cel ce are nu mai puțin de 7 ani de la naștere”²⁹⁶. Codul de legi *Îndreptarea Legii*, cu referire la vârsta necesară logodnei, repeta în mare parte cele prevăzute de *Syntagma*, dar clar stabilea că orice logodnă încheiată de o fată sau un băiat mai mici de 11 ani erau ilegitime. Astfel, pravila din Țara Românească stipula în glava 173: „*Pentru logodne: că se cade să fie bărbatul de 14 ani și fătmeaia de 12. Glava 173. Blagoslovita iaste vremea logodnei și a nuntei, când iaste bărbatul de 14 ani și muiarea de 12. Iar mai nainte de 14 ani ai bărbatului și de 12 ani ai muierii, dă se vor face logodnele și legăturile cruciș și sărutările, aceastea logodne nice sunt, nice să cheamă adevărite. Iar logodnele carele să fac în vremea carea am zis mai sus, acelea nu se strică deacă se fac cu socotință, nice la tocmirea zeastrelor se mai scrie socotință de-acia înainte... Că cum să despart nuntele pentru vinele lor, așa și logodnele. Iar câte logodne se fac de în 11 ani și mai jos, acelea tocmeală de tot a logodnei pre lege n-au, ce să face aceasta ca să aibă nădejde într-aceaia carii fac logodna aceia,*

²⁹⁴ *ÎL*. Ediție întocmită de Colectivul de Drept Vechi Românesc condus de Andrei Rădulescu. București, 1962, p.176.

²⁹⁵ *Syntagma*

²⁹⁶ *Hexabiblu lui Harmenopolos*, Cartea a Patra, Titl.1, 10, p. 306-307.

adică tocmele nuntei”²⁹⁷. În altă glavă, în același cod de legi, se menționa: „§7. De au și au adus cineva la casă lui, fată la vârstă de 12 ani nu iaste cununie, iar dacă s-au făcut mai înainte logodnă să ție macăr de s-au și adus la casă lui. Iar dacă nu s-au fost făcut logodna, nici din început n-au avut acest scop pentru însuși această nu să socotește că s-au făcut logodnă”. În acest compartiment codul menționează clar necesitatea încheierii unei logodne pentru a legitima o viitoare căsătorie. Ceva mai târziu, în 1817, *Codul Calimah* repeta prevederile praxilelor mai vechi și stipula că cei logodiți trebuiau să aibă băieții cel puțin 14 ani, iar fetele-12 ani²⁹⁸.

În sursele perioadei cercetate există puține mărturii asupra faptului câți ani aveau cei logodiți, aceste date referindu-se în special la familiile marilor boieri sau la familiile domnitoare. Din descrierea lăsată de Dimitrie Cantemir în *Vita Constantin Cantemir* reiese că domnul Țării Moldovei Constantin Cantemir, înainte de a-și lua domnia, s-a angajat să logodească pe fiul său Dimitrie, care la momentul începutului domniei tatălui avea 14 ani²⁹⁹. În aceeași lucrare, Dimitrie Cantemir menționa despre logodna Ruxandei Cantemir cu Lupul, feciorul lui Bogdan, care fusese întemnițat în urma învinuirilor de trădare a domnului de către tatăl său, menționându-se că avea 17 ani³⁰⁰. Axinte Uricariul, relatând despre logodna fiicii lui Constantin Duca, remarcă: „având Constantin vodă o fată de vârstă, anume Ilinca, o au logodit cu Scarlat, fiul preaslăvitului Alexandru, marele dragoman al Împărăției turcești”³⁰¹. Deci, cronicarul sublinia faptul că fata avea vârsta corespunzătoare logodnei.

În unele dintre cazurile despre care s-a mai polemitizat în istoriografie se vede că din anumite interese se încălcau prevederile legislative, iar cei logodiți aveau mult mai puțin decât vârsta prevăzută de 12 ani pentru fete. Astfel, Grigore Ghica menționa faptul că a strâns legăturile cu Iordache Cantacuzino prin logodna copiilor - dintre fiul său, Scarlat, și fiica lui Iordache, Safta, în vârstă de numai 9 ani³⁰².

Totodată, *Syntagma* sublinia: „Nebunia împiedică <încheierea> logodnei, dar dacă s-a ivit după încheierea ei nu o desface. Cei ce-și dau încuviințarea la căsătorie, trebuie să și-o dea și la logodnă, căci trebuie să consimtă înșiși cei ce încheie <logodna>”³⁰³; lipsa deplinelor facultăți mintale constituind un impediment la încheiere, dar nu și o clauză pentru desfacerea ei ulterioară³⁰⁴.

²⁹⁷ *ÎL*, gl. 173.

²⁹⁸ *Codul Calimah*. București, 1958, p. 93.

²⁹⁹ Cantemir, Dimitrie. *Viața lui Constantin Cantemir zis cel Bătrân domnul Moldovei*. Editura de Stat pentru Literatură și Artă, 1960, p. 135.

³⁰⁰ *Ibidem*, p.25, 26-27.

³⁰¹ Uricariul, Axinte. *Cronica*, p.178.

³⁰² Moașa, Ruxanda. Un mitropolit grec al Moldovei în veacul XVIII: Nechifor al Sidei. În: *Buletinul „Ioan Neculce* (Serie nouă), II-III, 1996-1997, p.74.

³⁰³ *Syntagma*

³⁰⁴ *Ibidem*, col. 1189–1192.

Legislația timpului stabilea când o logodnă este legitimă. Astfel, *Îndreptarea Legii* menționa: „Logodna și arvuna, povestesc tocmitorii de leage, adică ceia ce au făcut pravilele, că și arvunele sunt aseamene nuntelor ce vor să fie, și să cheamă acea logodnă și acea făgăduială ca o nuntă deplină. Iar unde nu se-au dat nice logodnă, nice *legătură cruciș*, nice *arvune*, nice au *fost sărutare*, ce numai legături carele să cheamă tocmire dă nemica, adică legături cu scrisori, atunce de va lua altul pre acea fămeae, nu se cheamă preacurvariu, nice să pedepsește ca cei preacurvari”³⁰⁵. Deci, o logodnă legitimă urma să fie întărită de arvună, legături cruciș și de sărutarea tinerilor. C. Vintilă-Ghițulescu menționează că logodna cu arvună își are origine în practica „prezentă în biserica greco-bizantină, înserată în codul de legi al împăratului Justinian”³⁰⁶. Arvuna este darul oferit miresei de către mire sau părinții lui și darul oferit mirelui de către viitoarea mireasă și părinții ei. D. Mototolescu menționează că în unele regiuni arvuna este considerată o sumă de bani numită „căpara”.

Logodnele, iar mai apoi și căsătoriile, se încheiau din anumite interese, nefiind clar menționată și dragostea între tineri. Aceste lucruri se practicau atât în familii domnești și boierești, cât și în familii țărănești. Înțelegerea între părinți, în unele cazuri era rezultatul intereselor politice, în altele vizau obiective de mai mică anvergură, cum ar fi de a-și uni pământurile sau chiar de a le prelucra împreună. Fiecare situație constituia un caz aparte, astfel că timpul între logodnă și nuntă se stabilea diferit, modificându-se în funcție de conjunctură și circumstanțe. În familiile elitelor pe primul plan apar interesele politice, coraborate uneori și cu cele economico-financiare. În acest context sunt deosebit de prețioase relatările contemporanilor epocii. Pe primul plan apar logodnele încheiate între reprezentanții familiilor domnitoare din Țara Moldovei cu cele din Transilvania, din Țara Românească și Polonia. Un exemplu în acest sens a fost logodna Mariei, fiica domnului Moldovei Vasile Lupu, despre scopul căreia martorul ocular contele Kemeny punctează: „Ducele dorește să se căsătorească cu fiica lui Lupu, pentru că speră să dobândească zestre mare”³⁰⁷, subliniindu-se interesul financiaro-politic al principelui protestant Raziwiłł, pentru a-și putea pune în valoare proiectele sale politice referitoare la tronul Poloniei³⁰⁸ și crearea unei alianțe regionale, dar pentru care nu îi ajungeau resurse. Așteptările principelui referitor la zestrea Mariei au fost îndreptățite, astfel că în patru tranșe a primit câte „o sută de mii și cincizeci de mii de zloți polonezi, bani gheață, precum și bijuterii atât de multe

³⁰⁵ *ÎL*, gl. 172.

³⁰⁶ Vintilă-Ghițulescu, C. *În șalvari și cu ișlic*, p.187.

³⁰⁷ *CSȚR*, vol.V, p.134.

³⁰⁸ Zabolotnaia, L. *Raporturile dinastice și rolurile „diplomației de mariaj” în relațiile moldo-polone în a doua jumătate a secolului al XVII-lea*. Chișinău, 2004, p.179-183.

și altă zestre”, despre ce informează fratele miresei Ștefăniță Lupu într-o scrisoare din 23 mai 1660 către regele polonez³⁰⁹.

Radu Popescu, relatând despre logodna fiicei lui Gheorghe Duca cu fiul lui Radu Leon, remarca: „Întru aceste vremi, Radul – vodă, având un cocon anume Ștefan, și Duca-vodă den Moldova având o cocoană anume Catrina, s-au ajuns în cuvinte și au logodit pe coconi”³¹⁰, fiind clar interesul politic al acestei logodne. Din interese politice fusese încheiată și logodna între Dimitrie Cantemir și Casandra Cantacuzino. Însă după moartea domnului Țării Românești Șerban Cantacuzino, tatăl Casandrei, se pare că domnul Țării Moldovei Constantin Cantemir și-a schimbat planurile. Acesta încearcă să se eschiveze, invocând motivul lipsei lui Dimitrie, precum și vârsta: „După ce scapă în Ardeal, Maria, soția lui Șerban, trimite un om sigur la Cantemir-vodă, ca să-i întărească logodna fiică-săi Casandra cu Dimitrie, feciorul lui mai mic. La lucrul acesta Cantemir nu spune nu, dar pune înaintea neputința de a se împlini făgăduiala, ea trăind, adică, sub ocrotirea împăratului, iar el avându-și feciorul gata de trimis la Țarigrad. De altfel, fiindcă vârsta amândurora mai cerea încă timp pe deasupra, Dumnezeu va îngriji să se afle și chipul de a o face cu puțință”³¹¹. Astfel s-a întâmplat și în 1729 în prima domnie a lui Grigore II Ghica, când domnul l-a logodit pe fiul său mai mare Scarlat cu Safta, fiica lui Iordache Cantacuzino, vel spătar, nepot de frate al lui Ilie Cantacuzino³¹², Iordache fiind cumnatul fostului domn Mihai Racoviță³¹³. Despre această logodnă în cronicile timpului se spune că domnul împreună cu „o samă de boieri” și „cu toată curtea sa” a mers la Deleni, moșia lui Iordache Cantacuzino, vel spătar, „de care călătorie nime nu au știut de ce și pentru ce au mărș domnul acolo”³¹⁴. Deși la început, după cum remarcă R. Moașa, călătoria părea să fie fără vreun scop vizibil, motivul a fost scos la iveală după cinci zile, când Grigore Ghica menționează faptul că a strâns legăturile cu Iordache Cantacuzino prin logodna copiilor³¹⁵. Logodna a fost binecuvântată de Mitropolitul de Sida, Nichifor, aflat la Deleni.

În urma încheierii unei logodne se formează relația de rudenie, numită „cuscrie închipuită” sau „cvasiafinitate”³¹⁶. În baza Canonului 98 al Sinodului Trulan, Biserica Ortodoxă a

³⁰⁹ Corfus, Ilie. *Documente privitoare la istoria românilor culese din arhivele polone*. Secolul al XVII-lea. București, 1983, p.267.

³¹⁰ *Istoriile domnilor Țării Rumânești de Radu Popescu*. În: *Cronicari munteni*. Vol. 1, 2. Ediție îngrijită de Mihail Gregorian. Studiu introductiv de Eugen Stănescu. București, 1961, p. 526.

³¹¹ Cantemir, Dimitrie. *Viața lui Constantin Cantemir*, p. 135.

³¹² *Studii ...*, vol. VI, p. 432-433.

³¹³ Moașa, Ruxanda. *Un mitropolit grec al Moldovei în veacul XVIII: Nechifor al Sidei ...*, p.74.

³¹⁴ *Cronica Ghiculeștilor. Istoria Moldovei între anii 1695-1754*. Text grecesc însoțit de traducerea românească cu prefață, introducere, glosar și indice. Ediție îngrijită de Nestor Camariano și Ariadna Camariano-Cioran. București: Editura Academiei RSR, 1965, p. 146.

³¹⁵ Moașa, Ruxanda. *Un mitropolit grec al Moldovei în veacul XVIII: Nechifor al Sidei ...*, p.74.

³¹⁶ Milaș, Nicodim. *Dreptul Bisericesc Oriental*. București, 1915, p. 507.

asimilat logodna cu căsătoria: „promisiune care echivalează de fapt cu consimțământul necesar pentru încheierea căsătoriei”³¹⁷, astfel „creează atât impedimente, cât și efecte canonice”, reieșind din acest canon I. N. Floca califică logodna drept înrudire morală, concretizând că între persoanele logodite apare „un raport de intimitate, care se extinde și asupra rudelor lor de sânge, așa încât se produce o apropiere sau o înrudire cu caracter moral”, care însă nu este una de tip religios, deoarece „înrudirea religioasă se naște numai din acte ce se săvârșesc cu ocazia administrării unor Sfinte Taine”³¹⁸. Inițial, acest tip de relație de rudenie constituia un impediment la căsătorie până în gradul II, ținându-se cont de practica dreptului roman, care „interzicea căsătoria dintre fiu și logodnica tatălui și invers, căsătoria dintre logodnica fiului cu tatăl, și apoi căsătoria cu logodnica fratelui, căsătoria dintre logodnic și mama logodnicei”³¹⁹.

Un astfel de caz de încălcare a canoanelor este remarcat în Moldova. O fiica de-a „lui Mihai-vodă”³²⁰, a doua, era logodită cu Scarlat beizadea, fiul mării-sale³²¹”³²². Deși acest proiect politic n-a reușit, cei doi domnitori au continuat prin logodna fiicei lui Mihai Racoviță cu Constantin Mavrocordat, despre care cronicarul spunea: „să se înrudească între neamul lor [...] și au făcut măriasa domnului logodnă fiului mării-sale Constantin beizadea cu fiica lui Mihai-vodă Racoviță, domnul Moldovei, la care logodnă multe veselii s-au făcut”³²³. Această logodnă, din punct de vedere canonic, a fost încheiată cu încălcări, ceea ce este straniu, reieșind din faptul că la ea au participat și fețe bisericești.

În urma hotărârilor Sinodului VI Ecumenic, impedimentul la căsătorie ce reiese din logodna bisericească a fost extins până la gradul VI de rudenie, ca și la cuscria de gradul I. Deci, o astfel de logodnă era interzisă. În septembrie 1808 a fost adoptată „Circulara Sinodului patriarhal din Constantinopol”, conform căreia era interzisă căsătoria dintre logodnic și mama văduvă a logodnicei decedate (relație de rudenie de gradul I), între logodnică și fiul logodnicului ei mort (relație de rudenie de gradul I) și între logodnică și fratele logodnicului ei decedat (relație de rudenie de gradul II), astfel că în relația de rudenie „cuscria închipuită” au fost permise căsătoriile în gradul al III-lea de rudenie³²⁴.

³¹⁷ A se vedea Canonul 98 al Sinodului Trulan; Floca, I. N. *Canoanele Bisericii Ortodoxe. Note și comentarii*. Sibiu, 1991, p. 150.

³¹⁸ Floca, I. N. *Drept canonic ortodox ...*, vol. II, p. 81

³¹⁹ Albu, Ioan. Logodna religioasă și logodna civilă. În: *Dreptul familiei*, pe <http://ziarullumina.ro/logodna-religioasa-si-logodna-civila-71894.html>.

³²⁰ Mihai Racoviță, domn al Moldovei (1715-1726).

³²¹ Nicolae Mavrocordat.

³²² *Istoriile domnilor Țării Rumânești de Radu Popescu*. În: *Cronicari munteni*, p. 526.

³²³ *Ibidem*.

³²⁴ Albu, Ioan. *Op.cit.*

La logodnă se stabilea zestrea și se iscălea izvodul de zestre³²⁵. Slujba logodnei a fost descrisă în 1706 de către Antim Ivireanu în *Molitvelnic*, la fol. 46-53. P. Pruteanu face o sinteză a rânduielii logodnei din sec. VIII-XII: „Logodna 1) [*probabil*: O binecuvântare și o Ectenie]; 2) 2 rugăciuni: una principală și a doua de plecare a capetelor (folosite și astăzi); 3) punerea inelelor – generalizată mai târziu”³²⁶. După ceremonia religioasă „logodna nu mai putea fi desfăcută”³²⁷.

Ceremonia de logodnă și schimbul de inele, în special la cei înstăriți, avea loc după ce se convenea asupra foii de zestre³²⁸. Schimbul de *inele de logodnă* este o tradiție venită prin filieră bizantină. Inelul de logodnă este un inel dat în timpul peștitului/ logodnei și pe care îl poartă persoana care este logodită și urmează să se căsătorească. Inelul a devenit centrul simbolic al ritului de logodnă. În ceea ce privește metalul din care erau confecționate inelele, în *Euchologii* sunt remarcate două variante de bază: aur și fier sau aur și argint, ultima variantă devenind treptat cea mai utilizată în special în rândul elitelor. Desigur că aceste variante în Țara Moldovei erau valabile doar pentru reprezentanții categoriilor sociale înalte, pentru ceilalți – din metale mai simple. După cum stabilește M.M. Popescu, inelele verighetă sunt atestate în sec. al XVII-lea în Țările Române, unele dintre ele fiind de producție occidentală³²⁹. Două inele de aceeași formă ar trebui să sublinieze unitatea soților în căsătorie, iar materialele diferite au exprimat statutul diferit al soților³³⁰ și rolurile diferite ale soțului și soției în familie, iar purtarea inelului pe tot parcursul vieții simboliza o garanție a fidelității și a iubirii dintre soți. Despre obiceiul schimbului de inele se relatează în *Coislin 213 (1027)*: „Și după rostirea „Amin” (episcopul) îi dă soțului un inel de aur, iar soției lui un inel de fier și ei le schimbă. După aceea, episcopul unește mâinile lor și, ținându-se astfel, ies (din biserică)”³³¹. Drept urmare a schimbului de inele, mirele rămâne cu inelul de fier (sau argint) al miresei, iar mireasa cu cel de aur al mirelui. Potrivit *Trebnicului*, mirele îi oferă miresei un inel de aur - ca semn că ea îi dă dreptul să gestioneze proprietatea, iar mireasa dă mirelui un inel de argint, ca semn al purității sale³³². Este important de menționat că, inițial, principalii actori ai schimbului de inele au fost tineri și nu preoții, doar o tradiție ulterioară remarcă un preot implicat în acest sens³³³. Majoritatea *Euchologiilor* nu menționează cuvintele pe care preotul le spunea la obiceiul de schimb al inelelor, cercetătorii

³²⁵ A se vedea 2.3. *Izvodul de zestre*.

³²⁶ Apud Barbu, V. *Ordo Amoris*, p.138.

³²⁷ Vintilă-Ghițulescu, C. *În șalvari și cu ișlic*, p.188.

³²⁸ Barbu, V. *Ordo Amoris*, p.138.

³²⁹ Popescu, Marin Matei. *Podoabe medievale în Țările Române*. București: Meridiane, 1970, p.29, 64.

³³⁰ V. Barbu, *Ordo amoris*, p.137.

³³¹ Хулап, Владимир. *Краткая история чиновничества обручения и венчания*, pe <https://azbyka.ru/kratkaya-istoriya-činoposledovaniya-obrucheniya-i-venchaniya#17>.

³³² *Энциклопедический словарь Брокгауза и Ефрона*. Т.XXIа: Нэшвилль-Опацкий, Москва, 1897, с.578-581.

³³³ Хулап, Владимир. *Краткая история чиновничества обручения и венчания*.

considerând că aceste acțiuni erau inițial non-verbale. Unele coduri ofereau doar câteva versete din Sfânta Scriptură, pronunțate de trei ori în timpul schimbului de inele: „Doamne, întru puterea Ta se va veseli împăratul” (Psalmul 20, 2), „Dreapta Domnului m-a înălțat, dreapta Domnului a făcut putere!” (Psalmul 117, 15), deoarece inelul se îmbrăca pe mâna dreaptă. „Hristos ... să binecuvânteze și să sfințească viața voastră mereu acum și în vecii vecilor”. După aceea, el dă inelele tinerilor, pronunțând cuvintele din parabola fiului risipitor: „Puneți-i un inel în deget” (Luca 15, 22). „Primește această garanție a fidelității și păstrează-l nevătămat în adevăr și neprihănire”, iar uneori s-a spus doar: „În numele Tatălui, al Fiului și al Duhului Sfânt”. Cuvintele pronunțate curent sunt întâlnite în sec. XV: „Se logodește robul lui Dumnezeu (numele) în numele Tatălui, al Fiului și al Duhului Sfânt” (> secolul XV), iar formula în care sunt prezente numele miresei și al mirelui se întâlnește din secolul al XVI-lea³³⁴. Înmânarea inelelor de logodnă însemna confirmarea logodnei și era ultima etapă în ceremonia de logodnă: „După înmânarea inelului de logodnă și a multor alte rarități scumpe și daruri s-a încheiat logodna în numele miresei domnești”³³⁵.

În sursele din sec. al XVII-lea – începutul sec. al XIX-lea se menționează „inelul de la pecetluirea logodnei” și „inelul de schimb”. Inelul de logodnă oferit în momentul „pecetluirii logodnei” îl are cu sine și logofătul Radu Cantacuzino, trimis de Constantin Brâncoveanu s-o pețescă pe fiica stolnicului Balș pentru fiul Constantin; același pețitor primește și la o a „doua logodnă”, „după obicei, mărhamă și inel”³³⁶. Prin sintagma „pecetluirea logodnei” se marca consfințirea și definitivarea logodnei. Inelul de logodnă de schimb, deci de răspuns din partea fetei, este amintit și la logodna lui Constantin, fiul domnului Țării Românești Nicolae Mavrocordat, cu fiica lui Mihai-vodă Racoviță, domnul Moldovei, la care logodnă au fost chemați „mitropolitul țării și alți arhierii și toți<i> boierii cei mari și al doilea. Și cându au venit solul din Moldova de s-au împreunat cu domnul și au dat *inelul de schimb și alte daruri*. Și dând inelul coconului, toți<i> arhierii l-au blagoslovit”³³⁷. Despre același eveniment se relatează și în altă cronică: „mitropolitul cu alți arhierii [...] și au dat inelul de schimb și alte daruri și toți boierii cei mari și al doilea și i-au rugat bine și coconului și tatălui măriei-sale, ca să-l învrednicească Dumnezeu să sărute cununiile [...]. După aceea, solul fiind cinstit și ospătat și dăruit, precum s-au căzut, s-au dus la domnu-său cu bucurie”³³⁸. Un inel de aur a dat

³³⁴ *Ibidem*.

³³⁵ Zabolotnaia, L. *Femeia în relațiile de familie din Țara Moldovei*, p.139.

³³⁶ Greceanu, Radu. *Istoria domniei lui Costantin Basarab Brincoveanu voievod (1688 - 1714)*, ed. Mihail Gregorian. București: Editura Minerva, 1984, p. 248; Vintilă-Ghițulescu, C. *Familie și societate în Țara Românească (secolul al XVII-lea)*, p.94.

³³⁷ Uricariul, Axinte. *Cronica*, p.334.

³³⁸ Popescu, Radu. *Istoriile domnilor Țării Rumânești*, p. 531.

Cârste, blănar din Iași, „gineri-său schimb la logodnă, când ș-au logodit fata cu dânsul”³³⁹. Expresia „inel de schimb” semnifica faptul că era un gest de ambele părți, acțiune similară ca în Țara Românească³⁴⁰. În același timp, călătorii străini, în mare parte de confesiune romano-catolică, care au trecut prin Moldova, erau indignați de faptul că tinerii schimbă inelele cu două sau mai multe fete³⁴¹, ceea ce pare a nu fi adevărat.

În Țara Moldovei, inelele de logodnă erau binecuvântate de un preot. Astfel, aflat la Deleni, Mitropolitul de Sida, Nechifor, poate singura față bisericească, a binecuvântat schimbul inelelor de logodnă a copiilor lui Grigore Ghica și Iordache Cantacuzino³⁴².

După cum menționează cercetătorii, pe lângă valoarea simbolică – cea de confirmare a unui acord, inelul avea o deosebită valoare economică, prețul acestuia echivalând cu costul unor averi³⁴³. Astfel, inelul ce s-a dat la logodna fiicei lui Todiraș Iordache, vel vistier, cu Vasilache, fiul lui Gavriliță Hatmanul în 1678, era cu diamant și costa 150 lei³⁴⁴. Inelul de aur pe care l-a dat Cârste, blănar din Iași, ginerele său costa 20 de lei³⁴⁵. Inelul de logodnă cu diamante este pomenit și de Constantin Cantacuzino paharnicul la 3 august 1765 în contextul elaborării unui izvod de moșii și lucruri³⁴⁶. Inelul de logodnă dăruit de Aristarh Hrisocoleu, mare vistier, Târșiței, fiica beizadelei Ioniță Cantemir, era „un inel de aur cu diamant mare în mijloc și cu 10 diamănțele împrejur”³⁴⁷. Valoarea mare a inelului de logodnă este caracteristică doar pentru reprezentanții elitelor.

Schimbul de inele era însoțit de oferirea darurilor logodnicei din partea logodnicului. Valoarea acestor daruri depindea de situația economico-financiară a logodnicului. Inelul de logodnă pentru Maria, fiica lui Vasile Lupu, a fost adus de către domnul Mirsky, „general-wachteister” al marelui ducat al Lituaniei, împreună cu domnul Mierzinsky, sfetnic de taină al principelui [Radziwiłł- A. F.], și el a fost dat „împreună cu alte daruri scumpe”³⁴⁸. Printre daruri se numărau „tot felul de giuvaeruri

³³⁹ *Documente privitoare la istoria orașului Iași*, vol. V, nr.256, p.141; *Condica*, II, nr. 1056, p.399-401; *Studii ...*, vol.VI, nr.342, p.249.

³⁴⁰ Vintilă-Ghițulescu, C. *În șalvari și cu ișlic*, p.190.

³⁴¹ *CSȚR*, vol.IX, p.315; *CSȚR*, vol.X, partea 2, îngrijit de M. Holban, M.M. Alexăndrescu Dersca-Bulgaru, P. Cernovodeanu (red. responsabil). București, 2001, p.1290.

³⁴² Moașa, Ruxanda. *Un mitropolit grec al Moldovei în veacul XVIII: Nechifor al Sidei ...*, p.74

³⁴³ C. Vintilă-Ghițulescu, *În șalvari și cu ișlic*, p.190-191.

³⁴⁴ *Studii ...*, vol. VII. Cărți domnești, zapise și răvașe. Tipărite în întregime sau ca regeste și întovărășite cu note explicative. Partea a III-a. Istoria literaturii religioase a românilor până la 1688, de N. Iorga. București, 1904, p.200.

³⁴⁵ *Documente privitoare la istoria orașului Iași*, vol. V, nr.256, p.141; *Condica*, II, nr.1056, p.399-401; *Studii...*, vol.VI, nr.342, p.249.

³⁴⁶ *Studii ...*, vol.XI. Cercetări și regestre documentare, de N. Iorga, București, 1906, p.61.

³⁴⁷ Păltânea, P. *Familia și descendenții lui Antioh Cantemir*. În: *Dinastia Cantemireștilor. Secolele XVII-XVIII*. Coordonator, redactor științific, acad. Andrei Eșanu. Chișinău, 2008, p.123.

³⁴⁸ *CSȚR*, vol.V, p. 644.

scumpe, de asemenea felurite obiecte de agată, cum ar fi casete, fel de fel de vase și oglinzi”³⁴⁹. Pe lângă darurile oferite logodnicei, principele Radziwiłł a făcut și alte daruri familiei domnești. Astfel Vasile Lupu a primit „o sabie sau iatagan de aur, niște flinte sau puști nespuse de meșteșugit lucrate și diferite capodopere de ceasornicărie”, a fost „cinstită cu daruri bogate precum și doamna și tânărul cocon”³⁵⁰. A urmat confirmarea logodnei cu oferirea inelului de logodnă de schimb: „curând doi soli trimiși de domnul Moldovei adică domnul Catargi (Nicolae- A.F.), vistierul, (care înseamnă marele tezarar) și domnul Ioanovici spătarul, purtătorul spadei...După înmânarea inelului de logodnă și a multor rarități scumpe și daruri s-a încheiat logodna în numele miresei”³⁵¹. Deci, logodna oficiată în familia fetei era urmată de răspuns și confirmare, în familiile din mediul elitelor prin *inelul de schimb*. Acest schimb de inele și „darea de dar din partea tânărului” erau ultima garanție a căsătoriei³⁵².

În timpul logodnei viitorul socru dădea cadou ginerelui un *cal de mire*. Acest obicei, caracteristic spațiului Carpato-Dunărean, presupunea ca mirele să meargă cu acel cal la cununie³⁵³. Despre acest fapt, relatând despre căsătoria lui Duca, menționa Ion Neculce: „Și-ncălecă singur domnul ca un mire, împodobit cu surguci în cap și cu mare alai, de-au mărșu la gazda miresăi de-au luat-o”³⁵⁴. Calul de mire avea atât conotații simbolice, cu valoare rituală, cât și importanță economică, astfel că și oamenii de rând se străduiau să-l ofere³⁵⁵. Sursele descriu acest obicei respectat în familiile de boieri și în familiile domnilor. Astfel, Vasile Lupu, domnul Țării Moldovei, i-a dăruit lui Ianusz Radziwiłł un cal de mire: „sărutându-și ginerele, apoi îi dăruie calul pe care venise”, ca și celui de-al doilea ginere, Timuș Hmelnițki, căruia i-a dat „calul lui turcesc cu un surguciu mare”³⁵⁶. Calul de mire era „împodobit cu cel mai meșteșugit și mai ales harnașament”, fiind „fala alaiului de nuntă, însemnul cel mai de preț al statului de excepție pe care-l avea mirele”³⁵⁷. În 1730, în foaia de zestre a Bălașei, fiica lui Iordachi Cantacuzino, logofătul, se evidențiază „1 cal de mire, 1 șea poleită, cusută cu sârmă”³⁵⁸. Într-o altă foaie de zestre din 1777 se amintește de „cal de mire cu raft de argint; șe 150 lei”³⁵⁹.

³⁴⁹ *Ibidem*, p.645.

³⁵⁰ *Ibidem*.

³⁵¹ *Ibidem*.

³⁵² Lemny, Ș. *Sensibilitate*, p.82.

³⁵³ Ciubotaru, S. *Obiceiuri nupțiale*, p.162.

³⁵⁴ Neculce, Ion. *Letopisețul Țării Moldovei de la Dabija-vodă până la a doua domnie a lui Constantin Mavrocordat*. În *Letopisețul Țării Moldovei*. Chișinău, 1990, p.328.

³⁵⁵ Ciubotaru, S. *Obiceiuri nupțiale*, p.165.

³⁵⁶ Costin, Miron. *Letopisețul Țării Moldovei de la Aaron-vodă încoace (1595-1675)*. În: *Letopisețul Țării Moldovei*. Chișinău, 1990, p.134; *CSȚR*, vol.V, p.475.

³⁵⁷ Ciubotaru, S. *Obiceiuri nupțiale*, p.162.

³⁵⁸ Iorga, Nicolae. *Viața femeilor în trecutul românesc*. Vălenii – de – Munte, 1910, p. 212–214.

³⁵⁹ *Studii ...*, vol. VII, p. 152-153. Proverbele și zicătorile românești, care sunt o demonstrație a păstrării obiceiurilor și tradițiilor în comunitatea tradițională, dar sunt și dovada mentalității, remarcă câteva zicători și proverbe cu utilizarea sintagmelor „cal de mire” și „cal de ginere”. Astfel *A-și căuta cal de mire* însemna a căuta ceva de preț, *După însurătoare*

La logodna se făcea înțelegerea, stabilindu-se și ziua nunții. Astfel, în cazul unei logodne domnești „după ce s-au săvârșit acestea (logodna- A.F), s-a asigurat principele (că se va face) nunta”³⁶⁰. În 1769, un oarecare Gheorghe Goian s-a logodit cu fiica Paraschevei Gălculiasă de la Hrișcani: „, *au logodit* (sublinierea noastră-A.F.), ca să o iă lui-și muiare, și, după așăzare, au rânduit și zi însămnată, când să să facă nunta”³⁶¹. Documentul este unul complex, care arată nu doar obiceiul logodnei, dar și înțelegerile acesteia și etapele următoare până la nuntă. Stabilirea zilei de nuntă este remarcată și într-o plângere din 5 mai 1813 a lui Feodor Ivanovici, care se logodise cu fiica lui Vitan: „... și am logodit, după obicei, și am făcut și cuvânt pentru așezare nunții ca când să fie, și au pus vade că după Paști să fie nunta”³⁶². Ziua de nuntă era aleasă în corespundere cu calendarul bisericesc, pentru a se evita perioada posturilor, fiind considerate prielnice joia, sâmbăta și duminica, tradiție comună pentru întreg arealul Balcanic³⁶³.

De obicei, etapele peșitului reușit și a unei logodne finalizate cu succes se încheiau cu un ospăț. Date referitoare la un ospăț de logodnă domnească este întâlnit la descrierea logodnei lui Ștefan, fiul lui Radu Leon, domn al Țării Românești, cu Catrina, fiica lui Duca, domnul Țării Moldovei. Cronicarul remarcă fastul acestei logodne și a ospățului, comparând-o cu o nuntă domnească: „La care logodnă, au fost aicea în țară cu mare veselie, au făcut multe ospete și jocuri; care să potrivii cu o nuntă domnească, iar nu logodnă. Strâns-au toată boierimea țării cu toate jupânesele și au întins corturile în deal despre Mihai – vodă, în drumul Cotrocenilor: acolo făceau ospete în toate zilele”. Pe lângă ospăț, la logodnă au fost prezente distracțiile: „, Adus-au pehlivani de cei ce joacă pe funii, și de alte lucruri; adusesse și un pehlivan hindiu harap, carele făcea jocuri minunate și nevăzute pe locurile noastre. Iute om era și vârtos. Lângă altele, dă nu le putem lungi, făcea acestea mai ciudat: punea de rând 8 bivoli, și să da în văzduh peste cap, și cădea în picioare dă ceia parte; alta: un cal domnesc, gras, mare își lega chica dă coadă-i, și-l bătea comișelul cât putea, și nu putea să-l mișcă de loc; alta, un copaci mare din pădure adusesse, neted, și, înfipt, s-au suit pe dânsul ca o maimuță; deci, după multe jocuri, ce-au făcut sus în vârful, s-au slobozit de acolo cu capul în jos, și au dat în picioare; alta: un tulpă lung de mulți coți, îl ținea oameni în mâini, cât era, și să repezit iute, și mergea călcând pe tulpă, și nu să afunda; alta: să prindea mulți oameni câte doi în mâini, și făcea chip ca de o bute cu

cal de ginere – ceva ce s-a făcut prea târziu, *După moarte cal de ginere* – ceva fără sens, act inutil. A se vedea Zanne, I.A. *Proverbele românilor*, vol.II. București, 1894, p.619.

³⁶⁰ *Documente privitoare la cotidian și viața de familie din Basarabia în secolul al XIX-lea*. Volumul I. 1813. Editori: Teodor Candu, Alina Felea. Chișinău, 2013, nr. 93, 95, p.131-132. .

³⁶¹ *Studii ...*, vol.VI, p.134-135.

³⁶² *Documente privitoare la cotidian și viața de familie*, nr. 93, 95, p.131-132.

³⁶³ Ciubotaru, *S.Obiceiuri nupțiale*, p.95.

măinile, și mai lung, și să repezit iute, și întra cu capul pin gaura aceia, și nu-l simțea oamenii, și de ceia parte cădea în picioare. Ca acestea multe făcea, care nu le ținem minte. În scurt, mare veselie s-au făcut la această logodnă a coconului Radului-vodă aicea la noi; în Moldova nu știm ce va fi făcut Duca – vodă”³⁶⁴.

Documentul din 5 mai 1813 prezintă ospățul de la pețit și ospățul de răspuns la logodnă: la pețit s-a adus o jumătate de ocă de rachiu, iar la răspuns – un purcel, un curcan cu orez și 15 ocă vin³⁶⁵. Deci, ospetele care finalizau pețitul și logodna și care confirmau încheierea unei relații de rudenie fictivă erau organizate în dependență de starea financiară a părinților celor ce se logodeau. În cazul logodnei în familiile boierești și domnești ospetele se asemănau celor de nuntă, cu o participare largă a boierilor, fiind însoțite de distracții. Cele din familiile de rând erau destul de modeste.

Logodna avea și anumite efecte. Din punct de vedere moral, logodna avea un șir de efecte personale, similare cu cele ale căsătoriei: logodnicii aveau obligația de respect reciproc, de sprijin moral reciproc, de fidelitate. Fata logodită beneficia de dreptul de a fi apărată nu doar de familia sa, dar și de cea a logodnicului. În cazul când îi era adusă o insultă, atunci atât tatăl fetei, cât și logodnicul ei, și tatăl logodnicului îl puteau trage la răspundere pe cel vinovat. *Carte românească de învățătură* specifică în acest sens: „Și încă pentru sudalma unii feate logodite poate și pârască la giudeț tatăl ei și logodnicul ei și încă și socru-său, de vreme ce sudalma ei, ce să dzice featei, trece și până la ceilalți la toți și poate fiecarele de acești oameni ai featei, tot câte unul, să margă să pârască la giudețe și să cearte pre suduitoriu; și aceasta să înțeleage când va fi știind suduitoriu pre aceștia pre toți și cum iaste logodită”³⁶⁶. Constatăm că, în viziunea comunității, insulta adusă fetei logodite era percepută drept insultă adusă ambelor familii a celor logodiți și vinovatul urma să vină în fața judecății.

Efectele logodnei erau evidente în cazurile ruperii logodnei³⁶⁷. În sec. al XVII-lea – începutul sec. al XIX-lea ruperea logodnei nu era supusă niciunei formalități și putea fi dovedită cu orice mijloc de probă. În *Syntagma* lui Matei Vlastares sunt enumerate toate cauzele în care o logodnă putea fi desfăcută: „a) dacă logodna este nulă și ilegală, din cauza vârstei mici a copiilor; b) dacă se constată că soția este însărcinată de semănțele altcuiva; v) este desfăcută (logodna) pentru o pricină necunoscută mai înainte, dar ulterior aflată- apartenența (unuia dintre cei logodiți) la altă religie și conform diferențelor de dogme; g) din cauza desfrânării morale; d) datorită schimbării statutului; e) din cauza întârzierii căsătoriei mai mult de patru ani, care a fost admisă pentru un motiv insuficient; excepții

³⁶⁴ Popescu, Radu. *Istoriile domnilor Țării Rumânești*, p. 400. Pe nota marginală, logodna coconului Radului vodă 1665, Uricariul, Axinte. *Cronica*, p.108.

³⁶⁵ *Documente privitoare la cotidian și viața de familie*, nr. 93, 95, p.131-132.

³⁶⁶ CR, gl. 47.

³⁶⁷ Irinescu, Lucia. Instituția logodnei – între tradiție și inovație. În: *Revista de științe juridice*, 2014, nr.2, p. 47-54.

fiind durata îndelungată a unei boli sau moartea părinților sau din cauza unor infracțiuni, sau absențe pe termen lung care au apărut din necesitate; j) logodna poate fi desfăcută în cazul în care fată este logodită prin impunere din partea șefului regiunii și când părinții ei nu sunt de acord; z) dacă alege viața monahală; i) dacă logodnicul este un răufăcător; k) dacă proprietatea logodnicului trebuie să fie luată de visterie; sau dacă el datorează un alt serviciu. Deci, până când oricare dintre circumstanțele enumerate nu au desfăcut logodna, până atunci oricine ar lua pe logodnica altuia, în timpul vieții logodnicului, comite adulter”³⁶⁸.

Legislația timpului din Țările Române la fel prevedea anumite cazuri când logodna putea fi ruptă. Astfel, *Îndreptarea Legii* practic repeta prevederile *Syntagmei*, stipulând în glava 178 „Pentru de câte vini dăspart pre cei ce să logodesc” următoarele: „1. De-i va fi fost logodna carea nu e pre tocmeală și cum nu se-au căzut, adică să fie fost copii mici. 2. De se va afla îngrelată de bărbatul strein. 3. De se va afla că iaste de altă credință, sau păgân, sau eretic, ori bărbatul, ori muierea. 4. Mai marele locului, adică domnul sau alt dregătoriu, de va sili pre părinții bărbatului sau ai fâmeii și-i va necăji, iar ei nu vor vrea și vor face logodna dă silă, aceia, când vor afla vreame, să se dezlege. 5. De se va face călugăr unul dintr-amândoi. 6. Dăzleagă-se logodna și când se va tîmpla neștine de să va birui de dracul și se va îndrăci bărbatul sau muierea. Ce însă de să va tîmpla aceasta mai înainte de logodna sau și într-acea zi, să se despartă, iar de să va face după aceia, atunce să aștepte bărbatul ani 3, iar muierea pre bărbat ani 5. De-acia deaca vor trece 3 ani ai bărbatului sau 5 ani ai muierii, atunce se va însura carele va fi sănătos, sau bărbatul, sau muierea”³⁶⁹. Un caz care reflectă punctul 5, ce prevedea situația când unul dintre logodnici se călugărea, este consemnat la 5 noiembrie 1795, când Casandra, fiica lui Dedul Codrean, serdar, menționa că refuză la logodna aranjată de maică-sa și frați fără voia ei, deoarece ea a hotărât să se călugărească. Casandra își argumenta alegerea în felul următor. „...socotind dar mai vârtos după ce am mersu la Neamțu și la Varaticu³⁷⁰ și sublinia că logodna a fost încheiată fără a se ține cont de părerea ei, deci fusese încălcată și condiția liberului consimțământ. În acest caz vom remarca că familia fetei nu urma să întoarcă și arvuna data: „Iar de să va face călugăr vreunul de dânșii, atunce-și ia cineși arvuna carea au dat, iar îndoită arvuna nu se întoarce, pentru că au mers într-o mai bună cale”³⁷¹.

Un alt caz de rupere a logodnei a fost cel realizat de domnul Moldovei Grigore Ghica, caz care n-avea la bază o motivație canonică. Grigore Ghica a rupt logodna fiului cu fiica lui Iordache

³⁶⁸ *Syntagma*

³⁶⁹ *ÎL*, gl. 178.

³⁷⁰ *Documente privitoare la istoria orașului Iași*, vol. IX.

³⁷¹ *CR*, gl. 177.

Cantacuzino, care a fost implicat într-o acțiune antidomnească, și-a mărturisit vina, dar a pierdut favoarea domnului și rangul, planul înrudirii năruindu-se³⁷².

Logodna înceta și în cazul decesului unuia dintre logodnici. Despre două astfel de cazuri relatează Axintie Uricariul. Primul caz se referă la decesul domniței Maria, sora lui Constantin Duca vodă, logodită cu Antioh Cantemir: „De vrea fi cum au fost logodiți, amu să gătiia să facă nuntă (ci unde va Dumnezeu, omul nu poate), că n-au trait doamna Maria, cu care era logodit”³⁷³. Al doilea caz se referă la decesul lui Scarlat, fiul domnului Nicolae Mavrocordat: „s-a războlit fiul măriei sale, Scarlat beizade, și au dat obșteasca datorie...era tânăr ca de ani 21 și era logodit cu fata lui Mihai vodă, domnul Moldovei”³⁷⁴.

Anularea logodnei din cauza căsătoriei logodnicei cu un alt tânăr este redată în contextul judecății din 1769 a mazilului Gheorghe Goian cu Parascheva Gălculiasă de la Hrișcani. Deci, problema apare chiar în ziua stabilită pentru nunta lui Gheorghe cu fiica Paraschevei: „Și, după voroava și asezare lor, apropiindu-să ziua însămnată, au avut Gheorghie Goian toată gătire, și s-au adunat nuntașii. Și, începând nunta, după obicei, s-au gătit și au purces să meargă la Hrișcani, la Parascheva, ca să ia mireasa. Și, mergând el la drum, i-au întâlnit un mazil anume Ionită Bantăș, și au spus că în zadar să ostinești, că pe logodnica lui au luat-o Ursachi Soroceanul. Și el, auzind aceasta, pe toți nuntasii, cât era, i-au lăsat să-s întoarcă înapoi la casa lui, și el singur s-au dus ca să vază de iaste adevărul după cum au auzit. Și, mergând, au aflat adevărul: cum că Ursachi Soroceanul i-au luat logodnica. Și nuntașii întorcându-să la casa lui Gheorghie Goian, au așteptat pând au luat răspunsu de la Gheorghie Goian cum că adevărul iaste ceea ce au auzit, și așa s'au împrăștiat și nuntasii; iară cele gaitite toate s'au trecut cu chemații aceia”³⁷⁵. La cercetare s-au interogat cei implicați și ei au arătat: „Și am întrebat pe Gheorghie Goian: i-au dat Parascheva în stare cum eă ia vră să-și da fata după altul? Și Goian zice că nu l-au înștiințat. Și, întrebând noi pe Parascheva, ce are să răspundă la jaloba lui Goian, și ea au zis că n-are a răspunde nemică, că toate câte jăluiaște Gheorghie Goian sânt adevărate, și nice înștiințare nu i-au făcut, și mărturisești că, fiind îndemnată de unii mazili, greșală au facut la aceasta”³⁷⁶. Reieșind din prevederile legale și aplicând *Hexabiblul lui Harmenopolos*, s-a hotărât ca Parascheva să întoarcă banii cheltuiți pentru nuntă și să plătească îndoit arvuna dată la logodnă: „După toate aceste, au arătat Gheorghie Goian izvod de cheltuiala ce-au facut cu nuntașii. La care luând noi samă și socotind toate cu amăruntul, ce-am găsit cu cale și cu dreptate, s-au făcut toată cheltuiala

³⁷² *Cronica Ghiculeștilor*, p. 339.

³⁷³ Uricariul, Axinte. *Cronica*, p.191.

³⁷⁴ *Ibidem*, p.331.

³⁷⁵ *Studii ...*, vol.VI, p.134-135.

³⁷⁶ *Ibidem*.

șasezeci și șapte lei, o sută șasă bani, afară de unsprezece lei ce-au dat la schimburile logodnii. Și la toată cheltuiala ce-au făcut Gheorghie Goian, s-au dat platnică Parascheva Gălcuiasă, sg. Filătească după cum arată mai sus, iar acei unsprezece lei ce au dat Goian la schimburi, am rânduit să-i da îndoit, adecă doaozăci doi lei, după cum scrie Armenopolul, în sfânta pravilă, cap 187, de zice: doi oamenii s-au logodit dând arvună, iară care dintramăndoi îi va păre rău și să va lepăda, acela să dea îndoit arvona ce au luat». Deci și noi, urmând la aceasta, așa am rânduit³⁷⁷. Acțiunile lui Ursachi Sorocianul în acest caz erau considerate drept adulter în conformitate cu mai multe prevederi: Canonul 11 Ancira (Răpirea logodnicei), prin care se stipula ca fetele care s-au logodit și după aceea au fost răpite de alții să se dea înapoi celor ce mai întâi s-au logodit cu ele, chiar de ar fi suferit și silă de la aceia; Canonul 98 al Sinodului Ecumenic V-VI Trulan (691-692), conform căruia se oprește căsătoria cu logodnica altuia, iar „cel ce ia spre însoțire de căsătorie pe femeia logodită cu altul, trăind încă logodnicul, să fie pus sub învinuire de adulter”; Canoanele 22 și 25 ale Sfântului Ioan Postitorul, prin care căsătoria cu logodnica altuia este considerată adulter: „Canonul al 98-lea al sinodului al șaselea osândește ca pe adulter pe cel ce ia în căsătorie pe cea logodită legal cu altul”; și Canonul 22 al Sfântului Vasile cel Mare, care stipula: „Pe cei ce au femei din răpire, dacă ar fi luat ei pe cele logodite mai înainte cu alții, nu se cade a-i primi (în comuniune) mai înainte, până a nu se lua (acelea) de la dânșii și a se da în stăpânirea logodnicilor celor dintâi, de ar vrea (aceștia) să le ia, sau să renunțe la ele”. Despre un caz de răpire a logodnicei străine relatează cronicarul Axinte Uricariul, în contextul pomenirii pedepsei administrate răpitorului: „Și în domnia lui (a lui Constantin Duca- A.F.) au tăiat pe Goia căpitanul de la Cohurlui cu pravila, pentru că au răpit o fată, logodnica altuia. Și l-au îngropat la Sfeti Nicolae și bucatele lui încă le-au dat fetei³⁷⁸. În cazul dat răpitorul a plătit cu viața răpirea fetei logodite.

Un caz interesant de anulare a logodnei este prezentat în jaloaba lui Feodor Ivanovici pe Vitan, cu care s-a înțeles să-i ia fiica de soție, dar care într-un sfârșit a rupt logodna din 5 mai 1813. Petiționarul remarca faptul că după ce cu câteva persoane a pețit fata, s-a logodit cu ea și s-au înțeles cu privire la data nunții: „... eu îndată am prins a intra în cheltuială ca unu ci arat cu grija și am cheltuit mulțime de bani care să va arăta și izvodul, că fiind copila golă i-am făcut un binișăl și o rochie, și o pereche paftale, și un brău și toate cele trebuincioasi miresăi și miresa di pi loc au și început a le purta ca un lucru al ei”, deci se subliniază cheltuielile făcute. La un moment Feodor a aflat că logodnica nu era de acord să se căsătorească cu el, deși la logodnă își exprimase voința benevolă și părinții erau de acord. Deși părinții fetei promiseseră că va fi nunta, peste o perioadă de timp îi întorc straietele dăruite:

³⁷⁷ *Ibidem.*

³⁷⁸ Uricariul, Axinte. *Cronica*, p.197.

„Și trecând vreme la mijloc o săptămână de zile, numai ci văd că me (a)duc straile ci le-(a)m făcut miresăi înapoi, zicând că nu-i trebuiesc, iar eu văzind că-i să rămăiu păgubaș de cheltuială”. Feodor cerea să i se întoarcă toată cheltuiala făcută, plus „încă și o mie di lei rămășag au pus la mijloc”³⁷⁹. Fata și mama fetei au expus versiunea lor, prezentând și cheltuielile făcute la o logodnă, inclusiv pe alimente, iar fata își argumenta refuzul și prin frica de violență fizică: „Dar ficior(ul) Feodor rău s-au întărit și s-au lăudat pi la toți o(a)menii că dacă ma lua ma schingiui cu bățai, și eu auzindu și rămăindu săracă di părinte nu voescu di spaima bățaii ca si mergu”³⁸⁰.

Încercări de anulare a logodnei din varia motive au încercat să facă persoane din diferite categorii sociale. În acest sens este cunoscut cazul lui Gheorghe Duca, domn al Moldovei, care după ce a decedat Radu Leon, domnul Țării Românești, cu care urma să se încuscrească, a încercat să anuleze logodna fiicei, sub pretext că Ștefan are un aspect nu prea atrăgător: „numai mâhnire avea pentru fie-sa Ecaterina, care fusese mai înainte logodită după Ștefan, feciorul Radului-vodă Leon. Că trecând vreme multă, logodiț<i>, și murind Radul vodă, auziia Duca vodă că Ștefan, logodnicul fetei, are politie proastă, ci vrea să strice logodnă, și să dea pe fie-sa altuia”³⁸¹. În realitate însă își dorea realizarea ambițiilor sale politice prin intermediul unui mariaj dinastic³⁸², cuscrii fiind în stare să-i ofere sprijinul necesar: „Și încă adusesese pe un Iordache Muselim, grec de la Țarigrad, bogat, să facă nunta”. Însă aceste planuri au fost zădărnicate, căci tânărul logodnic a luat măsurile necesare pentru prevenirea faptului: „Ci aceasta înțelegând Ștefan beizadea, că va să-i mărite logodnica, au dat jalbă la împăratul și au făcut ferman la Duca – vodă să-i dea pe fie-sa lui, dacă s-au logodit și să o ducă la Țarigrad. Și când au mers Duca – vodă la Țarigrad i-au căutat să ducă și pe fie-sa, cu moașe-sa, Dabijoa. Și au nevoit Duca vodă în tot chipul să o mântuiască de Ștefan beizadea, darn-au putut. Ci la întoarcere, când au venit la Moldova, l-au luat și pe dânsul. Deci, mergând în țară, au făcut nuntă domnească pre cum s-au căzut, cu toată țara, fiind soli de la leși, de la unguri, de la munteni și i-au împreunat după lege, după cum era logodiț<i>”³⁸³. Cronicarul Ion Neculce susține că Duca nu-l dorea pe Ștefan drept ginere pentru aspectul fizic³⁸⁴.

Un alt caz de punere la încercare a logodnei prin posibilă rupere a acesteia este remarcată în cazul Ruxandei Cantemir logodită cu Lupu Bogdan, feciorul lui Bogdan jitnicer, deoarece tatăl

³⁷⁹ ANRM, F. 205, inv. 1, d. 322, f.1-1v, 4. A se vedea *Documente privitoare la cotidian și viața de familie*, nr. 93, 95, p.131-132

³⁸⁰ ANRM, F. 205, inv. 1, d. 322, f. 2.

³⁸¹ Uricariul, Axinte. *Cronica*, p.147.

³⁸² Zabolotnaia, L. *Femeia în relațiile de familie din Țara Moldovei*, p.127.

³⁸³ Uricariul, Axinte. *Cronica*, p.147.

³⁸⁴ Neculce, Ion. *Letopisețul*, p.300.

tânărului, fiind sub acuzație de trădare, a pus în pericol nu doar familia sa, dar și familia noilor rude, pentru că, după spusele lui Dimitrie Cantemir: „Lupu, feciorul lui Bogdan, era logodit cu fiica lui Cantemir, Ruxanda, și era cât pe ce să facă nuntă, când se descoperi hăinia și uneltirea lui Bogdan....câțiva neprieteni ai lui Cantemir, socotind că li s-a ivit minunat prilej, îi spun domnitorului că Bogdan își logodise fiul cu fiica lui Cantemir și că fiind ei și vecini de moșie, și *legați prin încuscrire* (sublinierea noastră- A.F.), este cu neputință să nu-i fi împărtășit și lui Cantemir gândurile sale”³⁸⁵. În acest fragment este clar stipulat că prin logodnă familiile se înnemureau, fiind legate prin *încuscrire închipuită*, deci se stabilea o rudenie fictivă, care în cazul căsătoriei devenea una prin alianță. După ce tânărul Lupu fusese întemnițat, chinuit și impus să dea bani, „se rugă băiatul de toți boierii înrudiți cu el și de alții”, dar nimeni nu-l ajută³⁸⁶, acest rol asumându-și-l noua rudă fictivă.

Logodnicul care rupea logodna nu putea fi constrâns să încheie căsătoria. În cazul ruperii logodnei, se restituie darurile pe care logodnicii le-au primit în considerarea logodnei sau, pe durata acesteia, în vederea căsătoriei, cu excepția darurilor obișnuite. Însă se specifică fiecare caz în parte. Darurile nu se restituie în cazul când logodna a încetat prin moartea unuia dintre logodnici: „(Leu și Constantin împărați) De să va fi logodit cineva și va muri unul de într-amândoi, sau bărbatul sau muiarea, atunce numai ce să întoarce arvuna la partea carea e vie, iar nu îndoită.”³⁸⁷. Însă în cazul când a avut loc sărutarea logodnicilor, se întoarce jumătate de dar: „(Armenopul) De va fi sărutat bărbatul pre logodita lui în vremea logodnei, de-acia se-au tâmplat de au murit unul de dânșii, atunce jumătate de dar să întoarce înapoi la partea celui viu. Iar de nu se va fi făcut sărutare și de va muri bărbatul sau muiarea, atunce să întoarce darul celui ce trăiește”³⁸⁸. Totodată, se specifică cazul când tânăra oferea dar logodnicului: „Iară de va fi dat muiarea bărbatului celui ce iaste ei logodit vreun lucru ceva și se-au tâmplat de au murit sau el sau ea, atunce darul acela să se întoarcă înapoi, al cui iaste, ori dă se va fi făcut sărutare, ori dă nu să va fi fost făcut”³⁸⁹.

În cazul când unul dintre logodnici se călugărea, se întorcea doar arvună, deoarece călugărirea era considerat lucru plăcut lui Dumnezeu: „Iar de să va face călugăr vreunul de dânșii, atunce-și ia cineși arvuna carea au dat, iar îndoită arvuna nu se întoarce, pentru că au mers într-o mai bună cale”³⁹⁰.

Partea care rupe logodna în mod abuziv sau care, în mod intenționat, l-a determinat pe celălalt să rupă logodna, putea fi obligată la despăgubiri pentru cheltuielile făcute sau contractate în vederea

³⁸⁵ Cantemir, Dimitrie. *Viața lui Constantin Cantemir*, p.25-26.

³⁸⁶ *Ibidem*, p.27.

³⁸⁷ *ÎL*, gl. 177.

³⁸⁸ *Ibidem*.

³⁸⁹ *Ibidem*.

³⁹⁰ *Ibidem*.

căsătoriei, în măsura în care au fost potrivite cu împrejurările, precum și pentru orice alte prejudicii cauzate. În opinia contemporanilor epocii, cei vinovați de încălcarea promisiunilor de logodnă erau pedepsiți de către Dumnezeu, fapt care se încadrează, ca și în alte cazuri, în mentalitatea epocii. Un astfel de caz este cel al voievodului Țării Moldovei Vasile Lupu și al principelui Gheorghe Rakoczy din cauza încălcării promisiunii date de a-i logodi pe Ruxandra cu Sigismund Rakoczy. Analizând *Cronica Transilvaniei* de G. Kraus³⁹¹ și *Memoriile* lui I. Kemény³⁹², G. Fodor³⁹³ constată că presupusa alianță matrimonială între reprezentanții celor două Principate a fost compromisă de ambele părți. Astfel, I. Kemény susține că în momentul soliei transilvănenilor Vasile Lupu a încercat să se eschiveze, aducând două argumente: „preoții lor ar interzice ca ea să fie data <soție> unuia de altă religie”, deși acest fapt nu l-a împiedicat să o căsătorească pe domnița Maria cu Ianusz Raziwiłł, „precum și că cel venit spre a vedea fata s-a purtat necuviincios”³⁹⁴. Totuși, e de menționat faptul că cronicarul transilvănean era de acord cu acest ultim argument, prezentându-i pe soli într-o lumină nefavorabilă, dar considera că Vasile Lupu încearcă să obțină o alianță mai bună³⁹⁵. În același timp, G. Kraus susține că Rakoczy și-a încălcat promisiunea căsătorindu-l pe Sigismund cu Henrica, iar „fiica voievodului moldovean Lupu a fost, așadar, lăsată și părăsită”³⁹⁶. Cei doi constată însă că ambii principii au fost pedepsiți de Dumnezeu într-un anumit mod, astfel Vasile Lupu „suferi multe neazuri și cavillumi (cârcoteli)”, țara îi fusese jefuită de tătari, iar fiică-sa, deși fusese pețită „de oameni deosebiți din Polonia”, a fost căsătorită cu Timuș Hmelnițki³⁹⁷; iar Gheorghe Rakoczy al II-lea a fost pedepsit prin „mare jale și toate nenorocirile care s-au abătut asupra Transilvaniei”, iar Sigismund nu s-a bucurat de mariajul cu Henrica, care a decedat, invocându-se „mânia dreaptă a lui Dumnezeu”³⁹⁸. Vom remarca că aceasta nu era prima încălcare a obligațiunii de logodnă făcută de Vasile Lupu, deoarece sursele indică că Ruxandra Lupu fusese logodită cu Ambrosio Grillo, fiind numit chiar ginere, însă logodnicul căzuse în dizgrația domnului³⁹⁹, cauza fiind mai degrabă ambițiile politice ale domnului moldovean.

³⁹¹ *Cronica Transilvaniei, 1608-1665*, de Georg Kraus. Traducerea și studiul introductiv de G. Duzinchevici și E. Reus-Mîrza, volum 1. București, 1965, p.143.

³⁹² Kemény, Ioan. *Memorii*. În: *CSTR*, vol. V, p.136.

³⁹³ Fodor (Chirilă), Georgeta. *Femeia în societatea medievală românească. Secolele XV-XVII*. Cluj-Napoca: Editura Argonaut, 2011, p.128.

³⁹⁴ Kemény, Ioan. *Memorii*, p.143.

³⁹⁵ *Ibidem*.

³⁹⁶ *Cronica Transilvaniei*, p.143.

³⁹⁷ Kemény, Ioan. *Memorii*, p.143.

³⁹⁸ *Cronica Transilvaniei*, p.143; Solcan, Ș. *Femeile din Moldova, Transilvania și Țara Românească în Evul Mediu*. București, 2005, p.24; Barbu, V. *Ordo amoris*, p.155.

³⁹⁹ V. Barbu, *Ordo amoris*, p.154.

Obiceiurile peșitului și logodnei s-au păstrat de-a lungul timpului. În urma alegerii de către un bărbat a unei fete ce dorea să-i devină soție, de obicei peșitorii, în frunte cu un staroste, mergeau pentru înțelegere în familia fetei. În cazul unui peșit reușit se trecea la logodnă, în cadrul căreia se schimbau inelele, se făceau cadouri, se stabilea zestrea și se fixa ziua nunții. După logodnă fata rămânea acasă la părinții ei. Obiceiurile erau respectate de către toate categoriile de populație, diferențe fiind vizibile în rangul peșitorilor trimiși, în valoarea darurilor oferite, în conținutul foii de zestre. Logodna finisată cu succes se încheia cu un ospăț.

2.2.3. Izvodul de zestre - condiție indispensabilă a înțelegerii de căsătorie

O etapă importantă în cadrul logodnei era întocmirea foii de zestre, care marca etapa de negociere dintre cele două familii ale tinerilor. În sec. al XVII-lea – începutul sec. al XIX-lea, în Țara Moldovei, ca și în Țara Românească, zestrea era o condiție indispensabilă pentru încheierea căsătoriei, iar foaia de zestre era întocmită de părinți înainte de căsătoria tinerilor, în corespundere cu starea economico-financiară și posibilitatea familiei, în special a fetei: în familiile de țărani și orășeni era mai modestă în comparație cu cea din familiile de boieri. Foaia de zestre includea obiectele din trusou și dota⁴⁰⁰. Componenta izvodului de zestre și valoarea acesteia era stabilită de părinți și nu era supusă niciunei reglementări juridice. Comparativ numeric, cele mai multe foi de zestre sunt depistate pentru sec. al XVIII-lea-începutul sec. al XIX-lea.

În sursele din Țara Moldovei din perioada cercetată documentul în care era enumerată zestrea era numit „izvod de zestre”, „foaie de zestre”, „registru de zestre”. Pentru sec. al XVII-lea, acordarea zestrei este subliniată în special în documentele de vânzare-cumpărare, danie sau moștenire, utilizându-se formularea „dată zestre”. Sintagma *izvod de zestre* este amintită cel mai des începând cu a doua jumătate a sec. al XVIII-lea, de exemplu în ianuarie 1771, când Ioniță Pisoschi și-a căsătorit fiica: „Izvod di zăstre ce dăm fiicii noastre Marii din lucruri și scule din casă și moșii și țăgani ce sânt și mie dila tatăl meu Gheorghii Pisoschi capitan”⁴⁰¹; în documentul din 8 iulie 1775 în contextul conflictului pentru moștenirea averii lui Constantin Jora, sulger, în judecată fiind prezentat „izvod de

⁴⁰⁰ Idem, *De la comunitatea patrimonială la comunitatea de destin: zestrea în Țara Românească în secolul al XVII-lea*. În: *De la comunitate la societate. Studii de istoria familiei din Țara Românească sub Vechiul Regim*, ed. Violeta Barbu, Gheorghe Lazăr, Constanța Vintilă-Ghițulescu et.al. București, 2007, p.19-93; Vintilă-Ghițulescu, C. Marriage without contracts in Romanian Society (18th and 19th centuries). În: *Romania Journal of Population Studies*, vol.II, I, 2008, p.5-18; Idem, *În șalvari și cu ișlic*, p. 148; Idem, Foile de zestre și importanța lor în constituirea unei căsătorii (1700-1865). În: *Revista de istorie socială*, X-XII, 2005-2007, p.130; Lazăr, P.-A. Foaia de zestre în Moldova sec. XVI-XVIII: constituire și validare. Normele de întocmire ale unei foi de zestre, cuprinse în Prăvilioara de la Iași din 1784. În: *Studium*, 2017, X, p.5-31; Fodor, G. *Destine comune: viața femeilor între public și privat:Țara Românească, Moldova și Transilvania: (secolele XV-XVII)*. Cluj-Napoca:Argonaut, 2012, p. 194.

⁴⁰¹ *Documente basarabene publ. de L.T Boga*. Vol. I. *Foi de zestre (1734-1844)*. Chișinău: Tipografia Centralei, 1928, p.8.

zăstre a femeii lui, scris și iscălit de însuși mâna răposatului”⁴⁰²; la 11 februarie 1777, la căsătoria Zoiței Meleghi cu Panaite Grecul: „Izvod de zăstri ce am să dau de mila lui Dumnezeu surorime Zoiței”⁴⁰³ etc⁴⁰⁴. În contextul încheierii unei învoielii între Marghiura și Teodor Balș, logofătul se obligă a-i da 800 de lei „bani pentru neagiunsul și meremetul atât a strailor, cât și a argintării l(o)r și a altor orice lucruri vor fi lipsind din izvodul de zăstri”, concretizând „luându-și dum(nea)ii toati straiile, argintăriile și orice alte lucruri, după izvodu de zăstre a dum(i)Sali, câte acum să gășasc și în stare, cari acum să gășasc”. Tot în acest document este menționat „ipovolon a zăstri”⁴⁰⁵, deoarece învoiala a fost încheiată în urma neînțelegerii iscate pe marginea testamentului lăsat de stolnicul Climint, astfel cucoana Marghiura adresându-se în judecată „să-ș(i) cei dreptul dum(i)sali, adică zăstre dum(i)Sali toată deplin în bani (după izvodul de zestri prețăluit ce ari) cum și toate celi rânduite de cătră răposatul prin diiată”⁴⁰⁶. *Foaia de zestre* este pomenită în contextul neînțelegerilor, judecăților sau contestărilor proprietăților incluse în zestre, dar și cu ocazia semnării acesteia. La 20 decembrie 1809 Nastasia Mitaxa a semnat foaie de zestre fiicei sale Marghiolița⁴⁰⁷. *Registru de zestre* este pomenită la 20 ianuarie 1800 în „Registru de zestre pentru Tudosca, semnat de Carpu paharnic”⁴⁰⁸. În unele cazuri se menționa doar că se dă zestrea, precum la 7 noiembrie 1808: „zăstre nepoatei Caticăi, fiica răposatului Toader Corne”⁴⁰⁹.

În Țara Moldovei, izvodul de zestre era întocmit după un anumit formular, fiind asemănător cu cel din Țara Românească, forma de inspirație fiind cea bizantină. Structura foii de zestre era, de obicei, una stereotip: numele celor care dădeau zestrea și numele persoanei căreia i se dădea zestrea, inventarierea bunurilor mobile și imobile, uneori prețuite, altele nu, semnătura celui ce înzestra, semnăturile martorilor și data. În Țara Românească, Mitropolitul Antim Ivireanul în *Carte de învățătură pentru preoți*⁴¹⁰ a prezentat un formular de alcătuire a foii de zestre, iar alcătuirea ei a fost

⁴⁰² *MEF*, vol.X, nr.10, p.29.

⁴⁰³ *Surete și izvoade* publ. de Gh. Ghibănescu, volumul XI, Iași: Lumina Moldovei, 1922, p. 135-136.

⁴⁰⁴ *Documente basarabene*. Vol. I, p. 8-9, 12-13, 14; *Documente privitoare la istoria Moldovei sub ocupația militară rusă*, nr.194, p.259.

⁴⁰⁵ Parte din averea bărbatului pe care o primea femeia la moartea acestuia, peste zestrea ei.

⁴⁰⁶ *Documente privitoare la istoria Țării Moldovei în perioada Războiului Ruso-Turc*. Vol.I (noiembrie 1806-iunie 1808), nr.24, p.31.

⁴⁰⁷ *Documente privitoare la istoria Țării Moldovei în perioada Războiului Ruso-Turc 1806-1812 (1 iulie 1809-14 aprilie 1810)*, volum întocmit de Demir Dragnev, Larisa Svetlicinai (coord., editori), Teodor Candu, Tudor Ciobanu (editori). București- Brăila, 2019, nr.295, p.523.

⁴⁰⁸ *MEF*, vol. XI, coord. D. Dragnev, V. Constantinov, alc. L. Svetlicinai, E. Bociarova. Chișinău, 2008, p. 226–327.

⁴⁰⁹ *Documente privitoare la istoria Țării Moldovei în perioada Războiului Ruso-Turc (august 1808- iunie 1809)*, nr.184, p.298.

⁴¹⁰ Ivireanu, A. *Opere*, p.353-354.

pusă în sarcina preotului⁴¹¹. După același model în 1784, la Iași, Mitropolitul Moldovei Gavriil Calimachi a întocmit *Prăvălioara de la Iași*, în care a făcut indicații cu privire la întocmirea cărții de zestre⁴¹².

În unele foi de zestre din Țara Moldovei, în partea introductivă, sesizăm un element al conștiinței și mentalului omului din sec. al XVII-lea – începutul sec. al XIX-lea - religiozitatea și credința, care era un moment-cheie în viața fiecărei persoane creștine, reprezentată prin *invocarea religioasă*. Prin invocare părinții își exprimau frica de dreptatea și judecata lui Dumnezeu și se rugau de bunăvoința Domnului pentru copilul lor. Câteva astfel de cazuri sunt înregistrate în foile de zestre din sec. al XVIII-lea. Foia de zestre dată la 11 februarie 1711 Zoitei Meleghi, măritată cu Panaite Grecul, elaborată de fratele Zoitei, stipula: „Izvod de zăstri ce am să dau *de mila lui Dumnezeu* (sublinierea noastră- A. F.) surorime Zoitei”⁴¹³. În foia de zestre dată Mărioarei de mama ei, Fotina șătrăreasa, la 7 decembrie 1797, la fel, se menționa: „Cu mila lui Dumnezeu cele ce dau zăstre ficii meli Mărioarei”⁴¹⁴. Foia de zestre redactată de Zmăranda Buzne, armășoie, fiicei sale Anastasia la 8 noiembrie 1799 începea cu invocarea milei Domnului: „Cu mila lui Dumnezeu. Izvod de zăstre ce dau fiicei meli Năstăsăi”⁴¹⁵. Invocarea a fost prezentă și în foia de zestre a Catincăi, fiica lui Toader Corne din 7 mai 1808: „Cu ajutorul milostivului Dumnezeu”⁴¹⁶. În Țara Românească, după intervenția lui Antim Ivireanu la capitolul întocmire a foii de zestre, aceasta începea, de obicei, cu invocarea.

În partea inițială, după cum am remarcat deja, se indica persoana căreia i se dădea zestrea și timpul când s-a dat, deci foia de zestre era personalizată⁴¹⁷. Astfel, în 1777 a fost întocmit “Izvod di zăstre ce dăm fiicii noastre Marii din lucruri și scule din casă și moșii și țăgani ce sânt și mie dila tatăl meu Gheorghii Pisoschi capitan”⁴¹⁸; tot în 1777 a fost elaborat „Izvod de zăstri ce am să dau de mila lui Dumnezeu surorime Zoitei”⁴¹⁹.

Foarte rar în foia de zestre era prezentat și numele mirelui fetei, viitorului ginere. În foia de zestre a Bălașei, fiica lui Iordachi Cantacuzino, logofătul, se menționa: „Partea fiicei mele Balașa de moșii și altă zestre, ce i-am dat când am căsătorit-o după Aristarho Hrisosculeu, vel comis la anii 7238

⁴¹¹ Vintilă-Ghițulescu, C. Zestrea între normă și practică. Țara Românească în secolul al XVII-lea (I), p.213-222; *Ibidem* (II), tom XIX, 2001, p.255-263.

⁴¹² Calimachi, Gavriil. *Prăvălioara de la Iași-1784*. În Lazăr, P.-A. *Foia de zestre în Moldova sec. XVI-XVIII*, p.28-29.

⁴¹³ *Surete și izvoade*, volumul XI, p. 135-136.

⁴¹⁴ *Documente basarabene*. Vol. I, p. 13-14.

⁴¹⁵ *Ibidem*.

⁴¹⁶ *Documente privitoare la istoria Țării Moldovei în perioada Războiului Ruso-Turc (august 1808-iunie 1809)*, nr.184, p.298.

⁴¹⁷ Vintilă-Ghițulescu, C. *Importanța...*, p.130.

⁴¹⁸ *Documente basarabene*. Vol. I, p. 8.

⁴¹⁹ *Surete și izvoade*, vol. XI, p. 135-136.

(1730)⁴²⁰. La 2 octombrie 1743 Ștefan Gligorce și soția sa Paraschiva dau zestre partea lor de moșie din satul Stroești, cu poienile lui Talpă, prin zapis, „la mâna ginerului nostru, lui Ilie Holban”⁴²¹. Uneori era remarcată doar prezența ginerelui: „Pentru acești di mai sus aratati mă îndatorescu să le împlinesc toati și neștiind carte m-au iscălit gineri-meu Neculai”⁴²². Prezența viitorului ginere la întocmirea foii de zestre era deosebit de importantă, deoarece ginerele prin semnătura sa confirma dacă a primit sau n-a primit totul ce se indica⁴²³. În Țara Românească această prevedere a fost stipulată în 1780 în *Pravilniceasca Condică*, care remarca: „După ce să va prețui zestrea într-acestaș chip o va primi ginerele, să iscălească însuși foaia de zestre, adecă cum s-au mulțumit pe acea zestre și să nu ceară alte lucruri mai de preț”⁴²⁴. Importanța acestei prevederi este vizibilă – a nu crea situații conflictuale pe viitor. În urma stabilirii și semnării izvodului de zestre, cu indicare tuturor elementelor, părinții, iar în unele cazuri frații sau epitropii, își asumau obligațiunea de a îndeplini întocmai promisiunea făcută verbal și/sau fixată în scris. La 27 octombrie 1811, Ioan Canano, căminar, remarca în scrisoarea către socrul său Vasile Holban: „la logodna și cununia me cu fiica dumitale și soția me Marghioara amu priimitu prinu bună învoire să iau zăstre douăzeci și cinci mii lei și a patra parte dinu moșie Molnița de la țănutul Herții, cu acareturile ce sântu pe dânsa și alte lucruri, după cuprindere izvodului de zăstre”⁴²⁵. În unele cazuri apărea necesitatea o reconfirmare. Mitrofana, călugărița Costânciuai, a dat un zapis „la mâna lui Ioniță, ginere-meu”, prin care confirmă că soțul ei „au dat ce au dat ginerelui său, lui Ioniță, zestri, haini și alte, ce i s-au tâmplat, și i-au giuruit ca să fie a ginerelui Ioniță și o dughiană de aicia, din Iași, care are din dughenele di pi podul lui Hagioai”⁴²⁶.

Însă nu întotdeauna aceste promisiuni erau respectate, nu se dădeau toate cele enumerate în foaia de zestre, faptul fiind remarcat de către ginere. La 20 mai 1798, în izvodul de zestre dat de Ilinca Vârnab și Ilie Vârnab fiicii lor Anicuța, ce se căsătorea cu Ștefan Isăcescu, șatrar, erau enumerate următoarele lucruri: „1 moșăe întregă Stărceni de țănutul Sorociei pe Răut, 1 o a patra parte din Cordeni din moșăe di Gușa în țănutul Săretelui, 5 epu mari, 1 armăsari ame, 4 vaci mari, 6 boi mari, 1 butcă, 2 cai hamuri, 6 zarfuri de argint cu felegenile .1 farfuri de argint cu linguriță, 6 părechi cuțite, 12 talgiri cositori, 6 blide cositori, 6 tingiri, 1 lighean cu ibrice, 2 sfeșnice, 1 scatulcă, 1 săpet mare, 1 păftali poliite cu culanu lor, 1 inel de aur cu piatră robin, 1 părechi serji de aur, 4 rânduri strai, 1 cu

⁴²⁰ Iorga, Nicolae. *Viața femeilor în trecutul românesc*. Vălenii-de- Munte, 1910, p. 212–214.

⁴²¹ *MEF*, vol.VIII, nr. 137, p.174.

⁴²² *Documente basarabene*. Vol. I, p. 13-14

⁴²³ Pentru Țara Românească a se vedea Vintilă-Ghițulescu, C. *Importanța...*, p.130.

⁴²⁴ *Pravilniceasca Condică* (1780). București, 1957, p.94.

⁴²⁵ *Studii ...*, vol. XXII, de N. Iorga, București, 1913, p.318.

⁴²⁶ *MEF*, vol.VIII, nr.52, p.86.

nurcă, 1 cu sângeap, 1 cucam, 1 deză blănit, 1 așternut, 1 covor”⁴²⁷. Însă, la 19 august 1818, Ștefan Isăcescu, șatrar, menționa că n-a primit toate lucrurile enumerate în foaia de zestre, remarcând: „6 părechi cuțati n-am primit, 12 talgiri cosător n-am primit, 6 blidi cosător n-am primit, 6 tingiri n-au dat, 2 sfășnice n-au dat, 1 lighean cu ibric n-au dat”⁴²⁸. O situație asemănătoare s-a înregistrat în cazul lui Manolache, căsătorit în 1808 cu Ilincuța, fiica serdarului Iordache Vartholomei, care în mai 1812 nota: „celi ci nu s-au priimit din izvodu de zăstri acesta...1 icoană ferecată cu argint, 1 candilă de argint, 1 ibric cu lighian, 1 părini și sfeșnici”⁴²⁹.

În situația în care în foaia de zestre apăreau careva modificări, fiica și ginerele trebuiau să confirme acest fapt. Un astfel de caz a fost menționat la 21 februarie 1797, când Joița Albinoțoiaia remarcă că a vândut casa dată drept zestre fiicei, iar „fiică-mea și ginirile meu s-au iscălit la acestu zapisu cu a loru primire”⁴³⁰. În unele dintre cazurile de modificări în conținutul foii de zestre situația era rezolvată în mod pașnic, prin compensare cu altceva. Au fost semnalate însă și cazuri când se ajungea la neînțelegeri cu rudele, situații care declanșau violențe verbale sau fizice, precum cel din 4 iunie 1712, când în urma neînțelegerii pentru o moșie dată de zestre, conflictul dintre ginere și socru a trecut în violență. În jaloaba sa, Ștefan, ginerele lui Vasile Strajcă, menționa că „i-au fost datu o moșie de zeastre la Călinești, a patra parte de satu de Călinești, care ne arată și zapis de la socrii lui”, dar acea moșie „au fostu cu gâlciavă” și Ștefan a rezolvat problema, cheltuind o sumă de bani, pe care socrii nu i-au întors, astfel că s-au bătut: „având Ștefan gâlciavă între dânșii și bătaie cu socru”⁴³¹.

Componenta de constatare a celor date ginerelei la logodnă în foaia de zestre era importantă și pentru relațiile ulterioare cu copiii și rudele soției, în cazul decesului soției. În diata lui Constantin Gândul, stolnic, redactată din 26 octombrie 1770, se relatează despre conflictul cu fiică-sa din prima căsnicie, obiect al litigiului fiind obiectele din zestrea mamei, stolnicul descriind amănunțit obiectele oferite drept zestre primei sale soții, Maria, fiica lui Pascal de pe Horăiața, care fusese „fată în casă la doamna Catrina a lui Constantin vodă Mavrocordat”: „o rochie de belacoasă fără petele, care i-am cumpărat eu petelele, și o pereche paftale de argint, care i-am cumpărat eu colanu, și o păreche brățele de aur în belciugi de 38 dramuri, și o păreche cercei cu smaranduri, lucru ușor de purtat din casă, și un beniș și o rochie de hatae cu flori de mătasă, de purtat, făcute de doamna...etc.”⁴³².

⁴²⁷ *Documente basarabene*. Vol. I, p. 12-13.

⁴²⁸ *Ibidem*.

⁴²⁹ *Documente privitoare la istoria Țării Moldovei în perioada Războiului Ruso-Turc*. Vol.I (noiembrie 1806-iunie 1808), nr.195, p.174.

⁴³⁰ *Studii ...*. Vol. XXI. Documente interne, București, 1911, p.462.

⁴³¹ *MEF*, vol. VIII, nr. 2, p.22.

⁴³² *Documente privitoare la istoria orașului Iași*, vol. VI, nr.873, p.763-764.

Izvoadele de zestre enumerau detaliat cele ce aducea mireasa în casa mirelui, remarcându-se precum în foaia de zestre a Alexandrei din 17 aprilie 1669: „ce i-au dat înmă-sa și Doamna Bălașa și au dus la miri să se știe”⁴³³. Valoarea economică era arătată și prin prețuirea celor indicate în foile de zestre. Antim Ivireanu a prevăzut prețuirea „lucrurilor mișcătoare în perioada de până la nunta sa 40 zile după nuntă, dar nu și a lucrurilor nemișcătoare”⁴³⁴.

Unul dintre principalele componente ale foii de zestre era icoana, în mentalitatea ortodocșilor considerată a fi menită să vegheze asupra fericirii și bunăstării viitoarei familii. Icoana este amintită în numeroase foi de zestre ale fiicelor de boieri⁴³⁵. În unele dintre foile de zestre este remarcată icoana Maicii Domnului - „o icoană maica Precista”⁴³⁶. Icoanele date drept zestre, pe lângă valoarea spirituală și cea cultural-artistică, mai aveau și valoare financiară, fiind ferecate cu argint. Despre acest fapt se menționează în izvodul de zestre pe care l-a dat Fotina, sătrăreasa, fiicei sale Marioara la 7 decembrie 1797: „Cu mila lui Dumnezeu cele ce dau zăstre ficii meli Mărioarei ...1 icoană cu argint”⁴³⁷; în izvodul de zestre dat de Constantin Racoviță fiicei sale Nastasica, la 1 aprilie 1798 – „1 icoană ferecată cu argint”⁴³⁸; în izvodul de zestre pe care l-a dat Manolachi Donici, spătar, nepoatei sale Tudosia la 20 ianuarie 1800 – „Celi ci voi să să de zăstri nepoati me Tudosiei. 1 icoană ferecată cu argint”⁴³⁹.

Un alt element din inventarul de zestre era trusoul, astfel Constanța Ghițulescu susține că „zestrea românească este mai degrabă echivalentă cu trussoul (sic) occidental”⁴⁴⁰, iar Violeta Barbu menționează că în trusou se includeau obiectele personale (hainele și bijuteriile) și lucrurile pentru viitoarea gospodărie (veselă și ustensile, așternuturi, prosoape, fețe de masă, covoare, dar și mobilă)⁴⁴¹, deoarece femeii îi revenea sarcina de a aduce în casa soțului lucrurile remarcate mai sus⁴⁴². O componentă importantă din foaia de zestre era boccialăcul, adică „darul oferit într-o boccea” de către mireasă mirelui, nunei și soacrei. Întotdeauna boccialăcul era constituit din obiecte de îmbrăcăminte⁴⁴³.

⁴³³ Tiktin, H.O foaie de zestre din 1669. În: *Revista pentru istorie, archeologie și filologie*, ed. de Tocilescu, 1883, anul I, vol. I, fascicula II, p. 341-342.

⁴³⁴ Ivireanu, A. *Opere*, p.354.

⁴³⁵ *Documente privitoare la istoria Țării Moldovei în perioada Războiului Ruso-Turc* (august 1808-iunie 1809), nr.184, p.298.

⁴³⁶ *Surete și izvoade*, vol. XVII. Drăcenii cu moșiile dinprejur (Fălciu), de Gh. Ghibănescu, Huși, 1927, p.92-93.

⁴³⁷ *Documente basarabene*. Vol. I, p. 11-12.

⁴³⁸ *Surete și izvoade*, vol. VIII. Documente slavo-române, de Gh. Ghibănescu, Iași, 1913, p.375-376.

⁴³⁹ *Documente Basarabene*. Vol. I, p. 14-15.

⁴⁴⁰ Vintilă-Ghițulescu, C. *Zestrea între normă și practică* (I), p.214.

⁴⁴¹ *Surete și izvoade*, vol. XVI (Fereștii și Vasluiul). Studiu și documente de Gh. Ghibănescu, p.80-81; *Surete și izvoade*, volumul XI (documente basarabene), publicate de Gh. Ghibănescu, Iași, 1922, p. 135-136; *Studii ...*, vol.XVI. București, 1909, p.130-13; Tiktin, H. *O foaie...*, p.341-342; *Documente basarabene*. Vol. I, p. 8-14; *MEF*, vol. XI, p. 226-327. Iorga, Nicolae. *Viața femeilor în trecutul românesc*, p. 212-214 etc.

⁴⁴² Barbu, V. *Ordo Amoris*, p.224.

⁴⁴³ *Studii*, vol.VII, p.152-153; *Studii*, vol.XVI, p. 91-92; *Documente basarabene*. Vol. I, p. 8-9, 11-14.

Deosebit de interesante sunt foile de zestre la capitolul covoare și țesături, prezentând multitudinea acestora, dar și făcând o imagine despre țesăturile din interiorul locuințelor de boieri⁴⁴⁴. Casele erau decorate cu covoare, scoarțe, păretare, poloage, lăicere, care erau de diverse feluri⁴⁴⁵. În foile de zestre erau înșiruite și cele ce se dădeau pentru dormitor⁴⁴⁶. Conținutul foilor de zestre la capitolul așternut era diferit, ca și la celelate capitole fiind în dependență de posibilitățile familiei fetei. De asemenea, fetele primeau și obiecte ce formau *rândul mesei* sau *rânduiala mesei*. În foaia de zestre data de Ilinca hătmăneasa fiicei sale Anița la 25 mai 1745 se menționează: „rânduiala mesăi cu toate ale ei”⁴⁴⁷. În foaia de zestre a Elincăi dată în ianuarie 1766 se enumeră „Patru rânduri de mese cu treizeci de șervete, patru mâneșterguri de mână, și mâneșterguri de obraz”⁴⁴⁸.

Fetelor din familiile locuitorilor de rând la capitolul veselă li se dădeau drept zestre oale de lut, tigăi, farfurii de lut și/sau lemn, ulcioare, pahare și cești de lut⁴⁴⁹. De cealaltă parte se aflau elitele, care îmbinau tipurile de veselă, iar argintăria ocupa un capitol important⁴⁵⁰. Argintăria mesei era compusă din mai multe obiecte. În această categorie intrau cupele, paharele, solnițele și zăharnițele și tacâmurile: furculițe, linguri și cuțite⁴⁵¹, străchinuțele pentru dulceață cu lingurițele⁴⁵²; iar tacâmurile de cafea⁴⁵³ (felegene, zarfuri⁴⁵⁴ și tavă) devin element indispensabil menționat în foile de zestre ale fiicelor de boieri în a doua jumătate a sec. al XVIII-lea și începutul sec. al XIX-lea. Spre sfârșitul sec. al XVIII-lea, tacâmurile constituiau seturi de 6, 12 și 24 persoane⁴⁵⁵. În afară de argintărie, erau enumerate și vasele de cositor, dar și alte vase și ustensile necesare pentru gospodărie: „ 4 tengiri, 6

⁴⁴⁴ Pentru descrierea detaliată a celor ce era inclus în foaia de zestre a se vedea și Felea, A. *Tacâm, boccialâc, saraclâc... Tradiții și obiceiuri locale, influențe din exterior și viața cotidiană din Țara Moldovei reflectate în trusoul foilor de zestre a fetelor de boieri (sec. al XVII-lea – începutul sec. al XIX-lea)*. În: “Latinitate, Romanitate, Românită”, conferință științifică internațională. Ediția a 5-a, 5-6 noiembrie 2021, Chișinău: Programul și rezumatele comunicărilor. Chișinău: CEP USM, 2021, p. 23-24.

⁴⁴⁵ Iorga, Nicolae. *Viața femeilor în trecutul românesc*, p. 212–214; *Surete și izvoade*, vol. XI, p. 135-136.

⁴⁴⁶ *Documente basarabene*. Vol. I, p. 8-9, 14-15; *Surete și izvoade*, vol. VIII, p.375-376; *MEF*, vol. XI, p. 226–327.

⁴⁴⁷ SJAN Iași, *Colecția Documente*, pachet 173/41; publicat și de Lazăr, P.-A. *Foaia de zestre în Moldova sec. XVI-XVIII*, p.32.

⁴⁴⁸ Lazăr, P.-A. *Op.cit.*, p.34.

⁴⁴⁹ Busuioc, E. *Ceramica de uz comun smălțuită din Moldova (sec. al XIV-lea până la mijlocul secolului al XVI-lea)*. București, 1975.

⁴⁵⁰ Nicolescu, V. *Argintăria laică și religioasă în Țările Române (sec. XIV-XIX)*. București, 1968, p.38.

⁴⁵¹ SJAN Iași, *Colecția Documente*, pachetul 412/239, pachetul 143/8; Lazăr, P.-A. *Op.cit.*, p.35.

⁴⁵² *Surete și izvoade*, vol. XVI, p. 80-81; Tiktin, H. *Ofoaie...*, p.341-342; *Studii...*, vol.XVI, p. 91-92. Pentru consumul dulciurilor în Principatul Moldovei a se vedea Felea, A. *Cofeturi, „dulceață de Myrobolau”, „zahăr candel”, miere de prigon: dulciurile în alimentația populației din Țara Moldovei în secolul al XVII-lea – începutul secolului al XIX-lea*. În: *Alimentație și demografie în Moldova din Evul Mediu până în Epoca Modernă. Abordări interdisciplinare*. Editori: Ludmila Pârnău, George Bilavschi, Luminița Bejenaru, Vasilica-Monica Groza. Cluj-Napoca: Editura MEGA, 2021, p.125-147.

⁴⁵³ A se vedea Felea, A. *Cafea, cafegii, felegene și zarfuri în Țara Moldovei (secolul al XVIII-lea - începutul secolului al XIX-lea)*. În: *Cercetări istorice*, (serie nouă), vol.35, 2016, p.163-186.

⁴⁵⁴ SJAN Iași, *Colecția Documente*, pachet 412/239; pachetul 129/2; Lazăr, P.-A. *Op.cit.*, p.33, p.37.

⁴⁵⁵ *Documente basarabene*. Vol. I, p. 8-9. *MEF*, vol. XI, p. 226–227.

blidi di cositoriu, 10 talgire di cositoriu”; „o tipsie, o sinie, o tigai, un vatrariu, o frigari, două caldari și toate a casăi cu mărunțușuri”⁴⁵⁶.

Patrimoniul funciar, prezent în foile de zestre, era cel care demonstrează importanța pământului ca bun în societatea din Țara Moldovei din sec. al XVII-lea – începutul sec. al XIX-lea. Reprezentanții tuturor categoriilor de populație care dispuneau de proprietate funciară își puteau înzestra copilul, de exemplu Ștefania, fiica răzeșului Postolachi Ciubușcă din Beredeni, ținutul Iași, a primit „a patra parte din moșii Beredenii”⁴⁵⁷. În foile de zestre date fetelor și feciorilor de boieri figurau moșiile, bucăți de moșie, sate și jumătăți de sate⁴⁵⁸, în unele cazuri fiind indicate și hotarele și de la cine a fost primită sau cumpărată⁴⁵⁹. Se ofereau detaliile celor ce se includeau în zestre, aflându-se pe teritoriul moșiei: cârciumă, moară, dughenile, pivnițele și crâșmele⁴⁶⁰, iazurile și heleșteiele⁴⁶¹, viile⁴⁶², stupinele⁴⁶³, casele și locurile de casă⁴⁶⁴, ceea ce ridica valoarea proprietății”⁴⁶⁵. În componența zestrei intrau și animalele, care erau enumerate, de asemenea, la capitolul bucate⁴⁶⁶, ceea ce indică importanța animalelor în structura proprietății. De asemenea, erau menționate trăsurile și piesele de harnașament⁴⁶⁷, în rare cazuri erau enumerate uneltele⁴⁶⁸. Uneori erau indicați banii dați⁴⁶⁹. Erau enumerați țiganii dați zestre, fie sălașe întregi, fie nominal⁴⁷⁰.

Desigur, componența foilor de zestre ale fetelor din rândul populației de rând se deosebea de cele ale fetelor din rândul elitelor la toate capitolele: hainele erau din țesături tradiționale și în număr

⁴⁵⁶ *Documente basarabene*. Vol. I, p. 8-9; *Surete și izvoade*, Vol. XI, p. 135-136.

⁴⁵⁷ *MEF*, vol. VIII, nr. 103, p.138.

⁴⁵⁸ *Documente basarabene*. Vol. I, p. 8-9, p. 13-14; *Surete și izvoade*, vol. VIII, p. 375-376.

⁴⁵⁹ Iorga, Nicolae. *Viața femeilor în trecutul românesc*, p. 212–214; *Documente bărlădene*. Vol. III. Acte de proprietate de ale moșii Pălădești însoțite de o conducă și un catastiv cu un hrisev în facsimile și patru hărți de preotul Ioan Antonovici. Bârlad, 1915, p.4; *MEF*, vol. X, nr.125, p.168.

⁴⁶⁰ *Surete și izvoade*, vol. XVII, p.92-93; *Documente basarabene*. Vol. I, p. 11-12

⁴⁶¹ *MEF*, vol. VIII, nr.25, p.45-46; *Documente basarabene*. Vol. I, p. 7.

⁴⁶² *Documente privitoare la istoria orașului Iași*, vol. I. Acte interne (1408- 1660), ed. de Ioan Caproșu și Petronel Zahariuc. Iași, 1999, nr.313, p.393-394; *Documente privitoare la istoria orașului Iași*, vol. II. Acte interne (1661-1690), ed. de Ioan Caproșu. Iași, 2000, nr.210, p.184-185; *Documente privitoare la istoria orașului Iași*, vol. IV. Acte interne (1726-1740), ed. de Ioan Caproșu. Iași, 2000, nr.119, p.86; Iorga, Nicolae. *Viața femeilor în trecutul românesc*, p. 212–214.

⁴⁶³ *Surete și izvoade*, vol. XVI, p. 80-81; Iorga, Nicolae. *Viața femeilor în trecutul românesc*, p. 212–214.

⁴⁶⁴ *Documente privitoare la istoria orașului Iași*, vol. I, nr.375, p.441-442; *Documente privitoare la istoria orașului Iași*, vol. II, nr. 481, p.435; *Documente privitoare la istoria orașului Iași*, vol. IV, nr.181, p.127; *MEF*, vol. VIII, nr. 181, p.221.

⁴⁶⁵ *Documente basarabene*. Vol. I, p. 11-12, 14-15.

⁴⁶⁶ *Studii...*, vol. VII, p.152-153; *Surete și izvoade*, vol. XVI, p.80-81; Iorga, Nicolae. *Viața femeilor în trecutul românesc*, p. 212–214

⁴⁶⁷ *Documente basarabene*. Vol. I, p. 8; *Studii...*, vol. VII, p.152-153; Iorga, Nicolae. *Viața femeilor în trecutul românesc*, p. 212–214.

⁴⁶⁸ *Surete și izvoade*, vol. XVI, p.80-81.

⁴⁶⁹ *Studii...*, vol. XVI, p.91-92; *Documente basarabene*. Vol. I, p. 14-15.

⁴⁷⁰ Iorga, Nicolae. *Viața femeilor în trecutul românesc*, p. 212–214; *Documente basarabene*. Vol. I, p. 8-9, 14-15; *MEF*, vol. XI, p. 226–227.

redus, vesela era obișnuită și strict necesară în gospodărie, obiectele de așternut și cele de interior, animale și pământ – în corespundere cu posibilitățile familiei.

Un element indispensabil pentru întocmirea foii de zestre era *prezența rudelor, vecinilor, preoților* etc., adică a membrilor comunității, martori la eveniment. În foaia de zestre elaborată de Fotina, șătrăreasa, era pomenit „Constantin Burchi clucer căzăș platnic”⁴⁷¹, iar în cea dată Tudoscăi de către Carpu paharnic se indicau următorii martori „Matei spat(ar) < m.p >. Ivașcu pah(arnic) < m.p >”⁴⁷². La o „tocmală logodnei” din 1743, când „ginerelui nostrum Ilie Holban și fiicei noastre Nastasiei” s-a dat zestre o parte de moșie din s. Stroiești, au fost prezenți mai mulți martori: „Și acest zapis l-am făcut denainte lui Miron Tulă și denainte altor oameni buni, cari mai jos s-au iscălit și s-au pus degitili...Gheorghe Mitescul m-am tâmplat când au scris. Constantin Tăutul m-am tâmplat când au iscălit ficiorii Gligorcii”⁴⁷³. În afară de aceste persoane a semnat unchiul fetei, fratele și verișorul⁴⁷⁴, ceea ce demonstrează că bărbații din familie urmăreau cu atenție ca fata să fie înzestrată. Zapisul a fost întărit de boierul Gavril Neculce, spătar, „Viind Gligorce înainte me m-au spus poveste de precum scrie mai sus zapisul și m-am iscălit și eu, Gavril Neculce, biv spătar”, probabil pentru a-i conferi o valoare mai mare⁴⁷⁵.

Importanța participanților la întocmirea izvodului este indiscutabilă, or numai martorii oculari puteau afirma sau infirma cele date de zestre, acest fapt fiind hotărâtor în unele procese de judecată sau împărțire de moștenire, astfel că martorii oferă credibilitate încheierii zestrei. Un astfel de caz a fost înregistrat în 1666, când are loc o judecată pentru un loc de casă cu 5 dughene de pe Ulița Târbujenească din Iași⁴⁷⁶. În urma cercetărilor minuțioase efectuate de către vornicii Roșca și Dumitrașco Verigă și interogarea ulicenilor ce fuseseră prezenți la logodnă s-a constatat următoarele: „Gheorghe vornicul, ginerele lui Iliei, și Iurga vamășul, ginerele lui Fulger, și Dârjan căpitanul, ginerele lui Pană, și Mătiaș pisariu, ginerele lui Iordache, și Dumitrașco starostele, ginerele lui Iordache, și Ștefan armanul, ce-au ședzut într-acele dughene” au confirmat că locul disputat aparține Măricuței, fiica lui Precup hotnog, argumentând că „știeu că le-au dat dzestre fetei sale Măricuței când au măritat-o în dzelele lui Vasilie vod(ă)”⁴⁷⁷. Drept rezultat Iliș Alexandru i-a întărit proprietatea, fiind „dzestre de la tată-său, Precup hotnog(ul)”⁴⁷⁸. Posesiunea a fost întărită și la 18 iunie 1669 de

⁴⁷¹ *Documente basarabene*. Vol. I, p. 11-12.

⁴⁷² *MEF*, vol. XI, p.226–227.

⁴⁷³ *MEF*, vol. VIII, nr.137, p.174.

⁴⁷⁴ *Ibidem*.

⁴⁷⁵ *Ibidem*.

⁴⁷⁶ *Documente privitoare la istoria orașului Iași*, vol. II, nr. 141, p.126-127.

⁴⁷⁷ *Ibidem*, nr.144, p.128-129.

⁴⁷⁸ *Ibidem*, p.126-127.

către Gheorghe Duca⁴⁷⁹, iar după mărturia boierilor dn 24 iulie 1669⁴⁸⁰ același domn al Țării Moldovei a reîntărit-o⁴⁸¹. Este evidentă importanța prezenței a unui număr mare de martori, care nu numai au confirmat cine este posesorul zestrei, dar au și indicat când a avut loc căsătoria. Astfel, prin prezența lor și prin semnăturile puse, martorii au arătat ce promisiuni și obligații au fost date în momentul încheierii izvodul de zestre. La fel de importante au fost depozițiile martorilor în cazul conflictului lui Simion Cheșco, uricarul din vamă, cu cumnata lui Safta, fiica preotului Bodiul, pentru o casă. Preoții din vamă, „anume preotul Enache și preotul Mihai Badiul... au mărturisât că casa este data zăstre fimei lui Simion Cheșco, fiind e mai mica și măritând-o frații ei”⁴⁸², astfel conform mărturiilor câștig de cauză a avut Simion. În acest caz era important și faptul că martori erau persoane ecleziastice, ceea ce, conform opiniei lui Ștefan Berechet, cu care suntem absolut de accord, oferea o mai mare credibilitate acestui tip de act⁴⁸³.

Însă nu toate foile de zestre înregistrează semnătura martorilor. Petrișor-Aurelian Lazăr susține că „de obicei, familiile înstărite nu mai treceau martorii pe document, deoarece simpla semnătură a unui boier, dublată de prestigiul funcției, erau suficiente pentru a da credibilitate actului dotal”⁴⁸⁴. Pe de altă parte, în Țara Românească, Mitropolitul Antim Ivireanu în instrucțiunea către preoți susținea necesitatea întocmirii acestui tip de act de către preoți, iar în *Pravilniceasca Condică* era prevăzut: „Să fie întărită foaia de zestre și de către arhieru sau de către episcopii din partea locului ori iscălită de martori vrednici de credință spre dovadă mai bună”⁴⁸⁵.

La sfârșitul foii de zestre era înscris numele celui ce a dat zestrea, ceea ce indica prezența familiei fetei, fie ambii părinți, fie unul dintre ei, fie fratele, de exemplu: „După acest izvod am să le răspund Fotini Șetrareasa”⁴⁸⁶ sau „Să să știi că esti scris cu voe me și am iscălit. Niculai Vârnav”⁴⁸⁷, „Carpu pah(arnic) < m.p >”⁴⁸⁸etc. În legătură cu alte situații cotidiene se menționa că părinții au dat zestrea: „mi-i dată de zestre de la părinții miei” sau „zestri de la părinții mei”⁴⁸⁹.

Semnarea foii de zestre era însoțită de buna urare ca tinerii să trăiască mulți ani împreună și să-și înmulțească avuția. În februarie 1785, în foaia de zestre a Catrinei Botezatu, care s-a căsătorit cu

⁴⁷⁹ *Ibidem*, nr.262, p.231-233.

⁴⁸⁰ *Ibidem*, nr.264, p.234-236.

⁴⁸¹ *Ibidem*, nr.275, p.248-249.

⁴⁸² *MEF*, vol.VIII, nr.181, p.221.

⁴⁸³ Berechet, Șt.*Dreptul vechilor noștri ierarhi la judecata mirenilor*, București, 1938, p.9.

⁴⁸⁴ Lazăr, P.-A. *Op.cit.*, p.12.

⁴⁸⁵ A se vedea *Pravilniceasca condică, 1780: ediție critică*. București: Editura Academiei Republicii Populare Romîne, 1957.

⁴⁸⁶ *Documente basarabene*. Vol. I, p. 11-12.

⁴⁸⁷ *Ibidem*, p. 12-13.

⁴⁸⁸ *MEF*, vol. XI, p. 226-327.

⁴⁸⁹ *MEF*, vol. VIII, nr. 94, p. 125; nr. 163, p.204.

Teodor Giurcăneanu, se specifica: „Zăstre ce s-au datu fiicei noastre Catrina 1785 Fev. ...să dea Dumnezeu să trăiască și să-ș facă îndoite, căci cu zăstre nici o data nime nu să mai ține, ce cu puterea sfântului Dumnezeu. Anița, Alexandru logofăt”⁴⁹⁰. Foaia de zestre a Catincăi, fiica lui Toader Corne, elaborată în 1808, se încheia cu formula rămasă tradițională: „Acestu de la noi, iar de la milostiv Dumnezeu blagoslovenie și viață cu fericire”⁴⁹¹.

Urma data redactării foii de zestre, de exemplu, „Anu 1800, luna ghenari 20 zile”⁴⁹². Însă uneori data era pusă la începutul foii de zestre: „Izvod de zăstre ce dau fiici meli Anăcuțai. 1798 mai 20”⁴⁹³.

Deși, de obicei se înzestrau fetele, în Moldova se înzestrau și băieții, însă avem puține documente ce atestă acest fapt. Printre ele se numără și cel din 23 aprilie 1794 dat de Ianachi Sovaca, căpitan, fiului său Pavel: „Izvod de cele ce am să dau fiului meu Pavel zăstre, după cum arată mai gios. 1794 Aprili 23”. În foaia de zestre a lui Pavel erau enumerate toate lucrurile mișcătoare și nemișcătoare: „6 boi bari de giug, 6 vaci cu doă tineri, 2 epi, 1 cal ce esti di față supt șe, 30 stupi în toamnă, 20 oi cu mei. 1 beniș de postav. Și adecă aceste toate să fiu vinovat a le da după cum m-am apucat și am iscălit. Ianachi Sovaca căpitan”. Pentru alte proprietăți părintele indica că le va împărți cu ceilalți frați ai săi: „Și pentru doă mori de apă ce le am una la Vale Izvoarălor moșii părintească și o moară la Vale Jădaucei și pentru câți moșii să vor dovedi drept a mele la toati să fii împreună cu doi fecioari mai mici și doă copili feti ce sânt la toati să fii părtași frățăști și am iscălit. Ianachi Sovaca căpitan”⁴⁹⁴.

Se întâmplau cazuri când părinții își înzestrau primii copii mai bine, deoarece situația financiară era mai bună, sau erau în viață ambii părinți, apoi a rămas doar unul. Un astfel de caz este remarcat în 1724, când Ioana, preteasă, i-a dat zestre fetei sale Paraschiva moșia Orțești la Prut, menționând că pe o altă fiică a înzestrat-o mai bine: „Adecă eu Ioana preteasa popii lui Timofte, dat-am adevărat zăpis la mâna fetei mele Paraschivei, precum să știe că când am măritat pe Lupa fata me i-am dat zestre multe vite și bani și acareturi și alte odoară de mare preț, și eu acmu rămâind văduvă și săracă n-am avut cu ce înzestre pe Parascheva la măritat ei; eu de a me bună voe nesilită de nimeni i-am dat zestre parte de moșie din Orțești, ce o avem la Prut, ca să o stăpânească că Parascheva, iar Lupa să naibă treabă la moșia Orțești nici o dată în veci, ca un ace și-a luat parte ei de zestre de

⁴⁹⁰ *Surete și izvoade*, vol. XVII, p.92-93.

⁴⁹¹ *Documente privitoare la istoria Țării Moldovei în perioada Războiului Ruso-Turc*, (noiembrie 1806-iunie 1808), nr.184, p.298.

⁴⁹² *MEF*, vol. XI, p. 226–327.

⁴⁹³ *Documente basarabene*. Vol. I, p. 12-13.

⁴⁹⁴ *Ibidem*, p. 10.

altele, și pentru ca să fie știută și de bună credință am chemat și pe alte fețe cinstite de au întărit ca să să crează. ... și am scris eu Toader diac de martur”⁴⁹⁵. Existau și situații când părinții nu aveau cu ce și înzestra fetele, precum remarcă la 20 septembrie 1661 Pătru Stănoman din Crețești: „am avut 2 feate mari, și zeastre n-am avut să le dau”, fiind ajutat de o rudă apropiată: „ci de una s-au apucat văru meu Stanciu Cioplea să o înzăstrează și i-au dat vaci 2 și unu bou și un gonitor, și un strai și un bearbece și 3 veadre de vin și o păreache de cizme”⁴⁹⁶.

În unele cazuri, în special când fetele nu erau încă căsătorite, iar părinții nu erau siguri cât vor mai rămânea în viață, se lăsau diate, în care părinții enumerau ce zestre li s-a dat celorlalți copii care sunt deja căsătoriți și în care indicau ce urma să li se dea fetelor necăsătorite. Diata lui Nicolae Racoviță din 9 iunie 1806 semnaleză un astfel de caz, enumerând averile pe care le lăsa copiilor săi (Zmaranda, Tasiica, Catinca, Ionică și Gheorghieș): „Diata dmsale comis Racoviță Intâiu lasă Epitrop pe dmului sârdar Alexandru Voinescu și pe dmlui cumnat Enache sulger și izvod iscălit de însumi cu mâna mea pentru zestre ce am dat fiica-me Zmâranda după care întocma să să urmeze. Fiicei mele Tanicăi îi lesu moșie Luzeștii cu mori cu iazu cu crâșmă cu sat de pe Racova, cincii suflete de țigani și din celelalte îi lasu precum am lăsat și fiicei mele Zmaranda un izvod de susu arătat bez doi bătrâni ce las ficiilor mei. Fiicei mele Catincăi moșie Buhăieștii și Comăneștii după cum îi sau lăsat de răposat moșu său răposat Ștefan Căracaș cum anume să arată și în diată. Iar le măritatu ei să i să dea cincii țigani precum sau dat și celorlalți și toată cheltuiala a zăstriei adecă strae, argintării, să să facă din averea mea. Lui Ionică i Ghiorghieș lasu moșia Șurinești și toți țigani câți vor mai rămâne pe toți îi lasu copiilor: Catinca, Ionică i Ghiorghieș au să șadă dimpreună cu soția me Safta, pe care soție a me o las stăpână și epitropă pe toate aceste și pe toată avere me, mișcătoare și nemișcătoare. (scris de altă mână) “ Pe Andronachi țiganul cu țiganca și copii lui cum și pe Ion bucătar cu țiganca lui i cu copii lui îi las soții mele Saftii ca săi stăpânească în veci.” 1806 Iunie 9 (Iordachi) Racoviță, (Neculai) Racoviță”⁴⁹⁷.

La împărțirea averii între moștenitorii părinților decedați se enumerau clar toate părțile date zestre vreunui moștenitor. La 20 noiembrie 1690, la împărțirea averii lui Enache, medelnicer, între copiii săi se menționa: „Părțile din Obrijăni, care le-au cumpărat părinții noștri de la Buhușoaie, li s-au dat surorii noastre Saftei sulgeroaie, când o au măritat”⁴⁹⁸.

⁴⁹⁵ *Surete și izvoade*, vol. XVII, p. 92-93.

⁴⁹⁶ *Studii ...*, vol. VI, p.480.

⁴⁹⁷ *Surete și izvoade*, vol. VIII, p. 208-209.

⁴⁹⁸ *Documente privitoare la istoria orașului Iași*, vol. II, nr.677, p.594.

De obicei, zestrea era dată de ambii părinți. La 28 decembrie 1681, Paladie făclierul înapoiază lui Dumitrașco Murait o casă ce îi fusese dată „dzestre de la socru-mieu Dumitrașco Murait și de la soacra –mea Anghinie”⁴⁹⁹. Uneori era menționat doar unul dintre părinți. Astfel, era pomenită zestrea data de tata: „au fost data de tatăl meu Oniul, sân lui Simionce, mie zestre”⁵⁰⁰, „ci me-au dat zestre tatul meu, Postolachi Cibușcă”⁵⁰¹. Ginerii aminteau și ei zestrea data de socri. La 28 mai 1748, în contextual vinderii ¼ din Stănești, ținutul Cernăuți, Simion Mintici menționează: „moșie îmi este data de la socrul meu, Alexandru Onciul ot Bilăuți”⁵⁰². Deseori, însă, în viață rămânea doar unul din părinți, care și semna izvodul de zestre, fapt despre care semnalau cei înzestrați. În foaia de zestre mama putea indica lucruri și părți de proprietate care îi aparțineau ei, dar care îi aparținuse și tatălui. La 12 ianuarie 1797, Sofronia Gheorghianca, văduva lui Gheorghe Gheorghian, dă fiicei sale Catrina, logodită cu Teodor Aronovici din Volceneș, 1/3 parte din 1/10 parte Mușănet, haine, lucruri și acarete⁵⁰³. În cazul în care rămânea în viață doar mama, înzestrarea rămânea în sarcina ei sau a unui dintre frați, dar posibil și altă rudă apropiată, de obicei de gen masculin, care își asuma obligația de a contribui la înzestrarea surorilor și fraților. Un astfel de caz este redat de către Sava, preot, în diata redactată la 26 august 1756, în care relatează că tatăl său a decedat când Sava avea 25 de ani, lăsând în urma sa cinci fete și doi feciori, dintre care patru fete au fost căsătorite, dându-le zestre. Maică-sa, Măricuța, a rămas săracă cu o fată și doi feciori. Sava, care a avut grijă de serviciile funerare ale tatălui, apoi a construit casă, pivniță de piatră, ajutând și la întreținerea familiei, la căsătoria sa a primit de la mama o brățară de aur, două inele de aur și două pogoane de vii. Apoi împreună cu maică-sa au căsătorit-o pe soră-sa și l-au însurat și pe fratele său, înzestrându-i⁵⁰⁴.

În cazul când ambii părinți nu mai erau în viață, misiunea de a înzestra fata și-o asumau frații. La 15 marie 1718, Solomon Bârlădeanul menționează că a dat „12 jărebii” din Călinești, ținutul Cernăuți, „ziastre lui Andrian păharnicului, căci îi ținea o soră”, care ulterior au fost date zestre de către Adrian lui Zosin Hatmanului, „căci îi ținea o fată”⁵⁰⁵. Uneori frații erau săraci și nu prea aveau cu ce înzestra sora. Într-un document din 24 septembrie 1750 este relatat un astfel de caz: „casa este data de zăstre fimeii lui Simion Cheșco, fiind e mai mica și măritând-o frații ei, popa Toader și popa

⁴⁹⁹ *Documente privind istoria Țării Moldovei în timpul Războiului ruso-turc*, vol.I (noiembrie 1806-iunie 1808), nr.566, p.503.

⁵⁰⁰ *DRH*, vol.XXI, p.338.

⁵⁰¹ *MEF*, vol.VIII, nr.103, p.138.

⁵⁰² *Ibidem*, nr.166, p.206.

⁵⁰³ *Documente bucovinene*, vol. IV, p.229

⁵⁰⁴ *Documente privitoare la istoria orașului Iași*, vol. VI, nr.54, p. 46-47.

⁵⁰⁵ *MEF*, vol.VIII, nr.20, p.39.

Coste, ficiorii popii Badiului, neavând nice bucate, numai niște stroiți și i-au dat și acea casă”⁵⁰⁶. Pentru atare situații, *Pravilniceasca Condică* stipula: „Frați cei săraci să fie siliți de a mărita pe surorile lor după puterea lor, dar să păzească cinstea neamului lor, adecă de a nu le mărita după obraze proaste și defăimate, pentru ca să scape de cheltuielile zestrelor”⁵⁰⁷. Sandul Costrăș, fiul Aniței care a fost fiica lui Ioniță Lența, da surorii sale Ruxanda, logodită cu Andrei Pădure, câteva părți mici în Boianciuc și Ciucur Mic, la 13 ianuarie 1794⁵⁰⁸. Obligația de a-i înzestra pe cei mai mici frați și surori revenea fratelui mai mare, iar în cazul decesului acestuia trecea către următorul frate. În cazul când sora deceda fără urmași, frații care au înzestrat-o puteau recupera zestrea.

După cum am remarcat mai sus, fetele puteau fi înzestrate și de către unchi, în special în cazul în care acestea rămâneau orfane sau dacă erau sărace, sau din alte motive. În acest context însă pentru Țara Moldovei apare o problemă, deoarece în vocabular termenului de rudenie *moș* se utiliza atât pentru a indica bunicul, cât și pentru a indica unchiul, ca și în cazul termenului *nepoată*, care era viabilă atât pentru nepoată de fiu/fiică, cât și nepoată de soră sau frate. Astfel, la 20 ianuarie 1800, Carpu paharnic dă „zăstri nepoată-me Tudosâicăi”⁵⁰⁹.

Fetele din „casa domnitorului” rămase orfane beneficiau de zestre din partea domnului, care se poziționa și ca ocrotitor al orfanilor⁵¹⁰. Spre sfârșitul sec. al XVIII-lea fetele orfane puteau beneficia de ajutor din Cutia Milelor.

Se întâlneau și cazuri când copiii nu erau înzestrați. Despre o astfel de situație a relatat Andrei Săpoteanul în diata din 30 ianuarie 1680, prin care lasă averea soției Dochîța: „căci cându ne-am împreunat amândoi, eu dzestre de la nine n-am luat, nice soțul mieu, ce ni-am ținut amândoi cum am putu(t) și cum ne-au dat Dumnădzău”⁵¹¹.

Izvodul de zestre, pe lângă faptul că prezenta situația economico-socială a familiei tinerei sau tânărului, fixa „în scris drepturile femeii asupra unui anumit tip de bunuri mobile și proprietăți, stabilește locul ei în sistemul succesoral, dar și în averea soțului”⁵¹². Zestrea avea o mare importanță pentru femeie, deoarece aceasta îi aparținea și o putea administra, iar „bunurile obținute din banii primiți zestre sau din vânzarea unor părți din zestre erau considerate tot bunuri dotale”⁵¹³. Zestrea era adeseori pomenită în contextul judecăților privind contestarea sau moștenirea unei moșii sau părți de

⁵⁰⁶ *Ibidem*, nr.181, p.221.

⁵⁰⁷ *Pravilniceasca condică*, p. 95-96.

⁵⁰⁸ *Documente bucovinene*, vol.IV, p.250.

⁵⁰⁹ *MEF*, vol. XI, p. 226–327.

⁵¹⁰ Barbu, V. *Ordo amoris*, p.243.

⁵¹¹ *Documente privitoare la istoria orașului Iași*, vol. II, nr. 526, p.470-471.

⁵¹² Vintilă-Ghițulescu, C. *Importanța*, p.132.

⁵¹³ Lazăr, P.-A. *Op.cit.*, p.19.

moșie, împărțire de avere etc. La 6 iulie 1807, în contextul examinării pricinii dintre Tudorachi Sava, sudit austriac, și Costachi Paleologu, medelnicer, pentru a treia parte din moșia Răcești, ținutul Soroca, se constată că această parte aparținuse lui Leca Sărdariul. Acest Leca, având 4 fete, „la căsătorie lor au dat zăstre fieștecăruie osăbit atât din moșii, ce-au avut, cum și din țigani” Partea de moșie cu pricina a fost dată Mariei, care s-a căsătorit cu Apostol Donici, de la care a trecut la fiul său, medelnicerul Lupul Donici, apoi „s-au dat cu zăstre răp(o)s(a)t(ului) pah(a)r(nic) Iancul Grecianu”. De la paharnic „cu zăstre o stăpânește și med(elni)ce(rul) Costachi Paliolog”⁵¹⁴. Zestrea femeii nu putea fi vândută fără acceptul proprietarei.

Zestrea era pomenită în legătură cu împresurarea de hotare a altor proprietăți, de exemplu, în contextul împresurării mănăstirii Dancului din Iași, cu moșii în ținutul Lăpușna, la 5 mai 1803 se amintește că „spătăreasa Safta Bogdăneasa a dat de zestre o moșie a dumisale, anume Scorțăștii, dum(nealui) banului Mătei Nițul”⁵¹⁵. Gheorghe Ciubucciul din Iași la 3 iulie 1783 vinde o casă și scrie, în calitatea sa de părinte, că fetele lui să nu pretindă, deoarece „când le-am măritat și au luat toată zăstre lor”⁵¹⁶.

Pierderea zestrei de către soț urma să fie suplinită. Astfel, în contextul unui conflict pentru țigani se pomenește despre un document la 18 iulie 1751, când se dă carte de volnicie Catrinii Șeptelicioae, „ca se-și apere despre despre cumnați frații bărbatului ei, pe un Andrei țaganul cu țaganca și copiilor”, arătând că țiganul a fost a soțului ei, care „i-ar fi prăpădit și zestrile ei, și cu alta nu era de unde să-și plinească zestrile ei, ce numai acel țigan au rămas”⁵¹⁷.

Părțile de moșie date zestre puteau fi vândute sau donate. La 8 iulie 1633, Ilinca, fata lui Oniul, vindea Tiței partea ei de zestre din satul Dinceni, cumpărată de tatăl ei de la Pilat: „Adecă eu Ilinca, fata Oniului, mărturisescu eu cu această scrisoare a mea cum eu, de bunăvoe mea, am vândut direaptă moșie a mea, ce au fost dată de tatăl miei Oniul, sân lui Simionce, mie zestre. Deci eu acum am vândut-o Tiții partea mea din satu, din Dinceni, ce au fost cumpărătură tătâne-mieu de la Pilat, din partea Zlătarului, a trie parte din stâlpul din gios și am luat o iapă cu mânzu și așijdere ce au fost cumpărat de la Urâta Lisa, am luat un bou”. Pentru certitudinea încheierii tranzacției au fost invitați mai mulți martori: „Și în tocmeala noastră fost-au Nechifor din Mirești și Gavril Vătămanu din Șătrăreni și Simion Berce de acolo și Nicoară de acolo și alți mulți oameni buni, săteni și megieși. Deci noi, văzându de bunăvoe lor tocmeală și deplină plată, noi pentru credința pusu-mi-am peceteile, ca să aibă

⁵¹⁴ *Documente privind istoria Țării Moldovei în timpul Războiului ruso-turc*, vol.I (noiembrie 1806-iunie 1808).

⁵¹⁵ *MEF*, vol.XII, nr, 138, p.156-157.

⁵¹⁶ *MEF*, vol. X, nr.116, p.158.

⁵¹⁷ *Ibidem*, nr.89, p.128-131.

a-ș face și dres domnescu. Și eu Andronic Săcescul am scris să știe. S-au scrisu la Șătrăreni. Ilinca iscal, 7141 (1633) iulie 8⁵¹⁸. Prezența martorilor era o garanție ca cumpărătura să nu fie contestată ulterior. Sursele menționează numeroase vânzări și donații ale părților de zestre⁵¹⁹. La vânzarea zestrei se bazau pe dreptul de protimisis, în caz contrar cumpărătura putea fi contestată. Un astfel de caz este remarcat la 28 martie 1732, când Carpul sulgerul se judecă pentru dreptul de răscumpărare a unui heleșteu de pe apa Bâcului, arătând că a fost al „moșu-său, a lui Ionășcuță Rusulețu, fost logofăt mare”, care l-a dat zestre fiicei sale Antimia, iar un nepot de fată a Antimiei l-a vândut Mogâldei Brăescului, mare medelnicer. Acest Mogâldea „au primitu și pe Pânășăști, pe giumătate dea hăleșteu, n-au întrebat pe nime din neamul lui Ionășcuț”. Hotărârea lui Grigore Ghica a fost explicită: Carpu întoarce banii Pânășeștilor și îi lasă să scoată peștele, astfel proprietatea revine înapoi neamului⁵²⁰.

În afară de aceasta, zestrea putea fi lăsată gaj, dacă a împrumutat o sumă de bani. La 9 decembrie 1735, Anița Bănărița, fata Lupului vistiernic, a împrumutat de la Mitropolitul Antonie 50 de lei, punând drept gaj o moșie dată zestre, și s-a obligat să restituie toți banii până în luna mai. În caz că nu va putea achita împrumutul, Mitropolitul putea să scoată moșia la vânzare, chiar și stabilind pe acesta un preț mai mare, din care să-și poată opri suma împrumutată, iar diferența s-o dea Aniței: „Adecă eu, Anița Bănărița, fata Lupului vist(iernic), făcut-am adevărat și încredințat zapisul meu la cinstită mâna sfinții sale părintelului chir Antonie mitropolitul precum să știe că m-am rugat sfinții sale de mi-au făcut bine cu cincidzăci de lei, bani noi; și pentru acești bani i-am pus sfinții sale zălog o moșie ce-i în sat în Fauri, care-mi iaste mie dreaptă ocină de la părinții miei, dată mie dzestre...Și această moșie am pus-o zălog pîn(ă) la luna lui mai; nedându-s(e) banii la dzi, să să prețaluiască moșie și de a fi moșie să facă mai mult la acești bani, să ne mai dea părintele ce s-a mai socoti și să fie a sfinții sale”⁵²¹.

Zestrea putea fi lăsată moștenire fie verbal, fie în scris, dar deja din sec. al XVII-lea tot mai des era indicată în testamente, specificându-se cine urma să fie beneficiarul. În diata Mariei Cantacuzino din 7 februarie 1747 se menționa că a primit „un satu pe Prut, anume Măleștii, ce mi-s zestri de la tatăl meu”⁵²².

⁵¹⁸ DRH A. Moldova, vol. XXI (1632- 1633), volum intocmit de C. Cihodaru, I. Caprosu și L. Simanschi, București, 1971, p. 338-339.

⁵¹⁹ MEF, vol.VIII, nr. 39, p. 66, nr.94, p.125, nr. 103, p.138-139.

⁵²⁰ Ibidem, nr.77, p.108-109.

⁵²¹ Documente privitoare la istoria orașului Iași, vol. IV. Acte interne(1726-1740), editate de Ioan Caproșu, Iași, 2001, p. 186.

⁵²² MEF, vol.VIII, nr. 163, p.202-204.

Foia de zestre este o componentă nelipsită a logodnei, indiferent de categoria socială din care făcea parte fata. Componenta ei se deosebea în funcție de situația familiei tinerilor: fetele de boieri sau de negustori înstăriți erau înzestrate destul de bogat, dar și în interiorul categoriei acestea erau diferențe mari, iar fetele de țărani și orășeni mai modest. Totul era notat cu precizie. Lucrurile și proprietățile incluse în izvod treceau în casa viitorului ginere la nuntă.

2.3. Concluzii la Capitolul 2

În urma cercetării statului de celibatar al tinerilor și a peșitului și logodnei în Țara Moldovei în sec. al XVII-lea- începutul sec. al XIX-lea și a analizei principalelor caracteristici și particularități ale acestora, a comportamentului populației vizând încheierea și ruperea logodnei, întocmirea unei foi de zestre etc. am ajuns la următoarele concluzii:

Toți bărbații tineri necăsătoriți din Țara Moldovei, considerați apți pentru a întemeia o familie, indiferent de categoria socială, în sursele sec. al XVII-lea – începutul sec. al XIX-lea erau numiți respectiv *holtei/burlac/flăcău*, iar tinerele – *fată mare, fecioară și govă*. Perioada de până la căsătorie era numită *holteire*.

Holteii se împărțeau în *holtei de vârstă* și *holtei copilandrici (care nu sunt de vârstă)*, iar *holteii de vârstă* mai puteau fi numiți *holtei întregi* sau *holtei cu mustăți*. *Holteii de vârstă* se împărțeau în cel care „are casă și este fără de părinți și holtei de vârstă ce are casă cu părinți”. Aceștia din urmă se mai diferențiau în cei ce „șed în cas(ă) cu tată-său” și cei „cu mame”. Atributivele enumerate se utilizau pentru toți holteii, indiferent de categoria socială din care făceau parte și se aplicau în corespundere cu vârsta, în legislație fiind stabilită vârsta de responsabilitate a tinerilor, fapt reflectat în opinia contemporanilor. Foarte rar se utilizau determinativele *flăcău* și *burlac*.

Reieșind din mentalitatea timpului, un mare rol era atribuit comportamentului impecabil al tinerei, *fată fecioară*, care urma să-și păstreze virginitatea până la căsătorie. În caz contrar tânăra era dur sancționată de societate, dar putea fi renegată și de propria familie, iar în cazul nașterii unui copil acesta urma să suporte consecințele nașterii sale ilegitime. Familia tinerei era și ea stigmatizată. Însă se întâlneau și cazuri când se utiliza o astfel de situație pentru a obține completarea foii de zestre. De remarcat este faptul că pentru tânăra era practic imposibil de a-și dovedi nevinovăția. Acest clișeu este caracteristic pentru întreg spațiul românesc.

Pentru întreg spațiul românesc, la românii ortodocși, în categoria etapelor prenuptiale, cele ce precedau cununia, se încadrau peșitul și logodna, scopul cărora era crearea unei noi familii prin căsătoria a doi tineri, dar și punerea bazei economico-financiare a acesteia. Aceste etape erau însoțite

de o serie de obiceiuri și tradiții caracteristice românilor atât din Țara Moldovei, cât și din Țara Românească și Transilvania. Nu întotdeauna a fost posibil de evidențiat ceva specific.

Prin peșit fata se cerea în căsătorie, iar persoanele care mijloceau încheierea logodnei, de obicei bărbați, în documentele din Țara Moldovei din sec. al XVII-lea – începutul sec. al XIX-lea erau numiți *peșitori*, *mijlocitori* și *lehăi*, în frunte cu un *staroste*, iar în Țara Românească se mai numeau *călțunari*. Peșitorii erau aleși în dependență de categoria socială a familiilor tinerilor. Astfel, în calitate de peșitori în familiile de boieri apar marii boieri, domnii țării și reprezentanții clerului de diferit rang (de la partiarh, la arhimandrit și mitropolit), iar în familii de rând – oamenii stimați din localitate.

În cazul când peșitul se încheia cu succes, se trecea la logodnă, care putea fi oficializată atât acasă la unul din tineri, de obicei la fată, cât și în biserică, în acest caz precedea slujba *Cununiei* și însuma o serie de rugăciuni și ritualul punerii inelelor .

Pentru a se logodi, tinerii trebuiau să întrunească o serie de condiții, care în Țările Române erau preluate prin filieră bizantină, fiind stabilite și în codurile de legi: consimțământul liber și personal al logodnicilor; o anumită vârstă prevăzută de legislație; consimțământul părinților; sănătatea fizică și mentală a logodnicilor; lipsa unui alt angajament de logodnă al persoanei; lipsa legăturilor de rudenie între cei ce urmează a se logodi. În mare parte, în Țara Moldovei în sec. al XVII-lea – începutul sec. al XIX-lea aceste condiții erau respectate. Ruperea logodnei se putea face doar în unele cazuri prevăzute de dreptul canonic.

În cadrul logodnei, în special în familiile de boieri, se făcea schimbul de inele, totodată se semna izvodul de zestre, care era o componentă importantă a obiceiului logodnei. Izvodul de zestre includea toată averea mobilă și imobilă dată fetei care se mărita.

Pentru Țara Moldovei în sec. al XVII-lea – începutul sec. al XIX-lea este specific faptul că putea fi înzestrat și băiatul care se însura.

În cazul când unul dintre părinți deceda, datoria de a înzestra fiica îi era delegată părintelui rămas în viață. În situația decesului ambilor părinți, fata era înzestrată de frații mai mari rămași în viață. Fata putea să fie înzestrată și de alte rude, în special de bărbați. Fetele rămase orfane puteau fi ajutate din Cutia Milelor.

Foaia de zestre în Țara Moldovei, dar și în Țara Românească, era întocmită în conformitate cu formularul bizantin. Întocmirea foilor de zestre subliniază respectarea tradițiilor și obiceiurilor locale păstrate în tradițiile prenuptiale, în special la capitolele înzestrarea fetelor, care, pe lângă proprietăți funciare, primeau anumite obiecte/lucruri necesare pentru gospodărie, haine, bijuterii etc. Anume lucrurile enumerate în foile de zestre, inserate la capitolele articole de vestimentație, argintărie, obiecte

pentru bucătărie, lucruri pentru dormitor, lucruri pentru decorul interiorului casei sunt surse indispensabile pentru elucidarea vieții cotidiene a familiilor de boieri, în special a obiceiurilor ce țin de comportamentele alimentare, de domeniul vestimentației și a modei, dar și în evidențierea anumitor elemente ce țin de aspectul interiorului casei. Totodată, foile de zestre sunt indicator al preluării unor obiceiuri din exterior și fixează locul împrumuturilor în viața cotidiană a populației din Țara Moldovei. În același timp izvodul de zestre este și un izvor neprețuit de cercetare a influenței lingvistice, numeroși termeni utilizați pentru denumirea unui articol vestimentar, a unei ustensile, a unei bijuterii sau a unei culori fiind o dovadă în acest sens, astfel fiind și mai bine vizibilă influența exterioară, în special cea turcă.

În timpul logodnei era stabilită ziua nunții, însă timpul până la nuntă putea varia. O logodnă încheiată cu succes se finaliza cu ospăț, care se diferenția în funcție de starea financiară a familiei. Urmău o serie de obiceiuri și tradiții de pregătire a legitimării căsătoriei.

3. ÎNCHEIEREA CĂSĂTORIEI ÎN ȚARA MOLDOVEI ÎN SEC. AL XVII-LEA – ÎNCEPUTUL SEC. AL XIX-LEA: CONDIȚII, LEGISLAȚIE ȘI REALITĂȚI

În sec. al XVII-lea – începutul sec. al XIX-lea, problema căsătoriei în Țara Moldovei era ghidată de dreptul matrimonial ortodox, fiind supusă prevederilor dreptului canonic. Instituția căsătoriei se afla în vizorul societății, sub controlul Bisericii și al statului⁵²³, relațiile familiale fiind reglementate în corespundere cu normele religioase și morale ale comunității, deoarece aveau impact nu numai asupra membrilor familiei date, dar și asupra comunității în care locuiau, asupra mentalului colectiv, asupra întregii societăți. Totodată, pentru sec. al XVII-lea – începutul sec. al XIX-lea, atât în Principatele Române, cât și în Transilvania, statul recunoștea căsătoria drept „act civil patronat de biserică, dând putere de lege unor practici statornicite prin intermediul tradiției”⁵²⁴ și acorda Bisericii dreptul „de a supraveghea și de a interveni în probleme ținând de viața privată a indivizilor”, deoarece Biserica manifesta „un adevărat control al comportamentului moral și social al individului în mijlocul comunității, fapt justificat prin rolul esențial atribuit căsătoriei în bunul mers al societății”⁵²⁵.

Condițiile necesare pentru validarea unei căsătorii a ortodocșilor pot fi grupate pe câteva criterii: a) religioase; b) etice; c) fizice; d) sociale. În categoria *normelor religioase* se înscriu: Botezul valid al mirilor; calitatea de membri ai Bisericii Ortodoxe (pentru miri) cu toate drepturile ce le revin; credința ortodoxă a mirilor; lipsa gradului de rudenie spirituală între miri⁵²⁶; persoanele trebuiau să fie libere de alte legături de căsătorie; lipsa jurământului fecioriei sau călugăriei dat de miri; ortodocșii

⁵²³ Solcan, Ș. *Familia în secolul al XVII-lea în Țările Române*. București, Editura Universității din București, 1999; Barbu, V. *De bono conjugali*. București, Editura Meridiane, 2001; Idem. *Ordo Amoris. O istorie a căsătoriei în Țara Românească în secolul al XVII-lea*. București, Editura Academiei, 2011; Vintilă-Ghițulescu, C. *În șalvari și cu ișlic. Biserică, sexualitate, căsătorie și divorț în Țara Românească a secolului al XVIII-lea*. București, Humanitas, 2004; *De la comunitate la societate. Studii de istoria familiei din Țara Românească sub Vechiul Regim*, coordonator V. Barbu. București, Institutul Cultural Român, 2007; *Viața familială în spațiul românesc în secolele XVIII-XX*. Coordonatori: Ioan Bolovan, Diana Covaci, Daniela Deteșan, Marius Eppel, Elena Crinela Holom. Supliment al „Romanian Journal of Population Studies”. Presa Universitară Clujeană, 2010; *Families in Europe between the 19th and the 21st Centuries. From Traditional Model to Contemporary PACS*, coord. Antoinette Fauve-Chamoux, Ioan Bolovan. Cluj-Napoca: Editura Presa Universitară Clujeană, 2009; Bolovan, I., Bolovan, S. *Biserică și familie la românii din Transilvania în sec. al XIX-lea*. În: *Anuarul Institutului de Istorie Cluj-Napoca*, 1992, 31, p. 93-102; Zabolotnaia, L. *Femeia în relațiile de familie din Țara Moldovei în contextul European până la începutul sec. al XVIII-lea (Căsătorie, logodnă, divorț)*. Chișinău, 2011.

⁵²⁴ *Ibidem*.

⁵²⁵ Doltu, Daniela. Momente fundamentale ale vieții de familie în Moldova (1832- 1856): încheierea căsătoriei. În: *Buletinul cercurilor științifi ce studențești. Arheologie- Istorie- Muzeologie*, 2000, nr.6, p.143-148; Mârza, Daniela. *Femeia între familie și societate în Moldova regulamentară*. În: *Despre femei și rolul lor în România*, coord. Alin Ciupală. București, 2004, pe <http://ebooks.unibuc.ro/istorie/ciupala/femeiaintrefamilie.htm>

⁵²⁶ A se vedea 4.4. Interdicții de căsătorie în cazul rudeniei

au permisiunea de a se căsători de trei ori, cea de-a patra căsătorie era interzisă⁵²⁷. În categoria *normelor etice* pot fi incluse: lipsa gradelor de rudenie care interzic căsătoria; libera dorință a tinerilor; consimțământul părinților; conduita morală ireproșabilă, în special a fetelor (fecioria). *Normele fizice* se referă la sănătatea fizică a partenerului și integritatea fizică reclamată; deplinătatea facultăților mentale; vârsta corespunzătoare pentru căsătorie (la prima căsătorie). Printre *normele sociale* pot fi evidențiate: supus al unui stat cu drepturi depline; aprobarea autorităților ecleziastice sau civile, în caz de necesitate (în cazurile căsătoriilor interconfesionale sau intersociale); dovada dezlegării cununiei precedente, în cazul căsătoriilor repetate⁵²⁸; vârsta corespunzătoare pentru căsătorie (marea diferență de vârstă a mirilor).

În situația când condițiile canonice nu erau îndeplinite, apăreau impedimente la căsătorie, care în istoriografie sunt calificate drept piedici sau obstacole care se opun legalității încheierii unui mariaj⁵²⁹. Acestea erau depistate în cadrul procedurii obligatorii de cercetare a mirilor. În dreptul canonic ortodox impedimentele referitoare la căsătorie se clasifică în impedimente absolute și impedimente relative⁵³⁰. Cele absolute „împiedică căsătoria unei persoane cu oricare altă persoană și atrag după sine nulitatea căsătoriei”⁵³¹, iar cele relative „opresc o persoană să se căsătorească numai cu o anumită altă persoană, atrăgând după sine sancțiuni administrative”⁵³². Impedimentele relative, numite și impedimente condiționate(le), care interzic căsătoria între anumite persoane din cauza legăturilor lor familiale sau spirituale, includ impedimente legate de relațiile de rudenie, precum: rudenii de sânge, rudenii prin alianță (cuscria sau afinitatea), rudenii spirituală⁵³³; răpirea, adulterul, deosebirea de religie etc.⁵³⁴

În capitolul dat vor fi examinate procedura de cercetare a mirilor pentru depistarea impediamentelor și pentru respectarea condițiilor încheierii unei alianțe matrimoniale, particularitățile

⁵²⁷ A se vedea 5.3.1. Cea de-a doua și a treia căsătorii – între permisiune condiționată și realitate și 5.3.2 Cea de-a patra căsătorie – mariaj interzis.

⁵²⁸ Floca, Ioan N. *Administrarea Sfintei Taine a Cununiei*. În: *Drept canonic ortodox, legislație și administrație bisericească*, vol. II. Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, 1990.

⁵²⁹ Idem. Impedimente la căsătorie și cununie. În: *Mitropolia Ardealului*, XXXIV, 1989, nr. 1, p. 30; Idem. Rudenia ca impediment (piedică) la căsătorie și cununie. În: *Studii Teologice*, 1992, nr. 1–2, p. 18; Ivan, Iorgu D. Căsătoria – Sfântă Taină a Bisericii și instituție juridică a Statului. În: *Biserica Ortodoxă Română*, CI, 1983, nr. 9–10, p. 740; Marieta Maria Soreață, *Dreptul familiei*. Craiova: Editura Universitaria, 2005, p. 58.

⁵³⁰ Milaș, N. *Dreptul bisericesc oriental*, trad. rom. de D. I. Cornilescu și V. S. Radu. București, 1915, p.488; Floca, Ioan N. *Impedimente la căsătorie și cununie*, p.30; Idem, *Rudenii ca impediment la căsătorie și cununie*, p.18; Ivan, Iorgu D. *Căsătoria – Sfânta Taină a Bisericii*, p.740; Vladimirescu, Mihai Valentin I., Constantinescu, Iulian Mihai L. Rudenia fizică și ideea de paternitate în dispozițiile canonice ale Sfântului Vasile cel Mare (I). În: „*Altarul Banatului*”, 2010, nr. 1-3, p.13-41; *Ibidem* (II). În: „*Altarul Banatului*”, 2010, nr. 4-6, p. 36-58.

⁵³¹ Floca, Ioan N. *Impedimente la căsătorie și cununie*, p.30; Idem, *Rudenii ca impediment la căsătorie și cununie*, p.18.

⁵³² *Ibidem*.

⁵³³ Vladimirescu, Mihai Valentin I., Constantinescu, Iulian Mihai L. *Rudenii fizică*, p.17

⁵³⁴ Milaș, N. *Dreptul bisericesc oriental*, p. 495.

Sfintei Taine a Nunții și a serviciului religios în Țara Moldovei, însoțit de o serie de tradiții și obiceiuri, analiza obiceiurilor de la ospățul de nuntă, dar și fenomenul căsătoriilor mixte la est de Carpați, cercetându-se câteva studii de caz⁵³⁵.

3.1. Procedura de cercetare: prevederi canonic-legislative și realitate cotidiană

În Țara Moldovei, ca și în Țara Românească și Transilvania, în perioada sec. al XVII-lea – începutul sec. al XIX-lea încheierea căsătoriei era precedată de o anumită procedură de cercetare pentru ambii tineri, pentru a vedea dacă sunt îndeplinite toate condițiile și a exclude impedimentele pentru căsătorie: „Și fără de a nu să numi cu nume amândoa feațele ceale ce vor să să cunune, și fără cercetare, ca nu cumva să fie vreo pricină, de carea opreaște sf(â)nta pravilă, care pecetluituri sânt să se ia de la protopopul, sau epistatul ce va fi rânduit asupra acestei trebi”⁵³⁶. În comunitățile ortodoxe procedura de cercetare urma să fie efectuată de către preotul paroh al Bisericii Ortodoxe, enoriași ai cărora erau tinerii. În cazul când mirii erau din aceeași localitate nu existau probleme, iar în cazul când mirii erau din localități diferite, cercetarea se făcea de către fiecare preot separat. Punctele de cercetare erau: liberul consimțământ al tinerilor, acceptul părinților, vârsta necesară, gradul de rudenie existent, iar în cazul recăsătoriilor dacă au drept la recăsătorie, în cazul respectării tuturor condițiilor și a lipsei impedimentelor obținând permisiune de căsătorie.

Una dintre condițiile încheierii căsătoriei prevedea acordul tinerilor pentru cununie și acest act trebuia să fie benevol. Referitor la această prevedere în *Vactiria*, despre care am remarcat anterior că era o variantă românească a Cârjei Arhieresti, se menționa: „măcar sub stăpânie, măcar de capul lor de vor fi cei ce vor să să însoare, nunta nu să va face până nu să vor tocmi între dânșii cei ce vor să se însoare”⁵³⁷. Totodată, trebuia să fie și acceptul părinților tinerilor pentru viitoarea căsnicie, fapt stipulat de nomocanoanele utilizate în Țările Române. Astfel, în *Syntagma lui Matei Vlastares* era stipulat: „Căsătoria nu se încheie decât dacă consimt atât cei ce se unesc, cât și cei ce-i au în putere. Nu conviețuirea bărbatului cu femeia face căsătoria, ci vrerea lor de a încheia căsătoria”⁵³⁸, iar în

⁵³⁵ A se vedea detaliat în Felea, A. *Fenomenul căsătoriilor mixte la est de Carpați (sfârșitul secolului al XVI-lea-începutul sec. al XIX-lea)*. Chișinău: Lexon-Prim, 2021; Idem, *Din istoria căsătoriilor mixte în spațiul românesc: căsătoriile ortodocșilor cu romano-catolicii în Țara Moldovei până în sec. al XIX-lea și teritoriul dintre Prut și Nistru*. În: *Bogăția multiseculară a legăturilor istorice și culturale polono-române*. Suceava, 2014, p.114-136.

⁵³⁶ Plugaru, Ș., Candu, T. *Episcopia Hușilor și Basarabia (1598-1949)*, Iași, s.a., d.27, p.231.

⁵³⁷ *Vactiria* / adevă Cârja arhierescă acum întâiu / tălmăcită duple limba ellinească pre /limba moldovenească. Cu osărdiea și toată cheltuială Preaosvințitului Mitropolit al Moldovii: / Kir Iacov /Iară tălmăcitor al aceștii cărți au fost cuviosul întru ieromonași kir popa / Cosma. La anii 7262 / fiind și diortosită de dascalul Duca de la / Thasos. În: *Intregiri. Buletinul Institutului de Istoria vechiului drept românesc*, închinat celor 30 de ani de existență a Universității populare din Vălenii de Munte și ctitorului ei, Nicolae Iorga, Iași, 1938, p.23.

⁵³⁸ *Алфавитная синтагма Матфея Властыря. Собрание по алфавитному порядку всех предметов, содержащихся в священных и божественных канонах*, Москва, 2006, ре https://azbyka.ru/otechnik/Matfej_Vlastar/Alfavitnaia_Sintagma/.

Hexabiblu lui *Harmenopulos* se preciza: „Căsătoria nu se poate săvârși fără învoiala de bună voie a celor ce intră în ea și fără învoirea aceluia sub a căror putere se află; căsătoria ce se încheie fără învoirea părinților nu are tărie”⁵³⁹. Totodată se concretiza: „... până nu să vor tocmi între dânsii și cei ce îi au sub stăpânia lor. Cei ce ieste de sineși stăpânitor și deplin la vârstă, acela și fără voia tatălui său poate să se însoare”⁵⁴⁰. Faptul că părinții decideau și acceptau mariajul este remarcat în 1781 de Bălașa, fiica stolnicului Toader Carp, care în diata sa remarcă: „întâi m-au măritat părinții mei după Vasăli Scărlet sârdariul”⁵⁴¹. Deși se sublinia faptul că tatăl nu putea obliga copilul să se căsătorească: „De vei fi supt stăpânirea părinților tăi, să-ți petreci viața cu înțelepciune și cu fericire, nu să cade tatălui tău să te silească a te însura”⁵⁴², totuși societatea nu agreea încălcarea cuvântului părintesc, ceea ce demonstrează trăinicia și conservarea tradițiilor. Aceeași situație se înregistra și în Țara Românească, în acest sens Mitropolitul Antim Ivireanul remarcă: „Acel obicei rău ce au unii de trag fetele oamenilor de fug cu dânsle fără de știrea părinților unile cu voia lor, altele fără voia lor, apoi pe urmă pun mijlocitori de-i iartă părinții, pe unii ca aceia să nu-i cununați nici la beserică să-i priimiți și să aibă voie protopopul să globească pre fată cu bani 200, iară pre fecior să-l globească vorniceii cu bani 400. Și până nu va merge la arhiereul lui să ceară ertăciune și săi facă răvaș de cununie să nu fie priimit”⁵⁴³.

Consimțământul părinților era important din mai multe puncte de vedere: din punct de vedere moral – de demonstrare a respectului față de părinți și față de normele stabilite în comunitate; din punct de vedere economic – deoarece încălcarea voinței părinților atrăgea după sine fie dezmoștenirea, fie neînregistrarea, iar acceptul - consolidarea unor proprietăți; și, nu în ultimul rând, din punct de vedere social: păstrarea condiției sociale a ambilor tineri. Această prevedere a fost legiferată în Țara Românească în 1780 prin *Pravilniceasca Condică*, care stipula despre obligația „să păzească cinstea neamului lor” și să nu permită mariajul cu „obrazе proaste și defăimate”⁵⁴⁴. Totuși, în astfel de cazuri este greu de relatat despre anumite sentimente ale tinerilor, înclinând spre dimensiunile economico-financiare și sociale, deci spre interesul familiilor de a consolida patrimoniul și de a se înrudi cu „neamuri bune” și nu cu „obrazе proaste”, de aceea susținem opinia lui Mircea Brie că o societate tradițională „conservă căsătoria dominată de interesul material”⁵⁴⁵, deși se admite și dragostea între

⁵³⁹ *Hexabiblu* lui *Harmenopolos*. Cartea Românească, 1921, cartea IV, tit. IV, 2 și 3.

⁵⁴⁰ *Vactiria*, p.24.

⁵⁴¹ *Documente basarabene*, vol.I. , nr. XII, p.15.

⁵⁴² *Ibidem*.

⁵⁴³ Ivireanu, A. *Opere*, București, 1972, p.394.

⁵⁴⁴ *Pravilniceasca Condică*, București, 1957, p.94.

⁵⁴⁵ Brie, M. *Căsătoria în nord-vestul Transilvaniei (a doua jumătate a secolului XIX – începutul secolului XX). Condiționări exterioare și strategii maritale*. Oradea, 2009, p. 61.

tineri. După cum remarcă cercetătorii instituției căsătoriei, în mediul elitelor o politică importantă „pentru capul familiei” o constituia crearea de noi alianțe, în acest sens un rol aparte aveau strategiile matrimoniale și formarea solidarității și relațiilor⁵⁴⁶. Astfel, domnul Țării Românești Constantin Brâncoveanu, căutând mireasă pentru fiul său Constantin, a găsit-o în Moldova: „...cercetând ca să afle vreo cocoană vrednică ca să-l căsătorească și neputând afla aici în țară nici de cum, cercetat-au Măria Sa prin ginerele Măriei Sale Neculai Ruset Postelnicul, și la Moldova și așa aflând o cucoană a lui Balș Stolnicul, foarte frumoasă, blândă și înțeleaptă”⁵⁴⁷, Anița Balș, cu care și l-a căsătorit în 1706⁵⁴⁸.

În familiile domnitoare un rol aparte în strategia matrimonială aveau alianțele dinastice⁵⁴⁹, astfel că în special copiii, în special fetele, din familiile domnești erau nevoiți să se căsătorească pentru a soluționa anumite probleme sau ambiții politice ale tatălui domnitor. Pentru perioada cercetată reprezentative sunt căsătoriile fiicelor domnilor Țării Moldovei Ieremia Movilă și ale Vasile Lupu, deși nu excludem în unele cazuri să fie prezente și sentimentele de dragoste. Despre căsătoria Ruxandrei, fiica lui Vasile Lupu, cu Timuș Hmelnițki, în 1652, cercetătorii subliniază că a fost un mariaj politic, un mariaj impus de circumstanțe politice, deși a avut propuneri mult mai prestigioase. Această alianță matrimonială a avut un impact major asupra relațiilor moldo-polono-ucrainene, reprezentanții Curții Domnești de la Iași și „atamanul cazacilor” fiind uniți prin legătură de rudenie prin alianță, cu cei din Polonia fiind deja în relații de rudenie prin căsătoria Mariei cu Ianusz Radziwill, iar scopul final al ambițiosului domn al Țării Moldovei a fost întărirea poziției Moldovei pe arena internațională⁵⁵⁰.

⁵⁴⁶ Vintilă-Ghițulescu, C. Familie și societate în Țara Românească (secolul al XVII-lea). În: *Studii și Materiale de Istorie Medie*, vol. XX, 2002, p. 91.

⁵⁴⁷ Greceanu, Radu. *Istoria Domniei lui Constantin Basarab Brâncoveanu Voievod (1688-1714)*. Studiu introductiv și ediție critică întocmită de Aurora Ilieș. București: Editura Academiei Republicii Socialiste România, 1970, cap. LXXIII.

⁵⁴⁸ Solcan, Ș. *Femeile din Moldova, Transilvania și țara Românească în Evul Mediu*. București, 2005, p.16.

⁵⁴⁹ Gorovei, Șt. S. *Alianțe dinastice ale domnilor Moldovei (secolele XIV-XVI)*. În: *România în istoria universală*, vol. I. Iași, 1987, p. 688; Blaj, P. *Mariaje româno-polone în evul de mijloc (sec. XIV-XVII)*. În: *Relații polono-române. Materialele simpozionului*. Suceava, 2004, p. 229-235; Zabolotnaia, L. *Raporturile dinastice și rolul „diplomației de mariaj”*, în *Relațiile moldo-polone în a doua jumătate a secolului al XIV-lea – mijlocul secolului al XVII-lea*. Chișinău, 2004; Idem, *Rolul „diplomației de mariaj” în relațiile moldo-polone (XVI - mij. XVII)*. În: *Tyragetia*. Anuar. XII, Chișinău, 2003, p. 121-127; Idem, *Raporturile dinastice moldo-polone la sfârșitul secolului al XVI-lea- începutul sec. al XVII-lea*. În: *Revista de istorie a Moldovei*, 2004, nr.1. Materialele simpozionului științific internațional moldo-polon consacrat marelui hatman al Coroanei Stanislaw Żółkiewski, p. 43-51; Idem, *Moldawsko-polskie przymierza dynastyczne na początku XVII wieku*. În: *Revista de istorie a Moldovei*, 2004, nr.1. Materialele simpozionului științific internațional moldo-polon consacrat marelui hatman al Coroanei Stanislaw Żółkiewski, p. 96-105.

⁵⁵⁰ Eremia, I. *Relațiile externe ale lui Vasile Lupu (1634-1653)*. Chișinău, 1999, p.246-247; Мискевка, В., Маринеску, Ф. *Роксандра Хмельницкая (дочь Василия Лупу) и ее завещание от 15 января 1667 года*. În *Factorul feminin în istorie. Culegere de studii și documente*. Chișinău: CEP USM, 2012, p.203-204; L. Zabolotnaia, *Între politică și destin*, p.23.

Deși pravilele interziceau căsătoriile fără voia părinților, totuși, astfel de mariaje, unele probabil rezultate din dragoste, încheiate cu cununie, sunt certificate de sursele epocii. Printre ele se încadrează situațiile de răpire a fetelor în scopul căsătoriei cu ele, presupunem că inițial în aceste cazuri nu fusese primit acceptul părinților, deși în unele regiuni se înregistra tradiția de a fura mireasa. Cazurile de răpire, conform legislației timpului, pot fi clasificate în câteva categorii, în dependență de categorie fiind stabilită pedeapsa răpitorului. Astfel, răpitorul plătea doar o amendă sau chiar era iertat dacă răpirea a fost cu acordul fetei și puteau fi cununați, stipulându-se condiția că „se vor iubi amândoi, răpitoriul cu fata răpită”, fiind și unul dintre puținele cazuri când se vorbește despre dragostea tinerilor, chiar dacă a fost în dezacord cu acceptul părinților. Însă în cazul când fata a fost împotriva răpirii, făptașul urma să plătească cu viața⁵⁵¹. Ca să fie valabilă căsătoria, în cazul răpirii, tinerii trebuiau să meargă la părinții fetei și după aceasta să se căsătorească. În caz contrar căsătoria „nu-i bună de nemica”⁵⁵². Într-o inscripție marginală, făcută de un Costea Ioniță după 1732 pe *Învățătura preoților pe scurt de șapte taine*, se relatează despre fuga acestuia cu o fată și cununia fără acceptul rudelor: „Adică eu, Ionițe ce am fugit cu o fată din satul Tupilați și rudele nelăsând să o iau am venit la sfinția sa preotul Irimie, am cerut această Dumnezeuiască Pravilă și nevrând preotul a mă milui, am venit la sfinția ta de ne-am cununat”⁵⁵³. În cazul redat, primul preot la care s-au adresat tinerii a ținut cont de prevederile nomocanoanelor și nu i-a cununat, pe când al doilea preot a acceptat să-i cunune, acest caz dovedind că se întâlneau și căsniciile legitime fără binecuvântarea părintească.

Cazurile de căsătorie fără consimțământul părinților, după cum am remarcat, atrăgeau după sine dezmoștenirea. O astfel de situație este menționată la 6 martie 1629, când, conform legii țării, a fost examinat și judecat cazul lui Luchiiian, diac, și frații săi împotriva surorii lor Irina, toți copii ai lui Gligorie, diac, pentru întărirea voinței tatălui cu privire la moștenire. În urma examinării situației s-a constatat că Irina n-a obținut binecuvântarea părintească pentru căsătoria dorită. Fiica a mers împotriva cuvântului părintesc și s-a căsătorit cu un țăran. Drept rezultat, Gligorie, diac, „dinainte a oameni buni săteni de sat” s-a „lepădat” de fiica sa și a dezmoștenit-o. După moartea tatălui, frații au mers să întărească voința. Domnul Miron Barnovschi a confirmat voința tatălui, constatând „cum n-au trebuit aceluși copil ascultare tătâne-său, așa nici treabă să nu aibă cu ocinile lui”⁵⁵⁴. O situație asemănătoare este redată în contextul unei indicații din 2 august 1809 de demolare a odăii făcute de Maria Pojârșița pe partea de fânațe a postelnicelului Iordache Varzari. În urma cercetării cazului s-a

⁵⁵¹ CR, gl.32, 39, 38, p.133; *ÎL*, gl.259/38, 39, p.262.

⁵⁵² CR, gl.32/9, 11, p.131; *ÎL*, gl.9,11, p.259.

⁵⁵³ *Însemnări de pe manuscrise și cărți vechi din Țara Moldovei*. Un corpus editat de I. Caproșu și E. Chiaburu, vol. I (1429-1750). Iași, 2008, p. 464.

⁵⁵⁴ *DRH A. Moldova*, vol.XX (1629-1631), volum întocmit de I. Caproșu și C. Burac. București, 2011, nr. 24, p.25.

constatat că numita Marie a fost înstrăinată de la moștenire probabil de către tatăl ei Pavel Varzari, fapt confirmat prin diata lui din octombrie 1799, deoarece „fără voia lui ar fi fugit după un Toader Pozdircă și l-au rușinat”⁵⁵⁵, deci a fugit și s-a căsătorit fără binecuvântarea părintească, ceea ce însemna dezonorarea familiei.

O altă condiție a încheierii mariajului era vârsta corespunzătoare căsătoriei. Despre vârsta celor care doreau să se căsătorească în Țara Moldovei și respectarea canoanelor Bisericii Ortodoxe, Dimitrie Cantemir în *Descrierea Moldovei* remarca: „Moldovenii își dau în căsătorie copiii la vârsta de atâția ani, câți prescriu pentru căsnicie sfintele canoane”⁵⁵⁶. Nomocanoanele conțineau un șir de prevederi referitor la vârstă, de la bun început vom remarca faptul că se va lua în considerație doar vârsta la prima căsătorie, care în principiu coincidea cu vârsta de logodnă, dar totodată între logodnă și căsătorie trecea o anumită perioadă. În *Syntagma lui Vlastares* cu referire la vârstă se preciza: „Se cere ca băieții să fie puberi, iar fetele, apte pentru bărbat, adică <băieții> să fie trecuți de 14 ani, iar fetele, de 12 ani. Aceste <condiții> le socotim <ca fiind necesare>, atât dacă cei ce se căsătoresc sunt de sine stătători (sui iuris) sau sub puterea altuia. Un fiu sau o fiică de familie nu pot să încheie o căsătorie dacă nu-și dă încuviințarea cel în a cărui putere se află ei”⁵⁵⁷, iar în *Vactiria* se sublinia: „Să cade dar bărbații să fie de bună vârstă. Așijderea și fetele să fie putincioase de a primi pe bărbați adecă bărbații de 14 ani, și acestea zise, măcar supt stăpânie”⁵⁵⁸, deci se ținea cont de maturizarea fiziologică a tinerilor, astfel ca ei să fie capabili pentru conviețuire. În codul de legi elaborat în Țara Românească, *Îndreptarea legii*, se preciza vârsta necesară pentru încheierea logodnei, dar și pentru cea a căsătoriei: „blagoslovită iaste vremea logodnei și a unei nunți, când ieste bărbatul de 14 ani și muierea de 12”⁵⁵⁹, făcând referire la prima căsătorie, „nunțele ceale ce sunt pre leage să chiamă ceale ce se fac cum zic dumnezeăștile pravile, bărbatul să fie pre leage și muierea priimită pentru bărbat, adecă junele să treacă de 14 ani și muierea să fie mai mare de 12 ani”⁵⁶⁰.

Totodată, cu referire la bărbați, codicele de legi remarcau vârsta de răspundere juridică, astfel în *Carte românească de învățătură*, în glava 53, se specifica: „tânăr în măsură de vârstă să cheamă parte bărbătească de la 10 ani și jumătate până la 14 ani... Mic să cheamă până la 25 de ani și de-acolo

⁵⁵⁵ *Documente privitoare la istoria Țării Moldovei în perioada Războiului Ruso-Turc 1806-1812 (1 iulie 1809-14 aprilie 1810)*, volum întocmit de Demir Dragnev, Larisa Svetlicinâi (coord., editori), Teodor Candu, Tudor Ciobanu (editori). București-Brăila, 2019, nr.56, p.152-153.

⁵⁵⁶ Cantemir, Dimitrie. *Descrierea stării de odinioară și de astăzi a Moldovei*, st. intr., notă asupra ediției și note Valentina și Andrei Eșanu, București, 2007, p.311.

⁵⁵⁷ *Syntagma*

⁵⁵⁸ *Vactiria*, p.23.

⁵⁵⁹ *ÎL*, gl. 173, p. 174.

⁵⁶⁰ *Ibidem*, gl.. *Pentru nunta cea de întâi, și ce iaste nunta, și pentru nunta ce e pre leage*, p. 212-213.

înainte să cheamă mare, să poată face tot lucru”⁵⁶¹. Astfel, reieșind din cod, începând cu vârsta de 14 ani un tânăr era considerat apt pentru a răspunde de faptele sale, deși maturitatea începea de la 25 de ani⁵⁶². *Cartea românească de învățătură* face precizări și în privința vârstei fetelor. Astfel, prezentând o clasificare a perioadei de viață a tinerelor, în special cu referire la vârsta de căsătorie, în glava 53 a codului se sublinia, că o fată „în măsură de vârstă” este „parte femească de la 9 ani și jumătate până la 12 ani”, însă în glava 36 se sublinia că începând cu vârsta de 12 ani fata era considerată a fi „de vârstă”⁵⁶³.

Кормчая книга, care în sec. al XVIII-lea – începutul sec. al XIX-lea se utiliza în Țara Moldovei și în Transilvania, indica vârsta minimă a fetelor pentru încheierea căsătoriei 12 ani, iar pentru băieți – 15 ani („[...] vor avea următoarea vârstă: băieții vor avea cincisprezece ani, iar fetele – doisprezece ani”⁵⁶⁴).

Mai mulți cercetătorii subliniază că în practică în spațiul românesc ortodox, în sec. al XVII-lea – începutul sec. al XIX-lea, vârsta de căsătorie era 14-15 ani pentru fete și 19-20 pentru băieți⁵⁶⁵, reieșind din cazuri concrete, în unele regiuni fiind mai timpurii, după cum au relatat și unii călători străini, precum misionarul Francesco Grisellini, care, relatând despre tradițiile Banatului, a remarcat vârsta timpurie a mariajului: „Romanii se căsătoresc foarte tineri, așa că dacă o fată a împlinit 12 ani, ea este și cerută în căsătorie”⁵⁶⁶. Călugărul minorit Giovanni Bartolomeo Frontali, aflându-se un timp îndelungat în Moldova în calitate de preot, din 1747 până în 1763, relatând despre vârsta primei căsătorii a tinerilor de confesiune romano-catolică a comparat-o cu cea a tinerilor ortodocși: „Au obiceiul de a-și însura repede băieții cam la vârsta de șaisprezece, șaptesprezece sau optsprezece ani și nu este o socoteală rea din cauza celor care li s-ar putea întâmpla trăind printre acei schismatici care, dimpotrivă, au obiceiul de a se căsători la o vârstă mai înaintată”, astfel a constatat că tinerii ortodocși

⁵⁶¹ CR, gl. 53.

⁵⁶² Vârsta era deosebit de importantă în cazul aplicării pedepsei pentru comiterea vreunei crime, astfel codul de legi remarca „21. De vreme ce cel fără de vârstă ce face greșală va fi de 18 ani mărgînd, atunci să-l bage în hiară și temniță până în câtăva samă de vreme; iar de va fi de 14 ani, și greșala ce va face să ceartă ca și pre bărbații cei mare, ce să dzice cu moarte, cumu-i întâi furtușagul sau sodomia, atunce-l va bate pren tot tîrgul și-l va închide în temniță cu obeade în picioare; iar de va fi mai sus de 14 ani și nu va agiunge până la 25 și greșala ce va face iaste de cap, atunce iarăși să va bate pren tîrg și-l vor trimite la ocnă.” *Ibidem*.

⁵⁶³ CR, gl. 36

⁵⁶⁴ *Кормчая книга*, Глава 50, грань 1, л. 1., în Цатурова, М.К. *Русское семейное право XVI-XVIII вв.* Москва, Юридическая литература, 1991, p. 6.

⁵⁶⁵ Szekely, M.M. *Structuri de familie*, p.67; Nicoară, T. *Transilvania la începutul timpurilor moderne (1680-1800). Societate rurală și mentalități colective*. Cluj-Napoca, 2001, p.154-155; Vintilă-Ghițulescu, C. *În șalvari și cu ișlic. Biserică, sexualitate, căsătorie și divorț în Țările Românești a secolului al XVIII-lea*. București, 2004, p.127.

⁵⁶⁶ *CȘTR*, vol. X partea 1, îngrijit de M. Holban, M.M. Alexăndrescu Dersca-Bulgaru, P. Cernovodeanu (red. responsabil). București, 2000, p.387.

se căsătoreau la o vârstă mai mare de 18 ani. Misionarul a remarcat și cât de importantă era condiția socială a fetei alese: „...ei luând seama de învățătura Sf. Pavel «si vis nubere, nube pari»”⁵⁶⁷.

Comparând vârsta de căsătorie a tinerilor din Moldova din sec. XIV-XVII cu cei din Țara Românească, Transilvania, Polonia, Lituania, Cehia, Rusia, iar în unele cazuri referindu-se și la perioada ulterioară, L. Zabolotnaia plasează vârsta de căsătorie a bărbaților între 12 și 18 ani, iar a fetelor între 12 și 16 ani⁵⁶⁸. Ș. Solcan, analizând vârsta de căsătorie a bărbaților de pe domeniile Blaj, Gurghiu, Gilău, Porumbac, Zlatna și din Țara Făgărașului la sf. sec. al XVII-lea, stabilește că este de 25 de ani⁵⁶⁹, iar Șt. Lemny, analizând o *Poruncă pentru nevremelnica căsătorie*, remarcă faptul mariajelor timpurii și arăta două motive pentru încheierea a astfel de căsnicii: „prea mulți tineri având 14 și 15 ani se căsătoresc (...) cu fetele de 10-11 ani, socot că prin una ca aceasta mai bine vor putea ține casa și economia ei, și nădăjduind că vor fi scăpați din recruție”, subliniază că, totuși, contemporanii începeau a conștientiza urmările nefaste ale astfel de căsătorii, în care și ideea de iubire era absentă⁵⁷⁰.

Conform legislației, în societatea românească nu era bine privită nici diferența mare de vârstă. În *Pravila aleasă a lui Eustratie Logofătul*, care la capitolul referitor la căsătorie s-a inspirat din scrierile lui Matthaïos Blastares, Balsamon și Harmenopulos, era stipulat: „Pentru nunta, când va să facă neștine, cumu să cade să fie amândoo obrazele deopotrivă, ce să dzice de o vârstă, după cum scrie pravila”⁵⁷¹, iar *Îndreptarea Legii* sublinia: „Drept aceeaia trebuie să căutăm să vedem de va fi bine cum să cade, ce să zice să nu fie bărbatul de 50 de ani și muiarea de 12 ani sau de 15 ani, sau muiarea dă 50 și bărbatul de 20”, fiind condamnate mariajele cu diferență mare a vârstelor soților: „De ce bine, cum să cade și cinstit iaste așa, ca să fie bărbatul și muiarea în vârstă ce e pre lege, cum nu se cade și fără de dreptate iaste cumu e mai sus, să fie bărbatul bătrân și muiarea tânără, sau muiarea bătrână și bărbatul tânăr”, deoarece se considera că „nu iaste numai cum nu se cade, ce încă rușine dosadă, împutare și batjocură”⁵⁷². Un astfel de caz a fost depistat de M.-R. Ungureanu, vorbind despre un Alecu Baiardi, care s-a convertit în ortodoxie, s-a căsătorit la 18 ani cu o văduvă, Zamfira de 40 de

⁵⁶⁷ «Dacă vrei să te însori, însoară-te cu cineva deopotrivă». *CȘTR*, vol. IX, îngrijit de M. Holban (redactor responsabil), M. M. Alexăndrescu Dersca-Bulgaru, P. Cernovodeanu. București, 1997, p.352.

⁵⁶⁸ L. Zabolotnaia, *Condiții de încheiere a căsătoriei*, p. 107-111.

⁵⁶⁹ Solcan, Ș. *Familia în secolul al XVII-lea în Țările Române*. București: Editura Universității din București, 1999, p. 114.

⁵⁷⁰ Lemny, Ș. *Sensibilitate*, p.76-77.

⁵⁷¹ Gherman, Alin-Mihai. Câteva observații despre Pravila aleasă a lui Eustratie Logofătul. În: *Revista Română*, anul LX, nr. 1 (2011), p. 74.

⁵⁷² *ÎL*, gl. 198.

ani. Familia nu a acceptat căsătoria, iar tânărul mai tarziu a utilizat diferența în vârstă drept motiv de solicitare a divorțului⁵⁷³.

În cazul când se respectau prevederile canonice, enumerate mai sus, trebuia efectuată cercetarea pentru a exclude prezența interdicțiilor. În secolul al XVIII-lea, în Biserica Răsăriteană pătrunde obiceiul vestirilor, numite și „strigări”⁵⁷⁴, care devine o condiție canonică a Sfintei Taine a Nunții, iar strigarea se făcea în biserica parohială a mirilor. Citându-l pe Nicolae Milaș, preotul Irimia Marga constată că pentru întreaga Biserica Apuseană vestirile au fost generalizate de Papa Inocențiu al III-lea⁵⁷⁵. Rostul vestirilor era următorul: 1) Înștiințarea comunității enoriașilor despre intenția tinerilor de a întemeia o familie nouă; 2) Aflarea eventualelor impedimente la încheierea căsătoriei. În cazul când mirii făceau parte din parohii diferite, vestirile se făceau în fiecare biserică parohială aparte. Vestirile se făceau trei duminici consecutiv după Sfânta Liturghie și făceau parte din cercetarea canonică⁵⁷⁶. Documentele de mărturie, în special la solicitarea hirotoniei preoților, subliniază explicit absența piedicilor de rudenie la încheierea căsătoriei persoanelor ce pretindeau să fie preoți. Așa a fost în cazul dascălului Nichita, fiul răposatului preot Gheorghe din Șărbaca, pentru care la 13 februarie 1809 au dat mărturie locuitorii satului Șărbaca, ținutul Hotin, remarcând că la căsătoria acestuia cu Irina n-a fost „nicio pedecă di rudenii” și în cel al dascălului Ioan, fiul răposatului preot Ioan, pentru care la 28 februarie 1809 au dat mărturie locuitorii satului Horodiște, ținutul Hotin, subliniind că la căsătoria lui cu Todosia n-a avut „nicio pedecari di rudenie”⁵⁷⁷. Acest fapt însă nu putea fi efectuat în cazul în care tinerii fugeau și se cununau în altă localitate, iar adevărul fie că nu ieșea la iveală, fie că apărea în alte circumstanțe. Sursele documentare sunt foarte sărace și laconice în prezentarea situațiilor de căsătorie între rude la nivel cotidian și în prezentarea etapelor de cercetare în identificarea căsătoriei nelegitime.

După „prima vestire” tinerii se numeau mire și mireasă⁵⁷⁸. Totodată, „cu strigarea vestirilor se încep de amândouă părțile și pregătirile de nuntă”⁵⁷⁹.

O situație aparte se constata în cazul fetelor sărace, lipsite de sprijin, care doreau să se mărite, cărora Biserica și comunitatea enoriașilor le ajuta, oferindu-le „suma de 15 taleri”. Antim Ivireanul menționa că „timp de 3 duminici consecutive”, înainte de Sfântul Dumitru, preotul anunța „în biserică

⁵⁷³ Ungureanu, M-R. *Convertire și integrare religioasă în Moldova la începutul epocii moderne*. Iași, 2004, p.188-192.

⁵⁷⁴ Basso-Stănescu, 2013, p.25.

⁵⁷⁵ Marga, Irimia *Drept canonic*. Manual pentru uzul studenților la forma de învățământ la distanță. Sibiu, 2009, p.53.

⁵⁷⁶ *Ibidem*.

⁵⁷⁷ *Documente privitoare la istoria Țării Moldovei în perioada Războiului Ruso-Turc (august 1808-iunie 1809)*, nr. 329, 344, p.466, 487.

⁵⁷⁸ *Din comorile neamului nostru. Datini, orațiuni, cântece și strigături de nuntă*. Cernăuți, 1930, p.4.

⁵⁷⁹ *Ibidem*.

în vileag, întru auzul tuturor, că cine va fi acea fată să se mărite să vie să-și spue numele”⁵⁸⁰. Era prevăzută și situația când puteau fi mai multe fete sărace care doreau să se căsătorească: „pentru ca să nu facă gâlceavă, nice să fie bănuială la mijloc, să aruce sorții și carii va cădea, aceia să-i facă egumenul scrisoare la mâna ei și când va vrea să se mărite să-i dea acei bani”⁵⁸¹.

Dacă erau respectate toate condițiile și erau excluse interdicțiile, autoritățile ecleziastice eliberau un *peci de cununie*, care era un permis de cununie, un act oficial, scris și stampilat cu sigiliu, prin care protoiereul permitea căsătoria: „Și ori cu a cui voie, sau și silă de către vreun boiaru de ar fi, nici de cum să nu îndrăznească a cununa fără asemenea pecetluit orice obraz va fi”⁵⁸². Sursele subliniază necesitatea prezenței *peciului*, astfel, la 13 august 1785, în *Cartea de învățătură către protopopi pentru buna purtare a preoților și mirenilor*, Iacov Stamati, Episcopul Hușilor, prin punctul 6 stabilește: „Oricarele din preoți fără voia și știrea noastră nu este slobod a săvârși cununiia, care iaste întocma taină din cele șapte a bisăricii, ori la ce parte va fi, fără de pecetluitul nostru de cununie, care să va lua de la epistat ce va fi rânduit asupra aceștii trebi”⁵⁸³. Deci, fără *pecetluit*, întâlnit în documentele din Principatul Moldovei și ca *peci de cununie*, cununia nu putea fi oficiată. În Valahia permisiunea de cununie este numită „pecete de cununie” și „zapis de cununie”⁵⁸⁴. Cerințele față de preoți referitoare la organizarea vieții bisericești, inclusiv săvârșirea *Cununii*, erau periodic repetate, în ele fiind stipulat și locul *peciului de cununie*. Un astfel de document, *Instrucțiune pentru cler, mireni și protopopi din Eparhia Hușilor*, emis la 11 decembrie 1807 de către Meletie, Episcopul Hușilor, pe numele preotului Vasile din satul Bălăurești, ținutul Iași, preciza: „Atât molitfa ta cum și oricarile din preoți fără știrea și blagosloveniia noastră, nu iaste slobod a săvârși cununiia, care iaste taină din ceale șapte ale bisearicii, fără de *pecetluit cu peceatea noastră de cununie* (sublinierea noastră-A.F.)”⁵⁸⁵.

Esența și importanța *peciului de cununie* este notată de Dimitrie Cantemir în „Descrierea Moldovei”: „Căci, prin aceasta din urmă (mărturia Episcopului-A. F.) se ia seama să nu se lege prin căsătorie unii opriți de o lege dumnezeiască și bisericească”⁵⁸⁶. Ștefan Lemny afirmă că prevederea era „un mijloc de a controla ierarhic canonicitatea actului”⁵⁸⁷. În cazul încălcării acestei prevederi, hotărârea rămânea la discreția arhierului: „Iar de va face fără de blagoslovie acea logodnă rămâne în

⁵⁸⁰ Ivireanu, A. *Opere*, București, 1972, p.332.

⁵⁸¹ *Ibidem*.

⁵⁸² Plugaru, Ș., Candu, T. *Episcopia Hușilor și Basarabia (1598-1949)*, Iași, s.a., d.27, p.231.

⁵⁸³ *Ibidem*, d.4, p.213.

⁵⁸⁴ Vintilă-Ghițulescu, C. *În șalvari....*, p.216-218.

⁵⁸⁵ Plugaru, Ș., Candu, T. *Episcopia Hușilor*, d.27, p.231.

⁵⁸⁶ Cantemir, Dimitrie. *Descrierea*, p.312.

⁵⁸⁷ Lemny, Ș. *Sensibilitate*, p.81.

voia arhiereului, au să o întărească sau să o strice”⁵⁸⁸. Faptul că preotul de rând era bănuț de către autoritatea ecleziastică că „poate că nici nu va avea atâta știință ca să cerceteze treapta la cei ce sânt rudeni de sânge și de Sfântul Botez”, demonstra grija ca mariajul să se înscrie în prevederile canonice⁵⁸⁹. Un peci de cununie este menționat la 6 februarie 1808, când preotului Ioan de la Micleușeni i se poruncește să-l cunune pe Apostol, feciorul lui Proșteră Ciubotaru, cu Irina, fată mare, fiica lui Timofei din Miclăușeni: „de vreme că Apostul, ficiorul lui Proșteră Ciubotaru, amu jăluiaști, voiaști a lua pe Irina, fată mari a lui Timofei ot Miclăușăni... Îi vei cununa, cu întâie cununie”, cu mențiunea „după cercetarea ce ai făcut nu iaste nici o pricină de carea să oprească Pravila, precum în mărturia ce dai arăți”⁵⁹⁰. În acest context, suntem pe deplin de acord cu opinia C. Vintilă-Ghițulescu, că pecetea de cununie oferea persoanei care dorea să se căsătorească dreptul de a „cere preotului citirea cununii religioase, dovedind totodată că la mijloc nu se află niciun obstacol”⁵⁹¹.

În cazul căsătoriei copiilor de boieri „nici logodna, nici cununia bisericească nu se pot face fără comsimțământul Princepelui”, pentru ca „să nu se unească prin legături mai strânse, împotriva Principelui, mai multe spițe de nobili”⁵⁹², deci domnul țării urmărea ca mariajele încheiate între reprezentanții elitelor să nu-i știrbească influența.

Persoanele care insistau asupra cununii, chiar și în cazul când nu aveau învoirea necesară, la fel, urmau să fie pedepsiți: „Și ori a cui voia sau și asuprire de cătră vreun boer, va fi care s-au obicinuit și pân acum săvârșind acest feliu de faptă și oricarele va îndrăzni împotriva împotriva nu numai supt grău canonisire va fi supus ce și supt pedeapsă, și din ceasul ce au făcut această greșali, să nu fie volnic a pune epitrahie în grumazii săi, și voind a urma oricarele din preoți buneii povățuiri și învățăturii noastre să-și ia perelipsis de pe această carte a noastră”⁵⁹³. Un astfel de caz este pomenit la 30 iunie 1813, când preotul din Orhei a refuzat să cunune o pereche de miri, însă prin forță a fost impus să o facă, despre aceasta au relatat preoții și locuitorii din târgul Orhei”⁵⁹⁴.

După încheierea procedurilor de cercetare până în ziua nunții urmau o serie de ritualuri precum „chemarea”, „cernutul făinii” etc., care marcau etapele de pregătire a nunții. Procedura de cercetare

⁵⁸⁸ Stănescu, D. *Viața religioasă la români și influența ei asupra vieții publice*, București, 1906, p.392.

⁵⁸⁹ Ibidem, p.391; Lemny, Ș. *Sensibilitate*..., p.81.

⁵⁹⁰ *Documente privind istoria Țării Moldovei în timpul Războiului Ruso-turc din 1806-1812*, vol.1 (noiembrie 1806-iulie 1808), Chișinău, 2015, nr.185, p.167.

⁵⁹¹ Vintilă-Ghițulescu, C. *În șalvari și cu ișlic*, p.216.

⁵⁹² Cantemir, Dimitrie. *Descrierea*, p.312.

⁵⁹³ Plugaru, Ș., Candu, T. *Episcopia Hușilor*, d.4, p.213.

⁵⁹⁴ ANRM, F. 205, inv. 1, d. 304, f. 4-5. Original *Documente privitoare la cotidian și viața de familie din Basarabia în secolul al XIX-lea*. Volumul I. 1813. Editori: Teodor Candu, Alina Felea. Chișinău, 2013, nr. 173, p. 217- 218.

era una indispensabilă în etapele încheierii unui mariaj, pentru a se evita încheierea unei alianțe matrimoniale nelegitime.

3.2. Legitimarea alianței matrimoniale în Țara Moldovei – Sfânta Taină a Nunții

În Țara Moldovei, ca și în întreg spațiu creștin, căsătoria trebuia să fie legitimată în Biserică, în cadrul celei de-a șasea dintre cele Șapte Mari Sfinte Taine ale Bisericii – Sfânta Taină a Nunții, care se săvârșea când erau îndeplinite toate condițiile legale și nu existau impedimente. Prin săvârșirea actului ritualic *Încununarea* (Cununia)⁵⁹⁵ din cadrul Sfintei Taine a Nunții, „după făgăduința mirelui și a miresei dată în mod liber în fața preotului, li se împărtășește acestora harul dumnezeiesc, care sfințește însoțirea lor după fire, prefăcând-o într-o desăvârșită și curată legătură duhovnicească, într-o unire pe viață, după chipul legăturii dintre Mântuitorul Iisus Hristos și Sfânta Sa Biserică”⁵⁹⁶. Toate acțiunile începând cu pregătirile de nuntă și până la încheierea Ospățului se încadrau în *Spectacolul nunții*, în care subliniem două componente cu încărcătură simbolică diversă și cu diferită predestinație: *Slujba Sfintei Taine a Nunții și Ospățul (Masa Mare)*.

Pentru Țara Moldovei, în sec. al XVII-lea – începutul sec. al XIX-lea, definiția căsătoriei, caracterul ei, esența și scopurile în calitate de instituție socială poate fi extrasă din nomocanoanele utilizate, codurile de legi românești aplicate în legătură cu reglementările diferitelor probleme de familie și alte acte particulare. Nomocanoanele ofereau o explicație despre esența căsătoriei și subliniau caracterul ei. *Sintagma lui Malei Vlastares*, în col. 1152, definește căsătoria drept legătura dintre un bărbat și o femeie și „comunitatea întregii vieți, împărtășirea dreptului dumnezeiesc ce se încheie, fie prin binecuvântare, fie prin cununie, fie prin contract ... <Căsătoria> ce se face în afara acestor moduri este considerată ca neîncheiată”⁵⁹⁷. *Hexabiblul lui Harmenopulos* consideră mariajul „unirea pe viață și traiul împreună al unui bărbat cu o femeie cu împărtășirea drepturilor dumnezeiești și omenești”⁵⁹⁸.

Contemporanii epocii preluau ideea și adaptau definițiile prezentate în nomocanoane, prezentându-le în manieră locală. În codul *Îndreptarea Legii*, în glavele 198 și 203 se dă o definiție a căsătoriei: „Însă se mai cheamă însurarea că se împreună și se fac amândoi un trup, după cum au zis

⁵⁹⁵ Ieromonah dr. Petru Pruteanu susține: „Slujba Cununii, avem în vedere ritul sau slujba actuală de binecuvântare a mirilor, prin punerea unor cununi speciale, la începutul însoțirii lor pentru întreaga viață.” Ieromonah dr. Petru Pruteanu, *Studiu istorico-liturgic asupra Slujbei Cununii*. Ed. II, 2014, pe www.teologie.net/

⁵⁹⁶ *Învățătură de credință creștină ortodoxă*. Tipărită cu aprobarea Sfântului Sinod al Bisericii Ortodoxe Române și cu binecuvântarea și purtarea de grijă Înalț Prea Sfințitului Iustinian, Patriarhul României la anul 1952 de Editura sfintei Arhiepiscopii a Bucureștilor, retipărită în anul 1992 la București, în anul 1993 la Cluj, iar în anul 1996 la Iași. Ediție electronică APOLOGETICUM 2006, pe http://www.roeanz.com.au/media/uploads/episcopia/IVATATURA_de_CREDINTA_CRESTINA_ORTODOXA.pdf.

⁵⁹⁷ *Syntagma*

⁵⁹⁸ *Hexabiblul lui Harmenopulos*. Cartea a XV-a, titlul IV, 2, 3, p. 318-319.

domnul nostru Isus Hristos, cu motive și cu cununie pre lege de la preot”; „împreunarea bărbatului și a muierii, adică amestecare, sau amestecare și moștenire între toată viața lor”⁵⁹⁹. Codul sublinia condiția mariajului – monogamia, legiferarea alianței matrimoniale de către Biserică prin Încununare și consecințele: locuirea împreună, procrearea, moștenirea. În *Vactiria* era stipulat: „...însurarea iaste o adunare la un loc a bărbatului și a femeii, unire și petrecere, sau moștenire a dreptății dumnezești și omenești, ori prin blagoslovenie, ori prin cununie, ori prin însemnarea scrisorii. Iară câte se fac dentr-acest fealiu , acelea să socotesc ca când nu s-ar fi făcut. Nunta nu o statornicește, nici o întăreaște culcarea la un loc a bărbatului și a femeii, ci o întăreaște tocirea nunții și alcătuirea și învoirea. Nunta să cheamă adevărată legătură și împreună viețuire a bărbatului cu muieră, împreună lăcuință spre facere de coconi”⁶⁰⁰. Deci, toate definițiile prezentate mai sus clar stabilesc monogamia căsătoriei – adică uniunea dintre un singur bărbat și o singură femeie, ei doi fiind persoanele de bază, și subliniază scopul acesteia – procrearea, nașterea copiilor. Concepția lui Antim Ivireanul cu referire la căsătorie se înscria în aceeași tendință: „Nunta este împreunarea bărbat cu muieră spre împlinirea dumnezeescului acela cuvânt: «Creșteți și vă înmulțiți. Materia aceștii taine iaste bărbatul și muieră care vin cu gând desăvârșit ca să se împreune amândoi și să lăcuiască nedespărțiți»...Iară sfârșitul iaste înmulțirea neamului omenesc și încetarea pohtei celei trupești, după cum grăiaște Sfântul Pavel la cartea cea dintâi cătră Corintheni, în 7 capete zicând: «Iară pentru curvie fieștecările a sa muieră să aibă și fieștecare pre al său bărbat să-l aibă»”⁶⁰¹, subliniind și rolul satisfacerii cerințelor sexuale ale partenerilor, problemă care nu era discutată deschis în societate. În același context era și romanul popular *Varlaam și Ioasaf*, în care se sublinia: „mai bine iaste a însura și a mărita decât a să aprinde”⁶⁰². Relatând despre acest aspect, Ștefan Lemny a remarcat că pentru contemporani perioadei cercetate mariajul era „o rezolvare a crizei erotice”, iar Biserica Ortodoxă „și-a sporit efortul pentru a explica sensul căsătoriei”, fiind „interesată să-și mențină controlul sensibilității”⁶⁰³.

Esența *Sfintei Taine a Nunții* se conținea în cea de-a 115 întrebare din *Mărturisirea de credință* a lui Petru Movilă, elaborată în 1642: „Întrebăciunea 115: Care este a șasea taină ? Răspuns: Cinstita cununie, carea se face întâiu cu tocmeală între dânșii, adecăte a bărbatului și a fâmeii, fără nici o zăticneală. Carea tocmeală nu se arată tocmeală pren adevărata nuntă, fără numai aceea însuș întru dânșii să-ș mărturisească făgăduința lor înaintea preotului și să dea mâna, cum vor păzi unul altuia credință, cinste, dragoste a nuntei în toată viața lor, la toată primejdia, nepărăsind unul pre altul. Dupre

⁵⁹⁹ *ÎL*, gl. 198, p. 195, p.213.

⁶⁰⁰ *Vactiria*, p.23-24.

⁶⁰¹ Ivireanu, A. *Opere*, p.374.

⁶⁰² *Cărțile populare în literatura românească*, ed. I. C. Chițimia, Dan Simonescu, vol.II. București, 1963, p.302.

⁶⁰³ Lemny, Ș. *Sensibilitate*, p.81.

aceea, se adeverează și să blagoslovește de preot această tocmeală și făgăduință a lor și să face ceea s-au scris: Cinstită e nunta întru toate și patul nespurcat”⁶⁰⁴, concretizându-se că prin nunta legală se evită păcatul desfrânării, se pun bazele ajutorului reciproc și se nasc copii⁶⁰⁵. Petru Movilă, în *Trebnik* (Kiev, 1646) definește căsătoria drept „Taină instituită de Dumnezeu”, iar scopul mariajului este „înmulțirea rodului omenesc către slava lui Dumnezeu și ca să se însoțească bărbatul și femeia, unul cu altul cu iubire și prietenie și într-ajutorare”⁶⁰⁶. Petru Movilă a subliniat caracterul monogam al căsătoriei, caracterul indisolubil al căsătoriei – „pe toată viața lor”, consimțământul liber al soților, lipsa impedimentelor, legitimarea liturgică și publică. După părerea V. Barbu, scopurile căsătoriei creștine au fost preluate de Petru Movilă din Decretele tridentine și se înscriu „în tradiția teologiei morale catolice”⁶⁰⁷. În conformitate cu cele expuse de Mitropolitul Movilă, scopurile căsătoriei erau procrearea (nașterea de prunci), susținerea (sprijin reciproc, dragoste, îngrijire), înfrânarea (oprește desfrânarea soților), iar la baza căsătoriei stă „dragostea cea mare”.

În Țara Moldovei, ca și în Țara Românească, ritualul căsătoriei și logodnei era înfăptuit conform tradiției slavone. Reforma ceremonialului a fost realizată de Mitropolitul Kievului Petru Movilă, fiind prezentată în *Trebnik*⁶⁰⁸. În ceea ce privește Țara Moldovei, reieșind din descrierile contemporanilor, deja la Cununia fiicei lui Vasile Lupu sunt remarcate atât *Dansul lui Isaia*, cât și nașii ce țin lumânările etc. În *Descrierea Moldovei* de Dimitrie Cantemir este clar stipulată respectarea tradițiilor și ritualului Cununii, printre care sunt enumerate și *Dansul lui Isaia*, și „semănatul” mirilor, și rolul nașilor etc⁶⁰⁹. În Țara Românească schimbările au fost remarcate în *Molitvelnicul* lui Antim Ivireanul din 1706, conform căruia la Cununie a fost introdusă procesiunea *Isaia*, *dănțuiește* și atribuie rolul nașilor de a ține lumânările, care până atunci erau ținute de miri, astfel că putem concluziona că în Țara Moldovei, spre deosebire de Țara Românească, reforma promovată de Petru Movilă și-a găsit

⁶⁰⁴ Movilă, P. *Pravilniceasca mărturisire* apud V. Barbu, *Ordo Amoris. O istorie a căsătoriei în Țara Românească în secolul al XVII-lea*. București, Editura Academiei, 2011, p. 106. În traducerea efectuată de Șerban și Radu Greceanu „Întrebarea CXV: Care este a șasea Taină ? Răspuns: Cinstita nuntă, care se face mai întâi prin învoirea dintre bărbat și femeie, fără vreo piedică oarecare. Această învoire nu este socotită drept o înțelegere pentru adevărata nunta decât atunci când ei înșiși mărturisesc unul celuilalt făgăduința lor înaintea preotului și când își vor da mâna, arătând că va păstra unul față de celălalt credință, cinste, dragoste în căsnicie pe toată viața lor și nu-l va părăsi unul pe celălalt în vreo primejdie. Această învoire și făgăduință a lor se întărește, apoi, și se binecuvântează de preot și se împlinește ce stă scris: Cinstită să fie nunta întru toate și patul nespurcat”.

⁶⁰⁵ Cornitescu, Constantin. *Sfintele Taine în Mărturisirea Ortodoxă a lui Petru Movila*. În: *Studii Teologice*, XXXII (1980), nr. 7-10, p. 718; Meyendorff, Jean. *Le Mariage dans la perspective orthodoxe*, trad. din limba engleza de Lucette Marçais. Paris, 1986; Codrescu, Răzvan. *Teologia sexelor și taina nunții*. București: Editura Christiana, 2002, p. 160-161; Gavrilă, Vasile. *Cununia - viața într-o împărăție*. București, Fundația „Tradiția Românească”, 2004, p. 2.; Slevoaca, Stefan. *Căsătoria creștină*. În: *MMS*, XVIII (1967), nr. 9-10, p. 612.

⁶⁰⁶ *Требник Митрополита Петра Могили, Київ, 1646*. Київ, 1996, том 1..

⁶⁰⁷ Barbu, V. *Ordo Amoris*, p.85.

⁶⁰⁸ *Ibidem*, p.144.

⁶⁰⁹ A se vedea Cantemir, Dimitrie. *Descrierea*

reflectare începând cu sec. al XVII-lea. În sec. al XVIII-lea, cărțile liturgice ale lui Antim Ivireanul au fost retipărite prin concursul domnului Constantin Mavrocordat, astfel că în Țările Române s-au creat „condiții pentru a unifica serviciul divin”⁶¹⁰.

3.2.1. Cununarea Mirilor

Asemenea celorlalte Sfinte Taine, Sfânta Taină a Nunții⁶¹¹ se săvârșea în biserică⁶¹², iar „cununia asemenea botezului, intersectează nu doar două destine creștine, acelea ale cuplului, ci și «ritualul» cu «intimul», adică introducerea individului într-un act de celebrare a unei vârste, a unei etape din viața sa, care include o gestică de integrare într-o colectivitate”⁶¹³. Protagonștii principali erau mirele și mireasa, în *Spectacolul Nunții* mireasa fiind podoaba. Data nunții era stabilită în corespundere cu prevederile canonice, dar și ținând cont de activitățile agricole, afirmație valabilă în perioada Evului Mediu și în Epoca Modernă pentru întreg spațiu românesc⁶¹⁴, practică aplicată în întreaga Europă⁶¹⁵. Prevederile canonice stabileau că nu se pot face nunți (cununii) în următoarele zile de peste an: a) în cele patru posturi de peste an, ca și în toate zilele de post din cursul anului: miercurea și vinerea, Ziua Crucii, Tăierea Capului Sfântului Ioan Botezătorul, deoarece, conform credinței ortodoxe, petrecerile și ospetele ce însoțesc de obicei nunta nu se potrivesc cu pocăința și înfrânarea pe care o impune postul (Can. 69 al Sf. Apostoli; Can. 52 al Sinodului din Laodiceea). În Paresimi era îngaduită la nevoie logodna și aceasta numai în ziua Bunei-Vestiri (dacă nu era în Săptămâna Patimilor) și în Duminica Floriilor; b) în Săptămâna brânzei (sau Săptămâna albă), care este considerată ca vreme de pregătire pentru post; c) în Săptămâna Lumiată (dintre Duminica Paștilor și Duminica Tomii), în Duminica Rusaliilor, în răstimpul dintre Crăciun și Bobotează, precum și în ajunul tuturor praznicelor împărătești, pentru că veseliea nunților să nu întunece sau să facă să se uite bucuria duhovnicească a celor mai mari sărbători creștine.

Lipsa registrelor și înscrisurilor împiedică stabilirea cu exactitate a perioadelor căsătoriilor, însă cu siguranță sunt ca și în Țara Românească și Transilvania⁶¹⁶. Perioadele cu cea mai frecventă rată a mariajelor erau: ianuarie, după sărbători, februarie-martie până la Postul cel Mare și octombrie-noiembrie după recoltarea roadei. Nunta era o sărbătoare, „una dintre marile ocazii sociale, ... o

⁶¹⁰ Barbu, V. *Ordo Amoris*, p.144.

⁶¹¹ Formula Sfintei Taine a Nunții: «Cunună-se robul lui Dumnezeu (N) cu roaba lui Dumnezeu (N), în numele Tatălui și al Fiului și al Sfântului Duh, Amin», săvîrșitorul ei fiind episcopul sau preotul care administrează harul dumnezeiesc.

⁶¹² Желтов, М. *Венчание брака*. In: *Православная Энциклопедия*, vol. 7. Moscova, 2004, pp. 661–668; Ene Braniște, *Liturgica Specială*. București: Ed. IBMBOR, 2005;

⁶¹³ Radoslav, D. *Sentimentul religios ...*, p.128.

⁶¹⁴ Bolovan, I. *Transilvania între Revoluția de la 1848 și Unirea din 1918. Contribuții demografice*. Cluj-Napoca, 2000, p.172; Brie, M. *Căsătoria...*, p.60.

⁶¹⁵ Vintilă-Ghițulescu, C. *În șalvari ...*, p.220.

⁶¹⁶ Bolovan, I. *Transilvania*, p.172; Brie, M. *Căsătoria...*, p.60; Vintilă-Ghițulescu, C. *În șalvari și cu ișlic*, p.220.

întrerupere a rutinei zilnice și obositoare, era prilejul cu care se puteau manifesta legăturile de prietenie și rudenie...., o ocazie de a se înfiripa noi cunoștințe, noi legături și de a se perfecta noi tranzacții”⁶¹⁷.

Cununia era „momentul strategic fundamental în structura ceremonială a nunții”⁶¹⁸, dar și în constituirea noii familii. Ziua Cununii era însoțită de o serie de tradiții și obiceiuri specifice spațiului românesc. Înainte de cununie se făcea „scalda” mirelui și a miresei, cu apă curată de izvor, în care, după obicei, se punea lapte, miere, flori și busuioc, dar și bani pentru noroc și bogăție. Suma banilor puși varia în funcție de starea economico-financiară a familiilor tinerilor. Obiceiul „spălatul mâinilor”⁶¹⁹ este remarcat la cununia comisului Matei Canta din 20 august 1776, pentru care s-au cheltuit 27 lei 60 bani „10 ughi la apă de spălat”; în cazul cununiei stolnicului Constantin Balș din 29 mai 1776⁶²⁰; la cununia fiicii banului Sandu Miclescul – 50 lei „10 olandeji la apa de spălat”; la cununia comisului Guliano cu fiica spătarului Iancu Razu din 28 iunie 1786 – 150 lei „30 olandeji la apa de spălat”; la 20 august 1796 la cununia bivvel comisului Grigore Razul cu fiica vistiernicului Iordachi Balș – 140 lei „20 galbeni la spălat” etc.⁶²¹. Deci, în apa de scaldă erau puse diverse monede: ughi, turalii, olandeji, galbeni. Alte secvențe ale spectacolului nunții erau „îmbrăcatul/gătitul miresei”, „gătitul mirelui”, „iertăciunea miresei”.

În ziua nunții, mirele venea la casa miresei însoțit de alaiul de nuntă, era expusă conoacria⁶²² și împreună cu ceata miresei mergeau spre nași, apoi toți se îndreptau spre biserică. Fetele, care erau parte a cetei miresei, purtau pe cap „coronițe de piele aurită sau de cositor galben, trandafiri de hârtie lucrați la Veneția sau în Țara Nemțească, flori roșii, iasomie și altele”⁶²³. Călătorii străini au descris acest obicei care se desfășura atât în mediu rural, cât și în urban: „La țară, când mirele și mireasa se duc la biserică, îi urmează tot alaiul cu muzica, alcătuită din unul-doi sau mai mulți, după starea lor materială, cu niște viori făcute dintr-un băț cu trei strune și o scândură proastă, căci astfel de lăutari erau în toată țara”⁶²⁴; „Când cineva se căsătorește toate rudele sale se adună la el acasă. Se întinde o horă alcătuită din tinerii cei mai chipeși și se aduc fetele cele mai frumoase, care merg jucând prin oraș și trec pe sub ferestrele miresei, unde li se dă o gustare. Cei din partea miresei fac și ei la fel și

⁶¹⁷ Bolovan, S.-P. *Familia în satul românesc din Transilvania*. Cluj-Napoca, 1999, p.158.

⁶¹⁸ Basso-Stănescu, Op.cit., p.42.

⁶¹⁹ Mai detaliat a se vedea în Felea, A. *Căsătoria în Țara Moldovei*, p.130-131.

⁶²⁰ *Sămile visteriei Țării Moldovei*, publ. de Ioan Caproșu, vol. I, 1763-1784, Iași, 2010 (în continuare Sămile, I), p.542-543.

⁶²¹ *Sămile visteriei Țării Moldovei*, publ. de Ioan Caproșu, vol. II, Iași, 2010, (în continuare Sămile, II), p. 153-154,434-435.

⁶²² O serie de orații de nuntă poate fi ascultată în colecția digitalizată de Institutul Patrimoniului Cultural.

⁶²³ *CSȚR*, vol. VI, partea I, îngrijit de M. M. Alexăndrescu Dersca-Bulgaru, partea II, îngrijit de Mustafa Ali Mehmet, București, 1976, p.122-123.

⁶²⁴ *CSȚR*, v. VIII, îngrijit de M. Holban (redactor responsabil), M. M. Alexăndrescu Dersca-Bulgaru, P. Cernovodeanu București, 1983, p.359.

primesc aceeași cinste din partea rudelor mirelui”⁶²⁵. Hora era o importantă componentă a alaiului de nuntă, fiind prezentă și la nunțile oamenilor de rând, și la cele de boieri: „În ziua nunții, doi dregători ai domnului se duc la casele mirilor pentru a conduce horele până la palat, unde se joacă două ore și fetele se retrag”⁶²⁶.

După cum am remarcat mai sus, asemeni celorlalte Sfinte Taine, *Sfânta Taină a Nunții* se săvârșeste în biserică, cea mai portivită zi fiind considerată a fi cea de duminică, după Sfânta Liturghie, când obștea credincioșilor se află în biserică - casa lui Dumnezeu. Relatând despre oficierea *Încununării* Mariei Lupu cu principele Janusz Radziwiłł, călătorul Eberhard Werner Happel a menționat biserică în care s-a oficiat ceremonia: „La 5 februarie a avut loc solemnitatea nunții și anume la biserica grecească (ortodoxă) în lipsa domnului ca tată, căci așa cere datina acestui neam”⁶²⁷. Cu referire la nunta Ruxandrei, fiica lui Vasile Lupu, domn al Țării Moldovei, se cunoaște cu certitudine că Cununia a fost oficiată în Biserica Sfântul Nicolae Domnesc din Iași, iar cu referire la dată și zi au fost expuse mai multe versiuni: 1/14 august 1652, miercuri; 26 august/5 septembrie 1652, 31 august/11 septembrie 1652, 22 august 1652 - zi de duminică⁶²⁸.

Sfânta Taină a Nunții era și rămâne a fi un act public la care trebuie să asiste comunitatea, interzicându-se săvârșirea Cununii în timpul nopții, fiind obligatorie prezența martorilor⁶²⁹, rolul acesta fiind îndeplinit în special de către nași, cu care se constituiau relații de rudenie spirituală. Astfel, în *Syntagma lui Matei Vlastares* se prevedea: „Nimeni să nu fie cununat în taină, ci să fie mai mulți de față. Iar cine va îndrăzni să facă așa, să fie pedepsit, așa precum se cere o cuvenită ispășire – potrivit rânduielilor canoanelor bisericești – și de la preotul care s-a amestecat în <asemenea> lucruri necinstite”⁶³⁰. Pe aceeași linie se înscriu și prevederile din *Hexabilul lui Constantin Harmenopolos*, care stipula: „Nimeni nu trebuie să se cunune în taină, ci în fața multor oameni. Cine va cuteza să facă aceasta, acela va fi lovit și pedepsit ca și preotul care – făcând-se părtașul acestei necuviințe – se va pedepsi, așa cum se cuvine, după legile bisericești”⁶³¹. În *Vactiria* se sublinia: „nimenea să nu să cunune pe ascuns, ci înaintea a multora să să cunune, iară cine va îndrăzni a face aceasta ca să se cunune într-ascuns să se pedepsească ca să se înveațe minte”⁶³². Totodată se atenționa preotul care ar

⁶²⁵ *CSȚR*, vol. VII, îngrijit de M. Holban (redactor responsabil), M. M. Alexăndrescu Dersca-Bulgaru, P. Cernovodeanu București, 1980, p.266

⁶²⁶ *Ibidem*.

⁶²⁷ Happel, Eberhard Werner *Căsătoria principelui Radziwiłł cu o domnișă din Moldova*. În: *CSȚR*, vol.V, îngrijit de M. Holban (redactor responsabil), M. M. Alexăndrescu Dersca-Bulgaru, P. Cernovodeanu, București, 1975, p. 644.

⁶²⁸ Iorga, N. *Acte și fragmente*

⁶²⁹ Желтов, Михаил. *Венчание брака*, p. 661–668; Braniște, Ene *Liturgica Specială*. București: Ed. IBMBOR, 2005.

⁶³⁰ *Syntagma*, col. 1152.

⁶³¹ *Hexabilul lui Harmenopolos*, Partea a II-a, Cartea a Patra, p. 323.

⁶³² *Vactiria*, p.24.

îndrăzni a săvârși această Cununie ascunsă: „Și preotul care i-au cununat să cade să-și ia vreadnicile pedepse după cum poruncesc dumnezeieștile canoane”⁶³³. Rolul martorilor în acest caz, ca și în cazul logodnei, este indiscutabil, ei fiind cei ce pot confirma certitudinea evenimentului. Un rol aparte martorii aveau în cazul unei cununii ascunse, precum a fost cea a lui Petru Șchiopul, domnul Țării Moldovei, cu Irina Botezat, certificată la 17 ianuarie 1591 „dumminec(ă) sara, 3 ciasuri”, când „am cununat cu mume lui Știhan vodă”, insistând „să fie ascunsu, se nu știi nimele de casă a Iași”, dar la care au fost martori „mitropolit Gorghii Suciava și piscop Ghidion Rădevut și Anastasiia iagumen de Galata mănăstiri și Sutoroici logufetul cel mari și Iarimiia vornic și Andiriia hatmanul și Gorghii hatmanul, cămărașul Hursaverghi și camaraș Gorghii și Vasiliia paharnic și alți mulți”, care pentru adevărare au semnat și au pus pecete „mai mari mărturiia”⁶³⁴.

La solemnitățile oaspeții se invitau din timp. În cazul cununiei persoanelor de rând, la ceremonie erau prezenți rudele, vecinii, comunitatea enoriașilor din localitate. În comunitate invitația se făcea conform obiceiului, de către staroste sau vorniceii, cu plosca de vin. Se considera o onoare de a fi invitat la nuntă. În cazul în care nu se putea onora invitația, se preciza cauza lipsei. Gavriliță Costachi, fiind invitat la o nuntă, îi scrie feciorului Vasile, motivându-și lipsa și binecuvântând tinerii și îndemnându-și feciorul a cununa tinerii: „Și acea bucurie, a lui Păvălu să trimit[ă] milostivului Dumnedzău, să fie de bine și de sănătate. Noi, de aicea, a veni n-avem cumu, că nu ne lasa vremea, și Vasulcăi încă i-i camu rău la obrazu, ce n-a putea veni să fie la cununie. Ce să-lu cununi tu, cu Catrina, amândoi, și iată că amu trimisu doi postave, și-i dau și partea lui de la Cozmești, carea-i la mine zălogu de atâta vreme, și i-o dai și-unu copilul de țiganu și o copilă de țiganu. Acestea să-i dai la cununie, și să fiți toți sănătoși”⁶³⁵.

În cazul familiilor de boieri se invita și domnul țării: „Cheltuiala ce s-au făcut la nuntă și când au chemat pe Măria Sa Vodă la cununie și colacii ci-am închinat lui Vodă aceia nu s-au socotit”⁶³⁶, deci este subliniat faptul că se invitau din timp, dar aici, probabil, este cazul când domnul țării era cerut drept naș de cununie, deoarece conform obiceiului doar acestora li „se închinau colaci”. Domnii români, invitați la nuntă, blagosloveau tinerii. La 17 aprilie 1644, domnul Matei Vodă, răspunzând la invitația de nuntă la fiica lui Mihail Eotvos, se bucură pentru tineri: „Cartea Domniei Tale... cu care dumneata ne pohtești la veselii cocoanei Domniei Tale. De care lucru foarte ne-au părut bine”⁶³⁷. Pe

⁶³³ *Ibidem*.

⁶³⁴ *DIR A*, veac XVI, vol.IV (1601-1605). București, 1952, p.2.

⁶³⁵ *Studii...*, vol. XVI, ed. de N. Iorga. București, 1909, p.131.

⁶³⁶ *Studii ...*, vol. VII. Cărți domnești, zapise și răvașe. Tipărite în întregime sau ca regeste și întovărășite cu note explicative. Partea a III-a. Istoria literaturii religioase a românilor până la 1688, de N. Iorga. București, 1904, p. 176

⁶³⁷ *Studii...*, vol. XVIII, ed. de N. Iorga. București, p.299.

lângă urarea de petrecere frumoasă, domnul binecuvântează tinerii: „Dea Dumnezeu milostivul blagosloveniia Sfinției Sale întru veselii cucoanelor ginerilor ce se împreunează, ca cu tot bunul noroc să petreceți dumneavoastră”⁶³⁸.

La cununiile copiilor din familiile domnitoare din Țara Moldovei, de altfel ca și în alte state creștine⁶³⁹, legiferarea uniunilor matrimoniale erau făcute în prezența atât a elitei locale și a populației de rând, cât și cu prezența oaspeților din înalta societate a statelor Europei. O astfel de ceremonie este descrisă de Eberhard Werner Happel, care enumeră mai mulți invitați prezenți la solemnitatea de căsătorie a domniței Maria Lupu, fiica lui Vasile Lupu, domnul Țării Moldovei, cu principele Janusz Radziwiłł: „Printre soli și trimiși se găseau de față cel al regelui Poloniei, al electorului de Brandenburg, al Ducelui de Kurlanda, al principelui Transilvaniei Rácóczy, al Țării Românești, al patriarhului de la Constantinopol⁶⁴⁰, tot felul de domni senatori poloni și foarte mulți din marele ducat al Lituaniei”⁶⁴¹. Ioan Kemeny amintește și el despre oaspeții invitați la această nuntă: „La nunta ducelui lituanian Janusz Radziwiłł eu reprezentam pe principe ca sol principal, după mine urma Acațiu Barcsai și după el Ștefan Mariași, care reprezenta pe Gheorghe Rakoczy cel tânăr. În această misiune am luat cu mine și o seamă de oameni de frunte, care mi-au fost de mare folos și aceștia erau: Nicolai Sebesi, Mihail Szekely, Francisc Orban, Valentin Decsei, Grigore Csiszar”, iar din Polonia „au venit mulți magnați și soli de-ai regelui și de a nobilimii, bine îmbrăcați și echipați, buni călăreți și cu mulți oameni ca la două mii de călăreți și pedesrași”⁶⁴². Oaspeții invitați aduceau diverse cadouri: „Au trecut trei zile cu înfățișarea darurilor; în prima au dat daruri solii regelui și ai stăpânitorilor străini precum și ai senatului polon. În ziua următoare domnul sau principele Moldovei, clericii acelu neam și alții boieri moldoveni de seamă. Și apoi în ziua a treia și ultima, delegații orașelor atât din Transilvania cât și din Moldova”.

Cununia putea fi înfăptuită de un preot hirotonit, care a primit „blagosloveni a sluji toate celi ce s(e) cuvin preutu adic a cununa, a boteza, a sluji sfânt(ul) maslu și a săvârși Sfânta și D(u)mnezeiasca liturghii”⁶⁴³, deci nu este oprit a săvârși Sfintele Taine, și doar în localitatea în care este numit. Astfel se întâmplă în cazul preotului Ioniță, care la 16 iunie 1786 primește carte de preoție pentru satul Climinciuc, ținutul Soroca, cu specificarea „numai la satul Climinciuc, la ținutul Sorocii,

⁶³⁸ *Ibidem*.

⁶³⁹ Despre alte invitații la nunțile copiilor din familiile domnitoare a se vedea Fodor (Chirilă), Georgeta. *Femeia în societatea medievală românească. Secolele XV-XVII*. Cluj-Napoca: Editura Argonaut, 2011, p.23.

⁶⁴⁰ Partenie al II-lea (1644-1646, 1648).

⁶⁴¹ Happel, Eberhard Werner *Căsătoria principelui Radziwiłł cu o domniță din Moldova*, p. 644.

⁶⁴² *CSȚR*, vol.V, p.136.

⁶⁴³ Plugaru, Ș., Candu, T. *Episcopia Hușilor*, d.1, p.209.

unde s-au rânduie de cătră noi, să fie volnic a sluji ceale preoțăști”, și în cazul preotului David din satul Pânășești, ținutul Lăpușna⁶⁴⁴. Petrecerea cununiei fără învoirea și blagoslovirea arhierescă putea fi desfăcută, ceea ce dovedește o dată în plus că Biserica „controla ierarhic canonicitatea actului”⁶⁴⁵: „Oricarele din preoți, fără voia și știrea noastră, nu este slobod a săvârși cununia, care este întocmai taină din cele șapte ale bisericii”. În cazul în care „se va face fără de blagoslovie...acea logodnă rămâne în voia arhierelui, au să o întărească sau să o strice”, iar preotul vinovat urma să fie pedepsit⁶⁴⁶.

În funcție de poziția socială a însurăștelor și a părinșilor lor, varia și rangul preoșilor care îi cununa. În cazul copiilor oamenilor de rând liturghia era oficiată de preotul paroh al bisericii ai căror enoriași erau mirii, iar în cel al copiilor de boieri și domni – de cele mai înalte fețe bisericești. Astfel, cununia Mariei Lupu cu Ianusz Radziwiłł⁶⁴⁷ a fost oficiată de Mitropolitul Kievului Petru Movilă: „Slujba cununiei a fost săvârșită de mitropolitul Kievului anume Petru, cel mai de seamă dintre toți oamenii bisericii din întreaga Rusie și care se trage din neamul Movileștilor care au domnit odinioară asupra Moldovei, dar mai pe urmă s-a retras în Polonia din cauza dușmăniei turcilor și acum este socotit ca un băștinaș al țării, căruia mitropolitul țării i-a cedat locul ca să săvârșească el ceremoniile cununiei”⁶⁴⁸. Cununia este descrisă și de Ioan Kemeny, care menșionează: „Acest mitropolit era și foarte cinstit și blând; el i-a cununat în biserică după ritul românesc, și Radziwiłł, deși era evanghelic, nu s-a împotrivit.”⁶⁴⁹.

Un compartiment din cheltuielile de la cununie, redat în *Sămile Vistieriei Moldovei*, care se referă la plata oferită reprezentanșilor clerului prezenți la o nuntă boierească, arată inclusiv și cine săvârșea cununia – mitropolitul, arhimandritul, episcopul etc., dar și care dintre alte fețe luau parte la serviciul religios, fiind enumerată lista tuturor slujitorilor – preoți, diaconi, cântăreți, iconomi, cononarhi. În conformitate cu rangul în scara ierarhică a clerului, fiecărui dintre reprezentanși i se plătea o anumită sumă de bani. La cununia comisului Matei Canta „pentru părintele mitropolit” s-au dat 17 lei 60 bani, dintre care „10 lei 60 b – 4 ughi turalii, 7 lei – o basma cu fir”, alte sume fiind distribuite în felul următor „2 lei 75 bani un turaliu lui psalti, 2 lei preoșilor, 2 lei peveșilor i țercovnicilor, 5 lei diiaconilor mitropolit(u)lui”; la cununia stolnicului Vasile Costachi cu domnița Zoița – mitropolitului i s-au dat 8 lei 30 galbeni, iar celorlalți slujitori „1 leu 60 b – iconomului, 3 lei

⁶⁴⁴ *Ibidem*, d.5, p.214, d.9, p.217-218.

⁶⁴⁵ Lemny, Ș. *Sensibilitatea*, p.81.

⁶⁴⁶ „Arhivele Basarabiei”, 1937, nr.1-4, p.47; Stănescu, D. *Viața religioasă la români și influența ei asupra vieții publice*. București, 1906, p.392.

⁶⁴⁷ Despre acest caz a se vedea mai detaliat în paragraful 3. 2. Căsătorii interconfesionale.

⁶⁴⁸ *CȘTR*, vol. V, p. 644.

⁶⁴⁹ Ioan Kemény, *Memorii*, p. 134-135.

diiacnilor mitropolit(u)lui, 2 lei lui protopsalti, 1 leu al doile psalti, 2 lei preoților, 1 lei țarcovnicilor⁶⁵⁰; la cununia comisului Guliano cu fiica spătarului Iancu Razu mitropolitului s-au dat 10 lei și o basma de 10 lei, 5 lei 60 b pentru Irinepoleos, 3 lei psalților, 3 lei preoților, 1 leu 60 b – canonehul, 1 leu 60 b – iconomul, 1 leu clisiarhului, 3 lei diaconilor; la cununia fiicii logofătului Nicolae Ruset cu sărdarul Ioniță Sturza mitropolitului i s-au dat 10 lei, 5 lei 60 b pentru Tripoleos, 3 lei psalților, 2 lei preoților, 1 leu 60 b – „canoharului”, 3 lei diaconilor⁶⁵¹ etc. Unele căsătorii ale slujitorilor sau ale copiilor de boieri erau oficiate de Arhimandrit⁶⁵². Unele cununii erau făcute cu deosebit fast și cu prezența concomitentă a multor fețe bisericești de cel mai înalt grad: mitropolit, arhidiacon, arhimandrit, episcop⁶⁵³, de exemplu la cununia biv vel comisului Grigore Razul cu fiica vistiernicului Iordache Balș au fost prezenți Mitropolitul, episcopul, preoți, diaconi și cântăreți⁶⁵⁴.

După cum am remarcat mai sus, preoții urmau să aibă învoirea episcopilor de a cununa, iar pentru cununie, la fel ca și în perioada precedentă, se plătea o anumită sumă de bani. În 1801, la 13 martie, în *Anaforaua boierilor Constantin Balș, vel logofăt de Țara de Jos, și Iordache Roset, vel vistier, privind locuitorii unguri din 16 sate ungurești din ținutul Roman* se menționa: „La cununii, odată se dădea 20 de parale, acum se cer trei lei”⁶⁵⁵. Desigur, această plată era pentru populația de rând, pe când elitele achitau o sumă mult mai mare, inclusiv și prin contribuții în Cutia Milelor pentru a susține familiile sărace. În Țara Românească, taxa de cununie în 1793 era de „un galben de ginere și de la mireasă 12 coturi de pânză”, care apoi a fost modificat la „prima cununie tl. unul vechi, de a doilea cununie tl. unul și jumătate, de al treilea cununie tl. doi și jumătate”⁶⁵⁶. Taxele impuse pentru Slujba Cununii desigur constituiau un capitol important pentru venitul preoților.

În cazurile cununiei în care în calitate de nași apărea domnul țării sau cununia se oficia la Biserica domnească, domnia achita cheltuielile de cununie cu respectarea tuturor obiceiurilor și tradițiilor și făcea cadouri valoroase. Aceste cheltuieli, la fel ca și în alte cazuri, se diferențiau. Atragem atenția că sumele variau nu doar în dependență de scara ierarhică pe care se poziționa mirele sau părinții mirelui/miresei, dar și în funcție de anul indicat, ceea ce arată și fluctuația leului. În *Sămile Visteriei* erau indicate exact sumele cheltuite la fiecare dintre cununii. Astfel, pentru cununia lui Ștefan Catargiu din februarie 1762 s-au dat 162 lei⁶⁵⁷, la cununia din 15 februarie 1786 a fiului banului Sandu

⁶⁵⁰ *Sămile, I*, p.542-544, 553.

⁶⁵¹ *Sămile, II*, p.154, p.215.

⁶⁵² *Ibidem*, p.500, 536.

⁶⁵³ *Ibidem*, p.266-267.

⁶⁵⁴ *Sămile, I*, p.434

⁶⁵⁵ *Ibidem*, p.148.

⁶⁵⁶ Vintilă-Ghițulescu, C. *În șalvari și cu ișlic*, p.219.

⁶⁵⁷ *Sămile, I*, p.254,542-543,553.

Miclescul cu fiica spătarului Costin Catargiu – 442 lei⁶⁵⁸, la cununia armașului Neculescu cu Zamfira cămărășița în decembrie 1796 – 350 lei, la cea a marelui Pitar Grigore în aprilie 1798 – 250 lei, la cea a paharnicului Stavri – 300 lei, la cea a cămărașului al doilea Enachi – 322 lei⁶⁵⁹. În 1799, doar în lunile ianuarie și februarie, domnia a alocat sume considerabile pentru cununiile boierilor și slujitorilor: la cununia căpitanului de darabanți din 17 ianuarie – 300 lei, la cea din februarie a vătavului Ioan cu Elenca – 300 de lei, la cununia surorii medelnicerului Hrisoverghi cu Răducanu din februarie 1799 – 750 lei și 500 lei pentru cununia fiicii logofătului Mănu din 20 februarie⁶⁶⁰. Unele sume indicate în *Sămile Vistieriei* sunt mai mici comparativ cu cele alocate la alte cununii, fiind explicate prin faptul că au fost date produse din cămara domnească, precum a fost la cununia sârdarului Ioniță Sturza cu fiica logofătului Necolai Roset din 1786, pentru care s-au cheltuit 165 lei 60 bani „fără cele ce i s-au dat de la cămară”⁶⁶¹.

Însăși *Încununarea Mirilor* era însoțită de o serie de obiceiuri și tradiții caracteristice pentru întreg spațiul românesc, dar și pentru cel ortodox, care începeau în momentul când mirele și mireasa intrau în biserică și un colac se rupea în două, fapt remarcat și de călătorii străini. În mijlocul bisericii se așternea un covor pe care stăteau doar tinerii însurăței: mirele în dreapta, iar mireasa în stânga, obicei semnalat și în *Trebnicul* lui Petru Movilă din 1646. Această tradiție a fost menționată de Dimitrie Cantemir: „În mijlocul bisericii se așterne un covor, pe care mirele se oprește în dreapta, iar mireasa în stânga”⁶⁶². Paul de Alep remarcă și el acest obicei al românilor: „potrivit obiceiului lor statornic, au întins un covor sub picioarele tinerei perechi”⁶⁶³, iar alt călător concretiza: „Înaintea altarului se află un covor pe care vin să-și ia locul mirele și mireasa”⁶⁶⁴. Sursele narative care au păstrat descrierea cununii în familiile domnitoare, relatând despre cununia Ruxandei Lupu cu Timuș Hmelnițki, concretizau: „Când au intrat în biserică, amândoi mirii au îngenunchiat pe un covor și și-au jurat unul altuia unire și credință”⁶⁶⁵. La cei mai înstăriți, sub covorul pe care stăteau mirii în timpul cununii, se puneau galbeni, iar la ceilalți se puneau oricare alți bani, de exemplu taleri, simbolizând dorința unei căsnicii spirituale și călcând în picioare simbolul bogăției materiale – monedele: „încredințații nu caută la lume, ci toată mărirea ei o calcă în picioare sau spre a arăta prin aceasta că

⁶⁵⁸ *Sămile II*, p.153.

⁶⁵⁹ *Ibidem*, p.500, 536.

⁶⁶⁰ *Ibidem*, p.581.

⁶⁶¹ *Ibidem*, p.154-155.

⁶⁶² Cantemir, Dimitrie. *Descrierea*, p.313.

⁶⁶³ *CȘTR*, vol.VII, p.210.

⁶⁶⁴ *CȘTR*, vol. VIII, p.359.

⁶⁶⁵ A se vedea *CȘTR*.

calcă în picioare toată mărirea străină și deșartă, așteptându și dorindu numai fericirea casnică”⁶⁶⁶. Referindu-se la acest obicei, Dimitrie Cantemir concretiza: „Cât stau ei (mirii-A.F.) acolo în picioare, sub ele li se pun, amândurora, galbeni, ori, celor din popor, Leontini”, explicând: „prin aceasta, se dă de înțeles că trebuie să-și ia rămas bun de la veac și să-și calce în picioare trufia”⁶⁶⁷. Numeroase date pentru această tradiție sunt oferite de *Sămile vistieriei*, în special pentru cazurile în care domnitorii erau nași. Vom remarca două moduri de prezentare a informației: în primul caz se indica direct că banii erau puși sub picioarele mirilor, în al doilea caz, că sunt puși sub covorul pe care stăteau mirii. Referindu-se la cununia comisului Matei Canta din 1776, în *Sămi* este exact stipulat că s-au dat 3 lei „supt picioarele mirelui și a miresei”, ca și în cazul cununiei stolnicului Vasile Costachi cu domnița Zoița – „3 lei supt picioare”, și al stolnicului Constantin Balș din 29 mai 1776⁶⁶⁸; sau în cel al cununiei din 15 februarie 1786 a fiului banului Sandu Miclescul cu fiica spătarului Costin Catargiu – „2 lei 60 parale supt picioare”⁶⁶⁹. Suma banilor puși sub covor varia în funcție de rangul celor ce se cununau. S.F. Marian susținea că banii puși erau predestinați pentru pălămar⁶⁷⁰.

Pe masa, conform *Trebnicului* lui Petru Movilă, stăteau inelele, de aur la dreapta și de argint la stânga, fiind puse pe Evanghelie. Această condiție putea fi îndeplinită doar de către elite. Pe toată durata ceremoniei religioase alături de miri stăteau nașii, prezența cărora era un garant al vieții morale și spirituale, dar și al sprijinului oferit: „pe lângă (miri – A. F.) încă un bărbat și o femeie care trebuie să le fie martori”⁶⁷¹. Ordinea în care stăteau nașii în biserică a fost remarcată de Paul de Alep, descriind o nuntă din Țara Românească: „Și nașul a luat loc lângă mire, în timp ce nașa stătea lângă mireasă, a cărei față era acoperită cu un vâl”⁶⁷². Nașii țineau în mâini două lumânări. Această tradiție a fost remarcată de Dimitrie Cantemir, care sublinia că în spatele mirilor stau nunul și nuna „ținând două făclii de aceeași formă și greutate”⁶⁷³, care puteau fi și decorate. În opinia Arhiepiscopului Simeon al Tesalonicului, lumânările aprinse pentru miri simbolizau „dragostea nestinsă, dar și lumina care să le călăuzească pașii, pentru a nu trăda castitatea legăturii nupțiale”. În surse sunt întâlnite fie ca făclii, fie ca lumânări. Făcliile erau confecționate din ceară, iar mărimea și costul făcliilor erau în dependență de rangul și poziția socială a mirilor. Astfel, la cununia bivvel comisului Grigore Razul cu fiica vistiernicului Iordache Balș oficiată la 20 august 1796 s-au cheltuit 30 lei pentru lumânări, la cununia

⁶⁶⁶ Marian S. F. *Nunta la români*, p.439.

⁶⁶⁷ Cantemir, Dimitrie. *Descrierea*, p.313.

⁶⁶⁸ *Sămile*, I, p.542-544.

⁶⁶⁹ *Sămile*, II, p.153,

⁶⁷⁰ Marian, S.F. *Op.cit.*, p.439.

⁶⁷¹ *CSȚR*, vol. VIII, p.359.

⁶⁷² *CSȚR*, vol. VII, p.210.

⁶⁷³ Cantemir, Dimitrie. *Descrierea Moldovei*, p.313.

marelui portar Grigori din aprilie 1798 – 20 lei, ca și la cea a paharnicului Stavri și la cununia surorii medelnicerului Hrisoverghi cu Răducanu din februarie 1799 - 25 lei⁶⁷⁴. În cazul în care domnul comanda făcliile, ele erau și zugrăvite, iar prețul pentru lumânări varia în funcție de rangul demnitarului: la cununia lui Gioană, vel șătrar, din 20 august 1764 pentru „2 făclii câte 3 oc(a)” s-au cheltuit 7 lei 60 bani, la cununia comisului Matei Canta din 1776 s-au dat 23 lei pentru 2 făclii de „7 ocă ceară”, dintre care 20 lei pentru lumânări și 3 lei pentru zugrăvitul lor, în cazul cununii stolnicului Constantin Balș din 29 mai 1776 – 16 lei pentru 2 făclii și 3 lei pentru zugrăvit, ca și în cazul cununii paharnicului Iordachi Balș din 30 octombrie 1776⁶⁷⁵, iar la 28 iunie 1786, la cununia comisului Guliano cu fiica spătarului Iancu Razu, s-au cheltuit 23 lei pentru 2 făclii⁶⁷⁶. După cum se vede din surse, pentru fiecare dintre lumânările de cununie se utiliza o cantitate diferită de ceară, pe când costul zugrăvitului lor varia de la 2 lei 60 parale la 3 lei 60 parale. În toate cazurile enumerate mai sus lumânările de cununie au fost definite drept făclii și doar în cazul celor de la cununia cămărașului al doilea Enache se menționa că lumânările erau făcute din ceară⁶⁷⁷. Lumânările puteau fi decorate cu broboade, precum a fost în cazul făcliilor de la cununia stolnicului Vasile Costachi și a Zoitei din 12 februarie 1786, la care s-au cheltuit „8 lei pe 2 basmali la făclii”⁶⁷⁸, iar basmalele de la făcliile ținute la cununia sărdarului Ștefan Balș din octombrie 1786 au costat 10 lei, ca și cele de la cununia căminarului Dimitrache Ghica⁶⁷⁹.

Ordinea acțiunilor în ceremonialul religios din Țara Românească este redată de Violeta Barbu – datul mâinilor, jurământul, întărirea și binecuvântarea de către preot, ordine care era aplicată și în Țara Moldovei. Ceremonialul bisericesc este descris în *Molitvelnic*. În timpul Cununii se citește Psalmul 127, Sfânta Scriptură, din care se lecturează un fragment din Scrisoarea Sfântului Apostol Pavel către Efeseni (5: 20-33), unde sunt descrise sfințenia nunții, îndatoririle și responsabilitățile reciproce ale soților, apoi urmează un fragmentul din Evanghelia după Ioan (2: 1-11), care descrie prima minune săvârșită de către Mântuitorul Iisus Hristos la o nuntă, în Cana Galileii⁶⁸⁰. În *Trebnicul* lui Petru Movilă, în descrierea ceremoniei Cununii, când se face și logodna, pentru prima dată în ceremonial este remarcată întrebarea preotului către miri, după primul grup de Ectenii: „voiești tu, [Prenumele], de bunăvoie și nesilit de nimenicu gând tare să ți-o iei pe această [Prenumele], pe care o

⁶⁷⁴ *Sămile*, II, p.435, 581.

⁶⁷⁵ *Sămile*, I, p.253, 542-543,553.

⁶⁷⁶ *Sămile*, II, p.154.

⁶⁷⁷ *Ibidem*, p.500, 536.

⁶⁷⁸ *Sămile*, I, p.543-544.

⁶⁷⁹ *Sămile*, II, p.154, 214-215.

⁶⁸⁰ <http://biserica-boras.se/wp-content/uploads/2013/02/cununia.pdf>; Barbu, V. *Ordo Amoris*, p.138-139.

vezi în fața ta să-ți fie ție soție?” După care urma răspunsul „Voiesc, cucernice părinte”⁶⁸¹. Apoi urma întrebarea „Nu te-ai făgăduit altei mirese să te căsătorești”, după care mirele răspundea „Nu m-am făgăduit”. Aceeași întrebare era adresată miresei. Petru Movilă atenționa asupra faptului când mirii evită să răspundă la întrebare, atunci ei nu pot fi cununați, menționându-se că preotul va fi pedepsit prin luarea cinului preoțesc⁶⁸². Mitropolitul Țării Românești Antim Ivireanul sublinia momentul depunerii jurământului tinerilor la Cununie la începutul sec. al XVIII-lea: „Iară chipul sânt cuvintele carele amândoi zic în beserică înaintea preotului în auzul tuturor (adecă): Voiești-mă? Voescu-te, urmând la aceste cuvinte rugăciunile și blagosloveniile preotului spre cea desăvârșit împlinire a nunții”⁶⁸³. Acest moment era deosebit de important, deoarece sublinia voința liberă a tinerilor expusă în fața preotului și a martorilor.

Încununarea la ortodocși avea și are câteva elemente simbolice: cununile, paharul cu vin, bucățica de pâine, înconjurarea mesei (dansul). Cea mai de seama din „rânduiala *Încununării* este punerea cununiilor: preotul face de trei ori semnul crucii cu cununiile peste fețele mirilor, rostind la fiecare, de câte trei ori, cuvintele: „Cunună-se robul (roaba) lui Dumnezeu (numele) cu roaba (robul) lui Dumnezeu (numele), în numele Tatălui și al Fiului și al Sfântului Duh”⁶⁸⁴, apoi le pune pe capul lor, mai întâi al mirelui și apoi al miresei. Căpitanul Erasmus Henrich Schneider von Weismantel, descriind ceremonia de cununie din satul unde era încartiruit, a menționat: „preotul ia un șnur de mătase, îi leagă împreună pe toți patru ce stau la mijloc (mirii și nunii – A.F.) și pune câte o cununie pe capul mirelui și al miresei”, iar în cazul căsătoriilor repetate, pe capul mirilor se punea câte „o coroană de paie”⁶⁸⁵. Aceste cununi, care se pun pe capul mirilor, „făcute în chipul coroanelor cu care se încununau regii și împărații, simbolizează podoaba, cinstea și răsplata ce se aduc curățeniei (neprihănirii) și fecioriei mirilor pentru care aceștia sunt încununați, fiind înzestrați cu puterea de a da viață, a naște copii. De aceea se și cânta pentru dânsii: „Doamne, Dumnezeu nostru, cu mărire și cu cinste încununează-i pe dânsii!”. După punerea cununiilor urmează Apostolul (de la Efes. cap. 5, versetele 20-33), în care Sfântul Apostol Pavel aseamănă nunta cu legătura sfântă dintre Hristos și Biserică, îndemnând pe miri să se iubească unul pe altul. Se citește apoi Evanghelia, în care se istorisește minunea înfăptuită de Mântuitor la nunta din Cana Galileii (Ioan 2, 1-11)”⁶⁸⁶. După aceasta urma o ectenie. Violeta Barbu presupune că doar boierimea se bucura de privilegiul încununării cu

⁶⁸¹ *Требник Митрополита*, том 1.

⁶⁸² *Ibidem*.

⁶⁸³ Ivireanu, A. *Opere*, p.374.

⁶⁸⁴ <https://www.crestinortodox.ro/carti-ortodoxe/invatatura-credinta-ortodoxa/taina-cununii-80566.html>.

⁶⁸⁵ *CSTR*, v. VIII, p.352-354.

⁶⁸⁶ <https://www.crestinortodox.ro/carti-ortodoxe/invatatura-credinta-ortodoxa/taina-cununii-80566.html>.

cununi⁶⁸⁷. Un rol important îl avea jurământul: „Eu, [Prenumele], te iau pe tine [Prenumele], de soție și îți făgăduiesc , credință și ...și supunere conjugală și nu te voi părăsi până la moarte”, după care preotul le unește mâinile și spune: „Ceea ce Dumnezeu a unit, omul să nu despartă”⁶⁸⁸.

Al doilea element simbolic din cadrul ceremonialului religios este paharul cu vin. După ectenie preotul binecuvantează paharul de obște (comun), adică un pahar cu vin din care dă mirilor să guste pe rând, în timp ce se cântă: „Paharul mântuirii voi lua și numele Domnului voi chema” (Ps. 115, 4). Paharul simbolizează, pe de o parte, bucuria și veseliea nunții, iar pe de alta, unirea într-un cuget și menirea comună a viitorilor soți pe care ei vor împărtăși-o împreună de aici înainte, având parte de aceleași bucurii și aceleași necazuri. O semnificație asemănătoare are și bucată de pâine din care se dă mirilor să guste odată cu paharul de obște.

După gustarea din pahar, urma un alt element simbolic – *hora de nuntă*, numită și *dansul lui Isaia*, alaiul fiind format din preot, miri și nași, obiceiul datând din secolul al XIII-lea. Acesta este un dans ritualic ce presupune înconjurarea de trei ori a mesei pe care se află Sfânta Cruce și Sfânta Evanghelie, care îl simbolizează pe Hristos. Dansul liturgic se face în sens invers acelor de ceasornic, ceea ce arată faptul că momentul este contra timpului sau în sens invers timpului, simbolizând că acest act este eternizat, că este mai presus de timpul acesta⁶⁸⁹, în același timp se citește Troparul *Isaia dăntuiește*⁶⁹⁰. Dimitrie Cantemir descria ceremonia astfel: „La urmă, după ce le-a pus pe cap amânduror (mirilor) cununile, ca într-o horă, îi poartă prin mijlocul sfântului lăcaș, psalții cântându-le troparul...< „Isaia, dăntuiește!”>”⁶⁹¹. Este de neînțeles de ce Violeta Barbu spune că în *Trebnicul* lui Petru Movilă lipsește dansul lui Isaia, deoarece această componentă este descrisă, citându-se toate cele trei tropare⁶⁹². Această horă simbolizează bucuria nunții și deoarece scopul principal al acesteia este nașterea copiilor, troparul este un cântec de veselie, fiind dedicat Sfintei Fecioare Născătoare de Dumnezeu, care face referire la previziunea proorocului Isaia cu privire la nașterea Mântuitorului din Fecioara Maria: „Isaie, dăntuiește! Fecioara a avut în pantece...”(7, 14) etc. Preotul Daniel Duca explică simbolistica religioasă a acestui dans ritualic în felul următor: „ceea ce arată caracterul hristocentric al vieții celor doi: viața - în cadrul căsniciei pentru a ajunge la o finalitate mântuitoare -

⁶⁸⁷ Barbu, V. *Ordo Amoris*, p.140.

⁶⁸⁸ *Требник*.

⁶⁸⁹ Bulgaru, Costel. *Sfânta Taină a Cununii*. Galați: Editura Arhiepiscopiei Dunării de Jos, 2011, p. 69-70.

⁶⁹⁰ „1. Isaie, dăntuiește! Fecioara a avut în pantece și a născut Fiu pe Emanuel, pe Dumnezeu și Omul, Răsăritul este numele Lui, pe Care slăvindu-L, pe Fecioara o fericim.2. Sfinților mucenici, care bine v-ați nevoit și v-ați încununat, rugați-vă Domnului să se mântuiască sufletele noastre. 3. Slavă Ție, Hristoase Dumnezeule, laudă Apostolilor și bucuria Mucenicilor, a căror propovăduire este Treimea cea de o ființă”.

⁶⁹¹ Cantemir, Dimitrie. *Descrierea*, p.313.

⁶⁹² *Требник*

trebuie să se desfășoare în jurul lui Hristos; în acest dans ritual cei doi sunt purtați de către preot, „care este un chip al lui Hristos. Aceasta înseamnă că Hristos ne-a prins, ne-a izbăvit, ne-a răscumpărat și ne-a făcut ai Săi. Aceasta este Taina cea mare a Nunții”⁶⁹³. Pe lângă acest tropar, se mai cântă și alte două cântări de la slujba hirotoniei: „Sfinților Mucenici...” și „Slavă Ție, Hristoase Dumnezeule...”, care îndeamnă mirii să fie adepți ai lui Hristos, inclusiv și prin viața curată pe care o vor avea în mariaj. În opinia lui Costel Bulgaru, „al treilea și ultimul tropar, care, din nou, îi invocă pe martiri, de data aceasta împreună cu Sfinții Apostoli, ne arată, foarte discret, care este natura cea mai profundă a noii vieți la care ne cheamă să dăm mărturie: „Slavă Ție, Hristoase Dumnezeule; lauda apostolilor și bucuria mucenicilor, a căror propovăduire este Treimea cea de o ființă”. Așadar, unitatea către care este chemată să tindă dragostea conjugală în Biserică se realizează prin unitatea trinitară sau având ca exemplu imaginea Persoanelor Sfintei Treimi”⁶⁹⁴. V. Barbu consideră că hora simbolizează drumul vieții conjugale⁶⁹⁵. Totodată, aceste cântări simbolizează sacrificiul, înfrânarea, răbdarea și dăruirea în căsnicie, iar pentru aceasta se roagă să fie ajutați de sfinții mucenici.

Este important a menționa că în timpul *dansului lui Isaia* alaiul era semănat cu dulciuri, bani, grâu și hamei, toate aceste elemente având o simbolistică specială. Paul de Alep relatează despre acest obicei: „În timpul slujbei, când mirele și mireasa ocoleau masa, s-au aruncat zaharicale cu migdale și stafide și cofeturi și jimblă și <acestea> au fost adunate cu lăcomie de cei de față”⁶⁹⁶. Dimitrie Cantemir de asemenea menționa acest moment, explicând semnificația acestei „semănări”: „Cât se petrec acestea, rudele împrăștie asupra celor ce se învârt bănuți, nuci și hamei uscat, dând semn, prin aceste simboluri, că se cere din partea lui Dumnezeu, Dătătorul de viață, rodnicia hameiului și a nucilor, dar că se leapădă de la sine avuțiile și toate amăgirile lumii”⁶⁹⁷. Cu referire la cununii reprezentanților elitelor, *Sămile Vistieriei* stipulau costul dulciurilor: la cununia marelui portar Grigore din aprilie 1798 – 5 lei pentru cofeturi, la cununia cămărașului al doilea Enache din 1798 – 4 lei pentru cofeturi, la cununia surorii medelnicerului Hrisoverghi cu Răducanu din februarie 1799 – 6 lei pentru cofeturi⁶⁹⁸. În unele cazuri se indica și suma banilor ce se puneau în bomboane și hamei: la cununia comisului Matei Canta din 1776 „5 lei la cofeturi i parale, adecă 2 lei- o oacă cofeturi, 3 lei – parale” și al stolnicului Constantin Balș – „3 lei 60 bani – parale i hamei”⁶⁹⁹ etc. Faptul că bomboanele, hameiul și

⁶⁹³ Duga, D. *Ofrandă mirilor. Scurtă tâlcuire a Tainei Nunții*. Iași: Doxologia, 2016.

⁶⁹⁴ Bulgaru, Costel. *Sfânta Taină a Cununii*, p. 69-70.

⁶⁹⁵ V. Barbu, *Ordo amoris*, p.142.

⁶⁹⁶ *CSȚR*, vol.VII, p.210.

⁶⁹⁷ Cantemir, Dimitrie. *Descrierea*, p.313.

⁶⁹⁸ *Sămile, II*, p.500, 536, 581.

⁶⁹⁹ *Sămile, I*, p.542-543.

paralele se semănau peste alaiul de nuntă se menționează în cheltuielile de la cununia căminarului Grigore Ghica din septembrie 1792 – 7 lei 60 bani „1 oacă cofeturi ce s-au aruncat”, ca și la cununia hatmanului Nicolache Hangeri, însă la care se mai concretizează „20 lei parale în cofeturi ce s-au aruncat”⁷⁰⁰.

După *horă* mirilor li se dădea să guste pâine cu miere, ce simboliza dulceața vieții de familie și prosperitatea: „La urmă, preotul le dă amândurora, de trei ori, să guste pâine unsă cu miere, în semn de iubire și de neîncetată însoțire, dar ca la o veselă festivitate, spre a stârni râsul celor de față, mai înainte să le îngăduie să ia cu dinții câte o bucățică, îi păcălește, de trei ori, când dau s-o ieie”⁷⁰¹.

Urma îndepărtarea cununilor de pe creștet și binecuvântarea mirilor. Paul de Alep remarca: „După sfârșitul Rugăciunii perechea nou căsătorită a înaintat spre a îngenunchia în fața evangheliei pe care au sărutat-o; de asemenea <au sărutat> și mâna dreaptă a învățătorului nostru”⁷⁰². După săvârșirea *Încununării Mirilor* preotul citea o predică despre importanța constituirii familiei, explicându-le tinerilor însurăței esența acesteia, responsabilitatea soților unul față de altul și față de copiii ce urmau să apară și dându-le anumite sfaturi, îndemnându-i a urma exemplul personajelor din Vechiul Testament. O astfel de predică a ținut Petru Movilă după *Încununarea Mariei Lupu* și a lui Ianusz Radziwiłł, care a și tipărit la Kiev această predică⁷⁰³. G. Mihăilă subliniază că Mitropolitul a ținut cuvântarea atât în limba polonă, cât și în limba română, subliniind că „înaltul prelat dădea el însuși o mare însemnătate acestui eveniment, pentru celebrarea căruia a ținut să vină special la Iași...textul a apărut numai în polonă, în același an, în două ediții, una cu stema familiei Ianusz Radziwiłł, închinată prințului Ianusz, iar alta având și pe cea a Moldovei, fiind închinată lui Vasile Lupu, cu o prefață adresată acestuia”⁷⁰⁴. Cuvântarea s-a axat pe „învățătura creștină privind căsătoria”⁷⁰⁵.

După săvârșirea ceremoniei, mirii, împreună cu tot alaiul, se îndreptau spre casă. Cu referire la acest moment, călătorii străini remarcau: „...iar după aceasta cinstitul mire a ieșit bucuros din biserică și s-a dus la castel, și-a sărutat mireasa, și a alergat o mare mulțime să privească la aceasta, și s-au slobozit tunurile. Și lăutarii au început iar să cânte”⁷⁰⁶. Dimitrie Cantemir descria sfârșitul ceremoniei religioase și întoarcerea alaiului de nuntă spre casă: „Odată încheiate aceste ceremonii, se

⁷⁰⁰ *Sămile, II*, p.266-267.

⁷⁰¹ Cantemir, Dimitrie. *Descrierea*, p.313.

⁷⁰² *CSȚR*, vol. VII, p.210.

⁷⁰³ *Studii ...*, vol. VII. Cărți domnești, zapise și răvașe. Tipărite în întregime sau ca regeste și întovărășite cu note explicative. Partea a III-a. Istoria literaturii religioase a românilor până la 1688, de N. Iorga. București, 1904, p. CLXI.

⁷⁰⁴ Mihăilă, G. *Contribuții la istoria culturii și literaturii române vechi*. București, 1972, p.189.

⁷⁰⁵ *Ibidem*, p.190.

⁷⁰⁶ *CSȚR*, vol. V, p. 644.

întoc cu toții la casa miresei, după aceeași rânduială cu care veniseră, acoperindu-i însă fața (miresei- A.F.) un văl din mătase roșie și subțire, prins cu două săgeți, pe care, mai apoi, când mireasa trebuie dusă în iatac, frații sau rude de sânge ale fecioarei le înfig în perete, din arc, despre latura din jos a mesei <și> pe deasupra capetelor mirilor”⁷⁰⁷.

3.2.2. Legitimitatea mariajului în surse

Oficierea *Sfintei Taine a Nunții* desemna faptul că mariajul încheiat este legitim. În sursele din Țara Moldovei din sec. al XVII-lea – începutul sec. al XIX-lea, în special pentru prima căsătorie, legitimitatea primei căsnicii era stipulată prin sintagmele „cu cununie legitimă”, cu „prima cununie legitimă”, „cu cununat”, „ce-au ținut cu cununie” etc., semnificând faptul că mariajul a fost încheiat conform dreptului canonic ortodox. În Țara Românească se mai utilizau expresiile „după lege și pravilă” și „după lege bisericească și pravilă”⁷⁰⁸.

Cununia legitima cuplul marital în societate, marca statutul nou al soților – cel de persoană căsătorită, cu obligații și responsabilități unul față de altul, sublinia statutul persoanei în comunitate și identifica atitudinea comunității față de ea, atesta legitimitatea copiilor ce urmau să se nască și drepturile lor, fiind importantă în diverse situații cotidiene: legitimitatea revendicării bunurilor, în situațiile de moștenire sau de împărțire a averii etc. Sursele amintesc despre cununia legitimă în diferite contexte. La 26 aprilie 1748, într-un proces de judecată, un oarecare Duca, olar, mărturisea: „după ce s-au luat cu Nastasiia, fămeia lui, cu cununat”, subliniindu-se că mariajul – „s-au luat cu Nastasiia” – este conform legilor. Despre căsătoria legitimă relatează și o oarecare Solomia din satul Onești, ținutul Orhei, care a nimerit într-o situație complicată, fiind părăsită de soț: „prin cununie m-au luat soț un Ion, fecior unui Darii Cobălianu”⁷⁰⁹.

Mențiunea cu referire la legitimitatea căsătoriei era importantă și în contextul alcătuirii unui testament, în special pentru aranjarea moștenirii. La 12 aprilie 1774, Gheorghe Hăjdău a elaborat o diată, lăsând totul „la mâna priiubitului meu soț *de cununie și după lege* (sublinierea noastră- A.F.) anume dumisale Tirizii din neamul dumnialor Dzivanschi”, fiind și unul dintre puținele documente în care se subliniază sentimentele umane - preaiubit⁷¹⁰, totodată se menționează că este în conformitate cu legislația. În contextul vânzării unei case și a două dughene din Bârlad, la 22 ianuarie 1813 este amintită prima cununie a lui Dumitrache Grecu și Maria: „Eu, Dumitrache Grecu, soț Marii *prin ce*

⁷⁰⁷ Cantemir, Dimitrie. *Descrierea Moldovei*, p.313.

⁷⁰⁸ Vintilă-Ghițulescu, C. *În șalvari și cu ișlic*, p.214.

⁷⁰⁹ *Documente privitoare la istoria Țării Moldovei în perioada Războiului Ruso-Turc (august 1808- iunie 1809)*, volum întocmit de Demir Dragnev, Larisa Svetlicinâi (coord., editori), Teodor Candu, Tudor Ciobanu (editori). București- Brăila, 2017, nr.508, p.685.

⁷¹⁰ *Documente basarabene*, publ. de L.Boga. vol.III. Testamente și danii (1672-1858). Chișinău, 1928, p.13-14.

întâi legiuită cununie cu dânsa (sublinierea noastră- A.F.), adeverez”, deci este clar stipulată legitimitatea căsniciei. Despre prima cununie a lui Constantin Șlicariul, care face o danie, se menționează la 7 martie 1813: „fiindcă acești toți rămasă s-au făcut de dânșii amândoi, după ce *au încheiat ce dintâi cununii* (sublinierea noastră- A.F.)”⁷¹¹.

Cununia legitimă se sublinia indiferent de statutul social. În contextul relatării despre țigani robii, deseori se menționa că aceștia erau cununați legitim, precum în 1807 „fiind cununată de mai înainte cu țăganul meu” sau la 22 decembrie 1808 se remarca despre un Mihai, fiul Vasilcăi, fratele lui Ștefan Moșniag, „țigan drept al meu, ce-au ținut cu cununie pe Anisie, sor(a) lui Ion Mititelu grădinar”⁷¹².

Importantă era menționarea legitimității cununii într-o situație extraordinară. Cu o astfel de situație se confruntă în 1742 Paraschiva, sora lui Toader Isăcescul, care s-a căsătorit cu Ilie, fiul Niculăiesei. După „cununie lor, peste 5-6 săptămâni, în grabă tâmplându-să moarte lui Ilie”, Paraschiva a solicitat să i se dea ceva din averea soțului. Domnia, ținând seama de Pravile „pentru că au luat-o fată fecioară, cu driaptă cununie”, a hotărât să fie prețuită zestrea Paraschivei și să-i dea 1/3 din zestre din „rămășițurile lui Ilie”. În urma calculului soacră-sa Stefana Niculăiasa trebuia să-i dea Paraschivei 91 de lei, iar Paraschiva trebuia să-i întoarcă soacrei 6 șiruri de mărgăritar și o cruciuliță de aur pe care le-a primit la nuntă⁷¹³.

Condiția primului mariaj legitim era una foarte importantă pentru persoanele ce doreau să devină preoți, deoarece, conform regulilor, se hirotoneau cei cu un singur mariaj și doar cu o singură căsnicie, astfel că nu puteau să se recăsătorească, importantă fiind și fecioria tinerei, fapt remarcat și de către călătorii străini⁷¹⁴. Acest fapt era important și pentru motivul că preotul trebuia să servească pentru enoriași drept model de viață creștină, urmând ca împreună cu preoteasa urmând să vegheze asupra reputației familiei, deoarece ocupa un loc important în structura comunității tradiționale ortodoxe⁷¹⁵. Mărturia privind cununia legală a pretendentului la preoție era depusă și semnată de comunitate (vornicul și sătenii), ceea ce o dată în plus demonstrează importanța participării membrilor comunității la oficierea actului ritualic. Astfel, la 13 februarie 1809, în mărturia locuitorilor din satul Șărbaca, ținutul Hotin, și a protopopului ținutului Gheorghe, în fața căruia a fost depusă mărturia

⁷¹¹ *Documente bărlădene*, vol. II. Actele de proprietate ale Casei Obștiei târgului Bârlad. Urmate de 2 documente în facsimile și 2 închipuiri de hărți de preotul Ioan Antonovici, Bârlad, 1912, nr.CIV, p.131.

⁷¹² *Documente privitoare la istoria Țării Moldovei în perioada Războiului Ruso-Turc (august 1808- iunie 1809)*, nr.258, p.391

⁷¹³ *Condica*, II, nr.1265, p.491.

⁷¹⁴ *CSȚR*, vol.IX, p.60, 66.

⁷¹⁵ Vintilă-Ghițulescu, C. Preoți și enoriași. Exemplu Țării Românești în secolul al XVIII-lea. În: *Revista Istorică*, 2002, nr.1-1, p.121-136; Idem, *În șalvari și cu ișlic*, p.35.

pentru dascălul Nichita, era stipulat următoarele: „...s-au însurat, luându-și fimei pe Irina, fată fecioară, fiica lui Toaderu mireanul, cu ce întâi cununie”, dar în același timp se sublinia că nu existau niciun fel de impedimente, „neavând nicio pedecă de rudenii”, concretizându-se „viița au petrecut cinstit..., alcătuire trupului este întreg și sănătos, la credință este pravoslavnic”⁷¹⁶. O mărturie asemănătoare, însoțită de rugăminte către Mitropolitul Gavriil Bănulescu-Bodoni, au înaintat la 28 februarie 1809 locuitorii satului Horodiște, ținutul Hotin, în scopul obținerii hirotoniei de către dascălul Ioan, fiul răposatului preot din sat, remarcându-se că dascălul „s-au însurat, luându-și fimei pe Todosie, fată mare fecioară cu întâi cununie, fiica preotului Ioan din satul Mălăieștii, țin(u)t(ul) Eșului, neavând nicio pedecare de rudenie”⁷¹⁷. La 16 mai 1809 se certifica faptul că dascălul Nicolae Popovici „s-au însurat, luându-și soție legiuită și fără împiedicare cătră darul preoției, prin întâi cununie pe Parascheva, fata protopopului Ene”⁷¹⁸.

În documentele timpului actul încheierii căsătoriei și sublinierea faptului că o persoană este căsătorită este remarcată prin diferiți termeni: *căsătorie*, *s-a căsătorit*, *o ține*, *s-au luat*, *s-a măritat*, *s-a însurat*, mențiunile fiind făcute în legătură cu anumite situații cotidiene. Cu referire la averea rămasă lui Toma stolnicul de la soția decedată, la 20 decembrie 1642 se menționa: „cându s-au căsătorit stolnicul Toma și au luat pre giupâneasa dumisale”⁷¹⁹. Într-un document din 20 iunie 1726 se remarcă despre „ceia ce să căsătorescu”⁷²⁰. La 28 septembrie 1734 în contextul unei neînțelegeri, Toader Brahă remarcă: „că după ce s-au căsătorit el, i-au dat soacră-sa trii vecini...”⁷²¹. La 25 decembrie 1806, în contextul unei moșteniri, Ilinca Doniceasa relatează despre mariajul unicului său fecior: „având noi din păcatele noastre numa un ficior Iordache, după ci l-am căsătorit...i-am dat fiului meu Iordache o moșia, anume Vozdul, la ținutul Sorocii”⁷²². La 27 decembrie 1809, având o neînțelegere cu rudele soției care a decedat, Manolache Calmuțchi sublinia: „din pronie lui Dumnezeu, m-am căsătorit și eu, luând pe Zoița legiuită soție”⁷²³. În contextul relatării despre zestrea dată de spătăreasa Catrina

⁷¹⁶ *Documente privitoare la istoria Țării Moldovei în perioada Războiului Ruso-Turc (august 1808- iunie 1809)*, nr.329, p.466.

⁷¹⁷ *Ibidem*, nr.344, p.487.

⁷¹⁸ *Ibidem*, nr. 494, p.671-672

⁷¹⁹ *Ispisoace și zapise*, II, 2, p.32-35

⁷²⁰ *Documente privitoare la istoria orașului Iași*, vol. IV. Acte interne (1726-1740), ed. de Ioan Caproșu. Iași, 2000, nr.16, p.11.

⁷²¹ *MEF*, vol. VIII, nr.99, p.132.

⁷²² *Documente privitoare la istoria Țării Moldovei în perioada Războiului Ruso-Turc*. Vol.I (noiembrie 1806-iunie 1808), Demir Dragnev, Larisa Svetlicinai (coord., editori), Teodor Candu, Tudor Ciobanu (editori). Chișinău, 2015, nr. 10, p.22.

⁷²³ Candu, T., Felea, A. Testamentul Zoiței Cerchez (Calmuțchi): Stuii de caz. În „*Revista de Istorie a Moldovei*”, 2007, nr.2, p.112.

Cantacuzino se remarcă: „ce au dat zăstre răposatei fiicii sale și maicii mele, Elena, când au căsătorit-o după răposatul tatăl meu stolnicu Dumitrachi Miculescu”⁷²⁴.

De cele mai dese ori în surse se întâlnesc noțiunile *o ține*, *a ținut-o* sau *a luat-o*, deci se sublinia faptul că cuplul menționat fie era căsătorit la momentul întocmirii documentului, fie a fost căsătorit. La 15 martie 1718 în contextul unui proces de judecată pentru niște părți de ocină se menționa: „deci, Solomon logofătul s-au sculat și li-au dat și iai ziastre lui Andrian păharnicului, căci îi ținia o soră (sublinierea noastră- A.F.)”⁷²⁵. Într-un proces de moștenire din 1722 au fost remarcate căsătoriile boierilor „Ștefan Hermeziu ot visterie” și „Constantin Cucoranul vtori medelnicer” care „țineau două surori, featele lui Ștefan de visterie”⁷²⁶. În un act din 15 februarie 1726 era amintită o danie făcută de Maria, „care au ținut-o Iamandi”⁷²⁷. La 8 aprilie 1731 într-o mărturie hotarnică se amintea de Maria, fata Mihăi „ce-au ținut-o Sandul Mani”⁷²⁸, iar într-un document din 17 octombrie 1731 se menționa „Ileana, fata lui Ion vodă Movilă, pe care au ținut-o Miron Costin, logofătul”⁷²⁹. Această expresie era utilizată pentru indicarea căsătoriei la toate categoriile populației din Țara Moldovei, fiind pomenită în diferite contexte. În jaloaba Aniței, fata Lupului vistiernic, înregistrată la La 15 mai 1801, în cadrul unei împărțiri de țigani se remarcă: „pentru o țigancă... anume Nastasăe, fata Sandului Berbeci, ci o țini un țiganu..., anume Vlas, sân Ciobotariu”⁷³⁰. La 5 iunie 1807 în raportul vătafului lui Gavril Conachi, fost vel vornic, despre țigani se remarcă „Ioniți însurat, ci țâni o fată țigancă a Bălșoi..., o fată țigancă, măritată ci o ține un țigan”⁷³¹. În unele documente, precum cel din 6 iulie 1807 care prezenta examinarea pricinii dintre Tudorache Sava, sudit, și Costache Paleogu, medelnicer, se întâlnesc câte două expresii cu referire la căsătorie: Leca Sărdariul avea 4 fete: „Marie, pe care *au ținut-o* Apostol Donici, i Safta, pe care *au ținut-o* Sava, și Ilinca, pe care *au ținut-o* un Ianache căp(i)t(an), *la căsătorie lor* (sublinierea noastră- A.F.) au dat zestre fieștecăruie”⁷³². În contextul dovedirii spiței neamului lui Grigore Sipoteanu, pitar, s-a menționat despre „Anghelina, ci au luat-o

⁷²⁴ *Documente bărlădene*, Vol.II, p.190.

⁷²⁵ *MEF*, vol. VIII, nr. 20, p.39.

⁷²⁶ *Studii ...*, vol. VI. Cărți domnești, zapise și răvașe. Tipărite în întregime sau ca regeste și întovărășite cu note explicative. Partea a II-a, de N. Iorga. București, 1904, p.98.

⁷²⁷ *Documente privitoare la istoria orașului Iași*, vol. IV, nr.5 p.3.

⁷²⁸ *Ibidem*, nr.118, p.86.

⁷²⁹ *Ibidem*, nr.135, p.97.

⁷³⁰ *Documente privitoare la istoria Țării Moldovei*, vol.XII, nr.25, p.67.

⁷³¹ *Documente privitoare la istoria Țării Moldovei în perioada Războiului Russo-Turc*. Vol.I (noiembrie 1806-iunie 1808), nr. 59, p.55.

⁷³² *Ibidem*, nr. 70, p.65.

Mărăscul din Brătuleni⁷³³. Relatând despre prima căsătorie a lui Iane peveț, nepoții remarcă: „Jane, pevețul, când au luat pe moașa lor Paraschiva, cu această casă au luat⁷³⁴”.

Expresia „s-a măritat” sau alte derivate ale acesteia se utilizau în raport cu femeia care s-a căsătorit. La 15 aprilie 1728, în contextul unei danii de casă, Dima, băcan, menționa că o dă nepoatei sale Maria, „pe care au fost măritat-o după Ieni Cacule⁷³⁵”. La 11 ianuarie 1800 Constantin Șlicariu, vorbind despre fiicele sale de suflet, concretiza că „li-au și măritat⁷³⁶”.

Expresia „s-a însurat” sau alte derivate se utiliza în raport cu bărbatul care s-a căsătorit. În diata lui Andrei, cantaragiu, și a soției sale Măriuța din 5 mai 1770, lăsată feciorului lor de suflet Gavriil, se sublinia: „l-am crescut până s-a făcut vârsta și l-am însurat după lege și după datorie părințască⁷³⁷”. La 18 noiembrie 1806 Anița și Ion Meleghi o informau pe sora lor Zoîța Strătăneasa despre căsătoria fratelui Constantin, care „s-au însurat și au luat o nepoată a cucoanii Paraschivii a cumnatii dumitale⁷³⁸”.

În cazul că unul dintre soți deceda, faptul că persoana a fost căsătorită era exprimată prin expresia *au fost după*: „și cu sorumea ceau fost după Lupul Puliștel⁷³⁹”.

În sursele perioadei, căsătoria legitimă era exprimată și prin expresiile *spre însoțire* și *s-au dat fimeie*. La 15 mai 1809 dascălul Nicolae Popovici menționa: „mergând la țară m-am căsătorit, luând întru însoțire fiica protopopului Ene de la țin(u)t(ul) Sorocii⁷⁴⁰”. Astfel, într-un document din 15 ianuarie 1810, în cazul schimbului de țigani între Iordache Ciornei și Episcopioara de Roman, se menționa: „Având eu trebuință de doi feti de țigan spre însoțire cu doi feciori de țigan⁷⁴¹”. La 2 februarie 1810, Veniamin, egumenul mănăstirii Doljești, mărturisea că „Stanca, fata lui Pricope, țigan herar,... s-au dat fimeie lui Anton, sin Simion Purice, țigan al Sfintei măn(ă)st(i)ri Doljăștii⁷⁴²”.

3. 2. 3. *Ospățul de nuntă*

În sec. al XVII-lea – începutul sec. al XIX-lea, ospetele erau parte componentă a vieții cotidiene a locuitorilor din Țara Moldovei. Fiind mese organizate cu ocazia unor anumite evenimente,

⁷³³ *Ibidem*, nr. 44, p.44.

⁷³⁴ *Documente privitoare la istoria orașului Iași*, vol. IV, nr.367.

⁷³⁵ *Documente privitoare la istoria orașului Iași*, vol. IV, nr.50, p.36.

⁷³⁶ *Documente bărlădene*, vol.II, p.130.

⁷³⁷ *Documente privitoare la istoria orașului Iași*, vol. IV, nr.872.

⁷³⁸ *Documente privitoare la istoria Țării Moldovei în perioada Războiului Ruso-Turc*. Vol.I (noiembrie 1806-iunie 1808) nr. 3, p.11.

⁷³⁹ *Surete și Izvoade*. (Documente slavo-române), publicate de Gh. Ghibănescu, vol. IV. Iași, Dacia, 1908, p.121.

⁷⁴⁰ *Documente privitoare la istoria Țării Moldovei în perioada Războiului Ruso-Turc (august 1808-iunie 1809)*. Volum întocmit de Demir Dragnev, Larisa Svetlicinâi (coord., ed.), Teodor Candu, Tudor Ciobanu (ed.). București-Brăila, 2017, nr.491, p.668.

⁷⁴¹ *Documente privitoare la istoria Țării Moldovei în perioada Războiului Ruso-Turc 1806-1812 (1 iulie 1809-14 aprilie 1810)*, nr. 336, p. 601.

⁷⁴² *Ibidem*, nr.376, p.655.

ele însoțeau cele mai importante etape din ciclul vieții, inclusiv și căsătoria. În Moldova ospățul de nuntă este numit Masa Mare și constituie „punctul culminant al nunții”⁷⁴³. Făcând parte din categoria meselor de sărbătoare, ospățul de nuntă se caracterizează prin „dimensionarea...în timp”, fiind totodată „o formă de manifestare a coeziunii relațiilor interumane, devenind o expresie particulară de consumare a hranei investite cu valoare simbolică și poziționând masa în sfera spirituală”⁷⁴⁴. Ospețele de nuntă organizate la Curtea Domnească și la curțile boierești se deosebeau de cele ale altor categorii de locuitori prin fastul și ambundența produselor, prin numărul și diversitatea bucatelor și băuturilor, însă erau organizate conform acelorași tradiții și obiceiuri. Sursele nu sunt prea bogate la capitolul descrierii ceremonialului ospățului de nuntă. Date despre ospețele de nuntă se regăsesc în relatările contemporanilor epocii: cronicari și călători străini, care, în multe dintre cazuri, erau invitați la aceste evenimente festive descrise, fiind și martori oculari⁷⁴⁵.

Conform relatărilor călătorilor străini, „ospețele de nuntă se fac totdeauna la mire”, iar „rudele miresei prăznuiesc la ele acasă și-și trimit pahare de vin unele altora de la o casă la alta”⁷⁴⁶, ceea ce este doar parțial adevărat. În cazul fiilor de boieri, dacă domnul țării era nun, ospățul de nuntă se făcea la Curtea Domnească: „dacă mirele este dregător sau fiu de dregător, nunta se face la domn, în sala divanului. Domnul îi împrumută în această zi una din cușmele sale brodate împodobite cu surguci. El are capul acoperit și stă în picioare la dreapta domnului, căruia mireasa-însoțită de doamnă- vine să-i sărute mâna și se așează alături de soț. Slujba căsătoriei se oficiază la capela palatului de către mitropolit îmbrăcat în odăjdii. Domnul duce pe miri <în fața altarului>, este nunul lor, le ține cununiile și dă în dar caftane de brocart în valoare de două sute de scuzi”⁷⁴⁷. Despre acest fapt a relatat și Dimitrie Cantemir: „mirele primește de la Principe un gugiuman asemenea celui domnesc și un cal, iar, la masă, îi șade mereu de-a dreapta, iar aceasta cu capul acoperit”, pe toată durata nunții bucurându-se de o tratare asemenea Principelui⁷⁴⁸. Dabija vodă a organizat căsătoria fiastrului său, Lupașco, fiul soției sale din prima căsătorie cu Buhuș: „făcut-au mare nuntă în curțile domnești cu acel hiiastu al său, cu Lupașco, care acel Lupașco au agiunsu mai pe urmă și spătaru mare în Țara Muntenească și au luat o fată a lui Iordache vistiernicul Cantacuzino”⁷⁴⁹.

⁷⁴³ Ciubotaru, S. *Obiceiuri nupțiale din Moldova*. Tipologie și corpus de texte, Iași, 2009, p.66.

⁷⁴⁴ Basso- Stănescu, *Op. cit.*, p.48.

⁷⁴⁵ Grigore Ureche a descris nunta lui Vlad, nepotul domnului Moldovei Petru Șchiopul, care a avut loc în Tecuci în 1587: „Nuntă domnească au făcut, cu multă cheltuială și jocuri și mulți din vecini au venit de le-au înfrunusețat masa”. Ureche, Grigore. *Letopisețul Țării Moldovei*, ed. îngr. și prefață de P.P. Panaitescu. București, 1955, p.203.

⁷⁴⁶ *CSTR*, vol.VII, p.266.

⁷⁴⁷ *Ibidem*.

⁷⁴⁸ Cantemir, Dimitrie. *Descrierea*, p.315.

⁷⁴⁹ Neculce, Ion. *Letopisețul Țării Moldovei*. În: *Letopisețul Țării Moldovei*. Chișinău, 1990, p.281.

La nunțile boierești și la cele domnești era invitată elita locală. Referindu-se la nunta fiicei lui Duca vodă, Catrina, Ion Neculce menționa: „Îndată și s-au apucat de au făcut mare și frumoasă nuntă. Triimis-au în toată țara de au poftit pe toată boierimea și mazâlimea de la mic pân la mare și de alte căpitenii, ce nu cu poroncă, și cu poftă”⁷⁵⁰.

Pe lângă elita locală, la nunțile domnești, după cum se obișnuia, erau invitați reprezentanții elitelor din țările vecine și /sau solii. Printre cei prezenți la nunta Mariei Lupu cu principele Janusz Radziwiłł oficiată la Iași la 5 februarie 1645 au fost „câțva domni den Țara Leșască singuri cu chipurile sale..., cu curțile lor...Iară soli trimiși era de la Racoți, cneazul Ardealului, Chimini Ianăș⁷⁵¹, cu daruri și de la Matei-vodă, domnul muntenescu, singur Ștefan, mitropolitul Țării Muntenesti, și Radul logofătul, și Diicul spătariul”. Cronicarul Miron Costin n-a ezitat să remarce că prezența oaspeților din Țara Românească era un prilej de consolidare a relațiilor între cele două Țări Române „ca să împăcasse amju domnii între sine”⁷⁵². La nunta domniței Catrina, fiica lui Duca vodă, au fost prezenți „opt soli, 2 din Țara Muntenească și 2 din Țara Ungurească și 2 din Țara Leșască și 2 din Țara Căzăcească cea mare de piste Nipru, de au adus solii multe daruri și frumoasă, de au închinat Ducăi-vodă”⁷⁵³.

Ospățul de nuntă, pe lângă faptul că era un eveniment important pentru familie și rude, era și un mijloc de socializare și de discuție a diverselor probleme, iar în cazul boierilor inclusiv a problemelor cu nuanță politică. Cronicarul relatează și despre oaspeții de la o nuntă de boieri: „...strânsu-s-au toți feciorii lui Gavriliță și cu alți boieri mulți de Țara de Gios la nunta lui Ion Pălade, la Băcani, din sus de Bârlad. Și acolo au fostu și vornicul Velicico, fiind cumnat lui Pălade”, această nuntă fiind folosită în calitate de loc de complot: „strângându-se acolo la-cea nuntă, au sfătuit și s-au giurat cu toții, ei în de ei, să fug-în Țara Muntenească la Brâncovanul, să le agiutor de cheltuială, să margă la Poartă să pârască pe Cantemir, să-l scoată din domnie”⁷⁵⁴.

Călătorii străini au descris ospățul de la nunta domniței Mariei Lupu cu principele Janusz Radziwiłł și cel de la nunta domniței Ruxanda Lupu cu Timuș Hmelnițki. Printre cei prezenți la ceremonia de *Încununare* și la ospățul de nuntă la căsătoria Mariei Lupu au fost Ioan Kemény, solul din Transilvania, și Eberhard Werner Happel, care au afirmat, argumentat, că nunta a fost de un fast deosebit și se putea încadra în rândurile celor mai selecte oșpețe organizate de principii creștini din

⁷⁵⁰ *Ibidem*, p.300-301.

⁷⁵¹ Ioan Kemény, solul din Transilvania.

⁷⁵² Costin, Miron. *Letopisețul Țării Moldovei de la Aaron-vodă încoace* (1595-1675). În: *Letopisețul Țării Moldovei*, Chișinău, 1990, p.191.

⁷⁵³ Neculce, Ion. *Letopisețul Țării Moldovei*, p.300-301.

⁷⁵⁴ *Ibidem*, p.322.

Europa. Ioan Kemény relatează că „nunta s-a făcut cu mare pompă... Într-un cuvânt a fost mare strălucire și belșug în toate, nu după obiceiurile țăranilor români, ci după moda de la curțile regilor creștini”⁷⁵⁵. De aceeași părere era și Eberhard Werner Happel, care remarca: „Ospățul de nuntă fusese pregătit cu o strălucire mai mult decât regească, încât nici cel mai mare suveran nu s-ar fi putut rușina de el”⁷⁵⁶. Cronicarul Miron Costin a subliniat, că „n-au lipsit nicidecum toate podoabe, câte trebuia la veselie ca aceia, cu atâte domni și oameni mari din țări străine”, iar pentru pregătirea bucatelor au fost aduși „meșteri de bucate, ...dintr-alte țări”⁷⁵⁷.

La fel de îmbelșugată și cu fast a fost nunta Ruxandei Lupu cu Timuș Hmelnițki, despre care vorbește Miron Costin în *Letopisețul Țării Moldovei*: „... au căutat să facă lui Vasile–vodă și veselia fetei sale, Ruxandei, după Timuș, feciorul lui Hmil, hatmanul căzăcescu... Însă câte trebuia la o nuntă domnească, nicidecum n-au lipsit”⁷⁵⁸, fără a concretiza însă ce anume trebuia pentru această nuntă domnească.

Contemporanii au remarcat ordinea deosebită a aranjării la masa de sărbătoare a oaspeților prezenți la o nuntă domnească, care era în dependență de rangul fiecărei persoane în parte, respectiv a eticii diplomatice, și de importanța acordată de către domnul țării fiecărei dintre persoane. În acest sens, Ioan Kemény subliniază: „La masă, la locul de cinste, ședea ambasadorul regelui polon; pe același rând urmau alți poloni; lângă ambasador ședea Radziwiłł, mirele, și după acesta mitropolitul Chievlui din familia voievozilor Movilă, frate cu voievozii Gavriilaș, Ioan și Moise”⁷⁵⁹. Totodată, Ioan Kemény a menționat că domnul țării l-a rugat să cedeze locul său prioritar în favoarea Mitropolitului Petru Movilă, acesta fiind în rol de naș de cununie. Argumentul adus de voievod era bazat pe tradiție și obiceiurile comunității românilor ortodocși, conform căruia nașii au cel mai de cinste loc la ospățul de nuntă: „Voievodul mă rugase cu stăruință să îngădui ca mitropolitul să stea cu un loc înaintea mea, motivându-și rugămintea cu cuvintele că după cum și la noi se obișnuiește să se arate nașilor o deosebită cinstitură, și la ei sânt ținuți în mare cinste cei care cunună. M-am învoit așadar ca mitropolitul să șadă înaintea mea”⁷⁶⁰. Într-o altă sursă se concretizează: „Întorcându-se la curte, din stânga stătea Înălțimea Sa mirele, fiindcă la volohi aceasta este partea mai de cinste”⁷⁶¹. Aceeași ordine a fost

⁷⁵⁵ Kemény, Ioan. *Memorii*, p. 136.

⁷⁵⁶ Happel, Eberhard Werner. *Căsătoria principelui Radziwiłł cu o domnișă din Moldova*, p. 644-648.

⁷⁵⁷ Miron Costin, *Letopisețul Țării Moldovei*, p. 191.

⁷⁵⁸ *Ibidem*, p. 200-201.

⁷⁵⁹ Kemény, Ioan *Memorii*, p. 136.

⁷⁶⁰ *Ibidem*. Despre rolul nașului de cununie a se vedea Felea, A. *Rudenia spirituală din nășia de cununie în Țara Moldovei (sec. XVII – inc. sec. al XIX-lea)*. In: *In honorem academician Andrei Eșanu*, coord.: Gheorghe Cojocaru, Igor Cereteu. Chișinău, 2018, p.237-252.

⁷⁶¹ Zabolotnaia, L. *Femeia în relațiile de familie din Țara Moldovei în contextul european până la începutul sec. al XVIII-lea: (Căsătorie, logodnă, divorț)*. Chișinău, 2011, p.244.

semnalată și în Valahia: „boierii își scot antereele și se așează fiecare după rang. Dacă se află vreun fiu de domnitor, el ia loc în capul mesei; dacă e un patriarh sau arhiepiscop, acesta în picioare, cu toți asistenții, pe la mijlocul mesei, rostește rugăciunea amintită la banchetele Curței, de astă dată fără descărcări de tunuri nici de puști, însă în curte, răsună tarafe de lăutari nemți sau turci, iar în sala banchetului, cântec de psalți”⁷⁶². Deci, masa începea cu binecuvântarea preotului.

Ioan Kemény a remarcat și obiceiul că la Curtea domnească masa de sărbătoare pentru femei era organizată separat decât cea a bărbaților: „În casa aceea și la masa aceea, n-a fost nici o femeie și nici o fată și nici mireasa”, „Femeile au fost ospătate în altă casă”⁷⁶³. Eberhard Werner Happel confirma cele expuse de solul transilvănean, dar remarcă faptul că ele erau, totuși, în văzul tuturor: „Mireasa domnească, mama ei, doamna, soția domnului și celelalte jupânese ale tuturor boierilor de față ședea și ele în văzul oamenilor la ospăț, dar singure și despărțite de bărbați, căci astfel este datina acestui neam”⁷⁶⁴. Și alți martori oculari au menționat: „Domnul și doamna iau parte la ele, și mănâncă la mese deosebite, mirele ia loc alături de domn și mireasa alături de doamnă”⁷⁶⁵. Acest moment delicat este subliniat și într-un document polonez, redat de Lilia Zabolotnaia: „La masa de duminică nu a participat nici o femeie, de asemenea, nici luni, numai însuși domnul”⁷⁶⁶. Relatând despre nunta Ruxandei Lupu cu Timuș Hmelnițki, un anonim german la fel a remarcat acest moment: „Pe aceste toate le-a ospătat doamna în altă sală.”⁷⁶⁷ Del Chiaro, descriind o nuntă din Țara Românească, relatează în acest sens: „Cu trei zile înainte de nuntă începeau mesele, iar, în ce privește familia domnească și cu o săptămână înainte. Mesele acestea se dădeau și de familia mirelui și de familia miresei și în fiecare familie erau două mese: una pentru bărbați și alta pentru femei”⁷⁶⁸.

Totodată, sursele descriu și modul de aranjare a veselei pe masa de sărbătoare, arătând că bucatele servite erau puse în câteva rânduri: „câte trei într-un rând în șase rânduri, în șapte rânduri numai două”⁷⁶⁹. Despre o aranjare asemănătoare a menționat și Paul de Alep, care sublinia că în Moldova bucatele erau puse unele lângă altele⁷⁷⁰. Descriind nunțile din Oltenia, Paul de Alep remarcă că numărul tacâmurilor folosite era destul de mare: „... am fost poftiți la ospăț care a fost măreț, numărând peste cinci sau șase sute de tacâmuri, și ori de câte ori mai aduceau un fel, îl adăugau la

⁷⁶² del Chiaro, Anton Maria. *Revoluțiile Valahiei*, pe <http://cimec.ro/Carte/delchiaro/index.html>.

⁷⁶³ Kemény, Ioan. *Memorii*, p. 136.

⁷⁶⁴ Happel, Eberhard Werner, *Căsătoria*, p. 644-648.

⁷⁶⁵ *CSTR*, vol. VII, p.266.

⁷⁶⁶ Supliment la Nunta principelui Janusz Radziwiłł, a se vedea L.Zabolotnaia, *Op.cit.*, p.247.

⁷⁶⁷ *CSTR*, vol. V, p. 471-478.

⁷⁶⁸ del Chiaro, Anton Maria. *Revoluțiile Valahiei*.

⁷⁶⁹ Supliment la Nunta principelui Janusz Radziwiłł, p.247.

⁷⁷⁰ *CSTR*, vol. VI, p.296.

cele aflate acolo”⁷⁷¹. Ioan Kemény a semnalat și fastul veselei de la o nuntă domnească: „pe toate mesele cele lungi erau numai farfurii și castroane de argint”⁷⁷². Același detaliu este remarcat în *Supliment la Nunta principelui Janusz Radziwiłł*: „În fața domnului [...] erau [...] tave de argint de Augsburg cu pocriș, care erau de tot 20 și câteva”⁷⁷³. Acest fast este caracteristic pentru ospetele de la curtea domnului Țării Moldovei Vasile Lupu. Cercetătorii menționează că dacă în Țara Românească tacâmurile de argint sunt folosite doar de către domnul țării, oaspeți și boierii mari, iar pentru boierii de rangul doi se utilizează vesela din lut⁷⁷⁴, atunci pentru Țara Moldovei luxul întrecea orice imaginație. La curțile domnești ale lui Ieremia Movilă și ale lui Vasile Lupu se foloseau talere de argint și de aur, cu linguri și furculițe⁷⁷⁵. Bucatele erau aduse pe tăvi mari de argint, acoperite cu talere asemănătoare cu capace, pentru a păstra mâncarea caldă⁷⁷⁶. În ceea ce privește tavele, izvoarele enumeră mai multe categorii de obiecte de acest gen: talere, tipsii, scutella și siniile, dintre ele siniile erau folosite pentru servirea mesei cu prăjituri și fructe⁷⁷⁷.

Vesela folosită la un ospăț domnesc era pe măsură. În prim-plan apar paharele și pocalele, utilizate atât la servirea băuturilor, cât și la decorarea meselor fastuoase. Paharele de argint, ceștile de argint și de porțelan, paharele de cleștar aparțineau exclusiv curților domnești sau mării boierimi, constituind un semn distinctiv, rezervat acestei categorii înstărite restrânse de comeseni. La ospetele de sărbătoare astfel de pahare sau pocale erau așezate numai în fața domnului țării, a oaspeților aleși și a marilor boieri, iar ceilalți erau serviți din pahare mai mici și mai simple. În comanda de pahare făcută la Brașov în 1644 și destinată ospățului de nuntă a Mariei Lupu, domnul țării, Vasile Lupu, face o clară divizare între ele, menționând: „7,5 grame pentru hatman, 6 grame pentru marele paharnic, 6 grame pentru vistiernic”⁷⁷⁸. Probabil, pentru băuturi diferite se foloseau și pahare de diferită mărime, căci anume în această perioadă, pe lângă seturile de pahare de 12-24 de bucăți de mărime egală, se întâlnesc pahare de diverse proporții, introducându-se unul în altul⁷⁷⁹. Indiscutabil, deși nu se subliniază în descrieri, masa era acoperită cu față de masa alba sau cusută cu fir.

Variatatea bucatelor a surprins martorii oculari, astfel că Ioan Kemény sublinia: „Era belșug din toate, la mesele de toate rangurile se aflau mâncări proaspete, plăcinte, baclavale gătite după moda

⁷⁷¹ *Ibidem*, p.208-209.

⁷⁷² Kemény, Ioan . *Memorii*, p. 136.

⁷⁷³ *Supliment la Nunta principelui Janusz Radziwiłł*, p.248.

⁷⁷⁴ V. Nicolescu, *Argintăria laică și religioasă în țările române (sec. XIV-XIX)*. București, 1968, p.38.

⁷⁷⁵ *Ibidem*.

⁷⁷⁶ *Ibidem*.

⁷⁷⁷ *Ibidem*

⁷⁷⁸ Iorga, N. *Brașovul și românii*. În: *Studii...*, vol.X de Nicolae Iorga, București, 1905, p.94.

⁷⁷⁹ Nicolescu, C. *Op.cit*, p.37.

polonă și era, așa mare belșug că se făcea risipă⁷⁸⁰, iar Eberhard Werner Happel concretiza că la această masă oficială, domnească, „se găseau de toate din plin și din belșug”⁷⁸¹. Într-un document polonez se preciza că „au fost servite la masă câteva marcepane, iar dulciuri erau câteva sute de farfurii.....după obicei blidurile nu se strângeau toate de pe masă...”⁷⁸². Del Chiaro concretiza că în Țara Românească la o nuntă domnească trebuiau „să fie până la 60-70 de feluri de mâncare și, natural, stomacuri pe măsură”⁷⁸³. Credem, călătorul exagera totuși în privința numărului de bucate.

Probabil, în cazurile unei nunți în familii mai simple, întreaga comunitate sărea în ajutorul familiilor tinerilor, astfel că Del Chiaro menționa: „Femeile vin aducând daruri și mâncare de acasă: un lucru de care nu se supără nimeni. Și iată ce se aducea ca dar: un berbec viu ținut de un țigan, apoi miei, găini, curci, găște, vin, cozonaci, fructe, acoperite toate cu năframe frumoase”⁷⁸⁴. Susținerea familiilor tinerilor și contribuția prin bucate la masa de sărbătoare era un mod de manifestare a solidarității comunității în care locuiau tinerii.

Solul transilvănean Ioan Kemény a fost uimit de faptul că, desi erau băuturi din abundență și fiecare dintre oaspeți putea servi la propria dorință, totul a decurs foarte decent: „În timpul ospățului, a băut fiecare cât a vrut la mesele principale, dar n-a fost beție”⁷⁸⁵. Despre modul de servire a băuturilor la această nuntă se relatează în *Suplimentul la Nunta principelui Janusz Radziwill*: „Pe masă n-a fost pus vin, dar servitorii stăteau la spatele aproape fiecăruia și turnau vin din ulcioare [...] Mai târziu câteva zile s-au turnat vinuri, servindu-se la masă, ce-i dădea mâncării un gust deosebit”⁷⁸⁶. În acest fragment este redat protocolul servirii băuturilor alcoolice la un ospăț domnesc – în spatele oaspeților stăteau persoane special angajate pentru servirea băuturilor.

Paul de Alep, descriind obiceiurile și tradițiile la o nuntă boierească din Oltenia, care erau similare cu cele din Țara Moldovei, a remarcat obiceiul ciocnitului paharelor/ luarea paharelor/închinarea paharelor, când se zicea un toast, prin care tinerilor li se ura o viață lungă și îmbelșugată, se cinstea un pahar de băutură și se făceau daruri, fie în bani, fie în obiecte etc.: „Înainte de a se începe ciocnirea păharelor, care durează foarte multă vreme”⁷⁸⁷. Paul de Alep a remarcat că la ospățul de nuntă mirii servesc oaspeții: „este obiceiul ca ginerele să servească la masa și să întindă

⁷⁸⁰ Kemény, Ioan. *Memorii*, p. 134-135.

⁷⁸¹ Happel, Eberhard Werner. *Căsătoria...*, p. 644-648.

⁷⁸² *Supliment la Nunta principelui Janusz Radziwill*, p.248.

⁷⁸³ del Chiaro, Anton Maria *Op.cit.*

⁷⁸⁴ *Ibidem.*

⁷⁸⁵ Ioan Kemény, *Memorii*, p. 137.

⁷⁸⁶ *Supliment la Nunta principelui Janusz Radziwill*, p.247.

⁷⁸⁷ *CSȚR*, vol.VI, p. 208-209.

farfuriile și băutura. Și mireasa, la fel, se îngrijește de toți oaspeții, de la primul la ultimul, împreună cu soțiile lor”⁷⁸⁸, obicei ce este doar regional.

Călătorul strain Eberhard Werner Happel informează că în afară de ospățul de la Curtea domnească se organizau mese de sărbătoare și în casele boierilor: „Apoi în afară de masa oficială, domnească – unde se găseau de toate din plin și din belșug și unde era îndestulat fiecare după starea și rangul său – se mai dădeau mese oaspeților prin casele boierești cu tot ce dorea fiecare. Chiar și pentru slugile mărunte și până la cele mai de jos se plătea pe săptămână o anumită sumă de bani”⁷⁸⁹.

Pe lângă ospăț, atât părinții mirilor, cât și rudele, dar și alți invitați, făceau tinerilor diverse cadouri: bani, bijuterii, haine, veselă, proprietate funciară etc., în dependență de situația financiară a invitaților. Invitații dădeau darurile, fiind conștienți că în momentul când ei vor fi socri și copiilor lor li se vor face daruri⁷⁹⁰. Rudele ofereau daruri mai prețioase. Astfel, Ileana, jupâneasa lui Savin banul, dă celor trei nepoate de frate, fetele lui Dumitrașco Ceaurul, logofăt, „la căsătoria lor”, o serie de daruri, printre care bijuterii, haine și veselă: „Nepoată-sa Saftii, care au ținut-o Ion Costin hatmanul, i s-au dat 2 cupe de argintu poleite, și un tâmbar de teleatin roșu cu bățatură de sârmă și cu flori de hir galbăn și albu, și o cămeșea de 30 de bucăți de sârmă, și o năframă cu hir de 2 bucăți, și o păreche de cercei de aur, și un șlic de sobol. Așijdere și nepoată-sa, doamnii Catrinii ce-au ținut-o Antohie vod(ă), i-au dat patru șiruri de mărgăritariu hrumuz- cumpărătura lui 600 de lei și un leftu de aur cu diamanturi – prețul lui 250 lei. Iară nepoată-sa Zmarandii, ce-au ținut-o Ștefan Catargiul, i-au dat 2 cupe de argint poleite, și un tâmbăr de canavață turungie, și un leghin cu ibric de Țarigrad; și i-au dat și un vezeteu țigan din parte dumisal(e), anume Scheian”⁷⁹¹. Cadourile mătușii au fost diferite, probabil reieșind din atașamentul față de aceste nepoate. Domnul Țării Moldovei Vasile Lupu a făcut cadou fiicei sale Maria, la nunta din 1645, pocale deosebite, comandate în Brașov: „după tocmeala ce au făcutu Mării Sa vodă unei cinstite și iubite cocoane a Măriei Sale, ca să o căsătorească”, ...două păhare de argint „să nu fie înbucate, ce să făptură mândră și suptări într-agintu, și arătătoare, și în poleiate frumoase”⁷⁹². Podoabele oferite erau considerate a fi „pentru podoaba și cinste nunții”, precum au fost cele 6 șiruri de mărgăritar și o cruciuliță de aur date de Stefania Niculăiasa nurorii sale Paraschivei⁷⁹³.

Printre darurile date la *Ospățul de după Încununare* se numără articole de vestimentație, stofe, covoare, bani etc: „dunlucuri, belacoasă, covoare, postav milir, tablinuri cu fir, atlas, stofă, diba,

⁷⁸⁸ *Ibidem*, p.210.

⁷⁸⁹ Happel, Eberhard Werner *Căsătoria...*, p. 644-648.

⁷⁹⁰ Vintilă-Ghițulescu, C. *În șalvari și cu ișlic*, p.224.

⁷⁹¹ *Documente privitoare la istoria orașului Iași*, vol. IV, nr.33, p.26.

⁷⁹² *Studii*, vol.XVIII, p.93.

⁷⁹³ *Condica*, II, nr. 1265, p.491.

caftane, șlic samur pentru mire, altu cumasă, orți și parale ce s-au dat miresei, ..lei ce s-au dat mirelui dar”, postav englez, atlas florentinu, maltinu”, „2 caftane a miresăi și a mirului”, sau „caftane ce s-au îmbrăcat cu unul pe mire și pe mireasă”, „rezaia , giar”⁷⁹⁴ etc. În contextul oferirii banilor, călătorii străini au remarcat obiceiul „legatului” la nunți, care s-a păstrat în unele regiuni românești până în prezent. În afară de bani, podoabe, covoare, haine în calitate de daruri mai erau oferite și alte cadouri-moșii, vii, animale etc. Astfel, Ursul Vartic, fost vornic, împreună cu soția sa Ana și fiica lor Neacșa au făcut cadou lui Ionașcu și Irina, la nunta lor, două sălașe de țigani, niște animale și o parte de moșie din satele Meseni și Dumbrăveni⁷⁹⁵. În 1654, Gligorașco Ghica, postelnic, și Safta, soția lui, au primit în calitate de cadou de nuntă satul Roznovul, ținutul Neamț, și două fălci de vie la Cotnari⁷⁹⁶.

Muzica, dansurile și distracțiile erau parte componentă a unui ospăț de nuntă. Tradițională era hora fetelor și femeilor: „și n-a fost nici joc, ci jocul s-a ținut în piața orașului. Înainte de a ne așeza la masă, vre-o 50 sau 60 de fete și femei din înalta nobilime, toate foarte frumos îmbrăcate, prinzându-se de mâini, au dansat jocul românesc, când învărtindu-se în cerc, când desfăcându-se în șir lung. Bărbații numai priveau la ele, și nici unul nu s-a amestecat în jocul lor; dar tocmai în fruntea lor, un stolnic bătrân sărea cât putea învărtind-și toiagul”⁷⁹⁷. În cazul când domnul era nun sau dacă mirii erau rude ale familiei domnești la horă participa doamna țării: „În timpul ospățului, femeile se scoală de două sau trei ori pentru a juca în fața domnului și dacă mirele sau mireasa sânt rude de ale sale, joacă și doamna, altminteri nu se obișnuiește așa ceva”⁷⁹⁸. Miron Costin, cu referire la nunta Mariei Lupu, relatează: „...dzicățuri, jocuri și de țară, și streine”⁷⁹⁹, iar Ioan Kemény confirmă: „Erau apoi fel de fel de muzici, măscărici, acrobați și saltimbanci și oameni cu fel de fel de măiestrii, vrednici de admirat”⁸⁰⁰. Sursa poloneză concretiza: „Duminică au cântat muzică valahă, ungurească, turcească, s-au jucat diverse comedii”⁸⁰¹. Distracțiile uimeau și călătorii străini, astfel că Eberhard Werner Happel povestea cu entuziasm: „au venit aici comedianți, scamatori sau panglicari, acrobați, luptători cu pumnii și cu spada, dănțuitori pe săbii și puzderie de alții de teapa lor care știau să înfățișeze fel de fel de născociri înveselitoare. Se mai puteau vedea și tot felul de sărituri ciudate și jocuri minunate de bărbați turci și de femei (?) care erau în parte și din Circasia. Fuseseră construite anume diferite imitații

⁷⁹⁴ *Sămile*, I, p.253, 542-544, 553; *Sămile*, II, p.435.

⁷⁹⁵ *Catalogul documentelor moldovenești din Arhiva istorică Centrală a Statului*, vol. III (1653-16). București, 1968, nr.98.

⁷⁹⁶ *Ibidem*, nr.106, p.45.

⁷⁹⁷ Kemény, Ioan. *Memorii*, p.137.

⁷⁹⁸ *CSȚR*, vol.VII, p.266.

⁷⁹⁹ Costin, M. *Letopisețul Țării Moldovei*, p.191.

⁸⁰⁰ Kemény, Ioan. *Memorii*, p. 137.

⁸⁰¹ *Supliment la Nunta principelui Janusz Radziwiłł*, p.247.

de castele, palate și corăbii care erau luate cu asalt și cucerite. Și s-au arătat atunci multe feluri de dihanii și arătări ciudate de tot soiul de animale. Niște oameni cu chipuri de uriași se luptau cu lei și elefanți, alții purtau petre mari și peste măsură de grele pe care alțiia rândul lor le sfărâmau pe trupul acestora în bucăți mărunte cu ciocane mari de fier. Se mai afla acolo și unul care punând să-i lege o piatră de moară mare și peste măsură de lată de părul capului, care fusese tuns și răstuns până la câteva <fire de> păr, a început să joace cu ea, iar apoi s-a învârtit în cerc atât de iute, încât cei din jur abia mai puteau zări acea piatră de moară și din această pricină nu puteau să nu se minuneze mult de tot și totodată să se îngrozească de o primejdie ce se vedea cu ochii. Nu mai puține isprăvi făceau și săritorii și dansatorii pe funii când <săreau> de pe înălțimile cele mai mari până jos pe pământ, trecând ca o săgeată sau ca un fulger și greu s-ar fi putut găsi cineva în lumea largă care să poată face ca ei, ca să nici nu fie vorba de a-i putea întrece⁸⁰², iar despre recompensa oferită de domn remarca: „Lângă principe sau domn se afla vistierul care, după ce fiecare din acești comedianți și alții de teapa lor – atunci de față – își săvârșiau cu bine isprăvile și cădeau la picioarele Domnului după datina țării și îi sărutau poala hainei sale, le dădea răsplata ce li se cuvea în bani, iar alții erau cinstiți cu haine de mătase și parte din ei în loc de bani, cu postav⁸⁰³. Cu referire la distracțiile de la nunta domniței Ruxandra Lupu cu Timuș Hmelnițki din 1652, anonimul german remarca: „A trimis apoi îndată după muzica sa: un organist, trei scripcari, unul cu trombon și un trâmbițaș care i-au cântat pe limba leșească; acum abia s-a înveselit cu adevărat și a pus pe cazaci să joace; aceștia se învârteau nebunește și au băut până la ora unu de noapte⁸⁰⁴.

Cronicarul Ion Neculce, relatând despre distracțiile de la nunta Catrinei, fiica lui Duca vodă, concretiza: „cu feluri de feluri de muzică și de jocuriși pelivani și de puști. Și giuca 2 danțuri pen ogradă și pe ulițe, cu toți boierii și giupânesele împodobiti și toți neguțitorii și tot târgul. Și un vornic mare purta un cap de danțu și alt vornicu mare altu capu de danțu, îmbrăcați cu șarvanale domnești. Numai mirili și mireasa, fiindu ficiori de domnu, nu giuca în danțu pe afară, numai ce giuca boierii”, ceea ce l-a lăsat plin de uimire pe cronicar: „Cât nu era nuntă, și era minune⁸⁰⁵.

În aceeași cheie, cu hore și distracții, erau organizate și nunțile domnești din Țara Românească. Astfel, descriind nunta lui Ianache, cămărașul domnului Mihai Racoviță, cu fiica lui Nicolae Mavrocordat, domnul Țării Românești, cronicarul Radu Popescu menționa: „au măritat pe fiica mării-sale după dânsul (Ianache, cămăraș – A. F.), făcând nuntă mare și minunată. ...Făcutu-s-au jocuri la

⁸⁰² *CSTR*, vol. V, p. 648.

⁸⁰³ *Ibidem.*

⁸⁰⁴ *Ibidem*, p. 471-478.

⁸⁰⁵ Neculce, Ion. *Letopisețul Țării Moldovei*, p.301.

această nuntă, care nu s-au făcut altădată, hore de boiari și de coconi, hore de jupânese și de cocoane, tot împodobite, în mijlocul curții domnești, de care podoabe să mira și solul. Dar jocurile celelalte ce s-au făcut, că au trimis domnul în Țarigrad de au adus jucători și zicători și au făcut fel de fel de jocuri și pe pământ și pe funii, mese mari în opt zile, tot cu zicături și cu tunuri. Și era cu adevărat, întracel 8 zile în gurile tuturor: Să trăiască tinerii fii măriei-sale. Și de veselie ce era, cu toții s-au sculat, toți boiarii, de au jucat împreună cu solul înaintea domnului”⁸⁰⁶.

Nunțile în familiile simple erau susținute de muzică lăutărească.

Durata ospetelor de nuntă varia în dependență de mediul social al tinerilor. Nunțile domnești durau destul de mult. Eberhard Werner Happel subliniază că nunta Mariei Lupu cu Ianusz Radziwiłł „a ținut 12 zile într-una cu toate veseliile și petrecerile ce se pot închipui”⁸⁰⁷, iar Miron Costin remarcă: „Și așa cu petrecăanii, trăgându-se veseliia câteva săptămâni”⁸⁰⁸. Relatând despre căsătoria lui Constantin Duca cu Maria Brâncoveanu în 1681, cronicarul, care luase parte la ceremonie, susținea: „Și boierimea a doo țări nuntiră 3 săptămâni cu mari pofăli și podoabe și cu feliiuri de mizice și de pelivăanii, de mirare în târgu în Ieși”⁸⁰⁹. Ion Neculce, descriind nunta Catrinei, fiica lui Duca vodă, sublinia: „S-au veselit 2 săptămâni”⁸¹⁰.

De la Dimitrie Cantemir a parvenit descrierea sfârșitului unui ospăț de nuntă, care dura „până la cea de a treia veghe a nopții”, iar „când ea s-a scurs, bucătarii pun pe masă un cocoș, fript fără să-i strice penele, iar unul dintre ei se ascunde sub masă, și imitând cântatul cocoșului, dă de veste că s-a făcut ziua”⁸¹¹. Bucătarului i se plătea, iar toți cei prezenți „se scoală de la masă”. Mirii treceau în centru, și în acel moment „diacul citește cu glas tare, din catastif, zestrea ei, toate părțile căreia, rânduite mai înainte în vreo odaie, spre a se afla la vederea tuturor, sunt puse în căruțe și duse pe sus la mire <acasă>”. Mai apoi, un vorbitor se adresa părinților miresei, mulțumindu-le în numele ei pentru „nașterea, creșterea, ca și celelalte faceri de bine pe care ea le primise de la dâșii” și „le cere binecuvântarea”. Părinții miresei „fie înșiși, fie printr-un talmaci pentru ei, își dau binecuvântarea, / și se roagă de la Dumnezeu și de la Îngerul lor păzitor, pentru amândoi mirii, să aibă dragoste în căsnicie și un pat plin de curăție; la urmă le dau drumul din casă, (dându-li-se) băutura de rămas bun, ce se cheamă „Pahar [de cale albă]”, adică „poculum viae albae”⁸¹².

⁸⁰⁶ Popescu, Radu. *Istoriile domnilor Țării Rumânești*, p. 524–525.

⁸⁰⁷ Eberhard Werner Happel, *Căsătoria...*, p. 644-648.

⁸⁰⁸ Costin, Miron. *Letopisețul Țării Moldovei*, p.191.

⁸⁰⁹ *Ibidem*, p.193.

⁸¹⁰ Neculce, Ion. *Letopisețul Țării Moldovei*, p.301.

⁸¹¹ Cantemir, Dimitrie. *Descrierea*, p.314.

⁸¹² *Ibidem*.

Cheltuielile pentru nuntă depindeau de starea economico-financiară a familiilor tinerilor. În unele surse este stipulat doar faptul „cheltuielii nunții”, în altele – descrierea ce anume și cât s-a dat sau s-a plătit. Un astfel de caz este remarcat la 14 mai 1722 într-un proces de moștenire judecat de Mihai Racoviță, vorbindu-se despre „cheluiala nunții feții aciastii mai mici, cari au cheltuit Costantin Cucoranul”⁸¹³. Giovanni Bartolomeo Frontali relatează că unii tineri cu banii adunați de la nuntă plătesc cheltuielile: „...fiecare rudă sau prieten dă puțina sa ceva bani miresii, și mireasa le dă un biet ștergar; și cu acei ei plătesc cheltuielile nunții”⁸¹⁴. Probabil, în expresia „cheltuielii nunții” contemporanii epocii includeau toate cheltuielile avute, atât la *Cununia Mirilor*, cât și la ospățul de nuntă, fiind complicată o delimitare strictă a acestora. Într-un document din iunie 1726 se sublinia că la nunta Anatoliei, fiica lui Ion Sturdza, vornic, putea să se cheltuie circa 1000 de lei „deosăbit de odoară și haine ce ar fi dat, ar fi cheltuit vreo mie de lei cu nunta ei, pân-ar fi eșit din casa părințască”⁸¹⁵. La 28 iunie 1728, Sanda, sora lui Ion Neculce, fost mare hatman, nunta căreia a avut loc în 1708, relatează că „la soră-me Marie au vândut maică-me mult mărgăritariu și un lanțu iar de mărgăritariu pentru cheltuiala nunții, făcând nunta cu mari cheltuieli și cu zăstre și dint-ale casăi și din dobitoace, de tot felu”⁸¹⁶. Această cheltuială a provocat un conflict între frați, astfel că Sanda invocă că „trăind părintele lor, au căsătorit pe fiul său Ion și pe fiica sa Mariia cu cheltuiala din casă, dar Sanda, rămânând fată mare după moartea părinților, au măritat-o frații”. Pentru nunta Sandei, cumnatul ei Ștefan Luca, vistiernicul, însurat cu Maria, a declarat cheltuiți 227 lei „pentru care bani au luat acel sat Vas(i)(l)ăuți din partea Sandii”, l-a stăpânit și l-a transmis fiilor lui, care l-au vândut. Sanda, care plecase între timp în Țara Românească, nu și-a găsit dreptatea, aceasta fiind revendicată de fiul ei. Hotărârea Divanului a fost promptă: „Sanda Doniioaia au avut mare strâmbătate despre frații ei, căci ei s-au căsătorit din casă părințască și cu cheltuială părințască și din moșiile ce s-au venit în parte lor nu s-au strămutat niciunile”, de aceea din cele rămase de la părinți urmau mai întâi să „scoată toată cheltuiala nunții și zăstri surorii lor Sandii și apoi celi ce vor rămâne să le împartă”, astfel fiul a recuperat moșia mamei⁸¹⁷.

3.3. Căsătoriile mixte în Țara Moldovei: particularități și cotidian (sf. sec. al XVI-lea — începutul sec. al XIX-lea)

Toleranța religioasă atât a domnilor și Bisericii Ortodoxe, cât și a populației din Țara Moldovei în sec. al XVII-lea — începutul sec. al XIX-lea față de alte confesiuni creștine a permis activitatea

⁸¹³ *Studii ...*, vol. VI, p.98.

⁸¹⁴ *CSȚR*, vol.IX, p.353.

⁸¹⁵ *Documente privitoare la istoria orașului Iași*, vol. IV, nr.16, p.11.

⁸¹⁶ *Ibidem*, nr.56, p.41-43.

⁸¹⁷ Marinescu, Iu. *Documente relative la familia Neculce*. În: *Buletinul Comisiei Istorice a României*, București, 1925, vol. IV, p.94-95.

diferitor Biserici creștine: Romano-Catolică, Armeano-Gregoriană, dar și a credincioșilor protestanți și de rit vechi. În urma contactelor dintre ortodocși, în mare parte români, și reprezentanții altor confesiuni și etnii a și apărut fenomenul căsătoriilor mixte, care viza nu numai indivizii ce urmau a crea o familie, ci și normele și reglementările religioase și de stat și creau o atitudine a societății față de acest fenomen.

În conformitate cu punctul de vedere al Bisericii Ortodoxe, printre condițiile necesare încheierii unui mariaj legal – „cu legiuită cununie” – se numără apartenența la aceeași confesiune. Condiția apartenenței mirilor la aceeași religie vine din dreptul familial roman. Cuvintele Apostolului Pavel care spun: „Nu vă înjugați la un jug nepotrivit cu cei necredincioși. Căci ce legătură este între neprihănire și fărădelege? Sau cum poate sta împreună lumina cu întunericul?” (2 Cor. 6, 14) erau atribuite de către scriitorii creștini și Sfinții Părinți (Tertullian, Sf. Chiprian, Feodorit, fericitul Augustin) la căsătoriile între creștini și păgâni. Tertullian numea relația unui creștin cu un păgân curvie și considera justă excomunicarea acestuia din biserică. Biserica creștină interzice și căsătoriile creștinilor cu ereticii⁸¹⁸. Cercetătorii subliniază că textele recunoscute drept fundamentale pentru reglementarea canonică a acestei probleme sunt: Canonul 10 al Sinodului local din Laodiceea (Lodikia) (343), Canonul 31 al Sinodului local din Laodiceea (343), Canonul 21 al Sinodului local din Cartagina (419), Canonul 14 al celui de-al IV Sinod Ecumenic (451) și Canonul 72 al Sinodului local Trulan (691-692), la care se adaugă Canonul 23, numit al Sfântului Ioan Postitorul (619)⁸¹⁹. În Țara Moldovei apartenența unuia dintre miri la altă confesiune decât cea ortodoxă era considerată drept impediment, iar căsătoria încheiată cu reprezentantul unui alt cult era catalogată și declarată drept *neîngăduită*, urmând a fi desfăcută.

⁸¹⁸ Цыпин, В. А. *Церковное Право*. Holy Trinity Orthodox School, p. 6, pe <http://lib.eparhia-saratov.ru/books/22c/cipin/eccllaw/eccllaw.pdf> (consultat la 04. 07. 2015)

⁸¹⁹ Demetrios J. Constantelos, Mixed Marriage in Historical Perspective. In: *The Greek Orthodox Theological Review*, 1995, 40/3-4, p. 279; Phidas, Vlassios I. *Drept canonic – O perspectivă ortodoxă*, trad. din limba franceză de Pr. Lect. Dr. Adrian Dinu. Iași: Ed. Trinitas, 2008, p. 40; Pitsakis, Constantinos G. Les mariages mixtes dans la tradition juridique de l'Église grecque : de l'intransigeance canonique aux pratiques modernes. În: *Études balkaniques*, 2003, 10, pe <http://etudesbalkaniques.revues.org/index341.html> (consultat la 23. 01. 2015); Viscuso, Patrick. Marriage Between Orthodox and Non-Orthodox: A Canonical Study. În: *Greek Orthodox Theological Review*, 1995, vol. 40, nr 1-2; Pal, Maximilian. Căsătoriile mixte în legislația Bisericii Catolice, aspecte istorico-juridice. În: *Studia Theologica* 2006, IV, 4, p. 465 – 483, pe <http://www.scribd.com/doc/94517442/Casatoriile-Mixte-Maxi-Mil-Ian-Pal> (consultat la 12.04.2013); Idem, Mixed Marriages in the Canonical Legislation: a Brief Survey. În: *IURA ORIENTALIA*, III, 2007, p. 119-139, pe http://www.iuraorientalia.net/IO/IO_03_2007/III_06_2007_Pal.pdf (consultat la 12. 04. 2013); Vlaicu, Patriciu. *Biserica Ortodoxă în fața problematicei căsătoriilor mixte*, pe <http://comptepv.typepad.fr/canonice/2012/03/biserica-ortodox%C4%83-%C3%AEEn-fa%C8%9Ba-problematicei-c%C4%83s%C4%83toriilor-mixt.html> (consultat la 15. 06. 2014)

3.1.2. Căsătoriile interconfesionale în Țara Moldovei (sf. sec. al XVI-lea — începutul sec. al XIX-lea)

Deși reieșind din prevederile canoanelor Biserica Ortodoxă din Moldova oficial nu accepta căsătoriile între ortodocși și necreștini sau dintre ortodocși și eterodocși, calificându-le drept ilegite, căsătoriile interconfesionale fiind acceptate doar în cazul convertirii eterodocșilor la ortodoxie, totuși în istoria Țării Moldovei astfel de căsătorii erau cunoscute de la întemeierea statului, în special în familiile domnitoare, ele fiind încheiate de cele mai multe ori în scopuri politice, în dependență de circumstanțele timpului. Un rol important în evoluția acestui fenomen l-a avut diplomația de mariaj⁸²⁰.

Încheierea unei căsătorii interconfesionale în Țara Moldovei de la sf. sec. al XVI-lea — începutul sec. al XIX-lea depindea de mai mulți factori și de diverse motivații. La nivelul elitelor, pe unul dintre primele planuri apare factorul politic. Astfel, în cazul fenomenului căsătoriilor mixte, remarcabil în acest sens este sec. al XVII-lea, în special prima jumătate a acestuia, care s-a evidențiat prin alianțele de mariaj între domnițele moldovence ortodoxe și reprezentanții altor confesiuni creștine, când au fost încheiate căsătorii mixte cu demnitari de vază din Rzeczpospolita, în cazul membrilor familiilor domnitoare și ale familiilor marilor boieri se remarcă motivația orientării politice, în contextul rivalității polono-turce. Pe planul doi apare motivația economică. În sec. al XVIII-lea, la nivelul elitelor se înregistrează tot mai multe mariaje interetnice, în special cu grecii, fenomenul deja remarcându-se în a doua jumătate a sec. al XVII-lea. Numărul căsătoriilor mixte cu grecii cresc numeric mai ales odată cu sporirea influenței fanarioților în Principatele Române.

La nivelul populației de rând, motivațiile sunt de altă natură, fie că e vorba de anumite interese social-economice, fie că e vorba de sentimente umane⁸²¹. Totodată, de la mijl. sec. al XVIII-lea, odată cu derularea războaielor ruso-turce pe teritoriul Țării Moldovei, se înregistrează căsătorii cu reprezentanți ruși, dar aceste mariaje se încadrează în categoria celor interetnice.

⁸²⁰ Gorovei, Șt. S. *Alianțe dinastice ale domnilor Moldovei (secolele XIV-XVI)*. În: *Românii în istoria universală*, vol. I. Iași, 1987, p. 688; Blaj, P. *Mariaje româno-polone în evul de mijloc (sec. XIV-XVII)*. În: *Relații polono-române. Materialele simpozionului*. Suceava, 2004, p. 229-235; Zabolotnaia, L. *Raporturile dinastice și rolul „diplomației de mariaj”*. În: *Relațiile moldo-polone în a doua jumătate a secolului al XIV-lea – mijlocul secolului al XVII-lea*. Chișinău, 2004; Idem, *Rolul „diplomației de mariaj” în relațiile moldo-polone (XVI - mij. XVII)*. În: *Tyragetia*, Anuar XII, Chișinău, 2003, p. 121-127; Idem, *Raporturile dinastice moldo-polone la sfârșitul secolului al XVI-lea- începutul sec. al XVII-lea*. În: *Revista de istorie a Moldovei*, 2004, nr.1. Materialele simpozionului științific internațional moldo-polon consacrat marelui hatman al Coroanei Stanislaw Żółkiewski, p. 43-51; Idem, *Moldawsko-polskie przymierza dynastyczne na początku XVII wieku*. În: *Revista de istorie a Moldovei*, 2004, nr.1. Materialele simpozionului științific internațional moldo-polon consacrat marelui hatman al Coroanei Stanislaw Żółkiewski, p. 96-105.

⁸²¹ Solcan, Ș. *Căsătoriile mixte din Transilvania în Evul Mediu*. În: *Confesiune și căsătorie în spațiul românesc. Studii de demografie istorică*, coor. C. Pădureanu, Arad, 2006, p. 18.

Reieșind din cele expuse mai sus, în evoluția căsătoriilor interconfesionale între ortodocși și eterodocși în Țara Moldovei putem evidenția două etape: I etapă – sec. al XVII-lea, când prevalează căsătoriile mixte ale românilor/româncelor ortodocși cu reprezentanți romano-catolici și protestanți, reieșind la nivelul elitelor mai mult din interese politico-economice, iar la nivelul populației de rând – din preponderența romano-catolicilor în segmentul populației eterodoxe, îmbinat cu alte motivații; a II-a etapă – sec. al XVIII-lea – începutul sec. al XIX-lea, când la nivelul elitelor scade numărul căsătoriilor interconfesionale și augmentează cele interetnice (cu grecii), reieșind din situația politico-economică existentă, iar la nivelul populației de rând continuă starea de fapt precedentă – ortodocșii încheind căsnicie cu alți eterodocși, care este influențată inclusiv și de numeroasele războaie desfășurate, dar și cu ortodocși de alte etnii.

În rândul căsătoriilor interconfesionale, cele mai des prezentate în surse sunt cele ale romano-catolicilor cu ortodocșii, reieșind din faptul că printre populația alogenă anume acest segment al populației eterodoxe era cel mai numeros. Despre căsătoriile mixte ale romano-catolicilor cu ortodocșii în Țara Moldovei în categoria populației fără dregătorii, în primul rând, au semnalat unii călători străini, care, fiind în majoritatea sa misionari catolici, își exprimau nemulțumirea și îngrijorarea față de acest fenomen reieșind din mai multe considerente: 1) pierderea enoriașilor; 2) scăderea influenței Bisericii Romano-Catolice; 3) decăderea moralității în rândurile enoriașilor romano-catolici prin destrămarea familiilor - conform canoanelor Bisericii Romano-Catolice căsătoria nu putea fi desfăcută. Aceste momente sunt evidențiate în relatările lui Johann Sommer, Paolo Bonnicio, Bernardino Quirini, Niccolo Barsi⁸²² etc. Astfel, regresarea moralei în rândurile romano-catolicilor din Moldova a fost menționată de Johann Sommer, care scria: „Acest obicei l-au imitat ungurii și sașii, care locuiesc răspândit prin țară, și până într-atât, încât au fost găsiți destul de mulți dintre ei, care aveau trei sau patru soții în viață, de la care, de cele mai multe ori, avuseră copii, precum și ele, la rândul lor, de la alți bărbați cu care se împreunaseră după ce-și părăsiseră bărbatul. Această stare de lucruri era foarte încurcată și a pricinuit mari greutatea episcopului Ioan Lusinius, pe care îl chemase el din Polonia pentru reformarea bisericilor romano-catolice, și căruia-i dăduse sarcină să cerceteze acest fel de căsătorii, iar pe femeile, care își părăsiseră soții, să le dea înapoi soților lor legiuți.”⁸²³

În 1599, călătorul Bernardino Quirini (?-1605), descriind situația catolicilor din Moldova, sublinia că a aflat „mulți catolici însurați, cărora li s-a dat carte de despărțenie [...] cu îngăduința de

⁸²² A se vedea colecțiile *CSȚR*.

⁸²³ *CSȚR*, vol. II, volum îngrijit de Maria Holban, redactor responsabil, M. M. Alexandrescu-Dersca Bulgaru, P. Cernovodeanu. București, 1970, p. 252-256.

a se căsători din nou, așa cum fac în toate părțile ortodocșii, trăiesc de mulți ani încoace cu soțiile nelegitime dintr-o a doua căsătorie nelegitimă, și unii și ceilalți având copii din a doua căsătorie. Spre a nu lăsa și a nu declara bastarzi acești copii ai lor [...] fiindcă nu vor să se întoarcă să trăiască cu soții cei dintâi – dar dacă i-aș constrânge la aceasta, s-ar lăsa să fie excomunicați și mi-ar refuza îndată ascultarea datorată, trecând la ritul ortodox, în care o asemenea căsătorie le este îngăduită în general după divorț”⁸²⁴. Călătorul era indignat de faptul că preoții ortodocși botezau din nou pe toți acei catolici care se căsătoreau cu femei ortodoxe sau care voiau să trăiască după ritul lor⁸²⁵. Constatăm, numărul acestor căsătorii interconfesionale nu se micșora, căci peste 40 de ani, un alt călător, Niccolo Barsi, relatează, căsătoriile romano-catolicilor cu ortodocșii erau aspru pedepsite: „... dacă un moldovean s-ar fi căsătorit cu o catolică sau un catolic s-ar fi însurat cu o moldoveancă, domnul îndată porunca să i se pună pe cap un cerc de aramă înroșit în foc și deci îl omoară în felul acesta”⁸²⁶, deși această afirmație este calificată de către cercetători ca fiind una eronată, fapt cu care suntem absolut de acord, neavând suport documentar⁸²⁷, totuși ea atrage atenția asupra actualității problemei.

Nemuțumirea și frica Bisericii Romano-Catolice față de căsătoriile mixte au fost excelent formulate de pr. Pal Maximilian⁸²⁸. Aceste motivații pot fi atribuite cu siguranță și reprezentanților Bisericilor Ortodoxă, Protestantă, Armeano-Gregoriană etc. Cercetătorul a remarcat cu referire la romano-catolici următoarele motive: „a) Pericolul pervertirii credinței pentru partea catolică, adică pericolul de a pierde credința catolică. De fapt, dacă soțul este necatolic, acesta – fiindcă exercită o anumită autoritate asupra soției și poate este mai inteligent – poate să împiedice mai ușor soția ca aceasta să-și exercite religia sau să-i alimenteze în minte serioase îndoieli referitoare la adevărul de credință catolică. Dar și soția poate să însemne un real pericol de pervertire pentru soțul catolic, așa cum o demonstrează experiența și o afirmă Sfântul Bellarmin: „ea est natura feminarum, ut multo facilius sit ut ipsae viros pertrahant ad errorem, quam viri eas perducant ad veritatem”; b) Căsătoriile mixte expun copiii pericolului de a fi botezați și educați într-o altă religie. Într-adevăr, dacă soțul este necatolic, acesta poate mai ușor să pretindă ca și copiii să fie botezați după religia lui ... Dacă însă mama este necatolică, va educa mai ușor copiii în religia ei, sau nu le va acorda nici o instruire religioasă, ca să nu-l contrazică pe soț. Adesea, apoi, rudele părții necatolice și preoții necatolici în

⁸²⁴ *CSȚR*, vol. IV, volum îngrijit de M. Holban (redactor responsabil), M. M. Alexandrescu Dersca-Bulgaru, P. Cernovodeanu, București, 1972, p. 44.

⁸²⁵ *Ibidem*, p. 43.

⁸²⁶ *CSȚR*, vol. V, volum îngrijit de Maria Holban, redactor responsabil, M. M. Alexandrescu-Dersca Bulgaru, P. Cernovodeanu. București, 1973, p. 69-72.

⁸²⁷ Zabolotnaia, L. *Populația catolică în orașele din Moldova*, în *Blizej siebie. Polacy I Rumuni a historyczne I kulturowe dziedzictwo Europy*, Suceava, 2007, p. 172.

⁸²⁸ Pal, Maximilian, *Căsătoriile mixte*, p. 465 – 483; Idem, *Mixed Marriages*, p. 119-139.

vizitele lor, vor încerca să le asigure botezul și educația copiilor în religia lor. c) Dificultatea unirii spirituale și a dragostei dintre soți, apare mai ales atunci când partea necatolică nu este botezată sau aparține unei Comunități creștine fără sacramentul preoției și se împotrivesc religiei catolice. Discuțiile cu caracter religios împiedică unirea sufletelor, tulbură pacea familiei, îngreunează educația religioasă a copiilor în Biserica catolică. ...d) Căsătoriile mixte pot să expună partea catolică la primejdii spirituale și temporale ireparabile. Partea necatolică poate să găsească un motiv de a se separa personal, sau chiar de a invoca divorțul total potrivit legii civile, și deci, să încheie o altă căsătorie. În schimb, partea catolică, dacă nu poate obține declararea nulității căsătoriei din partea tribunalului bisericesc, este constrânsă să trăiască o viață celibatară la care nu este chemată, aflându-se în pericolul de a se uni ilegal cu o altă persoană etc.”⁸²⁹. Totuși, din punct de vedere cotidian, aceste căsătorii interconfesionale constituiau uneori pentru partea eterodoxă o șansă de a-și îmbunătăți situația financiar-materială.

Problema căsătoriilor interconfesionale a fost abordată și în codicele de legi românești elaborate în sec. al XVII-lea atât în Țara Moldovei, cât și în Țara Românească, în baza nomocanoanelor bizantine, precum *Pravila de la Govora*, *Carte românească de învățătură* și *Îndreptarea Legii*, care sunt și reflectare a viziunii societății asupra problemei, oglindind mentalitatea specifică perioadei. Sursele numite remarcă faptul că mariajele interconfesionale nu sunt acceptate, ele fiind numite „căsătoriile, care nu se întocmesc potrivit cu legea”, fiind calificate ca „unele neîngăduite”. Astfel, prin glava 73, *Pravila de la Govora* prevedea următoarele: „De va avea un om credincios o muiare necredincioasă, și nu va vrea acea muiare să se încredințeze, sau o muiare credincioasă va avea un om necredincios și nu va vrea acel om să se încredințeze, de acesta n-am ce grăi, însă cum am scris de multe ori, că nu se cade creștinului credincios spre cei necredincioși să se însore, iar de se va tâmpla așa, va fi oarecum, de acesta grăiasce Apostul Pavel că se mântuiesc muiarea necredincioasă de bărbatul credincios și bărbatul necredincios de muiarea credincioasă; drept aceia nu se cade a-i despărți pre dânsii, ce depurarea să se pocăiască bărbatul cel credincios de muiarea necredincioasă și să se roage întru toate zilele lui, până o va întoarce pre dânsa Dumnezeu întru credința cea adevărată, așijderea și muiarea credincioasă de bărbatul ei necredincios; iară să mănânce și să bea neeleși numai partea cea credincioasă să vie către duhovnicul său, și să ia învățăturile sfinte de la dânsul, și la biserică nepărăsit să meargă, și la rugăciuni, și la slujbe cu dragă inimă să îndrăznească, iar de se vor nasce și coconi, să îndrăznească partea cea credincioasă întru credința lui

⁸²⁹ *Ibidem*.

cea adevărată, să-l înderepteze și să-l învețe pre dâșii de-a purure⁸³⁰, prevăzând comportamentul soțului ortodox în cazul încheierii unei astfel de căsătorii și stabilind expres situația copiilor din astfel de cupluri – de a rămâne și a fi educați în spiritul credinței ortodoxe.

Carte românească de învățătură abordează problema căsătoriilor interconfesionale în glava 20, zac. 4, stipulând interzicerea acestora⁸³¹. *Îndreptarea Legii*, prin glava 182, continua cele stipulate în *Carte românească de învățătură*, pentru erezie persoana era condamnată la „moartea cumplită”⁸³² și susține că: „Pentru eresurile bărbatului poate muiare să-ș despartă bărbatul nu numai cu besearica, ce și singură, fără de voia nemănuî, poate să se despartă de dânsul; și mai vârtos de o va fi el ispitit, sau de o va fi silit să o întoarcă dăspre credința ei cea bună a pravoslaviei spre eresurile lui. Nu se poate socoti den doaă lucruri unul, oare carele va fi mai rău, eresurile au preacurviia, de vreme ce o parte are voe să se despartă cu besearica. Că deacă vreme(ce) celalalt obraz au făcut preacurvie, acmu nu poate obrazul cela ce-au făcut preacurviia să zică ceilalte soții a lui cum iaste eretic; ce se vor potrivi una cu alta, ce să zice, eresurile cu preacurviia. Drept aceaia se vor tocmi să fie una pentru alta și se despartă. Iară deaca vreme ce partea cea cu eresuri, de nu se va pocăi de tot și cu totul și să părăsească eresele, atunce nu se vor erta, ce să vor despărți și pentru eres și pentru preacurvie. Cela ce-ș va despărți muiare pentru muiarea pentru căce iaste eretică, acela nu poate să-i oprească și zeastrele, cum are voe să le oprească când o va găsi preacurvind”⁸³³. Situația se referea și în cazul logodnei — când unul dintre miri e de altă confesiune, logodna putea fi desfăcută : „De să va afla că iaste de altă credință, sau păgân, sau eretic, ori bărbatul, ori muiarea ”⁸³⁴. Prin glava 232 *Îndreptarea Legii* clar stipulează divorțul în cazul căsătoriilor mixte pe criteriul confesional: „Canonul 72 al sfântului săbor poruncește, că de va lua bărbatul pravoslavnic muiare eretică, sau pravoslavnică muiare să ia bărbat eretic, atunci să se despartă. Iară de se va suferi partea ereticului să se întoarcă de în eres, să se facă pravoslavnic, atunci să nu se despartă”⁸³⁵. Astfel, pe lângă faptul că erau interzise astfel de căsătorii interconfesionale, ele mai erau echivalate cu preacurvia, ceea ce în Țările Române se încadra în categoria de crime grave contra moralității și familiei. Deoarece societatea Țărilor Române era o comunitate tradițională ortodoxă patriarhală, constrângerile sociale ale acesteia erau dure, fiind clar că un mariaj mixt interconfesional nu era încuviințat, acceptându-se în așa cazuri chiar

⁸³⁰ *Pravila de la Govora*, gl. 73.

⁸³¹ *CR*, p. 145–146.

⁸³² *ÎL*, gl. 237, zac. 5, p. 321.

⁸³³ *Ibidem*, gl. 182, 232, p.179, 229.

⁸³⁴ *Ibidem*, gl. 178, p. 176.

⁸³⁵ *Ibidem*, gl. 232, p. 229.

și divorțul. La nivelul populației de rând, o astfel de căsătorie putea fi acceptată doar în condițiile când soțul eterodox se boteza în ritul ortodox.

Dacă la nivelul populației de rând o căsătorie interconfesională era greu de încheiat, o altă situație avem la nivelul elitelor. În categoria mariajelor interconfesionale, în speță cele încheiate de către un membru al familiei domnitoare din Moldova, se înscriu și cele ale dinastiei Movileștilor, influențate în mare parte de interesele politice atât ale lui Ieremia Movilă, domnul Țării Moldovei (august 1595-mai 1600; septembrie 1600-iunie 1606), cât și ale fraților și nepoților lui în conjunctura politică creată la sf. sec. al XVI-lea- înc. sec. al XVII-lea în sud-estul Europei. De menționat în acest sens este și faptul că, în contextul depunerii jurământului de vasalitate a domnului Moldovei Ieremia Movilă față de regele Poloniei Zygmunt al III-lea Waza, în *Tratatul de închinare și credință încheiat de Ieremia Movilă, domn al Moldovei, cu Polonia*, se abordează și problema căsătoriilor mixte: „Noi rugăm să fie permis moldovenilor de a căpăta pământuri pe teritoriul Coroanei și căsătoriile să fie libere, la fel ca și pentru polonezii care vor avea pământuri în Moldova”⁸³⁶.

Cele patru fiice ale lui Ieremia Movilă au încheiat și ele căsătorii mixte⁸³⁷. Remarcăm, pentru Regina (Raina), fiica lui Ieremia Movilă, care s-a căsătorit cu principele Mihał Wiśniowiecki⁸³⁸, acest mariaj era doar interetnic, ambii miri fiind ortodocși. Taina Cununii a fost oficiată de către Mitropolitul Gheorghe Movilă la 25 mai 1603 la Suceava⁸³⁹. Negocierile privind această căsătorie au fost duse timp de aproape trei ani – din septembrie 1600 până în mai 1603⁸⁴⁰. Deși Ilona Czamanska scrie despre afecțiunea deosebită a lui Mihał Wiśniowiecki față de Raina, totuși, subliniază autoarea, că acesta a fost în mare măsură „dependent de ea din punct de vedere financiar...Raina i-a dat bani soțului pentru plata datoriilor, dar a luat în mână sa toată averea lui”⁸⁴¹. Deci, este clar stipulat interesul financiar al mirelui în încheierea acestei căsnicii.

⁸³⁶ *Moldova în contextul relațiilor politice internaționale. 1387-1858. Tratatate*. Alcătuit de Ion Eremia. Chișinău: Universitas, 1992, p. 192-193.

⁸³⁷ Czamanska, Ilona. *Movileștii în tradiția familiară polonă*. În: *Revista de istorie a Moldovei*, 2005, 1-2, p. 25-32; Idem. *Între familie și stat. Relațiile familiale ale dinastiei Movileștilor în Polonia*. În: *Movileștii. Istorie și spiritualitate românească*. Suceava, 2006, p. 263-267; Idem. *Wisniowieccy: Monografia Rodu*. Poznań: Wydawn. Poznańskie, 2007; Zabolotnaia, L. *Movilencele și descendenții*. Pagini necunoscute. Unele contribuții la genealogia descendenților al lui Ieremia Movilă. În: *Tyragetia*, Serie nouă. Istorie. Muzeografie, Vol.I [XVI], nr.2, Chișinău, 2008, p. 27-42; Idem. *Unele fragmente din viața privată a Movilencilor Maria și Anna*, în *We wspólnocie narodów i kultur. W kręgu relacji polsko-romuńskich. Materiały z sympozjum. Comunitatea popoarelor și culturilor. În lumea relațiilor polono-române*. Materialele simpozionului. Suceava, 2008, p. 54-68; Idem. *Movilencile – imagini și istoria vieții personale*. Pagini necunoscute. În: *Sesiunea Științifică a Muzeului Național de Arheologie și Istorie a Moldovei (ediția a XVII-a)*. Chișinău, 2007, p. 35.

⁸³⁸ Czamańska, I. *Movileștii în tradiția familiară polonă*, p. 25.

⁸³⁹ Zabolotnaia, L. *Movilencele și descendenții*. Pagini necunoscute, p. 27.

⁸⁴⁰ *Ibidem*.

⁸⁴¹ Czamanska, I. *Între familie și stat...*, p. 264, 273.

Maria, a doua fiică a lui Ieremia Movilă, a avut două căsnicii, ambele interconfesionale: în prima, s-a căsătorit în 1606 cu contele Stefan Potocki⁸⁴², care în tinerețe a trecut de la calvinism la catolicism, aducând în casa soțului o zestre foarte bogată⁸⁴³; iar în cea de-a doua – cu Mikołaj Firley, voievod de Sandomir, la fel romano-catolic, căsătorit și el a doua oară⁸⁴⁴.

Ecaterina-Margareta Movilă s-a căsătorit cu principele Samuel Korecki⁸⁴⁵, iar Anna a fost căsătorită de patru ori, în toate cazurile cu nobili polonezi: Maximilian Przerębski, voievod din Seradz; Jan Szedziwóy, castellan de Kamieniec; Władysław Myszkowski, voievod din Braclaw, Sandomier, iar din 1658 voievodul Cracoviei; Stanisław Potocki, voievod de Cracovia, mare hatman regal, staroste al Galiției etc., unul dintre cei mai fideli romano-catolici⁸⁴⁶, cercetătorii considerând că a reușit înainte de moarte s-o convertească pe Anna la catolicism⁸⁴⁷. Aceste căsătorii interconfesionale, pe lângă faptul că aveau o motivație politică, erau încheiate și din interese financiare, în special din partea bărbaților, care și-au rezolvat anumite probleme din contul zestrelor impunătoare ale soțiilor.

Simeon Movilă, domn al Țării Românești (20 octombrie 1600 - 2 iulie 1601) și al Țării Moldovei (20 iulie 1606 - 14 septembrie 1607), frate cu Ieremia Movilă, domn al Moldovei, s-a căsătorit cu Margareta/Marghita (Melania) Zolkiewska, căsătorie despre care nu avem detalii cu referire la modul de cununie sau care ar accentua motivațiile. În suita de *mariaje mixte* se înscrie și cea a lui Gavriil Movilă, domn al Valahiei, de confesiune ortodox, fiul lui Simeon Movilă și al Margaretei Zolkiewska, care s-a căsătorit în 1622 cu nobila unguroaică Elisaveta Zolyomi⁸⁴⁸, și căreia prin testamentul din decembrie 1635 îi lasă averea, remarcând afecțiunea deosebită față de aceasta: „...mărita și de bun neam Elisaveta Zolyomi, scumpa mea soție, ci ea *aplecându-se spre mine după legea lui Dumnezeu* (sublinierea ne aparține – A. F.) și având averi frumoase, m-am ținut în rangul meu de domn cu demnitate până în acest ceas, cu veniturile averii ei și cu grija ei harnică pentru mine; având înaintea ochilor mei această dragoste adevărată și deseale ei întristări grele alături de mine, cu un cuvânt toate cele ce am, fiind ele numite cu orice nume, le las întocmai iubitei și scumpei mele

⁸⁴² Lipski, Andzej. *Potocki Stefan h. Pilawa (ok. 1568–1631)*. În: *Polski Słownik Biograficzny*. T. XXVIII/1. Wrocław — Warszawa — Kraków — Gdańsk — Łódź: Zakład Narodowy Imienia Ossolińskich, Wydawnictwo Polskiej Akademii Nauk, 1983, zeszyt 116, 1—176 s, s. 173—176.

⁸⁴³ Czamańska, I. *Movileștii în tradiția familiară*, p. 26; Zabolotnaia, L. *Movilencele și descendenții. Pagini necunoscute*, p. 31.

⁸⁴⁴ Lepszy, Kazimierz. *Firlej Mikołaj (1588–1636)*. În: *Polski Słownik Biograficzny*. Kraków: Polska Akademia Umiejętności 1948, t. VII/1, zeszyt 31, s. 15; Czamańska, I. *Movileștii în tradiția familiară*, p.26; Zabolotnaia, L. *Movilencele și descendenții. Pagini necunoscute*, p.31.

⁸⁴⁵ Maciszewski, Jarema. *Samuel Korecki*. În: *Polski Słownik Biograficzny*, 1968-1969, t. XIV, s. 60-62.

⁸⁴⁶ Щербак, В. О. *Потоцький Станіслав*. În: *Енциклопедія історії України: у 10 т., редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін. Київ, 2011. Т. 8: Па — Прик., с. 455; Przyboś, A. *Potocki Stanisław zwany Rewerą*, în *Polski Słownik Biograficzny*, T. XXVIII, Kraków 1984-1985, s. 140.*

⁸⁴⁷ Zabolotnaia, L. *Movilencele și descendenții. Pagini necunoscute*, p. 37.

⁸⁴⁸ Поп, Иоан Аурел, Болован, Иоан *История Румынии*. Москва, 2005.

soții, Măriei Sale Elisaveta Zolyomi, ca averea mea, căci eu în afară de lucruri mișcătoare nu am nici un fel de alte averi, pe care le-ar putea râvni rudeniile mele, și cele ce sunt numai achizițiunile mele și din pricina acesta tot dreptul la avere a mea și bunurile de aur și argint le las ei sub blestem, ca nimeni, dacă mă cheamă Dumnezeu din lume acesta, să nu turbure pentru ele pe iubita mea rudenie”⁸⁴⁹. Deși documentul menționează clar dragostea între soți, ceea ce se întâlnește foarte rar în documentele acelei perioade, totuși subliniază și faptul că soția avea „averi frumoase”, deci putem vorbi și despre un interes economic al căsătoriei, deci și profit. Nu este exclus că inițial această căsătorie să fi fost încheiată din interese politice, căci Elisaveta Zolyomi era rudă prin alianță cu principele Gabriel Bethlen, de suportul politic al căruia avea nevoie Gavriil Movilă în lupta pentru ascensiune și menținerea tronului domnesc. Totodată, prin expresia „*aplecându-se spre mine după legea lui Dumnezeu*” Gavriil Movilă subliniază următorul fapt: fie că soția s-a convertit la ortodoxie, fie că cununia a fost făcută după canoanele Bisericii Ortodoxe.

În șirul de căsătorii mixte se înscrie și cel de-al doilea mariaj al lui Vasile Lupu, domnul Țării Moldovei, cu Ecaterina, „o rudă a hanului tătăresc, o mare frumuseță circasiană”, care a rămas înscris doar în categoria căsătoriilor interetnice, deoarece circaziana, după cum remarcă Nicolae Iorga, „botezându-se, luă numele creștinesc de Ecaterina”⁸⁵⁰. Peșitul și aducerea în Țara Moldovei a miresei lui Vasile Lupu au fost pline de evenimente, inclusiv și reținerea miresei de către turci, acestea fiind descrise de Nicolo Barsi⁸⁵¹, perioada dintre sfârșitul peșitului și intrarea în Iași încadrându-se între 19 august 1639 și 28 septembrie 1639⁸⁵².

Cel mai răsunător caz de căsătorie mixtă interconfesională încheiată în sec. al XVII-lea, cunoscut și pe larg analizat în istoriografia românească și cea poloneză, a fost cea încheiată între o *ortodoxă și un reprezentant al calvinismului*, între Maria⁸⁵³, fiica lui Vasile Lupu, domn al Țării Moldovei, și Janusz Radziwiłł. Semnificativ, în acest sens, este și faptul că Janusz Radziwiłł, de confesiune protestantă, în prima căsătorie se ciocnise deja de problemele încheierii unui mariaj interconfesional, căci prima lui soție, Katarzyna Potocki, nepoata lui Ieremia Movilă, domn al Moldovei, fiica Mariei Movilă și a contelui Ștefan Potocki, era romano-catolică⁸⁵⁴. Familia lui Janusz a fost categoric împotriva acelei

⁸⁴⁹ *Documente privitoare la istoria Ardealului, Moldovei și Țării Românești*, ed. de A. Veress, vol. IX. București, 1937, p. 254-255.

⁸⁵⁰ Iorga, Nicolae. *Femeile în viața neamului nostrum*, Vălenii de Munte, 1911, p.33-34.

⁸⁵¹ *CSȚR*, vol.V, volum îngrijit de M. Holban, redactor responsabil, M.M. Alexandrescu Dersca-Bulgaru, P. Cernavodeanu, București, 1973, p.86-89.

⁸⁵² Zabolotnaia, L. Destinul unei doamne în istoria Moldovei. Mituri și realități despre Ecaterina Cerchezoaică- a doua soție a lui Vasile Lupu. În: *Tyragetia. Istorie. Muzeologie*. Serie nouă, vol.VII (XXII), nr.2, p.98-101.

⁸⁵³ Idem. *Maria (Lupu) Radziwiłł. Viața privată în documente, scrisori și imagini*. Chișinău, 2020.

⁸⁵⁴ Idem. *Movilencele și descendenții*. Pagini necunoscute. Unele contribuții la genealogia descendenților lui Ieremia Movilă. În: *Tyragetia*. Seria nouă, 2008, Vol. II, nr. 2, p. 33.

prime căsătorii: s-a ajuns până la amenințarea că el va fi exclus din testamentul tatălui, dar dragostea tânărului și intervenția promptă a regelui polonez au rezolvat situația creată, acceptându-se mariajul mixt⁸⁵⁵.

În istoriografie, căsătoria Mariei, fiica lui Vasile Lupu, cu Janusz Radziwiłł este încadrată în alianță matrimonială, încheiată în anumite scopuri politice⁸⁵⁶. Această înrudire între domnul Moldovei și influența familie lituaniană Radziwiłł nu numai că a restabilit dialogul politic dintre Țara Moldovei și Rzeczpospolita, dar a contribuit și la redresarea relațiilor cu Gheorghe Rakoczy I, dar și cu Matei Basarab⁸⁵⁷. Tratatul pentru încheierea acestei căsătorii au fost de lungă durată⁸⁵⁸, domnul Moldovei urmând a obține și consimțământul Porții Otomane pentru acest mariaj, astfel că în februarie 1644 asigura solii lituanieni și peștorii transilvăneni că nu și-a schimbat planurile referitor la alianța matrimonială, iar în aprilie 1644 în scrisoarea către Janusz Radziwiłł sublinia că, deși depune tot efortul, încă nu poate să-și căsătorească fiica⁸⁵⁹.

Ion Eremia subliniază că un obstacol important în încheierea căsătoriei date era cel de natură religioasă: „În scrisoarea lui Vasile Lupu către Petru Movilă din 29 martie 1644 domnul Moldovei sublinia că este de acord cu propunerile pe care le-a făcut mitropolitul în numele principelui Janusz Radziwiłł, dar propune să mai aștepte „până se vor înlătura piedicile”⁸⁶⁰. Deși în opinia lui Ștefan S. Gorovei căsătoria unei domnițe ortodoxe „cu un prinț calvin” era considerată „în epocă, extravagantă și contrară canoanelor”⁸⁶¹, totuși susținem că nu constituia ceva neobișnuit în special pentru familiile domnitoare sau la nivelul elitelor, deoarece astfel de alianțe de mariaj, ale domnițelor moldovence ortodoxe cu reprezentanți ai eterodocșilor, erau cunoscute și până atunci, drept exemple din același secol constituind mariajul fiicelor lui Ieremia Movilă, pomenite mai sus, cu toate că era cu adevărat împotriva regulilor Bisericii Ortodoxe privind încheierea unei căsnicii valide.

La început, în calitate de mijlocitor în încheierea căsătoriei din partea lui Janusz Radziwiłł a fost solicitat Gheorghe Rakoczy I⁸⁶², principele Transilvaniei, de confesiune protestantă. Despre scopurile

⁸⁵⁵ *Ibidem*, p. 33.

⁸⁵⁶ Eremia, Ion. *Relațiile externe ale lui Vasile Lupu (1634-1654). Contribuții la istoria diplomației moldovenești în secolul al XVII-lea*. Chișinău: Cartdidact, 1999, p. 142-143; Zabolotnaia, L. *Raporturile dinastice și rolul diplomației de mariaj ...*, p. 178-183; Шышыгына-Патоцкая, К.Я. *Нявіж і Радзівілы*. Мінск: Беларусь, 2007.

⁸⁵⁷ Baidaus, E. *Retrospectiva unei domnii- 350 de ani de la detronarea lui Vasile Lupu*. În: *Tyragetia.*, XII, Chișinău, 2003, p. 141.

⁸⁵⁸ Mai detaliat despre convorbirile duse și tratative a se vedea la Fodor (Chirilă), Georgeta. *Femeia în societatea medievală românească. Secolele XV-XVII*. Cluj-Napoca, Editura Argonaut, 2011, p.129-132.

⁸⁵⁹ *Documente privitoare la istoria Ardealului, Moldovei și Țării-Românești: Acte și scrisori (1637-1660)*, Vol. X, publ. de A. Veress. București, 1938, doc.98, 106, p.168-171, 180-181.

⁸⁶⁰ Eremia, Ion. *Relațiile externe ale lui Vasile Lupu*, p. 142-143.

⁸⁶¹ S. Șt. Gorovei, *Movileștii. Izvoare și interpretări*, în *Retrospecții medieval. In honorem Professoris emeriti Ioan Caproșu*, ediderunt Victor Spinei, Laurențiu Răzvan, Arcadie M. Bodale. Iași, 2014.

⁸⁶² Zabolotnaia, L. *Raporturile dinastice și rolul diplomației de mariaj*, p. 179.

căsătoriei, motivațiile alegerii mijlocitorului etc. relatează Ioan Kemeny: „...au fost trimișii ducelui lituan Janusz Radziwiłł, prin care <acesta> ruga pe principele nostru să intervină pe lângă Vasile Lupu, ca acesta să-i dea în căsătorie pe fiică sa. Cu acest prilej s-a mai vorbit și despre faptul că Vladislav, regele de atunci al Poloniei, nemiavând mult de trăit, trebuiau luate măsuri ca în timpul interregnelui să poată fi ales un rege evanghelic. Ei se gândeau la principe sau la fiii săi și solii mai arătau că ducele dorește să se căsătorească cu fiica lui Lupu, pentru că spera să dobândească o zestre mare, cu care să facă apoi pregătirile trebuitoare în vederea planului amintit”⁸⁶³. Dar tratativele date au fost zădărnice⁸⁶⁴.

Problema mariajului interconfesional a fost discutat de boierii Țării Moldovei în Sfat: „Și multă vreme s-au frământat acestu lucru în sfat și câțva boieri pre atunci apăra acestu lucru, să nu hie, ales Toma vornicu și Iordache vistiernicul (*frații Cantacuzino-A.F.*), care capete de-abea de au avut cândva această țară, sau de va mai avea. Ei dzice lui Vasilie vodă și pentru *legea rătăcită* (sublinierea noastră-A.F) și un lucru nu fără grije despre împărăția turcului. Iară Toderășco logofătul și Ureche vornicul sta asupra aceștii nunți să se facă”⁸⁶⁵. Și în această problemă, ajunsă la statutul de importanță politico-strategică pentru stat, urmând a se constitui o alianță de mariaj cu menire de susținere politică, s-a văzut clar contrapunerea celor două tabere politice din Țara Moldovei cu referire la politica externă. P. Blaj susține că boierimea Moldovei s-a împărțit în două: *împotrivă* — în frunte cu Iordache și Toma Cantacuzino, și *pentru* — în frunte cu Toderășco logofătul și Grigore Ureche⁸⁶⁶. Ureche, care avea indigenat, fiind filopolon, clar era pentru căsătorie. Fragmentul arată clar că societatea califica confesiunea calvină ca fiind „lege rătăcită”. Opinia contemporanilor este redată de cronicarul Miron Costin, care scria despre această căsătorie astfel: „Numai cu ce inimă și sfatu au făcut aceia casă după omu *de lege calvinească*... De miratu au rămas vacurilor această casă, cum au putut suferi inima lui Vasile vodă să să facă”⁸⁶⁷. Important este și faptul că Miron Costin, în calitate de boier de țară și creștin-ortodox, prin acest fragment își expune și opinia sa referitor la un astfel de tip de căsnicie.

Pentru a rezolva situația, s-a cerut sprijinul Mitropolitului Petru Movilă, dar și acțiunile energice ale lui Vasile Lupu: într-o scrisoare din 18 decembrie 1644 se spune că „regele danez a scris regelui lituanian, iar regele lituanian a scris xendzului Radziwiłł, iar xendzul Radziwiłł a scris la cneazul Vasile, voievodul Moldovei [...], iar Vasile voievod a scriis Patriarhului de la Țarigrad, că el să convoace un sobor și să cerceteze despre botezul luteran și calvin. Și Patriarhul *a convocat un sobor și a constatat că se permite luteranilor să fie botezați din nou*. Aceeași informație a relatat la Departamentul solilor la

⁸⁶³ *CSȚR*, vol.V, p. 134-135.

⁸⁶⁴ *Ibidem*.

⁸⁶⁵ Costin, Miron *Letopiseșul Țării Moldovei*. În: *Opere*, ediție critică de P.P. Panaitescu. București, 1958, p. 120-121.

⁸⁶⁶ Blaj, P. *Mariaje romano-polone...*, p. 233.

⁸⁶⁷ Costin, Miron. *Letopiseșul Țării Moldovei*, p. 120-121.

Moscova și grecul Ivan Petrov”⁸⁶⁸. Din document reiese că Patriarhia nu era împotriva acestei căsătorii cu respectarea condiției botezului mirelui. După cum scrie Lilia Zabolotnaia, logodna a fost confirmată de soliile din partea polonă și cele ale lui Vasile Lupu, s-a făcut tradiționalul schimb de daruri și inele de cununie, a fost deja stabilită ziua cununiei și s-au început pregătirile pentru celebrarea nunții⁸⁶⁹.

În invitația la nuntă trimisă de Janusz Radziwiłł electorului de Brandenburg se comunica că mariajul va fi oficiat la 5 februarie 1645 în Moldova⁸⁷⁰. În acest context, Miron Costin menționa: „În anul 7153 au făcut și nunta fiicăi sale Vasilie vodă, cei mai mari, doamnei Mariei, după cneazul Ragivil, om de casă mare, den cnezii Litfei”⁸⁷¹.

Ceea ce este important pentru cercetarea dată este faptul săvârșirii Tainei Cununii principelui Janusz Radziwiłł cu Maria Lupu în ritul ortodox. Despre acest fapt a relatat Eberhard Werner Happel, care scria: „La 5 februarie a avut loc solemnitatea nunții și anume la biserica grecească (ortodoxă) în lipsa domnului ca tată, căci așa cere datina acestui neam. Slujba cununiei a fost săvârșită de mitropolitul Kievului anume Petru, cel mai de seamă dintre toți oamenii bisericii din întreaga Rusie și care se trage din neamul Movileștilor care au domnit odinioară asupra Moldovei [...]”⁸⁷². Special pentru acest eveniment important Petru Movilă a tipărit la Kiev *Cuvânt duhovnicesc pentru căsătoria lui Janusz Radziwiłł cu Maria, fata Hospodarului Vasile*⁸⁷³. N. Iorga susține că, deși Petru Movilă inițiase la Iași un Sinod pentru condamnarea calvinismului, totuși a cununat-o pe domnița Maria cu Janusz Radziwiłł „și puse ca naș cununile pe fruntea soților”⁸⁷⁴. Călătorul Jan Kemeny, descriind nunta și menționând că Mitropolitul însuși i-a cununat, a remarcat un fapt: „Mitropolitul Kievului...din familia voievodului Movilă (Petru Movilă-n.a)...i-a cununat în biserică după ritul românesc și Janusz Radziwiłł, *deși era evanghelic, nu s-a împotrivit* (sublinierea noastră-A.F)”, deci a acceptat benevol oficierea cununiei în stil ortodox. P. Panaiteșcu a argumentat implicarea Mitropolitului în felul următor: „Era o căsătorie politică: Mitropolitul Kievului, întârea astfel, în Polonia, partidul nobililor

⁸⁶⁸ Eremia, I. *Relațiile externe ale lui Vasile Lupu*, p. 148-149.

⁸⁶⁹ Zabolotnaia, L. *Femeia în relațiile de familie în Țara Moldovei*, p. 93.

⁸⁷⁰ *Acte și fragmente cu privire la istoria românilor*. Adunate din depozitele de manuscrise ale Apusului de Neculai Iorga și publicate cu sprijinul Ministerului de Instrucție Publică. Vol.I. București: Imprimeria statului, 1895, p. 196-197.

⁸⁷¹ Costin, Miron. *Letopisețul*, p.120-121.

⁸⁷² Happel, Eberhard Werner. *Căsătoria principelui Radziwiłł cu o domniță din Moldova*, p. 643.

⁸⁷³ *Studii ...*, vol. VII. Cărți domnești, zapise și răvașe. Tipărite în întregime sau ca regeste și întovărășite cu note explicative. Partea a III-a. Istoria literaturii religioase a românilor până la 1688, de N. Iorga. București, 1904, p. CLXII.

⁸⁷⁴ *Studii ...*, vol. IV. Legăturile Principatelor Române cu Ardealul de la 1601 la 1699. Povestire și izvoare de N. Iorga. București, 1902, p.CCX.

protestanți aliați cu ortodocșii și apropia din nou Moldova de Polonia potrivit politicii sale ortodoxe polonofile”, în contextul planurilor antiotomane ale lui Petru Movilă.⁸⁷⁵

Ceremonialul Tainei Cununii a fost descris într-un document depistat de Lilia Zabolotnaia : „Acolo mitropolitul Movilă i-a cununat, iar când au ajuns în timpul cununiei la cuvintele: „Ajută-mă, doamne și toți sfinții”, excelența sa, mirele, n-a binevoit să pronunțe aceste cuvinte, astfel i-a neliniștit și i-a supărat amarnic pe moldovenii care ziceau: „Așa se isprăvesc căsătoriile la leși și la noi, dacă mirele nu vrea să pronunțe așa, nici nunta nu se va face”. Totuși, pan Radziwiłł, cam printre dinți, a rostit aceste cuvinte”⁸⁷⁶. Ceremonialul cununiei a fost descris și în alt document: „... Intrând în biserică ei s-au oprit în mijloc. Mitropolitul Kievului l-a luat pe principe de mână, l-a plasat din dreapta, iar pe domniță din stânga. Principelui i se adresa în poloneză, așa cum se cuvenea și la preoții noștri, înainte de cununie a vorbit 2 ore, cu aceleași cuvinte se adresa domniței în moldovenește. (Mitropolitul) a început cuvântarea sa astfel: „Stimată doamnă Maria [...]” etc., a schimbat inelele; inelul prințului era cu diamant mare, iar al domniței cu unul și mai mare. După cununie preotul a presurat în biserică, peste miri și peste toți cei ce stăteau mai aproape bani și petale de hamei. Când prințul ieșea din biserică în fața lui dansau bufonii, fachirii demonstrau scamatorii, cânta muzica instrumentală, băteau tobele, cântau la trompetele turcești și astfel i-au petrecut până la palat”⁸⁷⁷. Această căsătorie, încheiată atât din considerente politice, cât și economice, a fost oficiată de preot ortodox, în Biserică ortodoxă și conform canoanelor ortodoxe, astfel cununia a fost considerată legală. În acest context, susținem pe deplin opinia lui Ștefan S. Gorovei, care subliniază că este necesar a înțelege „caracterul și ținta” unor astfel de căsătorii, chiar dacă la nivel comunitar erau interzise, „în lumea monarhilor nu însemna simpla unire a unor destine, a unor averi și a unor patrimonii sociale, ci pecetluia o alianță între state, dinastii și dinaști”⁸⁷⁸, afirmație care pe deplin poate fi atribuită și altor alianțe de mariaj soldate cu căsătorii mixte.

În sec. al XVIII-lea, în condițiile unei noi situații geopolitice și creșterea influenței grecilor fanarioți, la nivelul elitelor căsătoriile mixte își schimbă accentul. În Țara Moldovei și în Țara Românească atitudinea negativă față de căsătoriile mixte cu „cei străini”, în special față de greci, era cauzată de acapararea de către reprezentanții greci a dregătoriilor și utilizarea diferitor mijloace,

⁸⁷⁵ Panaitescu, P. *Influența operei lui Petru Movilă, arhiepiscop al Kievului, în Principatele Române* (1926). În: Panaitescu, P. *Petru Movilă. Studii*, ediție îngrijită de Ștefan S. Gorovei și Maria Magdalena Szekely. București, 1996, p. 17.

⁸⁷⁶ Zabolotnaia, L. *Femeia în relațiile de familie în Țara Moldovei*, p. 93-94.

⁸⁷⁷ *Ibidem*, p. 247.

⁸⁷⁸ Gorovei, Șt. S. *Movileștii. Izvoare și interpretări*, p. 263.

inclusiv prin intermediul mariajului, pentru ascensiunea în ierarhie și obținerea altor beneficii⁸⁷⁹. În acest context, definatorii sunt părerile cronicarilor Nicolae Costin⁸⁸⁰ și ale lui Ion Neculce despre căsătoriile mixte⁸⁸¹ cu referire la greci. Astfel, Nicolae Costin remarca, făcând referire la comportamentul străinilor în țară: „... caută ce fac străinii, când îi primăscu tovarășii locuitorii țărilor, precum și la voi în țară pe urmă vei afla ... la ce sfat au adus țara noastră și boierimea ei”⁸⁸², iar Ion Neculce avea o opinie aparte despre căsătoriile mixte: „Nu ne săturăm de domni de țară, nici de măritat fetele după peminteni, ce dzicem că-s proști și săraci. Și alergați la cei străini, greci, de-i apucați care de care să vă hii gineri, că-s cilibii și bogăți și le dați moșii și-i puneți în capul mesei. Iaca la ce am venit! Aceste adivărat că ni-au făcut cilibii la toate, cu lacrimi pe obraz și cu suspinuri la Dumnezeu strigând. Iar altă puteri, făr-a suspina la Dumnezău, n-au rămas. Ia priviți pre țărilor megieșilor cum țin pre cei străini! Le dau de mâncat, iar la sfat în capul mesei nu-i pun, nici îi amestecă. Și pentru aceea trăiesc prostimea lor până acmu necălcată. De-ș dau vo fată după vun străin, pre cu greu: dar moșan⁸⁸³ nu-i primescu, nici la sfat...⁸⁸⁴”. După cum constată Jean D. Condurachi, domniile au fost obligați de boierii autohtoni să ia măsuri hotărâtoare față de străini⁸⁸⁵. Cercetătorii expun opinia că primele „măsuri drastice luate de către domnitorii din Țările Române împotriva unor străini bogăți și influenți, care se căsătoreau cu diferite domnițe, fete de boieri români pentru a acapara dregătoria ...” s-au înregistrat la jumătatea sec. al XVII-lea⁸⁸⁶. Pentru sec. al XVIII-lea, în Țara Românească este semnificativ *Hrisovul lui Ștefan Racoviță* emis la 1764, care clar stipula interdicția străinilor de a se căsători cu fetele pământence: „de acum înainte nimeni din străini să nu se mai întoarcă aici în pământul Țării (Românești) și să ie fată de pământeni, și pământenii iarăși nimeni să nu îndrăznească a-și da fie-sa sau alte rudeni după străini, măcar oricine ar fi”, incluzând în termenul străin pe cei „cari vin în țară, greci, albanezi, sârbi [...] și alți mai mulți goniți”⁸⁸⁷, străinii fiind învinuiți „pentru feluri de răutăți și blestemății”, deci încălcau morala creștină, în realitate fiind imposibil de a verifica starea lor familială.

⁸⁷⁹ Popa, R. *Căsătoriile mixte în Țările Române în epoca modernă. Considerații juridice*, în *Căsătoriile mixte în Transilvania (secolul al XIX-lea și începutul secolului XX)*, coord. Corneliu Pădurean, Ioan Bolovan. Arad, 2005, p. 55.

⁸⁸⁰ Costin, Nicolae. *Letopisețul Țării Moldovei de la zidirea lumii până la 1601 și de la 1709 la 1711*, Iași, 1976, p.117.

⁸⁸¹ Neculce, Ion. *Letopisețul Țării Moldovei...*, p.458.

⁸⁸² Costin, Nicolae. *Letopisețul Țării Moldovei de la zidirea lumii până la 1601*, în *Scrieri*, vol.1. Ediție îngrijită de Svetlana Korolevschi. Chișinău, 1990, p. 117.

⁸⁸³ Moștenitor, vezi Scriban, August. *Dicționarul limbii românești*.

⁸⁸⁴ Neculce, Ion. *Letopisețul Țării Moldovei*, p. 458.

⁸⁸⁵ Condurachi, J. D. *Câteva cuvinte asupra condiției juridice a străinilor în Moldova și Țara Românească până la Regulamentul Organic*. București, 1918.

⁸⁸⁶ Pădurean, C., Bolovan, I. *Prefață*. În: *Căsătoriile mixte în Transilvania (secolul al XIX-lea și începutul secolului XX)*, coord. Corneliu Pădurean, Ioan Bolovan. Arad, 2005, p.11.

⁸⁸⁷ Lemny Ș., *Sensibilitate și istorie în secolul XVIII românesc*, București, 1990, p.83.

În ceea ce privește populația de rând, situația privind căsătoriile interconfesionale cel mai probabil s-a menținut și în sec. al XVIII-lea, căci călătorul G. Ausilia, în trecerea sa prin Moldova în 1745, vorbind despre convertirea romano-catolicilor la ortodoxie, pentru a înlătura piedicile constituirii unei familii, menționa: „Catolicele noastre fug cu moldovenii și de cele mai multe ori consimt să treacă la ritul ortodox al moldovenilor pentru a se căsători cu ei”⁸⁸⁸. Sursele documentare, deși într-un număr extrem de puține, totuși confirmă căsătoriile ortodocșilor cu romano-catolicii. O căsătorie mixtă dintre un tânăr romano-catolic și o fată ortodoxă este semnalată către mijl. sec. al XVIII-lea, în contextul unui conflict familial, când ginerele, care presupunem că a trecut la ortodoxie, a vrut să-l impună pe taică-său să se convertească. Domnia a dat ordin căpitanului de Dorohoi „să aducă față pe un fecior a lui Dumitru Păuleț, ungur de la Cotnari, și pe o fată de moldovan, ce au luat elu, și pe tatăl fetei și pe tatăl ficiorului și pe nănașă-său, și să le ia sama”. Cauza a fost menționată de către prefectul misiunii catolice Francis Anton Mansi, care relatează faptul că după cununie, sus-numitul fecior împreună cu nănașu-său au mers la taică-său și „au luat ...de barbă silindu-l să-ș botedzi”⁸⁸⁹.

Aceeași situație s-a înregistrat și cu privire la alți eterodocși. Astfel, la 1740, un oarecare Hagi-Lelah din Botoșani a fost adus la domnie pentru cercetare din motiv că a luat „moldovancă creștină”⁸⁹⁰. Se vede că situația era destul de serioasă, armeanul fiind bănuit, probabil, de anumite interese economico-financiare, dar și de încălcarea legislației țării, pentru că astfel de caz urma să fie soluționat la domnie. Pentru a depăși circumstanțele în care un eterodox apărea în fața societății în cazul unei căsătorii interconfesionale, unii dintre eterodocși se converteau la ortodoxie. În 1741, un armean Sandul a primit „pravoslavnie liage” pentru a se însura cu o moldoveancă: „aflându-se acum șazător la moșii ce are dup(ă) fămee”⁸⁹¹. În cele două cazuri menționate mai sus putem vorbi de o afecțiune deosebită dintre miri, deoarece jertva mirelui era enormă – renunțarea la credința străbună, deși nu putem exclude și unele interese economice.

Condițiile impuse de Biserica Ortodoxă în privința căsătoriilor mixte se refereau atât la ortodocșii români, cât și la ortodocșii de alte etnii. Așa a fost și în cazul grecoaicei Elena Dracla, ortodoxă. La 2 iunie 1810, mama Elenei, Ana Dracla, s-a adresat Dicasteriei Exarhale din Iași cu rugămintea de a-i permite fiicei ei, ortodoxă, să se căsătorească cu un supus străin de confesiune romano-catolică. Această căsătorie a fost acceptată condiționat: 1. Soțul a fost obligat să dea recipisă

⁸⁸⁸ *CSȚR*, vol. IX, volum îngrijit de Maria Holban, redactor responsabil, M. M. Alexandrescu-Dersca Bulgaru, P. Cernovodeanu, București, 1997, p. 315.

⁸⁸⁹ *Studii ...*, vol.V. Cărți domnești, zapise și răvașe. Tipărite în întregime sau ca regeste și întovărășite cu note explicative. Partea I-a, de N. Iorga. București, 1903.

⁸⁹⁰ *Studii ...*, vol. VI, p. 210.

⁸⁹¹ *Ibidem*, p. 446.

că după căsătorie nu va impune soția să îmbrățișeze catolicismul; 2. Copiii apăruiți în această căsătorie urmau să fie botezați după ritul ortodox. Drept urmare, viitorul soț a dat următoarea recipisă: „Subsemnatul, dau recipisă precum că însurându-mă cu fiica negustorului decedat Pavel Dracla, Elena, de confesiune greacă, n-o voi obliga să treacă la confesiunea romano-catolică pe care o împărtășesc, la fel și copiii ce se vor naște vor fi botezați după canoanele Bisericii de Est. Ce și semnez”⁸⁹². Așadar, acceptarea încheierii unei căsătorii interconfesionale ținea de cele mai înalte autorități ecleziastice, ajungând în vizorul Dicasteriei Exarhale și al Mitropolitului.

La fel se întâmpla și în cazurile căsătoriilor ortodocșilor cu protestanții. Cererile de căsătorie adresate de către reprezentanții confesiunii evanghelice în primele decenii ale sec. al XIX-lea în spațiul Pruto-Nistean sunt o realitate. Modul de soluționare, procedura de adresare, examinare și luare a deciziilor este descrisă de documente. La 27 aprilie 1811, Rafail Platan, ofițer al serviciului regatului suedez, prizonier militar, luteran de confesiune, a scris o cerere pe numele Mitropolitului Gavriil Bănulescu-Bodoni în care ruga să i se permită căsătoria cu o fată ortodoxă. Ofițerul suedez relatează că a fost făcut prizonier în luna aprilie 1808. Rafail a menționat că împărtășește confesiunea evanghelică și în cei trei ani aflați în Moldova a făcut cunoștință cu o fată moldoveancă, față de care are anumite sentimente și ar dori să se căsătorească. Suedezul a remarcat și faptul că, deși i s-a permis să plece acasă, după căsătorie ar dori să rămână în Moldova. Cerea permisiunea de a se cununa cu tânăra ortodoxă și ruga să i se indice unde ar putea oficia cununia după canoanele ortodoxe. Și în acest caz se vede clar că la mijloc era dragostea celor doi, deoarece tânărul era gata să renunțe la confesiunea sa și să se stabilească cu traiul în Moldova. Cu toate că solicitantul menționase clar că ar dori ca această căsătorie interconfesională să fie încheiată în conformitate cu cerințele Bisericii Ortodoxe, rezoluția Dicasteriei Exarhale din Iași la cererea ofițerului suedez a fost promptă și negativă: „...s-a decis să se refuze această cerere”. Explicație în acest caz n-a fost oferită⁸⁹³.

Și în cazurile reprezentanților armeano-gregorieni, chiar dacă căsătoriile armenilor cu moldovencele sunt o realitate confirmată de documente, astfel de căsătorii nu erau acceptate. În 1811, la 13 ianuarie, un moldovean din satul Ocna s-a adresat către Grigorie, Arhiepiscopul Armenilor, cu rugămintea de a i se permite cununia cu fiica armeanului Petros din același sat. Petiționarul a relatat că preotul din sat se împotrivesc să-i cunune, impunând fata să se boteze. Deși moldoveanul era insistent, preotul l-a refuzat categoric. Oficial preotul a fost acuzat de motiv ascuns al refuzului, precum că acesta dorea să căsătorească fata cu o rudă de-a lui⁸⁹⁴. Presupunem, că fata avea o avere

⁸⁹² ANRM, F.733, inv. 1, d. 245.

⁸⁹³ *Ibidem*.

⁸⁹⁴ ANRM, F.733, inv. 1, d. 308.

impunătoare. După cum vedem din acest document, unii dintre preoți acționau conform intereselor sale și nu după prescripțiile legii. Nicolae Iorga susținea că negustorii armeni, de exemplu în Botoșani, formau până în 1819 „unul din grupurile naționale”⁸⁹⁵, iar în lupta lor cu breslele moldovenești nu se puteau „confunda nici prin căsătorie”⁸⁹⁶.

3.3.2. Căsătoriile mixte intersociale și interetnice

În sec. al XVII-lea – începutul sec. al XIX-lea, alături de românii băștinași în Țara Moldovei locuiau și reprezentanți ai altor etnii, calificați de cronicarii timpului drept străini din interiorul țării și prezentând o alteritate în raport cu mulțimea românilor⁸⁹⁷. Deosebit de ilustrative pentru spațiul românesc, concomitent și intersociale și interetnice, au fost căsătoriile dintre moldoveni, liberi din punctul de vedere al statutului social, și țigani, care aveau statut de rob atât în Țara Moldovei, cât și în Țara Românească; și mariajele dintre moldoveni și militarii ruși sau țărani-șerbi ruși. Deși mixte au fost și căsătoriile românilor cu grecii, totuși ele corespund doar unui criteriu, cel etnic, fiind examinate și de alți cercetători, nu au fost abordate.

3.3.2.1. Căsătoriile românilor cu țiganii⁸⁹⁸

Căsătoriile mixte dintre țigani/țigance⁸⁹⁹ și românce/români din spațiul românesc pot fi examinate din două puncte de vedere: căsătorii interetnice și căsătorii intersociale. Conform criteriului

⁸⁹⁵ Iorga, N. *Armenii și românii - O paralelă istorică*. București, 1913, p. 35; *Studii ...*, vol. V, p. 669-670.

⁸⁹⁶ Iorga, N. *Armenii*, p. 35.

⁸⁹⁷ Mazilu, D. H. *Noi despre ceilalți. Fals tratat de imagologie*. Iași, 1999, p. 134.

⁸⁹⁸ A se vedea și Felea, A. *Din istoria căsătoriilor mixte. Căsătoria cu țiganii în spațiul românesc în secolul al XVIII-lea și prima jumătate a secolului al XIX-lea*. În: *Cercetări istorice (serie nouă)*, 2013, nr.32, p. 265-277.

⁸⁹⁹ Cu referire la situația țiganilor în istoria Țării Moldovei și în Basarabia a se vedea Егунов, А. О цыганах в Бессарабии. În: *Записки Бессарабского Областного Статистического комитета*, Кишинев, 1864, том 1, pp. 109-123; Nicolae, Ion. *Cazania țiganilor*. Brașov, 1924; Panaitescu, Ioan C. *Robii*. București, 1929; Iordăchescu, T. O istorie a țiganilor. În: *Convorbiri literare*, București, 1930, LXIII; Bulat, T. G. Țiganii domnești din Moldova la 1810. În: *Arhivele Basarabiei*, anul V, Chișinău, 1933, nr. 2; Idem. Dregătoria armășii și țiganii la sfârșitul veacului al XVIII. În: *Arhivele Basarabiei*, an VIII, Chișinău, 1936, nr. 1, p. 3-8; Petra, G. Despre țiganii domnești, mănăstirești și boierești. Extras din *Revista istorică Română*, V-VI, București, 1936; Крыжановская, К. Из истории крепостных цыган Бессарабии в первой половине XIX века. În: *Труды Центрального Государственного Архива МССР*. Кишинев, 1962, том 1, pp. 221-241; Анцупов, И. А. Миграция цыган в города Бессарабии в XIX в. În: *Ежегодник Института Межэтнических Исследований Академии Наук Республики Молдова*, том 1. Кишинев, 2000, pp. 13-18; *Rromii în istoria României. Antologie și bibliografie*. București, 2002; Sârbu, T. Țiganii din Basarabia (1812-1918). În *Rromii în istoria României. Antologie și bibliografie*. București, 2002, pp. 94-103; Duminică, Ion. Romii basarabeni în secolul al XIX-lea. În: *Anuarul Institutului de Cercetări Interetnice*, Chișinău, 2006, vol. VI, pp. 42-28; Idem. Statul social-juridic al romilor din Țara Moldovei în perioada medievală (sec. XV-XVIII). În: *Revista de etnologie și culturologie*, 2006, nr.3, pp. 233-239; Poștarencu, D. Aspecte demografice referitoare la țiganii din Basarabia (secolul al XIX-lea- începutul secolului al XX-lea). În: *Interstitio. East European Review of Historical and Cultural Anthropology*, december 2010, vol. II, nr. 2 (4), pp. 51-83; despre situația generală, date statistice etc. a se vedea Свиныин, П. *Описание Бессарабской области*. În: *Записки Одесского Общества Истории и Древностей*, Одесса, 1867, том 6, pp. 207-208; Зашук, А. *Материалы для географии и статистики России, собранные офицерами Генерального штаба. Бессарабская область, часть первая*. Санкт-Петербург, 1862, pp. 174-180; Voga, L.T. *Populația Basarabiei (Etnografie și statistică)*. Extras din *Monografia Basarabiei*. Chișinău, 1926; Зеленчук, В.С. *Население Бессарабии и Поднепровья в XIX в.* Кишинев, pp. 213-219;

confesional, care era unul de bază în formarea unei familii legitime, ambii miri trebuiau să fie ortodocși. Deci, din punct de vedere canonic, n-ar fi trebuit să existe impedimente pentru căsătoria încheiată între români și țigani. Problema apare din cauza statutului social al reprezentanților etniei rome — cel de persoană aservită. C. Giurescu menționează diferența dintre robie și vecinătate sau rumânie: „Față de rob, rumânul sau vecinul era socotit om liber”⁹⁰⁰.

În opinia cercetătorilor, pentru sec. XVII – XVIII căsătoriile între români și țigani nu erau o raritate, fiind o modalitate de a spori numărul robilor⁹⁰¹. Astfel, în contextul unui document din 1621 cu referire la satul Mărăcineanu se spunea: „Acești Țigani ce sântu mai sus scriș, eii ținu neștii Rumăne, și au făcut ficiorii cu dânselle. Întracea Domnii Mea am văzut și cartea lui Gavril Voevoda cum i-au dat acei feciori ce au făcut cu aceale Rumăne, să le fie țigani să lucreze, cum lucrează și alalții boia(i) țigani”⁹⁰², confirmând afirmația de mai sus. Însă societatea românească din sec. al XVII-lea – începutul sec. al XIX-lea nu privea bine o căsătorie între reprezentanții a două categorii sociale diferite, în special între cei aserviți și liberi, considerând-o un păcat în fața lui Dumnezeu. Reieșind din morala tradițională, atât Biserica, cât și statul, erau preocupate de menținerea mariajului în arealul social previzibil. Această stare de lucruri este reflectată și în Codicele de legi românești, care nu acceptau căsătoriile între țigani și români. În Țara Românească, *Îndreptarea Legii* stipula: „nice lăutariul, carele zice cu vioara și alăuta pre la târguri și pre la sborure și pre la nunte, nu poate să ia fată de om bun sau de boiariu, că unii ca aceia sunt batjocură lui Dumnezeu și oamenilor”⁹⁰³. Cu referire la căsătoriile între români și țigani, Antim Ivireanu susținea că nu se cade a se cununa român cu țigancă și țigan cu româncă, pentru că „dau scandală la norod și aduc la mijloc multe gâlcevi și mai vârtos că rămâne neamul cel slobod supt robie”⁹⁰⁴. Totodată, aceste prevederi legislative confirmau existența căsătoriilor mixte între reprezentanții celor două etnii.

În evoluția căsătoriilor mixte între țigani/țigance și moldovence/moldoveni în Țara Moldovei putem evidenția clar câteva etape: I etapă – până la 1742, când, după cum remarcă și Ion Peretz, conform „vechiului obicei” persoanele libere ce se căsătoreau cu robii, cădeau și ele în robie⁹⁰⁵, precum și copiii acestor cupluri rămâneau robi; A II-a etapă – 1743-1766, când în urma aplicării

Tomuleț, V. Schimbări în structura socială și impunerea fiscală a populației din Basarabia în primele decenii după anexarea ei la Imperiul Rus. În: *Promemoria. Revista Institutului de Istorie Socială*, 2012, vol.II, nr.3, pp. 32-33.

⁹⁰⁰ Giurescu, C. C. Despre rumâni. În: *Analele Academiei Române. Memoriile Secțiunii Istorice*, seria II, tom XXXVIII, București, 1916, p.272.

⁹⁰¹ Achim, V. *Țigani în istoria României*. București, 1998.

⁹⁰² Documentul se referă la Țara Românească, vezi *Studii*, vol. XI. București, 1906, nr. 5, p. 99.

⁹⁰³ *ÎL*, gl.200, p. 211.

⁹⁰⁴ Ivireanu, Antim. *Capete de poruncă*. În *Opere*, editată de G. Ștrempel. București, 1972, p. 394.

⁹⁰⁵ Peretz, Ion *Curs de istoria dreptului român. Hrisoave domnești*. București, 1931, p. 46.

Așezământului lui Mavrocordat s-a stabilit că în mariajele mixte intersociale, de tipul țigan - moldoveancă, fiecare își păstra situația socială de până la căsătorie; A III-a etapă – 1766- 1784, când prin *Anaforaua și Hrisovul* din 25 ianuarie 1766 ale lui Ion Grigore Ghica, domnul Moldovei, aceste mariaje erau interzise, iar în cazul celor existente copiii născuți rămâneau liberi, putând fi și răscumpărați; A IV-a etapă – din 1785 și până la eliberarea țiganilor din robie, marcată la început de interdicerea strictă a unor astfel de căsătorii, formulată în *Hrisovul lui Alexandru Ioan Mavrocordat din noiembrie 1785*.

Interdicțiile prevăzute de legislația scrisă și de obiceiul pământului în chestiunea căsătoriilor dintre români și țigani în realitate erau încălcate. Astfel, la 8 aprilie 1708, în contextul întăririi de către domnul Țării Moldovei Mihai Racoviță Episcopului de Huși și mănăstirii Brădicești stăpânirii asupra țiganului Neagu, a femeii lui Sanda și a copiilor lor, se menționa că numitul țigan era din Țara Românească și „robindu-l tătarii din țara lui, au fostu la robie câț(i)va ani, și făcându-i D(u)mnezău calea de au scăpat din robie păgânilor și nemerind la sfinția s(a) părintele Episcopul de Huși, au slujit vr(e)o patru cinci ani. Și pre urmă de bun(ă) voia sa s-au dat robu mănăstirii sfinții sal(e) Brădiceștilor, și dup(ă) ce s-au căs(ă)torit s-au dat sfinții sal(e) depreun(ă) cu fămeia lui”. În acest context, remarcăm faptul că soția lui Sanda era „moldovancă”, fiind întăriți împreună „cu copiii lor, și cu toți nepoții și strănepoții lor, ca să fie în veci robi sfintei mănăstiri Brădiceștilor”⁹⁰⁶. Deci, în această căsătorie mixtă, unde soțul era țigan și soția moldoveancă, membrii familiei au devenit robi mănăstirești.

Documentele semnaleză prezența căsătoriilor mixte între persoane rrome și români/românce, motivate în unele cazuri de necunoașterea faptului de apartenență a partenerului la etnia rromă, dar cel mai probabil de sentimentul dragostei. Partenerii din astfel de cupluri erau conștienți că se opun legislației și că vor avea de înfruntat morala societății. La 2 iulie 1723 se rezolva problema lui Meleghi clucer, care relatează că strămoșul lui, Lungul armașul, a avut o țigancă Dochița, care, la rândul ei, avea o fiică Nazariia. Această fată s-a căsătorit cu un „român moldovean” Constantin „ș-au făcut cu dânsa șias fecior doi feți și patru fiate”. Constantin a confirmat faptul, dar a menționat că la căsătorie n-a știut că mama fetei „au fost fată de țigan”. Fiicele lui Constantin și a Nazariei erau căsătorite cu moldoveni, care plăteau bir. Mihai Racoviță, ca „să nu facă turburare”, hotărăște ca familia să se răscumpere pentru 30 de lei: cei doi feciori să dea câte 5 lei, cei patru gineri câte 3 lei și Constantin- 8 lei. Astfel, toată familia a rămas liberă ⁹⁰⁷. În cazul dat soluționarea a fost favorabilă familiei, toți membrii acesteia rămânând liberi.

⁹⁰⁶ *Documente hușene*. Vol. III. Iași: PIM, 2011, nr.59, p. 81-82.

⁹⁰⁷ *Surete și izvoade (documente basarabene)*, publicate de Gh. Ghibănescu. Vol. XI. Iași, 1922, p. 131-132.

La 4 iulie 1739, în contextul întăririi feciorilor lui PISOȚCHIE a unei familii de țigani la care pretindeau călugării mănăstirii Moldovița, se pomenește Vasile țiganul, „care ține moldovancă, pe Ghinița, fata lui Simion Ungureanu”. Reieșind din legislație, dar și din interesele de a mări numărul țiganilor, călugării de la Moldovița invocau că Ghinița este țigancă, adică roabă, dar în urma cercetării s-a dovedit „înnainte acelu boeriu, gideță că easte moldovancă”. Totuși, ambii soți, împreună cu toți copiii (Ion, Pânte, Năstăasia, Mihălache, Luchian, Odochița și Maria), au rămas „șerbi a lui PISOȚCHIE”⁹⁰⁸.

La 8 mai 1740, un boier „iartă din robie” pe un țigan care voia să se căsătorească cu o fată de preot, „o copilă ce are din trupul Sfinției sale”, țiganul fiind liber a se duce unde va dori, concretizând că și țiganul și feciorul lui vor fi „oameni slobozi”⁹⁰⁹. Astfel, țiganul obține statut de om liber.

În 1743, *Așezământul Țării Moldovei* elaborat de Constantin Mavrocordat a reglementat problema căsătoriilor mixte între persoanele de origine rromă și cele de etnie română. Cercetătorul V. Achim susține că *Așezământul* a constituit o noutate esențială pentru secolul al XVIII-lea⁹¹⁰, deoarece, dacă până în 1743 soțul liber, prin căsătoria cu robul, intra în condițiile acestuia, ca și copiii născuți din această legătură, atunci *Așezământul* stabilea că românul sau româncă ce se însoțea cu un țigan nu mai putea fi transformat în rob, păstrându-și starea socială de până la căsătorie: „Țiganul ce va lua moldovancă, au moldovan ce va lua țigancă, să nu cuteze nime de acum înainte să facă pe moldovan au pe moldovancă țigani robi, au pe copiii lor, dar ca să nu deie pricină țiganilor a eși din robie cu această pricină, s-au legat plată grea, cum arată mai gios. Ci dar, moldovanu și moldovanca și copiii lor să fie slobozi și volnici a se apăra, iar țiganul și țiganca până la moartea lor să fie robi, precum s-au născut”⁹¹¹. Documentul admitea căsătoriile mixte cu condiția ca fiecare dintre miri să rămână la condiția sa juridică de până la căsnicie. Important este și faptul că se asigura starea de libertate personală a copiilor născuți în astfel de cupluri⁹¹².

Însă pentru a împiedica astfel de căsătorii au fost prevăzute unele restricții economice. Th. Boris Scurtulescu susține că acestea erau „greu de suportat de către robi”⁹¹³, dar și pentru a oferi o recompensă stăpânului care pierdea în persoana copiilor născuți în aceste cupluri mixte intersociale

⁹⁰⁸ MEF, vol. VIII, coord. Demir Dragnev, memb. cor. al AȘM, volum întocmit de L. Svetlicinâi, D. Dragnev, E. Bociarov. Chișinău, 1998, nr. 111, p. 147.

⁹⁰⁹ *Studii ...*, vol. V. Cărți domnești, zapise și răvașe. Tipărite în întregime sau ca regeste și întovărășite cu note explicative. Partea I-a, de N. Iorga. București, 1903, p. 102.

⁹¹⁰ Achim, V. *Op. cit.*, p. 42.

⁹¹¹ *Așezământul Țării Moldovei de Ioan Constantin Nicolae Mavrocordat (1743)*. În: *Condica*, III, pp. 517-518.

⁹¹² Peretz, I. *Op. cit.*, p. 46.

⁹¹³ Scurtulescu, Th. Boris. *Situația juridico-economică a țiganilor în principatele române*. În *Romii în istoria României. Antologie și bibliografie*. București, 2002, p. 15.

robii pe care i-ar fi avut în stăpânirea sa⁹¹⁴. Astfel, *Așezământul* stipula, în cazul când mirele era moldovean, iar mireasa țigancă: „Plata să dea stăpânului țigăncii moldovanul ce va lua țigancă 70 lei pentru copii ce păgubea stăpânul și popa ce va cununa 50 lei și nașul 30 lei...”⁹¹⁵. Deci, pe lângă cuplul mixt, plata urma să fie plătită și de nașul cuplului, dar și de preotul ce oficia cununia. În cazul când mirele era țigan, iar mireasa moldoveancă, recompensa era și mai mare, în scopul descurajării unei astfel de căsnicii: „...iară țiganul ce va lua moldovancă s-au hotărât că, fiind unii țigani bogați și *ca să nu se îndemne a eși sămânța lor din robie (n.a.)*, să dea îndoit, adică numai țiganul cu moldovanca 300 lei, care se face cu gloaba popii și a nașului 380 lei și aceasta s-au făcut ca să lipsească cele fără de cale obicinuite și să se înfrâneză. Nicidecum moldovan cu țigan să nu se amestece, nici popii, nașii a nu-i mai cununa.”⁹¹⁶.

Deși prevederile, din punct de vedere financiar, erau grele a fi suportate de cuplurile mixte, totuși nu puteau sta în calea tinerilor. Unii dintre tineri preferau să devină robi, pentru a nu se despărți de persoana îndrăgită. Astfel se întâmplă și în cazul unui oarecare Vasile Timirașul, care la 14 noiembrie 1755 dă un zapis egumenului de la mănăstirea Neamț prin care declară că „s-a învoit” să se căsătorească cu o fată a lui Gagea țiganul, „țigancă dreaptă a mănăstirii”, pentru care s-a dat rob mănăstirii⁹¹⁷.

Un alt caz de căsătorie mixtă este semnalat la 13 mai 1759, când se constată că o oarecare Profira s-a căsătorit cu Neculai țiganul, rob boieresc. Hotărârea domnească este următoarea: „De vreme ce Profira s-au primit și s-au unit cu Neculai țiganul Merăi și a lui Lupașcu, se numește și ea țigancă și nu i se cade a-și cere parte din ficior, rămânând și ea ca o țigancă (deși era Ruscă-sic!) și s-au dat toți feciorii lor la stăpânirea Merăi și lui Lupașcu”⁹¹⁸. În situația creată femeia a fost declarată rob împreună cu toți copiii.

Într-o *Anafora*, întărită prin *Hrisovul* din 25 ianuarie 1766 al lui Ion Grigore Ghica, domnul Moldovei, se completeau dispozițiile referitoare la măritișul țiganilor cu românii. Anaforaua interzicea cununia unor astfel de cupluri, la punctul 8 menționându-se: „...nici de cum moldovan țigancă să nu ia nici țiganul moldovancă, și la o pricină ca aceasta s-au socotit atât preoția eparhiei mitropoliei, cât și a eparhiilor episcopilor să nu aibă voe ca aceea ca să cunune pre unii ca aceștia”, iar dacă s-au întâmplat astfel de căsătorii, să fie despărțiți⁹¹⁹. Preotul era pedepsit. Copiii născuți rămâneau „în parte

⁹¹⁴ Peretz, I. *Op.cit.*, p. 47.

⁹¹⁵ *Ibidem*.

⁹¹⁶ *Așezământul Țării Moldovei*, pp. 517-518.

⁹¹⁷ Duminiță, I. *Statutul social-juridic al romilor din Țara Moldovei ...*, p. 233-239.

⁹¹⁸ Iorga, N. *Documente privitoare la familia Callimachi*, vol. I. București, 1902, p. 425.

⁹¹⁹ Peretz, I. *Op.cit.*, p. 52.

moldovenească”, liberi⁹²⁰. Th. Boris Scurtulescu susține că regulamentul prevedea că robii rămâneau slugă pe toată viața, iar cu munca prestată răscumpărau copiii ce se vor naște sau pe cei până la 7 ani, copiii mai mari de 7 ani vor munci la stăpân⁹²¹. Părintele liber răscumpăra parte țigănească cu 80 de lei pentru bărbați și 60 de lei pentru femeie, iar dacă aceștia aveau până la 15 ani, prețul era înjumătățit⁹²².

Gheorghe Potra susține că stăpânii țiganilor vedeau în căsătoriile mixte un pericol de a-și pierde robii și au intervenit activ să se dea o hotărâre⁹²³, care și urmează: „moldoveanul ce va lua țigancă, rămâne și el țigan, cum și femeia moldoveancă ce va merge după țigan rămâne și ea țigancă”⁹²⁴. În 1781, Constantin Dimitrie Moruzi vodă dă un ordin circular la isprăvnicia Vasluiului să oprească cununiile între moldoveni și țigani⁹²⁵. Documentul menționează că căsătoriile mixte s-au înmulțit, acestea fiind calificate drept „faptă foarte re, și fără socotință”. Totodată, califica cununiile țiganilor cu moldovence și viceversa ca fiind „cu totul împotriva creștinătății”. Acest document abordează și soarta copiilor născuți în aceste căsătorii. Preoților le-a fost interzis să officieze căsătoriile între țigani și români, cei vinovați „să se caterisască din vrednicie preuții ce să să facă birnic visterii Domnești”. Oficierea cununiilor perechilor țigan-moldoveancă era „urâtă întâi lui Dumnezeu, apoi și firei omenești” și păcat. Cartea domniei de interzicere a cununiilor între țigani și moldovence și moldoveni și țigănci trebuia să fie citită în târg, în toate satele ținutului, pe la mănăstiri „întru auzul tuturor”. Toți preoții urmau să dea recipisă că au fost înștiințați despre ordinul sus-numit.

Spre sfârșitul sec. al XVIII-lea, în Țara Românească *Pravilniceasca condică* stabilea desfacerea căsătoriilor mixte, iar în cele existente, dacă se nășteau copii, aceștia deveneau oameni liberi: „Orice țigan va îndrăzni de acum înainte să se cunune cu muere slobodă, adică nu țigancă, să se despartă negreșit și să se pedepsească foarte greu; și copiii, ce să vor face cu dânsa, să fie slobози. Și de să va dovedi că stăpânul țiganului au dat voe să se cunune, știindu că nu iaste țigancă, să-ș piarză țiganul, spre a sa pedeapsă, care țigan să se facă domnesc, și preotul ce-i va cununa, să se pedepsească foarte greu de cătră biserică. ”⁹²⁶. În Țara Moldovei, *Anaforaua* din 12 septembrie 1785 privind măritișul țiganilor și *Hrisovul* lui Alexandru Ioan Mavrocordat din noiembrie 1785, care prin prevederile sale confirmau actualitatea problemei și însăși existența căsătoriilor mixte, stipulau: „De

⁹²⁰ *Ibidem*, p. 54

⁹²¹ Scurtulescu, Th. Boris. *Op. cit.*, p. 16.

⁹²² *Ibidem*, p. 17.

⁹²³ Potra, Gh. *Contribuțiuni la istoricul țiganilor din România*. București, 1939, p. 79.

⁹²⁴ *Documente privitoare la istoria românilor*, culese de Eudoxiu Hurmuzaki, vol. XV, partea a II-a, București, 1913, p. 1195.

⁹²⁵ Ioan Neculce. *Buletinul Muzeului Municipal Iași*, 1921, fasc. 1, p. 119-121.

⁹²⁶ *Pravilniceasca condică*, 1780. Editie critica. București, 1957, p. 148.

vreme ce la împărțire de țigani se făceau multe amestecături și nedreptate și despărțirea copiilor de părinții lor, ... iar cât pentru cei ce sunt corciți cu parte moldovenească, adecă un moldovean de a fi luat țigancă sau țigan moldoveancă, care după urmarea obiceiului pământului ce au fost întărit cu hrisoave domnești erau robi ca alți țigani. Pentru unii ca aceștia hotărând domnia mea să se urmeze într-acest chip. Adecă parte moldovenească să nu fie supărată cu slujba întru nimica ci să fie slobodă, iar parte țigănească să se numească slobodă, însă supuși la toată slujba stăpânilor săi în toată viața lor ca și țiganii și de s-ar și strămuta să fie volnici stăpâni a-i trage la slujba lor și a-i lua de unde ar fi și cu această slujbă a lor vor câștiga răscumpărarea și slobozire copiilor lor, adecă câți din copiii acestora vor fi în vârsta copilărească până la șapte ani și câți se vor naște de acum înainte vor fi de tot slobozit ca fiecare din moldoveni și volnici a merge unde-i va fi voia, iar câți din copiii acestora vor fi mai în vârstă, dela șapte ani în sus să fie supuși în toată viața la slujba stăpânilor lor”⁹²⁷.

Sobornicescul Hrisov (1785) interzicea căsătoriile între oameni liberi și robi. „Un moldovan de va vrea să ia țigancă sau țiganul să ia moldovancă, precum până acum rău și fără cale se obicinuiseră a să lua, rămâind, cu această pricină, în robie partea cea slobodă și fiind acesta lucru împotriva a toată dreptatea și pravila, s-au socotit ca, de astăzi înainte, nicidecum moldovan țigancă să nu ia, nici țiganul moldovancă, ci acest fealiu de însoțire și cununie să fie de istov cu hotărâre oprite. Iară de să vor cununa prin greșală și prin neștiință, îndată ce să vor afla, să să despartă; căci și pravila Constantin Armenopolul, cartea 4, titlu 12, file 341, hotărăște așa; de să va dovedi după facerea nunții îndată, ca cum s-ar fi întâmplat moarte”⁹²⁸. Preoții urmau să fie înștiințați „să nu îndrăznească a cununa pe unii ca aceștea, și oricare preot prin știință nu va urma poruncii și hotărârei aceștia, să se catherisească de darul preoției și să se facă birnic vistieriei domnești”. Copiii născuți în astfel de cupluri rămâneau țigani. Astfel, constatăm un regres în problema căsătoriilor mirilor/mireselor de etnie rromă cu româncele/români, revenindu-se la obiceiul pământului.

La începutul sec. al XIX-lea, pe teritoriul dintre Prut și Nistru, chiar și după anexarea de către Imperiul Rus a acestui teritoriu, de altfel ca și în întreaga Țara Moldovei și în Țara Românească, restricțiile în privința căsătoriilor dintre țigani și moldoveni sunt menținute. Legiurea Caragea stipula: „Să nu se căsătorească: slobozi cu robi...”⁹²⁹. Cu toate acestea, într-un inventar din 1821 al moșiei Cornii din Ținutul Botoșani al lui Ioan Cananau printre cele 49 suflete de țigani se numărau și „Leonti

⁹²⁷ *Uricariul sau colecțiune de diferite acte care pot servi la istoria românilor*, publ. de Th. Codrescu, vol. I. Iași, 1852, p. 161-169, p. 328.

⁹²⁸ *Sobornicescul Hrisov*, Ediție critică. București, 1958, p. 28.

⁹²⁹ *Legiurea Caragea*. București, 1965, p. 74.

Bucătaru, cu 2 copii băieți, bezu fimeia Nastasăia, Moldovancă” și „Gligori a lui Costandinu cu două copile fete, ci-și zice că esti ertatu, bez fimeia lui, Moldovancă”⁹³⁰.

3.3.2.2. Căsătoria moldovencelor cu militarii ruși și șerbii ruși

Țara Moldovei, în sec. al XVIII-lea – începutul sec. al XIX-lea, în virtutea împrejurărilor istorice, a fost terenul numeroaselor războaie și o zonă de interes pentru Imperiul Rus din punct de vedere strategic, militar, politic și economic. Interesul s-a manifestat nu numai la nivel de stat, ci și la nivelul persoanelor. Țara Moldovei a fost un pământ atractiv pentru creștinii de rit vechi, persoanele dependente juridic (țărani șerbi ruși), dar și pentru militarii ruși. Pentru astfel de mariaje mixte, conform normelor religioase, condițiile erau îndeplinite atât de șerbii ruși, cât și de militarii ruși. Problema consta în statutul social al reprezentanților ruși — cel de persoană aservită pentru șerbi și cel de militar rus, cu statut separat.

Fenomenul căsătorii mixte ale militarilor ruși, fie ofițeri, fie soldați, cu moldovencele era cauzat în mare parte și de prezența armatelor ruse pe teritoriul Țării Moldovei, în special în a doua jumătate a sec. al XVIII-lea – începutul sec. al XIX-lea. Astfel, în 1792 se certifică oficierea unei astfel de căsătorii, indicându-se mirele, ofițer în armata rusă, și mireasa, româncă, precum și locul cununiei: „Să să știe că la ducire moscalilor din Moldova, let 1792, la aces let au luat căpitanu Petre di polcul Faganareschi granadirschii pe Maria, fată mari, fata d(um)isale giupânului Botianu și a giupânesei Sandei, și s-au cununat aici în Biserica domnească din târgu Bârlad, după voia sa (sublinierea noastră-A.F.) și cu poronca părintelui prot(opol)u”⁹³¹. De remarcat este și faptul că cununia mixtă a fost efectuată, după cum reiese din document, cu învoirea părinților fetei și cu învoirea autorităților ecleziastice. Totodată, preotul care a făcut inscripția menționează un detaliu important – ofițerul rus urma să fie cununat de preotul rus, însă în lipsa acestuia slujba a fost oficiată de preotul din localitate: „... de mine preotu Costantin, nefiind preoții rusăști, fiindcă să rădicasă împreună cu polcurile și să dusăși și iai și adeverința la mâna d(umnea)lui căpitanulu Petre, după cerire sa că ...(n-au –A.F.) trecut peste hotar necununați”⁹³². După cum se vede, legislația rusească, reglementând un astfel de tip de căsătorie, cerea ca cununia să fie oficiată de către preotul militar. Astfel de situații creau confuzii în rândul preoților băștinași: dacă pentru persoana autohtonă era posibil de a face o cercetare în privința statutului marital, de a-i examina proveniența, de a cere permisiunea părinților, a

⁹³⁰ *Studii* Vol. XXI. Documente interne. București, 1911.

⁹³¹ *Însemnări de pe manuscrise și cărți vechi din Țara Moldovei*. Un corpus editat de I. Caproșu și E. Chiaburu. Vol.1 (1429-1750). Iași: Casa Editorială Demiurg, 2008, p. 517; *Documente bârlădene*. Vol.I. Cărți domnești de scutiri, acte de proprietate, inscripții și însemnări, adunate de la bisericile din orașul Bârlad. Cu două planuri în facsimile de preotul Ioan Antonovici. Bârlad, 1911, p. 295.

⁹³² *Ibidem*.

cunoaște vârsta și a cerceta dacă nu există impedimente pentru încheierea căsătoriei, o altă situație era pentru cel străin, care trebuia crezut pe cuvânt, sau spusele lui trebuiau să fie confirmate de martori. Apărea și aici o problemă în privința credibilității martorilor, după cum vom vedea din documentele prezentate mai jos. În afară de aceasta, au fost înregistrate și intimidări din partea militarilor ruși.

Situația a încercat să fie reglementată de către autoritățile statului. Rezoluții în acest sens au dat Serghei Kușnicov, președintele divanurilor Țării Moldovei și Țării Românești, și apoi Mitropolitul Gavriil Bănulescu-Bodoni. Rezoluția lui Kușnicov vine în contextul examinării unei adresări a ispravnicului de Fălciu către Divanul Moldovei, care semnaleză că, comisionerul Kosenkov a impus preotul regimentului să „cunune doi oameni ai săi cu fete moldovence”. Conform cerințelor Regulamentului Militar, militarii nu aveau permisiunea comandanților săi de a se căsători, iar fetele pomenite nu aveau acordul părinților. Preotul, sub presiunea amenințărilor, a fost nevoit să-i cunune. Între timp, una dintre fete a înțeles că a fost cununată cu un șerb, a panicat și a fugit la părinții ei. La 14 martie 1809, în urma adresării ispravnicului, Kușnicov, la rândul lui, se adresează către Dicasteria Exarhală, explicând situația și cere Dicasteriei să atenționeze preoții și să fie respectate prevederile legislative: „... să nu cunune moldovence cu ruși decât dacă prezintă în scris acordul părinților sau al rudelor, cât și permisiunea acelor instituții la care aparțin mirii”⁹³³.

În afară de cununiile cu rușii, în Moldova erau înregistrate situații similare cu supușii austrieci, acestea cauzând nemulțumirea atât a autorităților din Principatul Moldovei, cât și a celor din Imperiul Habsburgic. La 10 martie, 1809 Agenția Consulară Austriacă din Iași a înaintat Mitropolitului Gavriil Bănulescu-Bodoni o notă prin care a cerut să interzică preoților din Țara Românească și din Țara Moldovei să cunune supușii austrieci fără acceptul Consulatului⁹³⁴. Cazurile au intrat în vizorul autorităților ecleziastice. Astfel, a urmat Dispoziția Mitropolitului Gavriil Bănulescu-Bodoni din 17 martie 1809, adresată preoților din Țara Moldovei și Țara Moldovei, trimisă Mitropolitului Ugrovlahiei Dosihtei, Episcopului Romanului Gherasim, Episcopului Hușilor Meletie și Consistoriului Duhovnicesc din Iași, care stipulează: „...nici un preot din Moldavie, Valahie și Besarabie să nu îndrăznească a cununa pe fetele sau vădăne moldovence, ori românce cu roșienii fără voie părinților lor (ori în lipsa acelor) fără voie rudelor lor cele de aproape, și fără de mărturie a comandirilor sau a stăpânilor acelor roșieni, cari vor vre să cunune cu moldovence sau cu românce”. Tot în această rezoluție se făcea referire la căsătoriile cu sudiiții: „Asemeni poruncim...a nu cununa pre vre un sudit sau sudită fără adeverință în scris de la a lor consulat sau aghenție”. Totodată,

⁹³³ ANRM, F. 733, inv.1, d. 14.

⁹³⁴ *Documente privitoare la istoria Țării Moldovei în perioada Războiului Ruso-Turc (august 1808-iunie 1809)*, nr.358, p.500.

Mitropolitul atenționa că preoții care vor încălca aceste prevederi vor fi aspru pedepsiți: „care preot va îndrăzni, ca să cunune fără asemenea mărturii și învoire, după cum s-au zis mai sus, unul ca acela va fi supus la greali pedepse”, „...preotul acela ce va face călcare aceștii porunci, nici cu un chip nu să va dezvinovăți, ce mai vârtos se va pedepsi spre pilda altora”⁹³⁵.

La 11 aprilie 1809, Gherasim Barbovski-Clipa, Episcopul Romanului, a confirmat primirea poruncii de a „nu cununa fete sau văduve moldovence cu rosienii, fără voia părinților lor, sau (în lipsa acelor), fără voia rudelor lor celor mai di aproape și fără mărturia comandirilor, sau a stăpânilor acelor rosieni, cari vor vrea să cunune cu moldovence, și iarăși pentru a nu să cununa vriun sudit sau sudită fără adivirință în scris de la al lor Consulat sau Aghenție”⁹³⁶.

Însă în unele cazuri rezoluția Mitropolitului n-a fost îndeplinită. Așa s-a întâmplă în cazul Catrinei, fiica lui Ștefan Burduja din târgul Orhei, care la 16 iunie 1813 se plângea Mitropolitului și Exarhului Gavriil Bănulescu-Bodoni și ruga să se facă cercetare în cazul cununiei ei cu porucicul⁹³⁷ Gheorghe Andreevici Kusarov. Femeia a relatat că în luna iulie anul 1810 s-a căsătorit cu „ce întâi cununii” cu un porucic rus Gheorghe Andreevici Kusarov, naș fiind pe un Neculai Boldeșor din târgul Orhei. Tânărul soț a părăsit-o după 11 zile, plecând peste Nistru în Mirhorod, și nu s-a mai întors timp de 3 ani⁹³⁸. Din cercetările făcute s-a aflat că Kusarov avea încă două soții: una la Bender și alta la Brăila.

La 30 iunie 1813 preoții și locuitorii din târgul Orhei au mărturit despre impunerea forțată a preotului Leonte din târgul Orhei să o cunune pe Catrina, fiica lui Ștefan Burduja, cu Gheorghe porucic: „În zăoa de lăsatul săcului de postul Sântă Mării pe la apusul soarelui, au venit Ștefan Burduje, ca să-i dăm mărturii, ca să poată scoate peci de la părintele Sandul ot Săliște, și noi n-am dat mărturie, văzându-l om împărătescu. Dar cu a cui mărturii sau iscălitură noi nu știm. S-au adus peci cu peceti Sfintei Mitropolii, și preuții s-au ascunsu ca să nu cunune, și a mersu însuși porușnicu și cu alți muscali la casa preutului Antoni, și făcându zurba, preutul s-au ascunsu, și neputându-să mântui, pentru zurba au eșit și l-au și luat la casa protopopoi, și scoțându-l și pe preotul Leonte, fiindu ascunsu într-o cămară la casa protopopoi, fiindu strănși și alți boiernași moldoveni și moscali.” În acel

⁹³⁵ ANRM, F. 733, inv. 1, d. 14; Tomescu, Constantin D. Diferite știri din Arhiva Consiliului Eparhal Chișinău. În: *Arhivele Basrabiei*, 1930, nr. 3, p. 345; *Documente privitoare la istoria Țării Moldovei în perioada Războiului Ruso-Turc (august 1808-iunie 1809)*, nr.386, p.538-539.

⁹³⁶ *Documente privitoare la istoria Țării Moldovei în perioada Războiului Ruso-Turc (august 1808-iunie 1809)*, nr.425, p. 580-581.

⁹³⁷ ANRM, F. 205, inv. 1, d. 304, f. 1-1v. Original. Publicat și în *Documente privitoare la cotidian și viața de familie din Basarabia în secolul al XIX-lea*. Volumul I. 1813. Editori: Teodor Candu, Alina Felea. Chișinău, 2013, nr.154, p. 197-198.

⁹³⁸ *Ibidem*.

context, preoții au menționat că nu e bine să se încheie această căsătorie mixtă: „Și zăcându-i porușnicului preuții: Dumneta ești boeri și om împărătescu, nu să cade dumitale ca să ei fată de mojiic moldovancă”, dar tatăl fetei a fost de acord: „Ce vă pasă sfințiilor voastre, eu o dau cu bună voe me, după muscal măcar trii zâle să trăiască cu bărbat”. Deoarece preoții refuzau să-i cunune, au fost aplicate metode violente: „Atunci au sărit moscalu de pe devan și au scos peciul, și dându-i la ochi preutului Leonte: Na peci și mergi de cunună, că ți smulge barba câte un fir, câte un fir”. Este important de menționat că căsătoria a fost benevolă din partea fetei: „Și auzându tatul fetii, fiindu față, poruncindu ca să cunune, au mersu și au întrebat și pe fată: Cu voe ta este ca să mergi după moscal. Ea au zăs: Cu voe ei iaste” și cu acceptul părinților fetei: „Și cerându preutul zapis de la tatăl său și de la maică sa, au poroncit feciorului său Luca ca să scrii, și au scris în casa sa zapisul, care iaste și de față”⁹³⁹. Cu toate că preotul refuza să cunune o astfel de pereche, inclusiv având rezoluția Mitropolitului care interzicea căsătoriile moldovencelor cu rușii militari, prin forță a fost impus să o facă.

Căsătoriile mixte, concubinajele și seducerile din partea militarilor ruși nu conteneau, fapt dovedit și de numeroasele plângeri ale locuitorilor din Basarabia, de cele mai multe ori soți părăsiți. În cererea din 7 februarie 1813 Andrei Alexeev din satul Petricani, ținutul Orhei, solicită Mitropolitului și Exarhului Gavriil Bănulescu-Bodoni de a i se permite recăsătorirea pe motiv că soția Pelaghia l-a părăsit de șapte ani⁹⁴⁰, relatând că în 1806, el fiind dus cu afaceri în târgul Bălți și orașul Iași, soția lui s-a înțeles cu un soldat rus cantonat în casa socrului său, al cărui nume și poreclă nu-i erau cunoscute, urmându-l în campanie⁹⁴¹. În urma cercetării s-a constatat că numita Pelagheia se afla în Țara Românească, în orașul Buzău⁹⁴².

Grigore Vasluianu din satul Ciorăști, ținutul Orhei, se plânge Mitropolitului Gavriil Bănulescu-Bodoni despre faptul că soția lui Maria l-a părăsit, în 1808 fugind cu moscalii⁹⁴³. Iacov Ciobotariul din Iași, socrul lui Grigore Vasluianu, relatează la 22 august 1813 despre fuga ficii sale cu moscalii, menționând că atunci când Grigore s-a îmbolnăvit, fiind neputincios, a mers să se trateze în satul Ciorăști, iar „Mariia fiica lui au rămas acasă aicea în Iași și s-au îngurluit cu un moscal din

⁹³⁹ ANRM, F. 205, inv. 1, d. 304, f. 4-5. Original; *Documente privitoare la cotidian și viața de familie din Basarabia în secolul al XIX-lea*. Vol. I, nr. 173, p. 217- 218.

⁹⁴⁰ ANRM, F. 205, inv. 1, d. 297, f. 1; *Documente privitoare la cotidian și viața de familie din Basarabia în secolul al XIX-lea*. Vol. I, nr. 30, p. 69 - 70.

⁹⁴¹ ANRM, F. 205, inv. 1, d. 297, f. 4; *Documente privitoare la cotidian și viața de familie din Basarabia în secolul al XIX-lea*. Volumul I, nr. 36, p. 74 -75.

⁹⁴² ANRM, F. 205, inv. 1, d. 297, f. 8; *Documente privitoare la cotidian și viața de familie din Basarabia în secolul al XIX-lea*. Volumul I, nr. 108, p. 145 -146.

⁹⁴³ ANRM, F. 205, inv. 1, d. 331, f. 1.

care pricină l-au și bătut moscalii pe Iacov, au mai prins-o Dănilă pomoșnicul și cu alții la mahalaoa Sfântului Vasilii într-un pod de casă tot cu acel moscal, cum ... Botezatul cfetalnic iarăși au prins-o la o jidovcă tot cu acel moscal, <de> frică s-au fost ascuns su(pt) pat de unde scoțindu-o au bătur-o și au dus-o la cas... și după vreo câteva zile dându-i drumul au mers plină de freți și n-au mai <pri>mit-o tatăl ei Iacov”⁹⁴⁴.

La fel se întâmplă și în cazul lui Iacov Raboski din satul Petricani, ținutul Orhei, și soția lui Maria. Jeluitorul și martorii - preotul Vasile din acel sat, Doroftei Oglindă, Dari Gavril, Ioan Grecul, Andrii Botnariul, Nechita Rus și Toader Ciomag au mărturisit că a „trăit Iacob cu fimeia sa 4 luni și agiungându(ă) cu niști moscali și unblând în fapte de curvii, nefirindus(ă) au prins-o numit(ul) Iacov, fați făcând aceli fapți și sărind moscalii l-au bătut, pe numit Iacov pân(ă) la mo(a)rti și așe lăsindu-l s-au dus și nu s(e) știi păr acum undi să află”⁹⁴⁵. Putem afirma cu certitudine că aceste cazuri erau multiple, fiind des înregistrate cazuri de cereri de divorț pe motiv de părăsire de către soție a căminului conjugal și fuga cu militarii ruși.

În rândul căsătoriilor mixte interetnice, dar și intersociale, se înscriu și cele cu șerbii ruși, care în Imperiul Rus din punct de vedere juridic erau persoane dependente. Reglementarea juridică a căsătoriilor mixte din punct de vedere social, anume a persoanelor libere cu cele dependente a survenit prin Ucazurile imperiale, cele mai importante dintre acestea fiind: Ucazul imperial din 1742, prin care în Imperiul Rus au fost acceptate căsătoriile dintre persoanele libere și șerbi ⁹⁴⁶; Ucazul din 17 martie 1775, care permiterea căsătoria unei persoane libere cu un dependent, fără a ține cont de statutul social; Ucazurile din 18 februarie 1808 și din 6 iunie 1817, care stipulau că persoanele libere căsătorite cu șerbii nu devin șerbi, dar rămân libere ⁹⁴⁷.

Pentru a scăpa de starea de dependență în care se aflau în Imperiul Rus, adeseori șerbii se refugiau în Țara Moldovei, în special în teritoriul dintre Prut și Nistru, aflat la hotarele Imperiului. Căile de pătrundere a șerbilor în Moldova sunt diverse: fuga de la stăpâni și trecerea ilegală a hotarelor, trecerea hotarelor în calitate de militari ruși sau în calitate de servitori ai ofițerilor⁹⁴⁸. Războaiele din a doua jumătate a sec.al XVIII-lea și începutul celui de-al XIX-lea au creat condiții favorabile acestor evadări și stabiliri pe pământ românesc. Un caz de căsătorie intersocială a fost înregistrat în perioada

⁹⁴⁴ ANRM, F. 205, inv. 1, d. 331, f. 5. Documente privitoare la cotidian și viața de familie din Basarabia în secolul al XIX-lea. Vol. I, nr. 238, p. 287- 288.

⁹⁴⁵ ANRM, F. 205, inv.1, d. 291, f. 6. Original. Documente privitoare la cotidian și viața de familie din Basarabia în secolul al XIX-lea. Vol. I, nr. 202, p. 250 – 251.

⁹⁴⁶ Цатурова, М. *Русское семейное право XVI-XVIII в.в.* Москва, 1991, с. 13, 38.

⁹⁴⁷ *Новый памятник законов Империи Российской, часть первая.* Санкт-Петербург, 1825, с. 297, 299.

⁹⁴⁸ Ciobanu, T. *Considerațiuni asupra căsătoriilor mixte în spațiul Carpato-Nistrean la începutul secolului al XIX-lea.* În *Confesiune și căsătorie în spațiul românesc sec. XVII-XXI. Studii de demografie istorică.* Arad, 2006, p. 32.

24 aprilie și 14 iunie a anului 1809, în urma examinării de către Dicasteria Moldovei a condițiilor încheierii unei căsătorii. Istoria acestei căsătorii începe la 29 decembrie 1804, când tânărul Feodor s-a căsătorit cu fata Sofia din orașul Hotin. La o lună după cununie părăsește soția și se angajează în serviciu la un turc din raiaua Hotinului, la care lucra și Ana, o femeie originară din satul Pridrica, gubernia Kamenet-Podolsk. La cererea turcului, Feodor urma să se recăsătorească cu Ana. Conform cerințelor canonice, protopopul Nichifor le-a cerut ambilor să prezinte actul de divorț, în caz că au fost căsătoriți. Femeia a ascuns că este cununată și este soție de recrut. Feodor a prezentat o carte de divorț eliberată de un cadiu. Protopopul Nichifor a refuzat să officieze cununia pe motiv că Feodor este căsătorit: cartea de divorț eliberată de cadiu nu are putere juridică și canonică. Atunci turcul a mers la amenințare, a scos cuțitul și a poruncit preotului să-i cunune, ceea ce preotul a și făcut. Căsătoria cu rusoaica a fost declarată ilegitimă, fiind desfăcută la 18 iunie 1809. Femeia urma să fie pedepsită pentru preacurvie. În schimb preotul n-a fost pedepsit, chiar dacă rezoluția Dicasteriei avizată de Mitropolit cu privire la căsătoriile dintre femeile din Moldova cu supușii Imperiului Rus era în vigoare, deoarece a fost impus sub amenințare, fapt confirmat de martori⁹⁴⁹.

3.4. Concluzii la Capitolul 3

În urma cercetării cadrului canonic-legislativ și a realităților cotidiene cu referire la căsătoria legitimă la românii ortodocși din Țara Moldovei în sec. al XVII-lea–începutul sec. al XIX-lea și a analizei principalelor caracteristici și particularități ale acestora, a etapelor necesare încheierii unui mariaj, a comportamentului populației am ajuns la următoarele concluzii:

Pentru încheierea alianței matrimoniale este caracteristică predominarea ritualului canonic ortodox, continuitatea și persistarea tradițiilor creștine și a obiceiurilor românești din secolele precedente, care n-au fost supuse niciunei influențe din exterior și n-au fost afectate⁹⁵⁰, fapt confirmat de surse. Importanța menținerii tradițiilor și obiceiurilor a fost esențială, căci „funcția majoră a obiceiurilor a fost și va continua să fie acela de a-l integra pe individ în colectivitate, în societatea în care trăiește, prin formarea unor sentimente, emoții, atitudini corespunzătoare conștiinței comunității sale”⁹⁵¹.

În urma cercetărilor, am constatat că în Țara Moldovei, pe parcursul sec. al XVII-lea – începutul sec. al XIX-lea, deși încheierea căsătoriei avea o clară amprentă a tradiționalismului, care se baza pe respectarea canonicității și obiceiurilor, totuși sunt remarcate influențe modernizatoare, precum cele legate de schimbări în tradiția slavonă a ritualului logodnei și cununiei, propuse și

⁹⁴⁹ ANRM, F.733, inv.1, d.122.

⁹⁵⁰ Lemny, Ș. *Sensibilitate*, p.82.

⁹⁵¹ Suci, A. *Nevoie actuală de ceremonial și ritual*. Brașov: Ed. Lux Libris, 1998, p.22.

introduse de Mitropolitul Petru Movilă, preluate și de Mitropolitul Țării Românești Antim Ivireanul; cele din reglementarea căsătoriilor mixte între români și rromi introduse de domnul Țării Moldovei Constantin Mavrocordat, conform căreia românii/româncele care s-au căsătorit cu rromi și copiii rezultați în urma acestei căsnicii rămâneau liberi. Tendințele modernizatoare și implimentarea lor sunt confirmate prin surse.

În Țara Moldovei, Biserica Ortodoxă și statul au acționat în comun pentru protecția familiei creștine și respectarea moralei creștin-ortodoxe și a tradițiilor menite să asigure conservarea structurilor tradiționale. În Țara Moldovei, ca și în Țara Românească, influența puterii ecleziastice a fost mai mare decât în Transilvania, unde către sf. sec. al XVIII-lea puterea laică se implica tot mai mult în reglementarea problemelor legate de constituirea alianțelor matrimoniale.

În Țara Moldovei, în segmentul cronologic cercetat, ca și în perioada precedentă, căsătoria era o uniune sancționată de societate, astfel că se urmărea respectarea tuturor condițiilor necesare pentru încheierea unei alianțe matrimoniale legitime și absența impedimentelor. În acest sens, se ținea cont de regulile social-morale ale instituției căsătoriei în spațiul ortodox, care limitau alegerea partenerilor prin interzicerea căsătoriei între rude, astfel că era caracteristică exogamia (căsătoria în afara unui anumit grup social, precum este familia), însă această alegere mai era limitată și de condiția socială, deci era caracteristică endogamia (căsătoria în cadrul unui anumit grup social). Cercetarea respectării condițiilor și lipsa impedimentelor era pusă în sarcina preoților. Procedură de cercetare a mirilor avea următoarele elemente: stabilirea dacă acordul tinerilor era benevol, acordul părinților, vârsta necesară căsătoriei, lipsa interdicțiilor, precum relațiile de rudenie, identitatea religioasă, existența unei alte căsătorii valabile, cea de-a patra căsătorie etc.

Acordul benevol al tinerilor, binecuvântarea părinților și prezența peciului de cununie demonstrează un control al instituțiilor ecleziastice în materie de drept familial. Tinerii din familiile de boieri mai urmau să aibă și învoirea domnului țării, acest fapt fiind o dovadă a controlului din partea statului, de cele mai dese ori urmărindu-se scopul de a nu permite încheierea unor alianțe ce puteau compromite sau leza într-un anumit fel situația domnului țării.

În calitate de instituție socială, instituția căsătoriei în Țara Moldovei în sec. al XVII-lea – începutul sec. al XIX-lea, ca și în Țara Românească, dar și în tot spațiul creștin, are drept caracteristică de bază monogamia, având scopuri clare: procrearea, înfrânarea sexuală și sprijinul reciproc, fapt stipulat în toate normele și evidențiată în codurile de legi. Orice abatere de la această prevedere era inadmisibilă, cei implicați fiind aspru pedepsiți.

Alianța matrimonială se încheia printr-o ceremonie solemnă specială – Sfânta Taină a Nunții, petrecută în biserica la care erau enoriași mirii, și serviciul religios era oficiat de către preotul paroh al bisericii date, cea mai potrivită zi fiind considerată a fi cea de duminică, după Sfânta Liturghie, în prezența reprezentanților comunității, ceea ce desemna legitimarea legăturilor matrimoniale. În cazul elitelor, legiferarea căsniciei erau făcută în prezența elitei locale și a populației de rând, iar în cazul căsătoriilor din familiile domnitoare – și cu prezența oaspeților din înalta societate a statelor Europei, de altfel ca și în alte state creștine. Cele mai înalte fețe bisericesti binecuvântau aceste mariaje. Caracterul social al ceremonialului și ritul căsătoriei era subliniat prin „participarea întregii comunități sau a unui mare număr din membrii ei”⁹⁵² la Cununie și la Ospățul de Nuntă. În Moldova, Spectacolul Nunții, la care participau familiile celor care se căsătoreau, membrii comunității, dar și alți invitați, fiecare având rolul lor, și care era însoțit de o serie de tradiții, sublinia atât trăsăturile caracteristice întregului spațiu românesc, cât și unele trăsături ale spațiului creștin-ortodox, cu anumite particularități.

Importanța legitimării alianței este indiscutabilă, atât pentru soți, cât și pentru urmașii lor: prin cununia în biserică, alianța matrimonială devenea legitimă în fața Bisericii, a statului și a comunității, fiind indicată în sursele timpului cu expresii concrete: *cununie legitimă*, *prima cununie legitimă* etc; legitimarea căsniciei atrăgea un șir de obligații, drepturi, dar și protecție atât pentru soți, cât și pentru viitorii urmași – copiii născuți într-o uniune matrimonială erau considerați legitimi, având toate drepturile, iar copiii născuți în afara căsătoriei – ilegitari, lipsiți de aceste drepturi.

Toate tradițiile și obiceiurile din cadrul *Sfintei Taine a Nunții*, atât până la serviciul religios, cât și în timpul acestuia și după, erau respectate de toate categoriile de populație: scaldă, alaiul de nuntă, conăcăria, pusul banilor sub covor, semănatul cu arginți, cofeturi și hamei, ruperea colacului etc.

Nunta finaliza cu un ospăț, la care varietatea bucatelor, numărul acestora și fastul întregului ospăț varia în funcție de situația economico-financiară a familiilor tinerilor. De obicei, nunta dura o zi, iar în familiile de domni durau mai multe zile la rând, până la două săptămâni. Ospățul de nuntă era însoțit de mare veselie și distracție. La nunțile populației de rând se cânta muzică lăutărească și se dansau hore, iar la cele din familiile elitelor se cânta la diferite instrumente, se dansa și erau organizate diverse alte distracții.

În Țara Moldovei, căsătoriile mixte erau în vizorul atât al Bisericii Ortodoxe din Țara Moldovei, de altfel ca și în Țara Românească, cât și al domnului țării, dar și al societății. De remarcat

⁹⁵² Basso Stănescu, E. *Nunta între ritual și spectacol*. Cluj-Napoca, 2013, p.14.

este faptul că în Țara Moldovei în sec. al XVII-lea – începutul sec. al XIX-lea fenomenul căsătoriilor mixte, în special interreligioase și intersociale, a fost unul periferic, n-a căpătat proporții însemnate și, deși n-a fost unul predominant în societatea Țării Moldovei, este important a elucida cazurile rare pentru a forma o imagine completă asupra instituției căsătoriei și conviețuirii indivizilor într-o comunitate.

Intervenția domniei în problemele matrimoniale a fost mai vizibilă în privința căsătoriilor mixte interconfesionale și intersociale, în special în sec. al XVIII-lea – începutul sec. al XIX-lea, reieșind și din specificul componenței populației – majoritatea români ortodocși, și din interesul de susținere a Bisericii. Totuși, subliniem, că procentul căsătoriilor interconfesionale este unul destul de mic, ceea ce vine să confirme că alte confesiuni nu aveau priză mare la români. În familiile domnitoare acestea erau, de regulă, căsătorii dinastice, care se ghidau de interese politice, iar la nivelul populației simple – de sentimente, dar și interese economice. Atitudinea generală a comunității față de astfel de căsătorii nu era una pozitivă. Condamnarea mariajelor mixte din partea comunității ortodoxe majoritare poate fi explicată și prin anumite împrejurări istorice, când reprezentanții unei comunități etnice ocupă tot mai multe funcții importante în stat în defavoarea băștinașilor, cum a fost în cazul grecilor.

Totodată, numărul relativ mic al căsătoriilor mixte din teritoriul Țării Moldovei certifică faptul că Biserica Ortodoxă din Moldova, ca și cea din întreg spațiul românesc, nu și-a redus funcția doar la aceea de a fi un mentor duhovnicesc, ci a reprezentat o veritabilă instituție de păstrare a valorilor confesional-etnice ale enoriașilor săi, păstrarea identității confesionale în acel timp egală cu păstrarea identității naționale. Deoarece căsătoria era un fenomen cu implicații sociale ample, în contextul rolului prevalent al identității religioase, mariajele mixte erau percepute ca o primejdie, uneori cauzând și numeroase neînțelegeri. Aceste probleme includeau atât ideile și așteptările individuale în cadrul relației de cuplu, cât și presiunea din partea familiei, membrii căreia nu doreau sau nu puteau tolera, înțelege, accepta confesiunea noului membru, care avea o altă identitate religioasă decât ei, fiind o provocare nu numai pentru Biserica Creștin-Ortodoxă, dar și pentru societate și pentru miri, care aveau de înfruntat în unele cazuri condamnarea colectivității, rudelor, vecinilor, fiind vorba de mentalul colectiv la nivelul comunității. De aceea, în cazul căsătoriilor mixte din punct de vedere religios, atât soțul reprezentant al grupului minoritar confesional, în special, cât și soțul reprezentant al grupului majoritar confesional, se străduia să atragă partenerul de viață din cuplul marital în religia sa, deoarece familia era principalul mediu prin care se transmitea în primul rând identitatea religioasă,

care era foarte importantă și în Evul Mediu, și în Epoca Modernă, dar și identitatea socială, tradițiile și obiceiurile.

Deși Biserica Ortodoxă din Moldova oficial nu accepta căsătoriile dintre ortodocși și necreștini sau dintre ortodocși și eterodocși, în anumite situații, realitatea cotidiană arată că se căsătoreau și fără convertire, astfel că erau acceptate căsătoriile ortodocșilor cu eterodocși: romano-catolicii, protestanții (luterani, anglicani, calvini), armeano-gregorienii și lipovenii, al căror Botez este recunoscut de către Biserica Ortodoxă. Biserica Ortodoxă din Moldova a fost nevoită să agreeze astfel de căsătorii: la nivelul populației de rând pentru a menține și a spori numărul enoriașilor săi, iar la nivelul elitelor – pentru a răspunde anumitor interese politico-strategice ale țării. Căsătoria în acest caz trebuia să respecte următoarele condiții: a) Sfânta Taină a Nunții urma să fie oficiată în Biserica de rit ortodox, conform regulilor și modelului Bisericii Ortodoxe, mirii urmând a fi cununați de un preot ortodox. Pentru căsătorie era necesară permisiunea Arhiepiscopului Eparhial. b) Copiii născuți în această căsătorie interconfesională urmau să fie botezați și educați conform regulilor și spiritului Bisericii Ortodoxe. c) Persoanele de alt rit, ce urmau să se căsătorească cu persoane de rit ortodox, erau obligați să dea recipisă că nu vor insulta soții pentru apartenența la ortodoxie, nici nu vor încerca să-i convertească, prin seducere sau amenințări. Dar și în cazul acceptării tuturor acestor condiții nu exista o garanție că mariajul mixt va fi permis.

În ceea ce privește căsătoriile mixte din punct de vedere social, mixte și din punct de vedere etnic, legislația Țării Moldovei, ca și cea din Țara Românească, interzicea căsătoria unei persoane dependente juridic cu una liberă, spre deosebire de Imperiul Rus, unde astfel de mariaje erau permise. Fiecare caz se examina aparte. Dar de cele mai dese ori astfel de căsătorii sau erau desfăcute sau mariajul mixt se interzicea. Astfel, dacă în cazul căsătoriilor interconfesionale se manifesta o oarecare toleranță în scopul menținerii și măririi numărului enoriașilor, atunci în cazul căsătoriilor mixte social, ghidându-se și legislația contemporană epocii, instanțele erau deosebit de dure. Până în sec. al XVIII-lea, în Țara Moldovei obiceiul pământului interzicea căsătoria unei persoane aservite cu o persoană liberă, situație confirmată și de legislația țării. Un progres în această problemă s-a dovedit a fi Așezământul din 1743 al lui Constantin Mavrocordat. Însă hotărârile acestui Așezământ au fost anulate de cele ale Sobornicescului Hrisov, căsătoriile mixte între țigani și moldovence și moldovenii și țigance fiind interzise. O situație asemănătoare se constată și în Țara Românească.

4. INSTITUȚIA CĂSĂTORIEI ȘI RELAȚIILE DE RUDENIE ÎN ȚARA MOLDOVEI ÎN SEC. AL XVII-LEA–ÎNCEPUTUL SEC. AL XIX-LEA

Importanța căsătoriei a doi indivizi pentru societatea tradițională a Țării Moldovei din perioada sec. al XVII-lea – începutul sec. al XIX-lea este indiscutabilă din mai multe puncte de vedere. În urma căsătoriei se constituia *familia conjugală*, „alcătuită din soț, soție, copii născuți prin unirea lor (grup căruia i se pot adăuga rudele) pe care îi unesc drepturi și obligații morale, juridice, religioase și sociale. Ca grup social, întemeiat pe alegerea reciprocă a partenerilor maritali cu roluri și statute precise asociate membrilor lui, apoi având aptitudini, țeluri și aspirații comune și asigurând creșterea copiilor”⁹⁵³. Familia îndeplinea „patru funcții pentru viața socială umană: sexuală, reproductivă, economică și educațională. Fără realizarea funcțiilor sexuale și reproductive, societatea s-ar stinge, fără funcția economică viața ar înceta, iar fără funcția educațională, cultura s-ar sfârși”⁹⁵⁴, la care se adaugă și cea de solidaritate familială⁹⁵⁵. Instituția căsătoriei oficializa relațiile dintre soț și soție. Prin Sfânta Taină a Nunții căsătoria era sancționată de Biserică Ortodoxă, fiind recunoscută de stat și de societate.

Căsnicia a stat și la baza relațiilor de rudenie, devenind una din formele de sociabilitate cele mai răspândite, ce contribuie la înțelegerea modului de evoluție și funcționare a comunității tradiționale românești din Țara Moldovei. Rudenia sau înrudirea este „un raport de strânsă intimitate între două sau mai multe persoane, determinat de un act care generează coeziune socială deosebită între oameni”⁹⁵⁶. În Țara Moldovei, în sec. al XVII-lea – începutul sec. al XIX-lea, ca și în Țara Românească, relațiile de rudenie erau stabilite în baza câtorva principii: a *consangvinității* (care are la bază actul de naștere), a *alianței*, numită și cuscrie, fiind de trei feluri: legitimă, închipuită și ilegitimă (cuscria legitimă este cea între soț și consângeniul celuilalt soț; între consângeniul unui soț și consângeniul celuilalt soț; între trei familii prin două căsătorii succesive ale aceleiași persoane, căsătoria închipuită este cea apărută în urma logodnei) și a *relației spirituale* (care are la bază Sfânta Taină a Botezului și Sfânta Taină a Nunții, dar și actul înfierii). Din alianță matrimonială rezultau

⁹⁵³ Definiția familiei propusă de C. Levi Strauss apud Neveanu, Paul Popescu *Dicționar de psihologie*. București: Editura Albatros, 1978, p.262.

⁹⁵⁴ Mihăilescu, I., Zamfir, C., Vlasceanu, L. *Dicționar de sociologie*. București: Ed. Babel, 1993, p. 239.

⁹⁵⁵ Albu, I. *Dreptul familiei*, București, 1975, p. 13

⁹⁵⁶ Floca, Ioan N. Rudenia ca impediment la căsătorie și cununie. În: *Studii Teologice*, XLIV (1992), nr. 18; Ivan, Iorgu D. *Căsătoria...*, p. 742.

urmași, creându-se astfel o rețea de rude din legături de sânge⁹⁵⁷. *Rudenia de sânge* se număra în funcție de autorul comun pe linie directă, suitoare și coborâtoare (ascendenți și descendenți) și pe linie colaterală, fiecare cu grade sau trepte numerotate după numărul generațiilor ce se interpun între rudele respective⁹⁵⁸. Conform *Syntagmei lui Matei Vlastares*, legăturile de rudenie erau următoarele: „legătura de rudenie, așadar sau de sânge se împarte în ascendenți și descendenți și în colaterali. Ascendenții sânt cei ce ne-am născut, de pildă tatăl și mama, bunicul și bunica, și cei ce sânt deasupra acestora. Descendenți <sânt> cei pe care i-am născut noi, de pildă, fiul, fiica, nepotul, nepoata, strănepotul, strănepoata și cei ce urmează-la rând- acestora. Colateralii sânt acei care nici nu ne-au născut și pe care nici nuni-am născut, dar care se trag din aceeași obârșie și strămoș cu noi, de pildă, fratele, sora, unchiul, mătușa, fiul și fiica fratelui, vărul, vara și cei ce urmează la rând- acestora⁹⁵⁹. Rudenia de sânge a creat drepturi și obligații de ajutor reciproc și întreținere, precum și de vocație succesorală. Totodată a impus anumite impedimente la căsătoria persoanelor înrudite prin sânge, în scopul dezvoltării armonioase a ființei umane. În urma încheierii alianței matrimoniale se crea și *rudenia prin alianță*, cunoscută în Țara Moldovei drept rudenie de cuscrie. *Hexabiblu* lui *Harmenopolos*, cu referire la relațiile prin alianță, stipula: „iar cuscria este legătura ce vine din căsnicie, fără nici o rudenie de sânge⁹⁶⁰. Reieșind din anumite principii religioase, căsătoria punea începutul și a unei forme spirituale a rudeniei, numită în Țara Moldovei rudenie sufletească, întrucât își are sorgintea în cele Două Sfinte Taine ale Bisericii: Sfântul Botez și Sfânta Taină a Nunții.

Îndreptarea Legii clasifică relațiile de rudenie în cinci grupe: „Întâi iaste de sânge. A doua iaste de cuscrie, adică de două neamuri. A treia iaste de-al treilea rudenie, care iaste și această cuscrie de trei neamuri. A patra iaste a sfântului botez. A cincia iaste de feciorii de suflet, care se cheamă copilul carele ia neștine cu sfintele molitve și-l face adevărat al său ca și copiii lui⁹⁶¹, astfel că în afară de relații de rudenie de sânge și cele apărute prin intermediul relațiilor de alianță (de cuscrie), sunt remarcate și altele, deci rudele pot apărea și „prin intermediul unor ritualuri și acte cu caracter social”, din „nevoia consolidării unei solidarități sociale⁹⁶².

⁹⁵⁷ Szekely, Maria Magdalena. Structuri de familie în societatea medievală moldovenească. În: *Arhiva Genealogică*, IV (IX), 1997, 1-2, p. 59-117; Voinea, M. *Sociologia familiei*. București, 1993.

⁹⁵⁸ *Ibidem*.

⁹⁵⁹ *Syntagma*, col.1116-1117.

⁹⁶⁰ *Hexabiblu* lui *Harmenopolos*, Cartea IV, tit.VII, 9,10,12.

⁹⁶¹ *ÎL*, Pentru împărțirea rudeniei și pentru rudenia de sânge, II, gl. 190.

⁹⁶² Bursuc, A. O abordare antropologică și semantică a rudeniei. În: *Analele Universității Constantin Brâncuși din Târgu Jiu*, Seria Litere și Științe Sociale 3, 2011, p. 105–107.

În acest capitol vor fi examinate problemele reflectării statutului de persoană căsătorită, întemeierea relației de rudenie prin Nășia de Cununie și de Botez, interdicțiile de căsătorie în baza relațiilor de rudenie, prevederile canonic-legislative și realitatea cotidiană.

4. 1. Statutul de persoană căsătorită în sursele din Țara Moldovei

Făcând parte din riturile de trecere, căsătoria marchează atât o modificare biologică a celor doi actanți principali, cât și modificări sociale. Astfel, cei doi trec de la statutul de logodnic-logodnică prin cel de mire și mireasă spre cel de soț și soție, constituindu-se o nouă unitate socială–familia. Totodată se stabilesc și se structurează relațiile noii unități sociale cu familiile fiecăruia dintre soți, stabilindu-se relații de rudenie, dar și cu comunitatea în ansamblu.

4.1.1. Statutul de femeie căsătorită

În sursele din sec. al XVII-lea – începutul sec. al XIX-lea din Țara Moldovei statutul unei femei căsătorite în raport cu bărbatul ce i-a devenit soț este remarcat prin diverși termeni: *soție, soț, femeie, muiare, jupâneasă, cneaghină etc.*, termeni care au fost utilizați și în perioada anterioară celei cercetate.

Termenul *soție*, derivativul feminin a lui *socivs*, de la latinescul *socivs*, însemnând „partener”, este utilizat în numeroase documente ce țin de vânzare – cumpărare, donație, moștenire etc., precizându-se a cui soție anume este. Astfel, la 23 marie 1641, o oarecare „Buna Dăniléasa, soția lui Dănilă”, împreună cu copiii a vândut ocina⁹⁶³. La 10 octombrie 1720 „Balaban, împreună cu soțâe me Todosâe” face un zapis de vânzare⁹⁶⁴. În contextul unei jaloabe din 3 iunie 1802 este pomenită „Nastasâe, fimeii văduvă și săracă..., soție mortului Enachi Pană din sat Bogzăștii”⁹⁶⁵. La 12 septembrie 1803 este pomenită Ileana, „soție răposatului pit(ar) Climent”, cărei i se confirm zapisul de vânzare a unei crâșme în orașul Iași⁹⁶⁶. De remarcat este faptul că și femeile, și bărbații utilizau acest termen petru a indica statutul marital al femeii. La 22 iunie 1613, „Ștefca, fiul lui Dumitru tel, locuitor din târgul Botoșanilor”, împreună cu soția sa Dolca, cumpără un Tetraevanghel⁹⁶⁷. Vom sublinia, că în slavonă termenul *soție* este indicat prin trei determinative: подружїя, съжителница, жена. Astfel, în 1601, într-o inscripție de carte este menționat „iereu popa Dumitru și soția lui Gafta (подружїя его Гафта-A.F.)”⁹⁶⁸, pe un Tetraevanghel în 1604 lasă o inscripție „Carp, robul lui

⁹⁶³ DRH, vol. XXVI (1641-1642), p.53.

⁹⁶⁴ MEF, vol.IX, Vol.IX, coord. Demir Dragnev, memb. cor. al AȘM, volum alc. de L. Svetlicinâi, D. Dragnev și E. Bociarov. Chișinău, 2004, p.52.

⁹⁶⁵ DPIȚM, p..110.

⁹⁶⁶ Ibidem, p..196.

⁹⁶⁷ Însemnări, p.155.

⁹⁶⁸ Ibidem, p.131.

Dumnezeu, cu fratele său Simeon, cu soțiile lor (с женами-А.Ф.), cu Tatiana și cu Casca⁹⁶⁹, iar o inscripție din 1608 o remarcă pe Agahia, soția lui Manoil (Маноил и съжителница Агахия)⁹⁷⁰.

În numeroase cazuri, pentru a desemna soția, se utiliza termenul masculin *soț*, ceea ce o dată în plus vine să demonstreze că societatea Țării Moldovei în perioada sec. al XVII-lea - înc. sec. al XIX-lea era una masculină, dominată de familia patriarhală. La 1 februarie 1713 „Ivașco cu soțul său” au făcut pomană o Evanghelie⁹⁷¹. În 1716-1717 pe o Evanghelie este făcută inscripția despre răscumpărarea cărții de către „preotul Vasilie și cu soțu-meu Marie, Matheiu, cu soțu-seu Măriuța, i Ilii cu soțu seu, Eftimie, și Ion cu soțu seu, Anna”⁹⁷². Determinativul *soț* pentru indicarea statutului de soție era utilizat atât de bărbați, cât și de femei, din diferite categorii sociale. Astfel, pe mai multe cărți liturgice sunt identificate inscripții cu remarcarea determinativului *soț*: în 1727 pe o Evanghelie se menționează că este răscumărată de „Chiriță șimanu și cu soțul meu Safta”⁹⁷³; în 1741 „eu Apostol, sin lui Valie Huma, și cu al meu soț, anume Tudora ” leagă o Evanghelie⁹⁷⁴; în 1744 „Hariton cazacul saiman... cu soțul meu Safta”⁹⁷⁵; la 10 aprilie 1746 cumpără o Evanghelie „N(e)agul zahanagiul, dimpreună cu soțul meu, Ilinca”⁹⁷⁶; într-o însemnare datată cu 6 aprilie 1795 se menționează: „Această sfântă carte, anume Ev(an)gh(e)lie, au cumpărat-o robul lui Dumnezeu Gligoraș, zet Mohoranului și cu soțul lui Gașița ot Hincăuți”⁹⁷⁷; în 1796 un „Vasile Berenghe cu soțul său Maria” cumpără o Liturghie⁹⁷⁸. Și femeile căsătorite se identificau pe ele însăși drept *soț*, la fel precizându-se a cui soție este. Astfel în 1780 „Nastasiu, ce am fost soț lui Lupașco Carp mazil” vinde partea ei din Ivănești⁹⁷⁹, iar pomenita Marie Capșe, „soțu răposatului Ștefan Capșe”, își elaborează diata la 28 iulie 1793⁹⁸⁰. În unele cazuri erau folosiți 2 temeni, ca în zăpisi pentru o parte de sat elaborat la 21 mai de Chirică Capșe, care scria că împreună „cu soțul meu Nastasiu” dă zăpis la „mâna dumisale mai mare fratelui meu Ștefan Capșe și giupânesii dumisale Marii”⁹⁸¹. În acest document se remarcă utilizarea a doi termeni ce indică statutul marital al femeii - *soț* și *giupâneasă*.

⁹⁶⁹ *Ibidem*, p.132-133.

⁹⁷⁰ *Ibidem*, p.144.

⁹⁷¹ *Însemnări de pe manuscrise și cărți vechi din Țara Moldovei, vol.I (1429-1750)*. Un corpus editat de I. Caproșu și E. Chiaburu (în continuare *Însemnări I*). Iași, 2008, p.394.

⁹⁷² *Ibidem*, p.410.

⁹⁷³ *Însemnări I*, p.445.

⁹⁷⁴ *Ibidem*, p.492.

⁹⁷⁵ *Ibidem*, p.525.

⁹⁷⁶ *Însemnări I*, p.535.

⁹⁷⁷ *Ibidem*, p.76.

⁹⁷⁸ *Ibidem*, p.1.

⁹⁷⁹ *Studii...*, vol.VI, p.107.

⁹⁸⁰ *Ibidem*, p.66

⁹⁸¹ *Ibidem*, p.64.

Termenul *femeie*, cu sensul de a remarca statutul marital, a fost, la fel, utilizat, pentru indicarea soțiilor din diferite categorii sociale. La 17 ianuarie 1641, „Ion Focea uricar, cu fãmeia Mãriica” vând un țigan⁹⁸²; la 4 aprilie 1641 „Ianaș și cu fãmiaia lui Draga” au vândut un razor de 12 pași, iar „Alexa și Costin cu fãmeile lor, Varvara și Chirvasiia...au vândut a lor dreaptã ocinã”⁹⁸³; la 5 aprilie 1641 sunt amintiți „Andronic de Vitãneșt(i) și cu fãmeia mea Mãriica, fata lui Ilie”⁹⁸⁴. În 1642 Vasile vodã întãrește o vânzare fãcutã de „Grigorie Hurmeziu și cu fãmeia lui, cu Condachiia”⁹⁸⁵. La 1701, în contextul pomenirii unei rãscumpãrãri, este amintitã „femeia noastrã a Ilenii”, stolniceasa, iar în 1702 Miron spãtarul, ia parte la o înțelegere „împreunã cu fãmee me, Marie, fata lui Ilie Sauli”⁹⁸⁶. La 18 septembrie 1730 este menționat „Ion Coruiu ...și cu fãmeia mia Lupa, fata Ilințãi”⁹⁸⁷, care fac o vânzare la Iași. La 17 aprilie 1735 un oarecare Ion Bãrluc face zãpis de vânzare a unei moșii pentru patruzeci de lei „care bani s-au prețuit niște borfe a femeii meli, a Sandei”⁹⁸⁸. O serie de inscripții de pe cãrți remarcã utilizarea acestui determinativ: la 20 ianuarie 1701 „Antonie Jora hatmanul cu femeia sa Catrina” dau pomanã⁹⁸⁹; în 1723-1724 un „Toader Ordze dimpreunã cu femie me Cãrstina” au cumpãrat o Evanghelie⁹⁹⁰; la 20 iulie 1730 Necula „și cu fame(ia) sa Marii, fata Neculii Țãru” au cumpãrat o Evanghelie⁹⁹¹ etc. Cu același determinativ *femeie* bãrbații vorbeau și despre statutul altor femei cãsãtorite. La 12 ianuarie 1641, în contextul întãririi lui Lupașco stolnic a unui rob de cãtre Vasile Lupu – „șerbu țigan, anume Isaiu, cu femeia lui și cu feciori”⁹⁹². Deci, și domnii țãrii cu termenul *femeie* indicau soțiile supușilor sãi, indiferent de categoria socialã, inclusiv soțiile boierilor. Astfel, în 1642 Vasile vodã întãrește o vânzare fãcutã de „Grigorie Hurmeziu și cu fãmeia lui, cu Condachiia”⁹⁹³. La 25 iulie 1719, în contextul întãririi unei proprietãți, se remarcã: „ce easte partea Feantii, fimeii lui Apostol Mihuțet”⁹⁹⁴. Așadar, pe întreaga perioadã de cercetare constatãm: contemporanii epocii, bãrbați, subliniau statutul de femeie cãsãtoritã, inclusiv și al soțiilor lor, folosind termenul *femeie*. Femeile, la rãndul lor, de asemenea, în numeroase cazuri se identificau în calitate de

⁹⁸² DRH, vol.XXVI, p.7, nr.8.

⁹⁸³ *Ibidem*, p.58, nr.66

⁹⁸⁴ *Ibidem*, nr.61.

⁹⁸⁵ *Studii*, vol.VI, p.57.

⁹⁸⁶ *Documente privind relațiile agrare în veacul al XVIII-lea*. Vol.2: Moldova. Ed. De V. Mihordea, Ș. Papacostea, F. Constantiniu. București, 1966, p.94, 97.

⁹⁸⁷ *Studii...*, vol.VI, p.43.

⁹⁸⁸ *Ibidem*, p.64.

⁹⁸⁹ *Însemnãri I*, p.362; *Documente bãrlãdene*, vol.I. Cãrți domnești de scutiri, acte de proprietate, inscripții și însemnãri, adunate de la bisericile din orașul Bãrlad. Bãrlad, 1911, p.333.

⁹⁹⁰ *Însemnãri I*, p.367.

⁹⁹¹ *Ibidem*, p.450-451.

⁹⁹² DRH, vol.XXVI, p.3, nr.4.

⁹⁹³ *Studii*, vol.VI, p.57.

⁹⁹⁴ *MEF*, vol.IX, p.42.

persoană căsătorită utilizând termenul *femeie*. Astfel, la 6 august 1716, la o vânzare de moșie, Sanda scrie „eu, fămeia Ursului”⁹⁹⁵.

Termenii utilizați, despre care s-a relatat mai sus, vin să evidențieze și rolul femeilor căsătorite în încheierea anumitor tranzacții de vânzare-cumpărare, fiind pomenite alături de soții lor, în chestiuni de danie sau în cele legate de proprietatea femeii și moștenirea ei.

Un alt determinativ folosit pentru a identifica femeia căsătorită este *muiare* (din latină mulier), care cu timpul a căpătat conotații peiorative. Acest determinativ adesea este pomenit în sursele legislative ale timpului. Astfel, în *Carte românească de învățătură*, cu referire la faptele amorale ale unei femei căsătorite, se menționa: „Gl.16. 1. Nu-ș va piarde numai zestrele muierea ceia ce va fi făcut preacurvie, ce însă-și va piarde și darurile câte i-au fost dăruit de bărbatul și acelea toate le va lua înapoi”⁹⁹⁶.

Unul dintre termenii cei mai des utilizați pentru a desemna o soție de boier este cea de *jupâneasă*. Astfel, la 1651 este pomenită Măricuța, jupâneasa „răposatului Simion Gheuca, ce-au fost medelnicer”⁹⁹⁷, la 13 ianuarie 1667 în contextul vânzării unei părți de moșie este menționată „giupâneasa Todosicăi Jora”⁹⁹⁸. Determinativul *jupâneasă* era utilizat atât în discursul bărbaților, cât și al femeilor. De exemplu, pe un *Tipic* este o însemnare din 15 aprilie 1610 precum că este făcut de „Teodor Boul vistiarnicul și cu giupâneasa lui Agahia”⁹⁹⁹, la 27 ianuarie 1641 este remarcat un zapis făcut de „răposatul Ion, ficiorul Condrei vamășul, și a giupânesei Sofronii, fata lui Dumitru Neagoe ce au fostu pah(arnic)”¹⁰⁰⁰, în 1677, în contextul unei danii, este pomenit „Păladie vornicului de Bârlad ...și giupânesei dumisale”¹⁰⁰¹, în 1694 se menționează actul de vânzare cumpărare a unui sat de la „giopâneasa lui Alexandru Bohoș ce-au fost hatman”¹⁰⁰², în 1721 este amintit un zapis de mărturie de la „Crâstea, biv vel pitar, și de la giupâneasa lui Mariia”¹⁰⁰³, în 1723 la o vânzare de parte de moșie la Bujoreni este menționată „Nastasie, giupâneasa dumisali lui Avram Căpitanul”¹⁰⁰⁴. Această formă de desemnare a statutului de femeie căsătorită poate să varieze, astfel că în diferite documente una și aceeași persoană poate fi întâlnită fie ca jupâneasă, fie ca cneaghină. De exemplu, la 9 februarie 1641

⁹⁹⁵ *Ibidem*, p.31.

⁹⁹⁶ *CR* gl.16 și altele.

⁹⁹⁷ *Studii*, vol.VI, p.20.

⁹⁹⁸ *Ibidem*, p.26-27.

⁹⁹⁹ *Însemnări I*, p.150

¹⁰⁰⁰ *DRH*, vol. XXVI.

¹⁰⁰¹ *Studii*, vol.VI, p.31.

¹⁰⁰² *Ibidem*, p.37.

¹⁰⁰³ *MEF*, vol.IX, p.55.

¹⁰⁰⁴ *Studii*, vol.VI, p.41.

este amintită „Nastasia, ce am fost giupâneasa răpăusatului Ghiorghie Bașotă visternicului”¹⁰⁰⁵, iar la 20 februarie 1641 aceeași persoană este pomenită drept „cneaghina răposatului Gheorghie Bașotă vistier”¹⁰⁰⁶.

Un alt termen utilizat pentru a indica femeia căsătorită, după cum am remarcat mai sus, este cel de *cneaghină*. Astfel, în martie 1622, în contextul unei întăriri de sat este pomenit Scărlet și *cneaghina* lui Maria¹⁰⁰⁷. În 1624, în contextul unei întărituri a satului Stolniceni pe Gârla și satul Scumpia din ținutul Iași, este amintită „Păscălina, cneaghina lui Lupul Stroici, logofăt”¹⁰⁰⁸; la 18 aprilie 1641 sunt amintite cumpărături de la Todosia, cneaghina lui Iachim Bandur, fost vornic; Tofana, cneaghina lui Ionașco Bucilescu¹⁰⁰⁹. Vom remarca că acest termen a fost mai des utilizat în sec. al XVII-lea și foarte rar în sec. al XVIII-lea.

Alți termeni folosiți în perioada sec. al XVII-lea - începutul sec. al XIX-lea pentru sublinierea statutului marital al femeii, dar și al celui social, sunt cele legate de dregătoria soțului, și prin acest fapt subliniindu-se principiul patriarhal al societății din Țara Moldovei. Documentele remarcă în acest sens utilizarea termenilor *logofeteasă*, *păhărniceasă*, *medelnicereasă*, *spătăreasă* etc., uneori cu indicarea soțului și a dregătoriei ocupate de acesta. La 15 martie 1717 „Iliana, logofetiasa a răposatului Necolai Costin” face o danie¹⁰¹⁰. La 5 mai 1803, într-o pricină pentru moșiile Usărești și Bârlădeni, ținutul Lăpușna, este pomenită spătăreasa Safta Bogdăneasa¹⁰¹¹. La 30 august 1808, în contextul restituirii unei sume de bani, este amintită Iilina Paladi logofeteasa¹⁰¹². Scrisoarea logofetesei Ecaterinei Sturza din 3 septembrie 1808 este adresată postelnicesei Ancuța Roset¹⁰¹³. Uneori, aceste determinative se suprapuneau. Astfel, într-un document din 1641 este remarcată cneaghina Nastasia visterniceasa¹⁰¹⁴.

Termenii enumerați mai sus se utilizau atât în timpul vieții ambilor soți, cât și după decesul unuia dintre ei, în ultimul caz în acte remarcându-se cel „răposat”. Astfel, la 14 ianuarie 1641, Vasile Lupu face o întăritură „Anthemiei, cneaghina răposatului Bucium, vornic”¹⁰¹⁵.

¹⁰⁰⁵ DRH, vol. XXVI, p.20.

¹⁰⁰⁶ *Ibidem*, p.30.

¹⁰⁰⁷ *Studii*, vol.VI, p.18.

¹⁰⁰⁸ DRH, A., vol. XVIII, p.245.

¹⁰⁰⁹ DRH, vol.XXVI, p.83.

¹⁰¹⁰ MEF, vol.IX, p.35.

¹⁰¹¹ DPIȚM, p.138.

¹⁰¹² *Documente privitoare la istoria Țara Moldovei în perioada Războiului ruso-turc (august 1808-iunie 1809)*. Volum întocmit de Demir Dragnev, Larisa Svetlicinâi (coordonatori și editori), Teodor Candu, Tudor Ciobanu (editori), București-Brăila, 2017, p 141.

¹⁰¹³ *Documente privitoare la istoria Țara Moldovei în perioada Războiului ruso-turc (august 1808-iunie 1809)*, p.66.

¹⁰¹⁴ DRH, vol. XXVI, p.30

¹⁰¹⁵ DRH, vol.XXVI,p.5, nr.5.

O altă variantă a identificării statutului de femeie căsătorită în raport cu bărbatul care îi este soț era *preluarea numelui soțului* prin adăugarea sufixelor. Nicolae Constantinescu remarcă faptul că încă din sec. al XV-lea vechiul sistem onomastic roman „, a creat pentru soție o formă de nume, alipind la numele soțului sufixele: -aia, -anca, -easa, -iasa, -oaia, -uia, redată în graiul moldovean ca: -oae, -oi, -ue, cu sau fără prenumele respectivei soții”¹⁰¹⁶. Aceste variante de prezentare a soției se întâlnesc pe întreaga perioadă cercetată. În documentele timpului este clar redat că acest determinativ arată statutul de soție a cuiva, de exemplu, „eu, Buna Dăniléasa, soția lui Dănilă”¹⁰¹⁷. Numele de familie cu sufixul – easa este întâlnit și în cazul cneaghinei Salomia Vorontăreasa, amintită la 21 aprilie 1641¹⁰¹⁸; în 1671, în contextul cumpărării unei părți de sat, este pomenită Tăbăneasa¹⁰¹⁹, Irina Bărgăneasa într-un act de danie din 28 mai 1781¹⁰²⁰ și Anița Hânculeasa¹⁰²¹ etc.

Numele de familie cu sufixul – oaie la fel sunt des menționate. De exemplu, la 22 martie 1641, cneaghina Todosiia *Nicorițoaie* relatează despre ocina sa, în timpul „când a fost pribeagă în Țara Leșească”¹⁰²²; Anița *Joroaie* este pomenită în documentul din 15 februarie 1721, când se face o împărțire de moșie, precizându-se partea Aniței Joroaie, ceva mai sus fiind specificat că este jupâneasa Irimicăi Jora¹⁰²³. Sulgereasa „Catrina Bântășoi” este amintită în contextul cercetării pricinii cu serdarul Manolache Radul la 30 septembrie 1808¹⁰²⁴.

Același N. Constantinescu subliniază faptul că „dacă numele marital se formează din porecla sau din numele ocupației soțului i se adaugă sufixul *-iță*”¹⁰²⁵. Un astfel de caz este remarcat la 1671, într-o inscripție de pe un *Apostol* pe care l-a cumpărat Parascheva *cojocărița, Iacoboaie* (sublinierea noastră – A.F.¹⁰²⁶, deci sunt utilizate ambele determinative – și a ocupației soțului, și a numelui lui.

Soția de preot, de obicei, este remarcată prin determinativul *preoteasă*. Astfel, într-o inscripție de la 1 mai 1731 „preutul Ilie, sîn Gavril Mondî, cu preutesa me Iona” încheie o tranzacție de vânzare cu Dumitrașco Bălan și „soțu lui”¹⁰²⁷.

¹⁰¹⁶ Constantinescu, N. *Dicționar onomastic românesc*. București, 1963, p.XXXIV.

¹⁰¹⁷ La 23 martie 1641 împreună cu copiii vinde ocina. *DRH*, vol.XXVI, p.53.

¹⁰¹⁸ *DRH*, vol. XXVI, p.90

¹⁰¹⁹ *MEF*, vol.6, p.65

¹⁰²⁰ *MEF*, vol.X, nr.85, p.119

¹⁰²¹ *Ibidem*, nr.86, p.120-125.

¹⁰²² *DRH*, vol.XXVI, p.

¹⁰²³ *MEF*, vol.IX, p.35.

¹⁰²⁴ *Documente privitoare la istoria Țara Moldovei în perioada Războiului ruso-turc (august 1808-iunie 1809)*, p. 202.

¹⁰²⁵ Constantinescu, N.*Op.cit.*, p.XXXV.

¹⁰²⁶ *Însemnări I*, p.517.

¹⁰²⁷ *MEF*, vol.VIII, nr.74, p.104.

În cazul femeilor țigance, căsătorite, acestea erau remarcate prin „țiganca lui”. La 15 martie 1745 Dimitrie Carp face danie mamei un sălaș de țigani, printe ei numindu-i și pe „Neculai Chimingeriul, ficiorul ... și cu țiganca lui, anume...”¹⁰²⁸. La 23 octombrie 1810 se menționau „Iani Coman, țigan, cu țiganca lui, Irina”¹⁰²⁹.

Statutul de femeie căsătorită este subliniat și prin adjectivul *măritată*. De exemplu, într-o plângere a lui Ion Botezatu din 15 octombrie 1741 se menționează despre soția lui ca „fată măritată” a lui Marco din Deleni¹⁰³⁰.

4.1.2. Statutul de bărbat căsătorit

În sursele din sec. al XVII-lea – începutul sec. al XIX-lea din Țara Moldovei statutul unui bărbat căsătorit în raport cu femeia ce i-a devenit soție este remarcat prin termenii: *soț, bărbat, căsar, căsaș, însurat*, termeni folosiți și în perioada anterioară.

La 6 august 1716, în contextual vânzării unei moșii, Sanda, „fămeia Ursului”, menționa că are moșia „dea soțul meu Ursul”¹⁰³¹. Ileana, „logofetiasa a răposatului Necolai Costân”, la 15 martie 1717 făcea o danie de jumătate de sat finului său, vornicului Cârstea, menționând că această proprietate i-a revenit ei de la „răposatu soțul meu, Nicolai Costin, biv vel logofăt, pentru o datorie a dumisali, soțului meu”, care zălogise odoarele femeii la un turc¹⁰³². O problemă asemănătoare reclama Maria Hânculiasa la 7 noiembrie 1723, vânzând o jumătate de sat „a soțului meu, a Hâncului” pentru datorii¹⁰³³. Aceste acte reflectă nu doar utilizarea determinativelor, dar și faptul că bărbații nu aveau dreptul de a utiliza averea proprie a soției, în special cea de zestre, după bunul său plac, femeia fiind cea care decidea. În cazurile precum cele expuse mai sus, erau obligați să restituie datoriile făcute.

În numeroase documente sub determinativul *bărbat* sunt pomeniți soții decedați ai femeilor, care s-au ciocnit cu numeroase probleme după decesul acestora și se adresau diferitor instanțe pentru a le soluționa¹⁰³⁴. Mitrofana, călugărița Costăchiuoi, este nevoită la 25 noiembrie 1723 să facă claritate în cele date de zestre de către „bărbatul meu Costache” ginerelei Ioniță¹⁰³⁵. Într-o carte de judecată din 17 noiembrie 1741 este pomenit Dumitrașco Nacul, bărbatul Saftii din Soloneț, cu sublinierea că Safta era „fata lui Brahă de acolo, ci-au ținut-o Dumitrașco Nacul”, acest fapt fiind

¹⁰²⁸ MEF, vol. VIII, nr.146, p.185.

¹⁰²⁹ *Documente privind istoria Moldovei sub ocupație militară rusă (1806-1812)*. Selecție și prefață de Alexei Agachi, Ion Varta. Selecție de V. Constantinov, L.Svetlicinâi, T. Varta, Chișinău, 2012, nr.217, p.285.

¹⁰³⁰ *Condica, II*, nr. 137, p.58.

¹⁰³¹ MEF, vol.VIII, nr.14, p.31.

¹⁰³² *Ibidem*, nr.18, p.35-36.

¹⁰³³ *Ibidem*, nr.47, p.81.

¹⁰³⁴ *Condica III*, p.188, 191, 194, 210, 216, 237.

¹⁰³⁵ MEF, vol.VIII, nr.52, p.86.

important și pentru menționarea tatălui femeii, cât și a soțului ei; în cartea din 23 noiembrie 1743 este amintit bărbatul Zamfirei, care construisese o casă, făcându-se precizarea că Zamifra era „fămei lui Vasălie, feciorul lui Nistor”¹⁰³⁶. La 23 iunie 1808, într-o plângere a văduvei Aftemie că i s-a prădat casa, se menționa când „au luat-o bărbatu-său”¹⁰³⁷, iar la 26 iulie 1810 în contextul moșiilor pretinse de văduva Iftimia Răzmerițoaie se pomenea „cinstitul bărbatul său”¹⁰³⁸.

Termenii *casnic*, *căsaș* și *căsari* sunt adeseori pomeniți în legătură cu plata anumitor dări, dar și cu prevederea introdusă de Constantin Mavrocordat ca fiecare să dispună de o pecete de plătire a birului. La 25 mai 1741 este dată poruncă domnească de a stabili „să fie dare lor la bir de omul *căsaș* (sublinierea noastră – A. F.) câte cinci lei într-un an”, cu referire la bărbații, capii familiilor în satele Greceni, Baurci, Pancul și Zârnești¹⁰³⁹. Același termen era utilizat și în raport cu străinii așezați în Moldova¹⁰⁴⁰. La 8 octombrie 1741, cu referire la Rânduiala cifeturilor, era stipulat: „să acute tot omul să iasă să-și ia pecete și să intre în foaie domnească de cislă, atât *casnicii* (sublinierea noastră – A. F.), cât și holteii..., slujitori păstori, argați, slugi boierești și altora, au di să va numi mazil, sau negușitorăș, sau curtian, sau căpitan, au oameni streini așezați în țară, au ruptași cămării, au vorniceii vătămării, sau ce om or rufet vor fi”¹⁰⁴¹. Această prevedere este importantă în cercetarea de față, pentru că subliniază faptul că prin termenul *casnic* erau desemnați bărbații din diferite categorii sociale sau care dețineau dregătorii diverse, aveau ocupații diferite. La 28 noiembrie 1741 domnia ordona cercetarea „celor aflați fără pecete, atât holtei, cât și *căsari* (sublinierea noastră – A. F.)”, urmând ca cei aflați fără pecete să plătească „pecete îndoită, una pentru pecete trecută, pentru poclonul stiașului și alta pentru acest dintâi”¹⁰⁴². Termenul *căsar* a fost utilizat și între 1 septembrie 1740 - 31 august 1741 în legătură cu rupta la Vistierie a cizmarilor din Iași¹⁰⁴³, dar și cu referire la oamenii stabiliți cu traiul în Moldova, fixându-se a da „patru ciferturi într-un an și la cifert câte 105 parale de căsar”¹⁰⁴⁴. La 2 decembrie 1741 domnia a dat carte la lăcuitorii din Câmpulung Rusăsc referitor la ciferturi, pomenindu-se căsarii¹⁰⁴⁵.

¹⁰³⁶ *Condica, II*, nr.1102, p.361.

¹⁰³⁷ *Documente privind istoria Moldovei sub ocupație militară rusă (1806-1812)*, nr. 30, p.60.

¹⁰³⁸ *Ibidem*, nr.195, p. 260.

¹⁰³⁹ *Condica, II*, nr.1305, p.524.

¹⁰⁴⁰ *Ibidem*, nr.1385, p.613.

¹⁰⁴¹ *Ibidem*, nr.128, p.49.

¹⁰⁴² *Condica, III*, nr. 1985, p.152.

¹⁰⁴³ *Condica, II*, nr.1435, p.648.

¹⁰⁴⁴ *Condica, III*, nr.1980, p.149.

¹⁰⁴⁵ *Ibidem*, nr.1997, p.154.

4. 2. Rudenia spirituală stabilită prin instituția nașilor

Pseudorudenia caracterizează genul de relații sociale definitorii pentru cele „care nu au nicio legătură cu relațiile biologice, dar care se caracterizează prin simularea adevăratelor relații de rudenie”¹⁰⁴⁶. Maria Magdalena Szekely o numește *rudenie artificială* sau *convențională*, subliniind: „între două persoane între care nu există nici un tip de înrudire, se cristalizează o structură de înrudire specifică, acceptată de societate și care are consecințe în plan juridic”¹⁰⁴⁷. Pentru astfel de relații de rudenie se utilizează terminologia și regulile rudeniei reale. Reieșind din cercetările istorico-antropologice ale problemei, se impune constatarea că „pseudorudenia prezintă forme eterogene de rudenie: nașia, adopția, înfrățirea de sânge sau de lapte”¹⁰⁴⁸, cu precizarea oferită de V. Scurtu, că în Țările Române, una dintre formele de pseudorudenie – nașia, este generată de împărtășirea unor Sacramente ale Bisericii: Botezul și Nunta¹⁰⁴⁹. Maria Magdalena Szekely include în categoria de rudenie spirituală și adopția, menționând că nașia și înfrățirea se stabilesc prin ritualuri¹⁰⁵⁰.

Nașia este una dintre instituțiile fundamentale în comunitățile tradiționale românești¹⁰⁵¹ și „exprimă raportul stabilit între nași și fini, la fel ca și între consângenii direcți ai acestora, în urma săvârșirii Tainei Botezului și/sau Tainei Cununii”¹⁰⁵². Henri H. Stahl, referindu-se la instituția nașiei la români, menționa că aceasta „capătă deci un caracter de relație permanentă care leagă două grupe familiale între ele, iar sistemul de rudenie spirituală izvorât din nașie ajunge să reglementeze sfere cu mult mai largi și cu totul altfel decât cum prevăd canoanele bisericești, cu privire la botez și cununie”¹⁰⁵³. În acest context, N. Constantinescu remarca faptul că în societatea tradițională românească nașia s-a constituit „într-o instituție guvernată de reguli precise, obligatorii pentru toate părțile contractante”¹⁰⁵⁴.

¹⁰⁴⁶ Zăbavă, Elena-Camelia *Universul înrudirii reflectat în antroponimie în volumul Numele și numirea*. În: *Actele Conferinței Internaționale de Onomastică „Numele și numirea”, Ediția a II-a: Onomastica în spațiul public actual*. Cluj-Napoca, Editura Mega, Editura Argonaut, 2013, p. 733-741.

¹⁰⁴⁷ Szekely, M.M. *Structuri de familie în societatea medievală moldovenească*, p.102.

¹⁰⁴⁸ Bursuc, A. *O abordare ...*; Platon, Elena. *Frăția de cruce. O formă arhaică de solidaritate socială*. Cluj-Napoca: Presa Universitară Clujeană, 2000, p. 11; Scurtu, Vasile. *Termenii de înrudire în limba română*, București, Editura Academiei Republicii Socialiste România, 1966.

¹⁰⁴⁹ Scurtu, V. *Termenii de înrudire...*, p. 111, 113.

¹⁰⁵⁰ Szekely, M.M. *Structuri de familie*, p.102.

¹⁰⁵¹ Rogoz, Viorel. *Nasia - institutie a înrudirii spirituale în zona Codrului*. În: *Anuarul Arhivei de Folclor, XV-XVII (1994-1996)*, pp. 287-292.

¹⁰⁵² Cojocar. Ludmila D. *Instituția nașiei la românii din Basarabia*. În: *Promemoria. Revista Institutului de Istorie Socială*, 2012, Volumul II, Nr. 3, p. 55.

¹⁰⁵³ Stahl, Henri H. *Rudenia spirituală din nașie la Drăguș*. În: *Sociologie românească*, anul I, nr. 7-9, 1936, p. 25-36.

¹⁰⁵⁴ Constantinescu, Nicolae *Relațiile de rudenie în societățile tradiționale. Reflexe în folclorul românesc*, București, Editura Academiei Republicii Socialiste România, 1987, p.88

Termenii care delimitează tipul de rudenie spirituală din nașie în Țara Moldovei în sec. al XVII-lea – începutul sec. al XIX-lea, ca și în întreg spațiul românesc, sunt: *naș/nănaș, nașă/nănașă, nășie, fin, fină (cu derivatele lor), cumătru, cumătră, cumetrie*. Legătura de rudenie între nași și finii de botez se numește nașie¹⁰⁵⁵ și se stabilește „un raport spiritual al carui sens este „de la superior la inferior””¹⁰⁵⁶. Relațiile de rudenie dintre nași și fini se extind și asupra consangvinilor acestora, care devin cu cei dintâi *cumetri*¹⁰⁵⁷. Cumătru este termenul prin care se adresează părinții copilului botezat către nașul de botez și invers¹⁰⁵⁸.

Prin *naș*, în opinia lui V. Scurtu, se subînțelege cel mai des persoana care asistă la botez (ține copilul în brațe și botează) – naș de botez și mai rar cel care cunună pe cineva – naș de cununie¹⁰⁵⁹. Rudenia din nașie e considerată de un caracter conservativ¹⁰⁶⁰. În istoriografie există o polemică referitor la superioritatea nășiei – cea de Botez sau cea din Cununie. Deși S. Pușcariu susține că rolul unui naș de botez este mai puțin important decât al nunașului/nănașului de cununie¹⁰⁶¹, ne aliniem la opinia lui V. Scurtu, că acest fapt poate fi doar un caz izolat. V. Barbu afirmă că ceea ce diferențiază Țările Române ca parte a ortodoxiei este „superioritatea nășiei de cununie asupra celei de botez”, deoarece consideră că nășia „este mai productivă social”, pe când cea de botez „crează între naș și fin o legătură care nu depășește valoarea simbolică”¹⁰⁶², însă nu suntem de acord cu această afirmație, deoarece pentru perioada sec. al XVII-lea – începutul sec. al XIX-lea și nășia de botez, și nășia de cununie avea rol de susținere moral-spirituală, de ajutor și de solidaritate familială, importantă în diferite circumstanțe. De asemenea, nu susținem opinia potrivit căreia Țările Române nu făceau parte din aria balcanică aflată în zona în care „un naș era ales și naș de cununie”¹⁰⁶³, deoarece astfel de cazuri, cel puțin pentru Țara Moldovei, au fost certificate documentar.

Damian Bogdan constată că pentru prima dată termenul *naș* în Țara Moldovei este menționat într-un document din 1615¹⁰⁶⁴. În actul din 1 ianuarie 1647 prin care Dochîța, sora Mânjii uricarului, lasă diată, se întâlnește atât termenul *naș*, cât și *nănaș*: „să meargă la *nașu* meu Corlat uricarul să dea partea mea din Văcătești cu tot venitul ce va fi partea mea” pentru grijile postfunerare, iar „de nu va vrea dumnealui *nănașul* să primească să o dea fie cui se va afla cea parte a mea numai să nu mă lase

¹⁰⁵⁵ Scurtu, V. *Op.cit.*, p.243

¹⁰⁵⁶ Constantinescu, N. *Op.cit.*, p. 130.

¹⁰⁵⁷ *Ibidem*, p.94

¹⁰⁵⁸ Scurtu, V. *Op.cit.*, p. 242.

¹⁰⁵⁹ *Ibidem.*, p.239.

¹⁰⁶⁰ *Ibidem.*

¹⁰⁶¹ Pușcariu, S. *Etudes de linguistique roumaine*. Cluj-București, 1937, p.306, apud V. Scurtu, *Op.cit.*, p.239.

¹⁰⁶² Barbu, V. *Ordo amoris*, p.163-164.

¹⁰⁶³ *Ibidem.*

¹⁰⁶⁴ Bogdan, D. *Glosarul cuvintelor românești din documentele slavo-române*. București, 1946.

la moartea mea să fiu negrijită”¹⁰⁶⁵. Deși nu se concretizează despre care naș este vorba, cel de Botez sau cel de Cununie, considerăm că este vorba de ambii termeni, în acest caz, probabil, nașul de botez era și cel de cununie, în istoriografie clar subliniindu-se faptul că termenul nănaș se aplică pentru nașul de Cununie. Deși conform denumirii temei cercetate ar trebui prezentată mai întâi nășia din Cununie, s-a mers pe Rânduiala Sfintelor Taine, pe primul plan fiind Sfânta Taină a Botezului.

4.2.1. Rudenia spirituală din nășia de Botez

Actele ritualice care desemnează relațiile spirituale prin nășie încep cu Sfântul Botez, care reprezintă una din cele Șapte Taine (Sacramente) ale Sfintei Biserici. Botezul este întâia dintre Tainele Sfinte; este ușa prin care „se intră în Sfânta Biserică”¹⁰⁶⁶. Nășia apare în cultul creștin în jurul *anului* 235, fiind tratată în lucrarea „Tradiția Apostolică”¹⁰⁶⁷. Inițial, creștinul se boteza fără a avea nevoie de un martor, doar pe baza mărturiei proprii. Pe măsură ce Creștinismul se extindea, cei botezați treceau printr-o etapă de pregătire, în care erau inițiați în învățăturile creștine. Această educație se făcea sub autoritatea spirituală a unui garant, care, la momentul botezului, dădea mărturie. *Partea văzută a Tainei Sfântului Botez* constă din afundarea de trei ori în apa sfințită¹⁰⁶⁸ a celui ce se botează și în rostirea cuvintelor : «Botează-se robul lui Dumnezeu (Numele celui ce se botează) În numele Tatălui, amin, și al Fiului, amin, și al Sfântului Duh, amin. Acum și pururea și în vecii vecilor, amin»¹⁰⁶⁹. Însuși cuvântul *botez* are conotația de «a afunda», «a cufunda»¹⁰⁷⁰.

Conform tradiției creștine, efectele primirii Tainei Sfântului Botez sunt: „iertarea păcatului strămosesc și a tuturor păcatelor săvârșite înainte de Botez în situația celor ce se botează mai târziu;

¹⁰⁶⁵ *Surete și izvoade*, p.124-125, nr.80.

¹⁰⁶⁶ *Învățătură de credință creștină ortodoxă*. Tipărită cu aprobarea Sfântului Sinod al Bisericii Ortodoxe Române Și cu binecuvântarea și purtarea de grijă Înalț Prea Sfințitului IUSTINIAN Patriarhul României la anul 1952 de Editura Sfintei Arhiepiscopii a Bucureștilor, retipărită în anul 1992 la București, în anul 1993 la Cluj, iar în anul 1996 la Iași. Ediție electronică APOLOGETICUM 2006, pe

http://www.roeanz.com.au/media/uploads/episcopia/IVATATURA_de_CREDINTA_CRESTINA_ORTODOXA.pdf.

(vizualizat 14.01.2018); Алмазов, А.И. *История чиновствований Крещения и Миропомазания*. Казань: Типография Императорского Университета, 1884; Эмирханов, В. М. Феномен института восприемников в Православной Церкви. In: *Молодой ученый*, 2012, №1, Т.2, с. 47-50. — URL <https://moluch.ru/archive/36/4092/> (vizualizat 14.01.2018).

¹⁰⁶⁷ *Писания святых отцов и учителей Церкви относящихся к истолкованию православного богослужения*, т.2. С.-Пб.: типография Королева и комп., 1856.

¹⁰⁶⁸ Apa care se foloseste la Taina Sfântului Botez trebuie să fie curată.

¹⁰⁶⁹ *Slujba Botezului și a rânduielilor însoțitoare*. Text editat și prelucrat de ieromonahul Petru Pruteanu, Portugalia, 2015, pe <https://www.teologie.net/data/pdf/PP-slujba-botez.pdf> (vizualizat 14.01.2018)

¹⁰⁷⁰ În Biserica Ortodoxă Botezul, în general, se face prin afundare. Sub formă de turnare sau prin stropire se săvârșeste doar în împrejurări excepționale, de exemplu, când cineva este greu bolnav sau când nu se află la îndemână destulă apă. După ce este scos din baia Sfântului Botez, pruncul este dat nașului, iar părintele slujitor îl binecuvântează, zicând: „Îmbracă-se robul lui Dumnezeu (Numele celui botezat) în haina dreptății...”. Ieromonahul Petru Pruteanu scrie despre acest ritual: „Nașul îl primește în pânza albă, nouă, simbolizând haina cea nouă, îmbrăcăminte harului și a dreptății. Preotul binecuvântează lumânarea, care este simbolul vieții de lumină și al vieții noi, harice, în Hristos, pe care o începe finul. Lumânarea este dăruită nașului, în timp ce se cântă de trei ori: „Dă-mi mie haină luminoasă, Cel ce Te îmbraci cu lumina ca și cu o haină, Multmilostive Hristoase, Dumnezeuul nostru!”” *Slujba Botezului și a rânduielilor însoțitoare*

renasterea, sau nasterea la o viata noua duhovniceasca, viata de curatie si sfintenie; de asemenea, primirea in sanul Sfintei Biserici, adica numararea celui botezat intre fiii ei, putandu-se impartasi de toate celelalte Sfinte Taine si de bunurile sufletesti pe care Sfânta Biserică le dăruiește membrilor ei (cum s-a mai arătat)¹⁰⁷¹. Reieșind din aceste efecte, Taina Sfântului Botez se mai întâlnește și sub denumirile: «renaștere», «naștere din nou», «sfîntire», «pecetea lui Hristos», «baia vieții», «baia renașterii», «baia pocăinței», «baie», «izvor sfânt», «lumânare»¹⁰⁷².

În Țara Moldovei, în sec. XVII- înc. sec. al XIX-lea, actul ritualic al Sf. Botez și practica nașiei din botez este menționată în expresii deosebite: *a botezat*, *a ținut la botez*, *a luat fiu din Botez*, *a lua din sfânta cristelniță*. Cel mai des este folosită sintagma *a botezat*, aceasta referindu-se atât la copii, cât și la adulți. Astfel, la 20 septembrie 1668, în cazul unei danii a lui Dumitrașco Prăjescu, s-a argumentat dania prin următoarele: „pentru care i-am botezat o cucoan”¹⁰⁷³. La 24 iunie 1703, într-un izvod de moșii se pomenea că „Nicoară Prăjescu *a botezat* pe Ștefan Tomiță și i-au dat parte dumisale cea de loc (Șătrăreni-n.n.) hinu-său lui Ștefan Tomiță”¹⁰⁷⁴. La 2 aprilie 1741, în contextul unei mărturii despre căsătoria lui State Grecul, s-a menționat că, „însurându-se, au luat pe Zmaranda ce au fost jidovcă și s-au botezat”¹⁰⁷⁵. La 1813, în situația unei cercetări pentru proprietate este pomenită o diată a lui Constantin Șicariul din 11 ianuarie 1800, în care se spune că el a luat două fiici de suflet „după ci li-au botezat tot el”¹⁰⁷⁶. Deci, această sintagmă este folosită pe durata întregii perioade cercetate.

Alte sintagme ce desemnează actul Sfântului Botez în surse sunt întâlnite mai rar. Astfel, pe viitorul domn al Țării Moldovei Dimitrie Cantemir „îl ia din sfânta cristelniță” Dumitrașco Cantacuzino, domn al Țării Moldovei (noiembrie 1673 - ianuarie 1674; februarie 1674 - noiembrie 1675; aprilie 1684 - mai 1685-n.n.)¹⁰⁷⁷. În 1731, episcopul Inochentie *a luat „fiu din Sfântul Botez*, pe Ioan”¹⁰⁷⁸. La 20 decembrie 1741, în contextul unei vânzări, se menționează că „Cârcoai portăroaia *ținuse la botez* (n.n.)” pe Dumitrașco Stroici, cărui îi făcu danie a treia parte din jumătate de Calești, ținutul Cernăuți¹⁰⁷⁹.

¹⁰⁷¹ *Taina Sfântului Botez*, pe <https://www.sfaturiortodoxe.ro/invatatura-crestina-ortodoxa/catehism-invatatura-credinta-crestina-ortodoxa-taina-sfantului-botez.htm> (vizualizat 20.01.2018).

¹⁰⁷² *Ibidem*.

¹⁰⁷³ *Ispisoace și zapise*, vol.III, p.2, p.53, nr.37.

¹⁰⁷⁴ *Surete*, vol.VIII, p.21, nr.XXII.

¹⁰⁷⁵ *Studii*, vol.VI, p.445, nr. 1684

¹⁰⁷⁶ *Documente bărlădene*, vol.II, p.130, nr.CIV

¹⁰⁷⁷ Cantemir, Dimitrie. *Viața lui Constantin Cantemir zis cel Bătrân, domnul Moldovei*. Editura de Stat pentru Literatură și Artă, 1960, p.22

¹⁰⁷⁸ *Surete*, vol.XXV, p.CLXXIII.

¹⁰⁷⁹ *Documente bucovinene*, vol. IV, p.160.

Termenul *fin /fină* definește persoana botezată sau cununată în raport cu nașul/nașa¹⁰⁸⁰. *Finii de botez* se întâlnesc în documentele sec. al XVII-lea –înc. sec. al XIX-lea sub sintagmele *hin/fin de botez* și *fiu de botez*. Sintagma *fiu de botez* e întâlnită la 17 martie 1631 în contextul unui conflict pentru proprietate între Dumitru fost pârcălab cu Frimu. Dumitru susținea că e fiu de suflet al Murgăcioaei, pe când Frimu spunea că e fiu de botez al acesteia¹⁰⁸¹. Conflictul a continuat în 1691 cu urmașul lui Dumitru, Ion Tălăbășescu, cărui i se dă „să țină ocina la Bălăciani, Păulești, pea pa Smilei și a Boldanei, foaste a Murgăcioaei”, date lui Dumitru „luându-lu fecioru de sufletu Murgăcioae”. Totuși alte rude continuau să susțină că a „fostu botezatu”¹⁰⁸². Necula de Iaș(i), „*hinul* dumisali lui Panait neguțitorul” este menționat în calitate de martor la o vânzare- cumpărare din 23martie 1690 la Iași, când Luchian, împreună cu fratele său Gavril și cu sora lor Sanda, vând lui Costea și femeii sale, via lor de la Huși cu 12 lei¹⁰⁸³.

Expresia *fină de botez* (*hină, henă*) este atestat într-un act de danie din 18 octombrie 1670, când Partenie dăruiește partea sa de moșie „*henă-mea* această pomană”¹⁰⁸⁴. Danie de la nași de botez primește și Maria, fiica marelui vornic V. Costăchel: „*hinii* noastre Marii...căci este botezată de noi”¹⁰⁸⁵. Termenul *fină de botez* este menționat și la 16 ianuarie 1700, când Gligoraș, feciorul Măricuței, vinde via de la Grozești „*finii* meali de botezu Catrinii, fiicei dumilorsale ginereului Neculai și nepotei mele Ștefaniei”¹⁰⁸⁶.

Nașii de botez: alegerea nașilor, cerințe, obligații, constituirea rețelei de rudenie. Alegând nașul pentru copiii lor, părinții trebuiau să aibă, în primul rând, siguranța deplină că viitorul naș, fiind fidel Bisericii Ortodoxe, va putea îndeplini acele îndatoriri care erau impuse de instituția nașului și nu din considerente privind statutul social înalt sau starea financiară benefică. Nașii de botez trebuiau să respecte anumite condiții canonice și să dea dovadă de anumite calități:

1) Nașul trebuie să fie creștin ortodox și bun credincios, „să cunoască învățătura de credință a Bisericii, să se împărtășească sistematic cu Sfintele Taine și să fie un bun exemplu de viață creștinească. Biserica poate refuza nașul care trăiește în păcate grave sau nu participă la slujbele bisericesti, îndemnând pe părinți să aleagă o persoană mai potrivită pentru această chemare de mare responsabilitate”¹⁰⁸⁷.

¹⁰⁸⁰ Scurtu, V.*Op.cit.*, p. 256.

¹⁰⁸¹ *Studii*, vol.XVI, p.185, nr.17.

¹⁰⁸² *Ibidem*, p.198, nr.56.

¹⁰⁸³ *Documente hușene*. Volumul II (1648-1880). Volum întocmit de Costin Clit. Iași, Editura PIM, 2014, p.61, nr.24.

¹⁰⁸⁴ *Documente Orhei*, p.128, nr.125.

¹⁰⁸⁵ *Ispisoace*, vol.IV, p.II, p.18, nr.10.

¹⁰⁸⁶ *Studii*, vol.VI, p.61, nr.18.

¹⁰⁸⁷ *Slujba Botezului ...*

Botezul poate fi săvârșit doar după ce catehumenul¹⁰⁸⁸ sau rudele care-și asumă răspunderea pentru el cred și mărturisesc învățătura Bisericii (Marcu 16:16).

În perioada sec. XVII-înc sec. al XIX-lea pentru Țara Moldovei constatăm faptul că au fost aleși nași de botez: *rude cosangvine, rude prin alianță și persoane străine neamului*.

Din rândul *rudelor consangvine*, în prim-plan apar *rudele apropiate*. Astfel, la 31 ianuarie 1782 documentele o remarcă drept nașă de botez pe Safta Kogălniceanu, *bunica* pruncului, care a botezat-o pe nepoata ei de fiu Safta, fiica lui Ion Kogălniceanu¹⁰⁸⁹. Naș de botez putea fi *unchiul* pruncului, atât *fratele mamei*, precum a fost în cazul lui Antiohie, fiul Todoricăi Jora, care a fost botezat, în opinia lui Nicolae Iorga, de către unchiul său, fratele mamei sale, Antiohie Costachi, cât și *fratele tatei*, precum este menționat într-o inscripție a unui oarecare Vasile: „În (a) patra lună după schimbare vieții iubitului meu frate Ioan, rămâind cumnata Marie, soțae lui îngreuiată, au născut pe fiul lor Ioan, pe care iar noi l-am botezat...miercuri în 6 a lui Dechembrie în sat în Ploscuțani”¹⁰⁹⁰. Într-un zapis de danie din 21 iunie 1747 se spune că Tănasi Țintă, căpitan, dăruiește partea sa din satul Zvinecea, ținutul Cernăuți, lui Gheorghe, fiul fratelui său Ilie „finul meu”¹⁰⁹¹. În calitate de nașă de botez apare și *mătușa*, atât *sora mamei*, precum se menționează într-un document din 15 decembrie 1701, în care se spune că Alexandra Spătăroaie, văduva lui Gligorașco Spătarul a „luatu pe nepoată-me Paraschiva, fiica surorii me(le) Catrinii de om crescut-o și om botezat-o”¹⁰⁹², cât și *sora tatei*. În contextul cercetării neînțelegerilor lui Dumitru Râșcanu cu vecinii din 8 septembrie 1800 este pomenită o scrisoare din sec. al XVII-lea a Anei logofeteasa, soția lui Solomon Bârlădeanu, precum că a făcut danie jumătate de sat Visterniceni, pe care l-a primit în urma împărțelii făcută de tatăl ei Ionășcuță logofătul, nepoatei sale Acsăniei, fata fratelui ei Toderașco „când au botezat-o”¹⁰⁹³. Printre nași de botez pomeniți în documente sunt și *verișorii*. Astfel, un fiu al autorului însemnării pe o carte menționează că a fost botezat de vărul Ion Bărsănescu¹⁰⁹⁴. Nași de botez puteau fi și *rude cosangvine îndepărtate*, precum se subliniază în actul de vânzare din 16 ianuarie 1700 a unei vii de la Grozești, când Gligoraș, feciorul Măricuței, accentuiază că o vinde „finii mele de botezu Catrinei, fiicei dumilorsali ginereului Neculai și nepotei mele Ștefaniei”¹⁰⁹⁵.

¹⁰⁸⁸ *Ibidem*.

¹⁰⁸⁹ *Surete*, vol XXV. Documente Kogălnicești între 1528-1878, p.CXXX.

¹⁰⁹⁰ *Studii*, vol.VII. Cărți domnești, zapise și răvașe. București, 1904, p.174.

¹⁰⁹¹ *Documente bucovinene*, vol. III (1573-1720), p.40-41, nr. 21.

¹⁰⁹² *Studii*, vol.XI. Cercetări și registre documentare. București, 1906, p.281,nr.40.

¹⁰⁹³ *Surete*, vol.X (Documente cu privire la familia Râșcanu). Iași, 1915, p.203, nr. CXIV.

¹⁰⁹⁴ *Studii*, vol.XVI, p.270.

¹⁰⁹⁵ *Studii*, vol.VI, p.61, nr.18.

Rudele prin alianță în calitate de nași de botez sunt amintiți într-un document din 23 martie 1697, când Negru vătaful remarcă faptul că a botezat două copile a lui Ștefan Blănariul din Căinari din a doua căsătorie (în prima căsătorie a fost însurat cu Nastasia, vara lui Negru, iar din acest mariaj s-a născut fiul Gligoraș)¹⁰⁹⁶. O fiică a lui Ion Kogălniceanu, Eufrosinia, născută la 2 aprilie 1786, a fost botezată de sora soacrei - Zoița Dumitroaie¹⁰⁹⁷.

Deși condiția canonică era doar că nașul să fie un bun creștin, totuși, considerăm că în familiile oamenilor de rând se ținea cont și de anumite interese economice și morale, iar în familiile boierești un mare rol îl aveau și interese politice ale familiei combinate cu interese economice/financiare/morale, se ținea cont de interesele politice¹⁰⁹⁸, atât interne, cât și externe. De aceea, documentele arată clar că în calitate de nași de botez erau alese și *persoane străine familiei*: în familiile elitelor, dintre persoanele străine familiei, *din țară* au fost aleși *boieri*, cel puțin de același rang cu părinții copilului botezat, *domni ai țării, episcopi*. Despre nașul de botez din rândul *boierilor* relatează Ștefan Capșa în testamentul său din 2 martie 1774 „botezându-i ș(i) doâi cuconiț(e) dumisali (lui Ianachi Cantacuzino și soției Măriuța)”¹⁰⁹⁹. Enache Kogălniceanu, vorbind despre nașterea și botezarea sa scrie: „ne-am născut și noi (în 1730-n.n.) fiul domniei sale lui Vasile Cogălniceanu” vel căpitan de Iași, și „...atunci m-au botezat și pi mini părintili dumisale Costandin Ipsilanti marele hatman și mi-au scos numi din botez Enache”¹¹⁰⁰. În unele cazuri de înrudire spirituală la boieri naș de botez devenea *domnul țării*. Astfel, în interesul de a obține sprijinul lui Constantin Cantemir, „cel de-al doilea fiu, Dimitrie” a fost botezat de domnul Țării Moldovei Dumitrașco Cantacuzino, motivat de însuși Dimitrie Cantemir astfel: „ca să-și lege și mai strâns inima lui Constantin Cantemir”¹¹⁰¹. Drept nași de botez se întâlnesc persoanele ecleziastice. Astfel, Inochentie, *episcopul de Huși*, a acceptat să fie naș de botez lui Ioan Kogălniceanu, fiul stolnicului Constantin Kogălniceanu, făcându-i la botez danie a treia parte din Dințeni¹¹⁰², iar Ianichie, *episcop al Romanului*, a botezat-o pe Casandra, fiica lui Cândul¹¹⁰³. Nași de botez puteau deveni și *alte persoane*, de o stare socială mai modestă, precum este și în cazul consemnat într-o însemnare din 1790, unde se spune „copilul nostru Dumitru, care l-au botezat Radul Bercarul, *mocanul*”¹¹⁰⁴.

¹⁰⁹⁶ Surete, vol.VIII, Iași, 1913, p.1-2, nr.II.

¹⁰⁹⁷ Surete, vol.XXV, p.CXXX.

¹⁰⁹⁸ Szekely, M. M. *Op.cit.*, p.103.

¹⁰⁹⁹ Studii, vol. VII, p.226.

¹¹⁰⁰ Surete, vol.XXV, p.CL.

¹¹⁰¹ Cantemir, Dimitrie. *Viața lui Constantin Cantemir*, p.22.

¹¹⁰² Surete, vol.XXV, p. LII-LIII, 45, nr.1.

¹¹⁰³ Surete, vol.X, p.XXVIII, p.109, nr.LXIV.

¹¹⁰⁴ Documente bărlădene, vol.I, p.342, nr.18.

Nașii de botez, în special la nivelul elitelor, puteau fi și persoane din afara țării, motivate de anumite interese externe. Astfel se întâmplă în cazul botezului copilului lui Constantin Duca, descris de Ion Neculce: „Trecut-au atunce ...cneazul Dimitrie Galicin¹¹⁰⁵ și au botezat un cocon a lui Constantin Ducăi vodă, ce s-au încumetrit”¹¹⁰⁶ sau în cazul botezului copilului lui Grigore Ghica vodă, care-l ia drept naș de botez pe împăratul Leopold¹¹⁰⁷.

2) Persoana aleasă în calitate de naș trebuia să accepte benevol invitația. Așa se petrece în cazul lui Gheorghe Costache, care scrie la 10 noiembrie 1773: „...eu de a mea bună voie și mare bucurie cu care Dzeu ne-a învrednicit a ne bucura cu ușurarea pe care a ușurat Dzeu pe dumneai sora noastră Ileana cu un cocon și primind dlor ca să botez pe iubitul fiul dumilorsale”¹¹⁰⁸. Deci, viitorul naș consemnează dorința voluntară și nesilită de a boteza pruncul.

3) Nașul trebuia să fie «în vârstă»¹¹⁰⁹, major, pentru a putea susține finul și a-l ghida în viață.

4) Pentru fiecare candidat la Botez se cerea un singur naș: „Cade-se a ști: că la Sfântul Botez destul este un naș”¹¹¹⁰. Punctul de vedere asupra numărului martorilor/nașilor se găsește indicat în decretul Episcopului Roman Hygin (136-140/142), în care se spunea că la botez poate fi un singur martor/naș¹¹¹¹. Prin decretul papei Leon cel Mare (440-461) se indica: „la primirea botezului copiilor nu trebuie să fie mulți martori, dar numai unul, sau un bărbat sau o femeie.” Prin Pravila a VI-a a Soborului din Metz (888) s-a decis că din cristelniță copilul botezul este primit de către o singură persoană¹¹¹². Acest obicei a fost strict respectat până în sec. al IX-lea, când în Biserica Occidentală au început să se încalce prevederile sus-numite, în loc de un naș luându-se două sau mai multe persoane¹¹¹³. În Biserica Răsăriteană se urma vechiul obicei. În sec. al XV-lea, arhiepiscopul Simeon al Tesalonicului a scris: „dacă se botează un copil, el este adus de o femeie, însoțită de un naș; iar dacă este un adult vine singur ... și cu el nașul, devenind un garant (pentru cel ce se botează) înaintea lui Hristos”¹¹¹⁴. Totodată, cercetătorii remarcă faptul că în Biserica Greacă se constată cazuri când erau mai mulți nași, astfel că Patriarhul Ecumenic Ieremia al II-lea al Constantinopolului ((1572-

¹¹⁰⁵ Dmitrii Galițan, sol rus, în trecere prin Moldova de la Istanbul spre Moscova.

¹¹⁰⁶ Vezi Neculce, Ion. *Letopiseșul Țării Moldovei de la Dabija –vodă până la a doua domnie a lui Constantin Mavrocordat (1661-1743)*, p.402.

¹¹⁰⁷ *Ibidem*, p.311.

¹¹⁰⁸ *Surete*, Vol.VII. Iași, 1912, p.CXXVII.

¹¹⁰⁹ Braniște, Ene. *Liturgica specială*. București, EIBMBOR,1980, p. 358.

¹¹¹⁰ *Molitfelnic*. Chișinău,1820.

¹¹¹¹ Петровский, А. В. *Восприемники*. În: *Православная богословская энциклопедия*. Том 3, стлб. 1000. Издание Петроград. Приложение к духовному журналу "Странник" за 1902г.; В. М. Эмирханов, Феномен института восприемников

¹¹¹² Алмазов, А.И *История чинопоследований Крещения...*, p. 627-628.

¹¹¹³ *Ibidem*.

¹¹¹⁴ Эмирханов, В. М. *Феномен института восприемников ...*, p. 47-50.

1579), 1580-1584), restaurat prima oară; (1587-1595), restaurat a doua oară), denunțând astfel de cazuri, a scris: „A ajuns până la noi știrea, că unii dintre ierei și duhovnici au drept obiceiul de a chema la botezul copiilor creștinilor mai mulți nași ... De aceea scriem către voi toți și vă anunțăm, că din acest moment să num mai faceți așa ceva, să fie doar un singur naș, după cum poruncesc legile divine și sacre”¹¹¹⁵.

În Țara Moldovei, pentru perioada sec. XVII- înc. sec. al XIX-lea, în mare parte această regulă a unui singur naș a fost respectată. Astfel, pe Dimitrie Cantemir, născut la 26 octombrie, „*îl ia din sfânta cristelniță*” Dumitrașco Cantacuzino, domn al Țării Moldovei ¹¹¹⁶.

Copiii lui Ion Kogălniceanu la fel au avut câte un naș de botez, și anume: fiul Constantin, născut la 1781- pe Eftimie Lazul Grecul, egumen la Coșula; fiica Safta, născută la 31 ianuarie 1782 – pe bunică-sa Safta; fiica Maria, născută la 24 august 1783 - pe sora mai mica a lui Ioan, Catrina; fiica Eufrosinia, născută la 2 aprilie 1786 pe Zoița Dumitroaie; fiul Ilie, născut la 26 mai 1787 – pe medelnicereasa Catrina Hriseschioae, fata lui Macri; fiul Ioan, născut la 21 august 1790, botezat de Catrina (nu e clar care – sora sau medelnicereasa); fiul Alexandru, născut la 14 ianuarie 1792, botezat de „Denistreța Ioan Arghirie Liptcanu, vameș la Botoșani”; fiica Catrina, născută la 8 octombrie 1793 botezată de același „Denistreța Ioan Arghirie Liptcanu, vameș la Botoșani”, fiul Nicolae, născut la 8 martie 1795, botezat de stolniceasa Maria; fiica Sultana, născută la 29 martie 1797-nu se cunoaște nașul/nașa¹¹¹⁷.

Opt din cei 11 copii ai lui Ilie Abaza și a Saftei Rusul- Maria, Catrina, Lupul, Constantin, Ion, Paraschiva, Axenia, Constantin¹¹¹⁸ i-au avut în calitate de nași pe Lupa Bogdan Hătmăneasa, Safta Racoviță comisoaia, Toader Albotă, biv armaș, Constantin Turcul rotmistru, Misail, episcop de Roman, Anița Rugină șetrăreasa, Dumitrașco Ursachi, biv slugger, Vasile Balș, logofătul¹¹¹⁹.

În condiții „excepționale”, în cazul botezului de necesitate sau de urgență, nașul putea „lipsi” atunci când se oficiază Sfântul Botez: „Iară la nevoia morții, poate să se săvârșească botezul și fără naș”¹¹²⁰.

¹¹¹⁵ Алмазов, А.И. *История чиновников Крещения...*, p.630

¹¹¹⁶ Cantemir, Dimitrie. *Viața lui Constantin Cantemir*, p.22.

¹¹¹⁷ *Surete*, vol.XXV, p.CLXXV.

¹¹¹⁸ Dragnev, D., Eșanu, A. Familia Abaza în Rusia. Noi contribuții documentare. În: *Anuarul Institutului de istorie A. D. Xenopol*, Iași, 1993; V, 1-2, p.671-678; Idem. Date inedite despre urmașii vornicului Ilie Abaza în Rusia. În: *Revista de istorie a Moldovei*, 1994, nr.2, p.3-9; Gorovei, Șt. S. Vechi însemnări genealogice ale familiei Abaza. În *Arhiva Genealogică*, Iași, 1994, I (IV), 1-4, p.169-170; Bacalov, S. *Boierimea Țării Moldovei la mijlocul secolului al XVII-lea - începutul secolului al XVIII-lea*, Chișinău, 2012, p.410-411.

¹¹¹⁹ Székely, M. M. *Op.cit.*, p.104

¹¹²⁰ *Ibidem*.

5) După regulă, în conformitate cu Canonul 22 al Consiliului de la Nicea, în dependență de genul copilului botezat, era ales și nașul. Canonul spunea: „bărbații nu vor ține la botez copii de sex feminin sau femei, la fel și femeia nu va ține la botez copil de sex masculin.“ În *Molitfelnicul* tipărit la Chișinău în anul 1820 se precizează: „Cade-se a ști: că la Sfântul Botez destul este un naș, de va fi de parte bărbătească cel ce se botează, iară de va fi parte femeiască, numai nașă.”¹¹²¹. În Țara Moldovei, în mare parte, această regulă era respectată. Copiii lui Ioniță Cuza spătarul au fost botezați de următorii nași: fiul Neculai, născut la 22 septembrie 1755 a fost botezat de postelnicul Neculachi Suțu; pe Alexandru, născut la 4 mai 1760, și pe Costantin, născut la 28 aprilie 1763, i-a botezat Alexandru Ipsilanti, vel postelnic; pe Ion, născut la 7 aprilie 1769, l-a botezat Leon, episcop al Romanului¹¹²². La fel și în alte cazuri expuse mai sus.

Însă uneori această condiție era încălcată. Astfel se întâmplă în cazul fetei lui Ganea, pe care a botezat-o înainte de 9 mai 1725 Dracea sardarul¹¹²³. Ganea pretindea fără temei la o moară pe Bâc lângă târgul Chișinău, susținând că are „o scrisoare de la Dracea sardariul, precum să o fi dat acea moară unei copile a lui *ce-au fost-o botezat*”¹¹²⁴. La fel, într-o însemnare de pe o carte din 1798 se menționează că fata Casuța este botezată de „dum(nea)lui bade Ioniți Thana” etc.

6) Nașul/nașa rostește răspunsurile și face dreapta mărturisire de credință «în locul și în numele» celui ce se botează. Cel mai esențial este faptul că nașii rostesc **Crezul** (Simbolul de credință niceo-constantinopolitan)¹¹²⁵.

Totodată, există anumite prevederi care reglementează ce persoane nu pot fi nași. În șirul acestor persoane se înscriu: eterodocșii, necreștinii sau necredincioșii; cei care duc o viață imorală (cei necununăți, cei care nu se împărtășesc sau cei opriți de la Împărtășanie); monahii, pentru că ei, trăind în comunitățile monahale, nu pot să se îngrijească de fini; părinții celui ce se botează. Botezarea propriului copil putea servi drept motiv de divorț, deoarece soții deveneau frați spirituali: „care-ș va

¹¹²¹ *Molitfelnic*, Chișinău, 1820.

¹¹²² *Surete*, vol.VII, p. CCI-CCII.

¹¹²³ *MEF*, vol.VIII, p.90, nr.58.

¹¹²⁴ *Ibidem*.

¹¹²⁵ Simbolul Credinței: „Cred într-unul Dumnezeu, Tatăl Atotțiitorul, Făcătorul cerului și al pământului, văzutele tuturor și nevăzutele. Și într-unul Domn Iisus Hristos, Fiul lui Dumnezeu, Unul-Născut, Care din Tatăl S-a născut mai înainte de toți vecii; Lumină din Lumină, Dumnezeu adevărat din Dumnezeu adevărat; născut, nu făcut; Cel de o ființă cu Tatăl, prin Care toate s-au făcut. Care, pentru noi oamenii și pentru a noastră mântuire, S-a pogorât din ceruri și S-a întrupat de la Duhul Sfânt și din Fecioara Maria, și S-a făcut om; și S-a răstignit pentru noi în zilele lui Ponțiu Pilat și a pățimit și S-a îngropat: și a înviat a treia zi, după Scripturi; și S-a înălțat la ceruri și șade de-a dreapta Tatălui; și iarăși va să vină cu slavă, să judece viii și morții, a Cărui împărăție nu va avea sfârșit. Și într-unul Duhul Sfânt, Domnul de viață Făcătorul, Care din Tatăl purcede, Cel ce, împreună cu Tatăl și cu Fiul, este închinat și slăvit, Care a grăit prin proroci. Într-ună, sfântă, sobornicească și apostolească Biserică. Mărturisesc un botez, spre iertarea păcatelor. Aștept învierea morților și viața veacului ce va să fie. Amin”.

boteza pre fiu-său, acela să desparte de fămeae-și, căci că o au făcut sora sufletească”¹¹²⁶. Ținerea la botez a propriului copil, reieșind din cele expuse mai sus, conform canoanelor religioase, mentalității societății și obiceiurilor în sec. al XVII-lea – înc. sec. al XIX-lea se încadra în motivele religioase de divorț¹¹²⁷.

În cadrul acestor relații spirituale, între nași și fini și între cumetri, se instituie un anumit câmp de relații juridico-morale, exprimate prin drepturi și obligații rânduite de obiceiul pământului și dreptul canonic, iar respectarea acestor îndatoriri reciproce era urmărită prin sistemul de norme ale comunității¹¹²⁸. Prin sublinierea stabilirii relației de rudenie în baza a două dintre cele mai mari Taine bisericești Creștine (Taina Botezului și/sau Taina Nunții) se accentua rolul nașilor - „cea de mediator între sacru și divinitate, între fini și comunitatea locală, de răspunzător pentru fini în fața lui Dumnezeu și de inițiator al finilor, atât sacral, cât și social”¹¹²⁹, într-un spațiu fixat și într-o perioadă determinate de timp. În legătură cu cele expuse mai sus, constatăm că nașul (corespondentul feminin fiind nașă/nănașă, cu toate atribuțiile respective¹¹³⁰) avea anumite obligații:

1. *Nașul de botez* avea datoria de a acorda finului susținere moral-spirituală, trebuia să aibă grijă de educația moral-religioasă a finului și să-l învețe la vremea cuvenită adevărurile credinței creștine¹¹³¹. Nașul avea/are funcția principală de a fi un părinte spiritual, un garant, un martor. Astfel, Sfântul Ioan Gură de Aur preciza că „obișnuim să-i numim pe unii ca aceștia (nașii-A.F.) *părinți duhovnicești*, ca ei să afle din însăși realitatea faptelor de câtă dragoste părintească trebuie să dea dovadă în învățătura duhovnicească ce o dau (fiilor duhovnicești, adică finilor lor). Căci, dacă este bine să îndrumăm spre râvnirea virtuții pe cei care nu ne-au fost încredințați, cu atât mai mult datori suntem să ne împlinim sarcina față de cel pe care l-am primit ca fiu duhovnicesc. Învățați și voi, nașilor, că dacă veți fi delăsători, nu mică va fi primejdia”¹¹³². Din punctul de vedere al Bisericii Ortodoxe, „ei (nașii-n.n.) sunt garanți ai celui ce se botează, asumându-și făgăduința solemnă că pruncul (finul sau fina de botez) va fi crescut și educat ca un adevărat creștin și că va fi un bun credincios al Bisericii care este Trupul lui Hristos”¹¹³³. În calitate de garant al credinței, în special la copii, dar și la adulți

¹¹²⁶ ÎL, gl. 199, p.169. gl. 201. *Pentru în ce chip se numără sau se socotesc nașterile și spirituale*, p. 211-212.

¹¹²⁷ Vintilă-Ghițulescu, C. Familie și societate în Țara Românească (secolul al XVII-lea). În: *Studii și materiale de istorie medie*, XX, 2002, p.110-113.

¹¹²⁸ *Ibidem*, p.94

¹¹²⁹ Ciobănel, Alina Ioana *Înrudire și identitate*. București, Editura Enciclopedică, 2002, p. 84.

¹¹³⁰ Scurtu, V.*Op.cit.*, p.244

¹¹³¹ *Slujba Botezului...*

¹¹³² *Cateheze baptismale*. Sibiu, 2003, p. 51.

¹¹³³ *Slujba Botezului...*

înceștinați, nașii stopau încercările părinților de a-i converti finul la o altă confesiune¹¹³⁴. Totodată, blestemul nașului era considerat a fi unul mai de temut decât cel părintesc¹¹³⁵.

2. O altă obligație de bază a nașului de botez era susținerea, întreținerea și educația finului în cazul decesului părinților. Astfel se întâmplă în cazul lui Constantin Cantemir. După moartea părinților, nașul de botez, iuzbașa Nichifor, și soția lui Păuta și-au asumat responsabilitatea de a-l întreține¹¹³⁶. Șt. S. Gorovei susține că Constantin Cantemir a rămas orfan la 15 ani¹¹³⁷. Totuși, contemporanii epocii constată că instruirea acestuia lăsa de droit, căci „carte nu știe, ce numai iscălitura învățasă de o face”¹¹³⁸. Alexandra spătăreasa, văduva lui Gligorașco Spătarul, a avut grijă de fina de botez Paraschiva: „am luat pe nepoată-me Paraschiva, fiica surorii me (le) Catrinii de am crescut-o și om botezat-o”, fapt menționat la 15 decembrie 1701¹¹³⁹. La fel se întâmplă și în cazul Mariei și Măriuței, pe care le-a botezat, le-a înfiat, „li au crescut pără li au și măritat” Constantin Șicariul, care le-a lăsat prin diata din 11 ianuarie 1800 avere: Mariei - „două dughene de alături, patru boi și patru vaci”, iar Măriuței „1 dugheană și o vacă”¹¹⁴⁰.

3. Nașul de botez avea datoria de a acorda finului și sprijin material (daruri, bani etc.)¹¹⁴¹. Darurile erau oferite în dependență de condiția socială și starea financiară a nașilor. Acestea puteau fi: avere imobilă (moșii, jumătate de sate, mori etc.), animale etc. și puteau fi oferite atât imediat după Botez, cât și pe parcursul vieții.

După cum am remarcat mai sus, darurile puteau fi oferite *imediat după Botez*. Astfel, Nichifor iuzbașa și soția lui dăruiesc „fiului de botez” Constantin Cantemir jumătate din satul Buburuzi (Ivănești) din ținutul Fălciu. Constantin Rezachevici subliniază că darul a fost făcut anume „cu prilejul botezului”¹¹⁴². Așa se întâmplă și la 10 februarie 1636, când Vasile Banu, fost vornic, dăruiește finului său Ion, fiul Lupului, vornicul cel mare al Țării de Jos „o prisacă cu douaodzeci de matce, ce iaste în hotarul Căcăceștilor...ca să-i fie de la noi dumisale pomană și ocină neclătită nice dănăoar(ă)”¹¹⁴³. Documentul este important și din alte două puncte de vedere. În primul rând, este menționată *masa de sărbătoare organizată îndată după săvârșirea Sfintei Taine*: „Acest dar l-am dăruit dinnaintea

¹¹³⁴ Goody, J. *Familia europeană. O încercare de antropologie istorică*. Iași, 2009, p.44.

¹¹³⁵ *Slujba Botezului...*

¹¹³⁶ Țvirunc, V. *Viața și destinul lui Dimitrie Cantemir*. București, 2015, p.47.

¹¹³⁷ Gorovei, Șt. S. *Cantemireștii. Eseu genealogic*. În: *Dinastia Cantemireștilor. Secolele XVII-XVIII*. Coord. și red. șt., acad. Andrei Eșanu, Chișinău: Știința, 2008, p.20.

¹¹³⁸ Neculce, Ion. *Op.cit.*, p.314.

¹¹³⁹ *Studii*, vol.XI, p.281, nr.40.

¹¹⁴⁰ *Documente bărlădene*, vol.II. *Actele de proprietate ale Casei Obștiei târgului Bârlad*. Bârlad, 1912,p.130, nr.CIV.

¹¹⁴¹ *Istoria dreptului românesc*, Vol. I. Editura Academiei Republicii Socialiste România, 1980, p. 501.

¹¹⁴² C. Rezachevici. *Constantin Cantemir (1627-1693). O viață neobișnuită- de la Silișteni la scaunul Moldovei*. În: *Dinastia Cantemireștilor*, p.51.

¹¹⁴³ *Studii*, vol.VI, p.77-78, nr.23.

mulți boiari mari, carii s-au tămplat la cinstita masa dumisal(e) Vornicului în târg în Iași”. În al doilea rând, este important pentru utilizarea *formulării oferirii darului*, care practic s-a păstrat până în prezent: „Noi i-am dăruit dumisale dintru prilejul nostrum puțin, iar D(u)mn(e)dzeu să-i dăruiască dumisal(e) dintr-unul să se facă o mie”¹¹⁴⁴.

Un act de schimb din 14 mai 1735 remarcă *obiceiul de a dăruii finului botezat o vacă cu sau fără vițel*: „Gligorie Vintilă împreună cu soțul meu cu Buluță fata Ursului di(n) Deleni, di nime(ni) siliț(i) nici asupriț(i) ci di a no(a)stră bună voie tâmplându-să de-am botezat un copil a lui Ștefan Par de Oțileni, *niavând vacă să-i dau pomană* am vrut să-i dau o livadă de pomi din Deleni”. Însă răzeșii s-au împotrivit, motivând că Ștefan Par n-are moșii. Astfel nașul a fost nevoit să scimbe livada de pomi pe vacă cu vițel cu cineva dintre răzeși, anume preotul Mihăilă și preoteasa Irina, ca să poată oferi darul finului¹¹⁴⁵. Același obicei, de *a dăruii finului botezat o vacă cu vițel*, l-am identificat și dintr-o adresare către domnitor, însoțită de o cercetare din 3 aprilie 1796, prin care Neculai Cuza, ginerele lui Vasile Adam, învinuiește pe finul acestuia din urmă, Nicolae Bădros, precum că a luat prin vicleșug o jumătate de bătrân din moșia Deleni, ținutul Fălciu. În contextul cercetării cazului, bătrânii din Deleni au mărturisit că Vasile Adam *a dat „o vacă cu vițel, dar când l-au botezat, iar nu moșie”*¹¹⁴⁶.

De cele mai dese ori documentele atestă în calitate de dar făcut de naș finului o parte de moșie sau moșie întreagă. La 29 octombrie 1668, Maria, fiica lui Onciul Iurașcovici, văduva lui Eremie Cârçu, dăruiește a patra parte din moșia Iurcăuți nepotului său Dumitrașcu Nacul și fiului lui Iliăș „fiindu-i fini de botez”¹¹⁴⁷. Partenie, feciorul lui Grigorie Benii, nepotul lui Avram Matei din Bălcășești, dăruiește la 18 octombrie 1670 partea sa de moșie din Bălcășești, pe apa Răutului „din vatra satului ce să va alege și din câmpu și din rădiul cu loc de prisacă și cu vișini ce sânt în prisacă și cu apa Răutului și cu tot venitul ce să va alege parte me din a cince parte a patra parti” finei sale Iftimia, „o cucoană a lui Miron” , „precum am botezat”¹¹⁴⁸.

Dumitrașco Cantacuzino, domnul Țării Moldovei, care l-a botezat pe Dimitrie Cantemir și care, în opinia lui Dimitrie Cantemir, i-a dat și numele în cinstea sa, îl înzestreață pe fin cu o moșie: „îi zice Dimitrie după numele lui și îi dăruiește din satele domniei o întinsă moșie, zisă Valea Ilii”¹¹⁴⁹.

¹¹⁴⁴ *Ibidem*.

¹¹⁴⁵ *Documente hușene*, vol.II, nr.51, p.88.

¹¹⁴⁶ *Surete*, vol.VII, p.227, nr. CLXXXVIII

¹¹⁴⁷ *Documente bucovinene*, vol. V (1745-1760), p.39-40, nr.29.

¹¹⁴⁸ *Documente Orhei*, p.128, nr.125.

¹¹⁴⁹ Cantemir, Dimitrie. *Viața lui Constantin Cantemir*, p.22.

La 20 iunie 1678, Nacul Isăcescul, fost staroste, împreună cu soția Ileana dăruiește finului Sandul, feciorul lui Ion vătavul, o parte de moșie din Lehăceni din jumătatea de sus a satului, $\frac{1}{4}$ din $\frac{1}{4}$, pe care au cumpărat-o de la Dumitru Lehacinschi și soția acestuia¹¹⁵⁰. În documentul din 15 septembrie 1698 sus-numitul Sandu menționează că nănașul lui Nacul Isăcescul a cumpărat partea de la Gheorghe, feciorul lui Lehacinschi¹¹⁵¹.

Uneori dania concretiza că este făcută *să fie pomană finului*. Astfel, la 5 ianuarie 1694, printr-un zapis de danie comisul Ștefan Cerchez cu soția Anița dau danie partea lor din Berești, Covurlui, finei de botez Maria, fiica lui Vasile Costachi, mare vornic, și a Catrinei „să-i fie pomană”¹¹⁵². O parte de moșie făcută danie unei fine a fost pomenită într-un act de vânzare din 20 aprilie 1704, în care Arhirie din Lungeni vinde partea lui din Lungeni, remarcând că o parte i-a revenit de la unchiul său, însă „au dat unchiul meu o parte unii fine de botezu, dar apoi n-au trait ace fin(ă) și au rămas moșie”¹¹⁵³. La 20 martie 1768, Ioanichie, episcopul de Roman, face zapis de danie pentru satul Frenciugii finei sale de botez Casandra, soția lui Alex. Râșcanu, paharnic¹¹⁵⁴.

În documente am identificat un singur caz de dăruire de rob: Panhilioae îi dă Nastasiei „c-au botezat-o” un țigan Stoica vezeliu¹¹⁵⁵.

Printre darurile oferite finilor de botez se numără și locuri de casă, precum se remarcă în contextul unei judecăți din 1781 între Catargioae, văduva lui Ion Catargiu, fost mare stolnic, și cumnatul său Costin Catargiu, fost mare spătar, printre alte puncte de conflict fiind și un loc de casă din Iași, pe care Costin Catargiu arată că îl are „danie de la nașul dmsale care l-au botezat”¹¹⁵⁶.

La fel, nașul putea dărui o prisacă sau un loc de prisacă. Astfel, Vasilie Banul, nașul lui Ion, fiul lui Vasile Lupu, i-a dăruit finului o prisacă¹¹⁵⁷. La 20 ianuarie 1639 Vasile Fulge dă un loc de prisacă finului său de botez Chiriac „când l-am tunsu în sat la Lăzăreni”¹¹⁵⁸. Acest document este important și prin faptul că remarcă *obiceiul tăierii moșului*.

Anumite daruri se ofereau și pe parcursul vieții cu diferite ocazii. Printre aceste ocazii se numără nunta finului, menționată într-un caz conflictual iscat între Vasile Crăcălia, mazil, și Mihalachi Sturza, ginerele lui Vaarlam Ursachi, la 21 februarie 1756. Vasile Crăcălia susținea că nașul de botez

¹¹⁵⁰ *Documente bucovinene*, vol.IV (1720-1745), p.5; *Documente bucovinene*, vol. V, p.68, nr.55.

¹¹⁵¹ *Documente bucovinene*, vol.V, p.97-98, nr.76.

¹¹⁵² *Ispisoace*, vol. IV, p.2 (1692-1694). Iași, 1915, p.17-18, nr.10.

¹¹⁵³ *Surete*, vol.VII, p.205, nr. CLI.

¹¹⁵⁴ *Vezi Surete*, vol. XXV.

¹¹⁵⁵ Izvod de țigani din 7222 a lui Ion Paladi, fost mare vornic. În: *Documente bărlădene*, vol. III. Acte de proprietate de ale moșiilor Pălădești. Bârlad, 1915, p.331.

¹¹⁵⁶ *Surete*, vol.IX. Documente basarabene. Iași, 1914, p.305.

¹¹⁵⁷ *Studii*, vol.VI, p.77-78.

¹¹⁵⁸ *DRH*, vol.XXV, nr.13.

al fiicei sale, căpitanul Manoli Zamfir „la nunta ei, i-a dăruit, fiindu-i fină, partea din moșie Rohozia, ținutul Cernăuți”¹¹⁵⁹.

Darurile puteau fi oferite și în semn de mulțumire. Astfel Ileana, văduva logofătului Nicolae Costin, dăruiește finului său Cârste vornicul o jumătate de satul Mateuți, ținutul Soroca „ca să-i fie de la noi dreaptă ocină și moșie în veaci”¹¹⁶⁰.

Obligațiile finilor de botez se asemănau cu cele ale finilor de Cununie. De sprijin din partea finului Costăș Turcul, fost mare medelnicer, s-a bucurat Miron Costin, fiul căruia Nicolae Costin îl răsplătește prin dăruirea la 22 iulie 1705 părțile lui din satul Boianciuc, ținutul Cernăuți, cu motivația „făcându-ne mult bine, împrumutând bani părinților mei”¹¹⁶¹. La fel de sprijinul finului Cârstea vornicul a beneficiat Ileana logofetiasa, soția lui Nicolae Costin, care la 15 martie 1717 scrie: „prădându-mă tătarați la vremea mea de nevoie, nimeni din neamul meu nu m-au agiutorit, iar numai dumnealui m-au căutat și m-au agiutorit”¹¹⁶².

În unele cazuri, după cum reiese din documentul de vânzare din 20 ianuarie 1677, finul putea pretinde la averea vândută de naș alături de rudele sangvine, sau alături de feciorii de suflet, alții nu. Astfel, Gahița Păscăloaie, „stărăstoai de neguțtori” din Iași, vinde ocina ei și o dugheană, venitul chiriei căreia îl va păstra tot ea pe parcursul vieții, lui Pătrașco negustorul, remarcând, că n-au voie să pretindă la ele „...nepoți de ai noștri, sau *hini*, sau feciori ai noștri de suflet”¹¹⁶³.

Nu întotdeauna nașul/nașa era mulțumit de acțiunile și faptele finului. Un conflict cu un fin este semnalat în diata Mariei Căpșoaei, văduva lui Ștefan Capșa, din 28 iulie 1793, care menționează că vistiernicul Iordachi Cantacuzino „s-au botezat dumisali de cătră noi (de către soțul ei)”, fiindu-i date „cele ce bine știe dumnealui”. Rămânând însă epitrop după moartea soțului nu s-a isprăvit, astfel că Maria s-a „săturat de epitropie dumisali, - că într-atâta ani ș-au fost epitrop dumisale, că toate s-au prăpăditu”¹¹⁶⁴.

Nerespectarea obligațiilor de fin nu era bine privită în societate și era dur sancționată de către comunitatea tradițională. Un astfel de caz este descris de către Miron Costin cu referire la așteptările lui Coste Băcioc de la finul său Toader brănișterul: „au năzuitu la un hin al său, anume Toader brănișterul... Și cu multă rugămente și giuruită cătră hinul său s-au oploșit în vicleană făgăduința lui”.

¹¹⁵⁹ *Documente bucovinene*, vol.III, p.138, nr.73. procesul a fost câștigat de Sturza, deoarece Crăcălie n-avea dovadă în scris, doar verbală.

¹¹⁶⁰ *MEF*, vol. VIII, p.36

¹¹⁶¹ *Documente bucovinene*, vol.V, p.130, nr.103.

¹¹⁶² *MEF*, vol. VIII, nr.18, p.36.

¹¹⁶³ *Studii*, V, p.90, nr. 64.

¹¹⁶⁴ *Studii*, VI, p.66-67, nr.1.1

căci finul l-a trădat, l-a vândut turcilor: „Apoi, a doua zi, l-au legat hinul, și legat l-au dus la Schinder pașea”¹¹⁶⁵. În opinia contemporanilor o astfel de faptă urma să fie pedepsită de către Dumnezeu: „O, să nu-l ierte Dumnezeu pe un hin ca acela”¹¹⁶⁶.

Relațiile care se stabileau între nași și fini erau foarte puternice. Nicolae Costin dăruiește la 22 iulie 1705 părțile lui din satul Boianciuc, ținutul Cernăuți, lui Costăș Turcul, fost mare medelnicer, „fiind ruda noastră, botezându-l părinții miei”¹¹⁶⁷. Mai mult, finul feciorului/fiicei era considerat finul părințior. Astfel, într-un zapis de danie din 12 decembrie 1763 Sandu Furculiță, căpitan, cu soția Safta și fiul Manoli dăruiesc finului răposatului lor fecior Miron paharnicul - Miron, feciorul preotului Epati din Ciohoreni, partea lor din bătrânul lui Cabac din Chiperceni, motivând astfel: „di pomană finului nostru lui Miron, fiu preotului Epate din Ciohoreni, carile acel copil l-au botezat fiul nostru Miron paharnic...pentru sufletul nănașu-său și pentru sufletele noastre a bătrânilor”, iar cumătrul fiului lor devenea cumătru lor: „preutul Epate, cumătru nostru”¹¹⁶⁸.

Între *cumetri* se instituiau, la fel, anumite obligații. Cumetri trebuiau: a) *să se roage pentru sănătatea cumetrilor*. Astfel, în zapisul de danie din 12 decembrie 1763, menționat mai sus, se sublinia: „Însă preutul Epati, cumătru nostru (preot din Ciohoreni-n.n.), cât a trăi să aibă a ne pomeni la Sfânta liturghii”¹¹⁶⁹; și b) *să-și ofere sprijin*. La 9 mai 1680, Ursul Murguleț, starostele de Trotuș, dă o parte din Stănești „cumătrului Toader de Măgarești, cu marea tăria”¹¹⁷⁰. Această danie este întărită la 17 octombrie 1668 de Iliăș Alexandru voievod, „cum Dumitrașco Prăjescul au botezat o cucoană a lui Gavril Tăbârță”¹¹⁷¹. La 20 martie 1668, Dumitrașco Prăjescu face zapis de danie cumătrului său Gavril Tăbârță jumătate de sat de Războieni, ținutul Neamț, cu vecini, pentru că i-a botezat o copilă și „i-am datu poman”¹¹⁷². Tot danie cumătrului face și Todosca stolniceasa, fiica lui Gheorghe Zore și Anghelinei, dăruindu-i un loc în satul Crăciunești „cumătru-mieu Zotei sulgiariul și fiicăi dumisali”¹¹⁷³. Cumetrii se ajutau și financiar, împrumutându-și bani. Așa se întâmplă la 20 noiembrie 1745, când se menționează despre datoria de 103 lei a lui Dumitrașco Gherghel față de Ion Iamandi: „Peciul lui Ion Iamandi 103 lei mi-au fost dator cumătru Dumitrașco Gherghel”¹¹⁷⁴.

¹¹⁶⁵ Costin, Miron. *Letopisețul Țării Moldovei de la Aron vodă încoace*, p.157 .

¹¹⁶⁶ *Ibidem*.

¹¹⁶⁷ *Documente bucovinene*, vol.V, p.130, nr.103.

¹¹⁶⁸ *Documente Orhei*, p.253-254, nr.241.

¹¹⁶⁹ *Ibidem*.

¹¹⁷⁰ *Studii*, vol.VII, p.297, nr.49.

¹¹⁷¹ *Ispisoace*, vol.III, p.2.

¹¹⁷² *Ibidem*.

¹¹⁷³ *Surete*, vol.XXII (documente slavo-române între 1412-1722). Iași, 1929, p.23-24, nr.25

¹¹⁷⁴ *Surete*, vol.XIV. Șendriceni (Dorohoi). Huși, 1925, p.53, nr. XLVI.

4. 2. 2. *Instituția căsătoriei și rudenția spirituală stabilită prin instituția nașilor de Cununie*¹¹⁷⁵

Relația de *rudenie spirituală* prin *Nășia din Cununie* se stabilește prin săvârșirea actului ritualic *Încununarea* (Cununia)¹¹⁷⁶. Nășia din Cununie în Țara Moldovei în sec. al XVII-lea - începutul sec. al XIX-lea este remarcată în mai multe documente^{1177,1178}, iar practica nășiei este menționată printr-o expresie standard: „*au cununat*”.

Termenul *nănaș* este menționat la 13 martie 1658 în contextul unei danii¹¹⁷⁹, apoi la 13 iunie 1702, când Neacșu și soția lui Despa pomenesc „dughenile dum(nealui) nănașului Cârștii vornicului” și-i vând acestuia un loc de dughiană¹¹⁸⁰. Expresia „*nănaș de botez și de cununie*” este menționată la 5 iunie 1679 în contextul unei danii de moșie din Trebujeni, de pe Răut, în această calitate fiind remarcat Andrei Mihuleț, fost pârcălab de Orhei¹¹⁸¹.

În sursele perioadei cercetate destul de rar este pomenită *nașa de cununie*, fiind identificate doar câteva cazuri de pomenire a acestei rudeni suflatești: în primul caz, datat cu iulie 1776, se utilizează termenul *nuna*, fiind vorba despre nașa de cununie a fiicei vornicului Toader Canta¹¹⁸². Termenul *nănașă* este pomenit după 18 august 1668, când se amintește despre o „danie cocoanei lor, Anghelușei < de la *nănașea ei* (sublinierea noastră – A.F.) Grozava Ghiorghias(ă)>”¹¹⁸³. Acest termen este amintit și în contextul unei vânzări din Iași din 1 iulie 1794, când Dumitru blănar vinde lui Nicola Mila Matheu Popov dughenile sale de pe Ulița Hagioaei și un pogon de vie la Costești, ținutul Roman, menționând că pogonul de vie „au fostu zestre a *nănașii* (sublinierea noastră- A.F.)”¹¹⁸⁴.

¹¹⁷⁵ A se vedea Felea, A. *Rudenția spirituală din nășia de cununie în Țara Moldovei (sec. XVII – înc. sec. al XIX-lea)*. În *In honorem academician Andrei Eșanu*, coord.: Gheorghe Cojocaru, Igor Cereteu, Chișinău, 2018, p.237-252.

¹¹⁷⁶ Ieromonah dr. Petru Pruteanu susține: „Slujba Cununiei, avem în vedere ritul sau slujba actuală de binecuvântare a mirilor, prin punerea unor cununi speciale, la începutul însoțirii lor pentru întreaga viață. Această slujbă are o istorie mai nouă și nu reprezintă actul primar de binecuvântare a nunții între creștini. Deci, este impropriu și oarecum greșit să folosim expresia „Taina Cununiei”, pentru că „Taina” nu se reduce la actul liturgic al încununării mirilor, și nici această încununare nu exprimă plinătatea Tainei Nunții, ci este doar o binecuvântare de început a ei, Taina însăși dăinuind și mai departe” Ieromonah dr. Pruteanu, Petru. *Studiu istorico-liturgic asupra Slujbei Cununiei*. Ed. II, 2014, pe www.teologie.net/

¹¹⁷⁷ *Studii*, Vol. VI, p. 44, în notă.

¹¹⁷⁸ *Documente bărlădene*, vol. III. Acte de proprietate ale moșiilor Pălădești însoțite e o condicuță și un catastih cu un hrisov cu facsimil și patru hărți de preotul Ioan Antonovici, Bârlad, 1915, p. 180.

¹¹⁷⁹ *Documente privitoare la istoria orașului Iași*, vol. I. Acte interne (1408-1660), ed. de Ioan Caproșu și Petronel Zahariuc. Iași, 1999, nr.442, p.501.

¹¹⁸⁰ *Documente privitoare la istoria orașului Iași*, vol. III. Acte interne (1691-1725), ed. de Ioan Caproșu. Iași, 2000, nr.199, p.168.

¹¹⁸¹ *Documente privitoare la târgul și ținutul Orhei*, publ. de A. Sava. București, 1944, nr. 146, p. 146.

¹¹⁸² *Ibidem*, p. 115.

¹¹⁸³ *Documente privitoare la istoria orașului Iași*, vol. II. Acte interne (1661-1690), ed. de Ioan Caproșu. Iași, 2000, nr.205, p.180. Însă în acest caz am stabilit cu exactitate că se vorbește despre nașa de botez. A se vedea și nr.203, p.178.

¹¹⁸⁴ *Documente privitoare la istoria orașului Iași*. Vol. IX. Acte interne (1791-1795), editate de Ioan Caproșu. Iași, 2004, nr.271, p.260.

Însăși *instituția nașilor de cununie*, după cum susține Ieromonah dr. Petru Pruteanu, provine de la vechiul obicei de a alege niște „martori de onoare” (de obicei din partea mirelui, fapt care pentru Țara Moldovei remarcă descendența patrilineară, iar în cazul păstrării nașului de botez al bărbatului la cununie și cea virilocală specific societății românești¹¹⁸⁵) care să-i ajute pe tineri în viață, alături de părinții lor trupești și duhovnicești¹¹⁸⁶. C. Vintilă-Ghițulescu, vorbind despre Țara Românească, susține că numai nașul „poate să-l dezlege pe fin de respectarea obiceiului și doar cu acordul său poate lua alt naș”¹¹⁸⁷. Cu referire la Țara Moldovei, deși este atestată menținerea acestei tradiții, totuși ea nu era strict respectată, însă este binecunoscut faptul că Mitropolitul Țării Românești Antim Ivireanu a intervenit cu explicația că nu este obligatoriu a păstra nașul de botez al bărbatului la cununie¹¹⁸⁸.

Tradițional, în Țara Moldovei nașii se bucurau de o stimă deosebită. Astfel, Ioan Kemeny, descriind *Încununarea Mariei Lupu* cu Ianusz Radziwiłł, menționa: „Voievodul (Vasile Lupu- A.F.) mă rugase cu stăruință să îngădui ca mitropolitul să stea cu un loc înaintea mea, motivându-și rugămintea cu cuvintele că după cum și la noi se obișnuiește să se arate nașilor o deosebită cinstită, și la ei sânt ținuți în mare cinste cei care cunună”¹¹⁸⁹.

Printre condițiile canonice obligatorii ale nunții creștine ortodoxe este și faptul că mirii, părinții și nașii trebuie să fie toți ortodocși, iar nu de altă religie. Simeon, Arhiepiscopul Tesalonicului, în *Învățătură despre Nuntă*, în capitolul 180 scrie: „Se cuvine a ști că nunții ca primitori ai curățeniei și ai unirii, fiind părinți și învățători ai unirii într-un gând și ai însoțirii trebuie să fie ortodocși și iubitori de Dumnezeu”¹¹⁹⁰. Biserica recomandă ca „mirii să-și aleagă ca nași o familie de buni creștini ortodocși, mai mari ca vârstă decât ei, care ar putea să-i ajute pe tinerii căsătoriți nu doar în problemele lor materiale, ci în primul rând cele duhovnicești și familiale, fără să se substituie în felul acesta duhovnicului”¹¹⁹¹. Nașii de cununie trebuie să locuiască cât mai aproape de finii pe care îi cunună, ca să-i poată mai bine supraveghea duhovnicește. Nu pot fi nași de cununie „cei necununați, cei divorțați, cei de altă religie, cei necredincioși și răi, cei desfrânați și cei ce nu vin regulat la biserică în zilele de duminici și sărbători”¹¹⁹².

¹¹⁸⁵ Mai detaliat a se vedea la Constantinescu, N. *Op.cit.*, p.89.

¹¹⁸⁶ Ieromonah dr. Pruteanu, Petru *Studiu*, p.16.

¹¹⁸⁷ Vintilă-Ghițulescu, C. *În șalvari*, p.187.

¹¹⁸⁸ Ivireanu, A. *Opere*, p.342.

¹¹⁸⁹ Kemény, Ioan. *Memorii*, în *CSȚR*, vol. V, p. 134-135.

¹¹⁹⁰ *Scurtă învățătură despre Nuntă* de la Simeon, Arhiepiscopul Tesalonicului, apud Evdochimov, P. *Taina iubirii. Sfințenia iubirii conjugale în lumina tradiției ortodoxe*. Traducere de Gabriela Moldoveanu. Editura Sofia, 2016, p.117.

¹¹⁹¹ Ieromonah dr. Pruteanu, Petru. *Studiu*, p. 17.

¹¹⁹² *Învățătură de credință creștină ortodoxă*.

Procesul de prindere a nașilor de cununie este descris de Elena D. O. Sevastos. Rudele mirilor vin cu colaci la presupușii nași de cununie și în cazul când „gazda primește colacii și mulțumindu-le îi cinstește, zicându-le: bucuros, bucuros, semn că se prind nuni mari”; iar dacă nu se prind de nuni, „după ce i-a cinstit, își fac gospodarii treabă pe afară și-apoi nevasta se duce la ladă de scoate [...] un galben sau doi, ca să le acopere cheltuielile, îi semn că nu primește și trebuie să-și caute alt nun. Dar una ca asta se întâmplă foarte rar, căci una din datoriile fiecărui creștin e să facă casă și să creștinească pe cei ce vin cu rugămintele la dânsul”¹¹⁹³. Comunitatea tradițională privea negativ refuzul de a „onora invitația cununării tinerilor, fără careva motive serioase”¹¹⁹⁴.

Bazându-se pe cercetările europene¹¹⁹⁵, Violeta Barbu susține că „tradiția antropologică a analizei nașiei și a cumetriei... indică două modele de înrudire spirituală: unul intensiv, când nașii sunt aleși din rudenția apropiată, și unul extensiv, când această alegere devine un instrument de extindere a relațiilor sociale în afara grupului familial”¹¹⁹⁶. Deși condiția canonică principală era doar că nașul de cununie să fie un bun creștin, totuși considerăm că în perioada sec. al XVII-lea — începutul sec. al XIX-lea pentru Țara Moldovei un mare rol, ca și în cazul nașilor de botez, îl aveau interesele economice/financiare/morale combinate, în cazul elitelor, cu interesele politice. Totodată, nu susținem opinia V. Barbu¹¹⁹⁷ că nași de cununie pot fi doar nașii de botez ai unuia dintre miri sau înalți prelați, dar prin cercetarea noastră vom demonstra că erau și alte persoane.

În perioada cercetată, pentru Țara Moldovei constatăm că nași de cununie au fost aleși: *I) Rude spirituale* - nașii de botez. Tradiția ca nașa/nașul de botez să fie păstrată și în calitate de nașă/naș de cununie își trage originea din Bizanț¹¹⁹⁸. Pentru Țara Moldovei în sec. XVII— începutul sec. al XIX-lea se constată cazuri când avea loc împletirea rolurilor de nașă/naș de cununie cu cea de nașă/naș de botez: „Cârma toată a acestei mici ceremonii (cumătria) o are viitoarea nănașă, cumătra lehuzei, care, de obicei, este nuna cea mare”¹¹⁹⁹, și invers. Acest fapt este remarcat la 20 martie 1677 de către Donosie, feciorul lui Dumitrașco Portărescu din Trebujeni, nepotul Irimiii medelnicerul, strănepotul Golăi logofătul, care menționează că nașul său de botez „fiindu-mi dumnealui Andrei pârcălabul de Orhei (Mihuleț – A.F.) mii părinte”¹²⁰⁰, remarcând rolul de părinte duhovnicesc pentru familie, deoarece „dumnealui m-au botezat și m-au cununat și multu folos am avut de dumealui”. Donosie îi

¹¹⁹³ Sevastos, Elena D. O. *Op.cit.*, p. 176.

¹¹⁹⁴ Cojocaru, Ludmila. *Op.cit.*

¹¹⁹⁵ Fine, Agnes. *Parrains, marraines. La parenté spirituelle en Europe*, Paris, 1994.

¹¹⁹⁶ Barbu, V. *Ordo amoris*, p.162.

¹¹⁹⁷ *Ibidem*, p.165.

¹¹⁹⁸ Szekely, M. M. *Op.cit.*, p. 105.

¹¹⁹⁹ Lambrior, A. Obiceiuri și credințe la români: cumătriile. În: *Convorbiri literare*, 1975, IX, p. 3.

¹²⁰⁰ *Documente privitoare la târgul și ținutul Orhei*, nr. 139, p. 138-139.

dăruiește părți de baștină și cumpărături în moșia Trebujeni¹²⁰¹. În acest context este binevenită precizarea Sfântului Ioan Gură de Aur, că „obișnuim să-i numim pe unii ca aceștia (nașii – A.F.) *părinți duhovnicești*, ca ei să afle din însăși realitatea faptelor de câtă dragoste părintească trebuie să dea dovadă în învățătura duhovnicească ce o dau (fiilor duhovnicești, adică finilor lor). Căci, dacă este bine să îndrumăm spre râvnirea virtuții pe cei care nu ne-au fost încredințați, cu atât mai mult datori suntem să ne împlinim sarcina față de cel pe care l-am primit ca fiu duhovnicesc. Învățați și voi, nașilor, că dacă veți fi delăsători, nu mică va fi primejdia”¹²⁰². În același document se subliniază că „au cununat părinții dumneasale (părinții lui Andrei, pârăcalabul de Orhei-n.n.) pe părinții mei”. Deci, este vorba și de o tradiție în comunitate, când fiul nașului botează și/sau cunună fiul finului părinților. La 5 iunie 1679, Andrei Mihuleț, fost pârăcalab de Orhei, dăruiește mănăstirii Golia părțile de moșie din Trebujeni, de pe Răut, primite de la Donosie, feciorul lui Dumitrașco Portărescu din Trebujeni, menționând: „... fiindu-i eu *nănaș de botez și de cununie*”¹²⁰³.

Documentele de mai sus arată și faptul că prioritate în alegerea nașului de cununie se dădea nașului de botez al băiatului. La fel se întâmplă și în cazul Balașei¹²⁰⁴, fiica Mariei visterniceasa¹²⁰⁵ și a lui Ilie Cantacuzino, care s-a căsătorit în 1709 cu Ștefan, al doilea fiu al lui Constantin Brâncoveanu¹²⁰⁶. Radu Greceanu susține că nunta a avut loc în februarie, iar cununia a făcut-o nașul lui Ștefan — Constantin Cantacuzino, stolnicul¹²⁰⁷. Și în Țara Românească era această practică, de exemplu, la căsătoria domniței Smaragda cu Constantin Băleanu nănași au fost Ilinca, nașa de botez a mirelui, cu soțul ei Șerban Greceanu, mare logofăt¹²⁰⁸.

II) Rude cosangvine. Deși, de obicei, nașii de cununie în Țara Moldovei se alegeau *din afara neamului*, una dintre condițiile principale fiind statutul de autoritate al acestora în comunitate, în cazul când nașii de botez nu mai erau în viață sau nu mai puteau fi nași din varia motive, tinerii alegeau nașii de cununie din același neam: „și de nu mai găsește [mirele] *din cei ce i-s datori să-l cunune*, merge la neamuri de ale lor, la stăpânul moșiei, dacă-i boier veșnic nu un venetic, sau în sfârșit la vreun alt om, ce-i vrednic de treaba asta”. În scrisoarea vornicului Gavriliță Costache către fiul său Vasilache se conține rugămintea tatălui către fiu de a cununa o rudă apropiată: „Iubite fiului meu

¹²⁰¹ *Ibidem.*

¹²⁰² *Cateheze baptismale.* Sibiu, 2003, p. 51.

¹²⁰³ *Documente privitoare la târgul și ținutul Orhei*, nr. 146, p. 146.

¹²⁰⁴ Balașa a decedat la 23 decembrie 1711 și a fost înmormântată la Mitropolia Târgoviștei, vezi: *Inscripții din bisericile României.* Adunate, adnotate și publicate de N. Iorga. Vol. 1, București, 1905, p. 118-119.

¹²⁰⁵ Fiica lui Miron Costin.

¹²⁰⁶ *Studii*, Vol. XXI. *Cercetări și regeste* de N. Iorga, București, 1906, nr. 144, p. 44, p.80.

¹²⁰⁷ Greceanu, Radu. *Istoria domniei lui Constantin Basarab Brâncoveanu.* În: *Cronicari munteni*, vol. II. Ediție îngrijită de Mihail Gregorian, București, 1961.

¹²⁰⁸ V. Barbu, *Ordo amoris*, p.165.

Vasilache, sănătate poftescu de la milostivul Dumnedzău. Și acea bucurie a lui Pavălu să trimiț(ă) milostivului Dumnedzău, să fie de bine și de sănătate. Noi de aicea, a veni n-avem cumu, că nu ne lasă vreamea, și Vasilcăi încă i-i canu rău la obrazu; ce n-a putea veni să fie la cununie. Ce să-lu cununi tu, cu Catrina, amândoi, și iată că amu trimisu doî postave, și-i dau și partea lui de la Cozmești, care-i la mine zălogu de atâta vreame, și i-oi da și unu copilu de țiganu și o copilă de țiganu. Acestea să-i dai la cununie, și să fiți toți sănătoși”¹²⁰⁹. În cazul nășiei de cununie prin rude cosangvine se obține o combinare a relațiilor de rudenie sangvină cu cele spirituale.

III) *Persoane din afara neamului*. În prim-plan, în calitate de nași în rândul populației de rând, se situau *persoanele respectate din comunitatea mirilor*. Astfel, la sf. sec. al XVIII-lea, în satul Napadova, ținutul Soroca, s-a cununat Maxim, morar, cu Maria, fiica lui Simion, ponomar, și „naș le-(a)u fost răposat Ion Ciubotar, tot di acolo”¹²¹⁰. În 1803, în satul Zagarancea, ținutul Fălești (Iași – A.F.), s-a cununat Ileana din satul Vălcineț, ținutul Orhei, cu Stanciul Mocanul din Zagarancea, naș fiindu-le „tot den satul Zăgărancea Ion Dulhescul, careli, iarăși de șas(ă) ane să află dus peste Prut în satul Peperegul den țăn(u)tul Neamțălu”¹²¹¹. În 1806, în satul Susleni, ținutul Orhei, s-a cununat Paraschiva cu Spiridon, iar naș le-a fost „Oxinte Cogălniceanu, tot de acolo”¹²¹².

Nănașii puteau fi aleși atât din mediul social al tinerilor, cât și din alt mediu, de obicei mai superior. Astfel, nănașul și finii lui Gheorghe, băcal, și ai soției sale Mărica sunt amintiți printre martori la întocmirea daniei din martie 1658 la Iași, prin care dăruiesc Mănăstirii Drian două dugheni de lângă casa lor: „Necula băcal, nănașul nostru, și Ilie dzelariul, hinul nostru, și Chiriac Trano, finul nostru”¹²¹³.

În calitate de nași puteau fi și *persoanele respectate din altă comunitate decât cea a mirilor*.

În rândul elitelor economico-funciare și politice se observa tendința de a solicita nănași din același grup. Marii boieri, atât din Țara Moldovei, cât și din Țara Românească, invitau în calitate de nași pentru copiii săi pe domnii țării sau pe alți boieri. În prima categorie pe primul plan apar domnii țării. Dimitrie Cantemir în *Descrierea Moldovei* relatează că domnul Țării Moldovei poate fi naș de cununie pentru fiii dregătorilor sau pentru unii slujitori de la curte, iar ospățul se făcea la Curtea domnească¹²¹⁴. În legătură cu aceasta, călătorul De la Crox menționa: „Dacă mirele este dregător sau fiu de dregător, nunta se face la domn, în sala Divanului....Domnul duce pe miri <în fața altarului>,”

¹²⁰⁹ *Studii*, vol. XVI, ed. de N. Iorga, București, 1909, p.131, nr. IV.

¹²¹⁰ ANRM, F. 205, inv. 1, d. 298, f. 2-3.

¹²¹¹ ANRM, F.205, inv.1, d. 283, f. 1.

¹²¹² ANRM, F.205, inv.1, d. 306, f. 1-1^v.

¹²¹³ *Documente privitoare la istoria orașului Iași*, vol.I, nr.442, p.501.

¹²¹⁴ Cantemir, Dimitrie. *Descrierea*, p.315.

este nunul lor, le ține cununile și dă în dar caftan de brocart în valoare de două sute de scuzi”¹²¹⁵. Tradiția ca domnii țării să cunune pe descendenții minori, orfani, săraci din familiile boierești, boieri mai mici, slujitori se încadrează în tradiția occidentală¹²¹⁶, punând în valoare autoritatea domnească.

Domnul Țării Moldovei Gaspar Grațiani (1619-1620) a fost nașul de cununie al lui Vasile Lupu¹²¹⁷. Vorbind despre aceste relații, Miron Costin relatează că nașul n-a ezitat să pedepsească finul, găsindu-l vinovat de pierderea unei sume de bani: „iară pe Vasilie vodă, dându-i pricină că nu dă samă de o sumă de bani a Visteriei, măcar că-i era hinul de cununie, l-au pus în temniță și l-au pus și la muncă”¹²¹⁸.

Vasile Lupu a fost nașul de cununie al „Măricuții, fata lui Gheorghie Hatmanul, cându au cununat-o cu Bașotă”, dându-le danie „un sat întreg ce să cheamă Bălenii”¹²¹⁹.

În diata lui Gavriil, fost mare logofăt, din 22 noiembrie 1741, pomenindu-se de copiii săi, se remarcă faptul că fiul lui din prima căsătorie, Constantin pitarul, s-a căsătorit cu fiica vornicului Manolache, „cununând Măria sa vodă”; și pe fiica marelui logofăt, Maria, măritată cu Constantin Donici, fost mare medelnicer, la fel „cununând-o domnia”¹²²⁰. Matei Ghica a menționat la 20 septembrie 1755 că l-a cununat pe Iordache Hrisosculeu, vel comis, „slujind domniei mele cu credință”¹²²¹.

O situație asemănătoare, când domnul apare în calitate de naș, este semnalată și în Țara Românească. Analizând *Condica de porunci a vistieriei lui Constantin Brâncoveanu*, Șarolta Solcan doar pentru 1696 înregistrează mai multe nunți: cea a lui Matei, fiul lui Gheorghe, vornicul; cea a lui Istratie, fiul lui Stoian, vistier; a lui Duca cuparul; a lui Grigore Vlădescu, postelnic, fiul marelui paharnic Badea Vlădescu; cea a lui Iordache, ceauș de aprozi; a lui Pătrașcu moldoveanul, postelnic; a lui Mihai grămătic; a lui Barbu Greceanu și a lui Pădure Crețulescu, pitar¹²²².

Nășia domnească are o importanță deosebită pentru domnie: întărește autoritatea și prestigiul domniei, consolidează imaginea domnului țării ca binefăcător în ochii societății, prin mărirea rețelei de rudenie spirituală își fortifică puterea, își mărește cercul de boieri și slujitori pe care se poate baza.

¹²¹⁵ *CSTR*, v. VII, îngrijit de M. Holban (redactor responsabil), M. M. Alexăndrescu Dersca-Bulgaru, P. Cernovodeanu. București, 1980, p.266.

¹²¹⁶ Bologne, J-C *L'histoire du mariage en Occident*, p.106-108, apud V. Barbu, *Ordo amoris*, p.165.

¹²¹⁷ Costin, Miron *Letopisețul Țării Moldovei de la Aron vodă încoace*, p. 154.

¹²¹⁸ *Ibidem*.

¹²¹⁹ Iu. Marinescu, Documente relative la familia Neculce, în „*Buletinul Comisiei Istorice a României*”, vol.IV, București, 1925, p.25.

¹²²⁰ *Studii...*, Vol. VI, p. 44, în notă.

¹²²¹ *Documente privitoare la istoria orașului Iași*, vol. V. Acte interne (1741-1755), ed. de Ioan Caproșu. Iași, 2001, nr.872, p.597.

¹²²² Solcan, Ș. *Femeile din Moldova, Transilvania și Țara Românească în Evul Mediu*. București, 2005, p.26.

Alt grup de nași de cununie o formau *boierii*. Astfel, Ioniță Canta a cununat pe fiica „stolnicului Ilie Herescu”, dând 137 lei 105 parale și făclii zugrăvite¹²²³, iar domnița, „fiind *nună* în iulie 1776”, a mers „de au pus șlicul la fiica vornicului Toader Canta”¹²²⁴. La 30 noiembrie 1766, în *Hotarnica moșiilor Tomcești, Tunsăști, Băloșăști, Șărbănești, Negrilești și Suceveni a vel vornicului Ion Păladie* se menționează că vornicul Ioniță Palade a cununat pe feciorul unei „slugi de casă”, înzestrându-l: „și viindu-să în parte d-Sali vornicului acele 2 zapise, și fiind Andriiu Bole slugă vechi de casă d-Sali, și având Andriiu Bole un fecior, anume Toader Bole, slugă la d-lui vornicu, și cucnunându-l d-lui, au făcut milă cu dânsul și i-au dat moșiia și poiana, ce era zălogită”¹²²⁵. Prin *Încununare* boierii își măreau rețeaua de rudenie spiritual și își consolidau pozițiile în societate, creându-și o bază de sprijin. Boierii mai făceau binefacere în legătură cu copii de oameni mai sărmani sau cu cei ai țiganilor.

Un naș putea să aibă mai mulți fini de cununie. Astfel se întâmplă în cazul domnului Țării Moldovei, apoi fiind și domnul Țării Românești, Nicolae Mavrocordat, care a cununat pe „cocoana Roxanda, sora mării sale doamnei, dându-o după Constantin, feciorul lui Andronic de la Țarigrad, pe carile îl făcuse grămătic mare, după aceea și cu boieria agiei l-au cinstit. Cununatu-i-au iar singur măria-sa cu doamna mării-sale, în biserica domnească, și s-au făcut veseliile mare, și frumoasă precum să cade”¹²²⁶. Apoi l-a cununat pe Constandin comisul cu Maria, fiica lui Antioh Cantemir: „Fiind logodit și Constandin comisul, feciorul Radului logofăt Dudescu (Radu Dudescu – n.a.), cu domnița Maria, fata lui Antiohie–vodă, a domnului moldovenesc ce să află mazălit la Țarigrad, și lăsând tată-său Dudescul la petrecaniia lui casa lui în mila mării-sale domnului, că așa scria la casa lui, ca să ție cu amândouă mânele de măria-sa Nicolae – vodă, i s-au arătat măria-sa pe deplin făcător de bine și ca un părinte, și au trimis cu cheltuiala mării-sale de au adus pe domnița lui Antiohie – vodă aicea în București, și le-au făcut nuntă cu multă cinste, cununând-i măria-sa doamna mării-sale, și după nuntă multă milă și osebită căutare au arătat casei Dudescului, ferindu-o totdeauna de dajdii și de alte supărări”¹²²⁷.

Doi fini ai aceluiași nănaș, dar și nănașul nănașului, sunt pomeniți la 13 martie 1658 în calitate de martori în contextul întocmirii unei danii față de Mănăstirea Rumele: „Necula băcal, nănașul nostru, și Ilie dzelariul, hinul nostru, și Chiriac Trană, finul nostru”¹²²⁸.

¹²²³ *O gospodărie moldovenească la 1777*, după socotelile cronicarului Ioniță Canta de N. Iorga. București, 1928, p. 115.

¹²²⁴ *Ibidem*, p. 115.

¹²²⁵ *Documente bărlădene*, vol.III, p.180

¹²²⁶ Popescu, Radu. *Istoriile domniilor Țării Rumânești*, p. 534.

¹²²⁷ *Ibidem*, p. 535.

¹²²⁸ *Documente privitoare la istoria orașului Iași*, vol. I, nr.442, p.504.

Manole Zamfir, fost mare căpitan de Coțmani, l-a cununat pe Andrei Potlog cu Catrina Ursachi, cărora le face danie în 1741¹²²⁹, apoi și pe fiica lui Vasile Crăcălia, fiind „*martor la nunta ei*”. În acest document este foarte importantă menționarea noțiunii „*martor la nunta*”, deoarece se face trimitere la forma inițială a acestei instituții – cea de martor la *Încununarea mirilor*. A doua cununie este pomenită în contextul unui conflict apărut în 1756 din cauza unei părți de moșie din satul Rohozna, ținutul Cernăuți, la care pretindea atât Mihalache Strurza, ginerele lui Varlaam Ursachi, cât și Vasile Crăcălia. În calitate de martor a fost chemat primul fin al lui Manole, Andrei Potlog, șătrarul, care a confirmat că „după nunta fiicei lui Crăcălia a auzit cum cerea de la Manoli partea, iar acesta a zis că a da”. Însă deoarece actele necesare n-au fost întocmite și donația nu se menționa nici în diata lui Manole, câștig de cauză a avut Mihalache Sturza¹²³⁰.

Ca și în cazul relației de rudenie spirituală, stabilită în urma Nășiei din Botez, prin care între nași și fini și între cumetri, se institua un anumit câmp de relații juridico-morale, exprimate prin drepturi și obligații rânduite de obiceiul pământului și dreptul canonic, prin sublinierea stabilirii relației de rudenie în baza a Tainei Creștine - Taina Nunții, la fel se accentua rolul nașilor - „cea de mediator între sacru și divinitate, între fini și comunitatea locală, de răspunzător pentru fini în fața lui Dumnezeu și de inițiator al finilor, atât sacral, cât și social”¹²³¹, într-un spațiu fixat și într-o perioadă determinate de timp.

Principalele îndatori ale nașilor de cununie sunt: „Să dea sfaturi creștinești finilor lor, ori de câte ori este nevoie, să-i viziteze regulat; să-i îndrume permanent pe calea credinței, a bisericii și ai buneii rânduieli creștinești; să-i împace când se ivesc neînțelegeri; ...să-i povățuiască întotdeauna cum trebuie să se comporte în casă, pe cale, în societate, ... față de părinți și, mai ales, să-i îndemne să nască copii și să aibă un bun duhovnic”¹²³².

Pe lângă îndrumările creștine și susținere morală, ca și în cazul nașilor de botez, nașii de cununie ofereau atât sprijin financiar, cât și material finilor de cununie. Aceste daruri erau în concordanță cu situația economico-financiară a nașilor. În calitate de daruri pentru finii de cununie se întâlnesc moșii, părți de moșii, robi etc. Pe primul plan apar domniii Țării Moldovei, care, pe lângă alte cadouri, își asumă cheltuielile pentru cununia finilor. În Țara Moldovei, cheltuielile privind cununiiile copiilor de boieri sau ale slujitorilor domnești sunt cuprinse în Condicele Vistieriei. Analizând Condicele din sec. al XVIII-lea, constatăm că ele au o formulare standard, doar cu unele

¹²²⁹ *Documente bucovinene*, de Teodor Balan, vol. IV (1720-1745). Cernăuți, 1938, p. 193-194.

¹²³⁰ *Documente bucovinene*, de Teodor Balan, vol. V (1745-1760). Cernăuți, 1939, p. 138-139, nr. 73.

¹²³¹ Ciobănel, Alina Ioana. *Înrudire și identitate*. București, Editura Enciclopedică, 2002, p. 84.

¹²³² Bălan, Ioanichie. Arhimandrit. *Călăuza ortodoxă. În familie și societate*. Cu binecuvântarea Î. P. S. Daniel Mitropolitul Moldovei și Bucovinei. Editura Moldovei și Bucovinei, 1993.

diferențe în dependență de rangul celor ce se căsătoreau. Astfel, cununia comisului Matei Canta din 1776 îl costă pe domnul Țării Moldovei 1174 lei 75 bani, în această sumă erau incluse următoarele: „23 lei pe 2 făclii câte 7 ocă”, dintre care 20 lei pentru ceară și 3 lei pentru zugrăvitul făcliilor, 17 lei 60 bani – mitropolitului, dintre care „10 lei 60 bani – 4 ughi turali, 7 lei o basma cu fir”, iar slujiorilor bisericești „2 lei 75 bani un turaliu lui psalti, 2 lei preoților, 2 lei peveților i țercovnicilor, 5 lei diiaconilor mitropolit(u)lui”, apoi „3 lei – supt picioarele mirelui și a miresei, 5 lei- la cofeturi i parale adecă: 2 lei – o ocă cofeturi, 3 lei-parale”, 150 lei – o stofă, 100 lei – o diba, 25 lei – un postav și un atlas, 30 lei – 2 covoare, 50 lei- 2 caftane, 100 lei un șlic samar pentru mire, 80 lei – o stofă a doua zi, 52 lei 60 bani – „20 turalii la apa de spălat”, 500 lei bani gata¹²³³. Pentru cununia stolnicului Constantin Balș din 29 mai 1776 domnia a plătit 525 lei 60 bani, dintre care „16 lei pe 2 făclii, ...30 lei pe 2 caftane, 25 lei pentru 2 covoare, 10 lei 60 bani pentru 4 turalii mitropolitului, 2 lei lui protopsali, 5 lei diaconilor mitropoliei, 2 lei preoților, 1 leu cântărețului al doile, 1 leu țarcovnicilor, 2 lei pentru cofeturi, 3 lei 60 bani pentru parale și hamei, 3 lei supt picioare, 52 lei 60 bani pentru turalii la apă de spălat, 100 lei – ostofă, 60 lei- altu cumăș, 80 lei – o stofă a doua zi, 100 de lei pentru șlic, 29 lei – un postav și un atlas”¹²³⁴.

Diferențele erau făcute doar din suma alocată, însă devizul de cheltuieli nu se schimba. Astfel, dacă pentru cununia fiicii logofătului Bogdan, efectuată la 14 iulie 1762, domnia a dat 184, atunci la cununia fiului lui Constandin, capuchehaia de la Bugeac, din 1763 domnia a dat 110 lei¹²³⁵. La cununia comisului Guliano cu fiica spătarului Iancu Razu la 28 iunie 1786 pentru lumânări se alocă 23 lei și 3 lei sub covor, iar pentru cununia din același an a sărdarului Ioniță Strurza cu fiica logofătului Nicolae Roset se dau 16 lei pentru două făclii și 2 lei 60 bani pentru zugrăvitul lor¹²³⁶, iar 2 lei sub covor. La cununia din 20 august 1796 a bivvel comisului Grigore Razu cu fiica vistiernicului Iordachi Balș s-au dat 100 lei pentru două covoare, 6 lei o ocă de cofeturi, 230 lei un rezaia, 130 lei un giar, 53 lei un postav și atlas, 100 de lei pentru șlic de samur, 80 de lei pentru două căftane, 6 lei pentru 4 coți atlas pentru bocce, iar la cununia din 30 septembrie 1796 a căpitanului de dărăbani Panaiti Costandin cu Ioana – 5 lei pentru cofeturi, 35 lei pentru un covor, iar din îmbrăcăminte doar 186 lei pentru un donluc¹²³⁷. Pentru boierii mari sumele erau asemănătoare, astfel, pentru cununia bivvel comisului Grigore Razu cu fiica vistiernicului Iordachi Balș s-au dat bani ca și în cazul cununiei din 15 noiembrie

¹²³³ *Sămile*, I, p.542.

¹²³⁴ *Ibidem*, p.542-543.

¹²³⁵ *Sămile*, I, p.253-254.

¹²³⁶ *Sămile*, II, p.154-155.

¹²³⁷ *Ibidem*, p.434-435.

1796 a bivvel căminarului Alecu Greceanu – 1070 lei 60 bani¹²³⁸. Indiferent de suma dată de domnul țării, ordinea și fastul ceremoniei de căsătorie rămânea neschimbată.

Pe lângă achitarea cheltuielilor de cununie, domnii țării făceau diferite cadouri finilor de cununie: sate, heleșteie, bucăți de moșie, țiğani etc. Gaspar vodă a dat finilor de cununie Lupu vornic (Vasile Lupu, domnul Țării Moldovei) și Tudosca, fiica lui Coste Bucioc vornic, satul Greci¹²³⁹. Constantin Racoviță, domn al Țării Moldovei, dar apoi și al Țării Românești, la 1 septembrie 1750 a întărit lui Constantin Sturza, mare stolnic, o bucată de pământ din hotarul târgului Siret, zisă Verpale, și un heleșteu. În acest context, se face mențiunea că în diata domnului țării Nicolae (Mavrocordat?) se arăta că în calitate de nănaș de cununie l-a miluit pe Constantin „cu o bucată de pământ mai gios cătră Rudești din hotarul târgului domnesc Sirete cu un heleșteu în pârâul Horaet, care bucată de pământ se întinde dela apa Siretului către apus până la capătul hotarului domnesc”, deoarece „*Măria sa l-a cununat*”¹²⁴⁰. Matei Ghica oferă finului Iordache Hrisosculeu „dzece sălașe de țiğani din țiğanii domnești”¹²⁴¹.

Și boierii nașii ofereau diverse cadouri finilor. Manoli Zamfir, fost mare căpitan de Coțmani, și soția lui Smaranda întocmesc la 5 noiembrie 1741 o scrisoare la mâna finilor de cununie prin care îi înzestreză: „făcutam scrisoare noastră la mâna hinului Andrei Potlog și a hinii Catrinii soțului Dusale, fata lui Varlaam Ursachi, jicnicer, că fiind noi mijlocitori de i-am căsătorit și i-am și cununat și având noi a trie parte de sat Rohozna data danie dela Ghiorghi Ursachi jicnicer, unchiul Catrinii, și plătind și datoriile lui Ghiorghi Ursachi jicnicer care au cuprinsu doă sute de lei, le-am dat danie și moșie și datoriile toate după moarte noastră lui Andrei și Catrinii”¹²⁴². Din cele relatate în scrisoare reiese că nașii oferă danie 1/3 din sat.

La 15 iunie 1755, Iordache Cantacuzino, fost mare logofăt, adeverește că l-a cununat pe Duca Sotirovici¹²⁴³, tipograful, acesta căsătorindu-se „în Moldova, noi l-am cununatu”, și îi dăruiește țiğani¹²⁴⁴.

Nașii își sprijineau finii și în caz că aveau pământuri zălogite. S-a întâmplat în cazul lui Toader Bole, fiul lui Andrei Bole, slugă la Ion Palade¹²⁴⁵, vornicul. În Hotarnica moșiilor ce aparțineau

¹²³⁸ *Ibidem*, p.435.

¹²³⁹ *Surete și izvoade*, vol. XVI (Fereștii și Vasluiul). Studiu și documente de Gh. Ghibănescu, p.XXXII.

¹²⁴⁰ *Documente bucovinene*, vol. V, p. 66.

¹²⁴¹ *Documente privitoare la istoria orașului Iași*, vol.V, nr.872, p.597.

¹²⁴² *Documente bucovinene*, vol. IV, p. 193-194.

¹²⁴³ La rugămintea lui Iordache Cantacuzino acesta traduce istorii de învățătură din limba greacă în limba română, vezi *Studii*, vol.V, p.106, nr.136.

¹²⁴⁴ *Ibidem*.

¹²⁴⁵ În document Ion Paladi.

marelui vornic Ion Palade -Tomcești, Tunsăști, Băloșăști, Șărbănești, Negrișești și Suceveni din ținutul Totova, întocmită la 30 noiembrie 1766, se menționa: „slugă la dlui vornic, și *cununându-l dlui*, au făcut milă cu dânsul și i-au dat moșia și poiana¹²⁴⁶ ce era zălogită”¹²⁴⁷.

Termenul *fin /fină* definește persoana botezată sau cununată în raport cu nașul/nașa¹²⁴⁸. Sintagma *hin de cununie* apare în contextul menționării relațiilor încordate dintre domnul Țării Moldovei Gaspar Grațiani (1619-1620) și Vasile Lupu¹²⁴⁹, „că-i era hinul de cununie¹²⁵⁰”. Termenul *fină/hină* în raporturile cu nașul apare și în Codurile de legi românești¹²⁵¹. Ambii fini de cununie sunt menționați într-un act de danie din 5 noiembrie 1741: „făcutam scrisoare noastră la mâna *hinului* Andrei Potlog și a *hinii* Catrinii soțului Du-sale, fata lui Varlaam Ursachi, jicnicer”¹²⁵². Nănașul și finii lui Gheorghie băcal și soției sale Mărica sunt amintiți printre martori la întocmirea daniei din 13 martie 1658 la Iași prin care dăruiesc Mănăstiri Drian de la Rumele două dugheni de lângă casa lor: „Necula băcal, nănașul nostrum, și Ilie dzelariul, hinul nostrum, și Chiriac Trano, finul nostru”¹²⁵³.

Finii de cununie aveau anumite obligații și datorii față de nași¹²⁵⁴, urmând a le purta respect întreaga viață. 1. Finul/fina trebuia *să se roage pentru nașul său, să îl pomenească la Sfânta Liturghie și să îndeplinească față de el faptele milei sufletești și trupești*. Astfel, în zapisul de danie din 12 decembrie 1763 al lui Sandu Furculiță, căpitan, și soției sale Safta și a fiului lor Manoli, făcut finului răposatului lor fecior Miron paharnicul - Miron, feciorul preotului Epati din Ciohoreni, se amintea „finul nostru Miron, vrând Dumnezău să cadă la acest dar preuțesc, iarăș *să fim pomeniți (la Sfânta Liturghie –A.F.)* ca niște părinți ai săi”¹²⁵⁵. În acest caz cerința era și mai pronunțată, finul fiind preotul. 2. În același timp, nașul *era considerat drept părinte*, era respectat de fin, fiind invitat la ceremoniile familiale¹²⁵⁶. La 20 martie 1677, Donosie, feciorul lui Dumitrașco Portărescu din Trebujeni, nepotul Irimiii medelnicerul, strănepotul Golăi logofătul, menționează că nașul său de botez „fiindu-mi dumnealui Andrei pârcălabul de Orhei (Mihuleț- n.n.) *mii părinte*”¹²⁵⁷. Deoarece „dumnealui *m-au botezat și m-au cununat și multu folos am avut de dumealui*” Donosie îi dăruiește

¹²⁴⁶ Poiana Vlamnic.

¹²⁴⁷ *Documente bărlădene*, vol. III, p. 180.

¹²⁴⁸ Scurtu, V. *Op.cit.*, p. 256.

¹²⁴⁹ Costin, Miron. *Letopisețul Țării Moldovei de la Aron vodă încoace*, p. 154.

¹²⁵⁰ *Ibidem*.

¹²⁵¹ *CR*, p.94.

¹²⁵² *Documente bucovinene*, vol. IV, p. 193-194.

¹²⁵³ *Documente privitoare la istoria orașului Iași*, vol.I, nr.442, p.504.

¹²⁵⁴ Erau ca și cele ale finilor de botez.

¹²⁵⁵ *Documente Orhei*, p.253-254, nr.241

¹²⁵⁶ *Istoria dreptului românesc*. Vol. I, p. 501; Zabolotnaia, L. *Op.cit.*, p.81-82.

¹²⁵⁷ *Documente Orhei*, p.138-139, nr.139

părți de baștină și cumpărături în moșia Trebujeni¹²⁵⁸. 3) Totodată, finii aveau și o deosebită stimă față de copiii nașului, făcându-le anumite daruri, precum se întâmplă la 24 septembrie 1763, când Ghedeon monah și Gafta, nepoți de nepoată de frate a lui Simion Murgoci Hotnogul din Răzlogi, dăruiesc lui „Artănie, ficiorului nănașului Toader monah,” partea lor de moșie din Răzlogi, ținutul Fălciului¹²⁵⁹.

În societatea tradițională românească relațiile care se stabileau între nași și fini sunt considerate a fi mai puternice decât relațiile consangvine, deoarece din punct de vedere religios prin rudenia spirituală are loc renașterea pentru lumea de dincolo¹²⁶⁰. Cert este faptul că finul/fina, nașul/nașa deveneau rude apropiate.

Termenii de înrudire spirituală au influențat și asupra formării numelor de familie¹²⁶¹. Extinderea ariei de întrebuițare a termenilor de înrudire a condus la procesul de individualizare a apelativelor, transferându-le în categoria numelor proprii. Printre nume care provin din termeni ce semnifică rudenia convențională documentele semnalează: *Nanul*, *Fina*, *Naș*, *Nașu*¹²⁶². În perioada sec. XVII-înc. sec. al. XIX-lea în Țara Moldovei, cel mai des se întâlnește numele *Nan/Nanul*. Un Nanul, fratele lui Vasile Broască, este pomenit într-o carte de judecată din 1619 pentru moșia Ciorna¹²⁶³. Un Nan semnează în calitate de martor la 29 martie 1625 la vânzarea de către Tufă, Ioana și Parasca ocinei lor din satul Șendreni¹²⁶⁴. Nan din Dănceni este martor la 26 ianuarie 1627 la o vânzare de vie din Dănceni¹²⁶⁵. La 22 septembrie 1766 este menționat Nanul, mare paharnic, La 28 ianuarie 1798 într-un zapis de vânzare este pomenit Enachi Nanul¹²⁶⁶, un țigan Vasile Nanul, amintit în izvodul de acte domnești de țigani ai mănăstirii Sfântului Sava din Iași¹²⁶⁷. *Proverbele și aforismele românești*, dovadă a mentalității populației, demonstrează autoritatea nașului, modul acestuia de rezolvare a problemelor în situații conflictuale, dar și demonstrează că societatea apreciază statutul nașului¹²⁶⁸.

¹²⁵⁸ *Ibidem*.

¹²⁵⁹ *Documente hușene*. Volumul I. Volum întocmit de Costin Clit. Iași, Editura PIM, 2011, nr.35, p.35.

¹²⁶⁰ Constantinescu, N. *Op.cit.*, p.130.

¹²⁶¹ Scurtu, V. *Op. cit.*, p.340.

¹²⁶² Zăbavă, Elena-Camelia. *Universul înrudirii reflectat în antroponimie*, p. 733-741.

¹²⁶³ *MEF*, vol.IX, Chișinău, 2004, p.115.

¹²⁶⁴ *DRH*, vol.XVIII (1623-1625). Volum întocmit de I. Caproșu și V. Constantinov. București, 2006, nr.303, p.375.

¹²⁶⁵ *DRH*, vol.XIX (1626- 1628). Volum întocmit de Haralambie Chirca. București, 1969, p.175, nr.144.

¹²⁶⁶ *Documente privitoare la istoria orașului Iași*, vol.IX, p.12.

¹²⁶⁷ *Ibidem*, p.385.

¹²⁶⁸ Zane, G. *Proverbele românilor*, vol. IV, prefață de G. Dem. Teodorescu, București, Socec, 1898, vol. 4, p. 484.

4.3. Interdicții de căsătorie în cazul rudeniei

Conform dreptului canonic ortodox, pe lângă impedimentele absolute pentru căsătorie, existau așa-numitele impedimente condiționate(le), relative, care interziceau căsătoria între anumite persoane din cauza legăturilor lor familiale sau spirituale. Printre impedimentele relative se înscriu răpirea, adulterul, deosebirea de religie etc., însă pe primul plan între aceste impedimente se plasau cele legate de rudenie, precum: rudenii de sânge; rudenii prin alianță (cuscria sau afinitatea), rudenii spirituală¹²⁶⁹. În categoria rudeniei prin alianță încadrăm și logodna, care conduce la relația de rudenie denumită încuscrirea închipuită. În cadrul rudeniei spirituale se încadrează rudenii rezultată din Taina Sfântului Botez și cea din Taina Sfintei Nuniți; iar pentru Țara Moldovei în sec. al XVII-lea- înc. sec. al XIX-lea în această categorie încadrăm și rudenii derivată din înfiere și tutelă.

În istoriografie se consideră că rudenii de sânge este unul dintre cele mai mari impedimente din motive morale, naturale și sociale¹²⁷⁰. În acest context, Ioan N. Floca scrie: „rudennii mai este și un impediment biofiziologic, psihic, religios și moral, deoarece căsătoria rudelor, îndeosebi firești, sau de sânge, privesc mai ales aptitudinile biologice și fiziologice necesare la căsătorie, ca și pe cele psihice, religioase, morale și sociale”¹²⁷¹. Anume relația de rudenii prin sânge și relația de rudenii prin cuscrie provoacă cele mai multe interdicții privind un viitor mariaj, deoarece gradele de rudenii în aceste cazuri sunt extinse. Totodată, condiția absenței relației de rudenii sanguină între miri se aplică nu numai persoanelor născute într-o căsătorie legală, ci și copiilor născuți în afara căsătoriei. De asemenea, erau interzise căsătoriile între rude pe liniile laterale, care erau îndepărtate de strămoșul comun printr-un număr diferit de grade de rudenii. Dacă condițiile erau încălcate, apărea incestul.

Tradiția interdicției căsătoriilor între rude vine pe filiera romano-bizantină. În Bizanț, după instituirea practicii de a avea un martor/naș sau nașă la Botez, împăratul Justinian a interzis căsătoria între un naș și fin, explicând aceasta prin faptul că nașul este părinte spiritual, astfel că mariajul dintre un părinte și un fiu/fiică este interzis. Ca și în cazul relațiilor de rudenii de sânge sau ale celor constituite prin alianță, asupra înrudirilor artificiale se răsfrângeau interdicțiile încheierii căsătoriei¹²⁷² și „la asemenea rudenii legea oprește căsătoria până la a treia sau a patra spiță”¹²⁷³.

¹²⁶⁹ Vladimirescu, Mihai Valentin I., Constantinescu, Iulian Mihai L. *Rudennii fizică și ideea de paternitate în dispozițiile canonice ale Sfântului Vasile cel Mare*, p. 17.

¹²⁷⁰ Soare, Gheorghe. Impedimentele la căsătorie și motivele de divorț. În: *Biserica Ortodoxă Română*, LXI (1943), nr. 4-6, p. 582; Ivan, Iorgu D. *Căsătoria...*, p. 742.

¹²⁷¹ Floca, Ioan N. *Rudennii ca impediment la căsătorie și cununie*. În: *Studii Teologice*, 1992, nr.1-2, p.18

¹²⁷² Szekely, Maria Magdalena, *Structuri de familie*, p.105; Zabolotnaia, L., *Femeia în relațiile de familie din Țara Moldovei*, p.82.

¹²⁷³ *Ibidem*.

În *Bazilica*, interzicerea căsătoriilor între persoanele de rudenie spirituale este de asemenea extinsă la gradul al treilea: nașul care a primit pe cineva din Sfântul Botez nu poate să se căsătorească cu această persoană (cu fina -A.F.), pentru că ea este fiica sa, nici cu mama ei sau fiica ei. Nici fiul nașului nu se poate căsători cu persoanele numite. Sinodul de la Constantinopol (1084-1111) a extins interdicția până la gradul 7 inclusiv, cum ar fi în relațiile de consangvinitate, dar aceste grade sunt determinate numai pe linia descendentă de la naș la fin, iar pe linia ascendentă numai în primul grad - mama finului și nașul.

În conformitate cu punctul de vedere al Bisericii Ortodoxe, căsătoriile încheiate între rude se încadrau în categoria celor *neîngăduite*, ca și cele încheiate în perioada de doliu sau precum erau căsniciile cu cei de altă confesiune etc. care urmau a fi desfăcute; sau *osândite/blestamate*, precum mariajul cu cei care au depus jurământ de castitate etc., însă ele toate pot fi încadrate în categoria celor *nelegitime*. Canoanele bisericești interziceau strict căsătoria între rudele spirituale: „De vreme ce rudenia (înrudirea) cea după suflet este mai mare decât legătura trupurilor, iar noi am aflat că în unele locuri unii primesc copii din sfântul și dătătorul de mântuire botez, și după aceea încheiau însoțire de nuntă (căsătorie) cu mamele văduve ale acelora, orânduim ca, de la (canonul) de față, nimeni să nu mai facă un lucru ca acesta. Iar dacă oarecare ar fi prinși făcând acest lucru, după canonul de față, unii ca aceștia să se lase (depărteze) mai întâi de la această însoțire nelegiuită, iar apoi să fie supuși certărilor (pedepselor) celor pentru desfrânați” (Canonul 53 Trulan). Deci, prin Canonul 53 al Conciliului Trulan se interziceau căsătoriile între naș/nașă și un părinte al finului/finei.

În *Syntagma* lui Matei Vlastares, cu referire la căsniciile nelegiuite, era stipulat următoarele: „Căsătoriile, care nu se întocmesc potrivit cu legea, se numesc unele neîngăduite, precum sânt acelea ce se încheie cu rudele sau cu ereticii, altele nelegiute, de pildă a tutorelui cu fata a cărei tutelă o are <și> altele blestamate cum sânt cele ce se încheie cu o femeie închinată domnului. Sfintele canoane rânduiesc anularea acestor <căsătorii>, iar legile <civile> vor ca bunurile celor ce au încheiat asemenea căsătorii să fie confiscate și ei exilați, iar dacă e vorba de oameni de jos să fie și biciuiți”¹²⁷⁴. *Hexabibul lui Harmenopolos* făcea concretizare cu privire la mariajele neîngăduite și enumera pedepsele: „Cine încheie o căsătorie împotriva legii, acela pierde rangul său, averea lui se confiscă, iar el este exilat și, dacă e de obârșie de jos, este lovit de o pedeapsă corporală”¹²⁷⁵. Deoarece chestiunile legate de căsnicie țineau de competența Bisericii, printre obligațiile protopopilor era și cercetarea cazurilor de încălcare a morale creștin-ortodoxe, acest fapt fiind fixat în cartea de investire

¹²⁷⁴ *Syntagma*, col. 1165.

¹²⁷⁵ *Hexabibul lui Harmenopolos*. Cartea IV, titl. VII, 5 și 6.

a preotului: „să cerceteze și pentru curvii și preacurvii și de amestecături de sânge, de frate cu soră, de văr cu vară, de cumetri cu cumetre, de vor face curvii, de fete mari și văduve, de să vor afla greale, de cea ce răpesc featele cu de-a sila”, subliniindu-se că cei ce vor oficia astfel de cununii vor fi pedepsiți¹²⁷⁶.

În conformitate cu legislația Țării Moldovei, ca și cu cea din Țara Românească, care se bazau pe dreptul canonic ortodox, căsătoriile între rudele de sânge sau între rudele prin alianță, sau între rudele spirituale erau considerate ilegitime și se încadrau în categoria celor „ce fac sânge amestecat”. Fiind parte a infrațiunilor contra familiei și moralei, căsniciile între rude aveau grave consecințe atât pentru făptași (despărțirea, pedeapsa cu moartea, blestemul bisericesc), cât și pentru copiii acestora (n-aveau drept la moștenirea averii părinților).

Nomocanoanele aplicate în Țara Moldovei, cu referire la mariajele între rude, ofereau o explicație clară și le clasificau în căsătorii neîngăduite și cele care erau oprite, dar și stipulau gradele de rudenie până la care erau interzise mariajele între rude. Astfel, în *Hexabiblu* lui *Harmenopolos* se preciza: „Căsătoria neîngăduită este aceea, care se încheie între rude ascendente și descendente, iar oprită este aceea care se încheie între rude colaterale sau între cuscri”¹²⁷⁷. Căsătorie îngăduită se numea cea „ce se încheie între rude de sânge – dacă trece de gradul al optulea”¹²⁷⁸, iar în cazul rudelor colaterale de gradul al optulea căsătoria este permisă, „întrucât <numai> până la gradul al șaptelea <inclusiv > este oprită”¹²⁷⁹. Totodată, în *Syntagma* era exact remarcat: „Iar <căsătoria> ascendenților cu descendenții este oprită la infinit... căci nu se poate ca bunicul să se unească cu nepoata sa, printr-o căsătorie”, „nimeni nu se poate căsători cu fiica vărului să”¹²⁸⁰. *Harmenopolos* venea și el cu precizări la acest capitol: „pentru căsătoriile oprite rânduim următoarele: cât privește rudele ascendente <și cele descendente>, căsătoria este oprită la infinit, chiar dacă <rudele> s-ar fi născut din căsătorie nelegiuită”, „și între rudele colaterale există opreliște la căsătorie”¹²⁸¹. Interdicțiile se refereau și la rudele prin alianță: „Iar alte căsătorii sunt oprite, nu din pricina rudeniei, ci datorită cuscriei; ... Prin urmare, eu nu pot să mă însor cu fiica mea vitregă sau cu nora mea”¹²⁸².

Pedeapsa pentru cei vinovați era stabilită în funcție de caz și în dependență de apropierea gradului de rudenie: „Cine încheie o căsătorie împotriva legii, acela pierde rangul său, averea lui se

¹²⁷⁶ *Instituțiile feudale din țările române*, p.392-393.

¹²⁷⁷ *Hexabiblu* lui *Harmenopolos*, tit.VII, 5 și 6.

¹²⁷⁸ *Syntagma*, col.1116-1117.

¹²⁷⁹ *Ibidem*.

¹²⁸⁰ *Ibidem*.

¹²⁸¹ *Hexabiblu* lui *Harmenopolos*, Cartea IV, p. 323.

¹²⁸² *Ibidem*, p. 325-326.

confiscă, iar el este exilat și dacă e de obârșie de jos, este lovit de o pedeapsă corporală”¹²⁸³. Cea mai gravă pedeapsă, cu moartea, se aplica în cazul căsniciei rudelor de sânge de gradele I și II, deoarece era clasificată drept incest: „Acei care se amestecă cu propriul lor sânge ... fie părinții cu copiii, fie copiii cu părinții sau frații cu surorile, sunt pedepsiți < cu moarte> prin sabie”¹²⁸⁴. Un alt tip de pedeapsă, bătaia sau tăierea nasului, era aplicată în cazul căsătoriei rudelor prin alianță de gradele cele mai apropiate: „Cei care – fiind într-o altă legătură de rudenie – au păcătuit împreună, precum tatăl cu nora sau fiul cu soția tatălui, adică cu mama vitregă sau tatăl vitreg cu fiica vitregă sau fratele cu soția fratelui ... acestora tuturor, dimpreună cu femeile cu care au păcătuit, li se taie nasul și sunt bătuți”¹²⁸⁵. În cazul în care căsătoria ilegală fusese depistată și desfăcută înainte de învinuire, cei vinovați erau scutiți de pedeapsă: „O căsătorie neîngăduită, <incestuoasă>, nu se confirmă <ca valabilă> și de aceea, dacă a fost desfăcută înainte de învinuirea de incest, <părțile> se iartă de pedeapsă”¹²⁸⁶.

În aceeași linie de idei se înscrie și *Carte românească de învățătură*, care preciza tipurile de căsnicii ilegite din punct de vedere canonic și prevedea pedeapsa ce va fi administrată celor ce vor încălca principiile religioase ale încheierii unui mariaj: „...Nunțele ce să vor face *dentru sânge amestecat, ce să dzice den cuscrii sau den seminții ce vor pogori dentr-un sânge sau den cumătrii ce vor fi din sfântul botez* (sublinierea noastră- A. F.), acestea nunte să vor despărți, cum am și mai dzis, și nu vor pute acelea obraze dup-ace să să mai căsătorească nice cu alte obraze străine [...] ...acela ce face sânge amestecat să să ceartă cu moarte [...] den afară de această [...] mestecătorul de sânge, încă-l afurisește și biserica. [...]. Copiii născuți din mestecătorii cei de sânge, nu vor putea moșteni averea părinților lor”¹²⁸⁷. Deci, căsătoria rudelor de sânge, a rudelor prin alianță și a rudelor sufletești, până la spițele prevăzute de lege, erau catalogate drept „sânge amestecat” și urmau a fi despărțite¹²⁸⁸. Cei care încălcau aceste prevederi, după cum este remarcat mai sus, erau pedepsiți. Deși L. Zabolotnaia scrie: „...copiii născuți din căsătorii cu *sânge amestecat* la fel erau blestemați de biserică, nu se

¹²⁸³ *Syntagma*, p. 127-129.

¹²⁸⁴ *Ibidem*.

¹²⁸⁵ *Ibidem*.

¹²⁸⁶ *Syntagma*.

¹²⁸⁷ *CR*, gl. 212, p. 146.

¹²⁸⁸ Încălări ale regulilor privind interzicerea căsătoriei între rude în Țara Moldovei au avut loc în special în cazul familiilor domnitoare. A se vedea Zabolotnaia, L. *Femeia în relațiile de familie în Țara Moldovei*, p. 69, și Idem, *Instituția căsătoriei*, p.9-14, în care cercetătoarea susține că „rezolvarea problemelor politice interne sau interstatale, alianța politică erau mai presus decât reguli, canoane și indicații”. În istoria Țării Moldovei, cele mai cunoscute cazuri sunt: căsnicia lui Alexandru cel Bun (1400-1432) cu Ryngața-Anna, care s-a finalizat cu divorț, inclusiv și în baza *gradul trei de rudenie*–Ryngața era vară cu mama lui Alexandru cel Bun, sau mariajul fiicii lui Ștefan cel Mare. În ceea ce privește prezentarea mariajului lui Constantin Cantemir cu Anastasia drept căsătorie între rude, cercetătoarea L. Zabolotnaia, probabil, a apreciat greșit situația, deoarece Anastasia era vară cu domnul Moldovei Ghica, și nu cu Cantemir.

botezau” și erau lipsiți de dreptul la moștenire¹²⁸⁹, ținem să remarcăm – copiii erau botezați indiferent de gradul de vinovăție a părinților, deși purtau stigmatul vinei acestora, însă erau doar dezmoșteniți.

Îndreptarea legii, nomocanonul din Țara Românească, a făcut precizări importante la acest capitol. Conform codului de legi, un mariaj încheiat fără respectarea impedimentelor prevăzute era ilegal – „făr’de leage”, și se califica drept „amestecare de sânge”: „Pentru că nunta făr’de leage aceeaia nu iaste nici se chiamă nuntă, numai ce să chiamă amestecare de sânge”¹²⁹⁰, iar legătura apărută „de sânge amestecat” era considerată drept „un păcat și greșeală mai rea și mai cumplită decât curvia”¹²⁹¹. Codul enumera prevederile referitor la impedimentele căsătoriei pentru rudele de sânge, în linie directă, care erau prevăzute și stipulează că acest tip de rudenie este impediment la căsătorie până în gradul șapte inclusiv, în cazul depistării încălcării fiind prevăzută despărțirea: „A șaptea spiță de sânge oprită iaste de tot, să nu se facă, ... deci, dă te va întreba cineva, să nu cumva să lași să se facă; iară de să va face, dăspărți-o de tot. Și preotul carele va blagoslovi acea nuntă să-i iai darul preoției lui de tot. Iară de-l vor fi înșelat cu viclenie și n-au știut, atunce nu-i lua darul, ce-l canoneaște cum se cade, deaca vream ce l-au înșelat. Iară câți au tocmit dă se-au făcut acea nuntă fără de leage, afuriseș-tei”¹²⁹².

Referindu-se la impedimentele pentru mariajul din rudenie prin alianță, numită „rudenia cuscriei” sau „rudenia dăspre cuscrie”, *Îndreptarea legii* concretiza: „... spițele carele-s de cuscrie sânt anevoe... Drept aceea trebuie să socotim bine ca să nu facem fărădeleage”. În cazul încălcării prevederilor canonice erau supuși pedepselor atât preotul care a săvârșit Sfânta Taină, fiind în cunoștință de cauză că cei ce se căsătoresc au impediment sau necunoscând acest fapt, cât și cei implicați. Astfel, preotul care a făcut cu bunăștiință slujba Încununării era pedepsit cu luarea sanului, iar dacă nu știa de impedimente – cu caterisirea: „... Iară pre popa carele va blagoslovi acea nuntă fără de leage, de va fi știut nunta că au fost fără de leage și o au blagoslovit, aceluia pravila-i ia darul popiei, iară de nu va hi știut, numai ce să canonește”¹²⁹³. Enoriașii care s-au căsătorit în pofida impedimentelor erau pedepsiți cu afurisirea și puteau obține iertare doar în cazul în care căsnicia se desfăcea: „Și câți au tocmit dă se-au făcut acea nuntă fără de leage, pre aceia afuriseaște-i până vor face nevoie și tocmit să se dăspărță; atunce vor lua canon și iertăciune”¹²⁹⁴.

¹²⁸⁹ *Ibidem*, p. 98.

¹²⁹⁰ *ÎL*, gl. 193.

¹²⁹¹ *Ibidem*, gl., p.216.

¹²⁹² *Ibidem*, gl. 191.

¹²⁹³ *Ibidem*, gl.193.

¹²⁹⁴ *Ibidem*.

În cazul rudeniei spirituale, în Țara Moldovei, ca și în Țara Românească, gradele de rudenie sunt enumerate exact ca și în cazul rudeniei de sânge¹²⁹⁵, bazându-se și pe prevederile expuse în *Hexabiblu* lui *Harmenopolos*, care stipula: „La rudenă, care vine din Sfântul botez și din înfiere, trebuie private gradele întocmai ca și la rudenă de sânge, deoarece canonul al 53-lea al Soborului de la Trulla spune că rudenă sufletească e mai de seamă decât cea trupească, desi la asemenea rudenie legea oprește căsătoria până la a treia sau a patra spiță”¹²⁹⁶. Din acest considerent, anumite interdicții care erau caracteristice familiei nucleare (restrânse, conjugale) s-au extins și asupra relației nași-fini. Deși, ca și în cazul relațiilor de rudenie de sânge sau al celor constituite prin alianță, asupra înrudirilor sufletești în Țara Moldovei, dar și în Țara Românească, se răsfrângeau interdicțiile încheierii căsătoriei până la a șaptea spiță, totuși cercetătorii consideră că în practică, în cazurile nașiei (atât la botez, cât și de la cununie), „ legea oprește căsătoria până la a treia sau a patra spiță”¹²⁹⁷.

În Țara Moldovei erau condamnate căsnicia și relația intimă a nașului cu fina sau a nașei cu finul, considerându-le ilegiteime, iar nașii în astfel de relații erau numiți preacurvari. Pedepșa aplicată în atare cazuri era prevăzută în codurile de legi și era destul de dură – moartea: „ ce-ș curvăresc ...cu finele lor, acesta se cheamă sânge amestecat(sublinierea noastră-A.F), acesta ver fi bărbat, ver muiare cu moarte să se cearte”¹²⁹⁸. Totodată erau condamnate și mariajele și relațiile între cumetri, iar *Carte românească de învățătură* prevedea și în cazurile de amestecare de sânge între cumetri o pedepsă, pentru cei „ce-ș curvăresc ... cu cumătrele ..., aceasta se cheama sânge amestecat (sublinierea noastră -A.F)”¹²⁹⁹.

Îndreptarea legii, bazându-se pe Canonul 53 al Sinodului Trulan, a asimilat înrudirea spirituală provenită prin Taina Sfântului Botez cu rudenă de sânge, considerându-le egale, astfel că a extins impedimentul înrudiri sufletești până la gradul șapte între ascendenții și descendenții nașului și finului: „ ... Și pogorându-se, aceștia copii se socotesc ca și rudenă dă pre sânge și să opresc de împreunare întru nuntă pân'ce vin la a șaptea spiță. De-acia la a opta se dezleagă și să fac nuntă neaparat”¹³⁰⁰. Totodată codul de legi numit preciza că interdicțiile privind mariajul la înrudirea prin nășia de botez se referă doar la ascendenții și descendenții nașului și finului, fără rudele colaterale.: „nu va putea neștine să ia pre ceia ce o au luat de întru sfântul botez, nice pre mumă-sa sau pre fată, încă nice fiu-

¹²⁹⁵ *Ibidem*, gl. 201.

¹²⁹⁶ *Hexabiblu* lui *Harmenopolos*, Cartea IV, tit. VIII, 6.

¹²⁹⁷ Szekely, Maria Magdalena. *Structuri de familie*, p.105; Zabolotnaia, L.*Femeia în relațiile de familie în Țara Moldovei*, p.82; Mititelu, C. Rudenia în „Pravila cea Mare“ (Târgoviște, 1652). Studiu juridico-canonice. În: *Studii juridice universale*, 2013, nr.3-4, p.125.

¹²⁹⁸ *CR*, p.94.

¹²⁹⁹ *Ibidem*.

¹³⁰⁰ *ÎL*, gl. 198.

său și pentru ceale ce merg în sus și ceale ce să pogoară în jos, așa zicem ca și dă pre rudenia de sânge, iară despre cei ce sunt de laturi nicecum; și cei de laturi zicem pe frații și surorile nașilor, iar nu de cei ce să trag de în nași și de în fini”¹³⁰¹. În *Îndreptarea Legii* se făceau precizări și cu referire la nășia din cununie, prin care prevederi căsătoria între cumetri, între nași și copiii cumetrilor era interzisă: „iastă și altă rudenie dă pre cununie, carea să cheamă pre limbă proastă nășia sau finie și să apără numai de obrazele cumătrului și a nașului și de copiii lor, iar de altă rudă neapărată iaste și blagoslovită adică a să împreuna”¹³⁰².

Interdicțiile au avut și o „extensie dincolo de inșii implicați direct în relație, cuprinzând pe toți consangvinii direcți (frați, surori, copii)”¹³⁰³. În acest sens, se interzicea casatoria între toate rudele acestora. Astfel, Pravilele stipulau: „Nice nașu-tău, suru-ta sau fratele, nice nașa frate-tău sau soră să se ia, că iaste sânge mestecat”. Asupra relațiilor între finii acelui naș, care la fel deveneau rude spirituale¹³⁰⁴, la fel se răspândeau efectele interzicerii căsătoriei. *Îndreptarea Legii* clar stipulează: „Câți se botează de un naș...aceia nu pot unii către alții să se ia”¹³⁰⁵.

Interdicții referiror la căsnicia rudelor spirituale prin actul înfierii se conțin în glava 75 a codului *Îndreptarea Legii*, în care se sublinia că, deoarece cei înfiați devin feciori sufletești, ei sunt la fel ca și cei trupești, egali în rudenie și în drepturile de moștenire, iar impedimentele sunt aceleași ca la rudenia de sânge, dar nu se răsfrâng și asupra rudelor colaterale, doar în linie directă ascendentă și descendentă: „... de va avea neștine fecior trupesc și fecior sufletesc, nu pot să se împreune întru nuntă până la al optulea spiță”, fiindcă „rudenia aceii feciorie de suflet se numără și se socotește până la opt spițe ca și a sfântului botez, numai spre ceale ce să sue și spre ceale ce să pogoară, adică spre părinți și spre feciori, iar nu întru cei de laturi”¹³⁰⁶. Astfel, mariajele cu rudele sufletești în linie directă nu erau admise: „... grăiaște Pravila că nu pot să iau fata moșului cea de suflet pentru că e soră sufletească tătâni-mieu. Pre fata fiiu-mieu celui sufletesc nu o voi lua muiere; nice feciorul cel sufletesc pre muierea tatălui sufletesc, și altele. Și niminea nu va putea pre fie-sa feciorului său celui de suflet”¹³⁰⁷. Totodată, fiul de suflet era comparat cu finul de botez, astfel impunându-se aceleași interdicții: „Iară feciorii de suflet așa să se facă, ..., ca și la sfântul botez; și aceasta numai pe un obraz, adică în sus și

¹³⁰¹ *Ibidem*.

¹³⁰² *Ibidem*, gl. 188.

¹³⁰³ Constantinescu, Nicolae. *Relațiile de rudenie în societățile tradiționale. Reflexe în folclorul românesc*. București, Editura Academiei Republicii Socialiste România, 1987, p. 89.

¹³⁰⁴ Stahl, Henri H. *Contribuții la studiul satelor devălmașe românești. Ediția a doua, revăzută. Vol.2. Structura internă a satelor devălmașe libere. Studiu introductiv și ediție îngrijită de P. H. Stahl*, București: Cartea Românească, 1998, p. 325-329.

¹³⁰⁵ *ÎL*.

¹³⁰⁶ *Ibidem*, gl. 195.

¹³⁰⁷ *Ibidem*.

în jos, ce să zice întru tatăl și întru copiii, iar nu întru frați și întru surori pe care zice Pravila că sunt de laturi, că acei frați și surori ai aceluia fecior de suflet nu se amestecă între acea rudenie sufletească carea au făcut fratele lor cel trupesc, ce, de vor vrea, lua-vor neapărat pre acei frați sufletești ai fratelui lor. Copila care o voiu boteza eu, pre aceeaia o va lua frate-mieu sau nepotu-mieu muiare. Iară eu voi lua muiare pre sora feciorului meu de suflet”¹³⁰⁸. Deci, în cazul relației de rudenie spirituală din înfiere, pe linie colaterală mariajul era admis. Conform *Îndreptării Legii*, înrudirea din înfiere, ca și cea din nașia de botez, constituia impediment la căsătorie doar pe linie directă, ascendentă și descendentă, până în gradul al II-lea inclusiv. Cu referire la tutelă, *Carte românească de învățătură* sublinia: „nu poate nici acesta, nice feciorul lui să o ia sie muiare pri ceaia ce o au hrănit și o au crescut acmu”¹³⁰⁹.

După cum s-a remarcat deja, examinarea problemelor în domeniul căsătoriei și familiei ținea de competența Bisericii, fiind amintite în ordinele și înștiințările autorităților ecleziastice. La 17 ianuarie 1612, Ghervasie, egumenul de Putna, împreună cu „smerit sobor din mănăstire Putna” a înștiințat preoții din ținutul Suceava că au trimis pe călugărul Ioan să inspecteze bisericile din ținut cu scopul strângerii dărilor și „să aibă a cerceta și pentru *cei ce viețuiesc fără de lege pentru amestecarea de sânge și pentru rudeni și pentru cumătrii și pentru necununii* (sublinierea noastră-A.F.) și pentru alte fără de lege”¹³¹⁰. Este clar stipulat faptul că mariajele dintre rudeniile de diferit nivel sunt calificate în categoria celor „fără de lege”, această sintagmă, ca și întreg pasajul citat, repetându-se constant mai apoi în hrisoavele domnești. Porunca se referea la toate satele (domnești, boierești, mănăstirești), slobozii și orașe. În situațiile în care erau să fie descoperite astfel de cazuri, cei găsiți vinovați urmau să fie supuși pedepselor, menționându-se că în cercetarea încălcărilor prevederilor referitoare la căsnicia autoritățile ecleziastice din Țara Moldovei se conduceau de dreptul canonic ortodox: „după lege și după pravila sfinților apostolic și a purtătorilor de Dumnezeu părinți, după vechiul obiceiul”¹³¹¹, astfel că pedepsele trebuiau să fie corespunzătoare nivelului de vinovăție determinată.

În perioada sec. al XVII-lea – începutul sec. al XIX-lea, de cele mai dese ori prevederi referitoare la cercetarea relațiilor interzise între rudele de sânge, rudele prin alianță și rudele sufletești se întâlnesc în hrisoavele domnilor Țării Moldovei, ceea ce dovedește că problema era abordată la nivel de domnie, iar cercetarea cazurilor și stabilirea gradului de vinovăție plus aplicarea pedepselor canonice erau puse în seama autorităților ecleziastice, ambele autorități veghind asupra îndeplinirii

¹³⁰⁸ *Ibidem*.

¹³⁰⁹ CR, gl.212.

¹³¹⁰ *Documente bucovinene* de Teodor Balan. Vol. I (1507-1633). Cernăuți, 1933, p.146-147.

¹³¹¹ *Ibidem*.

canoanelor religioase și menținerea valorilor familiei creștine. Domnii Țării Moldovei, poziționându-se ca apărători ai creștinătății, inclusiv și prin păstrarea valorilor și moralei creștin-ortodoxe, repetau constant în hrisoave că chestiunile ce țin de morala creștină sunt în competența autorității ecleziastice. Astfel, Moise Movilă, la 25 ianuarie 1634, oferea mitropolitului și reprezentanților lui împuterniciri pentru a cerceta „încălcările dăunătoare de la legea creștină” și aplicarea pedepselor, motivând în felul următor: „pentru păstrarea credinței și a vieții curate”¹³¹².

Problema cercetării cazurilor de încheiere a căsniciei între rude a apărut în vizorul domniei și din cauza conflictului dintre boierimea locală și cler în chestiunea atribuirii problemelor de căsătorie jurisdicției bisericești¹³¹³, dar și conflictul cu demnitarii, deoarece prin reglementările domnești ei nu puteau lua gloaba de pe cei vinovați, aceasta fiind prerogativa Bisericii. Pe timpul domniei lui Vasile Lupu, conflictul dintre boieri și instituția ecleziastică s-a agravat, astfel că domnul Moldovei a fost nevoit să convoace Sfatul Țării, pentru a stabili competențele demnitarilor civili și atribuțiile organelor ecleziastice¹³¹⁴. La 20 februarie 1649, Vasile Lupu, voievod, împreună cu Sfatul, a hotărât că de competența judecării bisericești țin chestiunile de căsătorii legitime și de cele ilegale, iar autoritățile civile nu se vor implica în asemenea chestiuni: „Pentru aceea, domniia mea poruncescu tuturor, împreună boiarilor celor mari și celor mici, părcălabilor și vătașilor de pre la ținuturi, și globnicilor, și deșugubinarilor, sau fiecine va fi din slugil(e) domniei mel(e), sau slugă boierească, sau fiecine va fi, de acmu înainte toți să știe cum s-au socotit și s-au tocmit cu sv(â)nta pravilă și cu tot Svatul domniei mele:, cu episcopii să aibă treabă mitropolitul cu toți ep(i)sc(o)pii a-l giudeca, iar(ă) cu călugări(i), și cu călugărițel(e), și cu preuții și cu diiaconii mirenești, și cu ț(â)rcovnicii, ca să aibă treabă a-i giudeca, și a-i certa, și a-i globi cineș(i) după dela sa”¹³¹⁵. Erau stabilite și regiunile în care își îndeplineau atribuțiile autoritățile ecleziastice în conformitate cu împărțirea administrativă bisericească: „pre cei din eparhia mitropolitului să aibă treabă mitropolitul; pre cei din eparhia Romanului ep(i)sc(o)pul de Roman, pre cei din eparhia Radăuților, ep(i)sc(o)pul de Radăuți; pre cei din eparhia Hușilor ep(i)sc(o)pul de Huș(i). Altu(l) nime să nu aibă treabă nici cu unii de aceștia ce mai sus scriem, nici cu casele lor, măcar cine ce greș(e)ală va faci”. Urma pasajul cu referire la căsătorii, ce se repeta atât în hotărârile domnilor anteriori, cât și în ale celor posteriori: „... Așijdere și (de) încuscree și de

¹³¹² DRH. A. Moldova, vol. XXII (1634), întocmit de C. Cihodaru, I. Caproșu și L. Șimanschi. București, 1974, doc.36, p.40-41.

¹³¹³ Georgescu, Valentin Al. *Bizanțul și instituțiile românești...*, p.240.

¹³¹⁴ Melchisedec episcopal. *Cronica Hușilor și a Episcopiei cu aseminea numire*. București 1869, p.118-119; Georgescu, Valentin Al. *Bizanțul și instituțiile românești...*, p.240-241.

¹³¹⁵ *Documente hușene*. Volumul II, p.39-40, nr.1; *Catalogul documentelor moldovenești din Arhiva istorică centrală a statului. Vol.II: 1621-1652 (în continuare CDM)*. București, 1959, nr. 2004, p. 391; *Documente privitoare la istoria orașului Iași*, vol.I. Acte interne (1408-1660), editate de Ioan Caproșu și Petronel Zahariuc. Iași, 1999, nr.353, p.423-424.

cumătrii și de *cununii* și de *singe amestecat* (sublinierea noastră-A.F.), și de ceia ce petrec dinnafară de (l)eage, după obiceiul creștinescu, pre aceștia pre toți, ca să aibă a certa cu sv(â)nta pravilă părinții și rugătorii noștri vlădicii, ce mai sus scriu, cineș(i) eparhiia sa, carele ș(i) după dela lui fie în ce loc va fi, ori la oraș, ori la sat domnescu, ori boierescu, sau călugărescu, sau în slobodzie, sau fie în ce sat în țara domniei mel(e), altu nime să nu aibă treabă, a-i giudeca, și a-i certa”¹³¹⁶.

La 26 octombrie 1666, Iliș Alexandru, voievod, reînnoiește porunca lui Vasile Lupu, adresându-se demnitarilor-vătafilor mari, pârcălabilor de la ținuturi, dregătorilor din târguri, globnicilor și deșugubinarilor, ca pe călugări și călugărițe, pe preoții mireni cu casele lor și cu feciorii lor neînșurați și pe năimiții lor să nu-i globească sau să-i judece ei, deoarece pe aceștia îi va judeca Serafim, Episcopul Hușului: „de oamini ce petrec făr(ă) de lege, cum nu să cade *de singe amestecat*, *de cumătrii* (sublinierea noastră-A.F.), *de cununii* și de alte fărdelege Și iarăș să aibă a socoti de cum să scrie, *de cumătrii*, *de singi amestecat*, *oameni ci petrece făr de lege* (sublinierea noastră- A. F.), și necununați, și de alte fărdelege”¹³¹⁷. Deci, cei ce făceau „sânge amestecat”, considerați în afara legii, trebuiau să fie cercetați și pedepsiți de episcop, interzicându-se implicarea celorlalți demnitari.

Astfel de prevederi se refereau și la reprezentanții altor confesiuni, ceea ce demonstrează că problema căsătoriilor între rude era actuală și pentru comunitatea eterodocșilor. La 6 iunie 1669, Gheorghe Duca, domn al Țării Moldovei, s-a adresat „Arhiepiscopului de la episcopia cea ungurească din târg din Bacău”, poruncindu-i „a căuta și a cerceta în țara Domniei Mele după obiceiul lor pre la toți ungurii și sașii, carii sânt papistași, de lege, *de cuscrie*, și *de cununie*, și *de sânge amestecat* (sublinierea noastră-A.F.)”¹³¹⁸, cercetarea realizându-se „după cum le este obiceiul legii lor și nime să nu să amestice”¹³¹⁹.

La 11 februarie 1673, Ștefan Petriceicu, domn al Țării Moldovei, la fel ca și Iliș Alexandru și Vasile Lupu, a atenționat boierii, dregătorii și slujitorii (vătafi mari, pârcălabi de ținuturi și dregători de târguri, globnici, deșugubinari și slugi boierești de prin târguri și ținuturi) de abuzurile față de călugării de la mănăstiri și metohuri, poslușnicii lor, preoții mirenești și casele lor, în materie de aplicarea gloabei și judecarea celor ce conviețuiau ilegitim, argumentând că aceste chestiuni sunt sub jurisdicția Episcopului de Huși: „Iar voi opriți vecinii voștri di prin satele voastre și-i apărați, de nu poate svinția sa părintele și rugătoriu nostru Kir Ioan, ep(i)sc(o)pul de Huși a întări leagea lui

¹³¹⁶ *Ibidem*.

¹³¹⁷ *Documente hușene*. Volumul IV (1631-1865). Volum întocmit de Costin Clit. Iași, Editura PIM, 2016, nr. 28, p. 49-50; *CDM*, vol. III: 1653-1675. București, 1968, nr. 1400, p. 304.

¹³¹⁸ *Studii*, vol.I. *Socotelel Bistriței* (Ardeal), vol. II. *Acte relative la istoria cultului catolic în principate*. București: Editura Ministerului de Instrucție, 1901, p.78-79.

¹³¹⁹ *Condica*, II, nr. 1503, p.681.

Dumn(e)zeu și să socotiască în eparhia svinției sale de oamenii ce petrec fără(ă) de lege, *cum nu să cade din singe amestecat de cumătrii, de cununii și de alte fără(ă)delege* (sublinierea noastră-A.F). ... ce cu dânșii să aibă treabă a-i giudeca și a-i învăța și a-i cerceta, carele după deala lui Svinția sa părintele și rugătoriul nostru carele mai sus scriem, după cum iaste legea creștiniască, cu Sv(â)nta Pravilă, care vor hi în eparhia svinției sale, și iarăși să aibă a socoti de cum să scrie, *de cumătrie, de singe amestecat, oameni ce petrec fără(ă) lege* (sublinierea noastră-A.F.), nime să n-aibă treabă a-i opri sau a-i giudeca, ce cu giudețele lui Dumn(e)zeu spre oameni ce vor petrea(ce) fără lege, ca să aibă treabă iar Svinția sa părintele și rugătoriul nostru ce mai sus scriem”¹³²⁰. Acest hrisov demonstrează că prevederile nu se respectau, boierii și dregătorii interveneau în globirea persoanelor vinovate de căsnicii ilegite, fiind clar interesul financiar, dar și că practica încălcării interdicțiilor referitor la căsniciile între rude era la ordinea zilei.

O poruncă similară a fost emisă la 22 aprilie 1674 de către Dumitrașco Cantacuzino, domn al Țării Moldovei: „Iar voi opriți vecinii voștri de prin satele voastre și-i apărați, de nu poate svinția sa părintele și rugătoriul nostru kir Sofronie episcopul de Huși, a întări legea lui Dumn(e)zău și să socotiască în eparhia sv(i)nții sale de oamenii ce petrecu fără de lege, cum nu să cade *din singe amestecatu și de cumătrie, de cununii* (sublinierea noastră-A.F.), și de alte fărădelegi”¹³²¹, în care repetat se remarca faptul că cercetarea mariajelor ilegite sunt în competența episcopiei.

La 14 decembrie 1675, Antonie Ruset trimite Carte domnească lui Ion Zambatii, Episcopul unguresc din Bacău, prin care poruncește să fie cercetați „toți ungurii și sașii câți sânt lăcuitori aici în țară și sânt supt eparhie sa *de cuscrii, de cununii și de sânge amestecat* (sublinierea noastră-A.F.)”¹³²², astfel arătând că și comunitățile romano-catolice și/sau protestante se confruntau cu problema căsătoriilor neîngăduite.

La 7 februarie 1679, Gheorghe Duca, domn al Țării Moldovei, a ordonat Episcopului Calistru să cerceteze în ținutul Fălciului, numind „ori protopop, ori popă, ori slugă”, care poate să judece „sânge amestecat la ținutul Fălciului, și cununii, și alte lucruri să aibă a le globi”¹³²³. Domnul Țării Moldovei Constantin Duca a continuat politica domnilor precedenți în domeniul vieții de familie, cercetarea și examinarea încălcărilor fiind lăsate în jurisdicția organelor ecleziastice. La 6 octombrie 1694, Duca vodă a emis carte domnească către Episcopul Varlam prin care îi reconfirmă drepturile în materie de jurisdicție¹³²⁴.

¹³²⁰ *Documente hușene*, vol.II, nr.15, p.52; *CDM*, vol. III, nr. 2232, p. 466.

¹³²¹ *Documente hușene*, vol.II, nr.18, p.56; *CDM*, vol.III, nr. 2361, p. 491.

¹³²² *Condica*, II, nr.1502, p.680.

¹³²³ Melchisedec, *Cronica Hușilor*, p.143.

¹³²⁴ *Ibidem*, p.153-155.

Practica a continuat și în sec. al XVIII-lea, fapt ce demonstrează că domnitorii se conduceau strict de pravilă și acționau în comun cu autoritățile ecleziastice în vederea depistării încălcărilor. Constantin Mavrocordat, domn al Țării Moldovei, la 3 iulie 1734 trimite carte lui Teofel, Episcopul Hușului, subliniind că este „volnic a cerca în eparhia sfințeei sale și la ținutul Sorocii... pentru cumătrii și cuscree și nunii și pentru sânge amestecat și pentru carii să însoară și șăd necununați și pentru toate câte să fac afară din legi și di-nvățătura sfintii pravile”¹³²⁵, clar subliniindu-se toate cazurile în care căsătoriile sunt considerate ilegitime și menționându-se termenul *nunii*.

La 15 mai 1741, Grigorie al II-lea Ghica a emis un hrisov în care erau specificate anumite competențe, inclusiv ale vornicilor și instituțiilor ecleziastice, în cazul comiterii crimei de sânge amestecat: „*Pentru rudenii, pentru cuscree, cumetriei, sânge amestecat* de s-a tâmpla a fâta, să ia vorniciei gloaba pântecului, iar protopopul va lua ciobotele și să-i certe pe pravilă pentru sânge amestecat. Iar de să va-ntâmpla vro greșală fără pânțece, să nu fie a fâta, de acești ce-or fi sânge amestecat, iar protopopul să-i judece cu pravila și să-i globească”¹³²⁶. Deci, în cazul când din asemenea relații ilegitime se nășteau copii – „de s-a tâmpla a fâta”, atunci, pe lângă pedepsele canonice, vinovații erau supuși pedepselor financiare atât de către dregătorii domnești, cât și de instanțele ecleziastice, plătind „gloaba pântecului” și „ciobotele”. În cazul când era dovedită vinovăția, dar nu s-au născut copii – „fără pânțece, să nu fie a fâta”, atunci erau supuși pedepselor canonice și trebuiau să plătească gloaba doar instituțiilor ecleziastice.

În 1742 domnul țării Constantin Mavrocordat a emis un hrisov prin care ordona să fie făcută cercetarea „pentru rudenii, pentru cuscree, cumetriei, sânge amestecat”, iar în cazul când vor fi depistate astfel de situații, urma ca „protopopul să-i giudece cu pravila și să-i globească”, iar în caz că din această relație nelegitimă se năștea copil – „să ia vorniciei gloaba pântecului, iar protopopul va lua ciobotele și să-i certe și să-i judece pe pravilă pentru sânge amestecat”¹³²⁷.

În 1746, Ioan Nicolae Mavrocordat, domn al Țării Moldovei, a dat carte domnească Episcopului Ierotei pe care îl împuternicește să facă cercetarea călugărilor, călugărițelor, preoților și diaconilor mireni, feciorilor holtei și a fetelor mari, a clerului bisericesc necăsătorit și altele din localitățile ținuturilor Eparhiei Huși, conform Sfintei Pravile, fiind excluse cazurile de crimă și furt: „și iarăș(i) să mai cerce pentru cumătrii, și cuscree și cununii, și pentru sânge amestecat, (sublinierea noastră-A. F.)..., și pentru toate care să facu afară din lege și di (î)nvățătura sfintii pravile, și pe unde s-ar afla greșele ca aceste(a), ori pe la mănăstiri, ori p(r)in sate domnești, ori bo(i)erești, ori călugărești,

¹³²⁵ *Condica*, II, nr. 1447, p. 656-657.

¹³²⁶ *Ibidem*, nr. 1333, p. 569-570.

¹³²⁷ *Studii*, vol. VI, p.273-274.

pre toți să aibă a-i giudeca și a-i certa, și a-i canonisi pe fieștecare cu sf(â)nta pravilă, iară alți nime să n-aibă triabă cu unii ca aceștie ce scrie mai sus, nici a-i giudeca, nici a-i globi, nici bo(i)eri, nici ispravnicii de pre la ținuturi, nici părcălabi, nici șugubinari, nici slugi bo(i)erești, nici nemesneci părcălăbești, ce numai sfinția sa episcopul va ave(a) triabă cu dânșii, de vream că pentru unii ca aceștie poroncește Sf(â)nta pravilă se nu se giudece cu giudețu mirenescu, ce să se giudece cu giudețu sufletescu”.¹³²⁸ Este clar subliniat faptul că problemele interdicțiilor mariajelor din cauza rudeniilor și cercetării cazurilor încheierii a astfel de căsătorii ține de competența Bisericii. Cu siguranță că astfel de cărți domnești erau adresate tuturor episcopilor.

La 27 martie 1758, Scarlat Grigorii Ghica, voievod, confirma competența instituțiilor ecleziastice de a examina cazurile de încălcare a prevederilor în problemele căsătoriei și ale familiei și a emis carte domnească Episcopului Inochentie al Hușilor și protopopilor prin care îi împuternicea să facă revizia prin ținuturi, poruncindu-le: „Așijdere, să cerce și *pentru cumătrii, și cuscrii și cununii* (sublinierea noastră-A. F.) și pentru cei ce șed necununați, și *pentru sânge amestecat* (sublinierea noastră-A. F.), și de toate câte să fac afară din lege, și unde s-a afla vine de greșali ca aceste(a), ori prin sate g(os)p(o)d, ori prin sate boi(e)rești, ori mănăstirești, pre toți să aibă sfinție sa ai giudeca cu giudețul sfintii pravili, canonindu-i pe fieștecare după vina greșalii sale, pre carii să-i și certe, iar nu să-i globa(e)scă”.¹³²⁹

Același tip de poruncă, pe numele Episcopului Inochentie al Hușilor și protopopilor din eparhia sa, a emis la 6 aprilie 1760 Ioan Teodor Callimachi: „Așijdere(a) să cerci și *pentru cumătrii și cuscrii și cununii și pentru toate câte să fac afar(ă) din legi și din învățătura sfintei biserici* (sublinierea noastră-A. F.), și undi s-ar afla vină de greșali ca acestea, ori pi la mănăstiri, ori p(r)in sate domnești sau boi(e)rești sau mănăstirești, pre toți să aibă sfinție lor ai giudeca și ai cerceta cu giudețul sfintei pravile și să-i canoniască pe fieșticare după vina sa”.¹³³⁰ Concluzionăm, problema amestecului de sânge, inclusiv a căsătoriilor între rudele de sânge, între rudele spirituale și între rudele prin alianță, era destul de acută, astfel că domnitorii permanent insistau asupra cercetării, depistării și examinării a astfel de încălcări, reieșind nu numai din normele morale ale societății, dar și din prevederile legislației țării. Totodată, instanțele ecleziastice aveau drepturi depline asupra pedepsirii canonice a celor vinovați, âncasând și gloaba.

¹³²⁸ *Documente hușene*, vol.III. Volum întocmit de Costin Clit, Iași, Editura PIM, 2014, nr.130, p.132; Melchisedec, *Cronica Hușilor*, p.215-216.

¹³²⁹ *Documente hușene*, vol.III, nr.179, p.167-168.

¹³³⁰ *Ibidem*, nr.190, p.174.

Sursele documentare sunt foarte sărace și laconice în prezentarea situațiilor de căsătorie între rude la nivel cotidian și în prezentarea etapelor de cercetare în identificarea căsătoriei nelegitime. Un astfel de caz este depistat la 23 septembrie 1797, când Veniamin Costache, Episcopul de Roman, a examinat un proces de divorț între Ștefan Mogâldea, mazil din Brăhășești, ținutul Tecuci, și soția lui Smaranda, cu care a trait 11 ani. Procesul a fost intentat de Ștefan, care s-a adresat episcopului, informându-l că mariajul lor este nelegitim, „fiind rudenie de aproape”. Episcopul a poruncit ca toți cei implicați să fie aduși pentru cercetare. După investigația făcută, în urma mărturiilor depuse de mama Smarandei, s-a constatat că Smaranda era vară primară cu tatăl lui Ștefan, astfel soții erau „a cincea spiță” de rudenie. Conform *Pravilelor*, episcopul a hotărât a-i despărți „de istov”, pentru ca „să nu mai aibă împreunare unul cu altul”. Ștefan a fost supus canonului „amestecării de sânge”, deoarece mama Smarandei a arătat că nu și-a dat acordul la această căsătorie, dar, în lipsa ei de acasă, Ștefan a fugit cu Smaranda „în părțile turcești”, unde și s-au cununat. La întoarcerea fugarilor, femeii i s-a făcut milă de fiică-sa și a înzestrat-o, însă în cei 11 ani viețuți împreună numitul Ștefan a pierdut toată zestrea. Ștefan a fost obligat, din contul unei fărte de vie și a unei părți de moșie pe care le deținea, să restituie zestrea pierdută, desi nu acoperea pierderile Smarandei. Femeia a primit carte de despărțenie și dreptul de a se recăsători¹³³¹. În acest caz este vizibil că Ștefan dorea să se despartă de soția lui din alte motive decât cel invocat, altfel nu se autodenunța, fiind conștient de faptul că vor urma pedepse.

Despre relația incestuoasă cu o verișoară relatează Iordache, fiul decedatului Nicolae Bașotă. În 1811, sus-numitul Iordache intentează un proces de judecată împotriva Zmarandei, fiica răposatului stolnic Ilie Eni, vară cu Nicolae, invocând că în urma legăturii a apărut un prunc, iar drept martor îl aduce pe duhovnicul Anastasie din Botoșani¹³³².

Un alt caz ilustrativ pentru spațiul românesc este unul datat cu 1813, dar care reflectă și situația din perioada anterioară. Mihalache, fiul lui Simion Negruți, și Andriana, fiica lui Dominte, din satul Răcești, ținutul Soroca, care s-au îndrăgostit (în opinia autorităților ecleziastice „s-au îngurluiet”), au hotărât să se căsătorească pe ascuns, deoarece erau rude spirituale, iar fata era însărcinată. Tinerii au fugit la rudele fetei în satul Molești, ținutul Hotârnicieni¹³³³. Protoiereul Onofrei Baltaga a inițiat o cercetare pe acest caz, trimițându-i pe un oarecare Timofti și pe dascălul Ioan să culegă informații și să ia mărturii de la săteni. La 6 iulie 1813, locuitorii și preoții din satul Răcești, ținutul Soroca, au dat mărturie cu referire la gradele de rudenie dintre Mihalachi și Andriana¹³³⁴, constatând că 1) mama lui

¹³³¹ *Documente*. În: Ioan Neculce. *Buletinul Muzeului Municipal Iași*, 1925, fasc.5, p.214.

¹³³² „Arhivele Basarabiei. Revista de istorie și geografie a Moldovei dintre Prut și Nistru”, Chișinău, 1932, an IV, p.295.

¹³³³ *Documente privitoare la cotidian și viața de familie din Basarabia în secolul al XIX-lea*. Volumul I. 1813. Ed. Teodor Candu, Alina Felea. Chișinău, 2019, nr. 175, p.219-220.

¹³³⁴ *Ibidem*.

Mihalache a botezat trei copii ai lui Dominte, tatăl Andrianei, deci pe trei frați ai fetei; 2) Mihalache a botezat „o soră bună de pe tat(a) a Andreenei”; 3) Simion Negruți, era tatăl vitreg lui Mihalache, dar era frate cu Maria, „înma lui Domintei”¹³³⁵. La 9 iulie 1813, Onofrei Baltaga l-a informat pe Mitropolitul Gavriil Bănulescu-Bodoni despre acțiunile întreprinse, atașând și un raport¹³³⁶, iar la 11 iulie Dicasteria Ecleziastică a dispus ca pe marginea chestiunii să se facă cercetare gradului de rudenie în care se află tinerii¹³³⁷. La 15 iulie, protoiereul Baltaga a făcut un raport detaliat către Mitropolit și către Dicasteria Exarhală a Chișinăului, în care comunică faptul că în urma cercetării gradului de rudenie s-a constatat: tinerii erau în relație de rudenie sufletească, deoarece Mihalache a botezat-o pe Maria, sora dreaptă a Andrianei, iar mama lui Mihalache, Maria, l-a botezat pe Simeon, fratele drept al Andrianei¹³³⁸. Au fost aplicate prevederile pentru Săvârșirea Sfântului Botez din *Kormceea Kniga*, care în partea a doua, filele 218 verso și 219 se sublinia: „tatăl duhovnicesc al celui botezat este fratele tatălui biologic și sunt rude de gradul doi; iar cu fiul, botezându-l, sunt rude de gradul întâi. Și cei botezați de el sunt în gradul trei de rudenie ca și fiii fratelui său, și fiii finului cu cei ce sunt botezați de el sunt în gradul doi de rudenie unul față de altul, ca și cum de la un tată s-ar fi născut. Alte persoane prin rudenie sufletească sunt de gradul patru de rudenie. Deci sunt fiii a doi frați”¹³³⁹. Mai mult decât atât, drept rezultat al cercetării, s-a constatat că Mihalache este în dublu grad de rudenie sufletească: „1. În calitate de tată duhovnicesc al Mariei, surorii Andrianei, este în gradul trei de rudenie cu Adriana...2. În calitate de fiu al nașei de botez al lui Simion, fratele Andrianei, este cu Adriana în gradul patru de rudenie”¹³⁴⁰. Reacția Mitropolitului nu a întârziat să vină, căci în Rezoluția datată cu 15 iulie era stipulat: „Persoanele numite, ce au fugit pentru a se căsători cu cununie ascunsă, se interzice a le căsători din cauza rudeniei sufletești, a-i despărți supunându-i epitemiei bisericesti”, deoarece acțiunea a fost catalogată drept preacurvie¹³⁴¹, ceea ce se încadra în crimele contra familiei și moralei. La 26 august 1813, Dicasteria Exarhală a Chișinăului porunca lui Trofim, blagocin din ținutul Soroca, să transmită duhovnicului tinerilor pedeapsa ce le va fi aplicată „dându-le canon după pravilă”, astfel că „să-i puie supt canonul preacurvarilor, adică șapte ani să nu se împărtășească nici unul, nici altul, ce numai să mărturisască, și a-i aduce la bisărică de-apurare și a-i pune la rugăciuni, dar viind la întâmplare de moarte, atunce poate să-i împărtășească”¹³⁴². Totodată,

¹³³⁵ *Ibidem*.

¹³³⁶ *Ibidem*, nr.189, p.236-237.

¹³³⁷ *Ibidem*, nr. 199, p. 245, 247.

¹³³⁸ *Ibidem*.

¹³³⁹ *Ibidem*, p.245-246, 247-247.

¹³⁴⁰ *Ibidem*, p.246, 248.

¹³⁴¹ *Ibidem*.

¹³⁴² *Ibidem*, nr.245, p. 295.

duhovnicul urma să urmărească comportamentul celor doi tineri și în cazul unui comportament decent – „a pitreci în bune urmări și cât urmările lor vor fi bune, părăsându-să de urmări rele” – putea să le ușureze canonul, însă cu interdicția strictă de a se căsători între ei¹³⁴³. Astfel, este vizibil că cercetarea începea în urma adresării în instanța ecleziastică, care dispunea investigarea situației cu interogarea tuturor părților implicate: a tinerilor/soților, a părinților și a membrilor comunității, martorilor (rude, vecini, preoți). În urma confruntării datelor obținute erau stabilite gradele de rudenie a făptașilor, respectiv se atribuia un anumit grad de vinovăție și pedeapsa cuvenită. Încălcarea interdicției de a se căsători fiind în relație de rudenie spirituală atrăgea după sine pedeapsă canonică dură.

Documentele de mărturie, în special la solicitarea hirotoniei preoților, subliniază explicit absența piedicilor de rudenie la încheierea căsătoriei persoanelor ce pretindeau să fie preoți. Așa a fost în cazul dascălului Nichita, fiul răposatului preot Gheorghe din Șărbaca, pentru care la 13 februarie 1809 au dat mărturie locuitorii satului Șărbaca, ținutul Hotin, remarcând că la căsătoria acestuia cu Irina n-a fost „nicio pedecă di rudenii” și în cel al dascălului Ioan, fiul răposatului preot Ioan, pentru care la 28 februarie 1809 au dat mărturie locuitorii satului Horodiște, ținutul Hotin, subliniind că la căsătoria lui cu Todosia n-a avut „nicio pedecari di rudenie”¹³⁴⁴.

Căsătoria unor rude, și chiar a copiilor acestora, în opinia contemporanilor epocii, atrăgea pedeapsa Dumnezeiască, mentalitate ce se încadra perfect în segmentul temporal examinat, fiind caracteristică unei societăți profund religioase. Astfel se întâmplă în cazul morții premature a fiicei domnului Țării Moldovei Constantin Cantemir. Safta, fiica cea mai mică a lui Constantin Cantemir, fusese logodită cu Pătrașco Costin, însă această logodnă a fost desfăcută drept rezultat al conflictului politic¹³⁴⁵, după care a fost căsătorită cu Mihai Racoviță: „și ș-au ales din toți ficiorii de boieru pe Mihălachi, ficiorul lui Ion Racoviță vornicului, de l-au luat gineri”¹³⁴⁶. Evenimentul a fost descris de cronicarul Ion Neculce, care relatează: „Numai n-au avut parte de dânsa, că n-au trăitu mult cu dânsu, și i-au murit fiică-sa”, cauza morții fiind explicată de cărturar în felul următor: „ Cantemir vodă era cumătru cu cuscru-său Ion Racoviță, că-i botedzasă Cantemir-vodă un copil lui Ion Racoviță, mai mic decât ginere-său Mihălachi. Căce poate n-au răbdat Dumnedzău”¹³⁴⁷. Deși, reieșind din canoanele creștine, copiii cumetrilor nu aveau voie să se căsătorească unii cu alții, deoarece prin Sfânta Taină a

¹³⁴³ *Ibidem*.

¹³⁴⁴ *Documente privitoare la istoria Țării Moldovei în perioada Războiului Ruso-Turc (august 1808-iunie 1809)*, volum întocmit de Demir Dragnev, Larisa Svetlicinai (coord. și editori), Teodor Candu, Tudor Ciobanu (editori). București-Brăila, 2017, nr. 329, 344, p.466, 487.

¹³⁴⁵ Eșanu, A. Eșanu, V. *Fiicele lui Constantin-vodă Cantemir*. În: *Dinastia Cantemireștilor*, p.95.

¹³⁴⁶ Neculce, Ion. *Letopisețul Țării Moldovei de la Dabija-Vodă până la a doua domnie a lui Constantin Mavrocordat*, p.324.

¹³⁴⁷ *Ibidem*.

Botezului familia lui Constantin Cantemir s-a înrudit cu cea a lui Ion Racoviță, devenind rude sufletești, se pare că în acest caz nu s-a făcut o cercetare riguroasă a relațiilor de rudenie spirituală sau, ca și în alte cazuri legate de familia domnească, au fost permise tacit.

4. 4. Concluzii la Capitolul 4

Instituția căsătoriei în Țara Moldovei în sec. al XVII-lea – înc. sec. al XIX-lea îndeplinea în societate funcțiile de control social, reglementând relațiile sociale intercomunitare, ceea ce permitea societății să impună condiții normative, a căror încălcare erau dăunătoare comunității, reieșind din normele și valorile morale acceptate. Astfel, mariajul crea impedimente la o viitoare căsnicie a persoanelor înrudite, cei vinovați fiind sancționați atât de Biserică și stat, cât și de comunitate. Se urmărea îndeplinirea tuturor condițiilor, în caz contrar căsnicia putea fi desfăcută.

Instituția căsătoriei și relațiile de rudenie în Țara Moldovei din sec. al XVII-lea – începutul sec. al XIX-lea se reflectă într-un vocabular specific – *soț, soție, cuscri, nași, nănaș/ă, fini/hin/hină, cumătri*, termeni care s-au menținut nu doar pe întreaga perioadă cercetată (sec. al XVII-lea – începutul sec. al XIX-lea), dar și în cele următoare, fiind o dovadă a continuității tradițiilor românești și creștin-ortodoxe.

În surse sunt remarcăți mai mulți termeni pentru a determina statutul unei femei căsătorite: *soție, soț, muiare, femeie, spătăreasă etc.* Aceste determinative erau utilizate atât în discursurile femeilor, cât și în cele ale bărbaților. Statutul de femeie măritată putea fi subliniat și prin sufixe adăugate la nume. Pentru desemnarea bărbatului căsătorit se utilizau termenii *soț, bărbat, căsar, căsaș* etc.

În Țara Moldovei, în sec. al XVII –lea – înc. sec. al XIX-lea relațiile de rudenie spirituală au fost reglementate de reguli clare, fiecare dintre părți având anumite îndatoriri, încălcarea cărora atrăgea după sine nu doar deteriorarea acestor relații, dar și condamnarea morală a comunității. Încălcarea prevederilor canonice, în special a celor legate de căsătorie, și/sau comiterea adulterului între fini/fine și nașe/nași, precum și între cumetri, dar și între rudele apropiate lor, erau calificate drept crimă contra familiei și morale și conduceau la pedepse atât din partea domniei, cât și din partea autorităților ecleziastice.

Prin rețeaua de rudenie spirituale izvorâte din Sfânta Taină a Botezului, apoi și din cea a Tainei Cununii, care se suprapuneau uneori asupra relațiilor de rudenie cosangvină sau prin alianță, sistemul de relații de rudenie din Țara Moldovei se încadra în sistemul de rudenie creștină a Europei. Pe bună dreptate a afirmat J. Goody că înrudirea prin botez a fost „o invenție originală a Bisericii”¹³⁴⁸.

¹³⁴⁸ Goody, J. *Familia europeană...*, p.44.

Respectarea impedimentelor provenite din raporturile de rudenie de sânge, de cuscrie și spirituală au influențat direct legitimitatea căsătoriei încheiate. Căsătoriile cu rudele de orice nivel (consangvine, prin cuscrie sau spirituale) erau interzise, considerându-se amestecare de sânge și erau pedepsite conform canoanelor în vigoare. Gradele de rudenie până la care se calcula interdicția erau calculate conform canoanelor bizantine, astfel că la rudele cosangvine și prin alianță se interzicea căsătoria până la al optălea grad de rudenie.

La tipul de rudenie spirituală interdicțiile erau stipulate până la a treia spiță. Încălcarea prevederilor canonice, în special a celor legate de căsătorie, și/sau comiterea adulterului între fini/fine și nașe/nași, precum și între cumetri, dar și între rudele apropiate lor, erau calificate drept crimă contra familiei și morale și conduceau la pedepse atât din partea domniei, cât și din partea autorităților ecleziastice.

În Țara Moldovei, ca și în Țara Românească, în sec. al XVII-lea – începutul sec. al XIX-lea s-au constatat cazuri de căsătorii ilegite „cu amestecare de sânge” din relații de rudenie. În asemenea cazuri intervenea atât autoritatea civilă, cât și Biserica. Uneori, situația cotidiană însă nu corabara cu prevederile legislative, astfel că în problema depistării căsătoriilor nelegitime prin gradele de rudenie se implica, în afara autorităților ecleziastice, și domnia, formând corp comun pentru păstrarea valorilor familiei creștine. Era efectuată o cercetare amănunțită a cazurilor, căsătoria era desfăcută și declarată ilegitimă, iar persoanelor implicate li se aplicau pedepse.

Instituția nășiei, atât cea din Botez, cât și cea din Cununie, a supraviețuit tuturor modificărilor din societate, regăsindu-se și astăzi în comunitatea tradițională românească.

5. ÎNCETAREA CĂSĂTORIEI ȘI RECĂSĂTORIA ÎN ȚARA MOLDOVEI ÎN SEC. AL XVII-LEA – ÎNCEPUTUL SEC. AL XIX-LEA: PREVEDERI CANONICO-LEGISLATIVE, MENTALITĂȚI ȘI COTIDIAN

În sec. al XVII-lea – începutul sec. al XIX-lea, în Țara Moldovei un mariaj valid putea încetea în două cazuri: în urma decesului unuia sau ambilor soți și în urma divorțului. Cele mai dese cazuri de încetare a căsătoriei erau cele în urma decesului unuia dintre soți. Moartea unuia dintre soți putea fi naturală, adică firească, dar putea fi și accidentală sau violentă. Printre cauzele morții violente în sec. al XVII-lea- începutul sec. al XIX-lea, în Țara Moldovei se numără războaiele, bolile și epidemiile (în special ciuma), foametea, pedepsele (decapitarea, spânzurătoarea, înecarea etc.) și alte tipuri (omorul premeditat, omor întâmplător etc.).

Pe lângă moartea unuia dintre soți, după cum am remarcat mai sus, încetarea căsătoriei avea loc și prin divorț, care însemna dizolvarea unei căsătorii valabile de către o autoritate ecleziastică, deoarece această problemă ținea de competența Bisericii. În studiile referitoare la istoria vieții de familie divorțurile se numără printre pericolele care amenințau familia nucleară întemeiată în baza căsătoriei, constituind dispariția instituției căsătoriei. Pentru secolele XVII, XVIII și începutul sec. al XIX-lea cercetarea aspectelor legate de cazurile de divorț ale românilor ortodocși din Țării Moldovei este o problemă dificilă și controversată din mai multe puncte de vedere, printre care se remarcă motivația limitată pentru divorț și numărul de surse disponibile. În mare parte această problemă este oglindită în codurile legislative aplicate. Deși căsătoria unui ortodox era considerată indisolubilă, totuși Biserica Ortodoxă a permis desfacerea căsătoriei în anumite cazuri, pe primul plan fiind adulterul, dar a mai admis divorțul și din alte motive, precum comportamentul inadecvat, bătaiele și amenințarea vieții, alungarea soției de acasă, călugăria, erezia, proxenetismul, lesbianismul, pedofilia etc. Reieșind din aceste motive, este clară diferența în situația familiilor de confesiune ortodoxă, cărora divorțul le era permis în anumite situații, spre deosebire de cele ale romano-catolicilor, cărora divorțul le era interzis.

În capitolul dat, în baza surselor disponibile și exemplelor concrete, vom analiza cele două cazuri de încetare a căsniciei: prin moarte și prin divorț, subliniind prevederile canonico-legislative cu referire la divorț, motivele invocate, derularea unui proces, cum au fost respectate canoanele bisericești și prevederile codurilor de legi și care era realitatea cotidiană în problema divorțului în sec. al XVII-lea – începutul sec. al XIX-lea în Țara Moldovei. Totodată va fi prezentată atitudinea societății, a membrilor familiei și a Bisericii în problema recăsătoriilor.

5.1. Încetarea căsătoriei în urma decesului soțului/soției

În sec. al XVII-lea – începutul sec. al XIX-lea, în Țara Moldovei, de cele mai dese ori o căsnicie înceta în urma decesului soțulu/soției, cauzat de factori firești, adică survenit în urma bătrâneții, sau provocat de împrejurări nefirești, violente. Deoarece decesul era un mod firesc de încetare a căsătoriei, vom examina doar câteva aspecte legate de această problemă.

Sursele menționează utilizarea unor formulări stereotipe care indicau decesul unei persoane: „au murit acolo”, „s-au pristăvit”¹³⁴⁹, „săvârșindu-se...”, „a pieri”, „a răpousat”, „au răposat în Domnul” etc., indiferent de statutul social al decedatului. Doru Radoslav consideră că varietatea de formulări a verbului *a muri*, prezentată în special în secolul al XVII-lea, stă sub semnul unei sensibilități baroce¹³⁵⁰. Izvoarele epocii demonstrează cu lux de amănunte că soții erau conștienți de apropierea morții, astfel că își pregăteau din timp testamentele, pentru a reglementa problemele financiare, economice, pentru a stabili moștenitorii, dar și pentru a proteja soțul rămas în viață etc. La 12 decembrie 1738, Cârstea, fost mare pitar, a emis o diată în care stabilea: „Din vreme ce singur D(o)mnul nostru I(su)s H(risto)s au învățat pre ucenici întrebând ei ca să le spui zua și vremea sfârșitului vechiului acestue, iar Sfinție Sa li-au răspunsu zicând precum de zua și de ceasul acela nime nu știe, nici îngerii lui Dumn(e)zeu nu știu, făr-numai unul Dumn(e)zeu, pentru ace dacă și cei de Dumn(e)zeu cuvântători Sf(i)nții Părinți ne-au lăsat noao învățături zicând precum viața n-ar(e) hotar nici vreme scris(ă) sau socotit(ă) mai înainte: să zici atâte ani să trăiască, ce numai sfatul și voie lui Dumn(e)zeu, atunce moare omul. Pentru aceia iată dar și eu, robul lui Dumn(e)zeu, anume Cărste văzându-mă însum dentru vărstn(i)cii mei rămas în slăbiciune bătrâneților am socotit și am orânduit cu toată cunoștința și pricepire voi mele ca s(ă) rămâi toate după cum m-am orânduită...”¹³⁵¹, astfel testatorul subliniază conștientizarea apropierii sfârșitului vieții, reieșind din vârsta înaintată. Același motiv este utilizat și în alte diate ale timpului. Constantin Roset, logofătul, în diata sa concretiza: „Privigheați și vă rugați (zice Domnul) că nu știți ziua nici ceasul când va sosi. Acest ceas neștiut, această sosire fără veste ce Domnul nostru Isus Hristos ne arată că, cunoscându-l cu adevărat au deșteptat cunoștința me, am simțit în sine-mi un cuget, care nu era în ceilalta vreme a vieții mele, un cuget care-mi aduce aminte și-mi zice ce mai așteptu încă : iată vremea bătrâneților, iată ciasul al unsprezăcile au sosit și vreme se scurtiazu și nu mai rămâni loc de prelungire. Pentru care-milostivul

¹³⁴⁹ Cu referire la Scarlat Ghica, care a decedat după schimbarea domniei în Țara Românească, în Canta, Ioan. *Letopisețul Țării Moldovei (1741-1769)*, ed. îngrijită de Eșanu A., Eșanu V. Chișinău, 1999, p.23, 28.

¹³⁵⁰ Radoslav, D. *Sentimentul religios la romani: o perspectiva istorica* (sec. XVII-XX). Cluj-Napoca: Dacia, 1997, p. 188.

¹³⁵¹ *Documente privitoare la istoria orașului Iași*, vol.IV. Acte interne (1726-1740), editate de Ioan Caproșu. Iași, 2001, nr 345, p.257.

Dumnezeu ni-au luminat simțurile minții mele și mi-au dat deșteptare cugetului, ca mai înainte de săvârșirea vieții mele din lumea aceasta de nemica și mincinoasă să-mi așez la cale ... pe fiii mei ca să nu rămâie între dânșii mai pe urmă sfezi, gâlcevi și neînvoieli, carele este cel mai de scandal și nesuferit lucru, atât la cele sufletești, cât și la cele politicești, când rămâne o neînvoială între frați, pentru că de acolo naște zavistie, ne iubire și toate cele împotriva carile este rădăcina de unde răsari împotriva faptei cei buni”¹³⁵². Ioniță Codrescu, fost medelnicer al doilea, spunea la 28 februarie 1770: „Trecând și eu prin deșertăciunile lumii aceștia și ajungând la bătrânețe, știind că om sînt muritoriu și având grije morții și a sfârșitului meu, făcut-am această diată pentru cele ce rămân, cui și ce am socotit să se de, cum arată mai gios ”¹³⁵³. Constantin Gandul, stolnic din Țara Moldovei, în diata sa din 26 octombrie 1770 sublinia: „Cunoscand că această lume este vremelnică și trecătoare și nici un om fără de moarte nu iaste, ..., și încă aflandu-mă în toată starea minții mele, am făcut această diată, ca pe urma mea să fie liniște între fii mei”¹³⁵⁴. Casandra, soția răposatului Balasache, fost mare postelnic, scria în diata sa din 20 august 1777: „Fiincă sfârșitul vieții a fieșticărie îi nivăzut și niștiut, după cum este scris că nu știți ceasul acela întru carele moartea asupra voastră va vini, acestea și eu socotind ca nu cumva ceasul acela înfricoșător al morții fără veste și ne nădăjduind viindu îi va faci păgubiri suflitului și trupului, socotit-am dreptu acie, fiind în viață și cu minte întreagă ca să așez și să orînduiescu toate ale mele după sfârșitul vieții mele”¹³⁵⁵. La fel și Ruxanda, soția lui Dimitru Carpu spatar, și-a întocmit diata la 26 noiembrie 1785, cu o parte introductivă deosebit de interesantă, în care își argumenta acțiunile și îl pomenea și pe soțul decedat: „Drept aceasta și eu, nevrednica roaba lui Dumnezeu, Ruxanda, fata răposatului Lupul Gheuca stolnic, soție răposatului Dimitru Carpu spatar, fiind la vârsta bătrâneților și socotind că toate acesti lumești sânt vremelnice și trecătoare, și toate cu moarte să închei; până a nu sosi ceasul morții asupra me și până a nu mi se lega graiul și limba, pentru ca să nu rămâi după moartea me la neamurile mele și-a bărbatului meu giudecăți și pricini, cu dorire și cu bună voie am vrut, ca printr-această diată, să așez toate urmările ce să să facă după moarte me, de cei ce ca pre niște clironomi îi las ...”¹³⁵⁶. Ruxanda a remarcat grija deosebită a soțului ei față de ea, la momentul întocmirii diatei fiind deja decedat, subliniind că acesta a protejat-o de posibile pretenții ale rudelor sale față de averea sa, făcându-i danie o moșie: „Deci, de vreme ce nici un om,

¹³⁵² Marinescu, I. Copii de documente din diferite arhive (1557-1853). În: „*Buletinul Comisiunii istorice a României*”, volumul VII, București, 1929, p.103.

¹³⁵³ *Documente privitoare la istoria orașului Iași*, vol.VI. Acte interne (1756-1770), editate de Ioan Caproșu, Iași, 2004, nr.867, p.758.

¹³⁵⁴ *Ibidem*, nr. 873, p. 763-764.

¹³⁵⁵ *Documente privitoare la istoria orașului Iași*, vol. VII. Acte interne (1771-1780), editate de Ioan Caproșu, Iași, 2005, nr.306, p.402.

¹³⁵⁶ *MEF*, vol. X, Chișinău, 2005, nr.160.

ce vețuiește în lume și ca să nu moară nu este cu puțință, gândind și dumnealui de ceasul morții, ca unul ce au iubit pe Dumnezeu și sufletul său, ș-au ales parte ce mai bună, ca să grijească sufletește, cu învoire amândurora s-au dus la mănăstire Căpriană și socotind că va fi cu păcat, fiindcă pentru pricina aceștii moșii Curlicenii mi s-au vândut moșiile de zăstri a melii, mi-au făcut danie această moșia, ca după moarte sa nimine din neamurile dumisale să nu aibă a mă supăra”¹³⁵⁷. Exemple în acest sens sunt numeroase.

Pe de altă parte, în sec. al XVII-lea – începutul sec. al XIX-lea, în Țara Moldovei au fost numeroase cazuri în care decesul putea surveni în urma unei morți violente, care putea fi cauzată de dese războaie care erau duse pe teritoriul Țării Moldovei, boli și epidemii (în special ciuma), foamete, omor premeditat, omor întâmplător, înec, pedepse (decapitare, spânzurătoare etc.), alte tipuri de moarte violentă fiind etc. Moartea violentă periclita pacea unei comunități din diferite motive „care nu permite săvârșirea riturilor de separare treptată, pentru a conduce sufletul spre starea liminală, pregătit să se integreze lumii de dincolo...”¹³⁵⁸.

Printre cele mai groaznice cauze ale decesului erau ravagiile ciumei, care aduceau o pervertire morală și sufletească a mulțimii, iar frica, groaza de boală ducea până la nebunie. Însoțită de o mortalitate destul de ridicată, ciuma punea individul în fața unui pericol din care puțini își găseau salvare și în urma căruia înceta o căsătorie, uneori decedând nu doar unul dintre soți, dar întreaga familie: „...și-au murit teslariul cu fâmei, cu copiii cu tot di ciumă”¹³⁵⁹. Tot din cauza ciumei a încetat căsătoria lui Petco bărbier, care în diata sa din 24 mai 1759 menționează despre decesul soției lui: „...săvârșindu-se și soțul meu împreună cu toți copiii mei, din boala ciumii...”¹³⁶⁰.

Ioniță Munteanu în diata sa relatează despre încetarea totală a două căsnicii: prima a părinților săi – tatăl lui Ioniță, Gheorghe Munteanu, a decedat, iar mama Tofana s-a călugărit la „Preapodobna Paraschiva din Iași”, deci mariajul părinților săi a încetat în urma decesului tatălui. Ioniță a rămas împreună cu sora Sanda, care mai apoi a fost căsătorită „după obiceiul lumesc”; a doua căsnicie care a încetat în urma morții violente, din cauza ciumei, a fost cea a surorii lui Ioniță. Ioniță a fost dat la schitul Pășcani, unde starețul Simeon urma să-l învețe carte. În timpul epidemiei de ciumă a hotărât să se întoarcă la Iași, însă în drum spre casă, ajungând la Podul Iloaei, a aflat de la niște cunoscuți ca

¹³⁵⁷ *Ibidem*.

¹³⁵⁸ Ștefănescu, B. *Sociabilitate rurală, violență și ritual*, Oradea, 2004, p.446.

¹³⁵⁹ *Documente privitoare la istoria orașului Iași*, vol.VI, nr.211, p.181.

¹³⁶⁰ *Ibidem*, nr.214, p.184.

maică-sa și sora-sa cu doi copii și soțul au decedat. Stresul emoțional, cauzat de vestea dureroasă, i-a pricinuit o boală îndelungată¹³⁶¹.

Moartea unei femei putea surveni în urma unei nașteri complicate. Un astfel de caz este semnalat în 1809. Zoîța, fiica lui Ioniță Cerchez și a Tudorii¹³⁶², soția lui Manolache Calmuțchi, după mărturiile duhovnicului, a decedat la 12 decembrie 1809¹³⁶³. Cauza reală a decesului a fost fixată la întocmirea testamentului femeii, care era în stare foarte gravă survenită în urma nașterii copilului: „naștere de proncu văzându-mă pe însă-mi în mare slăbiciune, pentru ca nu cumva să se întâmple fără deiată a veni în săvâșire...”¹³⁶⁴. Acest caz este semnificativ nu doar pentru evidențierea cauzei decesului, dar și a relațiilor dintre soți, și a relațiilor interfamiliale. Problema a apărut drept rezultat a decesului soției, care, înaintea morții, dar în lipsa soțului, a întocmit un testament. În urma adresării lui Manolache Calmuțchi în instanțe, a fost intentat un proces pe marginea testamentului întocmit la 9 decembrie 1809 de soția sa Zoîța,. Întocmirea testamentului era justificată prin faptul că omul nu cunoaște momentul morții¹³⁶⁵: „De vreme ce ceasul cel mai de pre urmă al răsufării omului este necunoscut și însuși îngerilor neștiut...”. Însă Manolache a fost nemulțumit de conținutul testamentului, și de faptul că în momentul întocmirii acestuia nu au fost respectate regulile și obiceiurile de perfectare a unor asemenea acte¹³⁶⁶, deși structura testamentului Zoîței se înscria în clișeele tradiționale de întocmire a unui testament: preambul, împărțirea bunurilor, prevederi referitoare la pomeniri, indicații, semnătura testatarului și semnăturile martorilor¹³⁶⁷. În momentul elaborării testamentului Manolache Calmuțchi, soțul Zoîței, lipsa de acasă, fiind dus „...după interesuri neguțătoriilor sale”, și Zoîța și-a spus voința în fața duhovnicului Anastase Boldișor și a sulgerului Constantin Leonardi. Testatara era conștientă de faptul că soțul ei, fiind încă tânăr, se va recăsători și ca mamă grijulie și iubitoare nu ar dori ca copiii săi să fie crescuți de o mamă vitregă într-o stare mai proastă decât în timpul vieții sale. De asemenea, testatara nu dorea ca averea ei să fie risipită, de aceea, conform testamentului, a hotărât împărțirea averii în trei părți: o parte - copiilor săi, o parte - fraților săi și o parte pentru „grija sufletului” său și a părinților, epitropi fiind numiți frații

¹³⁶¹ *Documente privitoare la istoria orașului Iași*, vol. VIII. Acte interne (1781-1790), editate de Ioan Caproșu, Iași, 2006.

¹³⁶² ANRM, F.733, inv.1, d.123, f. 9-10; Candu, Teodor, Felea, Alina. *Testamentul Zoîței Cerchez (Calmuțchi). Studiu de caz*. În: *Revista de Istorie a Moldovei*, 2007, nr.2, p. 103-113.

¹³⁶³ ANRM, F.733, inv.1, d.123, f. 5-5v.

¹³⁶⁴ *Ibidem*, f. 9-10.

¹³⁶⁵ *Ibidem*.

¹³⁶⁶ *Ibidem*.

¹³⁶⁷ Iancu, Andreea. *Blestemul și binecuvântarea părinților (sec. XVIII-XIX)*. In: *Studii și Materiale de Istorie Medie*, vol.XXI, 2003, p.72; Barbu, Violeta. „*Sic Moriemur*”. *Discourse upon death in Wallachia during the Ancien Regime*. In: *Revue Roumaine d'Histoire*, 1994, 1-2, Janvier-Juin, p.116.

Zoiței¹³⁶⁸. Ca urmare a cercetării circumstanțelor întocmirii testamentului și a depistării încălcărilor, diata a fost anulată, iar soțul Zoiței, Manolache Calmuțchi, a fost repus în drepturi. Putem afirma, deci, că a fost vorba de o escrocherie făcută de frați împreună cu duhovnicul și Constantin Leonardi, care, folosindu-se de lipsa soțului, au vrut să-l lipsească de avere¹³⁶⁹.

O altă cauză a decesului era foametea. Referindu-se la una dintre situațiile de foamete din Țara Moldovei, cronicarul Ion Neculce concretiza că mulți decedau de slăbirea organismului: „că murie, că era hămesiți”¹³⁷⁰. Despre faptul că mulți oameni decedau din cauza frigului și a foametei descrie Ioan Canta în *Letopisețul Țării Moldovei (1741-1769)* cu referire la situația din 1742: „...și mulți pereu de frig și de foame...”¹³⁷¹.

Printre cauzele morții violente în epoca cercetată se numără pedepsirea cu decapitarea. Un episod dintre cele mai dramatice a fost omorârea lui Miron și Velicico Costin, care au fost învinuiți de complot împotriva lui Constantin Cantemir. Relatând despre aceasta, Ion Neculce spune că domnul a poruncit ca în orice loc unde va fi găsit: „în acel loc să-i taie lui Miron capul”¹³⁷². Soția lui Miron Costin murise pe neașteptate și în timpul arestului Miron Costin se pregătea de înmormântarea acesteia¹³⁷³. Cronicarul a fost arestat și decapitat, „apoi tăindu-i-se capul, a fost îngropat în același mormânt cu soția lui”¹³⁷⁴. Nicolae Muste descrie și el tragicul eveniment: „și ducându-l în târg la Roman, l-au îngenunchiat și i-au tăiat capul. Și nu l-au scos la divan Constantin vodă, să le arate vina sau vicleșuguș, să vadă lumea, ce așa tirănește i-au omorât, nice cărți violene arătând, ce numai așa au pierit pe vina lor, ori cu năpaste i-au omorât”¹³⁷⁵. Acest fapt se resimțea în starea psihică a oamenilor, invocându-le frica: „...dacă au pierit Miron logofătul și fratele său Velicico vornicul de sabia lui Constantin vodă, în mare spaimă era toți boierii și mai tare feciorii lui Miron logofătul...”¹³⁷⁶. În astfel de împrejurări, au încetat căsătoriile a doi dintre cei mai mari boieri ai Țării Moldovei.

Moartea violentă putea surveni și în urma unui omor, precum în cazul consumului excesiv de băuturi alcoolice, inclusiv victime deveneau înșiși consumatorii de alcool. Astfel se întâmplă în cazul Ilincăi din Focșani care în noiembrie 1799 n-a mai putut suporta comportamentul tiranic al soțului,

¹³⁶⁸ ANRM, F.733, inv.1, d.123, f. 9-10.

¹³⁶⁹ Candu, T., Felea, A. *Testamentul Zoiței Cerchez (Calmuțchi)*, p.113.

¹³⁷⁰ Neculce, Ion. *Letopisețul Țării Moldovei*, p.

¹³⁷¹ Canta, Ioan. *Letopisețul Țării Moldovei (1741-1769)*, p.23.

¹³⁷² Neculce, Ion. *Letopisețul Țării Moldovei*, p.

¹³⁷³ Cantemir, Dimitrie. *Viața lui Constantin Cantemir*. În: *Opere complete*, VI, tom II, p.131.

¹³⁷⁴ Neculce, Ion *Letopisețul Țării Moldovei*, p.

¹³⁷⁵ Muste, Nicolae. *Letopisețul Țării Moldovei*. In: M. Kogălniceanu, *Cronicile României sau Letopisețele Moldovei și Țării Românești*, III, p.88.

¹³⁷⁶ *Ibidem*.

„fiindcă era bețiv și deapurure o băte”, și l-a omorât cu toporul¹³⁷⁷. La judecată femeia a relatat că în ziua cu pricina a fost învinuită de soț de adulter și bătută cumplit, seara bărbatu-său s-a întors „din târg bat s-au culcat pe prispă afară și ea luând toporul cu mâna ei l-au lovit în cap și văzând că nu moare l-au mai lovit și de al doilea și al treilea oară și l-au omorât”¹³⁷⁸. Astfel a încetat căsnicia prin moartea violentă a soțului. Femeia a fost numită „rea”, fapta ei „necuviincioasă și netrebnică”, fiind condamnată la „moarte neertată, spre mare înfrânare și altor femei rele asemenea pe potrivă ei”. Femeia urma ca „ducându-să la Podul -Roșu întâi să se sugrume și apoi puindu-se într-un sac și cu o piatră legată de grumaji să să deie în apa Bahluiului ca să fie spre pilda și înfrânarea și altor fimei răli...”¹³⁷⁹. După cum vedem, femeia a fost destul de aspru pedepsită, considerându-se că nu a luat toate măsurile necesare pentru a se putea evita omorul –discuția cu preotul, discuția și solicitarea ajutorului rudelor, solicitarea divorțului.

Decesul unuia dintre soți, pe lângă faptul că semnifica încetarea căsniciei, avea urmări psihico-emoționale, financiare și juridico-economice pentru soțul rămas în viață și pentru copiii. Durerea celor apropiați la nivelul sensibilității are o expresie deosebită în inscripțiile pietrelor funerare, prin care persoanele își eternizează suferințele. De evidențiat sunt mulțimea pietrelor de mormânt; în mai toate bisericile mai mici, chiar și de provincie, puse în amintirea nu numai a persoanelor de seamă, din familia domnească sau de mari boieri, ci și a unor familii din boierimea mijlocie sau din rândurile târgoveților, care prin formele sale ajunsese să fie la nivelul resurselor materiale și să corespundă gustului eclectic al societății timpului¹³⁸⁰. În Țara Moldovei, deseori epitaful era în formă scurtă, simplă, fiind constituit din două părți: cui îi este adresată și de la cine vine sau cu completarea informației prin oferirea detaliilor cine e înmormântat și a cui soție/soț este, sau alte date biografice ale celui răposat: “Aici zace roaba lui Dumnezeu Ana, soția lui Toma Cantacuzino marele vornic, la anul 166<3> luna Dechemvrie, în ziua de 31”¹³⁸¹. Pietrele instalate de soții rămași în viață, cu epitafuri, formează o categorie aparte, acestea fiind de două tipuri: prima, în care în calitate de transmițător de mesaj este supraviețuitorul, iar recepționar este decedatul, a doua, în care în calitate de mesajer este decedatul, iar drept recepționar este soțul supraviețuitor. La prima categorie vom remarca inscripțiile cu indicații clare cui și cine a instalat piatra, astfel că nu se întrevăd anumite

¹³⁷⁷ Ungureanu, Gh. *Pedepsele în Moldova la sfârșitul secolului al XIX-lea. După documente inedite. În: Întregiri. Buletinul Institutului de Istoria vechiului drept românesc*, Iași, 1938. p.44

¹³⁷⁸ *Ibidem*, p. 54-55.

¹³⁷⁹ *Ibidem*.

¹³⁸⁰ *Istoria artei feudale în Țările Române*, vol. II. București, 1986, p. 1010.

¹³⁸¹ Bobulescu, Constantin. *Inscripții și însemnări privitoare la biserica Goliei. In: Mănăstirea Goliei. 350 de ani de la sfințirea ctitoriei lui Vasile Lupu (studii și documente)*. Iași, 2010, p. 351.

sentimente: a unei soții pentru soț, cu mențiunea că acesta s-a strămutat la „veșnice lăcașuri”¹³⁸², „Această piatră o'au făcut Velicico Costin Hatman pre mormântul giupăniasei dumneisale Ecaterinei, fiica Tomei Cantacozino Vornicul-cel-Mare ; caria s'au prestăvit la sălașile veacinice, vlto 7193 [1685], meșta Aprilia 8 dni.”¹³⁸³; „Această piatră a făcut-o și împodobit-o, jupănesei sale Ecaterina ... al său ... vel postelnic ... a răposat ...la anul 7157<1649> Martie 20”¹³⁸⁴; „Această piatră a făcut-o și împodobit-o dumnealui Toma Marele-Vornic jupănesei sale Ana; și a răposat la veșnicele lăcașuri — veșnica ei pomenire; în zilele lui Io Eustratie Dabija Voevod, în anul 7172 [=1663], Dechemvrie 31”¹³⁸⁵; „Aciastă piatră iaste pusă pre mormântul Visterniciasăi Zamfirei din cheltuiala dumnealui soțului dumnei Gheorghie, Marelui-Vistiiarnic, v dni Io Constantin Voevod. vlt. 7196, msți Aprilie 17, 1688”¹³⁸⁶. La cea de a doua categorie vom remarca o inscripție plină de afecțiune, care subliniază dragostea dintre soți și buna lor conviețuire pe timpul vieții: „Let 1808 iunii 21/ Iordachi m-am numit./ În puțini ani ce am trăit/Soțul mă iubea,/Mângâere me ave, Așteptând ca să vadă/ Să mă bucur de a me roadă./Când anii s-au gătit,/Ceasul morții au sosit/ și punându-mă în mormânt/ Cu lut m-au acoperit/A fi vermilor mâncare/Și soțului întristare./ Mă rog, soțule iubite, / Să-ți aduci de mine aminte”¹³⁸⁷. Deși aceste inscripții accentuează importanța legăturilor de familie și afecțiunea persoanei particulare în momentul clipei de tragedie familială, dar, probabil, în unele cazuri, și nesfârșita durere cauzată de pierdere și sentimentele pe care le-a avut față de soțul /soția decedat/ă, totuși, în lipsa unor indicii clare este greu de remarcat ce era preponderent în aceste situații – dragostea și afecțiunea față de soțul decedat, simpla continuitate a tradiției de a instala pietre funerare cu inscripții sau, totuși, sentimentul de confort de a nu fi condamnați de comunitate – „de gura lumii”, de a fi în rând cu ceilalți.

Pe lângă afectarea moralului soțului rămas în viață, deseori, moartea soțului pune soția într-o situație destul de dificilă, în special în cazurile când avea copii minori, pe care urma să-i crească, să-i educe și să-i căsătorească, unele dintre cazuri se soldau cu procese de judecată legate de moștenire. Drept exemplu poate servi diata preotului Sava, redactată la 26 august 1756, în care relatează istoria familiei sale, remarcând că tatăl său a decedat când Sava avea 25 de ani, lăsând în urma sa 5 fete și 2

¹³⁸² Nicolae Iorga, *Inscripții din Bisericile României*, fasc. I, București, 1905.

¹³⁸³ Nicolae Iorga, *Inscripții din Bisericile României*, fasc. II, București, 1908, p. 166.

¹³⁸⁴ Bobulescu, C. *Inscripții*, p.315; Iorga, N. *Inscripții*, fasc. I; Idem, *Inscripții*, fasc. II.

¹³⁸⁵ Iorga, N. *Inscripții*, fasc. II, p.164.

¹³⁸⁶ *Ibidem*, p.173.

¹³⁸⁷ Berechet, Șt. Cinci biserici vechi din Chișinău. În: *Comisiunea Monumentelor istorice. Secția din Basarabia*. Anuar. Chișinău, 1924, p.137.

feciori. Maică-sa, Măricuța, a rămas într-o stare financiară deplorabilă, având la întreținere încă o fată și doi feciori¹³⁸⁸.

Totodată, moartea unuia dintre soți, deși ducea la încetarea căsniciei, crea probleme cu moștenitorii chiar și în cazul când era întocmită o diată¹³⁸⁹, după cum susținea George Fotino: „Moartea a pus sfârșit persoanei fizice, dar patrimoniul acesteia- *familia pecuniaque*- nu se sfârșește, nu dispare odată cu ea”¹³⁹⁰. În special la acest capitol vom remarca cazurile în care sunt implicați soții. Un astfel de proces a avut loc în 1669 între frații Iane Pevet și Gheorghită cu cumnatul lor Enache¹³⁹¹. La baza conflictului a stat averea rămasă de la Ileana, sora fraților, care a fost totodată și soția lui Enache. La 12 iulie 1669, boierii mărturisesc în acest proces că „... la moartea Ilenei, ea, *cu limbă de moarte*, denaintea duhovnicului popa Toader de la Sventi Nicolai și denaintea altor uliceni, s-au lăsat ea cu tot ce-au avut pre sama soțului ei, lui Enachi, precum au arătat și scrisoarea de danie de la soțul său, Ileana, făcută denaintea duhovnicului și denaintea a toată mahalaua, și scriu cu mare blăstăm cum nime din frații ei sau din rudele ei să n-aibă treabă la nimica cu rămășița ei fără numai soțul ei Enachi și cucoana lor, Stefana. Și iarăși mai scrie în zăpis cum de să va cumva tâmpla moarte și cucoanei lor, frații ei și ruda ei tot să n-aibă treabă cu nimica fără numai soțul ei, Enachi. Și apoi s-au tâmplat cucoanei lor moarte și au rămas tot ce-au avut pre sama soțului ei lui Enache și după moartea lor i-au grijit de tot ce-au trebuit cum să cade creștinește”¹³⁹². În corespundere cu legislația timpului, în cazul când era întocmită o diată, fie expusă verbal în fața martorilor, fie scrisă și confirmată, beneficiar era persoana indicată. Deseori femeile, în cazurile când aveau o familie armonioasă, întocmeau diata în favoarea soțului, căci fără aceasta, în special dacă nu aveau moștenitori, zestrea urma să revină în neamul ei. Acest fapt indica dragostea între soți. Conform mărturiilor depuse, în cazul lui Enache, el are câștig de cauză, toată averea rămând în proprietatea lui.

Astfel, decesul unuia dintre soți sau a ambilor soți însemna sfârșitul unei căsnicii, punând capăt raporturilor juridice, însă continuau responsabilitățile familiale legate de înhumarea corpului defunct, pomenirea soțului decedat, dar și față de moștenitorii celui decedat.

¹³⁸⁸ *Documente privitoare la istoria orașului Iași*, vol. VI, nr. 54, p. 46.

¹³⁸⁹ Pentru alte procese a se vedea Felea, A. Procese de judecată în urma prevederilor testamentare în Țara Moldovei și Imperiul Rus (sec. al XVII-lea – înc. sec. al XIX-lea). În: *Promemoria. Revistă de istorie socială*, 2011 Volumul I Nr. 1-2, p.44-59.

¹³⁹⁰ Fotino, George. *Pagini din istoria dreptului românesc*. București, 1972, p. 93.

¹³⁹¹ *Documente privitoare la istoria orașului Iași*, vol. II, Acte interne (1661-1690), editate de Ioan Caproșu. Iași, 2000, nr. 273, p. 245-246.

¹³⁹² *Ibidem*.

5.2. Divorțul în Țara Moldovei în sec. al XVII-lea – începutul sec. al XIX-lea

Termenul *divorț* provine din limba latină – *divortium*, de la verbul *disvertere* – a se despărți, de unde și o altă formă – *divertium* (desfacerea căsătoriei de comun acord, contrar *repudium*, desfacerea căsătoriei la cererea unuia)¹³⁹³. Din punct de vedere juridic, divorțul este calificat drept formă de încetare a căsătoriei în timpul vieții soților, un act care încetează relațiile juridice între soți, apărute în urma unei căsătorii legale, „din motive indicate în legislație”¹³⁹⁴, căci încetarea de facto a conviețuirii nu este divorț juridic, decât în cazul dacă este înregistrat conform procedurii legale¹³⁹⁵. Din punct de vedere sociologic, divorțul este un mecanism social instituționalizat de încetare a relațiilor conjugale, care permite foștilor soți să se recăsătorească¹³⁹⁶. Desfacerea căsătoriei influențează situația socială atât a bărbatului, cât și a femeii, care după divorț pot să se recăsătorească, dar se reflectă și asupra nivelului natalității, din punct de vedere demografic accentuându-se dependența fenomenului divorțialității de vârsta soților în momentul căsătoriei și în momentul divorțului, de numărul copiilor în familie etc., precum și influența asupra familiilor¹³⁹⁷. Frecvența divorțurilor la diferite categorii ale populației este o caracteristică importantă a procesului divorțialității, însă lipsa datelor statistice pentru Țara Moldovei în sec. al XVII-lea – începutul sec. al XIX-lea, dar și numărul redus de documente nu oferă o posibilitate de prezentare detaliată a problematicii date.

În cercetările de istorie a căsătoriei, istorie a familiei și de teorie a dreptului familial noțiunile „desfacerea căsătoriei” și „divorț” sunt utilizate ca sinonime. Florica Mihuț Bohîlțea, cu referire la societatea antică romană, ține să precizeze că „formulele *diuortium factum est, diuortio factio, diuortium interdict* se aplică unui cuplu căsătorit”, iar „acțiunea de repudiare este asociată cu ruperea logodnei”¹³⁹⁸. Sorina Bolovan și Ioan Bolovan califică divorțul drept „ultima soluție a eliberării din calvarul unei căsătorii neîmplinite”¹³⁹⁹. În același context este și părerea lui Mircea Brie, care vede în

¹³⁹³ *Реальный словарь классических древностей. Под редакцией Й. Геффкена, Э. Цибарта. Тойбнер. Ф. Любкер. 1914, pe <http://slovari.yandex.ru/~книги/Классические древности/Расторжение брака/2/>.*

¹³⁹⁴ *Большая Советская энциклопедия. 2-е изд. Гл. ред. Б. Введенский, т. 35. Москва, 1955, p. 605; Большая Советская энциклопедия. 3-е изд. Под ред. А. Прохорова, т. 21. Москва, 1975, p. 494; Большой энциклопедический словарь. Гл. ред. А. Прохорова, т. 2. Москва, 1991, p. 245; Большой энциклопедический словарь. Под ред. А. Прохорова. Москва, 1997, p. 998.*

¹³⁹⁵ *Юридический энциклопедический словарь. Под ред. А.Я. Сухарева. Москва, 1984, p. 315; Большой юридический словарь. Под ред. А.Я. Сухарева, В.Д. Зорькина, В.Е. Крутских. Москва, 1997, p. 315.*

¹³⁹⁶ *Социологический словарь, pe <http://enc-dic.com/sociology/Razvod-Rastorzhenie-Braka-7331.html>.*

¹³⁹⁷ *Демографический энциклопедический словарь. Гл. ред. Д.И. Валентей. Москва, 1985.*

¹³⁹⁸ Bohîlțea, Fl.M. *Istoria familiei romane*, București, 2010, p. 49.

¹³⁹⁹ Bolovan, S., Bolovan, I. *Contribuții privind divorțialitatea în Transilvania la sfârșitul secolului XIX și începutul secolului XX. În: Studii de demografie istorică (secolele XVII-XXI)*, coord. C. Pădureanu, I. Bolovan. Arad, 2010, p. 100.

divorț ultima etapă „în cadrul procesului de erodare și de disoluție a axului central al familiei – cuplul marital”¹⁴⁰⁰. Lilia Zabolotnaia, analizând situația din Țara Moldovei, susține că în secolele XVI-XVIII noțiunea *divorț* însemna hotărârea oficială privind nevalabilitatea căsătoriei¹⁴⁰¹. O explicație mai desfășurată este prezentată de Florica Chipea, care vede în divorț un fenomen psiho-social și juridic complex, care este forma finală de desfacere a vieții conjugale, cu urmări asupra foștilor soți și asupra descendenților acestora¹⁴⁰².

După părerea noastră, cu referire la Țara Moldovei în sec. al XVII-lea – începutul sec. al XIX, divorțul a fost unul dintre cele două cazuri de încetare a căsătoriei, consemnat printr-o hotărâre oficială a instanței ecleziastice, având la bază, în conformitate cu prevederile canonice ortodoxe, unul dintre motivele nimicitoare ale căsniciei și care avea anumite urmări pentru fostul cuplu și pentru urmași, în cazul existenței acestora: sociale (dispariția unei unități sociale – a familiei nucleare; schimbarea statutului social al foștilor soți în comunitate – de la persoană căsătorită la cea solitară, având drept la recăsătorire sau interzicându-i-se căsnicia), juridice (dispariția unității conjugale, fiecare dintre soți devenind unitate individuală, lichidarea drepturilor și obligațiilor, asociate uneori cu procese judiciare de natură financiar-economică), economice (împărțirea averii, reîntoarcerea zestrei, scăderea veniturilor etc.), psiho-emoționale (eliberarea dintr-o zonă neconfortabilă de viață).

5.2.1. Divorțul: prevederi canonico-legislative privind motivele și procesul de divorț

Reieșind din principiile creștinismului, unitatea familiei este creată de puterea harului Duhului Sfânt care se dă prin Sfânta Taină a Cununiei¹⁴⁰³, de aceea în Cărțile sfinte se spune: „Ceea ce Dumnezeu a unit, omul să nu despartă” (Matei 19, 4-6). Deși Biserica Ortodoxă în principiu este împotriva divorțului, totuși permite desfacerea căsătoriei în anumite cazuri, asimilate cu moartea: în cazul încălcării fidelității conjugale și în alte cazuri prevăzute de legislația bisericească. Orice divorț acordat din cauze clasificate drept nesperioase este considerat un păcat și nu este permis¹⁴⁰⁴.

În sec. al XVII-lea - începutul sec. al XIX-lea, în Țara Moldovei în reglementarea proceselor de divorț se conduceau de normele locale de drept și obicei, prevederile fiind cuprinse în *Syntagma lui Matei Vlastares, Carte Românească de Învățătură, Hexabiblul lui Harmenopulos și Kormceea Kniga (Кормчая Книга)*. În *Syntagma lui Matei Vlastares* motivele inițierii unui divorț erau

¹⁴⁰⁰ Brie, M. *Divorțul ca formă de erodare a familiei în comitatele Bihor și Sătmar (a doua jumătate a secolului XIX)*. În: *Studii de demografie istorică*, p. 77.

¹⁴⁰¹ Zabolotnaia, L. *Femeia în relațiile de familie din Țara Moldovei în contextul european până la începutul sec. al XVIII-lea (Căsătorie, logodnă, divorț)*. Chișinău, 2011, p.163.

¹⁴⁰² Chipea, Fl. *Familia contemporană. Tendințe globale și configurații locale*. București, 2001, p. 277.

¹⁴⁰³ Necula, Nicolae Pr. Prof. Dr., *Glasul Bisericii*, nr. 9-12, 2001, p. 119, 120.

¹⁴⁰⁴ Fuștei, N. *Creștinismul pe înțelesul tuturor*. Chișinău, 2008, p.284-285; *Библейская энциклопедия*. Москва, 2005, pe http://slovari.yandex.ru/~книги/Библейская_энциклопедия.

clasificate în cele invocate de către soț și cele invocate de către soție. Astfel, „soțul <poate> trimite soției scrisoare de despărțenie” în următoarele cazuri: „1. Dacă femeia are cunoștință de planurile unora ce complotază împotriva domniei și nu dezvăluie acest lucru soțului. 2. Dacă soția a fost învinuită de adulter și a fost condamnată potrivit legii adulterului. 3. Dacă, fiind primejduită în vreun chip viața bărbatului sau știind că alții uneltesc aceasta, nu dezvăluie acest <lucru> soțului. 4. Dacă, împotriva voinței soțului, soția chefuiește sau face baie cu bărbați străini. 5. Dacă, împotriva voinței soțului, soția petrece o noapte în afara căminului, cu excepția <casei> părinților, sau dacă, izgonită fiind chiar <de soț> fără arătarea pricinei și neavând părinți, ar petrece o noapte afară din casă. 6. Dacă soția merge să vadă jocuri de circ, spectacole sau la vânătoare fără știința sau împotriva voinței soțului”. Soția putea „trimite soțului scrisoare de despărțenie” pentru următoarele motive: „1. Dacă <soțul>a uneltit ceva împotriva domniei sau, știind el că alții uneltesc, nu a adus acest <lucru> la cunoștința domnului, nici el însuși, nici prin altă persoană. 2. Dacă a premeditat în vreun chip oarecare viața soției. 3. Dacă, atentând la onorabilitatea soției, a încercat s-o dea altora pentru desfrâu. 4. Dacă soțul, învinovățindu-și soția de adulter, nu a dovedit acest lucru. 5. Dacă conviețuiește cu o femeie în aceeași casă sau în aceeași cetate și atrăgându-i-se atenția <asupra acestui fapt> de către soție sau rudele ei sau de către altcineva nu a voit să renunțe”¹⁴⁰⁵.

În *Cartea românească de învățătură* sunt enumerate câteva motive de desfacere a căsătoriei: adulterul, vrăjmășia și amenințarea cu moartea din partea soțului/soției, erezia, sodomia, pedofilia, lesbianismul, izgonirea de acasă a soției, îmbrățișarea tagmei monahale de către unul dintre soți etc.¹⁴⁰⁶, unele dintre care vor fi examinate în paragrafele ce urmează.

Conform *Hexabiblului lui Harmenopulos*, titlul 12, cauzele divorțului pot fi clasificate în trei categorii: motive generale de divorț, motive pentru divorțul soțului în detrimentul soției și motive pentru divorțul soției în detrimentul soțului. Codificatorul menționa că le-a enumerat doar pe cele „cari mi s-au părut vrednice de băgare în seamă și ... să le recunoască în această lege pe acelea anume, după care se poate desface căsătoria fără pedeapsă”¹⁴⁰⁷, deci existau și altele care n-au fost specificate. În rândul celor generale remarcăm: 1) Impotența soțului: „când bărbatul nu se poate împreuna cu femeia și în trecere de trei ani se arată neputincios la împreunarea cu femeia”. În asemenea caz, atât soția, cât și părinții ei puteau desface căsătoria, chiar și fără învoirea soțului. Bărbatul era obligat să întoarcă femeii toată zestrea, dacă a luat-o, „iar darul dinaintea nunții rămâne la el, pentru ca el să nu primească nici o pagubă”. 2) Robia, dar numai în cazul decesului persoanei aflate în robie. Atât timp

¹⁴⁰⁵ *Syntagma*.

¹⁴⁰⁶ *CR*

¹⁴⁰⁷ *Hexabiblul lui Harmenopulos*, titlul XII.

cât se cunoștea că persoana robită era în viață, se interzicea recăsătorirea. În cazul lipsei veștilor, persoana era așteptată cinci ani, după care căsătoria se desfășura și cel liber putea să se recăsătorească. 3) Nebunia unuia dintre soți: „În împrejurarea nebuniei unei din cele două persoane, căsătoria se strică...”. 4) Avortul: „... când ea (femeia) dintr-adins leapădă copilul mainainte de vreme”. 5) Adulterul, în cazul în care bărbatul, considerând că are „femeie îndrăcită”, se însoară cu alta. 6) Călugărirea. Hotărârea persoanei de a se călugări era decisivă: „ea să aibă numai decât dreptul să se despartă fără nici o împiedicare, fie bărbat fie femeie.... pentru că cel ce a intrat în cinul călugăresc se socotește mort în ce privește persoana ce a rămas”. În acest caz căsătoria „se strică fără carte de despărțanie”. Dacă se călugărea bărbatul, atunci el întorcea femeii zestrea și tot ce a primit de la ea, îi da darul dinaintea nunții, în volumul care urma să-l primească după moartea soțului. Dacă se călugărea femeia, soțul primea darul dinaintea nunții, iar din zestre atât cât urma să primească după moartea soției, iar restul zestrei trebuie să fie întoarsă femeii. 7) Lipsa virginității tinerei căsătorite, dar femeia nu era pedepsită pentru adulter, deoarece „a făcut greșeala înainte de căsătorie”¹⁴⁰⁸.

A doua categorie se referea la cazurile când soțul putea divorța de soția sa, acaparându-i zestrea pe care urma să o păstreze pentru copii. Astfel de situații erau: 1) Atentatul la viața domnului: „Dacă cine-va vrăjmășește pe Domnitor și femeia știind de aceasta, nu va spune nimic bărbatului”. Însă în cazul când soția i-a comunicat soțului informația, iar acesta a tăcut, iar soția a înștiințat domnul prin alte persoane, soțul nu putea invoca faptul drept motiv de divorț. 2) Adulterul. Dacă se dovedea și se cunoștea numele ambilor învinuiți, atunci „căsătoria se desface fără întârziere”. În situația dată, bărbatul lua „darul dinaintea nunței și zestrea și pe deasupra aceleia, dacă nu sunt copii, o parte din celelalte lucruri ale femeii, deopotrivă cu a treia parte a zestrei și are în proprietatea sa ca zestre, de asemenea și amenda pusă; iar dacă el are cu ea copii, atunci trebuie să ia și zestrea și celelalte lucruri ale femeii pentru copii, cum e hotărât de legile de mai înainte”. 3) Atentatul la viața soțului: „Dacă femeia va vrăjmăși prin vre-un mijloc oare-care viața bărbatului, sau știind că alții o vrăjmășesc, nu-i va arăta lui despre aceasta”. 4) Ospățul soției cu bărbați străini, fără știrea soțului: „Dacă ea fără știrea bărbatului va benchetui cu bărbați străini, sau va fi cu ei la bae”. 5) Lipsa soției de acasă împotriva voinței soțului ei, cu excepția cazului când a fost la părinți. Însă dacă „soțul fără de motiv va alunga soția de acasă și aceasta va fi nevoită să rămână în casă străină”, atunci soțul nu putea cere divorț. 6) Participarea femeiei fără permisiunea soțului la manifestări publice, precum ar fi teatrul, ciroul etc.¹⁴⁰⁹

¹⁴⁰⁸ *Ibidem.*

¹⁴⁰⁹ *Ibidem.*

Motive de divorț ale soției în detrimentul soțului cu dreptul de a-și lua zestrea și darul dinaintea nunții, pentru a le păstra pentru copiii ei, erau: 1) Atentatul la viața domnului: „Dacă el însuși viclenește împotriva Domnitorului”, sau dacă cunoaște că altcineva „viclenește” și nu înștiințează. 2) Atentatul soțului la viața soției? „Dacă vrăjmășește viața femeii, prin orice mijloc ar fi sau știind, că alții o vrăjmășesc, nu îi va spune ei nimica și nu se va sârgui să o răzbune după lege”. 3) Atentatul la cinstea soției, vânzând-o pentru adulter. 4) Acuzația de adulter nedovedită de soț. În asemenea caz, dacă soția dorea să se despartă, își lua zestrea și darul dinainte de nuntă. Dacă femeia nu avea copii „primește de la bărbat parte din avere, deopotrivă cu a treia parte din darul dinaintea nunței, iar dacă are copii, atunci toată averea se păstrează spre folosul lor...”. 5) Adulterul, chiar după a doua avertizare: „Dacă bărbatul, desprețuind pe femeie, se împreună cu altă femeie în aceeași casă, unde trăește cu femeia, sau în același oraș, dar în altă casă, ceea ce va fi dovedit, și el fiind oblicit odată și de două ori de părinții săi sau de părinții femeii sale, sau alți martori vrednici de credință, nu încetează acest desfrâu; atunci femeia are dreptul din această pricină să se despartă de el”. În asemenea situație femeia își putea lua zestrea și darul dinaintea nunții, o parte din averea soțului „deopotrivă cu o treime din darul dinaintea nunței”. Totodată legiuitorul a enumerat cazurile în care soția nu putea să ceară divorț: a) dacă era supusă unei violențe fizice – bătăii: „Dacă cine-va biciuiește pe femeia sa, sau o bate cu bățul fără nici o pricină, pentru care am hotărât noi despărțenie, atunci nu îngăduim pe acest temei despărțenie”. Bătaia era calificată drept jignire, pentru care soțul urma să-i dea soției „în afară de zestrea ei și de darul dinaintea nunței, din averea sa rămasă o parte deopotrivă cu a treia parte a ipovolului”; b) dacă soțul lipsea de acasă fiind la o slujbă. Divorțul este permis doar după ce martorii jurău pe Evanghelie că soțul a decedat și „soția a mai așteptat un an”¹⁴¹⁰.

Studiind și comparând cazurile de divorț în familiile ortodoxe din spațiul românesc în sec. al XVII-lea – începutul sec. al XIX-lea, constatăm că erau invocate aceleași motive de divorț. Astfel, în Moldova medievală, după cum menționează Maria Magdalena Székely, divorțul era admis din următoarele motive: adulterul, purtările necuviincioase, sodomia, pedofilia, lesbianismul, exhibiționismul, proxenetismul, ereziile, bătaia și amenințarea cu moartea din partea soțului, izgonirea de acasă a soției, călugărirea unuia dintre soți¹⁴¹¹, opinie la care se alătură și Lilia Zabolotnaia¹⁴¹². Matei Cazacu susține că pentru un divorț solicitat în cazul existenței căsătoriei religioase justiția admitea ca motive de separare: adulterul, alcoolismul, absența virginității constatată în noaptea nunții,

¹⁴¹⁰ *Ibidem*.

¹⁴¹¹ Székely, M.M. *Structuri de familie în societatea medievală moldovenească*. În: *Arhiva Genealogică*, IV (IX), nr. 1-2, Iași, 1997, p. 106.

¹⁴¹² Zabolotnaia, L. *Femeia în relațiile de familie*, p.229-230.

refuzul soțului de a se reintegra în domiciliul conjugal după o perioadă de prizonierat¹⁴¹³. Vorbind despre situația familiei românești în Transilvania, Ioan Bolovan și Sorina Bolovan remarcă printre cazurile care permiteau divorțul: „adulterul, înțelegând prin acesta violarea fidelității conjugale de către unul din soți sau alte fapte de acest gen: avort voluntar, absența femeii de acasă noaptea fără consimțământul soțului, participarea femeii la serbări indecente, dezonorarea soțului de către soție în prezența altor oameni, acuzarea pe nedrept a soției de adulter, relațiile mărturisite sau tănuite cu alte persoane, pierderea calităților moralei creștine, intrarea unuia dintre soți la mănăstire cu consimțământul celuilalt, înaltă trădare, dispariția unuia dintre soți, nebunie, întemnițare pentru mai mulți ani, lepră etc.”¹⁴¹⁴. Mircea Brie, vorbind despre divorțul admis în Biserica Ortodoxă, accentuează că acesta este posibil atunci „când o căsătorie întrunește una din „impedimentele nimicitoare de căsătorie”: consangvinitatea trupească; adulterul; conspirația împotriva șefului statului; conspirația împotriva vieții partenerului; pierderea și uciderea fătului cu bună știință; în cazul răpirii și a căsătoriei clandestine; dacă exista „ura nedumerită și maltratarea neomenoasă”; impotența dovedită timp de trei ani; îmbrățișarea tagmei monahale de către unul din parteneri; epilepsia „dacă degenerează în turbare” și dacă a existat și înainte de căsătorie (fiind ascunsă la cununie); întemnițarea pe o perioadă mai lungă pentru o faptă criminală; dacă bărbatul nu o găsește fecioară pe femeie la căsătorie; neîngrijirea bărbatului pentru traiul femeii și al copiilor etc.”¹⁴¹⁵. Constanța Vintilă-Ghițulescu, cu referire la Țara Românească până în secolul al XVIII-lea, subliniază că mariajul nu presupune indisolubilitate, deoarece Biserica Ortodoxă acceptă divorțul, iar printre motive de separare enumeră: adulterul, părăsirea domiciliului conjugal, „vrăjmășia bărbatului”, lipsa virginității tinerei, călugărirea, defectele soției („răutatea, lipsa de înțelepciune, risipirea averii și nepriceperea în chiverniseala casei [...], „traiul rău” asociat cu beția și risipirea zestrei) etc.”¹⁴¹⁶. Cercetătoarea remarcă: „Cele 420 de cupluri prezente în fața instanței pentru a divorța, la care se adaugă alte 160 implicate în procese de seducție, reprezintă numai o mică parte din populația Țării Românești. [...] Nu toata lumea divorța; au existat firește și cupluri «fericite», altele mai puțin «fericite» și destule care, de rușinea lumii, au suportat în tăcere fără să aleagă calea indiscretă a Mitropoliei”¹⁴¹⁷. Această constatare poate fi atribuită și Țării Moldovei,

¹⁴¹³ Cazacu, M. *La famille et statut de la femme en Moldavie*. În: *Revista de istorie socială*, II-III (1997-1998), 1999, p. 12.

¹⁴¹⁴ Bolovan, S., Bolovan, I. *Contribuții privind divorțialitatea*, p.103-104.

¹⁴¹⁵ Brie, M. *Divorțul ca formă de erodare a familiei*, p.78.

¹⁴¹⁶ Vintilă- Ghițulescu, C. *Familie și societate în Țara Românească (secolul al XVII-lea)*. În: *Studii și materiale de istorie medie*, XX, 2002, p. 110-113.

¹⁴¹⁷ Idem, *În șalvari și cu ișlic. Biserica, sexualitate, căsătorie și divorț în Țările Românești ale secolului al XVIII-lea*, București, 2004, p.10.

deoarece cu siguranță au existat familii în care unul dintre soți a suportat în tăcere problemele vieții în cuplu, fără a se adresa în instanțe.

Sursele, atât cele documentare, cât și cele narrative, înregistrează destul de puține date despre divorțurile din Țara Moldovei în sec. al XVII-lea – începutul sec. al XIX-lea. Călătorii străini, care au trecut prin Moldova începând cu sec. al XVI-lea sau care au staționat un timp pe acest teritoriu, în special misionarii catolici, deseori amintesc de divorțurile ortodocșilor din Moldova, exprimându-și nemulțumirea în legătură cu influența nefastă asupra romano-catolicilor. Deși relatările unor călători străini sunt din sec. al XVI-lea, le-am utilizat pentru o privire generală asupra problemei și opinia lor, în calitate de contemporani, despre situația cotidiană, desigur ținându-se cont de subiectivitatea acestor relatări. Astfel, Johann Sommer, cu referire la a doua jumătate a sec. al XVI-lea, remarca obiceiul „pe care îl țin și astăzi [în] ca un fel de lege, că, dacă soția a fost ocărâtă sau a fost lovită ușor, ea să aibă voie slobodă – ca și cum ar fi o injurie gravă – a trece în altă căsătorie, dacă poate să plătească soțului o treime de galben de aur, prin care să facă dovada că a ieșit de sub puterea lui”¹⁴¹⁸. Antonio Maria Graziani, în *Descrierea Moldovei* (1564), menționa că în Moldova bărbații obțineau destul de ușor divorțul: „desfac adeseori căsătoria pentru cuvintele chiar cele mai neînsemnate”¹⁴¹⁹. Aceste afirmații nu pot fi calificate drept veridice, reieșind din dificultatea de a obține divorțul conform prevederilor canonic-legislative, din implicarea Bisericii, care se străduia să mențină familia, situație certificată și de realitatea cotidiană, dar și de mentalitatea colectivă, care nu privea bine în special o femeie divorțată. Explicația este oferită, în mare parte de Bernardino Quirini, care în 1599 menționa numărul mare al romano-catolicilor care au divorțat și s-au recăsătorit, fiind indignat de situația creată: „Am mai aflat că mulți alți catolici, însurați, cărăra li s-a dat carte de despărțenie tot de către aceiași falși vicari și îngăduința de a se căsători din nou, așa cum fac în toate părțile ortodocșii, trăiesc de mulți ani încoace cu soțiile nelegitime dintr-a doua căsătorie, soțiile lor dintâi legitime trăind și ele cu soții lor dintr-o a doua căsătorie nelegitimă; și unii și ceilalți având copii din a doua căsătorie”. Misionarul era îngrijorat și de soarta copiilor din aceste căsnicii repetate, căci puteau fi calificați drept bastarzi, deoarece Biserica Romano-catolică nu admitea divorțul, dar și de faptul că nerecunoașterea divorțului și excomunicarea vinovaților ar putea duce la pierderi în rândul enoriașilor¹⁴²⁰.

Analizând cazurile documentate de divorț din Țara Moldovei din sec. al XVII-lea – începutul sec. al XIX-lea, constatăm că în unele situații este invocat un motiv principal de divorț, care era

¹⁴¹⁸ *CSȚR*, vol. II, volum îngrijit de Maria Holban, redactor responsabil, M. M. Alexandrescu-Dersca Bulgaru, P. Cernovodeanu. București, 1970, p. 260.

¹⁴¹⁹ *Ibidem*, p. 382-383.

¹⁴²⁰ *CSȚR*, vol. IV, îngrijit de M. Holban (redactor responsabil), M. M. Alexăndrescu Dersca-Bulgaru, P. Cernovodeanu, București, 1972, p. 44.

completat cu altele, unele dintre care se suprapuneau. Soții își aduceau acuzații reciproce, relatând amănunte ale vieții de familie care sunt sesizate doar din aceste categorii de documente. Totuși, sursele demonstrează că autoritățile ecleziastice și civile căutau diferite motive și mijloace de a rezolva situația, pentru a salva familia. Reieșind din cele expuse mai sus, în sec. al XVII-lea – începutul sec. al XIX-lea, în Țara Moldovei, în conformitate cu canoanele religioase care stipulau sacralitatea căsătoriei și conform mentalității societății și obiceiurilor, autoritățile ecleziastice au permis desfacerea căsătoriei doar în cazuri deosebit de grave, motivele de divorț fiind clasificate în: I. Morale (adulterul, avortul, atentatul la viața soțului, crima, părăsirea domiciliului etc.); II. Religioase (erezia sau apartenența la o altă confesiune; ținerea la botez a propriului copil, devenind astfel cu soția/soțul rudă spirituală; încălcarea regulilor de oficiere a cununiei); III. Fizice (neîndeplinirea obligațiilor conjugale și/sau impotența, boala incurabilă, boala contagioasă); IV. Civile (disparația unui soț, călugărirea etc.)¹⁴²¹.

În urma analizei documentelor, am constatat, că în Țara Moldovei în sec. al XVII-lea – începutul sec. al XIX-lea, odată identificat motivul de divorț, partea care se considera nevinovată înainta o cerere (jalobă, rugămintă) de desfacere a căsătoriei, astfel că începea un proces de divorț, care avea câteva etape: 1. Intentarea acțiunii civile de divorț. Procesul de divorț începea la inițiativa unuia dintre soți și se examina în instanța judecătorească ecleziastică, în competența căreia erau problemele de drept familial. Jurisdicția ecleziastică se referea la spațiul de domiciliu al solicitantului, în cazul când ambii soți erau ortodocși, dar și în cazul când doar unul era ortodox, fiind exercitată de episcopi, uneori prin protoierei. 2. Încercarea autorităților ecleziastice de a media conflictul. Instanța ecleziastică analiza pricinile intentării divorțului și încerca să vorbească cu părțile, stăruind asupra rezolvării conflictului. 3. Cercetarea și anchetarea martorilor și a părților implicate. Recunoașterea greșelii de către pârât nu era considerată a fi dovadă și nu putea servi drept motiv de divorț. Drept principale dovezi ale crimei (adulter, plecarea de acasă, bătaie etc.) erau considerate: a) Declarațiile a câțiva martori oculari; b) Prezența copiilor extraconjugali, copii din flori, fapt demonstrat începând cu 1810 și prin extrasele din cărțile metrice; c) Scrisori sau alte înscrisuri care ar demonstra legătura extraconjugală; 4. Depozițiile martorilor neoculari, care cunoșteau problema din surse demne de încredere. 5. Mărturiile anchetatorilor despre viața desfrânată sau cuviincioasă a pârâtului. Foarte des în instanțe se prezentau martori care depuneau mărturii false. 6. Dezbaterile judiciare la care soții

¹⁴²¹ Fuștei, N. *Creștinismul*; Brie, M. *Divorțul ca formă de erodare*; Bolovan, S., Bolovan, I. *Contribuții privind divorțialitatea*.

trebuiau să fie prezenți personal. 7. Hotărârea instanței, care putea indica fie împăcarea, fie separarea, fie despărțirea, inclusiv pedepsele.

În cazul hotărârii autorității ecleziastice de a despărți cuplul, unul dintre soți sau ambii primeau *carte de despărțenie*. Despre cărțile de despărțenie relatau și călătorii străini, care erau în mare parte romano-catolici și erau nemulțumiți de situația creată la ortodocși, pe care îi considerau schismatici. Astfel, Antonio Maria Graziani menționa că bărbații trimiteau „soției carte de despărțire și plătind vistieriei doisprezece denari”¹⁴²², iar Bernardino Quirini era revoltat de influența negativă, în opinia lui, a obiceiurilor ortodocșilor asupra romano-catolicilor, „căroro li s-a dat carte de despărțenie (...) cu încredința de a se căsători din nou, așa cum fac în toate părțile ortodocșii”¹⁴²³. În 1632, Paolo Bonniccio sublinia: „E obiceiul ca episcopii să dea <hotărâri> de despărțire”¹⁴²⁴.

Totodată, mai mulți misionari catolici atenționau asupra faptului că românii ortodocși ofereau bani sau alte bunuri pentru a obține divorțul. Paolo Bonniccio nu ezita să concretizeze: „Când soții nu mai vor să stea împreună, ei oferă atâția bani episcopului până pot cădea la înțelegere, despărțirea făcându-se pe loc și fiecare se poate căsători încă o dată; adică bărbatul să-și ia o altă nevastă și nevasta un alt bărbat”¹⁴²⁵. Ceva mai târziu, Niccolò Barsi, subliniind motivele divorțului în Moldova, la fel ca și predecesorul său, nota despre libertatea obținerii divorțului și coruperea clerului: „când vreunui nu-i place soția sa, fie că ea este urâtă, sau că el nu are tragere de inimă sau dragoste pentru ea, chiar dacă ar avea copil cu ea, atunci ia o vacă și o dăruiește mitropolitului (adică, în limba lor, arhiepiscopului). Acela le dă amândurora voie să se poată căsători de al doilea cu cine le este pe plac-numai să nu fie dintre catolici”¹⁴²⁶. Aceași situație a fost prezentată și de Petru Bogdan Bakšić, care susținea: ”Am văzut că atunci când vine cineva pentru vreo pricină, soțul contra soției sau soția contra soțului (...) se rezolvă repede pricina, fără a ține seama nici de canoane, nici de concilii (...) Când vrea să despartă pe o soție de soț și să desfacă legătura căsătoriei, cum se obișnuiește la ei pentru cel mai neînsemnat cuvânt, face mai întâi o învoială cu ei: „Cât dați?” și după ce a făcut mai întâi prețul, dă voie ca un bărbat să-și ia altă soție și o femeie alt soț”¹⁴²⁷. Deși considerăm că situațiile prezentate sunt mai degrabă excepții, totuși avem și dovezi documentare a faptului coruperii unor reprezentanți ai clerului în chestiuni de drept matrimonial. Astfel, examinând la 26 iulie 1600 o plângere a lui

¹⁴²² *CSȚR*, vol. II, p. 382-383.

¹⁴²³ *CSȚR*, vol. IV, p. 44.

¹⁴²⁴ *CSȚR*, vol.V, volum îngrijit de Maria Holban, redactor responsabil, M. M. Alexandrescu-Dersca Bulgaru, P. Cernovodeanu. București, 1973, p. 24.

¹⁴²⁵ *Ibidem*, p. 24.

¹⁴²⁶ *Ibidem*, p. 79.

¹⁴²⁷ *Ibidem*, p. 244.

Gheorghe, grămăticul, privind obținerea „cu vicleșug” de către soția lui, Drăguța, a unei „carte de despărțire” de la episcopul de Huși, susținută prin afirmația bărbatului că a primit de la episcopul Ioan o carte de dezvinovăție „ca să ia din nou femeia sa Drăguța”, și înaintând rugămintea de a i se reface căsnicia, Mitropolitul Dionisie al Târnovei și al Moldovei a interogat martorii. În urma cercetărilor și a depoziției martorilor, s-a constatat că însuși Gheorghe a fost cel care a corupt și a mințit. Astfel, Onufrie a mărturisit că „un călugăr, Isaia cu numele, luând de la mai sus zisul Gheorghe trei stupi, a plăsmuit o carte ca din partea de episcop și i-a dat-o”, fapt confirmat și de alți martori: „ieromonah Atanasie, ieromonah Eutihie, bărbați evlavioși și cuvioși, pe care cercetându-i cu grijă smerenia noastră, i-am găsit mărturisind și ei că cu vicleșug a luat Gheorghe cartea de la mai sus zisul monah Isaia”. Hotărârea Mitropolitului a fost fermă: „Smerenia noastră, potrivit mărturiei lor, am dat femeii ca să fie despărțită de fostul ei bărbat, Gheorghe, potrivit despărțirii pe care a făcut-o prea iubitul de Dumnezeu episcop al Hușilor chir Ioan, iar acest Gheorghie să fie despărțit de fosta sa nevestă, Drăguța”¹⁴²⁸.

Mircea Brie, în urma analizei legislației laice și ecleziastice a timpului, a identificat pentru Transilvania trei tipuri de disoluții maritale, cu precizarea că o tipologie similară a fost făcută și de către sociologul Petru Iluț: „1. despărțirea în fapt, dar cu locuința comună – este o separare premergătoare, caracterizată printr-o încetare a vieții sexuale comune, prin „ură neîmpăciuitoare” reciprocă, dar fără părăsirea domiciliului conjugal (copiii, lipsa unei alte opțiuni de locuire, imaginea în comunitate, presiunea familiei etc., îi determină cei doi parteneri să continue a conviețui în aceeași locuință); 2. separarea de masă și pat, ce presupunea inclusiv separarea locuinței, însă fără o decizie definitivă asupra divorțului din partea tribunalului matrimonial (o asemenea decizie, luată în perioada analizată și prin acordul instituțiilor ecleziastice, survenea imposibilității continuării vieții comune); 3. divorțul definitiv pronunțat de către o instanță judecătorească (ecleziastică la început și laică după 1895)”¹⁴²⁹. Reieșind din documentele cercetate pentru perioada enunțată, examinat am constatat pentru Țara Moldovei două tipuri de disoluții maritale: 1. Despărțirea în fapt și 2. Divorțul definitiv. Primul tip este exemplificat cu lux de amănunte în cazul sulgerului Alexandru Hrisoverghi și a soției sale, examinat în aprilie 1795, important nu doar prin faptul menționării de a fi „despărțit trupește de sulgereasa, soție-sa, într-un an de zile”, dar și pentru faptul că pe lângă hotărârea instituției ecleziastice, în persoana Mitropolitului țării, au fost implicați boierii judecători din Departamentul al doilea și a fost emisă o hotărâre a domnului țării, Mihail Constantin Suțu. Hotărârea a fost luată în

¹⁴²⁸ *DIR A Moldova*, veac XVI, vol.IV, p. 298-299.

¹⁴²⁹ Brie, M. *Divorțul ca formă de erodare*, p.79-80.

urma cercetării „dihonii, ce este între sulgeriu Alexandru Hrisoverghi cu sulgereasa, soția-sa”. Despărțirea este prezentată prin două sintagme: „despărțit trupește” și „deosebit de soție”, care era prevăzută conform canoanelor. Totodată se specifica faptul că „în curgiri vremii den acel an, poate să va întoarce sulger și va mergi a viețui iarăș amândoi împreună”. În același timp, soțul era obligat „a enheresi toată zăstre soției sale, cum și darurile dinainte nunții”, astfel ca soția să nu ducă lipsă de cele necesare vieții¹⁴³⁰. Este foarte important a nu confunda despărțirea forțată, necesară, a soților, impusă de anumite împrejurări politico-militare, precum a fost cea a domnului Alexandru Iliăș, sau abandonarea soției de către soț sau a soțului de către soție pe motiv de adulter, precum a fost cazul domnului Țării Moldovei Gheorghe Ștefan, care și-a părăsit soția plecând cu o țiitoare¹⁴³¹, cu „despărțirea de pat și masă” sau despărțirea în fapt prevăzută de legislație.

Al doilea tip –*divorțul definitiv*– este exemplificat prin documentele care certifică obținerea cărții de despărțenie, precum a fost în cazul lui Dumitru și Safta Țuvlic, examinat în 1744¹⁴³².

5.2.2. *Adulterul și încetarea căsătoriei*

Principala cauză de divorț îngăduită de Biserica Ortodoxă era infidelitatea conjugală sau adulterul, care aducea după sine moartea morală a familiei și care a fost condamnat de societatea creștină. Analizând situația în privința divorțurilor la românii ortodocși din Moldova medievală, cercetătorii menționează că adulterul era unul dintre motivele principale admise ale divorțului¹⁴³³, idee susținută și cu referire la ortodocșii din Țara Românească¹⁴³⁴, și cu referire la familiile românești din Transilvania, încadrând adulterul printre „impedimentele nimicitoare de căsătorie”¹⁴³⁵.

Termenul *adulter* (*adulterium*) vine din dreptul roman, în care semnifica infracțiunea comisă de către un bărbat, căsătorit sau necăsătorit, care avea relații sexuale cu soția altui bărbat, iar *Stuprum* (numit de greci φθορά) semnifica legătura cu o văduvă sau o fecioară. Bărbatul care a comis adulterul era numit *adulter*, iar femeea care a comis adulter era numită *adultera*¹⁴³⁶. În *Lex Julia de adulteris* (18 î. Hr.) adulterul este definit în felul următor: „temeratores alienarum nuptiarum . . . stupri flagitium

¹⁴³⁰ Zabolotnaia, L. Un document necunoscut despre viața private. Un act de divorț din 1795. În: *Revista de istorie a Moldovei*, 2007, nr.3, p.89-90.

¹⁴³¹ Idem. *Statutul femeii în cadrul societății medievale din Moldova și țările din Europa Centrală și de Est (secolele XIV-XVII). Studiu comparativ*. Teză de doctor habilitat în științe istorice. Chișinău, 2021, p.121.

¹⁴³² *Documente privitoare la orașul Iași*, vol. V. Acte interne (1741-1755), editate de Ioan Caproșu, Editura „Dosoftei”, Iași, 2001, nr.424, p. 235.

¹⁴³³ Székely, M.M. *Structuri de familie*; Cazacu, M. La famille et statut de la femme en Moldavie. În: *Revista de istorie socială, II-III* (1997-1998), 1999, p. 12.

¹⁴³⁴ Vintilă-Ghițulescu, C. *Familie și societate în Țara Românească*, p.110-113.

¹⁴³⁵ Bolovan, S., Bolovan, I. *Contribuții privind divorțialitatea*, p.103-104; Brie, M. Divorțul ca formă de erodare, p. 78.

¹⁴³⁶ Smith, William. *A Dictionary of Greek and Roman Antiquities*. London: John Murray, 1875, pe http://penelope.uchicago.edu/Thayer/E/Roman/Texts/secondary/SMIGRA*/Adulterium.html

punitur cum quis sine vi vel virginem vel viduam honeste viventem stupraverit” (profanarea *căsătoriei străine*. . . atunci când o persoană seduce fără violență o fecioară sau văduvă, fără rușine încălcând viață respectabilă.). Anume în această lege se făcea distincția între curvie și preacurvie (adulter): „adulterium in nupta admittitur, stuprum in vidue vel virgine”. *Strupum* sau curvia includea totul în afară de preacurvie, inclusiv și relațiile sexuale cu persoane de diferit gen sau de același gen¹⁴³⁷.

Adulterul a fost reflectat și în cărțile de căpătâi ale creștinismului: „Eu însă vă spun vouă: Că oricine va lăsa pe femeia sa, în afară de pricină de desfrânare, o face să săvârșească adulter, și cine va lua pe cea lăsată săvârșește adulter” (Matei 5, 32). Totodată părăsirea soției pentru alt motiv decât desfrânarea era clasificată drept adulter: „Iar Eu zic vouă că oricine va lăsa pe femeia sa, în afară de pricină de desfrânare, și se va însura cu alta, săvârșește adulter; și cine s-a însurat cu cea lăsată săvârșește adulter” (Matei 19,9). *Epistola Apostulului Pavel către Romani* făcea trimitere la infidelitate, referindu-se la statutul femeii: „2. Căci femeia măritată e legată, prin lege, de bărbatul său atâta timp cât el trăiește; iar dacă i-a murit bărbatul, este dezlegată de legea bărbatului. 3. Deci, trăindu-i bărbatul, se va numi adulteră dacă va fi cu alt bărbat; iar dacă i-a murit bărbatul este liberă față de lege, ca să nu fie adulteră, luând un alt bărbat” (Romani 7,2; 7,3). Astfel, încălcarea fidelității conjugale de către femeie o plasa pe aceasta în rândul adulterelor. *Canoanele Sfântului Vasile cel Mare* fac o distincție clară între adulterul comis de soție și adulterul comis de soț. În *Canonul 9* se spune: „Hotărarea Domnului este că nu-i iertat nimănui a desface căsătoria afară de motivul de adulter (Mt. 5, 32). Urmând sensul cuvintelor Domnului, se potrivește deopotrivă atât bărbaților, cât și a femeilor. Dar obiceiul nu este așa; căci în privința femeilor aflăm rigurozitate multă în tratament, zicând Apostolul că cel ce se lipește de o desfrânată un trup este (I Cor, 6, 16), iar Ieremia că femeia de se va împreuna cu alt bărbat, să nu se mai întoarcă la soțul ei, ci spurcându-se să se spurce (Ier. 3, 1); și iarăși: Cel ce ține adulteră este fără de minte și nelegiuit (Pilde 18, 23); iar obiceiul orânduiește ca atât bărbații adulteri, cât și cei ce trăiesc în desfrâu să se rețină de la femei; încat ceea ce trăiește împreuna cu un bărbat lăsat nu știu de poate fi numită adulteră; deoarece aici vina atinge pe ceea ce a lăsat pe bărbat, din care cauză s-a depărtat de căsătorie; căci sau bătută fiind și nesuferind bătăile, trebuia să rabde mai vartos decât să se despartă de soț; sau nesuferind pagubă de averi, nici această pricină nu este vrednică de luat în seama; iar dacă bărbatul acela ar viețui în desfrâu, în privința aceasta nu avem în obiceiul bisericesc această observație. Ci chiar de bărbatul necredincios nu s-a oranduit ca femeia să se despartă, ci trebuie să rabde din cauză că nu știe care va fi sfârșitul. Căci ce știi femeie,

¹⁴³⁷ *Ibidem.*

dar dacă-ți vei mântui bărbatul? (I Cor. 7, 6). Drept aceea, care a lăsat pe soțul său și s-a dus la altul este adulteră; iar cel părăsit este de iertat, și nici ceea ce viețuiește laolaltă cu unul ca acesta nu se osândește. Însă dacă bărbatul, despărțindu-se de soție, ar merge la alta, atât ci este adulter, fiindcă o face pe dânsa să fie adulteră, cat și ceea ce viețuiește împreună cu dansul este adulteră, fiindcă a atras la ea bărbat străin”. Deci, soția care părăsea soțul era considerată adulteră, fiind și vinovată de viața în desfrâu dusă de soțul ei, chiar dacă condițiile de trai erau insuportabile, ea fiind supusă violenței. Pe când soțul ei putea fi considerat doar desfrânat. Aceeași idee este continuată în *Canonul 21 al Sfântului Vasile cel Mare*: „Dacă un bărbat viețuind împreună cu o femeie în căsătorie, apoi nemulțumindu-se cu nunta, ar cădea în desfrâu, ție unul ca acesta îl socotim desfrânat și mai mult îi prelungim epitiimiile. Însă nu avem canon de a-l supune vinovăției adulterului dacă păcatul se va comite cu cea liberă de nuntă, căci, precum se spune, adultera spurcându-se se va spurca și nu se va întoarce la bărbatul său (Ier. 3, 1), și cel ce ține adulteră este fără de minte și nelegiuit (Pilde 18, 22); dimpotrivă, cel ce a desfrânat nu se va opri de la împreuna viețuire cu soția lui. Drept aceea, femeia va primi pe bărbatul său dacă el s-a întors de la desfrâu; iar bărbatul va îndepărta de la casa sa pe cea întinată; și nu este ușor a se găsi motivul în privința acestora, dar obiceiul așa s-a ținut”. Deci, indiferent de gradul de vinovăție al bărbatului, era clar subliniată vinovăția femeii, ceea ce pe deplin corespunde mentalității epocii. N. Glubokovski, în contextul examinării adulterului din punctul de vedere al Bisericii Ortodoxe și moralei creștine, a calificat adulterul drept păcat cu urmări grave¹⁴³⁸.

În istoriografie, practic, este o poziție unică în explicarea sensului termenului adulter, deși au fost formulate diferite definiții pentru diferite perioade istorice¹⁴³⁹. Adulterul a fost calificat drept infidelitate, subliniindu-se unele particularități: „violarea fidelității conjugale de către unul din soți sau alte fapte de acest gen...”¹⁴⁴⁰, „desfrânare, încălcarea fidelității conjugale de către soț sau soție”, „nerespectare a fidelității conjugale de către unul din soți”, infidelitate conjugală, o legătură amoroasă extraconjugală, infidelitatea carnală¹⁴⁴¹, infracțiune de drept penal, care încalcă legile familiei și moralitatea publică¹⁴⁴². În spațiul românesc, pentru perioada sec. al XVII-lea- începutul sec. al XIX-

¹⁴³⁸ Глубоковский, Н. Н. *Развод по прелюбодеянию и его последствия по учению Христа Спасителя*. СПб., 1895, 100 с.

¹⁴³⁹ De menționat că în rusă noțiunea de adulter este „Прелюбодеяние” și „блудодеяние”.

¹⁴⁴⁰ Bolovan, S., I. Bolovan, *Contribuții privind divorțialitatea*, p. 103-104.

¹⁴⁴¹ Székely, M. M. Structuri de familie în societatea medievală moldovenească. In : *Arhiva Genealogică*, IV (IX), nr. 1-2, Iași, 1997, p. 74; A. Scriban, *Dicționarul limbii românești*, 1939; *Толковый словарь Ушакова*. pe <http://dic.academic.ru/dic.nsf/ushakov/968970>; *Большой толковый словарь русского языка*. 1-е изд-е. СПб.: Норинт. С. А. Кузнецов, 1998.

¹⁴⁴² *Istoria dreptului românesc*. Volumul II, Partea I. Responsabili de volum: D. Firoiu, L. P. Marcu. București: Editura Academiei RSR, 1984, p. 214; *Юридический словарь*. 2000, pe <http://dic.academic.ru/dic.nsf/lower/17486>.

lea, vorbindu-se despre adulter, se opera cu termenii *curvie* și *preacurvie*. L. Zabolotnaia, cu referire la Țara Moldovei și Țara Românească, menționează: „Curvia definește desfrânarea, iar preacurvia e sinonimă cu adulterul. Curvia sau desfrânarea era o infracțiune care se referă la relații care nu au legătură cu căsătoria și a fost suprimată în dreptul penal. Curvia făcea parte din delictul contra bunelor moravuri”. Cercetătoarea susține că „pravilele deosebeau *adulterul* de *concubinaj*, primul fiind o legătură sexuală dintre un bărbat și o femeie, când unul din ei sau chiar amândoi sunt căsătoriți cu altă persoană”, iar al doilea este o „conviețuire nelegalizată în biserică”¹⁴⁴³. Totodată, în demersul său concluzionează că societatea din Țările Române de la mijl. sec. al XVII-lea era dură și aspră față de relațiile de *adulter*, în pravile fiind clar subliniat că era o crimă împotriva moralei, după care urma desfacerea căsătoriei¹⁴⁴⁴. Vom remarca totuși, că, în corespundere cu canoanele creștine, în relația sexuală cu o persoană căsătorită partenerul necăsătorit săvârșea *curvie*, pe când persoana căsătorită – *preacurvie*, ambele fiind relații de adulter, considerate din punctul de vedere al moralei timpului drept *desfrânare*, deoarece cel puțin una dintre persoanele implicate încălca fidelitatea căminului conjugal și normele morale, iar celălalt - normele morale acceptate de societate, fapt confirmat și de contemporanii epocii: „Dzice Sfânta Scriptură la Levicon, cap. 20: „Cel ce va preacurvi cu muierea altuia și va face curvie cu femeia vecinului său, cu moarte să moară curvariul și preacurvariul”. Și la a Doua Lege iar Sfântă Scriptură zice, cap. 27: „Blăstămat carele doarme cu muierea vecinului său (...) la Ezdra prorocul, cap. 3 zice: „Depărtați-vă de 134 niamuri streine și de muiarele lor. Pavel Apostol, cap. 1 către Corintheni, iar zice: „Feriți-vă de curvie, că pe curvarii și pe preacurvarii Dumnezeu îi va judeca”¹⁴⁴⁵. Totodată, relația între două persoane necăsătorite ce conviețuiau era un *concubinaj*, care atât din punctul de vedere al Bisericii, cât și al normelor stabilite de societate era considerat și *curvie*, și *desfrânare*, deoarece partenerii trăiau împreună în afara legii, adică fără cununie, fapt confirmat și de legislația românească¹⁴⁴⁶.

În conformitate cu nomocanoanele și codurile de legi care au circulat în Țara Moldovei în sec. al XVII-lea – începutul sec. al XIX-lea și de care s-au ghidat autoritățile în reglementările problemelor divorțului, adulterul era prima dintre cauzele divorțului. *Hexabiblu* lui *Harmenopulos*, în Titlul 12, califică adulterul drept unul dintre motivele principale de divorț, stipulând situații deosebite, în fiecare specificându-se soarta zestrei femeii și a darurilor: 1. Adulterul în cazul în care bărbatul, considerând că are „femeie îndrăcită”, se însura cu alta. 2. În cazul în care era dovedit și se cunoștea numele ambilor

¹⁴⁴³ Zabolotnaia, L. *Femeia în relațiile de familie*, p.188.

¹⁴⁴⁴ *Ibidem*, p.191.

¹⁴⁴⁵ Uricarul, Axinte, Op.cit., p. 201.

¹⁴⁴⁶ CR, gl.16; ÎL, gl. 215.

învinuiți pentru adulter, soțul putea divorța de soția sa cu acapararea zestrei și altor lucruri ale ei, pe care urma să le păstreze pentru copii. În cazul când nu aveau copii, bărbatul „ia ... o parte din celelalte lucruri ale femeii, deopotrivă cu a treia parte a zestrei și are în proprietatea sa ca zestre, de asemenea și amenda pusă”. 3. Soția putea divorța de soț, în detrimentul lui, cu dreptul de a-și lua zestrea și darul dinaintea nunții, pentru a le păstra pentru copiii ei, în următoarele situații: a) Atentat la cinstea soției, vânzând-o pentru adulter; b) Acuzația de adulter, nedovedită de soț; c) Adulterul, chiar după a doua avertizare. În asemenea circumstanțe, pe lângă zestrea sa și darul dinaintea nunții, femeia își ia o parte din averea bărbatului „deopotrivă cu o treime din darul dinaintea nunței”¹⁴⁴⁷.

Carte românească de învățătură menționa că motivul de divorț invocat pentru adulter era aplicabil atât în cazul unui bărbat, cât și în cazul femeii: „Căsării să vor împărți de femeile sale pentru preacurvie; și cum ieste dat bărbatului să-și lase muierea, când o va găsi făcând preacurvie, așa ieste dat și muierii să-și lase bărbatul, când va curvi cu altă muieră măritată, sau fată, sau și altă muieră fie ce fel va fi ”¹⁴⁴⁸. Îndreptarea Legii, ca și codurile enunțate mai sus, enumera adulterul printre motivele principale de divorț, dreptul de divorț fiind acordat atât bărbaților, cât și femeilor: „Gl. 179. Zac.1. Pentru care vini se despart oamenii casnici, ce să zice bărbat de fămeae-și: Casnicii se vor despărți de femeile sale pentru preacurvie, și ieste dat bărbatului să-și lase muierea când o va găsi făcând preacurvie. Așijderea ieste dat și muierii să-și lase bărbatul când va curvi cu altă muieră măritată sau cu fată, sau și altă muieră fie ce feliu va fi ”¹⁴⁴⁹.

În dreptul bizantin, din care s-au inspirat și în Țările Române, adulterul era dovedit în instanță prin depoziția martorilor, prin faptul nașterii unui copil sau a sarcinii în situația separării soției de soțul ei, precum și a altor probe. Desfrânarea premaritală a soției era de asemenea echivalată cu adulterul, dacă soțul nu știa despre el înainte de căsătorie; de asemenea, fapte ale soției care aruncau o umbră asupra decenței sale: dacă a participat, împotriva voinței soțului ei, la sărbători cu străini, a mers cu ei la baie, a plecat împotriva voinței soțului ei din casa lui și a petrecut noaptea nu în casa părinților ei etc. *Carte românească de învățătură*, în glavele 17-18, stipula că învinuirea în adulter trebuia să fie demonstrată cu probe solide, altfel era considerată neîntemeiată: „Pentru care vine să despart căsării, ce să dzice bărbat de fămeae-și: Aceste greșeli ce am zis, carele împart bărbat de femeie ieste: *preacurviia* (sublinierea noastră-A.F.), sodomia, erezia, carele trebuie să să arate la giudeț întreg și la

¹⁴⁴⁷ *Hexabiblul lui Harmenopolos*, titlul XII.

¹⁴⁴⁸ *CR*, p. 114.

¹⁴⁴⁹ *ÎL*, p. 176.

vedere, pentru că de nu să vor arăta să vadă toți, atunce e ca și când nu s-ar fi făcut nicicum [...], și aceasta stă asupra giudețului să să isprăvească de vor fi mărturiile bune sau de nu vor fi”¹⁴⁵⁰.

Este important de menționat, că pe toată perioada investigării faptului de adulter, până la demonstrarea totală a vinovăției și pronunțarea sentinței de către instanțele abilitate, soțul era obligat să întrețină soția: „Cine-ș va goni muierea din casa sa, pentru ce va fi făcut preacurvie, să cade să o hrănească, până când va arăta preacurvia ei la giudeț și să să isprăvească împărțeala lor”. În cazul când femeia pleca singură, „nefiind gonită de bărbatul ei, atunci nu va fi dator bărbat să o hrănească”¹⁴⁵¹. Situații asemănătoare cu cele menționate mai sus erau prevăzute și în *Îndreptarea Legii*, codul stipula situația femeii și cea a bărbatului și posibilele căi de reglementare, în unele divorțul nefiind permis: „Zac. 8. Preacurvie, de-ar fi de față, d-ar fi pe ascuns, pentru carea va goni bărbatul pre muierea-și den casă, sau și muierea de va fugi singură de bună voia ei, pre aceaia de pururi pravila-i smintește și nu-i lasă să se împreune iarăși și să lăcuiască într-un loc; și mai vârtos când va fi muierea den afară de casa bărbatului ei și va naște cocon acolo. Iar de nu se va putea descoperi acea preacurvie până la 8 zile, sau bărbatul, sau muierea pentru bărbat, atunce se îndeamnă a lăcui într-un loc și a face pace”, astfel constatăm că adulterul trebuia să fie dovedit timp de 8 zile, în caz contrar soții erau impuși să locuiască împreună. Era examinată și situația când femeia demonstra adulterul comis de soțul ei și avea dreptul de a lua decizia -fie că divorțau, fie că rămâneau împreună: „Zac. 9. Când se va duce muierea de la bărbatu-și căce că bărbatul ci ține de față curve în casa lui sau și afară de casa lui, și dup-aceaia singură muierea va vrea să lăcuiască cu bărbatulu-ș, de vream ce să va fi făgăduit și el să lase curvele, atunce pravila dă voe să facă cum va vrea muierea”¹⁴⁵².

Sursele din Țara Moldovei înregistrează un număr mic de cazuri ce fac trimitere la adulter și printre cele remarcate și mai puține sunt cazurile de divorț. Adulterul în familiile domnești din Țara Moldovei nu era o noutate, mulți dintre domni având țiitoare. Relațiile de adulter au fost descrise de martorii contemporani epocii. Astfel, cronicarul Radu Popescu a descris comportamentul lui Gheorghe Ștefan, domn al Țării Moldovei (1653; 1653– 1658) : “după ce (...) l-au biruit în Moldova dă s-au rușinat: s-au dus în Țara Leșească, de acolo și la Moscu s-au dus și de acolo într-alte părți, până s-au sfârșit, iar pe doamnă-sa, din Țara Leșească o au trimis în Moldova, să șază la casile ei; că nu o iubiia, că avea țiitori”¹⁴⁵³, iar Ion Neculce, relatând despre domnul Țării Moldovei Dumitrașco Cantacuzino (1673-1674, 1674-1675, 1684-1685), a subliniat că era „bătrân și curvar”, argumentând

¹⁴⁵⁰ CR, gl.17-18.

¹⁴⁵¹ CR, p. 113.

¹⁴⁵² ÎL, p. 177.

¹⁴⁵³ CM, p. 292.

că în timp ce „doamna lui era la Țarigrad, iar el aice își luasă o fată a unei racheriță de pe podul Vechiu... care o chema Anița, țitoare”¹⁴⁵⁴, fiind indignat de comportamentul ambilor. Însă, de obicei, aceste relații ale domnilor nu atrăgeau după sine pedepse canonice.

Printre documentele cu referință la subiectul adulterului, care s-a încheiat cu încetarea căsătoriei, se numără cel din 24 iunie 1609 în care se menționează că Măriica, fiica Sorcăi, nepoata lui Oncul, „a făcut dragoste cu alt bărbat, anume Burduban din Spăriați”¹⁴⁵⁵. Această Măriica nu și-a putut înfrâna sentimentele, astfel că și-a omorât singură soțul, prin tăierea capului: „pentru marele ei păcat, că a tăiat capul bărbatului său, anume Văscan”¹⁴⁵⁶. Femeia s-a prezentat în fața autorităților – „Cârstea Dănilă voit și 12 pângari din târgul Bârlad”, și a recunoscut că și-a omorât soțul (dar fiind vinovată și de adulter-A.F.)¹⁴⁵⁷. Totodată, atragem atenția că amantul nu a participat la această crimă¹⁴⁵⁸, însă ambii erau considerați vinovați de adulter. În cazul dat, deși în urma comiterii adulterului a avut loc încetarea căsătoriei prin moartea violentă a soțului, documentul este important prin motivul crimei.

Un alt caz cu implicarea motivului adulterului, dar intentat pentru alt motiv, a fost cel al Ilenei și Ioan Cebotari, care, deși a fost examinat în 1813, se referă la perioada precedentă. La 6 iunie 1813, Dicasteria Exarhală Chișinău emite ordin de a fi examinată cererea de divorț a locuitoarei satului Seliște Ileana Cebotari pe motiv că a părăsit-o soțul. La 14 iunie 1813, Ioan Cebotari (tot el și Bilinschi), fiind interogat, comunică: s-a căsătorit aproximativ 28 ani în urmă cu Ileana și au fost cununați în biserica Sfântul Dumitru din Orhei. O învinuiește la rândul lui pe soție în adulter cu un oarecare Ștefan Mândru, cu care are și copii. Martorii din Akkerman sub jurământ au spus că Ioan locuiește singur și se ocupă cu cizmăria. În urma cercetărilor efectuate, Dicasteriei i se comunică rezultatele: 1. Într-adevăr Ileana și Ioan s-au căsătorit în 1790 și au fost cununați de preotul Filip în biserica Sfântul Dumitru din Orhei. 2. Ioan a părăsit-o în repetate rânduri pe Ileana, chiar după primul an de conviețuire. 3. Sunt mai mult de 13 ani de când nu se cunoștea locul aflării lui Ioan. 4. Ileana deținea un document emis în 1800 de Iacob, Mitropolitul Moldovei, care confirma că Ileana anterior s-a plâns pe comportamentul soțului și îl căuta. 5. Martorii au confirmat că Ioan e plecat de mai mult de 17 ani, iar Ileana îl căuta mereu. Ioan, după spusele martorilor, adeseori bea și lua bani din cârciumă, iar Ileana îi întorcea. După plecarea lui Ioan, Ileana conviețuia cu Ștefan Mândru, cu care

¹⁴⁵⁴ Neculce, Ion. *Letopisețul Țării Moldovei de la Dabija-vodă până la a doua domnie a lui Constantin Mavrocordat*. In: *Opere*, ed. G. Ștrempel, București, 1982, p.291.

¹⁴⁵⁵ *DIR A. Moldova*, veac. XVII, vol.2, București, 1953, nr.297, p.224.

¹⁴⁵⁶ *Ibidem*.

¹⁴⁵⁷ *Ibidem*.

¹⁴⁵⁸ Zabolotnaia, L. *Femeia în relațiile de familie*: „O femeie împreună cu amantul său își ucide soțul”.

avea doi copii: Vasilie de 15 ani și Zamfira de 8 ani. Deși s-a confirmat motivul invocat de femeie – părăsirea ei de către soț, precum și că Ioan a avut un comportament amoral, totuși s-a constatat și faptul că doar la doi ani de la plecarea lui Ioan soția lui conviețuia cu un alt bărbat, deci s-a dovedit că Ileana a comis adulter, de altfel ca și concubinul ei Ștefan Mândru. În acest caz femeia Ileana putea fi învinuită în preacurvie, iar Ștefan Mândru în curvie.

Cazul lui Apostol Șveț este, la fel ca și cel examinat mai sus, un exemplu de desfășurare a cercetării unui fapt de adulter comis de unul dintre soți. La 15 februarie 1813, Apostol Șveț, locuitorul Rașcovului, a depus o cerere de divorț pe numele lui Dimitrie, vicarul Chișinăului, Episcopul Benderului și Akkermanului. Reclamantul susținea că în septembrie 1812 s-a căsătorit cu locuitoarea orașului Bender, văduva Ileana Vasilieva, care a căzut în preacurvie, fiind prinsă în flagrant de nenumărate ori. Soțul a încercat să rezolve problema, dar fără succes, astfel, după spusele lui, a ajuns să fie urât de soție, care a vrut să-l otrăvească¹⁴⁵⁹. La 16 decembrie 1813, Dicasteria Exarhală Chișinău s-a adresat blagocinului Benderului, protoiereu Ștefan Șamraevschi, să efectueze cercetări în cazul soților Șveț și să dea răspuns la următoarele întrebări: 1. Când s-a căsătorit Apostol Șveț cu numita soție și câți ani au locuit împreună? 2. Să constate veridicitatea informației precum că soția lui Apostol „preacurvea” și a vrut să-l otrăvească; cu ce otravă și când. 3. Ce comportament aveau soții și ce vârstă aveau? 4. Martorii urmau să depună depoziții sub jurământ. Dar după 16 decembrie 1813 protoiereul Șamraevschi comunică că soții n-au fost găsiți.

Pedeapsa pentru adulter era stabilită în corespundere cu dreptul canonic matrimonial, fiind aplicată de către instanțele bisericești. În țările creștine existau pedepse generale pentru comiterea adulterului, atât a preacurviei, cât și a curviei, dar existau și pedepse specifice. În categoria pedepselor generale se includeau: excomunicarea, epitemia, globirea și închiderea la mănăstire (în special a femeilor). Excomunicarea (αφορισμός, excommunicatio) constă în faptul privării unei persoane, membră a Bisericii, de dreptul de a primi Sfânta Împărtășanie pentru o anumită perioadă de timp, privare hotărâtă de judecata bisericească, fiind numită și excomunicare mică (απαρουσία μικρός, excommunicatio minor). Mica excomunicare se bazează pe prevederile canonice. Timpul acestei excomunicări dura, de regulă, nu mai mult de trei ani. Subiectul acestei pedepse putea fi orice persoană aparte, dar și un grup de persoane sau chiar o întreagă zonă cu toată populația, dacă din punct de vedere canonic se constată un comportament greșit¹⁴⁶⁰. Cert era faptul că cel vinovat de adulter nu mai avea drept să se recăsătorească. În afară de aceasta, soția vinovată de adulter era pedepsită moral și

¹⁴⁵⁹ ANRM, F.205, inv.1, d.305, f.1.

¹⁴⁶⁰ http://lib.eparhia-saratov.ru/books/13n/nikodim_milosh/rules1/rules1.pdf

civil. Pedepsa morală consta în epitemie pe 7 ani, un an fiind petrecut în mănăstire. Excomunicarea mare (παντελής αφορισμός, excommunicatio major) constă în interzicerea de a participa nu doar Sfânta Împărtășanie, dar și la slujbele bisericești împreună cu restul credincioșilor; fiindu-i permisă participarea numai la serviciul înainte de începerea liturghiei credincioșilor.

Epitemia (μετάνοια, 'επιτιμία, poenitentia), în calitate de pedeapsă în sensul juridic, constă în faptul că instanța oficială ecleziastică impune răufăcătorului executarea obligatorie a ordinelor judecătorești, aceasta având drept scop, în primul rând, de a ispăși tot răul pe care el, ca membru al Bisericii, l-a săvârșit cu oricare dintre comportamentele sale calificate drept criminale, în cazul dat față de morală, față de familie și societate, iar în al doilea rând, drept mijloc de a recâștiga pentru sine, prin această pedeapsă, acele drepturi de care a fost privat prin comiterea crimei. Baza canonică a epitemiei se găsește în *Scrierile Sfinților Apostoli*, în *Canonul 102 al Conciliului din Cartagina* și în alte prevederi. Epitemia era o pedeapsă independentă, dar de multe ori se aplica împreună cu alte pedepse. Spre exemplu, atunci când un laic era condamnat la excomunicarea mică, judecata bisericească, dacă consideră necesar, îi prescria să facă anumite donații către biserică sau săraci sau să îndeplinească vreo altă obligație¹⁴⁶¹.

În dependență de zona creștină și de legile statului, se înregistrau anumite diferențe în pedepse. Șarolta Solcan susține că în Transilvania „femeile adulterine erau adesea pedepsite cu moartea”, decapitarea fiind aplicată și la mijlocul sec. al XVII-lea, însă în sec. al XVIII-lea sunt înregistrate și alte modalități de pedepsire fizică¹⁴⁶². În același timp, societatea nu accepta ca soțul să ierte fapta de adulter, în caz contrar putea fi „și el sancționat, considerându-se la fel de imoral ca și soția”¹⁴⁶³. Relatând despre situația din Polonia de la sfârșitul sec. al XV-lea și în sec. al XVI-lea, cercetătoarea L. Zabolotnaia susține că în Wrocław pedeapsa pentru adulter era amenda bănească, iar în Poznań adulterul era pedepsit mai aspru, până la condamnarea la moarte¹⁴⁶⁴. În Rusia, în afară de epitemie pe termen de 14 și 15 ani, se mai practicau următoarele pedepse: a) surghiun pe viață în mănăstire, b) munca la torcătorie, de obicei înlocuită cu exilare în Siberia, c) condamnare la munca veșnică, d) surghiun în satele personale fără drept de a le părăsi până la moarte, d) pedeapsa cu biciul¹⁴⁶⁵.

¹⁴⁶¹ *Ibidem*.

¹⁴⁶² Solcan, Ș. *Femeile din Moldova, Transilvania și Țara Românească în Evul Mediu*, București, 2005, p.63-64.

¹⁴⁶³ *Ibidem*.

¹⁴⁶⁴ Zabolotnaia, L. *Femeia în relațiile de familie*, p.182.

¹⁴⁶⁵ Цатурова, М.К. *Прекращение брака по русскому семейному праву XVIII в.* В: *Вестник Московского университета*. Сер. 11, Право, №5, Москва, 1990, с.59-65; Idem, *Три века русского развода XVI-XVIII века*. Москва, 2011; Загоровский, А. *О разводе по русскому праву*. Харьков, 1884, с. 307.

În Moldova, în sec. al XVII-lea – începutul sec. al XIX-lea, pe lângă faptul că pentru adulter soții puteau obține divorț, atât femeia, cât și bărbatul, vinovați de comiterea infracțiunii, urmau să ispășească diverse pedepse, astfel de cazuri fiind prevăzute de legislația timpului. În cazul adulterului demonstrat urma desfacerea căsătoriei. Această situație, cu obținerea divorțului, se menține și în sec. al XVIII-lea, călătorii străini subliniind că femeile mai plăteau și o sumă de bani: „femeile măritate dovedite de adulter sunt despărțite de bărbat de către vlădică și rămân despărțite după voia acestuia, dar nu sunt supuse la altă pedeapsă decât numai în bani”¹⁴⁶⁶.

Cu toate că în istoriografie se subliniază că în Țările Române *preacurvia sau adulterul se cercetau la capitolul infracțiuni contra familiei și atât conform dreptului canonic, cât și a celui laic, dar și obiceiului pământului, femeia urmând a fi pedepsită pentru adulter, printre pedepse fiind enumerate închiderea femeii la mănăstire, de unde soțul putea să o scoată în termen de trei ani, tăierea nasului, bătaia, tunsoarea și expunerea în piață, totuși realitatea expusă în puținele documente existente la această problemă era alta. Cazurile depistate arată că persoana vinovată se putea răscumpăra, chiar și în cazul unui adulter complicat de omorul soțului; persoana era supusă epitemiei, trimisă la pocăință în mănăstire și supusă excomunicării mici. În secolul al XVII-lea, în Moldova, conform documentelor de epocă, pentru adulter nu se mai aplica pedeapsa cu moartea, astfel că bărbații, ca și femeile, puteau să-și răscumpere capul pentru infidelitate. În cazul Măriicăi, fiica Sorcăi, nepoata lui Oncul, care a fost învinuită de omor, din cauză de adulter, fiind găsită vinovată, prin documentul din 24 iunie 1609 se menționează că și-a plătit răscumpărarea plății capului: „s-a răscumpărat cu 60 de taleri” obținuți prin vinderea părții ei de ocină din Oleșești și părților fraților săi¹⁴⁶⁷, afectând astfel nu doar starea ei economică, dar și a fraților săi, această practică intrând în categoria răspunderii colective a familiei. Or nu s-a pus accent și pe faptul adulterului, deoarece omorul era o crimă mai gravă. Deși omorul soțului a fost calificat drept mare păcat (fiind însoțit și de adulter, crimă contra familiei și moralei –A.F), femeia a fost pedepsită doar financiar, conform „normei de drept consuetudinar și totodată practica răscumpărării vinei printr-o despăgubire numită „*plata capului*”¹⁴⁶⁸. Cu toate că L. Zabolotnaia consideră că „este un caz deosebit și mai ales ciudat din toate punctele de vedere”, deoarece „doamna, în afară de faptul că scapă de pedeapsă pentru două crime grave, reușește chiar să-și răscumpere capul (*pedeapsa cu moartea!*- n.a.), jertfind averea*

¹⁴⁶⁶ CSTR, vol. VIII, îngrijit de M. Holban (redactor responsabil), M. M. Alexăndrescu Dersca-Bulgaru, P. Cernovodeanu București, 1983, p.361.

¹⁴⁶⁷ DIRA Moldova, Veac. XVII, Vol. II, București, 1953, p. 224.

¹⁴⁶⁸ Советов, П. В. Преступление и наказание (очерки истории обычного права и законодательства средневековой Молдавии). In: *Stratum plus: Archaeology and cultural anthropology*, 2001, nr.6, p.26-151; Chelcu, C. *Pedeapsa în Moldova între normă și practică. Studii și documente*. Iași, 2015.

fraților săi”¹⁴⁶⁹, totuși ne aliniem la opinia lui P. Sovetov, că în societatea din Țara Moldovei în sec. al XVII-lea, pentru reprezentanții categoriilor sociale înalte și în special asigurate din punct de vedere economico-financiar, faptul răscumpărării financiare a pedepsei, inclusiv prin participarea familiei, era o practică obișnuită¹⁴⁷⁰. Acest fapt este confirmat și prin documentul din 1607, când un oarecare Ursul și-a răscumpărat capul cu banii obținuți în urma moșiei deținute: „ci pentru marele păcat, ce a păcătuit Ursul, pentru că l-a prins Ivan, de față cu femeia sa, anume Neagole, iubindu-se și nu are cu ce să-și plătească capul ci au vândut dreapta lor ocină și dedină din sat din Oleșești (...) Astfel ei s-au sculat și au plătit cu acești bani capul lui Ursul pentru păcatul său (...)”¹⁴⁷¹. Aceeași situație este remarcată în Țara Românească în 1612, când soția lui Lupu Mehedințeanu a fost depistată de către soț în încălcarea fidelității conjugale: „am prins-o umblând rău, umblând cum nu se cade, în curvie cu o slugă de a mea. Și au fost să i se taie capul ”, însă a fost iertată, plătind cu averea: „Deci, domnul nostru și cu cinstitul părintele nostru și împreună cu toți boierii m-au rugat ca să i să ierte capul, iar moșiile ei și ocinele ei toate să iau de la dânsa bucatele și satele toate”¹⁴⁷².

În cazul soților Ileana și Ioan Cebotari, remarcat la începutul sec. al XIX-lea, hotărârea instanțelor a fost următoarea: deoarece infidelitatea conjugală a fost demonstrată și conform legislației soțul Ilenei ar trebui să obțină divorțul, iar Ileana supusă epitemiei și lăsată fără drept de recăsătorie, totuși, fiindcă însuși Ioan a dat motiv pentru adulter, părăsind-o în vârstă tânără, iar soția până la părăsire n-a comis adulter, și în calitatea sa de soț n-a întreprins nici o măsură pentru a înceta acțiunile imorale ale soției, Ileana a fost condamnată la 7 ani de epitemie cu ispășirea pedepsei la mănăstirea Răciula. La epitemie a fost supus și Ștefan Mândru, învinuit și el de adulter¹⁴⁷³. În afară de epitemie, Ileana și Ștefan urmau să meargă la biserică în fiecare zi de duminică și zi de sărbătoare și să se pocăiască, 4 zile la rând să facă câte 100 pocloane, să țină fiecare post și să se mărturisească, dar să nu fie împărțășiți, decât în caz de moarte. La un an, apoi la fiecare jumătate de an urma să se raporteze despre îndeplinirea epitemiei. În conformitate cu canoanele, după ispășirea pedepsei Ileana și Ștefan trebuiau să locuiască separat și să nu mai preacurvească. În cazul în care, după ispășirea pedepsei de către Ileana, soțul ei Ioan ar refuza să continue să conviețuiască cu ea, aceștia doi trebuiau să fie despărțiți. Deci, în acest caz soții n-au fost despărțiți, soțul urmând să aștepte perioada de executare a pedepsei. La 3 decembrie 1814 iegumenul mănăstirii Saharna Paisie a raportat că Ștefan își ispășia pedeapsa la Saharna, iar la 15 mai 1815 a fost eliberat sub observația preoților.

¹⁴⁶⁹ Zabolotnaia, L. *Femeia în relațiile de familie*, p. 181-182.

¹⁴⁷⁰ Советов, П. В. *Преступление и наказание*.

¹⁴⁷¹ *DIR A*, veac XVII, vol. II, p. 80-81.

¹⁴⁷² *DRH B*, XVII/II, p. 116-177 (119); Solcan, Ș. *Femeile*, p.63.

¹⁴⁷³

5.2.3. Incapacitatea unuia dintre soți la viața conjugală¹⁴⁷⁴

În perioada sec. al XVII-lea – începutul sec. al XIX-lea, în Țara Moldovei o altă cauză de desfacere a căsătoriei a fost *impotența*¹⁴⁷⁵ sau *incapacitatea unuia dintre soți la viața conjugală*, deoarece sănătatea fizică a partenerului și integritatea fizică reclamată, în cazul necorespunderii, putea fi motiv de divorț, care se încadra atât în motivele morale de divorț, cât și în cele fizice¹⁴⁷⁶. Reieșind din mentalitatea timpului, puține dintre cupluri sau dintre femeile din Țara Moldovei, dar și din Țara Românească, aveau curaj să mărturisească despre o astfel de problemă în viața de familie, de aceea documentele cu referire la problematică sunt în număr redus, iar abordarea problemei este dificilă și controversată.

Biserica Creștină avea o poziție specială în această problemă. În Biserica din Vest, impotența ca motiv de divorț a fost menționată în *Canoanele Soborului din Liftin (Belgia) din 743*, în *Canonul 17 al Soborului din Vermer (dioceza Suasson) din 753*, în *Canonul 15 al Soborului din Zalțburg din 799*. Cercetătorul A. Zagorschi susține că utilizarea acestui motiv de divorț și pomenirea lui în hotărârile Bisericii demonstrează faptul că Biserica Creștină aprecia motivul dat drept putere distructivă a familiei, fiind și o mărturie a deselor exemple în practică¹⁴⁷⁷. Totodată, în multe dintre cazuri nu se efectua o cercetare medicală, dar concluzia era făcută în baza discuției cu soții, în virtutea mentalității epocii prioritate în veridicitatea celor expuse fiind acordată soțului. Astfel, în *Canonul 20 al Soborului de la Compiègne din 756-757* se sublinia: „dacă soția va spune că soțul nu i-a conviețuit conjugal, iar soțul va susține inversul, trebuie de crezut soțul”¹⁴⁷⁸.

Biserica Ortodoxă, admițând motivul incapacității soțului la viața conjugală pentru a permite divorțul, reieșea din următoarele considerente: 1) Impotența trebuia să fie până la căsătorie. Pierderea puterii masculine în perioada căsătoriei nu putea servi drept motiv de desfacere a căsătoriei, deoarece căsătoria din punct de vedere creștin includea nu numai elemente fizice, dar și morale. 2) Biserica

¹⁴⁷⁴ Felea, A. *A delicate topic: inability of one of the spouses to pursue a conjugal life*. În: *Codrul Cosminului*, XVIII, 2012, No. 2, p. 381-388.

¹⁴⁷⁵ Termenul provine din limba latină, de la „im”-negare și „potentia”- putere. Левитов, П.В. *О брачном союзе и его значении в области половых отношений*. În: *Христианское чтение*, 1905, № 7, с. 65-84. Norbert, Sillamy. *Dicționar de psihologie*. București, 1998, p.156; *Dicționar de medicină. Larousse*. Editura Univers Enciclopedic, p. 313. Н. И. Епишкин, *Исторический словарь галлицизмов русского языка*. Москва, 2010, pe <http://gallicismes.academic.ru/15973/%D0%B8%D0%BC%D0%BF%D0%BE%D1%82%D0%B5%D0%BD%D1%86%D0%B8%D1%8F>; *Психологическая энциклопедия*, pe http://mirslovarei.com/content_psy/impotencija-4179.html#ixzz2QZXpwy8; *Сексологический словарь*, pe http://mirslovarei.com/content_medenc/impotencija-95499.html#ixzz2QZYd9Que; http://mirslovarei.com/content_psy/impotencija-4179.html#ixzz2QZY3EiEI

¹⁴⁷⁶ Fuștei, N. *Creștinismul*, p. 284; Bolovan, S., Bolovan, I. *Contribuții privind divorțialitatea*, p. 99-114; Brie, M. *Divorțul ca formă de erodare*, p. 77-98

¹⁴⁷⁷ Загоровский, А. *О разводе по русскому праву*, Харьков, 1884, с.140.

¹⁴⁷⁸ *Ibidem*.

Ortodoxă admitea căsătoria cu persoane impotente, cu excepția celor castrați, presupunându-se că acest handicap se poate trata. 3) Femeia putea cere divorț doar dacă n-a știut de neputința fizică a soțului până la căsătorie, deoarece se considera că o astfel de căsătorie a fost încheiată fără consimțământul ei.

Problema incapacității unui soț la viața sexuală a fost abordată în codurile legislative ale multor țări, în diverse perioade. În dreptul bizantin prevederile referitoare la impotență au fost reflectate în *Codex Justinianus* (529-534) și *Legile lui Leon și Constantin*. *Codul lui Iustinian* susținea: „fără vină se desface căsătoria, dacă soțul timp de trei ani n-a avut contact cu soția”, iar *Legile lui Leon și Constantin* menționau că se acorda divorț în cazul când „bărbatul trei ani de zile n-a avut putința conviețuirii conjugale cu soția”¹⁴⁷⁹. *Capitulariile lui Pipin* din 753, în cazul impotenței soțului, îi permiteau soției dreptul de a se plânge pe soțul ei „pentru părăsirea de către soț a patului nupțial”. În caz că faptul era demonstrat, soții divorțau, soția având dreptul de a dispune de soarta ei. Dar deja *Capitulariul din 757* susține că într-o astfel de învinuire se dă crezare spuselor bărbatului¹⁴⁸⁰.

Deși codurile de legi din Țările Române și nomocanoanele care circulau în spațiul românesc în perioada sec. XVII-lea - începutul sec. al XIX-lea se referă la acest motiv de divorț, în alte surse există foarte puține date despre impotența bărbaților, deoarece adresarea într-o instanță într-o problemă atât de delicată cerea un anumit curaj din partea femeii sau a rudelor acesteia, care expuneau în public un defect al bărbatului. Relatând despre familia din Țara Moldovei în Epoca Medievală, cercetătoarea L. Zabolotnaia susține: „Chiar dacă era prevăzută desfacerea căsătoriei pentru neîndeplinirea relațiilor conjugale, evident că foarte greu, aproape de neconceput era ca soția să-l reclame pe soțul său pentru așa ceva. În societatea medievală era ieșit din comun să se afișeze viața personală și, în mod special, viața sexuală. În caz că era intentată acțiunea de divorț din motivul respectiv, la procesul de judecată era numit oricare alt motiv, numai nu acesta, lucru confirmat de lipsa aproape totală a documentelor”¹⁴⁸¹, situația fiind asemănătoare cu cea din alte țări europene, de exemplu în Polonia, unde a fost detectat doar un singur caz, când s-a încercat încheierea unei căsătorii pe motiv de neconformitate conjugală¹⁴⁸². Astfel, pentru sf. sec. al XVII-lea s-a înregistrat doar un singur document care relatează explicit un caz de inițiere a desfacerii căsătoriei din motivul

¹⁴⁷⁹ *Новые Заповеди Иустиниана царя*, [*Codex Justinianus*], Гл. 44, гр.43, гл.4, л.42 об. Apud А. Загоровский, *О разводе*. Главизны Леона царя и Константина, Гл.49, зачаток 2-ой, гл.9, л.123 на об. Apud А. Загоровский, *О разводе*.

¹⁴⁸⁰ Загоровский, А. *О разводе*, с.140.

¹⁴⁸¹ Zabolotnaia, L. *Femeia în relațiile de familie*, p. 175.

¹⁴⁸² Este vorba despre magnatul lituanian Krzysztof Moniwid Dorohostajski, acuzat de neputință de a doua soție, Zofia Radziwiłł. *Ibidem*, p.177-178 .

imposibilității îndeplinirii obligațiilor conjugale, o cerere de despărțire formulată de o femeie în 1691¹⁴⁸³. Abia la începutul sec. al XIX-lea acest motiv de divorț este utilizat mai des în cererile de divorț ale femeilor, ceea ce indică și o schimbare la nivel mental și cotidian. În documentele din Țara Moldovei de la începutul sec. al XIX-lea lipsa de vrednicie a bărbatului era indicată prin expresiile „fără puterea mădulării” și „esti legat”. La 23 martie 1813, Vasile Coșcodan din satul Condrățești înaintează o plângere cu privire la examinarea pricinii cu soția sa Mariia, fiica lui Dumitru Bosiioc, din același sat cu care nu se poate împreuna, fiind „fără putere mădulării”, din care cauză soția a plecat la părinți¹⁴⁸⁴. Și în cazul soților Anastasia și Toader Rusu se indica că soțul este bolnav, „fiind fără putere mădulării”¹⁴⁸⁵.

Pentru a demonstra veridicitatea motivului de divorț în urma lipsei vredniciei se cerea o expertiză medicală. În urma cererii părții nevinovate era efectuată o cercetare minuțioasă. Metodele legale de demonstrarea impotenței erau: recunoașterea personală a pârâtului; jurământul reclamantului sau pârâtului; cercetarea fecioriei prin expertiză medicală; mărturiile mamei sau tatălui soției și chiar mărturiile vecinilor. În cazurile rare când învinuitul recunoștea faptul, nu era nevoie de a face o expertiză medicală¹⁴⁸⁶.

Urmările erau grave doar pentru soțul incapabil, deoarece era supus imposibilității recăsătoririi, însă divorțul nu putea fi acceptat decât după trei ani de căsnicie, astfel codurile de legi și nomocanoanele utilizate în Țările Române stipulau expres că alianța matrimonială poate fi desfăcută doar după ce în decurs de trei ani se dovedea incapacitatea soțului. În *Syntagma lui Matei Vlastares* se menționează cu referire la această problemă: „Fără pedeapsă căsătoria se desface când, trecând 3 ani, soțul nu a putut fi soț pentru soția sa, deși el nu vrea să divorțeze”¹⁴⁸⁷. Cauza dată este specificată în *Hexabiblu lui Harmenopulos* și în *Кормчая книга*. Potrivit lui *Harmenopulos*, „...când bărbatul nu se poate împreuna cu femeia și în trecere de trei ani se arată neputincios la împreunarea cu femeia”¹⁴⁸⁸, iar *Кормчая книга* concretiza că atât soția, cât și părinții ei pot desface căsătoria, chiar și

¹⁴⁸³ Iorga, Nicolae. *Documente românești din arhivele Bistriței (scrisori domnești și scrisori private. Partea II. București, Editura Librăriei Socec, 1899, p. 80; O analiză detaliată a documentului a fost făcută de Zabolotnaia, L. Femeia în relațiile de familie, p. 175.*

¹⁴⁸⁴ ANRM, F. 205, inv. 1, d. 330, f. 1.

¹⁴⁸⁵ ANRM, F. 205, inv. 1, d. 325.

¹⁴⁸⁶ Загоровский, А. *О разводе, с. 322.*

¹⁴⁸⁷ *Syntagma*

¹⁴⁸⁸ *Hexabiblu lui Harmenopulos.*

fără învoirea soțului¹⁴⁸⁹. O situație asemănătoare se înregistra și în Imperiul Rus, căsătoria putea fi desfăcută doar după trei ani de mariaj¹⁴⁹⁰.

Situația cotidiană arată corelația cu legislația aplicată, astfel că în urma jalobei lui Vasile Coșcodan i s-a dat „o carte cu hotărâre ca să o ție” trei ani, fără drept de a se despărți, considerându-se că impotența poate fi tratată: „să va tămădui jeluitoriul”¹⁴⁹¹. În cazul soților Anastasia și Toader Rusu instanța a hotărât să impună femeia să mai trăiască încă doi ani cu soțul ei și dacă nu se va întreina acesta atunci să ceară divorț¹⁴⁹², iar Ecaterinei și lui Samson Dicasteria le recomandă ca să trăiască împreună timp de trei ani din ziua nunții – timp în care boala urma să fie tratată¹⁴⁹³. Doar după trecerea acestui timp, în caz că problema nu se soluționa, femeile puteau să facă cerere repetată. În situația când se demonstra nevrednicia bărbatului, acesta era obligat să întoarcă femeii toată zestrea, dacă a luat-o, „iar darul dinaintea nunții rămâne la el, pentru ca el să nu primească nici o pagubă”¹⁴⁹⁴.

Un caz aparte, care s-ar încadra în motivul invocat, este redat în scrisoarea Maricicăi Mătiiasa din Stăjăreni din 1703 adresată soțului ei, aflat în Țara Ungurească. Femeia subliniază că este „beteagă și de casă nu-s de-a ține... Că eu am bolnăvit; deci de acum înainte mie bărbat nu-mi mai trebuiește până la moarte me”. În același timp, Maricica se adresa soțului: „...iar tu de-ți va trebui femeie, tu să-ți ii altă femeie....Iar tu, de nu vei putea ține însuși, tu să-ți ei un soț, și lăcuiește sănătos în veci”¹⁴⁹⁵. În acest mod, femeia recunoștea că nu este capabilă la o conviețuire, hotărând să elibereze soțul de legăturile matrimoniale. Însă cu certitudine, doar o scrisoare a soției nu era suficientă pentru despărțirea legală a soților. Acest document vine să confirme că motivul neputinței îndeplinirii obligațiilor conjugale este valabil pentru ambele sexe.

Imposibilitatea întreținerii unor relații sexuale provoca agresivitatea bărbatului impotent și conducea la aplicarea violenței verbale și fizice față de femeie. Astfel se întâmplă în cazul soților Ecaterina și Samson. Mama Ecaterinei, Ileana, văduvă din Gura Galbenă, la 20 august 1813 se adresează cu o plângere pe ginerele său, care din cauza incapacității de a-și îndeplini obligațiile conjugale își bătea soția și soacra¹⁴⁹⁶. Dicasteria a poruncit ca acest caz să fie cercetat. În urma cercetării, Samson a recunoscut că a lovit-o pe soția sa cu bățul. Deși s-a constatat că Ecaterina a fost

¹⁴⁸⁹ *Кормчая, напечатанная с оригинала патриарха Иосифа*. Москва 1912, Гл. 48; Павлов, А. С. 50-я глава *Кормчей книги, как исторический и практический источник русского брачного права*. Москва, 1887.

¹⁴⁹⁰ Цатурова, М.К. *Прекращение брака по русскому семейному праву XVIII в.* In: *Вестник Московского университета*. Сер.11, Право, 1990, № 5, с.59-65; Idem, *Три века русского развода. XVI - XVIII века*, Москва, 2011.

¹⁴⁹¹ ANRM, F. 205, inv. 1, d. 330, f. 1.

¹⁴⁹² ANRM, F. 205, inv. 1, d. 325.

¹⁴⁹³ ANRM, F. 205, inv. 1, d. 329.

¹⁴⁹⁴ *Кормчая, Гл. 48*; Павлов, А. С. 50-я глава *Кормчей книги*.

¹⁴⁹⁵ Torga, N. *Scrisori de femei*. Vălenii de Munte, 1932, p.28-29.

¹⁴⁹⁶ ANRM, F. 205, inv. 1, d. 329.

neconținut bătută și că Samson este nevrednic, femeii i s-a indicat să aștepte tratarea lui și dacă nu se va lecu, numai atunci să i se permită a doua căsătorie. În general, în decursul timpului victimele violenței fizice în context familial erau supuse mai multor acte de agresiune. Efectele imediate ale violenței fizice erau vătămările corporale sau moartea victimei.

Un caz de divorț, care a avut la bază nu numai pricina de impotență, dar și atentat la cinstea soției, însoțită de bătăi tiranice, a fost cel al soților Fedora și Andrei Cuciuc. Fedora, de baștină din satul Mimoreni, ținutul Orhei, s-a căsătorit cu locuitorul satului Buiucani Andrei Cuciuc în 1814. Peste câteva luni de la căsătorie depune o jalobă în care își învinuiește soțul că este impotent, în prima noapte de căsnicie a atentat la cinstea ei, dând-o spre pângărire rudei Nanie Iosif, o bate fără milă, n-o întreține și este slab de minte. Nemaiputând răbda un asemenea tratament inuman, Fedora a povestit rudelor și s-a adresat în instanță¹⁴⁹⁷. Pe baza acestui caz a fost inițiată o anchetă, în urma căreia s-a stabilit: 1. Andrei și Fedora au fost cununați la 24 ianuarie 1814 de către preotul Vasilie cu voia și încuviințarea ambilor; 2. Andrei a confirmat că este impotent și recunoaște că toate cele spuse de Fedora, referitor la pângărirea ei, sunt fapte adevărate. Nanie refuză să recunoască faptul săvârșit. În urma cercetărilor s-a demonstrat că Andrei și Gafița, soția lui Nanie, sunt veri primari, mamele lor, Meliana și Maria, fiind surori, astfel Nanie ar fi cumnat de la verișoară. 3. S-a adeverit faptul că Andrei e cam slab de minte și nu-și întreține soția, dar o tiranizează și o bate¹⁴⁹⁸. Hotărârea Dicasteriei din 30 decembrie 1814 a fost următoarea: 1. A se permite desfacerea căsătoriei Fedorei și a lui Andrei pe următoarele motive – impotență, atentat la cinstea soției, bătăi tiranice. 2. Deoarece Fedora nu este vinovată în adulter, dar a fost pângărită de Nanie la permisiunea lui Andrei, nu va fi supusă epitemiei și îi este îngăduit a se recăsători. 3. Andrei este pe viață lipsit de dreptul de recăsătorie. 4. Cazul atentatului la cinstea Fedorei, săvârșit prin complicitate de Nanie cu Andrei, să fie examinat de Guvernământul civil¹⁴⁹⁹. Acest caz de divorț a fost soluționat în favoarea femeii, toate învinuirile ei fiind demonstrate.

În urma cercetării problemei, putem concluziona că în Țara Moldovei, în sec. al XVII-lea-începutul sec. al XIX-lea, motivul impotenței era prevăzut de codurile legislative care circulau, fapt ce confirmă că astfel de probleme existau în societate. Foarte rare sunt cazurile când femeile sau rudele acestora au adresat plângeri către autoritățile ecleziastice, rugând să fie divorțate de soții lor pe motivul incapacității soțului la viața conjugală. Deși impotența putea servi drept temei pentru divorț, autoritățile ecleziastice au făcut tot posibilul pentru a menține familia, cautând motive false și

¹⁴⁹⁷ ANRM, F. 205, inv. 1, d. 681, f. 1-1v.

¹⁴⁹⁸ *Ibidem*, f. 5-9.

¹⁴⁹⁹ *Ibidem*, f. 9.

susținând că impotența poate fi tratată. Femeie adesea au fost forțate să continue viața conjugală cu soțul cel puțin trei ani de la nuntă. În același timp, femeile erau victime, fiind supuse violenței fizice și verbale. Deși în numeroase cazuri s-a constatat că bărbatul este impotent și își maltratează soția, nu li s-a permis să divorțeze.

5.2.4. Beția și bătaia¹⁵⁰⁰: probleme în familie și disoluția cuplului

Beția, un motiv de divorț care era invocat în prevederile legislative doar alături de bătaie, era bine cunoscută în Țara Moldovei în sec. al XVII-lea- începutul sec. al XIX-lea. Consumul de alcool, fiind însoțit de violență fizică și verbală, crea grave probleme în relațiile de familie, membrii familiei căutau rezolvarea acestora și apelau la autoritățile ecleziastice. În Țara Moldovei în Evul Mediu și în perioada premodernă beția se număra printre „lucrurile cele blăstămatești”, iar omul bețiv era „blăstămat la toate lucrurile lui”, „nevrednic de ținut orânda casii” și „stricătoriu”. Atât în sec. al XVIII-lea, cât și la începutul sec. al XIX-lea alcoolismul era numit cu termenii „natura beției” sau „patima beției”.

Ortodocșii considera vinul drept băutură sacră, reprezentând simbolic sângele lui Iisus Hristos, incluzând simbolul nemuririi și al învierii din morți. Însă în Scrierile Sfinte, în Pildele lui Solomon (Pildele lui Solomon 20,1; 20-21; 23; 29-35), poveștile Sf. Ioan Gura de Aur¹⁵⁰¹ etc. era condamnat consumul excesiv de alcool și beția, fiind descrise efectele distructive ale beției, printre urmări enumerându-se certurile, mânia, batjocura (I. Sir. 31,34-35). Totodată, Cărțile Sfinte preveneau că cei care vor abuza de alcool urmau să fie pedepsiți (Is. 5,11,22), iar bețivii nu vor moșteni împărăția lui Dumnezeu (Proverbe 20:1, 1 Corinteni 6:10, Efeseni 5:18).

Faptul că în Țările Române consumul abuziv de alcool nu era bine privit se reflectă și în scrierile timpului. În *Învățăturile lui Neagoe Basarab către fiul său Teodosie*¹⁵⁰² sunt exemplificate consecințele negative ale consumului de alcool, aratându-se cu lux de amănunte starea unui om care a băut excesiv, beția fiind considerată drept cauză a păcătuirii, desfrâului, și se subliniază condamnarea bețivilor și neacceptarea lor în societate. Dimitrie Cantemir în *Descrierea Moldovei* relatează despre consumul de alcool în societatea Țării Moldovei, totodată specifică că moldovenii nu abuzează, iar cu referire la femei menționa că societatea nu privea cu ochi buni femeile bețive¹⁵⁰³. Atitudinea societății

¹⁵⁰⁰ Felea, A. *Din istoria familiei în spațiul românesc: beția și relațiile familiale în Țara Moldovei în sec. XVIII și Basarabia în primele decenii ale sec. al XIX-lea*. In: *Tyragetia*. Serie nouă. Istoric. Muzeologie. 2014, vol. VIII (XXIII), nr.2, p.67-77.

¹⁵⁰¹ *Cuvânt al Sfântului Ioan Gură de Aur, Despre Înviere și contra beției*, pe <http://www.parohia-sfantulapostolandrei-cernavoda.ro/Despre%20betie.pdf>.

¹⁵⁰² *Învățăturile lui Neagoe Basarab către fiul său Teodosie*. Chișinău-București, 2001, p. 194-198.

¹⁵⁰³ Cantemir, Dimitrie. *Descrierea Moldovei*. Chișinău, 1998, p.190.

din Moldova față de consumul excesiv de alcool este exprimată și în proverbele și zicătorile românești, care demonstrează că societatea nu acceptă consumul abuziv al băuturilor alcoolice¹⁵⁰⁴.

Codurile legislative românești elaborate în sec. al XVII-lea au stipulat cazurile de beție, în care soția putea cere divorț, acestea fiind în legătură directă cu bătaia. Astfel, în *Carte românească de învățătură*, printre motivele de divorț, se specificau cazurile când femeia suferea în urma unui tratament violent din partea soțului în urma consumului de alcool: „Glava 21. ... 7. Când va fi bărbatul învățat de pururi a îmbla tot bat și să-și bată muiarea tot în beție, atunce muiarea lui cu leage să va împărți”¹⁵⁰⁵. Prevederi asemănătoare se conțineau și în *Îndreptarea Legii*: „Zac.7. Când va fi bărbatul învățat de pururi a umbla tot beat și să-ș bată muierea tot în beție, atunce muierea lui cu lege se va despărți”¹⁵⁰⁶. Totuși, în conformitate cu *Carte românească de învățătură*, în Moldova, în anumite cazuri, se permitea soțului să aplice soției sale „metode de corectare a comportamentului”, în dependență de gravitatea faptei comise: vina mică urma să fie pedepsită de soț printr-o bătaie „cu blindeațe“, „cu pumnul sau cu palma“, însă, „cât de mult și cât de des“ considera soțul că este necesar; iar vina mare – „de o va afla în vreun lucru de preacurvie, sau de o va găsi făcând vreun vicleșug de moartea lui“, putea fi sancționată prin orice tip de bătaie. În Glava 21 din *Carte românească de învățătură* erau examinate cazurile „când să va despărți muiarea de bărbat pentru vrăjmășia bărbatului”, acestea fiind: „1. Muiare poate să ceară voe de la giudețul besearicii să să despartă de bărbatul ei, cându o va bate fără de samă și-ș va face rane de arme. 2. Încă poate muiarea singură, cu voia ei, fără de giudeț, să să despartă de bărbatul său, când o va bate într-acesta chip să vie să vie lucrul să stea în cumpănă, cum de n-are fi fugit, o are fi ucis de tot, sau când o va bate în vreun chip ca acela să o facă să nu poată grăi cătră giudeț să-ș spue jalobă, pentru să o despartă; iar de nu va fi așa bătaia, să nu să poată despărți numai ea așa singură cu voia ei. 3. Când va fugi vreo muiare de vrăjmășia bărbatului și pentru frica ce are pentru să nu o omoară, de va arăta aciiș, într-acea dată, mare vrăjmășie bărbatulu-și, atunce îi desparte legea; iar daca nu va arăta întra-acel ceas răutatea lui, atunci nu-i va despărți leagea. 4. Acela ce să va arăta cu vrăjmășie și cu groază asupra muierii sale, nu să va numai despărți de dânsa, ce încă să va certa, după cum va fi voe giudețului [...]. ...8. Nu numai pentru vrăjmășie și răutate ce are bărbatul asupra muierii-și de o ucide, să va despărți, ce și pentru cuvinte ce va grăi bărbatul sprîntare și o va îngrozi în tot chipul, că o va ucide de tot, pentru aceastea încă să vor despărți; încă mai vârtos, de când o are bate și ales când va fi om ca acela să-i fie de pururi dragă

¹⁵⁰⁴ *Dicționar de proverbe și zicători românești*. Alcătuire, prefață de Grigore Botezatu și Andrei Hâncu. București-Chișinău, 2001.

¹⁵⁰⁵ *CR*, p.117.

¹⁵⁰⁶ *ÎL*.

svadă¹⁵⁰⁷. Soțul era sancționat numai în cazul când își bătea soția „cu toiagul“ sau „se va sfărma lemnul, sau să facă cu dânsul rane să meargă sângele, sau când o va lovi cu lemnul în obraz sau în cap“, iar omorul soției era justificat de legislația Țării Moldovei în cazurile de încălcare a fidelității conjugale („de va ucide pre dânsa și pre curvariu, acela nu se pedepsește adevărat“) sau de amestec de sânge „ce să sue sau de cealea ce se pogoară până a doa spiță“¹⁵⁰⁸.

Potrivit lui Harmenopulos, bătaia nu putea să constituie motiv de divorț: „Dacă cine-va biciuiește pe femeia sa, sau o bate cu bățul fără nici o pricină, pentru care am hotărât noi despărțenie, atunci nu îngăduim pe acest temeiu despărțenie”. Bătaia este calificată drept jignire, pentru care bărbatul urma să dea femeii „în afară de zestrea ei și de darul dinaintea nunței, din averea sa rămasă o parte deopotrivă cu a treia parte a ipovolului”. În schimb atentatul soțului la viața soției sau a soției la viața soțului („Dacă vrăjmășește viața femeii, prin ori-ce mijloc ar fi sau știind, că alții o vrăjmășesc, nu îi va spune ei nimica și nu se va sârgui să o răzbune după lege”), („Dacă femeia va vrăjmăși prin vre-un mijloc oare-care viața bărbatului, sau știind că alții o vrăjmășesc, nu-i va arăta lui despre aceasta”), avea drept urmare divorțul¹⁵⁰⁹. După cum se vede din prevederile codurilor citate, care erau aplicate în Țara Moldovei, bătaia „fără vrăjmășie” era considerată ca fiind o metodă educativă, doar în caz de pericol a vieții luându-se măsuri mai dure. Proverbele și aforismele românești¹⁵¹⁰ sunt dovada faptului că în societate violența era interpretată ca metodă de explicare, de instruire, de cunoaștere, dar și arată că societatea acceptă aplicarea violenței fizice în diverse situații, demonstrând o mentalitate înclinată spre aplicarea violenței în situații conflictuale. Constanța Vintilă-Ghițulescu, cu referire la spațiul românesc în secolul al XVIII-lea, susține că mentalitatea familială în anumite aspecte a rămas neschimbată¹⁵¹¹. Astfel, în cazul în care femeia era abuzată fizic de către soțul ei, acesta primea doar o mustrare și sfătuire din partea preotului, iar în caz că femeia se făcea vinovată de aplicarea

¹⁵⁰⁷ CR, p. 117.

¹⁵⁰⁸ *Ibidem*. În *Îndreptarea Legii (1652)*: „Poate să îndrepteaze și să certe bărbatul pre muiare-ș, pre lucru adevărat și pe dreptate, iară nu cu înșelăciune și fără de cale; și încă să o bată și când va fi cu vină, după deală ce va fi făcut, ș-atunce cu măsură, să nu o pre treacă, ce cu blîndețe, iară nu cu vrăjmășie, fără vină și fără ispravă”. (glava 185). „Glava 183. Când se va despartă muierea de bărbat pentru vrăjmășia bărbatului. Zac.1. Muierea poate să ceară voe de la judecătoria bisericii să se despartă de bărbatul ei când o bate fără de samă și-i va face rane cu arme. Zac.2. încă poate muierea singură cu voia ei, fără de judecătoria, să se despartă de bărbatul ei când o va bate într-acesta chip să vie lucrul să stea cumpănă cum de n-ar fi fugit o ar fi ucis de tot, sau cînd o va bate în vreun chip ca acela, să o facă să nu poată grăi către judecătoria să nu-ș poată spune jalbă, să o despartă. Iar de nu va fi fost bătaia așa tare, să nu se poată despartă numai ca așa singură cu voia ei. Zac. 4. Acela ce să va arăta cu vrăjmășie și cu groază asupra muierii sale, acela nu se va numai despartă de dânsa, ce încă se va și certa, după cum va fi voia judecătoria [...] Zac.13. Acela ce nu va lăsa pre muierea să doarmă într-un pat cu dânsul, acela să cheamă că de vrăjmășie nu o lasă, căci că iese mâniaș pre dânsa”, în *ÎL*, p. 179, 182.

¹⁵⁰⁹ *Hexabiblu lui Harmenopulos*.

¹⁵¹⁰ Zane, I. A. *Proverbele românilor din România, Basarabia, Bucovina, Ungaria, Istria și Macedonia*, Ediția Anastatică. Vol.I-X. Editura Scara, 2004; *Dicționar frazeologic moldovenesc-rus*. Chișinău, 1976, p.26-27.

¹⁵¹¹ Vintilă-Ghițulescu, C. *Biserică, sexualitate, căsătorie și divorț în Țara Românească a sec. al XVIII-lea*. București: Humanitas, 2004.

violentei, divorțul se aproba fără probleme¹⁵¹². Această practică a violenței fizice era ceva natural și firesc pentru societatea medievală și premodernă, astfel că suntem pe deplin de acord cu opinia lui Barbu Ștefănescu: „, într-o lume în care violența fizică era la ordinea zilei, atât la nivel comunitar, familial, cât și în relațiile extracomunitare ale grupului: relațiile feudale erau impuse în sensul dorit de domeniu prin bătaie, birurile pentru stat erau strânse adesea cu forța, chiar relațiile cu Biserica erau grevate și ele de acte de violență, fără a mai vorbi de abuzurile și silniciile trupelor. La nivelul comunităților, codurile simbolice erau și ele impuse sau cel puțin întărite cu ajutorul violenței: cu ocazia stabilirii hotarelor – până în secolul nostru – erau aduși și copiii cărora li se administra o bătaie lângă semnul de hotar pentru a nu-l uita, pentru a ține cont de el și pentru a alimenta, la rândul său – printr-o practică similară – memoria generației următoare”¹⁵¹³.

Deși beția însoțită de violență se număra printre cauze generatoare de divorț, realitatea cotidiană în Țara Moldovei în sec. al XVII-lea –începutul sec. al XIX-lea era alta, autoritățile ecleziastice străduindu-se a menține familiile. Situațiile cotidiene expuse în documente menționează cazuri în care formele violenței au fost de la insulte verbale la bătaie, care în unele circumstanțe au evoluat în omor. În urma consumului de alcool, persoana era predispusă spre agresiune, astfel că afecta starea de sănătate a victimei, care suferea o serie de vătămări corporale, cu grade diferite de gravitate, uneori soldându-se nu doar cu traume, dar și cu decese. Victimele principale ale violenței fizice, dar și verbale, deveneau soția și copiii, iar în unele cazuri și rudele acestora. Astfel, Irodiei Pruncul soțul i-a frânt mâna¹⁵¹⁴, iar Ecaterina, soția lui Iane Stamate, grec din târgul Telenești, a fost bătută „foarte cumplit spărgându-mi și capul și mâinile zdrobindu-mi-le, până și sabia au scos ca să mă taie, de cari grozăvii și boală epilipsiei m-au apucat”¹⁵¹⁵.

În cazul în care bețivul nu putea fi înfrânat, după cum era specificat în prevederile legislative, viciul beției putea constitui un motiv de divorț. Astfel s-a întâmplat în cazul familiei lui Dumitru și Safta Țuvlic. Cazul a fost examinat la 28 ianuarie 1744 de către Nechifor, Arhiepiscop și Mitropolit al Sucevei și a toată Moldova. Procesul a fost, după cum se vede din document, intentat de Safta, care se plânge că „trage mare supărare și pedeapsă de cătră Dumitru, fiind om cu nărav rău și cu natura beției, zlobiv la fire, în toate zilele îmbătându-se și sărind asupra ei cu groznică bătaie și usturime

¹⁵¹² A se vedea Candu, T. *Rolul Bisericii Ortodoxe la soluționarea cazurilor de violență domestică la începutul secolului al XIX-lea*. In: *Pontes. Review of South East European Studies*, vol.6-7, Chișinău, 2013,p.249-262; Felea, A. *Violența în familie în spațiul Pruto-Nistrean în prima jumătate a sec. al XIX-lea*. In: *Pontes. Review of South East European Studies*, vol.6-7, Chișinău, 2013, p.384-400.

¹⁵¹³ Ștefănescu, B. *Violență și sociabilitate rurală (Transilvania, sec. XVII-XIX)*. În: *Caiete de antropologie istorică*, anul I, nr. 2, Cluj-Napoca, 2002, p. 35-50.

¹⁵¹⁴ ANRM, F. 205, inv. 1, d. 342.

¹⁵¹⁵ ANRM, F. 205, inv. 1, d. 326.

atâta cât di ucisăturile lui și copiii au pierdut și niște vii a ei ce-au avut dzestre de la părinții i le-au vândut”. Vecinii fiind interogați au confirmat „a lor rea viață și netocmire”, femeia fiind deseori bătută și chiar cu capul spart, încruntată, „alte ori cu ochii vineți și cu alte semne grozave de ucisăturile lui cele fără milă”. Mai întâi conflictul a încercat să fie rezolvat pașnic de către autoritatea ecleziastică prin muștrări și convorbiri. Deoarece nu s-a ajuns la vreun rezultat, față de bărbat s-au aplicat măsuri violente, cu bătaia: l-au „închis și l-am certat cu toiage”, dar acestea n-au avut efect. În așa circumstanțe, pentru a evita primejdia de moarte pentru soție, s-a hotărât divorțul: „să fie osăbiți și dezlipiți unul de câtră altul de împreunarea lor trupească, nici să aibă bărbatul treabă cu fâmeia, nici fâmeia cu bărbatul în viața lor”. Deci în urma examinării procesului, Mitropolitul hotărăște ca Safta să fie despărțită de soțul ei și să rămână despărțiți. Însă de menționat este faptul că, deși s-a dovedit aplicarea violenței de către soț, care pune în pericol viața soției, pedeapsa a fost aplicată pentru ambii, astfel că femeia nu putea să-și refacă viața și nu avea dreptul de a-și întemeia o familie nouă și fără drept de a se recăsători până la moartea soțului sau până la călugărirea unuia dintre ei: „... și nici să fie el volnic a să însura, nici ea a să mărita; și așa să-și petreacă viața lor până s-o tâmpla să moară vreunul dintre dânșii sau să să călugărească și atuncea partea care va rămânea să fie volnică a să căsători”¹⁵¹⁶. Fiecărui dintre foștii soți i s-a înmănat *carte de despărțanie*: „am dat la mâna fâmeii această carte a mitropoliei noastre ca să fie slobodă de câtră bărbatul ei Dumitru și să-și stăpânească și casa. Iară el să nu aibă treabă nici cu casa, nici cu fâmeia”¹⁵¹⁷.

Comportamentul inadecvat al unei persoane alcoolizate poate fi urmărită din documentele referitoare la familiile Nastavin din Chișinău și Leah, violența fizică fiind însoțită de violența verbală. Astfel, la 27 februarie 1812, soția secretarului gubernial Nastavin, Anastasia Iacov Nastavina, născută Mizețcaia, relatează că s-a căsătorit în 1807, dar n-a dus o viață liniștită, deoarece soțul era afectat de „patima beției”, o batea fără milă, o înjura și o amenința cu moartea. Din cauza comportamentului său agresiv de numeroase ori a fost nevoită să se adăpostească la vecini și cunoscuți, pentru a se salva de maltratări. Femeia relatează că soțul nu-i oferea surse pentru existență și nici pentru îmbrăcăminte, astfel că Agafia, pentru a se întreține, a fost nevoită să vândă câte ceva din zestrea dată de părinți¹⁵¹⁸. O situație nu mai favorabilă o avea Ileana Leah, care solicită divorț pe motiv că soțul ei Nicolae Leah o duce în beție continuă, nu are grijă de gospodărie etc. Deși Ileana l-a iertat, Nicolae nu și-a schimbat comportamentul. Martorii au confirmat că venea acasă beat și o bătea cu tot ce-i cădea sub mână, lăsând-o însângerată, o tiraniza, o amenința cu moartea utilizând toporul, a rănit-o cu cuțitul la cap și

¹⁵¹⁶ *Documente privitoare la orașul Iași*, vol. V, nr.424, p. 235.

¹⁵¹⁷ *Ibidem*.

¹⁵¹⁸ ANRM, F. 733, inv.1, d.551.

la mână că „curgea sângele pârau¹⁵¹⁹.” În acest caz instanța a fost de partea femeii, acordându-i-se divorț și dreptul de a se recăsători, pe când Nicolae a fost privat de acest drept.

O altă consecință a consumului de alcool este *afectarea vieții economice a victimei*, dar și a însuși consumatorului, prin pierderea proprietății sau mijloacelor de întreținere. Aceasta îi crea victimei dependență financiară față de agresor, mai ales în cazurile când în familie erau copii în îngrijire. Pentru înfrânarea soțului bețiv, care cauza pierderi materiale și nu-și întreținea familia, soția putea apela la instanțele ecleziastice și civile, solicitând divorțul. La 8 ianuarie 1742 în Iași, Ion Neculce, judecă pricina dintre Gheorghe Căldărar și Safta, văduva nepotului lui de soră, pentru niște case cu loc pe ulița Hagioaiei, dând câștig de cauză celui dintâi. Documentul specifică: „Cât au trăit Ioniță dimpreună cu Softa tot au stăpânit casa și nici un cap de pricină n-au putut să areti. Iar apoi de la o vreme alegându-să Ioniță bărbatul Saftii un om bețiv stricătoriu și blăstămat la toate lucrurile lui, nevrednic de ținut orânda casii, au rămas lucrul ca să dispartă Safta de dânsu”¹⁵²⁰. Deși femeia s-a adresat în instanță, cererea solicitată nu a fost îndeplinită, hotărându-se a le oferi termen pentru rezolvarea problemei: „Și având ei giudecată îmnainte sfinții sale părintelui chir Antonie mitropolitul, deodată nu le-au datvoie să se dispărți, nici i-a făcut Safti carte la mână de despărțanie, și le-au mai lungit sorocul o samă de vreme, ca doar își va mai lăsa Ioniță, bărbatul său, lucrurile cele blăstămățaști și-și va căuta orânde casii”. Însă în timpul oferit soțul petiționarei a decedat: „și păr-a să plini sorocul s-au tâmplat de-au murit și Ioniță, bărbatul său, și i-au rămas doi copii făcuți cu dânsul împreună moștenitorii casii”¹⁵²¹. După cum se vede din document, deși a fost demonstrat că soțul cauza pierderi materiale și morale familiei, cuplul marital a fost păstrat, femeia a fost obligată să rămână cu soțul, cautându-se soluții pentru reeducarea acestuia.

Aceeași situație s-a menținut și la începutul sec. al XIX-lea, bărbații bețivi nu numai că nu-și întrețineau familiile, dar și cheltuiau proprietatea femeii. La 14 ianuarie 1813, Ioana, soția lui Ion Morariul din satul Petricani, ținutul Orhei, înaintează o plângere în care roagă să fie despărțită de soțul ei care i-a băut zestrea¹⁵²². În cazul Ecaterinei și a lui Vasile Părlea vecinii susțin că Vasile „să duci cu anii și nu să știi unde este și când vine acasă vine cu chelea și pentru casa lui nu are nici o purtare de grijă”¹⁵²³.

¹⁵¹⁹ ANRM, F. 205, inv.1, d.323.

¹⁵²⁰ *Documente privitoare la orașul Iași, vol. V.*

¹⁵²¹ *Ibidem.*

¹⁵²² ANRM, F. 205, inv.1, d.294, f.1.

¹⁵²³ ANRM, F. 205, inv. 1, d. 340, f. 3.

Violența fizică, în special față de femei, era realizată prin practici sociale destructive, fiind utilizată de agresor în relațiile conjugale conflictuale, având drept obiectiv supunerea totală a victimei. Acest fapt este explicat de cercetători drept expresie a mentalității tradiționale a populației, care reiese din paterale culturale, conform cărora în societatea Țării Moldovei, patriarhală, bărbatului i se acorda rolul principal în familie, iar în această bază se legitimizează folosirea violenței. Totuși, documentele din sec. al XVII-lea - începutul sec. al XIX-lea demonstrează că, în dependență de situație, victimă putea deveni și bărbatul.

5.2.5. Alte motive de divorț

Printre motivele de divorț acceptate în sec. al XVII-lea- începutul sec. al XIX-lea se număra și lipsa de acasă sau părăsirea căminului conjugal. Pentru ca acest motiv să fie considerat legitim, în cererea divorțului trebuiau să fie respectate următoarele condiții: lipsa nemotivată a soțului/soției timp de 5 ani; nevinovăția soțului rămas acasă și purtarea cuviincioasă a acestuia pe toată perioada lipsei soțului dispărut¹⁵²⁴.

Examinarea cererilor de divorț în urma lipsei de acasă a soțului și cercetarea prevedeau o procedură de durată. În urma adresării în instanță erau colectate date referitoare la comportamentul soțului dispărut în perioada conviețuirii și relațiile dintre soți - dacă erau în relații bune sau aveau neînțelegeri în familie, se certau etc. Informațiile despre termenul de absență de acasă și despre comportamentele soților se adunau la locul de trai al soților, fiind interogați preoții, inclusiv cei care au cunoscut cuplul, în cazul în care erau în viață, rudele și vecinii, astfel că întreaga comunitate era implicată în rezolvarea problemei apărută în cuplul marital, deci și în procesul de divorț. În unele cazuri se cereau date concrete despre cununia soților: dacă căsătoria a fost benevolă, când au fost cununați, de către cine și unde. Ulterior, toate datele necesare pentru proces erau colectate pe 2 căi: 1. de la autoritățile locale: a) se verifica dacă a fost depusă la timp cererea de dispariție a soțului/soției; b) ce măsuri au fost întreprinse de către instanța civilă pentru găsirea persoanei dispărute; c) ce rezultate au dat căutările; 2) de la locuitori sub jurământ: a) dacă în cererea reclamantului este corect indicat timpul dispariției persoanei, b) dacă se cunoaște ceva despre persoana dispărută din momentul părăsirii domiciliului, c) de ce comportament a dat dovadă soția/soțul în timpul traiului în comun etc.¹⁵²⁵ Probabil, în acest context se înscrie și cazul soților Chirana și Platon din 1623, când soția s-a adresat în instanță, învinuind „pre bărbatul său, pre Platon, și au dzis că i-au mâncat și i-au strâcat tot ce au avut; după aceea, au fugit și o au lăsat”¹⁵²⁶. Martorii au confirmat cele spuse de femeie: „Și au

¹⁵²⁴ Загоровский, А.О *Разводе по русскому праву*.

¹⁵²⁵ *Ibidem*.

¹⁵²⁶ *DIR A*, veac XVII, vol.V, p. 220 .

mărturisit popa Vasile de Românești și alți mulți oameni buni, cum Platon nu ieste om bun, ce ieste făcător rău”, astfel că autoritatea ecleziastică în persoana Mitropolitului Anastasie i-a eliberat carte de despărțenie: „...noi, dac-am văzut jaloaba ei și atâta mărturie mare, noi i-am făcut cartea noastră, ca să nu mai aibă treabă Platon cu Chirana, nici Chirana cu Platon, ce să fie slobozi unul de altul, în veci”¹⁵²⁷. În acest caz motivul *lipsa de acasă* era completat cu comportamentul deviant al soțului - „au strâcat tot ce au avut”, „ce ieste făcător rău”.

Ilustrative în acest sens sunt și cazurile lui Ștefan Mostovoi din satul Șinișăuți, ținutul Orhei, și a locuitorului satului Tâțcanu din ținutul Orhei, Lupul Cioban, care prezintă etapele examinării unor cereri de divorț, motivate de părăsirea familiei de către unul dintre soți și lipsa îndelungată a acestuia. La 21 iunie 1813, Ștefan Mostovoi se adresează Mitropolitului Moldovei Gavriil Bănulescu-Bodoni cu rugămintea de a i se desface căsătoria și a i se permite recăsătoria. În cerere, Ștefan relatează că deja de șapte ani soția Xenia l-a părăsit, s-a căsătorit cu Demian Pihun și locuiește în satul Chisilița ținutul Chilia și nu are șanse de a o întoarce¹⁵²⁸. La 10 iulie 1813 Dixasteria Exarhală dispune ca protopopul Stavarachi Costin să cerceteze cazul¹⁵²⁹. Ceva mai târziu, la 2 august, Xenia și concubinul ei depun mărturii despre circumstanțele căsătoriei. Xenia relatează că a fost cununată cu Ștefan Mostovoi în satul Șarapanovca, unde locuia, de către preotul Ioan Cepol, la moment decedat. Au trăit împreună 14 ani, timp în care soțul ei se îmbăta și des o bătea. Pe lângă aceasta soțul ei a mai împrumutat și bani, pentru care ea trebuia să pască și să mulgă vacile moșierului. Nemaiputând îndura un astfel de comportament, Xenia a fugit și în iunie 1807 a trecut Nistru. În satul Fuzovca, ținutul Orhei, l-a întâlnit pe Demian Pihun, cu care a conviețuit ilegitim un an. Au fost sfătuiți să se boteze, ceea ce și au făcut, apoi s-au cununat. Totodată, Xenia a remarcat că preotul și nașul de cununie n-au știut că primul ei soț era în viață, pe când actualul soț era în cunoștință de cauză. Demian a confirmat cele spuse de Xenia¹⁵³⁰. La 7 decembrie 1813 protoiereul Feodor Maliavinschi raportează Dicasteriei Exarhale Chișinău despre colectarea datelor cerute în cazul de mai sus¹⁵³¹. În dosarul dat ilegalitatea celei de-a doua căsătorii era clară, învinuita recunoscându-și fapta. Femeia urma să fie pedepsită pentru preacurvie.

Un alt motiv pentru divorț acceptat în perioada examinată era *îmbrăcarea hainei monahale* de către unul dintre soți sau de ambii soți. Acest motiv era citat în *Кормчая книга*, Гл. 42: «Аще же составляющуся браку, или муж един или едина жена внидет в монастырь да разрешится брак»

¹⁵²⁷ *Ibidem*.

¹⁵²⁸ ANRM, F. 205, inv.1, d.302, f.1.

¹⁵²⁹ *Ibidem*, f.4.

¹⁵³⁰ ANRM, F. 205, inv.1, d. 302, f.12.

¹⁵³¹ *Ibidem*, f.10.

(„Dacă unul din cei doi căsătoriți, fie soțul, fie soția a hotărât să se călugărească, căsătoria se desface”). În istoriografie s-a polemizat asupra determinării fenomenului călugăriei din punctul de vedere al desfacerii căsătoriei: este aceasta o metodă de încetare a căsătoriei sau un motiv de divorț¹⁵³², la această polemică adăugându-se și explicația expresiei «да разрешится брак», care poate fi interpretată diferit¹⁵³³. Dificultatea mai consta și în faptul că acceptul la divorț, ca și la îmbrăcarea hainei monahale, era în competența autorității ecleziastice. În Rusia, *Regulamentul Duhovnicesc* introducea condiții speciale pentru cei care erau căsătoriți și doreau să se călugărească: vârsta de 50-60 de ani, acceptul soțului/soției, copiii maturi și independenți în plan material. T. Țaturova susține că spre deosebire de alte motive pentru divorț, acesta era unul care era privit cu respect, iar în arhive sunt numeroase dosare atât cu călugărirea unuia dintre soți, cât și cu rugămintea de a-i permite soțului rămas în lume să se recăsătorească¹⁵³⁴. Până la moment nu avem date ce ar reflecta situația în astfel de cazuri în Țara Moldovei.

Printre alte cazuri de divorț, stipulate în codurile legislative erau și acțiunile sexuale perverse, precum sodomia, pedofilia etc.: „Când și în ce chip să despartă bărbat de muieră pentru sodomia”¹⁵³⁵, „Împarte-să femeia de bărbat și bărbatul de femeie, nu numai când face bărbatul sodomie cu muieră sa, sau cu altă muieră, sau cu copil, sau muieră lui, de va face sodomie cu alt bărbat, ce încă și muieră lui de să va împreuna trupește cu altă muieră, cum să zice una cu alta și să varsă una cu alta, ce să zice aruncă sămânța, pentru că aceasta ieste ca și sodomia și atunci, de va vrea bărbatul, o va împărți”¹⁵³⁶, „Poate muieră să ceară voie de la biserică să să despartă de bărbat, cându-l va învăța diavolul meșteșugul lui cel spurcat și urât tuturor, ce să zice să nu să împreuna cu femeia-și cumu-i firea, ce prespre fire (...) ce să zice sodomia (...) de să va afla cum bărbatul nu să împreună cu muieră-ș deplin, cumu-i să fie, ce să varsă pre dinnafară, ce se zice pentru coapse, să să despartă (...) împarte-să muieră de bărbat, când va face muieră cinie, sau niscare meșteșuguri să să poată freca să să varse sămânța, să să poată stâmpăra de poftă, ce să zice cu cinie de lemn, sau de her, sau de steclă, sau de pânză, sau să ce altă, să fie lucru ales de aceia treabă: pentru că cumu-i aceasta, ieste tocmai ca și sodomia”¹⁵³⁷. Deși astfel de acțiuni erau cunoscute în societate – „sodomia-curvia cu partea bărbătească”¹⁵³⁸, fiind stipulate și în codice, documentele nu remarcă cazuri de divorț pe acest motiv.

¹⁵³² Павлов, А.С. 50-я глава Кормчей книги, с.388; Победоносцев, К. Курс гражданского права, Ч. II. Санкт Петербург, 1876, с.92; Загорский, А. О разводе, с.168.

¹⁵³³ Țaturova, M.K. Прекращение брака, с.59-60.

¹⁵³⁴ *Ibidem*, p. 60.

¹⁵³⁵ CR, p. 114-115; ÎL, p. 178-179, 181.

¹⁵³⁶ ÎL, p. 178, 181.

¹⁵³⁷ ÎL 181, p. 178-179.

¹⁵³⁸ *Uricarul*, p. 120.

Alte cauze de divorț stipulate în coduri, dar care la moment nu au acoperire documentară, erau vrăjmășia unui dintre soți și tentativa de omor: „14. Celui ce nu-i plac bucatele ce-i face muiarea, sau cămeșile și alte ca aceastea, să cheamă că are vrăjmășia spre dânsa. (...) 16. De să va înțeleage cum vreun chip dentru căsari, au bărbatul, au muiarea, va să hiclească pre soțu-său cu o otravă, sau cu altă ceva armă sau farmeci: aceia casă să să împarță cu știre și voia giudețului. (...) 17. Bărbatul cu femeia să despat, nu numai când să va afla cum un obraz va să hiclească pre alt, ce încă și când pun pre altul să facă aceasta hicleșug.(...) 18. Când să va lăsa bărbatul mai mic și să va prinde cu chezășie”¹⁵³⁹.

5.3. Recăsătorirea: căsătorii nepravilnice și nelegiuite

În Țara Moldovei, în sec. al XVII-lea – începutul sec. al XIX-lea, în condițiile unei mortalități ridicate, prilejuită atât de cauze naturale, boli etc., cât și de violențe (războaie, jafuri, omoruri etc.) o problemă extrem de acută era recăsătorirea. Procesul recăsătoriei era supus dreptului matrimonial ortodox¹⁵⁴⁰. Cert însă era faptul că văduva era obligată să „aștepte <să treacă> timpul de doliu”¹⁵⁴¹ de un an. Comunitatea nu privea cu ochi buni o căsătorie încheiată în perioada doliului, iar femeia care încălca această prevedere „este lovită de infamie”¹⁵⁴². Scutire se făcea doar pentru femeia care a „născut în timpul <anului> de doliu”, astfel că putea să se căsătorească imediat¹⁵⁴³.

5.3.1. Cea de-a doua și a treia căsătorii – între permisiune condiționată și realitate

Prevederile privind recăsătorirea, din punct de vedere canonic, se conțineau în canoanele conciliilor ecumenice și în scrierile Sfinților Părinți, care reglementau atât normele și rânduiala serviciului divin, cât și dădeau apreciere comportamentului mirilor, dar și precizau măsurile luate față de persoanele care au hotărât să se căsătorească repetat. *Sinodul al doilea de la Neocezarea*, prin Canonul 3, califica căsătoriile a doua și a treia drept „nepravilnice (nelegiuite)”, condamându-le începând de la titlu – *Osânda căsătoriilor nepravilnice (nelegale)*. Totodată era stipulat faptul conform căruia „căsătoria a doua este îngaduită de biserică numai celor ce au ramas văduvi de tineri prin deces și n-au copii”, însă, deși prin spusele Sfântului Pavel văduvilor le era indicată castitatea,

¹⁵³⁹ CR, p. 118; ÎL, p. 181.

¹⁵⁴⁰ Cu referire la recăsătorii a se vedea Felea, A. Din istoria relațiilor de familie din Țara Moldovei în sec. XVII - înc. sec. al XIX-lea: cea de-a doua căsătorie. In: *Conferința științifică a Muzeului Național de Istorie a Moldovei (ediția a XXVI-a), 17-18 octombrie 2019. Program. Rezumatele comunicărilor*. Chișinău, 2019, pp.34-35; Idem, Din istoria căsătoriei în Țara Moldovei în sec. al XVII-lea- înc. sec. al XIX-lea: cel de-al treilea mariaj. In: *Conferința științifică internațională PATRIMONIUL CULTURAL: CERCETARE, VALORIFICARE, PROMOVARE, Chișinău, ediția a XI-a. De la cunoaștere spre salvagardare și conservare. Programul și rezumatele comunicărilor, Chișinău, Republica Moldova, 29-31 octombrie 2019*. Chișinău, 2019, p. 85.

¹⁵⁴¹ *Syntagma*, col.1156.

¹⁵⁴² *Ibidem*.

¹⁵⁴³ *Ibidem*.

totuși se concretiza, că „cine nu poate, mai bine să se căsătorească” (Rom. 31; I Cor. 7, 39; Sf. Vasile 87). În Scrierile Sfinților Părinți și în Canoanele Sinoadelor, cel de-al treilea mariaj întâlnește diferite calificări. Astfel, Grigorie Teologul o califica drept călcare de lege; Sfântul Ioan în Canonul 4 o determină drept poligamie: „Aceasta nu se numește nuntă, ci poligamie sau mai curând desfrânare, care se pedepsește. De aceea și Domnul a zis Samaritencii care curvise cu cei cinci bărbați: „Pe care îl ai acum nu-ți este bărbat” (Ioan 4,18), în Canoanele 50 și 80 ale Sfântului Vasile se preciza că este mai mare decât desfrânarea, „întinare și spurcăciune a Bisericii”: „Pentru a treia nuntă, nu avem lege canonică, deci ea nu-i aprobată de lege și astfel, pe aceasta o privim ca pe o întinăciune a bisericii. Dar nu le supunem osândirii publice, fiindcă sânt mai de tolerat decât desfrâul liber” și „Sfinții Părinți, au trecut sub tăcere poligamia (nunta a treia) și au socotit-o ca pe o poftă dobitocească și străină de vrednicia omului creștin. Nouă ni se pare că acest păcat este mai mare decât curvia” (Sf. Vasile 50, 80).

Persoanele care hotărâseră să se recăsătorească trebuiau să fie conștiente de faptul că urmează să fie supuse anumitor pedepse canonice. Astfel, *Sfintele Scrieri* remarcă: „Pentru cei ce cad în mai multe nunți este invederat timpul hotărât pentru penitență, dar întoarcerea și credința lor le scurtează timpul penitenței (19 Anc.; 7 Neocez.; Sf. Vasile 4, 50, 80)”. În funcție de vârsta celor ce se recăsătoreau, canoanele făceau o diferență în pedepse. În cazul când recăsătoriții erau tineri, canonisirea urma să fie mai scurtă și mai ușoară, iar în cazul în care erau persoane mai în vârstă, atunci canonisirea urma să fie mai aspră, ajungând până la un an (I ec 8; Sf. Vasile 4): „Pentru cei ce se căsătoresc de mai multe ori, li se osândește un timp de pocăință (1-2 ani) dar, râvna și credința lor le scurtează iar acest timp de pocăință” (Neocez. 3). Numărul mariajelor la fel influența asupra durității și duratei penitenței, fiind mai îndelungat și mai dur pentru cei ce se căsătoreau a treia oară: „În privința celor ce se căsătoresc a doua oară, canonul al patrulea al lui Vasile cel Mare zice că unii au stabilit un an, iar alții doi (ani de epitimie); iar cei ce se căsătoresc a treia oară și pe patru ani. Dar noi, zice, am primit obiceiul afurisirii în cinci ani, pentru cei ce se căsătoresc a treia oară, firește nedesfăcându-se căsătoriile anterioare” (Sf. Ioan Post. 19), „cel ce se căsătorește a doua oară, nu se încununează (nu i se pun cununile pe cap); ci chiar i se dă canonisire de doi ani, iar cel ce se căsătorește a treia oară, cinci ani se canonisește” (Sf. Nichifor 2).

Potrivit Canonului 1 al *Sinodului de la Laodiceea*, cei care urmau să se căsătorească a doua oară trebuiau să petreacă o perioadă de timp în pocăință, ținând post: „Am hotărât, potrivit canonului bisericesc, ca celor care liber și legiuit s-au împreunat prin nunta a doua, și n-au trăit în concubinaj, după ce au petrecut un oarecare timp în rugăciune și post, după iertarea spovedaniei, să li se dea

împărtășania” (1 Laodiceea). Scrierile și canoanele se refereau și la persoanele din tagma preoților și dascălilor. Cu referire la cei ce vroiau să devină preoți se sublinia expres interdicția la cea de-a doua căsnicie: „Canonul (Ap. 17), a oprit cu desăvârșire de la slujba de preot, pe cel ce s-a căsătorit de două ori”, „cel căsătorit a doua oară, nu mai poate fi hirotonisit (Ap. 17; VI ec. 3; Sf. Vasile 12)”.

Anumite pedepse canonice erau prevăzute și pentru cei ce se căsătoreau a treia oară. Prin Canonul 4 al Sfântului Vasile cei căsătoriți a treia oară erau opriți cinci ani de la împărtășire: „Cu privire la cei ce se căsătoresc a treia oară și acelor ce se căsătoresc de mai multe ori, am hotărât același canon. Ca și la cei ce se căsătoresc a doua oară, adică pentm cei ce se căsătoresc a doua oară, un an, iar alții doi ani. Cei ce se căsătoresc a treia oară sânt afurisiți trei ani, ba chiar și patru ani. ...Cei ce au trecut peste a doua nuntă, nu merită a fi numiți bărbați sau soții”. Urmează ca cei pedepsiți să stea o perioadă la ușa bisericii, apoi în genunchi la intrarea în biserică și doar după aceasta li se îngăduia a fi prezenți la slujba religioasă în interiorul Bisericii: „Totuși, se cuvine ca aceștia să fie canonisiți (cu îngăduință) adică, un an să se tînguie la ușa bisericii, trei ani să stea în genunchi în urmă la intrarea în biserică și apoi să fie primiți” (Sf. Vasile 80). Se considera că persoanele căsătorite a treia oară nu trebuie îndepărtate cu totul de la Biserică, de aceea, după 2-3 ani de frecventare regulate a serviciului divin, bun comportament, timp în care au fost lipsiți de dreptul de a fi împărtășiți cu Sfintele Taine, în caz de pocăire, sunt iertați: „Pentru că cei ce au trecut peste limita nunții a doua nu mai sunt vrednici să se numească cu numirea de bărbat sau de soție. Apoi în privința celor ce se căsătoresc a treia oară am primit obiceiul de afurisire pe cinci ani nu din vreun canon, ci din urmarea celor primite mai înainte. Dar nu trebuie a-i opri pe ei cu totul de la Biserică, ci a-i învrednici de ascultare, doi ori trei ani, și după aceea să li se dea voie să stea împreună, iar de la împărtășirea Sfintei Taine celei bune să fie ținuti departe, și atunci când vor arăta vreun rod de pocăință să se așeze la locul împărtășirii” (17 Ap.; 8 sin. I ec; 3, 87 Trul.; 19 Anc; 3, 7 Neocez.; 1 Laodiceea; Sf. Vasile 12, 30, 41, 50, 53, 80, 87).

În corespundere cu canoanele era reglementată și Slujba Încununării celor ce se căsătoreau a doua și a treia oară, care se făcea fără fastul care fusese în timpul primei încununări, iar preotului i se interzicea să participe la ospățul de după cununie. Canonul 7 al Sinodului de la Neocezarea argumenta de ce preotul n-are voie să participe la masa de nuntă a celor căsătoriți a doua oară: „ Preotul să nu mănânce la nunțile celor căsătoriți a doua oară, deoarece a doua nuntă are nevoie de pocăință; si oare cine ar fi acel preot, care trebuie să canonisească pe miri, ar voi sa participe la masa lor, aprobându-le faptele prin participarea la ospat? (7 Neocez.)”, arătând că a doua nuntă nu era acceptată pe deplin. Referindu-se la săvârșirea ritualului Sfintei Taine a Nunții, cercetătorii au remarcat: „Cununia a doua și a treia se săvârșesc după o rânduială deosebită, în care se vede înca

vechea disciplină a asprimii cu care erau privite de către Biserică asemenea căsătorii. Această rânduială este, în prima ei parte, mult mai simplă și mai puțin sărbătorească decât cea de la prima cununie. Logodna este împreună aici cu cea a cununiei, ca o singură slujbă, având binecuvântarea de la început nu ca la Taine („Binecuvântată este împărăția Tatălui...”), ci ca la slujbele de binecuvântare și Sfințire, numite ierurgii („Binecuvântat este Dumnezeu nostru...”). Atât ectenia, cât și molitvele (moliftele- A.F.) de la logodnă, cât și cele dinaintea punerii cununiilor, cuprind rugăciuni pentru pocăință și iertarea mirilor, pentru că însoțirea lor prin a doua sau a treia nuntă le e socotită ca un păcat izvorât din aprinderea trupească pe care ei n-au putut-o birui. Începând de la punerea cununiilor pe cap, rânduiala slujbei la a doua și a treia nuntă e întocmai ca și la prima nuntă”¹⁵⁴⁴.

Sursele din Țara Moldovei din sec. al XVII-lea – începutul sec. al XIX-lea sunt sărace în privința redării fenomenului celei de-a doua, dar mai ales a celei de-a treia căsnicii. Scurtele extrase provin din Cărțile bisericești ce reglementau îndeplinirea serviciului religios, din Codicele de legi românești, care dădeau apreciere celor două mariaje și enumerau pedepsele canonice la care erau supuși cei vinovați, din testamente, care prevăd reglementarea dreptului de moștenire, în acest context fiind pomenită și prima căsătorie, sau din documente de vânzare-cumpărare și de danie. În corespundere cu reglementările canonice, *Îndreptarea Legii* făcea o clasificare a căsătoriilor și le dădea o definiție, remarcând : „Nunta cea dintâi este lege, a doua este iertare, iar cea de-a treia este călcare de lege”¹⁵⁴⁵, iar în *Pravila de la Govora* cel de-al treilea mariaj era calificat „că se cheamă curvie”¹⁵⁴⁶.

Codurile de legi românești practic repetau prevederile Canoanelor Conciliilor și Sfinților Părinți. Astfel, *Pravila de la Govora* sublinia: „Cine va fi la a doua nuntă, de va fi tânăr și va muri femeia, de va putea rabda așa, după cuvântul apostolului, bine este, iar de nu va putea rabda așa, el să ia a doua muiere; iar de va fi bătrân și se va însura a doua oară, acesta mânia pe Dumnezeu, sa aibă pocanie trei ani și metanii câte 24 pe zi”¹⁵⁴⁷. Autorii *Pravilei* considerau că al doilea mariaj este acceptabil în cazul tinerilor pentru a evita desfrânarea, pe când la o vârstă înaintată îl „mânia pe Dumnezeu”, de aceea persoanele respective trebuiau să fie canonisite pentru trei ani. Pentru a treia căsnicie *Pravila de la Govora* prevedea o perioadă de pocăință de 4 ani: „Cei ce vor să facă a treia

¹⁵⁴⁴ Bobică, R. *Dicționar de termeni și concept teologice*, Iași: Doxologia, 2016, p.917.

¹⁵⁴⁵ *ÎL*, gl. 205.

¹⁵⁴⁶ *Pravila acesta iaste direptătoriu de lege, tocmelea sfinților apostoli tocmita de șapte săbore cătră acesta și a precuvioșilor părinți învețătorilor lumii. Tipăritu-s'au în tipar i. Preluminatului domn Io Mathei Basarabă Voevodă a toată țara Ungrovlachiei: în mânăstirea Govora. Vă leato 7149. Iară de la nașterea lui XS, 1640, în continuare Pravila de la Govora, 83.*

¹⁵⁴⁷ *Ibidem*.

înșurare să se pocăiască patru ani și să facă câte 66 metanii pe zi”¹⁵⁴⁸. *Îndreptarea Legii* concretiza că a doua căsătorie se putea încheia numai în schimbul unei pocăințe de 3 ani, iar a treia căsătorie după o pocăință de 5 ani¹⁵⁴⁹.

Cu referire la cea de-a treia căsnicie, *Îndreptarea Legii* făcea deosebire atât în vârsta persoanelor ce urmau să se căsătorească, cât și accentua faptul dacă aveau sau nu aveau copii, astfel subliniindu-se scopul primordial al căsniciei – cel de a se reproduce, de a avea urmași, dar făceau și deosebire în pedepsele canonice administrate: „însă, câți sânt de 40 de ani și va lua a treia muiere și copii de nu vor avea, iar pentru jale și dragoste să facă cuconi, aceia nu se opresc, iar de vor și avea copii, aceia să fie oprți de a treia nuntă să nu se însoare. Iar, de vor veni la a treia nuntă cei ce n-au coconi, atunci să nu se pricestuiască cinci ani cu Sfitele Taine. Iar, când sânt unii de treizeci de ani, măcar aibă feciori, măcar n-aibă, aceia patru ani să nu se cuminece. Și iar zice: că cei ce au trei nunți, care sânt de treizeci de ani de nu vor avea copii, aceia după trei ani să se cuminece, iar de nu, vor avea atuncea la al patrulea an, cum am zis mai sus”¹⁵⁵⁰. La fel pentru preot era stipulată interzicerea de a merge la ospățul de nuntă: „Când se cunună a doua nuntă, preotul la masă să nu meargă, ci numai la biserică să-i blagoslovească pe dânșii, iar în casa lor, să nu meargă la cea de-a doua cununie”¹⁵⁵¹.

În *Molitvelnicele* utilizate în Moldova și în Țara Românească prevederile pentru al doilea și cel de-al treilea mariaje erau cuprinse în *Capete pentru a doua nuntă*: „Sfântul Nichifor Mărturisitorul, Patriarhul Țarigradului: Cel de a doua nuntă nu să cunună, ci încă se oprește de preacuratele Taine doi ani; iar cel de a treia nuntă, cinci ani. Din răspunsurile fericitului Nichita, Mitropolitul de Eraclie, către cele ce au întrebat de Constantin Episcopul. Cuvântul cel iscodit cu adevăr, nu are obicei să cunune pre cei de a doua nuntă, iar Bisericii cei mare aceste nu le apăra, ci le dă voie să-i cunune, pentru că nu s-au certat nimeni pentru acest lucru, numai se oprește un an sau doi de Sfânta Priceșcianie; și preotului, carele au citit cununia, nu iaste cu cale să mânânce cu dânșii, precum zice Canonul al 7 al Săborului ce s-au făcut la Neokezarea”¹⁵⁵². Rânduiala religioasă a celei de-a doua Cununie este, la fel, redată în *Molitvelnic*¹⁵⁵³, cu mențiunea că este aceeași și pentru al treilea mariaj¹⁵⁵⁴.

¹⁵⁴⁸ *Ibidem*.

¹⁵⁴⁹ *ÎL*, gl. 205.

¹⁵⁵⁰ *Ibidem*, gl. 206.

¹⁵⁵¹ *Pravila de la Govora*, 51.

¹⁵⁵² *Molitvenic*. Iași: Tipografia Mitropoliei, 1766, p.65.

¹⁵⁵³ *Ibidem*, p.66-81.

¹⁵⁵⁴ *Ibidem*, p.81.

Reieșind din realitățile sec. al XVII-lea – începutul sec. al XIX-lea, contemporanii epocii își formau punctul lor de vedere cu referire la a doua și a treia căsnicii. O opinie foarte interesantă privind cea de-a doua căsătorie, în forma în care era percepută de către un bărbat contemporan epocii, reprezentant al elitei, care reflectă atitudinea și sentimentele populației din epoca cercetată, se conține în testamentul lui Vasile Roset. În secțiunea sfaturi și indicații pentru copii și pentru soție testatorul subliniază că interzice soției să se recăsătorească: „În toată vremea milostenie și frica lui Dumnezeu să nu să lipsească, că aceasta iaste înțălepciune”, „... și ție, Safto, îți poruncesc să-i iubești ca pre fii tăi întru toată dreptate și *niciodată să nu fie volnică a te mărita* (sublinierea noastră - A.F.), măcar că sânt încredințat că niciodată în capul tău minte sau părere ca aceea n-a veni; iară, de s-a tâmpla vre-o nebunie ca aceea să-ți vie, să aibi a pierde toate părțile ce ți s-au venit de la mine, după poronca sfintii pravili, ce zice că femeia ce n-a cinsti parte bărbatului, ce dintâi cununie, și de să va mărita cu de al doilea, să-și piarză toată partea ei ce vine de la bărbatul ei”¹⁵⁵⁵. Deci, Vasile Roset considera că a doua căsătorie este o „nebie”, o „necinstire” atât a primului soț, cât și a primei căsătorii – „ce dintâi cununie”, ceea ce arată mentalitatea epocii, conform căreia prima căsătorie era considerată sfântă, iar celelalte erau considerate a fi un păcat. În cazul remarcat, dacă femeia ar fi vrut să se recăsătorească, ea urma să piardă toată partea mobilă și imobilă a averii rămase de la soț.

Al doilea mariaj putea fi încheiat în două cazuri: în urma decesului unui soț și în urma divorțului, ceea ce desemna sfârșitul primei căsnicii. Contemporanii perioadei, atât bărbații, cât și femeile din diferite categorii sociale, relatau despre cele două căsătorii în diferite contexte. Dimitrie Cantemir, povestind despre viața tatălui său, sublinia că Constantin Cantemir a fost copil din prima căsătorie a bunicului: „Tatăl lui Constantin-vodă, Teodor Cantemir, a avut doi fii, pe Constantin și pe Nistor, pe Nistor cu o altă soție (căci mama lui Constantin s-a pristăvit șase luni după nașterea lui Constantin)”¹⁵⁵⁶. În cazul lui Grigore, fiul lui Bălean Ivașcu, s-a menționat că prima soție a murit la vârsta tinereții, fapt care a condus la încheierea celei de-a doua căsătorii cu Marica, fiica lui Radu Toma Năsturel¹⁵⁵⁷. Cele două căsătorii ale lui Mihail Floco, croitor, sunt menționate la 18 august 1668 în contextul întăririi de către Iliș Alexandru, domnul Țării Moldovei, a stăpânirii de locuri în Iași: „Mihail Floca, croitor, cu doă fămei ce-au avut el, una Tudora, alta Cercheajea”¹⁵⁵⁸. În 1696, relatându-se despre donația făcută fiului Ilie de către Ionașco, tatăl său, se sublinia: „având Ionașco ficior din trupul lui numai pe Ilie l-au însurat după ce-au murit înma lui Ilie, Gulița...Apoi, după

¹⁵⁵⁵ *Documente privitoare la istoria orașului Iași*, vol.VI. Acte interne (1756-1770), editate de Ioan Caproșu. Iași, 2004, nr.768.

¹⁵⁵⁶ Cantemir, Dimitrie. *Viața lui Constantin Cantemir*, p.2.

¹⁵⁵⁷ Stoicescu, N. *Dicționar al marilor dregători din Țara Românească și din Moldova*. București, 1971, p.117.

¹⁵⁵⁸ *Documente privitoare la istoria orașului Iași*, vol.II (1661-1690), editate de Ioan Caproșu. Iași, 2000, nr.205, p.180.

moartea Guliții, înmii lui Ilie, s-au însurat tată-său Ionașco de-au luat altă femeie”¹⁵⁵⁹. Lupu, fiul Saftei și al lui Ion Balș, a avut două căsnicii, fiind căsătorit întâi cu Ecaterina Canano, apoi cu Safta Cantacuzino, fiica marelui spătar Iordache Cantacuzino Pașcanu și a Ecaterinei Paladi¹⁵⁶⁰. Relatând despre moșul lor, Iane pevețul, nepoții au relatat că acesta s-a recăsătorit după ce i-a decedat prima lui soție: „Și murind moașe lor Paraschiva, iar moșul lor, Iane pevețul, au luat al doilea fâmeie pe Dochița”¹⁵⁶¹. Constantin, fiul Saftei și al lui Ion Balș, a fost la fel căsătorit de două ori: prima dată cu Maria, fiica marelui logofăt Ilie Catargiu, iar apoi cu Catinca, fiica beizadelei Ștefan Duca¹⁵⁶². Deși Mihai Dim. Sturza în tabelul genealogic o arată pe Maria Catargiu ca fiind cea de-a doua soție a lui Constantin Balș, cu care s-ar fi căsătorit după anul 1743, Mihai-Bogdan Atanasiu demonstrează că a fost prima lui soție¹⁵⁶³. Cele două mariaje ale lui Vasile, doboș de strajă, sunt pomenite la 19 ianuarie 1734 într-un document de vânzare a 5 firtre de vie: „Adică eu, Vasili doboș de strajă, împreună cu soțul meu, fata dascălului, și împreună cu ficiorii mei: Ion, carili îm(i) est(e) *cu fimeie dintâi*, și Ianăș și Ilinca, carili îmi sint făcuți cu Ileana, *soțul pe urmă* (sublinierea noastră- A. F.)”¹⁵⁶⁴. La 1 august 1807, Andrei, diacon din Onișcani, împreună cu copiii „ci-i am făcuț(i) co soțul meu cel dintâi, ci au murit, Arefța, fata lui Necolai Cocârță” a hotărât să îndeplinească voința răposatei soții și dăruiește mănăstirii Hârbovăț o vie de pe moșia Onișcanilor care era „zăstri, data de la părinții ei”¹⁵⁶⁵.

Pentru sec. al XVII-lea – începutul sec. al XIX-lea sunt remarcate mai multe cazuri de încheiere a celei de-a doua căsătorii și de către femei. La 7 iunie 1696, Antioh Cantemir, domnul Țării Moldovei, judecă pricina dintre Toma Dracea și Ionașco, fost clucer, remarcând: „Toma Dracea, carile ține pe Arhonda, ce-au fost mai nainte după Miron Vameșul”¹⁵⁶⁶. La 12 mai 1730, într-un act de vânzare de case de către Alexandrachi, fost comis și soția sa Safta, se pomenește de prima căsnicie a Saftei: „cas(e) fiind mai denainte vreme a soțului meu, Safta, făcute de *bărbatul ei ce-au avut înainte*

¹⁵⁵⁹ *Documente privitoare la istoria orașului Iași*, vol.III (1691-), editate de Ioan Caproșu. Iași, , nr.122, p.104.

¹⁵⁶⁰ Atanasiu, Mihai-Bogdan. *Doi mari dregători ai Țării Moldovei la cumpăna veacurilor XVII-XVIII – Ionașco și Ion Balș*. În: *Analele Științifice ale Universității „Alexandru Ioan Cuza” din Iași*, s.n., Istorie, LVI-LVIII (2010-2012), p. 157-171; Idem, *O scrisoare-testament a monahului Ioasaf Cantacuzino (1776)*. În: *Opțiuni Istoriografice*, X (2010), 1-2, p. 79-80.

¹⁵⁶¹ *Documente privitoare la istoria orașului Iași*, vol.IV (1726-1740), editate de Ioan Caproșu. Iași, 2004, nr.307.

¹⁵⁶² Atanasiu, Mihai-Bogdan. *Doi mari dregători*, p. 157-171; Idem, *O scrisoare-testament a monahului Ioasaf Cantacuzino*, p. 79-80.

¹⁵⁶³ Polemica dusă referitor la faptul care dintre fetele lui Ilie Catargiu a fost soția lui Constantin a se vedea la Mihai-Bogdan Atanasiu, *Doi mare dregători...*, p.79-80.

¹⁵⁶⁴ *Documente privitoare la istoria orașului Iași*, vol.IV, nr.195, p.137

¹⁵⁶⁵ *Documente privitoare la istoria Țării Moldovei în perioada Războiului Ruso-turc din 1806-1812*, vol. I (noiembrie 1806-iulie 1808), coord., editori D. Dragnev, L. Svetlicinai, editori: T. Candu, T. Ciobanu, V. Constantinov, Chișinău, 2015, nr.76, p.70-71.

¹⁵⁶⁶ *Documente privitoare la istoria orașului Iași*, vol. III, nr. 113, p..

(subliniera noastră- A.F.), de Vasile Pietreanu, și murind Vasile Petreanu¹⁵⁶⁷. O a doua căsătorie, în urma decesului primului soț, a încheiat Elinca Romano „ce-au fost soția răposatului spătar Grigorie Bașotă și acum să află însoțită cu ștap-căp(i)t(a)n Ivan Ivanovici Denesăv”, mariajul fiind pomenit în contextul examinării litigiului dintre Elinca și Ecaterina, fiica ei din primul mariaj¹⁵⁶⁸. La fel două mariaje a avut Safta, fiica lui Gheorghe Hâjdău: primul cu Nicolae Lepădat și al doilea cu Gheorghe Dumbrăvanul¹⁵⁶⁹.

În cazul întocmirii testamentelor, când se relata despre cea de-a doua căsătorie, se prezenta în detalii zestrea dată la fiecare căsătorie și bunurile cumpărate în timpul căsniciei, dar și moștenitorii. Ilustrativă în acest sens este relatarea Măriuței, care în testamentul său sublinia că a avut două căsnicii: prima – cu Constantin Panait, în care s-a născut fiul Panait, și a doua – cu Hristodor Papafil, în care s-a născut fiica Zmaranda, căsătorită cu Gheorghie, biv vel căpitan de dărăbani¹⁵⁷⁰, enumerând averea.

Deși în sec. al XVII-lea – începutul sec. al XIX-lea în Moldova, de cele mai dese ori, cea de-a doua căsnicie era încheiată în urma decesului soțului sau soției, totuși, reieșind din condițiile politico-militare ale perioadei, existau și alte situații cotidiene în care unul dintre soți, de cele mai dese ori bărbatul, putea fi declarat mort. Astfel, soțul luat la oaste putea să fie omorât sau să cadă în prizonierat în timpul acțiunilor militare, sau unul dintre soți putea fi luat în robie. Pravilele românești prevedeau astfel de situații, fiind reglementată perioada de timp obligatorie pentru așteptarea soțului dispărut. În cazul când soțul a fost luat la oaste, soția trebuia să-l aștepte de la 4 până la 10 ani: „Iar de i să va fi dus bărbatul la oaste, ce să zice să fie slujitor, să-l aștepte 4 ani, cum au fost ai cei vechi di demult, iar acum într-acesta veac, scrie să aștepte 10 ani”¹⁵⁷¹. Însă dacă soția avea cel puțin un martor care putea să demonstreze că soțul femeii a decedat în timpul acțiunilor militare sau în prizonierat, atunci ea putea să obțină dreptul la recăsătorire după doi ani: „Când să va afla numai un martor să zică cum au văzut pe bărbatul cutării mort, ajunge atâta să arate cum acesta ieste mort și atunci cu această mărturie poate muierea să mărite să-și ia și al doilea bărbat”¹⁵⁷². În cazul în care fie că unul dintre soți a fost rob, fie că a părăsit familia, era prevăzut timpul obligatoriu de așteptare, care era în dependență de genul celui ce aștepta, astfel că femeile trebuiau să aștepte 5 ani, iar bărbații

¹⁵⁶⁷ *Documente privitoare la istoria orașului Iași*, vol. IV, nr.97, p.75.

¹⁵⁶⁸ *Documente privind istoria Moldovei sub ocupație militară rusă (1806-1812)*, selecție și prefață de Alexei Agachi și Ion Varta. Chișinău, 2012, nr.269, p.350-351.

¹⁵⁶⁹ *Ibidem*, nr.255, p.333.

¹⁵⁷⁰ *Documente privitoare la istoria orașului Iași*, vol.IX. Acte interne (1791-1795), editate de Ioan Caproșu. Iași, 2007, nr. 352, p. 342-343.

¹⁵⁷¹ *CR*, gl. 151, p. 109.

¹⁵⁷² *Ibidem*.

doar 3 ani: „Toate privilegiile împărătești dau voie muierii să-și ia al 2 bărbat, când va rămâne de bărbat o seamă de vreme, după cum s-au tocmit, cum s-ar zice: dacă să va afla cum i-au robuit bărbatul, atunci să-l aștepte 5 ani, numărându-i din ce vreme l-au robuit”¹⁵⁷³.

În urma analizei surselor din sec. al XVII-lea – începutul sec. al XIX-lea, constatăm că a doua căsnicie, încheiată după decesul unuia dintre soți din primul mariaj, respectiv o nouă familie nucleară, putea fi întemeiată dintr-o fată mare și un văduv (care are sau nu are copii), dintre un tânăr și o văduvă (care are sau nu are copii) și între doi văduvi (ambii fără copii, cu copii fiind doar femeia, cu copii fiind doar bărbatul sau ambii fiind cu copii)¹⁵⁷⁴. Cercetătorii remarcă faptul că și scopurile celor care încheiau o a doua căsătorie era diferit, astfel că cei care rămâneau cu copii, pe lângă faptul că aveau nevoie de sprijin în munca în gospodărie, de consolidarea proprietăților deținute și mărirea acestora, își puneau speranța în sprijin și în îngrijirea copiilor¹⁵⁷⁵. Pentru perioada cercetată, recăsătorirea, în special al bărbaților văduvi, rămași cu copii, era o regulă¹⁵⁷⁶. Practic este imposibil de stabilit vârsta celor ce se recăsătoreau, desi, ca și în cazurile din alte regiuni ale spațiului românesc, presupunem că văduvele tinere cu copii și/sau fără un patrimoniu ce le-ar garanta independența economică erau impuse de circumstanțe să se recăsătorească cu bărbați mai în vârstă, pentru a li se oferi o siguranță socială și economică. Diferența mare de vârstă și de statut putea fi evidentă și în cazul căsătoriei unui văduv cu o tânără, explicate la fel prin situația material bună. Însă, după cum am remarcat mai sus, se urmărea ca după decesul soțului/soției să fie trecută perioada de doliu, căci atât legislația, cât și comunitatea nu privea bine o căsnicie în perioada doliului.

Despre a doua căsătorie, întemeiată între o fată mare și între un văduv care are copii, se pomenește în diata elaborată la 26 octombrie 1770 de Constantin Gandul, stolnic din Țara Moldovei. Relatând despre cele două căsnicii ale sale și problemele apărute în legătură cu aceasta, Constantin povestea în testamentul său: „Cunoscand că această lume este vremelnică și trecătoare și nici un om fără de moarte nu iaste, și fiindcă și eu m-am bolnăvit de grea lungoare, și încă aflându-mă în toată starea minții mele, am făcut această diată, ca pe urma mea să fie liniște între fiii mei, fiindcă din voia lui Dumnezeu, *am avut două case și două rânduri de copii* (sublinierea noastră- A. F.) și după cum am socotit a fi cu cale și cu dreptate am arătat mai jos...”¹⁵⁷⁷. Problema eternă a conflictului

¹⁵⁷³ *Ibidem*.

¹⁵⁷⁴ Vom remarca că S. Marian sublinia că al doilea mariaj poate fi încheiat între un văduv și o fată mare și o văduvă și un fecior. A se vedea Marian S. F. *Nunta la români. Studiu istorico-etnografic comparative*. București: Edițiunea Academiei Române, Tipografia Carol Göbl, 1890, p. 776.

¹⁵⁷⁵ *Ibidem*.

¹⁵⁷⁶ Solcan, Ș. *Femeile din Moldova, Transilvania și Țara Românească în Evul Mediu*. București, 2003, p.93-95.

¹⁵⁷⁷ *Documente privitoare la istoria orașului Iași*, vol. VI, nr. 873, p. 763-764.

generațiilor, în special părinți – copii, nu este străină testatorului. Stolnicul relatează că a avut două căsătorii, din ambele rezultând copii. Prima căsătorie a fost încheiată cu Maria, fiica lui Pascal de pe Horăiața, care era „fată în casă la doamna Catrina a lui Constantin vodă Mavrocordat”¹⁵⁷⁸. Aceasta s-a întâmplat la București, unde testatarul a mers cu vornicul Roset. Diata descrie în mici amănunte obiectele oferite drept zestre: „o rochie de belacoasă fără petele, care i-am cumpărat eu petelele, și o pereche paftale de argint, care i-am cumpărat eu colanu, și o păreche brățele de aur în belciugi de 38 dramuri, și o păreche cercei cu smaranduri, lucru ușor de purtat din casă, și un beniș și o rochie de hatae cu flori de mătăasă, de purtat, făcute de doamna, ...etc.”¹⁵⁷⁹. În timpul primei căsătorii stolnicul a răscumpărat părțile din Onești, zălogite de cumnatul său, a cumpărat o casă în Iași și un loc de casă, o moșie. Din această căsnicie i-a rămas în viață o fiică, Catrina, ceilalți copii au decedat. El relatează, de asemenea, că și-a căsătorit fiica din primul mariaj cu Ștefan Feștilă și că a înzestrat-o „ca pe o fată de boier”. Este curios că fiicei i-a dat numai moșiile „ce am avut de pe neamul ei”, motivând că atunci avea numai Forăștii, „unde îmi era așezarea, și jumătate de sat de Durnești, ce o avem danie de la vornicul Roset”, considerând că aceasta este de ajuns, căci nu i-a lipsit nimic din izvodul de zestre, subliniind că „nu din zestrea mâne-sa ce, din osteneala mea sunt făcute toate”. Din aceste cuvinte se vede atitudinea față de copilul din prima căsătorie, cu care mai târziu are o neînțelegere în privința unor vase la care pretindea fiica, motivând că ar fi ale mamei sale. A doua căsnicie a fost cu Maria, fiica vistiernicului Constantin Năstasă. A primit zestre și în urma acestei căsătorii. Testatorul enumera toate cumpărăturile făcute împreună cu a doua soție. Din cea de-a doua căsătorie avea două fiice și un fecior. Pe cea mai mare, Rucsanda, a înzestrat-o, ceilalți, fiind mici, rămăneau sub tutela mamei¹⁵⁸⁰. Din testament se observă că acest conflict a rămas nerezolvat, fiind vizibilă atitudinea negativă a testatorului față de fiica din prima căsătorie, dar și, probabil, a fiicei față de tatăl său, care, după părerea noastră, nu i-a aprobat a doua căsătorie și care se considera lezată în dreptul de moștenire.

Două căsnicicii a avut și Gheorghe Hâjdău, în documente remarcându-se: „Acel Gheorghie Hâjdău au avut doao fimei, întâi pe Antimie, fata lui Vartic, cu care au avut fii pe Vasilii și pe acea Marie. Și al doile fimeia, pe Anghelușa, fata lui Miron Stârce, cu care au avut doao fete Rucsanda și Safta”¹⁵⁸¹. Cea de-a doua căsătorie a lui Toader, fiul lui Nițan din Iași, este amintită în contextul pomenirii despre zestrea dată copiilor din prima căsnicie a lui Toader: „Iar Toader au mai avut feciori cu altă femeie și pe acei i-au căsătorit și zestre lor li-au dat”¹⁵⁸².

¹⁵⁷⁸ *Ibidem*.

¹⁵⁷⁹ *Ibidem*.

¹⁵⁸⁰ *Ibidem*, p. 763-764.

¹⁵⁸¹ *Documente privind istoria Țării Moldovei sub ocupația militară rusă (1806-1812)*, nr.255, p.332.

¹⁵⁸² *Documente hușene*. Volumul II (1648-1880). Volum întocmit de Costin Clit. Iași, Editura PIM, 2014, p.97.

Despre mariajul unei văduve fără copii relatau la 30 iulie 1754 nepoții femeii, care concretizau: mătușii „Ilenii, pre care au ținut-o Paraschiv ce-au fost ispravnicu la răposatul Dumitrașco Racoviță hatman. Și întâmplându-se de au murit soțul ei, Paraschiv, și ficii cu dânsul n-au făcutu, s-au măritatu și după al doile bărbatu, anume Ștefan Pană ce-au fostu băcal, cu caril(e) iarăși neavându ficii....Că din 2 cununii ce-au avutu, ficii n-au avutu”¹⁵⁸³.

Un al doilea mariaj încheiat între o femeie văduvă cu doi copii și un bărbat fără copii este menționat la 23 iunie 1808 într-un proces de judecată, în care o oarecare Aftenia spune că: „au avut bărbat pe un Ștefan Marta, carili au fost mai avut o femei și au murit, ce-au fost sor(ă) pârâtului Andronachi și când au luat-o bărbatu-său acela pe dânsa ave făcuți și doi copii cu sora pârâtului. Și în câtă viață au mai treit au mai făcut și cu dânsa un copil”¹⁵⁸⁴. În cel de-al doilea mariaj al lui Ștefan situația se schimbă – el deja era vădov cu copil, care s-a căsătorit cu o femeie fără copii.

A doua căsnicie încheiată între doi văduvi, fiecare dintre ei având copii din prima căsătorie, este amintită la 28 decembrie 1678, în contextul în care era prevăzută o situație de reglementare pașnică a relațiilor de proprietate. În document era prezentată o înțelegere privind împărțirea averii lui Vasile logofăt, căsătorit în a doua căsnicie cu Maria, pentru care această căsnicie la fel era a doua. Vasile avea un fiu din prima căsătorie – Dumitraș clucerul, iar Maria, din primul mariaj cu Grigoraș paharnic, avea doi copii – Vasile și Gavrilaşcu: „Maria, logofteasa răposatului Vasile logofăt cu fiii ei, Vasile și Gavrilaşcu, pe care-i are cu primul ei soț, Grigoraș paharnic, se învoiește cu Dumitraș clucerul, fiul lui Vasile logofăt, să stăpânească el moșiile, iar pojijia casei să o ție ea”¹⁵⁸⁵.

Cea de-a doua căsătorie, încheiată între doi văduvi, în care copii din prima căsnicie avea doar bărbatul, este redată în diata Bălașei, care prezintă în detaliu date biografice, relatându-se despre cele două căsătorii ale ei: „Din vrere lui Dumnezău trăind în lume, viața me s-au petrecut cu două căsătorii”. Testatoarea menționează că durata ambelor căsătorii a fost de câte 12 ani. Primul soț, Vasile Scarlat, serdar, fiind nevoiaș, i-a cheltuit o parte din avere: „întăi m-au măritat părinții miei după Vasăli Scărlet sardariul și zăstre mi s-au dat cu izvod ... în vreme ce am trăit cu soțul meu cel dintai de susu numit, fiind un om nevoiaș, cateva lucruri și odoară mi-au prăpădit căci un inel de aur cu diamante și una părechi de cercei cu diamante și una cruci de diamante, aceste trei odoară le-au vandut dumisali spat. Constantin Catargiu numai drept o sută lei cum și rădvanul cu cai, și boi și vacile și șase zarfuri de argint, și o cruci de argint cu mărgăritar, săbit de strai și alte mărunțișuri ce mi-au prăpădit, care s-

¹⁵⁸³ *Documente privitoare la istoria orașului Iași*, vol. V. Acte interne (1741-1755), editate de Ioan Caproșu. Iași, 2001.

¹⁵⁸⁴ *Documente privind istoria Țării Moldovei sub ocupația militară rusă (1806-1812)*, p.60-61.

¹⁵⁸⁵ *Documente privitoare la istoria orașului Iași*, vol. II, p. 91.

au mai arătat anumi¹⁵⁸⁶. Rămânând văduvă la „vârsta tinereților”, s-a recăsătorit cu Enachi Mavri, fost mare pitar, văduv, deci pentru ambii soți aceasta era a doua căsătorie, în urma decesului primului soț. Tragedia femeii consta în faptul că în nici una dintre căsătorii n-a avut copii, subliniind că „12 ani ci am viețuit cu numitul soțul meu cel dintai odraslă din trupu noastre nu ni-au rămas”, „Acum dar după ce și acest de al doile boer și al meu soțu dumnialui pit. Enachi am ținut casă alți 12 ani și din trupul meu nu mi-au dat Dumnezeu roadă”. S-a legat sufletește de fiica vitregă Anastasia, pe care a crescut-o de mică: „și dumealui pit. avându fii dumisali făcuți cu giupăneasă dumisali ce dintai, cunoscut-am mai ales pe a dumisali fiica Anastasae pe care eu de mică copilă am crescut-o cu osăbit ostinelile meli” și ei îi lasă averea agonisită, pentru care și s-a judecat¹⁵⁸⁷. Din cele relatate, concluzionăm că narațiunea autobiografică era prezentată nu numai pentru a identifica cantitatea și valoarea averilor acumulate pe parcursul vieții, ci și pentru a argumenta, în unele cazuri, alegerea moștenitorului. Acest lucru este important în cazurile conflictuale, precum este prezentat mai sus, când apar neînțelegeri cu rudele sau în cazul celui de-al doilea mariaj.

Mai rare sunt cazurile când o nouă căsătorie era întemeiată după ce unul dintre viitorii soți fusese despărțit în prima căsătorie. Un astfel de caz rar este remarcat în 1602, când Sora, soția lui Grigore Lelea, a miluit Sfânta mănăstire Secul cu un loc, menționându-se că pe aceasta l-a avut din schimbul făcut cu primul ei soț, Andrei, când ei s-au despărțit: „...lângă casa lui Ursul potcovariu, pe care acel mai sus loc de dughiane l-a avut de schimb cu Andrei, primul ei bărbat, când ei s-au despărțit. Iar Sora așa a spus înaintea noastră că a dat lui Andrei 2 cai și și-a luat de la Andrei, de bunăvoie, locul acela să-i fie ei ocină”¹⁵⁸⁸. În acest caz este clar că femeia a încheiat o a doua căsătorie, fiind deja divorțată de primul soț, dar nu este indicată cauza divorțului.

Sursele din sec. al XVII-lea –începutul sec. al XIX-lea sunt foarte modeste referitor la informațiile despre cel de-al treilea mariaj. Modul în care erau văzute și percepute de un contemporan al epocii trei căsătorii încheiate de către o persoană este reprezentat în partea narativă a preambulului din diata lui Gavriliță Costache întocmită în 1687¹⁵⁸⁹. Mentalitatea perioadei cerea ca testatorul să vină în fața lui Dumnezeu cu inima curată, astfel că testatorul mărturisea: „Socotindu-mă cu firea mea, că nime nu-i in lume să vețuiască și să nu moară, ci tot cu moartea ne plătim, și am socotit că cine așează singur mai bine-i decat cand așează alții mai pe urmă. Eu fui un om mai păcătos decat alții, că fiind mai păcătos avui și premenele de femei mai mult decat alții, așa îmi fu parte de la milostivul

¹⁵⁸⁶ *Documente basarabene* publ. de L.T. Boga, vol.III. *Testamente și danii (1672-1858)*, Chișinău, 1929, p.15-17.

¹⁵⁸⁷ *Ibidem*.

¹⁵⁸⁸ *DIRA*, veac XVII, vol. I (1601-1605), București, 1952, nr. 93, p. 61-62.

¹⁵⁸⁹ *Documente privitoare la istoria orașului Iași*, vol. II.

Dumnezeu după păcatele mele și avui coconi cu trei femei”¹⁵⁹⁰. Deci, testatorul recunoștea că a avut trei căsătorii, din fiecare rezultând copii. Numărul mare al mariajelor era considerat de către dregătorul moldovean drept păcat, deși Biserica Ortodoxă le recunoștea.

În contextul unui proces de judecată, în 1742, feciorii lui Vasile Schin povestesc despre cele trei căsnicii ale bunicii lor Alexandra, care „au avut trii bărbați: bărbatul dintăi au avut pe Cârste, cu care au făcut împreună doao fete, pe Nastasie, îma lor, ce-au ținut-o Vasile Schin și pe Sanda, ce-au ținut-o Arbănașul...; al doile bărbat au avut pe altul, cu care n-au avut feciori împreună; al triile bărbat au avut pe Sava, om strein, ș-au făcut împreună cu Sava doi feciori”¹⁵⁹¹.

Căsătorit de trei ori a fost și Iordache, fiul Saftei și al lui Ion Balș: în primul mariaj cu Irina Ruset¹⁵⁹², în cel de-al doilea cu Maria Racoviță, fiica hatmanului Dumitrașco Racoviță și a Ilincăi, fiica spătarului muntean Mihai Cantacuzino¹⁵⁹³, și în cel de-al treilea cu Paraschiva, fiica lui Grigore Purice¹⁵⁹⁴. De trei ori s-a însurat State, blănarul, despre care într-un act din 18 octombrie 1671 se spune: „...tâmplându-să de au avut înainte doao fămei și având cuconi cu dâ<se>le, săvârșitu-s-au și fămeili și cuconi și oasele lor s-au astrucat la această sfânta mănăstire. Apoi au luat Statie a treia femeie, pe Mărușca, carea au fostu roabă, și s-au cununat cu dânsa și au făcut fecior(i) împreună”¹⁵⁹⁵. În cel de-al treilea caz mariajul a fost încheiat după moartea atât a primelor soții, cât și a copiilor. Cea de-a treia căsnicie a lui State era și una intersocială, remarcându-se că a treia soție „au fostu roabă”¹⁵⁹⁶.

Tradiția populară făcea precizări referitoare la modul de vestimentare a celor ce se căsătoreau repetat, în special a femeilor. Astfel, o femeie văduvă ce se căsătorea „mergu la cununie îmbrobodite cu mâneștergură sau și cu unu tulpanu, nicând însă cu capul golu ca fetele” și nici nu le ieste „iertatu de a purta cunună de flori și peteală”, iar nunta, în cazul când ambii sunt văduvi, se face fără lăutari, fiind o „nuntă tăcută”¹⁵⁹⁷.

Totodată, moartea unuia dintre soți, deși ducea la încetarea căsniciei, crea probleme în reglementarea relațiilor cu rudele din prima căsnicie în ceea ce privește averea rămasă, în special cu

¹⁵⁹⁰ *Ibidem*.

¹⁵⁹¹ *Condica, II*, nr.1173, p.418.

¹⁵⁹² Atanasiu, Mihai-Bogdan. *Doi mari dregători ai Țării Moldovei*.

¹⁵⁹³ Banul Mihai Cantacuzino, *Genealogia Cantacuzinilor*, publicată și adnotată de N. Iorga. București, 1902, p. 346. Totuși, autorii studiului *Doi mari dregători ai Țării Moldovei* remarcă faptul că unul dintre pomelnicele mănăstirii Doljești o numește pe cea de a doua sa soție al lui Iordache, Anița: „Iordache, Anița Balș, vel vor(nic), cu jupâneas(a) dum(nealui), fiica hatmanului Dumitrașco Racoviță, socrii mai susnumit(ului) [Vasile, n.n.] Ruset hat(man), părinții jupânésii Saftei (subl. n.)” A se vedea Atanasiu, Mihai-Bogdan. *Doi mari dregători ai Țării Moldovei la cumpăna veacurilor XVII-XVIII: Ionașco și Ion Balș*, p.165.

¹⁵⁹⁴ *Ibidem*.

¹⁵⁹⁵ *Documente privitoare la istoria orașului Iași*, vol.II, nr.366, p.341-342.

¹⁵⁹⁶ *Ibidem*.

¹⁵⁹⁷ Marian, S.F. *Op.cit.*, p.777.

moștenitorii chiar și în cazul când era întocmită o diată¹⁵⁹⁸. În special la acest capitol vom remarca cazurile în care sunt implicați soții. După cum susține George Fotino: „Moartea a pus sfârșit persoanei fizice, dar patrimoniul acesteia – *familia pecuniaque* – nu se sfârșește, nu dispare odată cu ea”¹⁵⁹⁹. Un astfel de proces a avut loc în 1669 între frații Iane Peveț și Gheorghiuță cu cumnatul lor Enache¹⁶⁰⁰. La baza conflictului a stat averea rămasă de la Ileana, sora fraților, care a fost totodată și soția lui Enache. La 12 iulie 1669, în procesul de judecată în urma cercetărilor s-a constatat că „... la moartea Ilenei, ea, *cu limbă de moarte*, denaintea duhovnicului popa Toader de la Sventi Nicolai și denaintea altor uliceni, s-au lăsat ea cu tot ce-au avut pre sama soțului ei, lui Enachi, precum au arătat și scrisoarea de danie de la soțul său, Ileana, făcută denaintea duhovnicului și denaintea a toată mahalaua, și scriu cu mare blăstăm cum nime din frații ei sau din rudele ei să n-aibă treabă la nimica cu rămășița ei fără numai soțul ei Enachi și cucoana lor, Stefana. Și iarăși mai scrie în zăpis cum de să va cumva tâmpla moarte și cucoanei lor, frații ei și ruda ei tot să n-aibă treabă cu nimica fără numai soțul ei, Enachi. Și apoi s-au tâmplat cucoanei lor moarte și au rămas tot ce-au avut pre sama soțului ei lui Enache și după moartea lor i-au grijit de tot ce-au trebuit cum să cade creștinește”¹⁶⁰¹. În corespundere cu legislația timpului, în cazul când era întocmită o diată, fie expusă verbal în fața martorilor, fie scrisă și confirmată, beneficiar devenea persoana indicată. Deseori femeile, în cazurile când aveau o familie armonioasă, întocmeau diata în favoarea soțului, căci fără aceasta, în special dacă nu aveau moștenitori, zestrea urma să revină în neamul ei. Conform mărturiilor depuse, în cazul lui Enache, el a avut câștig de cauză, toată averea rămând în proprietatea lui.

O problemă aparte era reglementarea relațiilor familiei întemeiate prin a doua căsnicie cu copiii din prima căsătorie. Soții părinților erau numiți vitregi în raport cu copiii, iar copiii fiastru/fiastră – în raport cu aceștia. De cele mai dese ori relațiile între ei erau destul de încordate, fiind însoțite de diferite tipuri de abuzuri. Despre astfel de relații s-a relatat la 8 iulie 1745 în cazul lui Ioniță, grămaticul: „după moarte tătâne-său, lui Bainschi, sârdariul, maică-sa Baischioe, s-au măritat după Gheorghiuță Apostol, păharnicul mare. Și, aflându-se el în casa vitregu său, copil tânăr, nesusit de vârstă, l-ar fi supus vitregu-său di au luat 39 lei de la Ion Neniul”¹⁶⁰², astfel că fiastru a fost impus să împrumute bani, în consecință fiind nevoit să se răsplătească.

¹⁵⁹⁸ Pentru alte procese a se vedea Felea, A. *Procese de judecată în urma prevederilor testamentare în Țara Moldovei și Imperiul Rus (sec. al XVII-lea – înc. sec. al XIX-lea)*. În: *Promemoria. Revistă de istorie socială*, 2011, volumul I, nr. 1-2, p. 44-59.

¹⁵⁹⁹ Fotino, George *Pagini din istoria dreptului românesc*. București, 1972, p. 93.

¹⁶⁰⁰ *Documente privitoare la istoria orașului Iași*, vol. II, nr. 273, p. 245-246.

¹⁶⁰¹ *Ibidem*.

¹⁶⁰² *MEF*, vol. VIII, nr. 149, p. 187-188.

Deseori între copiii din prima căsătorie și mama vitregă sau tătăl vitreg sau copiii din a doua căsnicie se iscau neînțelegeri cu referire la moștenire, ce se soldau cu lungi procese de judecată. La 21 august 1742, Constantin Mavrocordat scria către Ghedeon, Episcopul Romanului, și către Mihalache Sturza, ispravnicul Romanului, cerând să examineze cazul unui Gheorghe, care „s-au însurat și au fost luat o fâmee cu 3 copii”¹⁶⁰³. După ce femeia a decedat „au pus fiestri mâna și pe a lui ce-au avut”¹⁶⁰⁴. Jăluitorul pretindea că fiaștri au acaparat proprietatea ce-i apaținea strict lui.

Un proces de judecată menționat la 23 iunie 1808 este provocat de Aftenia, cea de a doua soție a lui Ștefan Marta, care după decesul soțului a încercat să acapareze nu doar averea soțului, dar și a primei soții a acestuia, pentru care mariajul cu Ștefan era al doilea: „...și după ce bărbatu-său s-au săvârșit din viață, vrând ea a pune mâna atât pe zăstre mumii copiilor cei dintâi femeii bărbatu-său, cât și pe toatei rămășițurile averii bărbatu-său, căutând ca cu totul să isteriască ea pe copii cei făcuți cu femeia dintâi și pârâțul Andronachi”¹⁶⁰⁵.

Alt caz conflictual a fost remarcat la 21 septembrie 1812, în contextul informării lui Vasile Krasno-Miloșevici, președintele Divanurilor Moldovei și Țării Românești, despre moștenirea averii Saftiei, fiica postelnicului Ioan Canta, „făcută cu ce dintâi soție a sa, Nastasie, fiica pah(arnicului) Matei Hurmuzachi”, în care este amintită și cea de-a doua soție a postelnicului Canta, Catinca. Safta a înaintat o jaloabă, cerând întoarcerea a „toată averea maicii sale”¹⁶⁰⁶.

Prin testament și/sau danii părinții se străduiau să-i protejeze pe copiii din mariajul precedent de pretențiile material-financiare ale noii familii, lăsându-se donații separate de cei din căsătoria prezentă și separat de a doua soție. Așa se întâmplă în cazul unui Gavril, care prin testamentul lăsat indică ce i se cuvine fiicei din prima căsătorie: „ Adică eu, Gavril, făcut-am diiată a me la mâna soțului meu Saftii, precum să se știe că înaintea morții mele tâmplându-se o copilă *cu alt soț al meu, fată a Jămirului*, am lăsat cu limbă de moarte o dugheană în Târgul de Sus ot Hagioi, și anume ce de Sus, și doi bani pentru zestre ei așijdere și soțului meu Saftii o dugheană cu casă din dos am lăsat cu limbă de moarte , să fie a ei împreună cu a unei copile; așijdere... o cergă și doă cămeși cu hir sânt a copilei cei mari...”¹⁶⁰⁷. Despre o danie ce urma să protejeze copiii din a doua căsnicie s-a menționat la 19 martie 1745 de către Vasilca, fata Buscăi, pe care „au ținut-o Toader, sin Nițan ot Huși”, cu mențiunea: „Iar Toader au mai avut feciori cu altă femeie și pe acei i-au căsătorit și zestre lor li-au

¹⁶⁰³ *Condica, II*, nr.867, p.253.

¹⁶⁰⁴ *Ibidem*.

¹⁶⁰⁵ *Documente privind istoria Moldovei sub ocupație militară rusă (1806-1812)*, p.60-61.

¹⁶⁰⁶ *Ibidem*, nr. 306, p. 408.

¹⁶⁰⁷ *Ibidem*, nr.153.

dat, iar la vie nu i-au dat voe să aibă parte acei feciori și ficiilor lor care i-au înzăstrat, ci au dat acestor mai mici lui Gavril și lui Constantin”¹⁶⁰⁸, fiind subliniată voința tatălui copiilor.

Conflictul dintre copiii din cele două căsnicii ale tatălui este remarcat în procesul din 1753 dintre Vasile Roset, bivel vistier, și Mihalache Roset, bivvel stolnic, fiii răposatului Iordache Ruset, vel vornic, pentru moșia Mărgineni. Marele vornic Iordache Ruset a fost însurat în prima căsătorie cu Safta, fiica logofătului Antonie Jora, căsnicie din care s-a născut Vasile. În al doilea mariaj a fost însurat cu Maria, fiica vornicului Sturza, căsnicie din care s-a născut Mihălache. Aducând drept argument obiceiul pământului, Mihălache pretindea să-i fie lăsată „așăzarea părințască”, fiind „fecior mai mic”. El vroia să fie stricată diata tatălui său prin care Mărginenii erau lăsați lui Vasile, menționând că fusese „făcut strein de moștenire și baștină părințască”. Totodată, Mihălache susținea că moșia Mărgineni și alte moșiii din jur au fost cumpărate de tată-său împreună cu maică-sa. Însă Vasile Roset a prezentat două diate întocmite de tatăl său în care erau indicate cauzele pentru care moșia Mărgineni îi era lăsată lui Vasile: 1) o parte de moșie din Mărgineni a fost dată zestre Saftei, mama lui Vasile, de către tatăl ei Antohie Jora, și „alt frate nu încape în baștina moșiii ce-au fost a maicii lui Vasăle”; 2) Vasile a fost rânduit a-i face pomenirile cuvenite mamei sale; 3) drept recompensă pentru zestrea mamei lui Vasile pierdută de Iordache.

Un caz de rezolvare pașnică a problemelor apărute în urma decesului tatălui, care în timpul vieții avuse două căsnicii, este redat în documentul din 6 noiembrie 1682, care arăta situația când copiii din prima căsătorie s-au înțeles cu mama vitregă să împartă cele rămase de la tatăl său, ținând cont că frații mai mici, din cea de-a doua căsnicie, trebuie înzestrați: „Ion și fratele său Sandul, feciorii răposatului Chiriac Sturza, spătar și ai Alexandrei, fata lui Prăjescul, mărturisesc că s-au înțeles cu mama lor vitregă, Anița și din banii rămași de la tatăl lor au luat ei 600 de lei, iar restul i-au lăsat Aniței și fraților mai mici pentru că acestora nu li s-a dat nici un odor sau haine cum s-au dat celor două fete mai mari, când s-au înzestrat. Comândările și sărindarele ce trebuie la Sfântul Munte, pentru tatăl lor, precum și datoriile ce vor mai fi de dat, să le plătească Anița. De asemenea datoriile către tatăl lor și cele rămase de la unchiul lor, Ilie Sturza vornic, să le împartă frățește, iar pentru pricinile ce vor fi din slujbele de la ținuturi să răspundă toți”¹⁶⁰⁹.

Cert este faptul că prin încheierea celei de-a doua căsnicii și celui de-al treilea mariaj cercul rudelor constituite prin alianță se mărea considerabil, astfel creându-se o întreagă rețea de rudenie, în care un rol aparte îl avea solidaritatea familială. Acest sistem de legături de rudenie creat în sec. al

¹⁶⁰⁸ *Documente Huși*, vol. II, p.97.

¹⁶⁰⁹ *Catalogul documentelor moldovenești din Direcția Arhivelor Centrale*, vol. IV, 1676-1700, întocmit de M. Regleanu, D. Duca Titulescu, V. Vasoilescu, C. Negulescu, București, 1970, nr. 758, p. 179-180.

XVII-lea – începutul sec. al XIX-lea se încadrează perfect în rețeaua de rudenie creștină a Europei. Relațiile în interiorul cercului familial, atât cu rudele din primul mariaj, cât și cu cele din mariajele următoare, variau nu numai la nivel emoțional, ci și la nivel material, fiind în dependență de atașamentul soților unul față de altul, dar și față de rudele de sânge sau cele prin alianță, cât și în funcție de interesul financiar, de împărțire a moștenirii, restituire a zestrei etc.

5.3.2. Cea de-a patra căsătorie – mariaj interzis

În sec. al XVII-lea – începutul sec. al XIX-lea, în Țara Moldovei, ca și în Țara Românească, dar și în întreg spațiul otodox, în reglementarea problemei privind cea de-a patra căsătorie¹⁶¹⁰, din punct de vedere canonic, se ținea cont de reglementările prevăzute în canoanele Sinoadelor Ecumenice și scrierile Sfinților Părinți și de legislația bizantină, care a influențat legislația locală. Deoarece cea de-a patra căsătorie avea la bază încălcarea canoanelor Bisericii Ortodoxe, conform cărora erau permise doar trei căsnicii, ea putea fi desfăcută la inițiativa autorității bisericești¹⁶¹¹. În cazul celei de-a patra căsătorii, mariajul era considerat nul din momentul încheierii acestuia și, prin urmare, se desfăcea. În *Syntagma lui Matei Vlastares* era clar stipulat: „Iar cuvintele legii sânt acestea: să fie știut de toți, că dacă cineva va îndrăzni să se căsătorească pentru a patra oară, ceea ce nu este <în drept> căsătorie, nu numai că această căsătorie va fi socotită fără ființă, dar nici copiii născuți din această <căsătorie> nu sânt ținuți legitimi”¹⁶¹², cu o motivație destul de clară în sensul mentalității timpului și păstrării drepturilor copiilor legitimi din punctul de vedere al bisericii: „Orice uniune maritală care depășește limita numărului de 3 căsnicii permise este numită clar poligamie, și a spus că e mai rea decât curvia, și așa este cu adevărat: pentru că cine curvește, își face rău doar sie, în mod voluntar cufundându-se în abisul incontinenței, iar cel care s-a împerecheat cu a patra și chiar a cincea căsnicie iese din ascultarea legilor dumnezeiești care interzic acest fapt, și face o nedreptate (obidă) copiilor săi legitimi, alipind la ei pe cei născuți ilegal”¹⁶¹³.

Codicele de legi românești, la fel, se expuneau asupra problemei, încadrând cel de-al patrulea mariaj în categoria celor ilegitime, astfel *Îndreptarea Legii* stipula: „Nunțile care se fac mai multe de trei, acele nunți nu se cheamă, pentru că sunt ca dobitoacele și fără de lege și spurcate și afară de rândul creștinilor”¹⁶¹⁴. Codul relatează istoria problematicii celui de-al patrulea mariaj: „Oamenii cei mai

¹⁶¹⁰ Felea, A. *Din istoria familiei în Țara Moldovei în sec. al XVII-lea – înc. sec. al XIX-lea: cea de-a patra căsătorie*. În: *Anuarul Institutului de Istorie*. Materialele sesiunii științifice anuale 20 decembrie 2018, Chișinău, 2019, p.47-51.

¹⁶¹¹ Абрамов, Я. В. *Развод*. Санкт-Петербург, 1900, p.17; Georgescu, V. Al. *Bizanțul și instituțiile ...*, p. 240; Zabolotnaia, L. *Instituția căsătoriei în epoca medievală: impedimente și interdicții. Explorări de antropologie istorică și studii comparative*. În: *Tyragetia*, s.n., vol.V (XX), nr.2, 2011, p. 23-24.

¹⁶¹² *Syntagma*

¹⁶¹³ *Ibidem*.

¹⁶¹⁴ *ÎL*, gl. 206.

de mult ierta să se facă cununia de trei ori la un om, iar împăratul Leon înțeleptul¹⁶¹⁵, (912) se blagoslovi fără de lege și cu a patra muiere, și-l afurisi patriarhul Nicolae¹⁶¹⁶, iar împăratul rugă pe patriarh să-i ierte a patra însurare, iar patriarhul nici cum nu vru să-l asculte, pentru această mare fărădelege nici vru să-l ierte. Iar, împăratul, dacă văzu neînțoarcerea sufletului acelu om, cum nu vrea să-l ierte, mâniindu-se foarte și urgisindu-se, îl scoase din scaunul patriarhicesc și-l goni și puse în locul lui, altul anume Levtimie Singel¹⁶¹⁷, un om bun, îmbunătățit și sfințit. Ci însă și acel patriarh Levtimie pe acel împărat, pe Leon, mult îi aduse aminte și-l învăță, și-l dosădi pentru cea fără de lege a patra însurare ce făcuse și, nu-l lăsă să pomncească pe la creștini să ia câte a patra muiere. Pentm că zice patriarhul cu alți arhieriei, că este fără de lege nu numai a patra însurare, ci și a treia, cum zice marele Vasile. Pentm aceia și împărțire se făcu între biserică și starea împărțirii trecu până la împărțirea feciorului lui Leon, anume Constantin Porfiroghenitul¹⁶¹⁸ și Roman socrul său. Și atunci făcură întocmirea împreunărilor și spune la câți ani de vârstă a omului, va lua bărbatul muiere și la câți ani să nu ia” (Tomul unirii a. 6428-920, sint. Aten.V, 6-9)¹⁶¹⁹.

Antim Ivireanu califica cea de-a patra căsătorie drept „curvie și fărădelege”, explicând acest lucru prin faptul că numeroase persoane, atât bărbați, cât și femei, care veneau în Țara Românească „din Țara Ungurească și din Țara Turcească și dintr-alte locuri depărtate și să însoară aici”, deși în țările sale aveau soții sau soți „cu a treia cununie” și „vin aici pentru ca să ia a patra muiere, sau muierea să ia al patrulea bărbat”¹⁶²⁰, astfel constata o situație cotidiană cu care se confrunta comunitatea ortodoxă din Țara Românească, însă care cu siguranță poate fi atribuită și Moldovei. În astfel de împrejurări preoții erau puși în dificultate, deoarece în cazul persoanele străine era greu de a face cercetare privind numărul de căsătorii.

În cazul depistării celui de-al patrulea mariaj erau prevăzute și anumite sancțiuni, atât pentru cei căsătoriți ilegitim, cât și pentru preoții care „au legiferat” căsătoria. Sancțiunile erau fixate în nomocanoane. Conform *Syntagmei lui Matei Vlastares*, pedeapsa pentru cea de-a patra căsătorie era destul de dură: „aceștea printr-o despărțire prealabilă unul de celălalt, vor fi supuși aceleiași pedepse ca și cei ce s-au pângărit de curvie”. „Prin urmare, pe aceștea, dacă abandonează fărădelegea și se pocăiesc sincer, ordonă să fie pedepsiți mai mult decât cei ce au curvit, pentru că dacă vei pătrunde profund în definirea dată de Sfânt, el îi pedepsește cu o epitemie de șapte ani, iar pe aceia cu una de

¹⁶¹⁵ Leon al VI-lea Filozoful/ Înțeleptul, împărat bizantin (886-912).

¹⁶¹⁶ Nicholas I Mystikos, patriarh al Constantinopolului (901-907, 912-925).

¹⁶¹⁷ Euthymius I Synkellos, patriarh al Constantinopolului (907-912).

¹⁶¹⁸ Constantin al VII-lea Porfirogenetul, împărat bizantin (913-959), fiul împăratului Leon al VI-lea.

¹⁶¹⁹ *ÎL*, gl. 206.

¹⁶²⁰ Ivireanu, A. *Opere*. București, 1972, p.378.

opt ani; căci dacă a stabilit ca vinovatul să petreacă în cele două locuri de pocăință menționate patru ani, apoi, bineînțeles, în celelalte două, despre care, după cum se știe, pentru o expunere scurtă n-a vorbit, urma să-și petreacă și ceilalți patru ani înainte de Împărtășirea cu Sfintele Taine¹⁶²¹. Deci, pe lângă separare, cei care încheiasă a patra căsătorie urmau a fi supuși epitemiei și trebuiau să se pocăiască în anumite locuri stabilite de instanța ecleziastică.

Pravila de la Govora asemuia cel de-al patrulea mariaj cu curvăria, pentru care vinovatul urma „să se pocăiască 8 ani, metanii câte 100 pe zi, unii ca aceia curvesc”, în mentalitatea ortodocșilor considerându-se că astfel de persoane „pe Dumnezeu mânie”¹⁶²². În *Indreptarea Legii* se atenționa asupra faptului că a patra căsătorie era interzisă cu desăvârșire, iar cei care cu bună știință vor încheia o astfel de nuntă vor fi sancționați prin interdicția de a fi prezent la slujbele bisericești, iar în cazul pocăirii, să fie opriți de la împărtășanie timp de 8 ani: „Iar pentru a patra nuntă, au poruncit cu mintea dimpreună și cu socoteală și cu judecată dumnezeiescul sobor al sfinților părinți, că nici cum acea nuntă fără de lege niciodată să nu se facă, iar, de va îndrăzni cineva și se va face nebăgător de seamă, de dumnezeiască lege și pravilă, de va veni porcească a patra nuntă, acela să fie afurisit și lipsii de toată slujba bisericii și strein de toată iertarea bisericii lui Hristos, până ce va face despărțire deplin de către acea locuință și împreunare rea ce s-a făcut, de aceea se va despărți și va veni întru pocanie și se va întoarce, primește-l iar. Canonul lui cum zice dumnezeiescul Pustnic, să-i fie opt ani să nu se pricestuiască și metanii și post și milostenii să facă, iar de nu se va întoarce, atunci să fie strein de traiul creștinilor cum am zis”¹⁶²³. Situația cu privire la cea de-a patra căsnicie în Țara Românească a fost dezbătută la Sinodul de la Târgoviște convocat la 21 ianuarie 1659 și prezidat de domnul țării Mihnea al III-lea. Conform primei hotărâri adoptate de acest Sinod cu referire la cel de-al patrulea mariaj, se concretiza: „Deci sinodul a hotărât ca a patra căsătorie deloc să nu se facă, ci să desrădăcineze din țara aceasta și să se alunge din hotarele ei cei căsătoriți a patra oară; dacă nu vor vrea de bună voie, cu sila să se alunge și cine o îngăduie să fie caterisiți”¹⁶²⁴, care se baza pe hotărârea Sinodului Patriarhal de la Constantinopol din 920, cunoscută în istoriografie ca Tomul Unirii. Astfel, cea de-a patra căsnicie a fost declarată nelegală.

În *Molitvelnicul* publicat în 1756 la Iași, cu referire la a patra nuntă, era specificat: „Iară a patra nuntă nimene să nu îndrăznească să cunune. Pentru că iaste fără de lege”. Preoții care încălcau

¹⁶²¹ *Syntagma*

¹⁶²² *Pravila de la Govora*, 83.

¹⁶²³ *ÎL*, gl. 206, p. 214.

¹⁶²⁴ Iorga, N. *Două contribuții la istoria bisericească a românilor. II. Sinodul de la Târgoviște în 1659*. În: *Analele Academiei Române. Memoriile Secțiunii Istorice*, II-XXXVIII, București, 1916, p.478-479.

prevederea sus-numită erau aspru pedepsiți: „carele ierei ar cuteza a-i cununa, bine să știe că vor căde și în osânda canonisirii și se vor pedepsi greu: lipsindu-se și de tot darul preoției”¹⁶²⁵.

Pentru Țara Moldovei din perioada sec. al XVII-lea — începutul sec. al XIX-lea sursele prezintă puține cazuri de încheiere a celei de-a patra căsătorie. Călătorul Iacob Sommer relatează despre a patra căsătorie practică în Țara Moldovei și prezenta un caz de împreunare a unui bărbat și a unei femei din târgul Troțuș, fiecare dintre ei având deja mai multe căsătorii anterioare: „Unul avusese patru neveste, dar și ea avusese patru bărbați, și toți erau în viață. Episcopul a vrut să ia măsuri, dar târgul întreg s-a ridicat, cerând să nu-i supere pe creștini ...”¹⁶²⁶. Este, totuși, greu de imaginat că situația descrisă ar fi credibilă, mai degrabă fiind vorba despre concubinaje și nu despre patru căsătorii legitime, adică „cu cununie”.

Cel mai cunoscut și analizat caz în istoriografie privind cel de-al patrulea mariaj a fost cel al lui Constantin Cantemir¹⁶²⁷. Dimitri Cantemir relatează despre prima căsătorie a lui Constantin Cantemir: „În anul 1646, în vârsta de treizeci și patru de ani, își luă, silit de vodă, cea dintâi soție, pe Anastasia – nepoată de văr după tată a însuși domnitorului – care, după patruzeci de zile de căsătorie, se prăpădi de o boală molipsitoare”¹⁶²⁸. Cel de-al doilea mariaj al lui Cantemir a fost încheiat cu „o fată din neamul boieresc al Găneștilor, ..., care rămăsese singură din tot neamul ei; prin însoțirea cu ea el dobândi toate moșiile acestui neam și adaugă un număr destul de mare de vecini, ea a trăit numai trei ani și dintr-însă s-a născut Ruxandra, cea dintâi fiică a lui”¹⁶²⁹. Cercetătorii afirmă argumentat că, Constantin Cantemir, căsătorit mai întâi cu Anastasia, apoi cu Maria din Ceucani, Ana Bantăș și Alexandra, rămăsese văduv în fiecare dintre mariaje, deoarece „nici una nu trăise mult” și „murise una după alta”¹⁶³⁰. Ștefan Gorovei opinează că „ultima căsătorie a bătrânului Cantemir e aproape la fel de obscură ca și prima”, dar menționează o scrisoare din 1668 a lui Antoh Cantemir către Patriarhul ecumenic Calinic II prin care cere dezlegare de păcate pentru tatăl său, inclusiv și pentru cea „de-a patra căsătorii, pe care a îndrăznit a o face blăstămată fiind de poruncile și legăturile sfintei lui Dumnezeu biserici”¹⁶³¹. Referindu-se la această situație, Lilia Zabolotnaia consideră că cea de-a patra căsătorie a lui Constantin Cantemir nu era recunoscută „nici de biserică, nici de cei apropiați. ... Faptul

¹⁶²⁵ Molitvelnic, p.82.

¹⁶²⁶ CȘTR. Vol. I, volum îngrijit de M. Holban, București, 1968, p. 191-203, 406.

¹⁶²⁷ Gorovei, Șt. S. *A patra nevestă a lui Constantin Cantemir*. În: *Arhiva Genealogică*, IV (IX), nr. 1-2, Iași, 1997, p. 215-217; Idem. *Cantemireștii. Eseu genealogic*. În: *Dinastia Cantemireștilor. Secolele XVII-XVIII*. Coordonator și redactor științific acad. A. Eșanu. Chișinău: Știința, 2008, p.16-46.

¹⁶²⁸ Cantemir, Dimitrie. *Viața lui Constantin Cantemir zis cel Bătrân domnul Moldovei*, Editura de Stat pentru Literatură și Artă, 1960, p.9.

¹⁶²⁹ *Ibidem*, p.15.

¹⁶³⁰ Bogdan, E.R. *Originea și înrudirile primilor Cantemirești*. În: *Arhiva Genealogică*, IV (IX), nr. 1-2, Iași, 1997, p. 204.

¹⁶³¹ Gorovei, Șt. S. *A patra nevestă a lui Constantin Cantemir*, p.216-217.

că un fiu, Antioh Cantemir, la cinci ani de la decesul tatălui, cere dezlegarea păcatului „cele de a patra căsătorii”, iar celălalt fiu, Dimitrie Cantemir, nu scrie nimic despre Alexandra în biografia tatălui său, confirmă încă o dată că faptul era considerat „*un păcat mare*” în familie¹⁶³².

În cazul depistării unei astfel de căsătorii nelegitime, pe fiecare caz în parte se efectua o anchetă minuțioasă, cu cercetarea învinuitorilor, cu interogarea și înregistrarea depozițiilor martorilor, cu foi de jurămintă, extrase din cărțile metrice etc. Cazurile prezentate mai jos redau o situație cotidiană din istoria relațiilor de familie de la sf. sec. al XVIII-lea — începutul sec. al XIX-lea, explicit arătând că în viața de zi cu zi astfel de căsătorii se întâlneau, deși procesul de investigație a situațiilor create a început puțin peste limitele cronologice ale cercetării.

Într-o situație incertă, fiind impusă să se mărite a patra oară, s-a regăsit Ghinia, locuitoarea satului Condrătești din ținutul Orhei. La 24 iulie 1813, femeia a adresat o plângere pe numele Mitropolitului Gavriil Bănulescu-Bodoni cu privire la faptul că în februarie 1812 niște preoți au convins-o să se căsătorească a patra oară cu un oarecare Grigore din Glingeni. În jaloabă femeia comunica ca a avut trei căsătorii „după lege”: „Am avut trii bărbați cu cununie și cu cel dintâi, anume Petrea, am trăit doi ani și giământate, cu al doilea, anume Iacov, am trăit numai un an, și cu al triilea, anume Tudosi, am trăit doi ani și trustrii au murit”¹⁶³³, deci prima căsătorie a fost încheiată de femeie prin 1803, dacă admitem că între căsătorii a fost în perioada de doliu cel puțin un an, sau și mai înainte. Din relatare se vede că populația ortodoxă din Țara Moldovei cunoștea faptul că a patra căsătorie este interzisă, deoarece Ghinia susținea că a încercat să combată poziția preotului Ioan din satul Chișcăreni: „Eu am arătat preoților că trii cununii am avut și cum să poate să i-au și a patra cununie”. Totuși femeia a cedat insistențelor preoților, fiindcă preotul Ioan era o persoană respectată, iar un alt preot, Toma din Iezăreni, ar fi susținut că „femeilor să cade până la șapte cununii”. Protopopul Costandin din Fălești i-a acordat peci de cununie. Problema a apărut la o jumătate de an de conviețuire a femeii cu Grigore din Glingeni: prin ordinul Consistoriului Iașului, îndeplinit de blagocinul din târgul Bălți, în iunie 1812 Ghinia a fost despărțită de cel de-al patrulea soț. Situația s-a complicat prin faptul că în acel timp femeia rămăsese însărcinată, mai târziu născând o fiică. În această situație Mitropolitul Gavriil Bănulescu-Bodoni a ordonat Dicasteriei Exarhale să cerceteze cazul, iar preoții învinuți să fie aduși la Dicasterie sub pază, fiind lipsiți de libertate și urmând a fi eliberați doar când vor acoperi cheltuielile și vor da o anumită sumă de bani pentru copila apărută în urma acestei căsătorii ilegite.

¹⁶³² Zabolotnaia, L. *Femeia în relațiile de familie din Țara Moldovei în contextul European până la începutul sec. al XVIII-lea (Căsătorie, logodnă, divorț)*. Chișinău, 2011, p.113. În istoriografia rusă se cunoaște cel de-al patrulea mariaj al Țarului rus Ioan cel Groaznic; Idem, *Instituția căsătoriei în epoca medievală: impedimente și interdicții. Explorări de antropologie istorică și studii comparative*. În: *Tyragetia*. Seria Nouă, vol.V [XX], nr.2, 2011, p.24-25.

¹⁶³³ ANRM, F. 205, inv. 1, d. 287, f. 1-1v.

Totodată, preoții implicați au fost catalogați drept „niște răzvrățitori a așăzării bisericești”, urmând a fi puși sub canon¹⁶³⁴. Ceva mai târziu, Ghinia a înștiințat autoritățile ecleziastice că fostul ei soț a binevoit să îngrijească el de copilă, luându-și asupra sa toate cheltuielile, astfel că nu mai avea pretenții la preoții numiți. Preoții implicați – „preot Vasile din Folești și preot Ioan din Chișcăreni”, „ deși urmau în curgirea de 3 ani să fie opriți de toată lucrarea preoțească”¹⁶³⁵, au fost iertați. Totuși, foștii soți au rămas despărțiți, căsătoria fiind declarată nelegitimă, femeia nemaiavănd drept legal de a-și reface viața, chiar în condițiile când primii trei soți au decedat. Cu toate acestea, deoarece mariajul a fost încheiat fără vina foștilor soți, ei n-au fost pedepsiți, copila născută n-a fost calificată ca fiind nelegitimă, urmând a fi crescută și întreținută de tatăl ei.

Situația cu fiica Ghiniei a fost rezolvată pozitiv, fiind mai curând o excepție, căci situația copiilor născuți într-o astfel de căsnicie ilegală era deosebit de complicată. Matei Vlastares în *Syntagma* remarca: „... dar nici copiii născuți din această <căsătorie> nu sânt ținuti ca legitimi”¹⁶³⁶, iar *Îndreptarea Legii* stipula: „Iar copiii, care se vor naște din a patra nuntă poruncesc pravilele să nu se cheme adevărați tatanilor săi, nici să-l moștenească”¹⁶³⁷. Deci, copiii născuți dintr-o căsnicie ilegală, precum era cel de-al patrulea mariaj, nu erau egali în drepturi cu cei născuți într-un mariaj legal.

În Țara Moldovei, copiii născuți în cea de-a patra căsătorie erau privați de dreptul la moștenire. Ilustrativ în acest sens este procesul de judecată din 13 martie 1622, când domnul Țării Moldovei Ștefan Tomșa a judecat pricina slugii sale Ștefan Moimăscul cu niște „cuconi mici a socru-său, carii sunt făcuți cu a patra femeie și fără cununie”, adică frați după tată cu soția acestuia Irina, pentru stăpânirea unor case din averea socrului¹⁶³⁸. În acest caz hotărârea luată de domnitor a fost următoarea: „direptu acesta și despre aceasta am aflat lege și am dat casele și biserica pe mâna slugii noastre lui Ștefan [...] să aibă a ține [...] cu jupâneasa sa Irina, casele și biserica, a le înnoi și a le întări”¹⁶³⁹. Analizând acest caz în calitate de unul demonstrativ, Valentin Al. Georgescu a remarcat: „nulitatea bizantină a celei de a patra căsătorii a fost aplicată în Moldova de Ștefan Tomșa, fără nici o referire la originea ei, de altfel binecunoscută, ca să putem admite că devenise și o cutumă desprinsă de originea ei canonică. Această origine este afirmată în toate poruncile domnești privitoare la jurisdicția episcopilor, unde figurează și nulitatea celei de a patra nunți”¹⁶⁴⁰.

¹⁶³⁴ *Ibidem*, filele urm.

¹⁶³⁵ *Ibidem*.

¹⁶³⁶ *Syntagma*

¹⁶³⁷ *ÎL*, gl. 206.

¹⁶³⁸ *DIR*, A., veac XVII, vol. V (1621-1625). București, 1957, nr. 150, p. 107. A se vedea și Zabolotnaia, L. *Instituția căsătoriei*, p.23-24.

¹⁶³⁹ *Ibidem*.

¹⁶⁴⁰ Georgescu, V. Al. *Bizanțul și instituțiile românești ...*, p. 241.

Un alt caz de depistare a celui le-al patrulea mariaj a fost cel al lui Tudor Ghiba, paracliser al satului Briceni, ținutul Hotin, căruia în 1819 urma să i se retragă cinul duhovnicesc pentru a patra căsătorie¹⁶⁴¹. La 5 februarie 1819, în Dicasterie a fost înregistrat raportul protoiereului ținutului Hotin Loncicovschi despre faptul că sus-numitul paraclisier, întărit în cinul său la 10 mai 1810, a recunoscut că este căsătorit a patra oară. În urma anchetei și interogării s-a stabilit: 1) Prima căsătorie a fost înregistrată în 1774 în satul Mărcăuți, ținutul Hotin. A trăit cu soția Vasilisa 20 de ani, iar în 1794 soția a murit de ciumă. 2) A doua căsătorie a fost înregistrată în Briceni în 1796. Cu Maria, cea de-a doua soție, a viețuit doi ani, iar în 1798 ea a decedat. 3) În 1799 s-a căsătorit a treia oară cu Eufrosinia, locuitoarea satului Savca, ținutul Soroca. Cununia a fost oficiată în Briceni. Tudor Ghiba susținea că după 11 luni de trai comun a demască soția în beție și în alte vicii, iar ea nu dorea să mai rămână împreună. De aceea Tudor a luat permisiune de divorț de la cadiu turc și a trimis-o pe Eufrosinia acasă. 4) În 1801 s-a căsătorit cu văduva Anastasia. Pe lângă vinovatul numit au mai fost interogați și alți martori, inclusiv nașul de cununie al lui Ghiba. Martorii au arătat că nu știau despre cele patru căsnicii ale lui Ghiba. Nașul de cununie în cea de-a patra căsătorie, Burzui, a mărturisit că nu știa că este al patrulea mariaj¹⁶⁴². Ulterior, pe acest caz a fost luată o hotărâre explicită: a patra căsătorie este nelegitimă și este desfăcută. Deși în conformitate cu canoanele bisericești ambii foști soți urmau să fie supuși la epitimie, totuși, având în vedere vârsta lor înaintată, ei au fost condamnați doar la pocăire.

În oricare dintre situațiile cotidiene, în cazul depistării celui de-al patrulea mariaj, conform canoanelor, în urma efectuării unei cercetări minuțioase, căsnicia era desfăcută. Foștii soți urmau a fi supuși la diferite penitențe, în conformitate cu gradul de vinovăție stabilit, urmând a-și ispăși pedeapsa fie la locul de trai, fie la vreo mănăstire. Celui vinovat de a încheia o căsnicie ilegală i se interzicea categoric a se mai căsători, iar preoții, care au cununat un astfel de mariaj, fiind în cunoștință de cauză, erau, la fel, supuși pedepselor stabilite de către instanța ecleziastică superioară.

5.4. Concluzii la Capitolul VI

În urma cercetării și analizei problemei încetării instituției căsătoriei, a analizei principalelor caracteristici și particularități ale dispariției acestei instituții sociale și a problemei recăsătoriei în Țara Moldovei în sec. al XVII-lea – începutul sec. al XIX-lea, a comportamentului populației și a mentalității comunității vizând divorțul și căsătoriile repetate și cele interzise concluzionăm:

În sec. al XVII-lea – începutul sec. al XIX-lea, în Țara Moldovei, de cele mai dese ori o căsătorie înceta în urma decesului unuia dintre soți din cauze naturale ori violente. Decesul unuia

¹⁶⁴¹ ANRM, F.205, inv.1, d.2376.

¹⁶⁴² *Ibidem*, f. 5-16.

dintre soți, în afară de partea morală, deseori cauza pentru soțul rămas în viață diverse probleme de natură financiară sau de moștenire. Sentimentele de afecțiune familială din partea soților erau exprimate atât prin diatele elaborate, cât și prin epitafuri.

În perioada sec. al XVII-lea – începutul sec. al XIX-lea în Țara Moldovei, instituția căsătoriei era sub controlul Bisericii Ortodoxe și a statului, astfel că, potrivit prevederilor canonic-legislative, cele mai frecvente motive de a solicita divorțul și care într-un final conduceau la desfacerea căsătoriei au fost: adulterul, tentativa de omor, beția, încălcarea normelor de căsătorie etc. Unele cereri de divorț conțineau doar un singur motiv de divorț, altele - mai multe motive: adulter și beție; bătaie, beție și infidelitate etc. La începutul sec. al XIX-lea beția, asociată cu bătaie și/sau adulter, era unul dintre motivele inițierii de către femei a unui proces de divorț care însă nu întotdeauna se încheia cu desfacerea căsătoriei: fie că se retrăgeau cererile, fie că soții se împăcau etc. Prezența copiilor în familie nu constituia un obstacol în calea consumului de alcool și a practicilor violente aplicate, cei apropiați erau suferinzii principali, asupra lor se răsfrângeau efectele negative ale beției și violenței.

În perioada examinată, foarte rar au fost înregistrate cazuri de desfacere a căsătoriilor – de divorț, la acest fapt contribuind atât motivația redusă oferită de Biserica Ortodoxă și susținută de legislația timpului, căutându-se diferite căi de menținere a familiei nucleare, cât și mentalitatea populației în corespundere cu care familia urma să fie păstrată indiferent de circumstanțe. Principiile morale din perioada dată, care se bazau pe valorile creștin-ortodoxe, conform cărora căsătoria era considerată indivizibilă deoarece a fost constituită prin voința Domnului, fiind și binecuvântată, încuviințau și susțineau necesitatea menținerii unei căsnicii, chiar și în condițiile prezenței factorilor nefavorabili mariajului, a relațiilor încordate între soți și a imposibilității conviețuirii în cuplu, cultivându-se sentimentele de vină și de rușine, în special femeilor, astfel că unele erau nevoite să suporte violența fizică și economică, relațiile de adulter ale soțului fără a le reclama. Autorităților ecleziastice prin acțiunile sale se străduiau să rezolve conflictul apărut în familie pe orice cale, chiar dacă și era în detrimentul soțului nevinovat sau al copiilor, invocând diferite motive și argumente pentru a împiedica divorțul și a menține integritatea familiei, deoarece se distrugeau fundamentele mentale creștine de indispensabilitate a căsătoriei. Comportamentul populației, aflată în totalitate sub impactul moralei creștine, era dependent de atitudinea comunității și a rudelor.

În Țara Moldovei, în sec. al XVII-lea –începutul sec. al XIX-lea, deși societatea era una patriarhală, cel mai des divorțul era intentat de femei, care reprezentau diferite categorii sociale, ceea ce vine să sublinieze atât statutul femeii în societate, având anumite drepturi, cât și schimbările

modernizatoare, impactul suflului european în spațiul românesc, în special din sec. al XVIII-lea, când deja sunt înregistrate mai multe cereri de divorț inițiate de către femeile.

Chestiunile privind divorțul erau rezolvate de către instanța ecleziastică. Procedura de divorț era una de durată, specială pentru fiecare caz în parte, dar comună în materie procedurală: se examina cererea reclamantului, se interogau ambele părți, se interogau martorii, în unele cazuri se cerea prezentarea documentelor confirmative a căsătoriei etc., astfel în universul intim al familiei se implica nu numai Biserica, dar și comunitatea. Sentința pronunțată de instanță hotăra viitorul soților: aceștia se declarau divorțați sau erau forțați să continue viața în comun. Prin sentință cel vinovat era privat de dreptul de a se recăsători sau ambilor soți li se interzicea recăsătorirea, se aplicau pedepse morale, epitemia etc. în dependență de gradul de vinovăție. Totodată femeile erau deosebit de afectate de divorț, deoarece societatea în ansamblu nu privea bine o femeie divorțată. Însă deseori, chiar și după demonstrarea unor motive serioase de divorț, precum ar fi impotența, beția etc., divorțul nu era acordat.

În contextul decesului unuia dintre soți sau al divorțului deosebit de acut apărea problema recăsătoriilor. În conformitate cu prevederile canonice creștine, idealul căsătoriei creștine era monogamia absolută, excluzând a doua căsătorie, subliniindu-se că este apreciată reținerea de la căsătorie: „Dar mai fericită este dacă rămâne așa, după părerea mea. Și socot că și eu am Duhul lui Dumnezeu” (1 Cor. 7,40). Cu toate acestea, manifestând înțelegere față de condiția fizică umană, canoanele permiteau unui văduv sau unei văduve să se recăsătorească, bazându-se pe cuvintele Apostolului Pavel: „Femeia este legată prin lege atâta vreme cât trăiește bărbatul ei; Iar dacă bărbatul ei va muri, este liberă să se mărite cu cine vrea, numai întru Domnul” (1 Cor. 7, 39), astfel că al doilea și al treilea mariaj erau permise doar „ca un pogorământ făcut pentru slăbiciunea firii omenești”. Totuși, a doua căsnicie și a treia erau catalogate și declarate *nepravilnice, nelegiuite*, deoarece, conform dreptului canonic bizantin aplicat în problemele căsătoriilor repetate în Țara Moldovei, ca și în Țara Românească, ele erau făcute cu încălcarea legii. Căsătoriile repetate, conform regulilor stabilite, erau însoțite de aplicarea epitemiei sau a canoanelor de pocaință, precum opriri de la Sfânta Împărtășanie.

Reieșind din realitățile vieții cotidiene, deși Biserica Ortodoxă aprecia reținerea în căsătorie după decesul unuia dintre soți din primul mariaj și impunea anumite prevederi privind condițiile de încheiere a căsniciilor repetate, în special la capitolul pedepselor canonice, totuși, în Țara Moldovei în sec. al XVII-lea –începutul sec. al XIX-lea, necesitatea de consolidare a patrimoniului funciar, dar

și necesitatea și sprijinul pentru creșterea copiilor, în special la văduvii/văduvele rămase cu copii, a făcut să fie încheiat nu doar al doilea mariaj, ci și al treilea mariaj.

În numeroase cazuri, odată cu încheierea căsniciilor repetate apăreau conflicte cu rudele din primul mariaj sau din al doilea, în special cu copiii, vizând probleme de înzestrare, moștenire sau împărțire a averii rămase de la părintele decedat, dar totodată rețeaua de rude se mărea.

O situație aparte o constituia cel de-al patrulea mariaj, care în sec. al XVII-lea – începutul sec. al XIX-lea în Țara Moldovei, ca și în întreg spațiul ortodox, era strict interzis, conform canoanelor religioase fiind considerat drept nelegitim. Reieșind din prevederile stipulate în nomocanoane, acestea stând și la baza codurilor de legi românești, în cazul depistării unei astfel de căsătorii, în urma unei cercetări minuțioase, ea era desfăcută, iar foștii soți, după examinare și aprecierea gradului de vinovăție, erau supuși diferitor pedepse în corespundere cu nivelul de vinovăție constatat. Copiii din astfel de căsnicii erau cei care suportau cele mai grave consecințe, fiind lipsiți de dreptul la moștenire. Preoții care cununau persoanele cu a patra căsnicie, fiind în cunoștință de cauză, erau canonisiți.

CONCLUZII GENERALE ȘI RECOMANDĂRI

Evoluția instituției căsătoriei și relațiile de rudenie a românilor ortodocși din Țara Moldovei în sec. al XVII-lea- începutul sec. al XIX-lea ține de o vastă problemă referitoare la istoria familiei în Țara Moldovei. Căsătoria a fost și rămâne un fenomen cu implicații sociale ample, cu ideile și așteptările individuale în cadrul relației de cuplu, cu implicarea și susținerea sau dezacordul din partea familiei, membrii căreia doreau o uniune matrimonială sau nu o puteau tolera, înțelege, accepta, cu aprecierea societății față de un oarecare mariaj și o anumită situație concretă, cu probleme financiar-economice ale familiilor viitorilor soți, cu atitudinea față de noul membru, care avea o altă identitate religioasă și constituirea relațiilor de rudenie. Deosebit de acut se resimțeau aceste cazuri cotidiene în perioada modernă timpurie.

În atenția noastră s-au aflat problemele ce vizează evoluția instituției căsătoriei de la constituirea acesteia și până la divorț, cu tipurile de rudenie constituite în urma căsătoriei, și, respectiv, raportul dintre prevederile canonic-legislative, mentalitatea populației și realitatea cotidiană.

Analiza, interpretarea și evaluarea exhaustivă a istoriografiei, precum și a izvoarelor inedite și publicate, generează o serie de concluzii la acest subiect:

1.Reconstituirea tabloului general al discursului istoriografic demonstrează că studiile de istorie, etnologie juridică, sociologie și antropologie au acordat atenție relațiilor de înrudire, fenomenului căsătoriei și divorțului, astfel că primele încercări de abordare a problemei de istorie a căsătoriei și relațiile de rudenie apar la sfârșitul sec. al XIX-lea –începutul sec. XX. Investigațiile concrete de teren inițiate și desfășurate de membrii „Școlii sociologice” de la București în perioada interbelică nu au putut să le ignore, iar continuatorii le-au dezvoltat, însă contribuțiile în acest domeniu au avut un caracter limitat, oprindu-se ori asupra unor „studii de caz” (o localitate, o zonă geografică etc.), ori asupra unor aspecte particulare ale rudeniei, cum ar fi, de exemplu, „rudenia spirituală”, fie prin „prinderea de frați” („înfrățire”, „de sânge”), fie „din nășie”, iar căsătoria fiind abordată doar prin prisma nomocanoanelor sau la capitolul interdicții. În sintezele academice, tematica era tratată, de regulă, la modul general, reiterându-se, în mare parte, principalele probleme, în prim-plan fiind aduse cele mai generale – de identificare a neamului, seminției etc. sau cu accent spre Țara Românească și Transilvania, iar problema căsătoriei a fost făcută sumar sau secvențial și nu s-a insistat spre o abordare complexă. Alta a fost situația în istoriografia de după anii’90 ai sec. al XX-lea, când au apărut o serie de studii despre instituția căsătoriei și relațiile de căsătorie din Țara Românească și Transilvania și unele cercetări cu referire la Țara Moldovei.

Remarcăm, însă, că, deși sunt semnalate mai multe studii și cercetări de o notorietate științifică deosebită, totuși nu există lucrări care tratează problema instituției căsătoriei și relațiile de rudenie în Țara Moldovei în sec. al XVII-lea- începutul sec. al XIX-lea.

Reconstituirea tabloului general al problemei enunțate a impus, în primul rând, o reinterpretare sintetică asupra studiilor istoriografice din punctul de vedere al înglobării acestora în investigația realizată, dar și al unor surse inedite și publicate ce țin de instituția căsătoriei și relațiile de rudenie.

2.În urma analizei istoriografiei și a surselor s-a demonstrat că în Țara Moldovei, în Epoca Premodernă, familia era instituția care se afla în vizorul societății, sub controlul Bisericii și al statului, dar și în atenția societății. Având rol social-economic și de bază într-un stat, familia era supravegheată de acestea, relațiile familiale fiind reglementate în corespundere cu normele religioase și morale ale comunității, deoarece aveau impact nu numai asupra membrilor familiei date, dar și asupra comunității în care locuiau, asupra mentalului colectiv, asupra întregii societăți.

Statul recunoștea dreptul Bisericii de a supraveghea și de a interveni în probleme tinând de viața privată a indivizilor și este bine cunoscut, căsătoria nu era doar o liberă dorință a mirilor, fiind și o înțelegere între familii, dar mai trebuiau respectate și un șir de condiții, fiind excluse toate impedimentele. Biserica Ortodoxă, inclusiv și prin valorile promovate de ea, a influențat comportamentele persoanelor, în special pe cele sociale, având repercusiuni și în relațiile de familie.

3.S-a constatat, că în sec. al XVII-lea – începutul sec. al XIX-lea actanții principali ai instituției căsătoriei în Țara Moldovei, care au suportat modificări sociale, juridice și biologice, au fost tinerii necăsătoriți, remarcați în special prin noțiunile *holtei și fată mare*, care în urma etapelor prenuptiale –pețit și logodnă, deveneau *logodnici*, apoi în urma Sfintei Taine a Nunții - *soț și soție*.

4.S-au evidențiat categoriile de *holtei: de vârstă (holtei întregi sau holtei cu mustăți) și holtei copilandrici (care nu sânt de vârstă)*. *Holteii și fetele mari* trebuiau să întrunească anumite condiții care le permitea să se căsătorească, precum vârsta, integritatea fizică și mentală, credința unică ortodoxă, acordul benevol, dar trebuiau să aibă și binecuvântarea părinților.

Totodată, nu trebuiau să apară impedimente. Pentru a se evita momente de neclaritate sau confuzie înainte de căsătorie, era efectuată o anumită procedură de cercetare, iar tinerii care puteau să se căsătorească aveau drept dovadă un peci de cununie.

5.S-a demonstrat, că în Țara Moldovei până la *Încununare*, ca și în întreg spațiul ortodox, pentru tinerii din orice categorie socială era obligatorie urmarea unor anumite obiceiuri

și ritualuri, atunci când se discuta încheierea unei alianțe matrimoniale, acestea fiind marcate prin pețit și logodnă.

În cazul pețitului reușit urma logodna, prin care se stabilea o legătură de rudenie fictivă cu anumite efecte sociale și juridice, în special interdicția la căsătorie între astfel de rude, dar și responsabilitatea familială. Tot atunci se întocmea izvodul de zestre, cele mai multe foi de zestre cercetate fiind ale fetelor de boieri, la reprezentanții elitelor se făcea schimbul de daruri și inele, dar și fixarea zilei nunții. Ruperea logodnei sau încălcarea promisiunii, în mentalitatea tradițională a epocii, erau pedepsite de către divinitate.

6.S-a evidențiat, că foaia de zestre în Țara Moldovei, dar și în Țara Românească, era întocmită în conformitate cu formularul bizantin. Întocmirea foilor de zestre subliniază respectarea tradițiilor și obiceiurilor locale păstrate în tradițiile prenuțiale, în special la capitoul înzestrarea fetelor, care, pe lângă proprietăți funciare, primeau anumite obiecte/lucruri necesare pentru gospodărie, haine, bijuterii etc.

Datoria de a înzestra fiica revenea părinților, în cazul când unul dintre părinți deceda - părintelui rămas în viață, iar în cazul decedului ambilor părinți, fata era înzestrată de frații mai mari rămași în viață.

Femeia dispunea de zestrea ei, soțul având drept de a o administra, dar nu putea dispune de ea. În același timp, în caz de divorț, dacă vinovat se făcea bărbatul, femeia își lua cu ea integral zestrea. De remarcat este faptul că s-a încercat unificarea formularului pentru ambele Țări Române.

7.În urma analizei surselor s-a constatat că pentru Țara Moldovei este specific și caracteristic și înzestrarea băiatului, căruia părinții îi dădeau atât proprietăți mobile, cât și imobile.

8.Analiza surselor a arătat că însuși faptul constituirii unei familii era identificată de contemporanii epocii prin mai multe noțiuni și expresii, precum *nuntă*, *prima legiuită cununie*, *căsătorie*, *s-au luat*, *o ține*, *s-a măritat*, *s-a însurat*, etc., important atât pentru confirmarea noului statut social al soților, cât și pentru viitorii moștenitori.

În calitate de instituție socială, instituția căsătoriei în Țara Moldovei în sec. al XVII-lea – începutul sec. al XIX-lea, ca și în Țara Românească, dar și în tot spațiul creștin, are drept caracteristică de bază monogamia, având scopuri clare: procrearea, moralitatea și sprijinul reciproc, fapt stipulat în toate normoanele și evidențiată în codurile de legi. Orice abatere de la această prevedere era inadmisibilă, cei implicați fiind aspru pedepsiți.

9.S-a constatat, săvârșirea Sfintei Taine a Nunții era însoțită de o serie de reguli, tradiții și obiceiuri cu conotații simbolice.

În săvârșirea Sfintei Taine a Nunții este subliniat suflul modernizator al tradițiilor canonice introduse de Petru Movilă, remarcate în Țara Moldovei deja la mijlocul sec. al XVII-lea, precum jurământul, prezența nașilor și ținerea făcliilor, dansul lui Isaia etc., iar în Țara Românească introduse de Antim Ivireanu, astfel în ambele Țări Române utilizându-se aceeași modalitate de a săvârși serviciul divin.

10.În urma săvârșirii slujbei de *Încununare* se constituia noul cuplu conjugal, care era veriga de legătură cu membrii celor două familii, astfel constituindu-se relațiile de rudenie prin alianță, iar prin instituția nașilor de cununie – a legăturilor de rudenie sufletească.

În Țara Moldovei, în perioada analizată, relațiile de rudenie spirituală au fost reglementate de reguli clare, fiecare dintre părți având anumite îndatoriri, încălcarea acestora atrăgând după sine nu doar deteriorarea relațiilor, ci și condamnarea morală a comunității.

Prin rețeaua de rudonii spirituale izvorâte din Sfânta Taină a Botezului, apoi și din Sfânta Taină a Nunții, care se suprapuneau uneori asupra relațiilor de rudenie consangvină sau prin alianță, sistemul de relații de rudenie din Țara Moldovei se încadra în sistemul de rudenie creștină al Europei.

Instituția nașiei, inclusiv cea din *Încununare*, a supraviețuit tuturor modificărilor din societate, regăsindu-se și astăzi în comunitatea tradițională românească. Încălcarea prevederilor canonice, în special a celor legate de căsătorie, și/sau comiterea adulterului între fini/fine și nașe/nași, precum și între cumetri, dar și între rudele apropiate lor, erau calificate drept crimă contra familiei și moralei și conduceau la pedepse atât din partea domniei, cât și din partea autorităților ecleziastice.

11.S-a demonstrat, confesiunea a fost pe parcursul sec. al XVII-lea – începutul sec. al XIX-lea unul dintre elementele de bază atât pentru identificarea identității persoanei, cât și pentru încheierea unei căsătorii. Căsătoriile cu reprezentanții altor religii (musulmană, iudaică etc.) erau interzise și putea fi admisă doar în cazul Botezului prealabil al soțului/soției.

Problema căsătoriilor mixte din punct de vedere interconfesional vine să sublinieze că pentru Țara Moldovei în sec. al XVII-lea – începutul sec.al XIX-lea era un fenomen mărginit, dar care trebuie evidențiat pentru completarea tabloului general al instituției căsătoriei. Biserica Ortodoxă din Moldova, deși oficial, conform canoanelor, nu aproba căsătoriile dintre ortodocși și necreștini, sau dintre ortodocși și eterodocși, catalogându-le drept nelegitime, totuși îngăduia, în anumite situații, mariajele ortodocșilor cu alți creștini, al căror Botez este recunoscut. Printre acești creștini se numără romano-catolicii, protestanții, armeano-gregorienii și lipovenii. Căsătoriile interconfesionale erau

acceptate doar în cazul convertirii eterodocșilor la ortodoxie, însă realitatea cotidiană arată că se căsătoreau și fără convertire.

12. Un rol important în soluționarea chestiunii mariajelor le-au avut Bisericile oficiale — în cazul Țării Moldovei este vorba despre Biserica Ortodoxă, care a fost nevoită nu numai să răspundă nevoilor duhovnicești ale enoriașilor, dar și să găsească o cale de comunicare cu reprezentanții altor confesiuni.

Fiecare dintre Biserici purta o luptă pentru ca enoriașii săi să rămână în sânul Bisericii și să-î atragă și pe alți credincioși la confesiunea lor. Cu toate că discursul religios nu și-a schimbat accentele clasice, totuși Biserica Ortodoxă din Moldova a fost nevoită să găsească cheia rezolvării prompte, impusă fiind de realitățile religioase și sociale prezente în acest spațiu dominant ortodox, astfel că a fost obligată să agreeze căsătoriile interreligioase la nivelul populației de rând pentru a menține și a spori numărul enoriașilor săi, iar la nivelul elitelor – pentru a răspunde anumitor interese politico-strategice ale țării.

Deși căsniciile încheiate de membrii familiilor domnitoare din considerente politice aveau parte de aceeași atitudine negativă din partea societății, totuși prelua importanța politică a acestor mariaje. În cazul mariajelor interconfesionale trebuiau să fie îndeplinite anumite condiții: Taina Cununii urma să fie oficiată în Biserica de rit ortodox conform regulilor și modelului Bisericii Ortodoxe; mirii trebuiau să fie cununați de un preot ortodox, iar pentru căsnicie era necesară permisiunea Arhiepiscopului Eparhial; viitorii copiii ai cuplului mixt trebuia să fie botezați și educați conform normelor Bisericii Ortodoxe; mirele sau mireasa eterodox/eterodoxă elaborează o recipisă prin care se obligă să respecte soțul ortodox, să nu întreprindă încercări de convertire prin seducere sau amenințări.

13. S-a evidențiat, nici căsniciile mixte intersociale nu erau acceptate de societate, în special cu un rob țigan, atât pentru statutul ce urma a-l primi soțul liber, cât și pentru statutul ce urma să-l aibă copiii din astfel de cupluri. Legislația Țării Moldovei interzicea căsătoria unei persoane dependente juridic cu una liberă, spre deosebire de Imperiul Rus, unde astfel de mariaje erau permise.

Fiecare caz se examina aparte, dar de cele mai dese ori astfel de căsătorii sau erau desfăcute sau mariajul mixt se interzicea. Astfel, dacă în cazul căsătoriilor interconfesionale se manifesta o oarecare toleranță în scopul menținerii și măririi numărului enoriașilor, atunci în cazul căsătoriilor mixte social instanțele erau deosebit de dure.

Un element modernizator a fost *Așezământul lui Constantin Mavrocordat din 1743*, care prevedea cazurile de căsătorie a românilor cu țigani și condiția socială a fiecăruia dintre soți după

căsătorie, precum și a urmașilor lor, noutatea constând în faptul că românii/românele care se căsătoreau cu țigance/țigani nu mai putea fi transformați în robi, păstrându-și starea socială de până la căsătorie. Însă hotărârile acestuia au fost anulate de cele ale Sobornicescului Hrisov, căsătoriile mixte între țigani și moldovence și moldoveni și țigance fiind interzise.

14. S-a constatat, încetarea căsătoriei putea avea loc prin două forme: deces și divorț, deși divorțul nu era acceptat de Biserică Ortodoxă, decât cu unele excepții, chiar și în cazurile când era afectată viața socială a celuilalt soț sau/și a copiilor.

Motivele acceptate pentru divorț erau adulterul, tentativa de omor, beția, încălcarea normelor de căsătorie, călugărirea, lipsa nemotivată de acasă etc. Schimbările modernizatoare, impactul suflului european în spațiul românesc se evidențiază în special din sec. al XVIII-lea, când deja sunt înregistrate mai multe cereri de divorț adresate în instanță decâtre femeii.

15. S-a evidențiat, cele de-a doua și cea de-a treia căsnicie, acceptate condițional de către Biserica Ortodoxă, se întemeia mai puțin din dragoste și mai mult din necesitatea de a consolida fondul funciar al familiei, dar și de a obține un suport pentru creșterea copiilor. Căsătoriile succesive măreau rețeaua de rudenie creată prin alianță, respectiv se mărea cercul persoanelor asupra cărora puteau avea efecte interdicțiile pentru o viitoare căsnicie. Cea de-a patra căsătorie era categoric interzisă, iar orice încălcare a prevederilor canonic-legislative era pedepsită atât de instituțiile ecleziastice, cât și condamnate de societate.

16. A fost determinat vocabularul specific al instituției căsătoriei și al relațiilor de rudenie în Țara Moldovei din sec. al XVII-lea – începutul sec. al XIX-lea:

- ✓ termeni ce desemnează actanții principali (tinerii necăsătoriți - *holtei, fată mare*, tinerii în perioada etapelor prenuptiale - *logodnic, logodnică, mire și mireasă*, tinerii după oficierea Sfintei Taine a Nunții - *soț și soție*);
- ✓ termeni ce indică etapele căsătoriei (*peșit, logodnă, cercetare, Sfântă Taină a Nunții, ospăț*) și persoanele implicate (*peșitori, staroste, părinți, nănași, preoți*);
- ✓ termeni ce arată relațiile de rudenie stabilite în urma căsătoriei - *rudenie fictivă, rudenie prin alianță, rudenie sufletească, cuscri, ginere, naș, nașă, fin, fină etc.*;
- ✓ termeni ce desemnează tipurile de căsătorii - *cu legiuită cununie, nepravilnice, necuviincioase, nelegiuite, osândite, căsătorii interconfesionale*;
- ✓ termeni ce indică încetarea căsătoriei- *divorț, adulter, carte de dispărțanie, moarte*; termeni specifici - *drept canonic, Biserică, izvod de zestre, peci etc.*,

- ✓ termeni care s-au menținut nu doar pe întreaga perioadă cercetată (sec. al XVII-lea–începutul sec. al XIX-lea), dar și în cele următoare, fiind o dovadă a continuității tradițiilor românești și creștin-ortodoxe.

În urma cercetărilor întreprinse asupra instituției căsătoriei și a relațiilor de rudenie în Țara Moldovei în sec. al XVII-lea-începutul sec. al XIX-lea și în temeiul concluziilor și al generalizărilor de mai sus, înaintăm unele recomandări și propuneri:

1. Continuarea cercetărilor pe direcția investigării evoluției instituției căsătoriei și relațiilor de rudenie în Basarabia în perioada țaristă și în perioada interbelică, dar și în RSSM în vederea elaborării unor teze de doctorat, realizate inclusiv și din perspectivă comparativă. Fondurile arhivistice, muzeale și bibliografice din Chișinău oferă un bogat material documentar inedit asupra problemei. Totodată se pot utiliza și colecțiile particulare ale cetățenilor Republicii Moldova.
2. Continuarea cercetării aspectelor instituției căsătoriei și relațiilor de rudenie în Țara Moldovei în sec. al XVII-lea-începutul sec. al XIX-lea, care au rămas în afara studiului nostru reieșind din scopurile și obiectivele propuse, dintr-o perspectiva multidisciplinară, Impactul social al instituției căsătoriei și relațiilor de rudenie din Țara Moldovei în sec. al XVII-lea-începutul sec. al XIX-lea este evident în special în comportamentele populației.
3. Se recomandă includerea subiectului tematic, al instituției căsătoriei și al relațiilor de rudenie în Țara Moldovei în sec. al XVII-lea – începutul sec.al XIX-lea în completarea lucrărilor de specialitate, speciale și generale, și în elaborarea unor cursuri universitare referitoare la evoluția vieții sociale în Țara Moldovei în sec. al XVII-lea – începutul sec.al XIX-lea.
4. Se propune elaborarea unor lucrări cu caracter enciclopedic, care ar arăta evoluția instituției căsătoriei și a relațiilor de rudenie în spațiul românesc din Antichitate și până în prezent, iar perioada sec. al XVII-lea-începutul sec. al XIX-lea din Țara Moldovei ar ocupa un loc important.
5. Se propune propagarea mai intensă în mass-media a tradițiilor naționale în domeniul căsătoriei, a valorilor creștin-ortodoxe, principiile morale ale cărora necesită a fi cunoscute de tânara generație.

6. Se propune organizarea unor lecții publice la diferite nivele pentru a prezenta situația privind căsătoriile și divorțurile în Epocile Medievală și Modernă comparativ cu situația actuală, evidențiindu-se obiceiurile specifice, trăsăturile caracteristice ale încheierii unui mariaj care s-au păstrat până în prezent.

BIBLIOGRAFIE

Surse inedite

1. ANRM, F.205. Dicasteria Duhovnicească din Chișinău, inv.1, d. 283; d. 287; d. 291; d.294; d. 297; d. 298; d. 304; d. 305; d. 306; d. 322; d. 323; d. 325; d. 326; d. 329; d. 330; d. 331; d. 340; d. 342; d. 681; d. 2376.
2. ANRM, F. 733. Dicasteria Duhovnicească a Exarhatului Moldovei și Valahiei, inv. 1, d. 14; d. 122; d. 123; d. 245; d. 308; d. 551.
3. SJAN Iași, Colecția *Documente*, pachet 129/2; pachet 143/8; pachet 173/41; pachet 412/239.

Surse publicate

În limba română

4. *Acte și fragmente cu privire la istoria românilor*. Adunate din depozitele de manuscrise ale Apusului de Neculai Iorga și publicate cu sprijinul Munisterului de Instrucție Publică. Vol.I. București: Imprimeria statului, 1895. 400p.
5. *Acte și fragmente privitoare la istoria românilor*. Adunate din depozitele de manuscrise ale Apusului de Neculai Iorga și publicate cu sprijinul Munisterului de Instrucție Publică. Vol. II. București, 1898. 740 p.
6. *Așezământul Țării Moldovei de Ioan Constantin Nicolae Mavrocordat (1743)*. În *Condica*, III, p. 515-520.
7. CALIMACHI, Gavriil. *Prăvilioara de la Iași-1784*. În LAZĂR, P.-A. *Foaia de zestre în Moldova sec. XVI-XVIII: constituire și validare. Normele de întocmire ale unei foi de zestre, cuprinse în Prăvilioara de la Iași din 1784*. În: *Studium*, 2017, X, p.28-29.
8. CANTA, Ioan. *Letopisețul Țării Moldovei (1741-1769)*. Studiu introductiv, notă asupra ediției, îngrijirea textului, glosar, indice, tabel cronologic de Andrei Eșanu, membru corespondent al A.Ș.M. și Valentina Eșanu. Chișinău: Ed. Civitas, 1999, 48 p.
9. CANTEMIR, Dimitrie. *Descrierea Moldovei*. Chișinău, 1998. 102 p.
10. CANTEMIR, Dimitrie. *Descrierea stării de odinioară și de astăzi a Moldovei*. Studiu introd., notă asupra ediției și note de Valentina și Andrei Eșanu. Traducere din limba latină și indici de Dan Slușanschi. București: Institutul Cultural Român, 2007, 408 p. + hartă.
11. CANTEMIR, Dimitrie. *Divanul*. Ediție îngrijită, studiu introductiv și comentarii de Virgil Cândea. Text grecesc de Maria Marinescu-Himu. București: Editura Academiei Republicii Socialiste România, 1974. 490 p.
12. CANTEMIR, Dimitrie. *Viața lui Constantin Cantemir zis cel Bătrân domnul Moldovei*, București: Editura de Stat pentru Lieratură și Artă, 1960. 163p.
13. *Carte românească de învățătură*, 1646, ediție critică, întocmită de Colectivul de Drept Vechi Românesc condus de Andrei Rădulescu. București: Editura Academiei Republicii Populare Române, 1961. 428 p.
14. *Catalogul documentelor moldovenești din Arhiva Istorică Centrală a Statului*. Vol.II (1621-1652), întocmit de M. Regleanu, I. Gheorghian, D. Duca, V. Vasilescu. București: DGAS, 1959. 337 p.
15. *Catalogul documentelor moldovenești din Arhiva Istorică Centrală a Statului*. Vol. III (1653-1675), întocmit de M. Regleanu, D. Duca Titulescu, V. Vasilescu, C. Negulescu. București: DGAS, 1968. 482 p.

16. *Catalogul documentelor moldovenești din Direcția Arhivelor Centrale*. Vol. IV (1676-1700), întocmit de M. Regleanu, D. Duca Titulescu, V. Vasoilescu, C. Negulescu. București: DGAS, 1970. 505 p.
17. *Condica lui Constantin Mavrocordat*. Vol. II, ediție cu introducere, note, indici și glosar, alcătuită de Corneliu Istrati, ed. Iași: Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”, 2008. 778p.
18. *Condica lui Constantin Mavrocordat*. Vol. III, ediție cu introducere, note, indici și glosar, alcătuită de Corneliu Istrati, ed. Iași: „Alexandru Ioan Cuza”, 2008. 536p.
19. CORFUS, I. *Documente privitoare la istoria României culese din arhivele polone (Secolele al XVI-lea și al XVII-lea)*. Ediție îngrijită de Vasile Matei. București: Editura Academiei Române, 2001. 339 p.
20. CORFUS, I. *Documente privitoare la istoria românilor culese din arhivele polone*. Secolul al XVII-lea. București: ARSR 1983. 387 p.
21. COSTIN, Miron. *Letopisețul Țării Moldovei*. În *Opere*, ediție critică de P.P. Panaitescu. București: Editura de Stat pentru Literatură și Artă, 1958.534 p.
22. COSTIN, Miron. *Letopisețul Țării Moldovei de la Aaron-vodă încoace (1595-1675)*. În: *Letopisețul Țării Moldovei*, Chișinău, 1990, p.191.
23. COSTIN, Nicolae. *Letopisețul Țării Moldovei de la zidirea lumii până la 1601*. În *Scrieri*, vol.1. Ediție îngrijită de Svetlana Korolevschi. Chișinău: Hyperion, 1990. 479 p.
24. COSTIN, Nicolae. *Letopisețul Țării Moldovei de la zidirea lumii până la 1601 și de la 1709 la 1711*, Iași : Junimea, 1976. 348 p.
25. *Cronica Ghiculeștilor. Istoria Moldovei între anii 1695-1754*. Text grecesc însoțit de traducerea românească cu prefață, introducere, glosar și indice. Ediție îngrijită de Nestor Camariano și Ariadna Camariono-Cioran. București: Editura Academiei RSR, 1965. 808 p.
26. *Cronica Transilvaniei, 1608-1665*, de Georg Kraus. Traducerea și studiul introductiv de G. Duzinchevici și E. Reus-Mîrza. Volum 1. București, 1965. XXXIII + 603.
27. *Cronicari munteni*. Vol. 2. Ediție îngrijită de Mihail Gregorian. Studiu introductiv de Eugen Stănescu. București: Editura pentru literatură, 1961. 532 p.
28. *Călători Străini despre Țările Române*. Vol. I, volum îngrijit de M. Holban, București: Editura Științifică, 1968. 589 p.
29. *Călători Străini despre Țările Române*. Vol. II, volum îngrijit de Maria Holban, redactor responsabil, M. M. Alexandrescu-Dersca Bulgaru, P. Cernovodeanu. București: Editura Științifică, 1970. 766 p.
30. *Călători Străini despre Țările Române*. Vol. III, îngrijit de M. M. Alexandrescu-Dersca Bulgaru, Paul Cernovodeanu. București: Editura Științifică, 1971. 825 p.
31. *Călători Străini despre Țările Române*. Vol. IV, îngrijit de M. Holban (redactor responsabil), M. M. Alexăndrescu Dersca-Bulgaru, P. Cernovodeanu, București: Editura Științifică, 1972. 700 p.
32. *Călători Străini despre Țările Române*. Vol. V, volum îngrijit de Maria Holban, redactor responsabil, M. M. Alexandrescu-Dersca Bulgaru, P. Cernovodeanu. București: Editura Științifică, 1973. 771 p.
33. *Călători Străini despre Țările Române*. Vol. VI, partea I, îngrijit de M. M. Alexăndrescu Dersca-Bulgaru, partea II, îngrijit de Mustafa Ali Mehmet, București: Editura Științifică, 1976. 870 p.
34. *Călători Străini despre Țările Române*. Vol. VII, îngrijit de M. Holban (redactor responsabil), M. M. Alexăndrescu Dersca-Bulgaru, P. Cernovodeanu. București: Editura Științifică, 1980. 642 p.

35. *Călători Străini despre Țările Române*. Vol. VIII, îngrijit de M. Holban (redactor responsabil), M. M. Alexandrescu Dersca-Bulgaru, P. Cernovodeanu. București: Editura Științifică, 1983. 690 p.
36. *Călători Străini despre Țările Române*. Vol. IX, volum îngrijit de Maria Holban, redactor responsabil, M. M. Alexandrescu-Dersca Bulgaru, P. Cernovodeanu. București: Editura Științifică, 1997. 732 p.
37. *Călători Străini despre Țările Române*. Vol. X partea 1, îngrijit de M. Holban, M.M. Alexandrescu Dersca-Bulgaru, P. Cernovodeanu (red. responsabil). București: Editura Științifică, 2000. 826 p.
38. *Călători Străini despre Țările Române*. Vol. X, partea 2, îngrijit de M. Holban, M.M. Alexandrescu Dersca-Bulgaru, P. Cernovodeanu (red. responsabil). București: Editura Științifică, 2001. 745 p.
39. *Documente privind Istoria României*. A. Moldova. Veacul XVI, vol. IV (1591-1600). Redactor responsabil M. Roller. București: Editura Academiei, 1952. 470 p.
40. *Documente privind Istoria României*. A. Moldova. Veacul XVII, vol.I (1601-1605). Redactor responsabil M. Roller. București: Editura Academiei, 1952. 454 p.
41. *Documente privind Istoria României*. A. Moldova. Veacul XVII, vol. II (1606-1610). Redactor responsabil M. Roller. București: Editura Academiei, 1953. 548 p.
42. *Documente privind Istoria României*. A. Moldova. Veacul XVII, vol.III (1611-1615). Redactor responsabil M. Roller. București: Editura Academiei, 1954. 362 p.
43. *Documente privind Istoria României*. A. Moldova. Veacul XVII, vol. V (1621-1625). Redactor responsabil Mihail Roller. București: Editura Academiei, 1957. 456 p.
44. *Documente bârlădene*, vol.I. Cărți domnești de scutiri, acte de proprietate, inscripții și însemnări, adunate de la bisericile din orașul Bârlad. Cu două planuri în facsimile de preotul Ioan Antonovici. Bârlad: Tipografia Nicolai P. Peiu, 1911. 439 p.
45. *Documente bârlădene*, vol. II. Actele de proprietate ale Casei Obștiei târgului Bârlad. Urmate de 2 documente în facsimile și 2 închipuiri de hărți de preotul Ioan Antonovici, Bârlad: Tipografia Nicolai P. Peiu, 1912. 434 p.
46. *Documente bârlădene*, vol. III. Acte de proprietate ale moșiilor Pălădești însoțite e o condicuță și un catastih cu un hrisov cu facsimil și patru hărți de preotul Ioan Antonovici, Bârlad: Tipografia Nicolai P. Peiu, 1915. 404 p.
47. *Documente basarabene* publ. de L. T. Boga. Vol.I. Foi de zestre (1734-1844). Chișinău: Tipografia Centralei, 1928. 64 p.
48. *Documente basarabene* publ. de L.T. Boga, vol.III. Testamente și dani (1672-1858). Chișinău: Tipografia Centralei, 1929. 94 p.
49. *Documente bucovinene*, de Teodor Balan, vol. I. Cernăuți – București: Glasul Bucovinei, 1933. 298 p.
50. *Documente bucovinene*, de Teodor Balan, vol. III (1573-1720). Cernăuți: Glasul Bucovinei, 1937. 260 p.
51. *Documente bucovinene*, de Teodor Balan, vol. IV (1720-1745). Cernăuți: Glasul Bucovinei, 1938. 299 p.
52. *Documente bucovinene*, de Teodor Balan, vol. V (1745-1760). Cernăuți: Glasul Bucovinei, 1939. 265 p.
53. *Documente hușene*. Vol. I. Volum întocmit de Costin Clit. Iași: Editura PIM, 2011. 486 p.
54. *Documente hușene*. Vol. II (1648-1880). Volum întocmit de Costin Clit. Iași: Editura PIM, 2013. 586 p.
55. *Documente hușene*. Vol.III. Volum întocmit de Costin Clit. Iași: Editura PIM: 2014. 612 p.

56. *Documente hușene*. Vol. IV (1631-1865). Volum întocmit de Costin Clit. Iași: Editura PIM, 2016. 526 p.
57. *Documente privind istoria Moldovei sub ocupație militară rusă (1806-1812)*. Selecție și prefață de Alexei Agachi, Ion Varta. Selecție de V. Constantinov, L.Svetlicinâi, T. Varta, Chișinău: Litera, 2012. 488p.
58. *Documente privind relațiile agrare în veacul al XVIII-lea*. Vol.2: Moldova. Ed. de V. Mihordea, Ș. Papacostea, F. Constantiniu. București: Editura Academiei Române, 1966. 793 p.
59. *Documente privitoare la istoria Ardealului, Moldovei și Țării Românești*, publ. de A. Veress. Vol. I. Acte și scrisori (1527-1572). București: : Cartea Românească, 1929. 370 p.
60. *Documente privitoare la istoria Ardealului, Moldovei și Țării Românești*, publ. de A. Veress. Vol. VI. Acte și scrisori (1600- 1601). București: Cartea Românească, 1933. 529 p.
61. *Documente privitoare la istoria Ardealului, Moldovei și Țării românești*, publ. de A. Veress. Vol. VIII. Acte și scrisori (1607-1613). București: Cartea Românească, 1935. 350 p.
62. *Documente privitoare la istoria Ardealului, Moldovei și Țării Românești*, publ. de A. Veress. Vol. IX. Acte și scrisori (1614-1636). București, 1937. 487 p.
63. *Documente privitoare la istoria Ardealului, Moldovei și Țării Românești*, publ. de A. Veress. Vol. X. Acte și scrisori (1637-1660). București: Cartea Românească, 1938. 389 p.
64. *Documente privitoare la istoria orașului Iași*, vol. I. Acte interne (1408- 1660), editate de Ioan Caproșu și Petronel Zahariuc. Iași: : Editura Dosoftei, 1999. 703 p.
65. *Documente privitoare la istoria orașului Iași*, vol. II, Acte interne (1661-1690), editate de Ioan Caproșu. Iași: Editura Dosoftei, 2000. 776 p.
66. *Documente privitoare la istoria orașului Iași*, vol. III. Acte interne (1691-1725), editate de Ioan Caproșu. Iași: Editura Dosoftei, 2000. 736 p.
67. *Documente privitoare la istoria orașului Iași*, vol. IV. Acte interne (1726-1740), ed. de Ioan Caproșu. Iași: Editura Dosoftei, 2000. 656 p.
68. *Documente privitoare la istoria orașului Iași*, vol. V. Acte interne (1741-1755), editate de Ioan Caproșu. Iași: Editura Dosoftei, 2000. 1266 p.
69. *Documente privitoare la istoria orașului Iași*, vol.VI. Acte interne (1756-1770), editate de Ioan Caproșu. Iași: Editura Dosoftei, 2004. 1000p.
70. *Documente privitoare la istoria orașului Iași*, vol. VII. Acte interne (1771-1780), editate de Ioan Caproșu. Iași: Editura Dosoftei, 2005. 852p.
71. *Documente privitoare la istoria orașului Iași*, vol. VIII. Acte interne (1781-1790), editate de Ioan Caproșu, Iași: Editura Dosoftei, 2006. 928 p.
72. *Documente privitoare la istoria orașului Iași*, vol.IX. Acte interne (1791-1795), editate de Ioan Caproșu. Iași: Editura Dosoftei, 2007. 667 p.
73. *Documente privitoare la istoria românilor culese de Eudoxiu Hurmuzaki*, vol. XV, partea a II-a. 601-1825 : Acte și scrisori din Archivele orașelor Ardelene (Bistrița, Brașov, Sibiu). București: s.n., 1913. 1943 p.
74. *Documente privitoare la istoria Țara Moldovei în perioada Războiului ruso-turc (august 1808-iunie 1809)*. Volum întocmit de Demir Dragnev, Larisa Svetlicinâi (coordonatori și editori), Teodor Candu, Tudor Ciobanu (editori). București-Brăila: Editura Academiei Române, Muzeul Brăilei Carol I, Editura Istros, 2017. 884p.
75. *Documente privitoare la istoria Țării Moldovei în perioada Războiului Ruso-Turc 1806-1812 (1 iulie 1809-14 aprilie 1810)*, volum întocmit de Demir Dragnev, Larisa Svetlicinâi (coord., editori), Teodor Candu, Tudor Ciobanu (editori). București-Brăila, 2019. 911p.
76. *Documente privitoare la istoria Țării Moldovei în perioada Războiului Ruso-Turc*. Vol.I (noiembrie 1806-iulie 1808), Demir Dragnev, Larisa Svetlicinâi (coord., editori), Teodor

- Candu, Tudor Ciobanu, Valentin Constantinov (editori). Chișinău: Editura Vicovia, 2016. 438 p.
77. *Documente privitoare la istoria Țării Moldovei în secolul al XVIII-lea*. Cărți domnești și zapise (1775-1786). *MEF*, vol.X. Volum realizat de L. Svetlicinâi, D. Dragnev, E. Bociarov, coord. D. Dragnev. Chișinău: Civitas, 2005. 316 p.
 78. *Documente privitoare la istoria Țării Moldovei în secolul al XVIII-lea (1787-1800)*. *MEF*, vol. XI, coord. Demir Dragnev, membr. cor. al AȘM, Valentin Constantinov, dr. în istorie. Chișinău, 2008. 512 p.
 79. *Documente privitoare la istoria Țării Moldovei la începutul secolului al XIX-lea (1801-1806)*. Cărți domnești și zapise. *MEF*, vol.XII, volum realizat de L. Svetlicinâi, D. Dragnev, E. Bociarov. Chișinău, 2012. 528 p.
 80. *Documente privitoare la târgul și ținutul Lapușnei*, publ. de A. Sava. București: Fundația regele Carol I, 1937. 323 p.
 81. *Documente privitoare la târgul și ținutul Orheiului*, publicate cu un studiu introductiv de Aurel V. Sava. București: Institutul de Istorie Națională, 1944. 561 p.
 82. *Documente*. În: Ioan Neculce. *Buletinul Muzeului Municipal Iași*, 1925, fasc.5, p.214.
 83. DOSOFTEI, *Opere*, vol.I. Ediție critică de N. A. Ursu, studiu introductiv de Al. Andriescu. București: Editura Minerva, 1978. 544p.
 84. *Documenta Romaniae Historica. A. Moldova*, vol. XVIII (1623-1625), volum întocmit de I. Caproșu și V. Constantinov. București: Editura Academiei, 2006. 763 p.
 85. *Documenta Romaniae Historica. A. Moldova*, vol. XIX (1626-1628), volum întocmit de H. Chircă. București: Editura Academiei, 1969. 798 p.
 86. *Documenta Romaniae Historica. A. Moldova*, vol. XX (1629-1631), volum întocmit de I. Caproșu și C. Burac. București: Editura Academiei, 2011. 1187 p.
 87. *Documenta Romaniae Historica. A. Moldova*, vol. XXI (1632-1633), volum întocmit de C.Cihodaru, I. Caproșu și L. Șimanschi. București: Editura Academiei, 1971. 734 p.
 88. *Documenta Romaniae Historica. A. Moldova*, vol. XXII (1634), volum întocmit de C.Cihodaru, I. Caproșu și L. Șimanschi. București: Editura Academiei, 1974. 485 p.
 89. *Documenta Romaniae Historica. A. Moldova*, vol. XXIII (1635-1636), volum întocmit de Leon Șimanschi, Nistor Ciocan, Georgeta Ignat și Dumitru Agache. București: Editura Academiei, 1996. 907 p.
 90. *Documenta Romaniae Historica. A. Moldova*, vol. XXIV (1637-1638), volum întocmit de C.Cihodaru și I. Caproșu. București: Editura Academiei, 1997. 742 p.
 91. *Documenta Romaniae Historica. A. Moldova*, vol. XXVI (1641-1642), volum întocmit de I. Caproșu. București: Editura Academiei, 2003. 885 p.
 92. FELEA, A; CANDU, T. (eds). *Documente privitoare la cotidian și viața de familie din Basarabia în secolul al XIX-lea*. Volumul I (1813). Chișinău: S. n., 2019 (Tipogr. «Lexon-Prim»). 424 p.
 93. GRECEANU, Radu. *Istoria domniei lui Constantin Basarab Brâncoveanu*. În *Cronicari munteni*, vol. II. Ediție îngrijită de Mihail Gregorian, București: Editura pentru literatură, 1961. 528 p.
 94. GRECEANU, Radu. *Istoria domniei lui Costantin Basarab Brincoveanu voievod (1688 - 1714)*, ed. Mihail Gregorian. București: Editura Minerva, 1984. 280 p.
 95. *Îndreptarea legii*, (1652). Ediție întocmită de Colectivul de Drept Vechi Românesc condus de Andrei Rădulescu, București, 1962. 1013 p.
 96. *Însemnări de pe manuscrise și cărți vechi din Țara Moldovei*, vol.I (1429-1750). Un corpus editat de I. Caproșu și E. Chiaburu. Iași: Casa Editorială „Demiurg”, 2008. 665p.

97. *Învățăturile lui Neagoe Basarab către fiul său Teodosie*. Chișinău-București: Biblioteca școlarului, 2001. 303 p.
98. IORGA, N. *Documente românești din arhivele Bistriței (scrisori domnești și scrisori private)*. Partea II. București, Editura Librăriei Socec, 1899. 143 p.
99. IORGA, N. *Scrisori de femei*. Vălenii de Munte: Datina românească, 1932. 88 p.
100. IORGA, N. *Documente privitoare la familia Callimachi*, vol. I. București: Minerva, 1902. 792 p.
101. *Ispisoace și Zapise (Documente slavo-române)*, publicate de Gh. Ghibănescu. Vol. IV, p.2 (1692-1694). Iași: Tip. Dacia P. & D. Iliescu, 1915. 279 p.
102. *Ispisoace și Zapise (Documente slavo-române)*, publicate de Gh. Ghibănescu. Vol. V, Partea I, Iași: Tipografia Dacia - Iliescu, Grossu și Comp., 1921.
103. IVIREANU, Antim. *Capete de poruncă*. În *Opere*, editată de G. Ștrempel. București: Editura Basilica, 1972. 466 p.
104. *Legiuirea Caragea*, Ediție critică, ediție întocmită de Colectivul de Drept Vechi Românesc condus de Andreiu Rădulescu, Academia Republicii Populare Române. București: Editura Academiei R.P.R., 1955. 366p.
105. *Manualul legilor sau așa-numite CELE ȘASE CĂRȚI ale lui Constantin Harmenopolos*. Traducere de Ioan Peretz. București, 1921. 430p.
106. MARINESCU, Iu. *Copii de documente din diferite arhive (1557-1853)*. În: *Buletinul Comisiunii istorice a României*, volumul VIII, București, 1929. p.103.
107. MARINESCU, Iu. *Documente relative la familia Neculce*. În: *Buletinul Comisiei Istorice a României*, București, 1925, vol. IV, p.94-95.
108. *MEF*. Vol. II, sub redacția lui P. Sovietov, îngrijit de D. Dragnev, A. Nichitici. Chișinău: Editura Știința, 1978. 448 p.
109. *MEF*. Vol. IV, sub redacția lui P. Sovietov, îngrijit de D. Dragnev, A. Nichitici, L. Svetlicinaia, P. Sovietov. Chișinău: Editura Știința, 1986. 364 p.
110. *MEF*. Vol. VI, sub redacția lui P. Sovietov, îngrijit de D. Dragnev, A. Nichitici, L. Svetlicinaia, P. Sovietov. Chișinău: Editura Știința, 1992. 280 p.
111. *MEF*. Vol. VIII, coord. Demir Dragnev, memb. cor. al AȘM, volum întocmit de L. Svetlicinai, D. Dragnev, E. Bociarov. Chișinău: Civitas, 1998. 256 p.
112. *MEF*. Vol. IX. Documente privitoare la istoria Țării Moldovei în secolul al XVIII-lea, 1751-1774, Cărți domestice și zapise, coordonator – D. Dragnev, volum realizat de D. Dragnev, L. Svetlicinaia, E. Bociarov. Chișinău: Civitas, 2004. 316 p.
113. MELCHISEDEC, episcopal. *Cronica Hușilor și a Episcopiei cu aseminea numire*. București 1869. IX + 463 + 175 p. + 3 foi.
114. *Moldova în contextul relațiilor politice internaționale. 1387-1858. Tratat*. Alcătuit de Ion Eremia. Chișinău: Universitas, 1992. 287 p.
115. *Molitfelnic*. Chișinău, 1820. 1012 p.
116. *Molitvenic*. Iași: Tipografia Mitropoliei, 1766. 757 p.
117. Muste, Nicolae. *Letopisețul Țării Moldovei*. In: M. Kogălniceanu, *Cronicile României sau Letopisețele Moldovei și Țării Românești*, vol. III. București: Imprimeria Națională C. N. Rădulescu, 1874. 535 p.
118. NECULCE, Ion *O samă de cuvinte*. În: Neculce, Ion. *Opere*, ed. G. Ștrempel. București: Minerva, 1982. 931 p.
119. NECULCE, Ion. *Letopisețul Țării Moldovei de la Dabija-vodă până la a doua domnie a lui Constantin Mavrocordat*. În *Letopisețul Țării Moldovei*. Chișinău: Hyperion, 1990, pp. 251-474.

120. NECULCE, Ion. *Letopisețul Țării Moldovei de la Dabija-vodă până la a doua domnie a lui Constantin Mavrocordat*. In: Opere, ed. G. Ștrempel, București, 1982. 931 p.
121. IORGA, Nicolae. *Inscripții din Bisericile României*, fasc. I, București: Institutul de Arte Grafice și Editură Minerva : Atelierele Grafice Socec & Co, 1905. 312 p.
122. IORGA, Nicolae. *Inscripții din Bisericile României*, fasc. II, București: Institutul de Arte Grafice și Editură Minerva : Atelierele Grafice Socec & Co, 1908. 381p.
123. PLUGARU, Ș., Candu, T. *Episcopia Hușilor și Basarabia (1598-1949)*, Iași: Editura PIM, 2009. 360 p.
124. *Pravilniceasca condică, 1780: ediție critică*. București: Editura Academiei Republicii Populare Române, 1957. 268 p.
125. *Sămile Visteriei Țării Moldovei*, publ. de Ioan Caproșu. Vol. I, 1763-1784. Iași: Casa Editorială Demiurg, 2010. 597 p.
126. *Sămile Visteriei Țării Moldovei*, publ. de Ioan Caproșu. Vol. II. Iași: Casa Editorială Demiurg, 2010. 595 p.
127. *Șapte taine a besearecii, Iași, 1644*. Ediție critică, notă asupra ediției și studio filologico-lingvistic de Iulia Mazilu, cuvânt înainte de Eugen Munteanu (Colecția «Fontes traditionis»). Iași: Editura Universității «Alexandru Ioan Cuza», 2012. 612 p.
128. *Sobornicescul Hrisov*, ediție critică întocmită de colectivul pentru vechiul drept românesc condus de Andrei Rădulescu. București: Editura Academiei Române, 1958. 110 p.
129. *Studii și documente cu privire la istoria românilor*, vol.I. Socotelel Bistriței (Ardeal), vol.II. Acte relative la istoria cultului catolic în principate. București: Editura Ministerului de Instrucție, 1901. 584 p.
130. *Studii și documente cu privire la istoria românilor*, vol. IV, Legăturile principatelor române cu Ardealul. De la 1601 la 1699. București: Editura Ministerului de Instrucție, 1902. 662 p.
131. *Studii și documente cu privire la istoria românilor*, vol.V. Cărți domnești, zapise și răvașe. Tipărite în întregime sau ca regeste și întovărășite cu note explicative. Partea I-a, de N. Iorga. București: Editura Ministerului de Instrucție, 1903. 721 p.
132. *Studii și documente cu privire la istoria românilor*, vol. VI. Cărți domnești, zapise și răvașe. Tipărite în întregime sau ca regeste și întovărășite cu note explicative. Partea a II-a, de N. Iorga. București: Editura Ministerului de Instrucție, 1904. 654 p.
133. *Studii și documente cu privire la istoria românilor*, vol. VII. Cărți domnești, zapise și răvașe. Tipărite în întregime sau ca regeste și întovărășite cu note explicative. Partea a III-a. Istoria literaturii religioase a românilor până la 1688, de N. Iorga. București: Editura Ministerului de Instrucție, 1904. 283 p.
134. *Studii și documente cu privire la istoria românilor*, vol.X de Nicolae Iorga. București: Editura Ministerului de Instrucție, 1905. 456 p.
135. *Studii și documente cu privire la istoria românilor*, vol.XI. Cercetări și regestre documentare, de N. Iorga. București: Editura Ministerului de Instrucție, 1906. 307 p.
136. *Studii și documente cu privire la istoria românilor*, vol. XVI, ed. de N. Iorga. București: Editura Ministerului de Instrucție, 1909. 453 p.
137. *Studii și documente cu privire la istoria românilor*, vol. XXI. Documente interne, de N. Iorga. București: Editura Ministerului de Instrucție Publică, 1911. 611 p.
138. *Surete și izvoade (Documente slavo-române)*, publicate de Gh. Ghibănescu. Vol. II. Iași: Tipografia "Dacia" P. & D. Iliescu Iași, 1907.426 p.
139. *Surete și izvoade (Documente slavo-române)*, publicate de Gh. Ghibănescu. Vol.III, Iași: Tipografia "Dacia" P. & D. Iliescu Iași, 1907. 369 p.
140. *Surete și izvoade. (Documente slavo-române)*, publicate de Gh. Ghibănescu. Vol. IV,

- Iași: Dacia, 1908. 374 p.
141. *Surete și izvoade (Documente slavo-române)*, publicate de Gh. Ghibănescu. Vol.VII. Iași: Tipografia "Dacia" P. & D. Iliescu Iași, 1912. 625p.
 142. *Surete și izvoade (Documente slavo-române)*, publicate de Gh. Ghibănescu. Vol. VIII, Iași: Tipografia "Dacia" P. & D. Iliescu Iași, 1914. 427 p.
 143. *Surete și izvoade*, publicate de Gh. Ghibănescu. Vol.IX. Documente basarabene. Iași: Tipografia "Dacia" P. & D. Iliescu Iași, 1914. 429p.
 144. *Surete și izvoade*, publicate de Gh. Ghibănescu. Vol.X. Documente cu privire la familia Râșcanu. Iași: Tipografia "Dacia" P. & D. Iliescu Iași, 1915. 753 p.
 145. *Surete și izvoade (documente basarabene)* publicate de Gh. Ghibănescu. Vol. XI. Iași: Lumina Moldovei, 1922. 171 p.
 146. *Surete și izvoade*, publicate de Gh. Ghibănescu. Vol. XIII. Documentele Românești. Iași: Letcaea, 1923. 94 p.
 147. *Surete și izvoade*, publicate de Gh. Ghibănescu. Vol.XIV. Șendriceni (Dorohoi). Huși: Atelierele Zanet Corăteanu, 1925. 204 p.
 148. *Surete și izvoade*. Vol. XVI (Fereștii și Vasluiul). Studiu și documente de Gh. Ghibănescu. Iași: Tipogr. "Dacia" Iliescu, Grossu & Comp., 1926. 227 p.
 149. *Surete și izvoade*. Vol. XVII. Drăcenii cu moșiile dinprejur (Fălciu), de Gh. Ghibănescu, Huși: Tipografia „Letcaea” George Jorică, 1927. 384 p.
 150. *Surete și izvoade. Documente slavo-române între 1400-1653*, publicate de Gh. Ghibănescu. Vol. XXI. Iași: Viața românească, 1929. 228 p.
 151. *Surete și izvoade*, publicate de Gh. Ghibănescu. Vol.XXII (documente slavo-române între 1412-1722). Iași: Viața românească, 1929. 220 p.
 152. *Surete și izvoade*, publicate de Gh. Ghibănescu. Vol. XXIV. Pomârla (studiu genealogic și istoric). Iași: Tipografia "Dacia" P. & D. Iliescu, 1929. 100 p.
 153. TIKTIN, H. *O foaie de zestre din 1669*. În: *Revista pentru istorie, arheologie și filologie*, ed. de Tocilescu, 1883, anul I, vol. I, fascicula II, p. 337-344.
 154. URECHE, Grigore. *Letopisețul Țării Moldovei*, ed. îngr. și prefață de P.P. Panaitescu. București: Editura Tineretului, 1955. 264 p.
 155. *Uricariul sau colecțiune de diferite acte care pot servi la istoria românilor*, publ. de Th. Codrescu. Vol. I. Iași:Tipografia Buciumului, 1852. 411 p.
 156. URICARUL, Axinte. *Cronica paralelă a țării Românești și a Moldovei*, I, Ediție critică și studiu introductiv de Gabriel Ștrempel. București: Editura Minerva, 1993. 431 p.
 157. *Vactiria / adecă Cărja arhierescă acum întâiu / tălmăcită dupre limba ellinească pre /limba moldovenească*. Cu osărdiea și toată cheltuială Preaosvințitului Mitropolit al Moldovii: / Kir Iacov /Iară tălmăcitor al aceștii cărți au fost cuviosul întru ieromonași kir popa / Cosma. La anii 7262 / fiind și diortosită de dascalul Duca de la / Thasos. În: *Intregiri. Buletinul Institutului de Istoria vechiului drept românesc*, închinat celor 30 de ani de existență a Universității populare din Vălenii de Munte și ctitorului ei, Nicolae Iorga, Iași, 1938, p.1-40.
 158. VARLAAM, *Opere. Răspunsul împotriva Catehismului calvinesc*, ed. critică, studiu filologic și studiu lingvistic de Mirela Teodorescu. București: Minerva, 1984. p.183-230.

În limba rusă

159. *Алфавитная синтагма Матфея Властыря. Собрание по алфавитному порядку всех предметов, содержащихся в священных и божественных канонах*, Москва, 2006, pe https://azbyka.ru/otechnik/Matfej_Vlastar/Alfavitnaia_Sintagma/

160. ЗАЩУК, А. *Материалы для географии и статистики России, собранные офицерами Генерального штаба. Бессарабская область, часть первая.* Санкт-Петербург: Главное управление Генерального штаба, 1862. 552 р.
161. *Кормчая, напечатанная с оригинала патриарха Иосифа.* Москва: Журнал «Церковь», 1912. 1481 р.
162. *Писания святых отцов и учителей Церкви относящихся к истолкованию православного богослужения, т.2.* С.-Пб.: типография Королева и комп., 1856. <http://seminaria.ru/pisaniya-svyatykh-ottsov-i-uchiteley-tserkvi-otnosyashchiesya-k-istolkovaniyu-pravoslavnogo-bogosluzheniya-t-ii-sochineniya-blazhennogo-simeona-arkhiyepiskopa-fessalonikiyskogo-spb-1856>
163. *Полное собрание постановлений и распоряжений по ведомству православного исповедания Российской Империи, Том I.* Санкт-Петербург: Синодальная типография, 1899. 405р.
164. СВИНЬИН, П. *Описание Бессарабской области.* În: *Записки Одесского Общества Истории и Древностей*, Одесса, 1867, том 6, с. 175-320.
165. *Требник Митрополита Петра Могилы, Київ, 1646.* Київ, 1996, том 1. р., pe https://azbyka.ru/otechnik/Petr_Mogila/trebnik-petra-mogily-chast-1/

Monografii, studii și articole

În limba română

166. АСЧИМ, V. *Țigani în istoria României.* București: Editura Enciclopedică, 1998. 202 р.
167. АТАНАСИУ, Mihai-Bogdan. Doi mari dregători ai Țării Moldovei la cumpăna veacurilor XVII-XVIII – Ionașco și Ion Balș. În: *Analele Științifice ale Universității „Alexandru Ioan Cuza” din Iași*, s.n., Istorie, LVI-LVIII (2010-2012), p. 157-171.
168. АТАНАСИУ, Mihai-Bogdan. O scrisoare-testament a monahului Ioasaf Cantacuzino (1776). În: *Opțiuni Istoriografice*, X (2010), 1-2, p. 79-80.
169. BACALOV, S. *Boierimea Țării Moldovei la mijlocul secolului al XVII-lea – începutul secolului al XVIII-lea.* Chișinău: CEP USM, 2012. 466p.
170. BAIDAUS, E. Retrospectiva unei domnii- 350 de ani de la detronarea lui Vasile Lupu. În: *Tyragetia.*, XII, Chișinău, 2003, p. 141.
171. BĂLAN, Ioanichie. Arhimandrit. *Călăuza ortodoxă. În familie și societate.* Cu binecuvîntarea Î. P. S. Daniel Mitropolitul Moldovei și Bucovinei. Editura Moldovei și Bucovinei, 1993. 136 p.
172. BARBU, V. „Ceea ce Dumnezeu a unit, omul să nu dispartă”. Studii asupra divorțului în Țara Românească în perioada 1780-1850. În: *Revista de Istorie*, III, 11-12, 1992, p. 1143-1155.
173. BARBU, V. *De bono conjugali. O istorie a familiei din Țara Românească în secolul al XVII-lea.* București: Editura Meridiane, 2001. 224p.
174. BARBU, V. *De la comunitatea patrimonială la comunitatea de destin: zestrea în Țara Românească în secolul al XVII-lea.* În: *De la comunitate la societate. Studii de istoria familiei din Țara Românească sub Vechiul Regim*, ed. Violeta Barbu, Gheorghe Lazăr, Constanța Vintilă-Ghițulescu et.al. București, 2007, p.19-93.
175. BARBU, V. *Ordo Amoris. O istorie a căsătoriei în Țara Românească în secolul al XVII-lea.* București: Editura Academiei, 2011. 342 p.
176. BARBU, V. Pagini din istoria căsătoriei în Țările Române. Căsătoria ca sacrament (secolul al XVII-lea). În: *Studii și Materiale de Istorie Medie*, volumul XXIII, 2005, p. 101-

- 117.
177. BĂRBULESCU, Constantin. *Universul înrudirii. Între istorie și antropologie*, Cluj-Napoca: Serviciul de multiplicare al UBB, 2000. 221 p.
178. BASSO STĂNESCU, E. *Nunta între ritual și spectacol*. Cluj-Napoca: Editura MEGA, 2013. 170 p.
179. BEDREAG, E. Părinți și copii în Moldova secolului al XVII-lea. Reglementări juridice și mărturii documentare. În : *Opțiuni Istoriografice*, IX₁₋₂, 2008, p. 175-184.
180. BERECHET, Șt. Cinci biserici vechi din Chișinău. În: *Comisiunea Monumentelor istorice. Secția din Basarabia*. Anuar. Chișinău, 1924, p.112-148.
181. BERECHET, Șt. *Dreptul vechilor noștri ierarhi la judecata mirenilor*, București: Tipografia Cărților Bisericești, 1938. 25 p.
182. BERECHET, Stefan Gr. *Obiceiul pământului românesc și istoricul adunării obiceiurilor la noi și vecini*. Lucrare de studiu juridico-etnografic. Iași: Viața Românească. Extras din revista „Minerva”, No. 2-3, 1930. 25 p.
183. BOBICĂ, R. *Dicționar de termeni și concept teologice*. Iași: Doxologia, 2016. 1912p.
184. BOBULESCU, Constantin. *Inscripții și însemnări privitoare la biserica Goliei*. In: *Mănăstirea Goliei. 350 de ani de la sfințirea ctitoriei lui Vasile Lupu (studii și documente)*. Iași, 2010. 405 p.
185. BOGA, L.T. *Populația Basarabiei (Etnografie și statistică)*. Extras din *Monografia Basarabiei*. Chișinău: s.n., 1926. 482p.
186. BOGDAN, D. *Glosarul cuvintelor românești din documentele slavo-române*. București: Tipografia cartilor bisericești, 1946. 271 p.
187. BOGDAN, E.R. *Originea și înrudirile primilor Cantemirești*. În: *Arhiva Genealogică*, IV (IX), nr. 1-2, Iași, 1997, p.215-221.
188. BOHÎLȚEA, Fl.M. *Istoria familiei romane*, București: Tritonic, 2010. 160 p.
189. BOLOVAN, I., EPPEL, M. *Între stat și biserică: identitate și alteritate prin căsătoriile mixte în Transilvania (a doua jumătate a sec. al XIX-lea și încep. sec. XX)*. În: *In Honorem Alexandru Moșanu*, Academia Română. Cluj-Napoca: Centru de Studii Transilvane, Presa Universitară Clujeană, 2012, p.327-336.
190. BOLOVAN, I., BOLOVAN, S. *Biserică și familie la românii din Transilvania în sec. al XIX-lea*. În: *Anuarul Institutului de Istorie Cluj-Napoca*, 1992, 31, p. 93-102.
191. BOLOVAN, S.-P., BOLOVAN, I. *Considerații privind vârsta la căsătorie la românii transilvăneni în secolul al XIX-lea*. În: *Transilvania în epocile modernă și contemporană. Studii de demografie istorică*, Ioan Bolovan (coord.). Cluj-Napoca: Presa Universitară Clujeană, 2002, p. 111-124.
192. BOLOVAN, S.-P., BOLOVAN, I. *Contribuții privind divorțialitatea în Transilvania la sfârșitul secolului XIX și începutul secolului*. În: *Studii de demografie istorică (secolele XVII – XXI)*. C. Padureanu, I.Bolovan (coord.), Arad: Editura Gutenberg Univers, 2010, p. 99-114.
193. BOLOVAN, S.-P., BOLOVAN, I. *Ilegalitatea în Transilvania în a doua jumătate a secolului al XIX-lea: contribuții demografice*. În: *Populația României. Trecut, prezent, viitor*, Traian Rotariu, Sorina Paula Bolovan, Ioan Bolovan (coord.). Cluj-Napoca: Presa Universitară Clujeană, 2006, p. 223-232.
194. BOLOVAN, Sorina Paula. *Aspecte ale ciclului vieții familiale în satul românesc din nord-vestul Transilvaniei la mijlocul secolului al XIX-lea*. În: *Sabin Manuilă. Istorie și demografie. Studii privind societatea românească între sec. XVI-XX*, coord. Sorina Paula Bolovan, Ioan Bolovan. Cluj-Napoca: Centrul de Studii Transilvane, Fundația Culturală Română, 1995, p.429-434.

195. BOLOVAN, Sorina Paula. *Familia în satul românesc din Transilvania. A doua jumătate a secolului al XIX-lea și începutul secolului XX*. Cluj-Napoca: Centrul de Studii Transilvane, Fundația Culturală Romană, 1999. 390 p.
196. BOLOVAN, Sorina Paula. Familia și relațiile matrimoniale în satul românesc transilvănean în a doua jumătate a sec. al XIX-lea. În: *Anuarul Institutului de Istorie Cluj*, XXXV, Cluj-Napoca, 1996, p. 209-224.
197. BOLOVAN, Sorina Paula. *Problema vârstei la căsătorie la românii din Transilvania în a doua jumătate a secolului al XIX-lea*. În: *Slujitor al Bisericii și al Neamului*, Cluj-Napoca: Renașterea, 2002, p. 477-474.
198. BOLOVAN, Sorina Paula. *Reconstituirea familiei în satul românesc din Transilvania în a doua jumătate a sec. al XIX-lea*. În: *Studii istorice. Omagiu Profesorului Camil Muresanu*, îngrijit de N. Edroiu. Cluj-Napoca: Presa Universitară Clujeană, 1998, p. 329-350.
199. BRANIȘTE, Ene *Liturgica Specială*. București: Ed. IBMBOR, 2005. 655p.
200. BRIE, M. *Căsătoria în nord-vestul Transilvaniei (a doua jumătate a secolului XIX – începutul secolului XX). Condiționări exterioare și strategii maritale*. Oradea: Editura Universității din Oradea, 2009. 438 p.
201. BRIE, M. *Divorțul ca formă de erodare a familiei în comitatele Bihor și Sătmar (a doua jumătate a secolului XIX)*. În: *Studii de demografie istorică (secolele XVII – XXI)*. C. Pădureanu, I. Bolovan (coord.), Arad, 2010, p. 77-98.
202. BRIE, M. *Familie și societate în nord-vestul Transilvaniei (a doua jumătate a secolului XIX-începutul secolului XX)*. Oradea: Editura Universității din Oradea, 2008. 493 p.
203. BUCUR, A. *Aspecte privind fenomenul recăsătoriei mixte în cadrul comunităților ortodoxe și greco-catolice din comitatele bănățene în a doua jumătate a secolului XIX – începutul secolului XX*. În : *Studii de demografie istorică (secolele XVII- XXI)*. C. Pădurean, I. Bolovan (coord.). Arad, 2010, p.137-154.
204. BUCUR, A. *Aspecte privind căsătoriile mixte în comunitățile ortodoxe și greco-catolice din Banat*. În : *Confesiune și căsătorie în spațiul românesc sec.XVIII-XXI. Studii de demografie istorică*, coord. Corneliu Pădurean. Arad: Editura Universității „Aurel Vlaicu”, 2006, p.41-82.
205. BUCUR, A. *Aspecte privind căsătoriile mixte la Ineu (județul Arad) în a doua jumătate a secolului al XIX-lea*. În *Căsătoriile mixte în Transilvania secolul al XIX-lea și începutul secolului XX*, Arad: Editura Universității „Aurel Vlaicu”, 2005, p.219-236.
206. BULAT, T. G. Dregătoria armășii și țiganiilor la sfârșitul veacului al XVIII. În: *Arhivele Basarabiei*, an VIII, Chișinău, 1936, nr. 1, p. 3-8.
207. BULAT, T. G. *Țiganiilor domnești din Moldova la 1810*. În: *Arhivele Basarabiei*, anul V, Chișinău, 1933, nr. 2, p. 1-6.
208. BULGARU, Costel. *Sfanta Taină a Cununii*. Galați: Editura Arhiepiscopiei Dunării de Jos, 2011. 32 p.
209. BURSUC, A. O abordare antropologică și semantică a rudeniei. În: *Analele Universității Constantin Brâncuși din Târgu Jiu*, Seria Litere și Științe Sociale 3, 2011, p. 105–107.
210. BUSUIOC, E. *Ceramica de uz comun smălțuită din Moldova (sec. al XIV-lea până la mijlocul secolului al XVI-lea)*. București: Editura Academiei R.S.R, 1975. 87 p.
211. CANDU, T. Rolul Bisericii Ortodoxe la soluționarea cazurilor de violență domestică la începutul secolului al XIX-lea. In: *Pontes. Review of South East European Studies*, vol.6-7, Chișinău, 2013,p.249-262.
212. CANDU, Teodor, FELEA, Alina. Testamentul Zoitei Cerchez (Calmuțchi). Studiu de caz. În: *Revista de Istorie a Moldovei*, 2007, nr.2, p. 103-113.

213. CANTACUZINO, Mihai. *Genealogia Cantacuzinilor*, publicată și adnotată de N. Iorga. București: Institutul de Arte Grafice și Editura „Minerva”, 1902. 565p.
214. CARJA, Cecilia, CARJA, Ion. *Biserica Unită, dreptul matrimonial și modernitatea în Transilvania (a doua jumătate a secolului al XIX-lea și începutul secolului XX)*. Schiță pentru o posibilă analiză de caz: căsătoriile mixte. În: *Căsătoriile mixte în Transilvania secolul al XIX-lea și începutul secolului XX*, coord. C. Pădurean, I. Bolovan. Arad: Editura Universității „Aurel Vlaicu”, 2005, p. 35-54;
215. *Cărțile populare în literatura românească*, ed. I. C. Chițimia, Dan Simonescu, vol.II. București: Editura pentru literatură, 1963. 454p.
216. *Căsătoriile mixte în Transilvania secolul al XIX-lea și începutul secolului XX*, coord. C. Pădurean, I. Bolovan. Arad: Editura Universității „Aurel Vlaicu”, 2005. 302 p.
217. CAZACU, M. La famille et statut de la femme en Moldavie. În: *Revista de istorie socială, II-III (1997-1998)*, 1999, p. 1-16.
218. CERNOVODEANU, Paul. Clanuri, familii, autorități, puteri (Țara Românească, secolele XV–XVII). În: *Arhiva Genealogică*, I (VI), 1994, 1–2, p.77-86.
219. CHELCU, C. *Pedeapsa în Moldova între normă și practică. Studii și documente*. Iași: Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”, 2015. 241p.
220. CHIPEA, Fl. *Familia contemporană. Tendințe globale și configurații locale*. București:Expert, 2001. p.
221. CHIȚU, V. Cărțile de învățătură pentru preoți din secolele XVII și XVIII. În: *Studii Teologice*, XIII, 1961, p.586-594.
222. CIOBĂNEL, Alina Ioana. *Înrudire și identitate*. București: Editura Enciclopedică, 2002. 319 p.
223. CIOBANEL, Alina Ioana. Raportul termen/relație în structurile de rudenie. În: *Anuarul Institutului de Etnografie și Folclor „Constantin Brâiloiu”*, serie noua, tom 3, 1992, p. 49-54.
224. CIOBANEL, Alina Ioana. Relația neam-familie (Precizări etnologice). În: *Anuarul Institutului de Etnografie și Folclor „Constantin Brâiloiu”*, serie noua, tom 4, 1993, p. 93-99.
225. CIOBANEL, Alina Ioana. Reședința maritală - contexte culturale, economice, juridice. În: *Anuarul Institutului de Etnografie și Folclor „Constantin Brâiloiu”*, serie noua, tom 7, 1996, p. 19-35.
226. CIOBANEL, Alina Ioana. Soarta supraviețuirilor romane în structurile de rudenie, azi. În: *Anuarul Institutului de Etnografie și Folclor „Constantin Brâiloiu”*, serie nouă, tom. 23, București, 2012, p. 69–76.
227. CIOBANU, T. *Considerațiuni asupra căsătoriilor mixte în spațiul Carpato-Nistrean la începutul secolului XIX*. În: *Confesiune și căsătorie în spațiul românesc sec. XVII-XXI. Studii de demografie istorică*, coord. C. Pădureanu. Arad: Editura Universității „Aurel Vlaicu”, 2006, p. 117-124.
228. CIOCOIU, Mariana. *Reglementarea logodnei în dreptul roman*. În „*Revista Universul Juridic*”, 2016, nr.12, p.36-42.
229. CIUBOTARU, S. *Obiceiuri nupțiale din Moldova. Tipologie și corpus de texte*. Iași: Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”, 2009. 782p.
230. CIUPALĂ, Alin. Relatările călătorilor străini despre statutul femeii în familia tradițională românească din secolul al XVIII-lea. În: *Caiete de antropologie istorică*, nr. 3, Cluj-Napoca, 2003, p. 17-27.
231. CIUPALĂ, Alin. *Femeia în societatea românească a secolului al XIX-lea*. București: Editura Meridiane, 2003. 175 p.
232. CODRESCU, Răzvan. *Teologia sexelor și taina nunții*. București: Editura Christiana, 2002. 202 p.

233. COJOCARU, Ludmila D. Instituția nașiei la românii din Basarabia. În: *Promemoria. Revista Institutului de Istorie Socială*, 2012, volumul II, Nr. 3, p. 55-73.
234. COJOCARU, Ludmila. *Structura nunții tradiționale din Basarabia (finele secolului al XIX-lea - începutul secolului al XX-lea)*. Teză de doctor în șt. istorice. Chișinău, 1998. 198 p.
235. CONDURACHI, J. D. *Câteva cuvinte asupra condiției juridice a străinilor în Moldova și Țara Românească până la Regulamentul Organic*. București, 1918. p.
236. *Confesiune și căsătorie în spațiul românesc sec.XVIII-XXI. Studii de demografie istorică*, coord. Corneliu Pădurean. Arad: Editura Universității „Aurel Vlaicu”, 2006. 302 p.
237. CONSTANTINESCU, Iulian Mihai L. *Biserica și instituția căsătoriei. Condițiile administrării căsătoriei. Studiu juridico-canonic*. Craiova: Christiana, 2008. 272 p.
238. CONSTANTINESCU, Nicolae. *Dicționar onomastic românesc*. București: Editura Academiei Republicii Populare Române, 1963. 468 p.
239. CONSTANTINESCU, Nicolae. *Relațiile de rudenie în societățile tradiționale. Reflexe în folclorul românesc*, București: Editura Academiei Republicii Socialiste România, 1987. 184 p.
240. CORNITESCU, Constntin. Sfintele Taine în Mărturisirea Ortodoxă a lui Petru Movila. În: *Studii Teologice*, XXXII (1980), nr. 7-10, p. 714-719.
241. COSTA-FORU, Xenia. *Cercetarea monografică a familiei. Contribuție metodologică*. București: Fundația Regele Mihai I, 1945. 323 p.
242. COTEANU, I. *Doi termeni simbolici: «țară» și «moș»*. În: *Limba și literatura româna*, nr. 1, 1980, p. 4-5.
243. CRĂCIUN, Bogdan. *Imagini ale familiei și ale femeii în calendarele săsești de la începutul secolului al XX-lea*. În: *Transilvania în epocile modernă și contemporană. Studii de demografie istorică*, Ioan Bolovan (coord.). Cluj-Napoca: Presa Universitară Clujeană, 2002, p. 172-190.
244. CZAMANSKA, Ilona. *Movileștii în tradiția familiară polonă*. În: *Revista de istorie a Moldovei*, 2005, 1-2, p. 25-32.
245. CZAMANSKA, Ilona *Între familie și stat. Relațiile familiale ale dinastiei Movileștilor în Polonia*. În: *Movileștii. Istorie și spiritualitate românească*. Suceava: Mușatinii, 2006, p. 263-267.
246. *De la comunitate la societate. Studii de istoria familiei din Țara Românească sub Vechiul Regim*. Coordonator V. Barbu, București: Institutul Cultural Român, 2007. 296 p.
247. DEMETRIOS J. Constantelos, *Mixed Marriage in Historical Perspective*. In: *The Greek Orthodox Theological Review*, 1995, 40/3-4, p. 277-285.
248. *Dicționar de proverb și zicători românești*. Alcătuire, prefață de Grigore Botezatu și Andrei Hâncu. București-Chișinău: Litera internațional, 2001. 271 p.
249. *Din comorile neamului nostru. Datini, orațiuni, cântece și strigături de nuntă*. Cernăuți: Tipografia Glasul, 1930. 39 p.
250. *Dinastia Cantemireștilor. Secolele XVII-XVIII*. Coordonator și redactor științific, acad. Andrei Eșanu. Chișinău: Știința, 2008. 609 p.
251. DOLTU, Daniela. *Momente fundamentale ale vieții de familie în Moldova (1832-1856): încheierea căsătoriei*. În: *Buletinul cercurilor științifi ce studențești. Arheologie-Istorie- Muzeologie*, 2000, nr.6, p.143-148.
252. DRAGNEV, D., EȘANU, A. *Familia Abaza în Rusia. Noi contribuții documentare*. În: *Anuarul Institutului de istorie A. D. Xenopol*, Iași, 1993; V, 1-2, p.671-678.
253. DRAGNEV, D., EȘANU, A.. *Date inedite despre urmașii vornicului Ilie Abaza în Rusia*. În: *Revista de istorie a Moldovei*, 1994, nr.2, p.3-9.

254. DUGA, D. *Ofrandă mirilor. Scurtă tâlcuire a Tainei Nunții*. Iași: Doxologia, 2016. 156 p.
255. DUMINICĂ, Ion. Romii basarabeni în secolul al XIX-lea. În: *Anuarul Institutului de Cercetări Interetnice*, Chișinău, 2006, vol. VI, pp. 42-28.
256. DUMINICĂ, Ion. Statul social-juridic al romilor din Țara Moldovei în perioada medievală (sec. XV-XVIII). În: *Revista de etnologie și culturologie*, 2006, nr.3, pp. 233-239.
257. ELEFTERESCU, Emanoil. *Despre căsătorie. Influența păcatelor și suferințele vieții familiar*. București:s.n.,1909.
258. EREMIA, Ion. *Relațiile externe ale lui Vasile Lupu (1634-1654). Contribuții la istoria diplomației moldovenești în secolul al XVII-lea*. Chișinău: Cartdidact, 1999. 295 p.
259. EȘANU, A. EȘANU, V. *Fiicele lui Constantin-vodă Cantemir*. În: *Dinastia Cantemireștilor. Secolele XVII-XVIII*. Coord. acad. Andrei Eșanu. Chișinău: Știința, 2008, p.93-97.
260. EVDOCHIMOV, P. *Taina iubirii. Sfințenia iubirii conjugale în lumina tradiției ortodoxe*. Traducere de Gabriela Moldoveanu. Editura Sofia, 2016. 177 p.
261. EVSEEV, I. *Simbolica nunții românești*. București, 1993. 198 p.
262. *Familie și societate în Transilvania*, coord. Ionuț Costea, Valeriu Orga. Cluj-Napoca: Editura Clusium, 1999. p.
263. FELEA, A. Considerații asupra istoriei familiei în Țara Moldovei: violența fizică (sec XVII- înc. sec. al XIX-lea). In: *Sesiunea Științifică a Departamentului Istoria Românilor, Universală și Arheologie*: Ediția a IV-a. In memoriam Gheorghe Palade (1950-2016). Program. Rezumatele comunicărilor / ed. Aurel Zanoci. Universitatea de Stat din Moldova, Fac. de Istorie și Filosofie, ediția a IV-a, ed. A. Zanoci. Ch: CEP USM, 2017, p. 60.
264. FELEA, A. A delicate topic: inability of one of the spouses to pursue a conjugal life. In: *Codrul Cosminului*, XVIII, 2012, No. 2, p. 381-388.
265. FELEA, A. A delicate topic: inability of one of the spouses to pursue a conjugal life. În: *Codrul Cosminului*, XVIII, 2012, No. 2, p. 381-388.
266. FELEA, A. Alcoolismul și familia în Basarabia (prima jumătate a sec. al XIX-lea). In: *Vulnerabilități ale populației în spațiul românesc în secolele XVII-XXI. Rezumatele conferinței științifice*, Arad, 27 - 29 septembrie 2012, Arad, 2012, p. 6.
267. FELEA, A. Aspecte din istoria logodnei în Țara Moldovei în sec. al XVII-lea- înc. sec. al. XIX-lea. In: *Conferința științifică internațională Viața cotidiană în spațiul est-european din cele mai vechi timpuri până în prezent: abordări interdisciplinare. Programul și rezumatele comunicărilor*. Chișinău, 30 octombrie, 2018. Chișinău: Institutul Patrimoniului Cultural, 2018, p.35.
268. FELEA, A. Cafea, cafegii, felegene și zarfuri în Țara Moldovei (secolul al XVIII-lea - începutul secolului al XIX-lea). În: *Cercetări istorice*, (serie nouă), vol.35, 2016, p.163-186.
269. FELEA, A. *Căsătoria în Țara Moldovei (sec. al XVII-lea-începutul sec. al XIX-lea)*. Instituția căsătoriei în Țara Moldovei. Chișinău: Lexon-Prim, 2021, 308 p. ISBN 978-9975-3291-5-6.
270. FELEA, A. Căsătoriile mixte : istorie și contemporaneitate- propunere pentru un modul de predare-învățare. In: *Conferința științifică națională cu participare internațională a tinerilor cercetători VALORIFICAREA PATRIMONIULUI ETNOCULTURAL AL REPUBLICII MOLDOVA ÎN EDUCAȚIA TINEREI GENERAȚII*. Chișinău, 17 noiembrie 2016. Chișinău: S.n., 2016. pp.44-45.
271. FELEA, A. Căsătoriile mixte și problema identității. In: *Raporturi identitare în spațiul românesc din perspectivă istorică: școli și interpretări. Conferință internațională*. Chișinău, 3-5 noiembrie 2016. Programul și rezumatele comunicărilor. Chișinău, 2016, pp.50-51.

272. **FELEA, A.** *Căsătoriile ortodocșilor cu credincioșii de rit vechi și molocanii în Basarabia în 1813-1837.* In: *Politica Marilor Puteri în Balcani și în Europa Centrală. Materialele Simpozionului Internațional 10-13 octombrie*, 2013. Chișinău: Garamont- Studio, 2013, p.270-280.
273. **FELEA, A.** *Cofeturi, „dulceață de Myrobolau”, „zahăr candel”, miere de prigon: dulciurile în alimentația populației din Țara Moldovei în secolul al XVII-lea – începutul secolului al XIX-lea.* În: *Alimentație și demografie în Moldova din Evul Mediu până în Epoca Modernă. Abordări interdisciplinare.* Editori: Ludmila Pârnău, George Bilavschi, Luminița Bejenaru, Vasilica-Monica Groza. Cluj-Napoca: Editura MEGA, 2021, p.125-147.
274. **FELEA, A.** Considerații asupra divorțului în Basarabia în prima jumătate a sec. al XIX-lea. In: *Tyragetia.* Serie nouă. Istorie. Muzeologie. 2012, vol.VI (XXI), nr.2, p.159-173.
275. **FELEA, A.** Considerații asupra istoriei familiei în ținutul dintre Prut și Nistru la înc. sec. al XIX). Cea de-a patra căsătorie. In: *Conferința științifică internațională PATRIMONIUL CULTURAL: CERCETARE, VALORIFICARE, PROMOVARE, Chișinău, ediția a VIII-a, Programul și rezumatele comunicărilor, Chișinău, Republica Moldova, 31 mai-2 iunie 2016.* Chișinău, 2016, p. 81.
276. **FELEA, A.** Considerații asupra izvoarelor cercetării căsătoriilor interconfesionale în Țara Moldovei la sf. sec. XVI – înc. sec.XIX. In: *Anuarul Institutului de Istorie: Materialele sesiunii științifice anuale, 21 decembrie Acad. de Științe a Moldovei ; col. red.: Gheorghe Cojocaru (coord.) [et al.].* Ch: Institutul de Istorie, 2018, pp. 105-114.
277. **FELEA, A.** *Delimitarea statutului de femeie căsătorită reflectat în documentele din sec. al XVII-lea –înc. sec. al XIX-lea.* In: *Valorificarea patrimoniului etnocultural în educația tinerei generații și a societății civile. Materialele Conferinței Științifice Internaționale a Tinerilor Cercetători. Ediția a IV-a, 30 octombrie 2019.* Eds. A. Dolghi, N. Grădinaru. Chișinău, 2019, p.145-153.
278. **FELEA, A.** Din istoria căsătoriei în Țara Moldovei în sec. al XVII-lea- înc. sec. al XIX-lea: cel de-al treilea mariaj. In: *Conferința științifică internațională PATRIMONIUL CULTURAL: CERCETARE, VALORIFICARE, PROMOVARE, Chișinău, ediția a XI-a. De la cunoaștere spre salvagardare și conservare. Programul și rezumatele comunicărilor, Chișinău, Republica Moldova, 29-31 octombrie 2019.* Chișinău, 2019, p. 85.
279. **FELEA, A.** *Din istoria căsătoriilor mixte în spațiul românesc: căsătoriile ortodocșilor cu romano-catolicii în Țara Moldovei până în sec. al XIX-lea și teritoriul dintre Prut și Nistru.* In: *Bogăția multiseculară a legăturilor istorice și culturale polono-române,* Suceava, 2014, p.114-136.
280. **FELEA, A.** Din istoria căsătoriilor mixte. Căsătoria cu țigani în spațiul românesc în secolul al XVIII-lea și prima jumătate a secolului al XIX-lea. In: *Cercetări istorice,* Iași, 2013, XXXII, pp. 265-278.
281. **FELEA, A.** *Din istoria căsătoriilor mixte. Căsătorii și concubinaje ale româncelor/românilor cu armenii/armencele în Moldova.* In: *Dialogul civilizațiilor: Etică, educație, libertate și responsabilitate într-o lume în schimbare.* Chișinău: 2015, pp.28-38.
282. **FELEA, A.** Din istoria familiei în Basarabia la începutul sec. al XIX-lea: incapacitatea soțului la viața conjugală. In: *Tyragetia.* Serie nouă. Istorie. Muzeologie. 2016, vol. X (XXV), nr.2, p. 129-134.
283. **FELEA, A.** Din istoria familiei în spațiul românesc: beția și relațiile familiale în Țara Moldovei în sec. XVIII și Basarabia în primele decenii ale sec. al XIX-lea. In: *Tyragetia.* Serie nouă. Istorie. Muzeologie. 2014, vol. VIII (XXIII), nr.2, p.67-77.

284. **FELEA, A.** Din istoria familiei în Țara Moldovei în sec. al XVII-lea – înc. sec. al XIX-lea: cea de-a patra căsătorie. În: *Anuarul Institutului de Istorie*. Materialele sesiunii științifice anuale 20 decembrie 2018, Chișinău, 2019, p.47-51.
285. **FELEA, A.** Din istoria instituției căsătoriei în Țara Moldovei în sec. al XVII-lea – începutul sec. al XIX-lea: procedura de cercetare a mirilor. In: *Sesiunea științifică a Departamentului Istoria Românilor, Universală și Arheologie, ediția a 7-a, 4 iunie 2021: dedicată aniversării a 10-a de la fondarea Centrului Studii interdisciplinare „Silviu Dragomir”, Chișinău-Oradea: Program. Rezumatele comunicărilor*, editor: Aurel Zancoci. Chișinău: CEP USM, 2021, p.52-53.
286. **FELEA, A.** Din istoria instituției căsătoriei în Țara Moldovei în sec. XVII-înc. sec. al XIX-lea: condițiile de cununie. In: *Conferința științifică internațională Patrimoniul cultural: cercetare, valorificare, promovare*. Ediția a 12-a. Chișinău, 28-29 mai 2020. Programul și rezumatele comunicărilor. Chișinău, 2020, p. 76.
287. **FELEA, A.** Din istoria relațiilor de familie din Țara Moldovei în sec. XVII - înc. sec. al XIX-lea: cea de-a doua căsătorie. In: *Conferința științifică a Muzeului Național de Istorie a Moldovei (ediția a XXVI-a), 17-18 octombrie 2019. Program. Rezumatele comunicărilor*. Chișinău, 2019, pp.34-35.
288. **FELEA, A.** Divorțul în Basarabia- între normă și realitate (prima jumătate a secolului al XIX-lea). In: *Sesiunea științifică a Muzeului Național de Arheologie și Istorie a Moldovei (ed. a 21), 20-21 octombrie 2011. Programul. Rezumatul comunicărilor*. Chișinău: „Bons Offices” SRL, 2011, p.70-73.
289. **FELEA, A.** Fenomenul căsătoriilor mixte la est de Carpați (sfârșitul secolului al XVI-lea-începutul sec. al XIX-lea). Chișinău: Lexon-Prim, 2021, 251p.
290. **FELEA, A.** From the history of mixed marriages. Marriages with Gypsies in the Romanian space in the 18th and first half of the 19th Century. In: *Zarządzanie w Kulturze*, 2013, Tom 14, Numer 3, s. 281–288. (varianta electronica pe <https://www.ejournals.eu/Zarządzanie-w-Kulturze/Tom-14-2013/14-3-2013/>)
291. **FELEA, A.** Instituția căsătoriei în Țara Moldovei în sec. al XVII-lea - începutul sec. al XIX-lea: Sfânta Taină a Nunții în sursele istorice. In: *Conferința științifică internațională a Muzeului Național de Istorie a Moldovei: ediția a 30-a, 29-30 octombrie 2020: Program. Rezumatele comunicărilor*. Chișinău: Muzeul Național de Istorie a Moldovei, 2020, p.57-58.
292. **FELEA, A.** Instituția căsătoriei, relațiile de rudenie și familie în Țara Moldovei: (sec. al XVIII-lea – începutul sec. al XIX-lea) : Program și note de curs. Chișinău: S. n., 2022 (Lexon-Prim). 136 p.
293. **FELEA, A.** Izvoarele cercetării căsătoriilor mixte în Țara Moldovei (sec. XVII-înc. sec. XIX). In: *Conferința științifică națională a tinerilor cercetători: Valorificarea patrimoniului etnocultural al Republicii Moldova în cercetare și educație*. Chișinău, 16 noiembrie 2017. Programul și rezumatele comunicărilor. Chișinău, 2017, pp.18-19.
294. **FELEA, A.** Izvodul de zestre din Țara Moldovei în sec. al XVII-lea – începutul sec. al XIX-lea: caracteristici generale. In: *Societatea medievală și modernă a românilor: în onoarea lui Demir Dagnev la 85 de ani*. Coord.: Gheorghe Cojocaru, Igor Cereteu. București: Editura Academiei Române; Brăila: Editura Istros a Muzeului Brăilei "Carol I", 2021, p. 315-338.
295. **FELEA, A.** Mixed marriages in Bassarabia in the 1-st half of the 19-th Century: between legislation and reality. In: *Intermarriage throughout, International Conference, Cluj-Napoca, Romania, 5-8 iunie 2013*. Cluj-Napoca, 2013, p.42.
296. **FELEA, A.** Obligațiile moral-spirituale și economico-financiare ale rudelor spirituale din nașie (sec. al XVII-lea- înc. sec. al XIX-lea). In: *Spiritualitate și cultură în spațiul Pruto-Nistrean în secolele XIX-XX*. Materialele simpozionului științific internațional consacrat

- împlinirii a 200 de ani de la editarea în limba română a Bibliei de la Sankt-Petersburg. Coord. Octavian Moșin, Ion Gumenii, Chișinău, 2020, p. 265-273.
297. **FELEA, A.** Ospățul de nuntă în Țara Moldovei în sec. al XVII-lea – începutul sec. al XIX-lea. In: *Revista de Etnologie și Culturologie*, 2021, Volumul XXIX, p.22-28.
298. **FELEA, A.** Peșitul și logodna în Țara Moldovei în sec. al XVII-lea- înc. sec. al XIX-lea. In: *Historia est magistra vitae. Civilizație, valori, paradigm, personalități. In honorem professor Ion Eremia*. Chișinău: Biblioteca Științifică Centrală. Secția editorial-poligrafică, 2019, p.149-166.
299. **FELEA, A.** Peșitul și logodna în Țara Moldovei în sec. al XVII-lea- înc. sec. al XIX-lea . In: *Conferința științifică internațională Latinitate, Romanitate, Românitare. Ediția a III-a*. Program și rezumatele comunicărilor. Chișinău, 31 octombrie – 2 noiembrie 2019. Chișinău, 2019, p. 25.
300. **FELEA, A.** Prevederi privind impedimente de căsătorie în cazul rudeniei în Țara Moldovei în sec. al XVII-lea – înc. sec. al XIX-lea. Provisions regarding marriage impediments in the case of kinship in Moldova XVIIth century – early XIXth century. In: „*Latinitate, Romanitate, Românitare*”. *Volumul conferinței științifice internaționale, Ed. a 4-a, 6–7 noiembrie 2020*, Chișinău. Coordonator: Liliana Rotaru; referenți științifici: Dan Octavian Cepraga [et al.]. Chișinău : CEP USM, 2021, p.37-52.
301. **FELEA, A.** Prevederi privind impedimente de căsătorie în cazul rudeniei în Țara Moldovei în sec. al XVII-lea – înc. sec. al XIX-lea/ Provisions regarding marriage impediments in the case of kinship in Moldova XVIIth century – early XIXth century. In: *Conferința științifică internațională “Latinitate, Romanitate, Românitare”, Ediția a 4-a, Chișinău, 6-7 noiembrie 2020: Programul și rezumatele comunicărilor*. Chișinău: CEP USM, 2020, p.12-14.
302. **FELEA, A.** Procese de judecată în urma prevederilor testamentare în Țara Moldovei și Imperiul Rus (sec. al XVII-lea – înc. sec. al XIX-lea). În: *Promemoria. Revistă de istorie socială*, 2011, volumul I, nr. 1-2, p. 44-59.
303. **FELEA, A.** Разводы в Бессарабии в первой половине XIX века- между нормой и реальностью. In: *Частное и общественное: гендерный аспект*. Том 1. Материалы 4 международной конференции Российской ассоциации исследователей женской истории и Института этнологии и антропологии им. Н.Н. Миклухо-Маклая РАН, 20-22 октября 2011 года, Ярославль. Москва, Научное издание, 2011, с. 264-270.
304. **FELEA, A.** Reflections on divorce in Bessarabia in the first half of the nineteenth century: the adultery. In: *Codrul Cosminului*, XVIII, 2012, No. 1, p. 127-138. ISSN: 1224-032X, EISSN: 2067-5860. (variantea electronică pe <http://codrulcosminului.usv.ro/cuprins.html>)
305. **FELEA, A.** Relațiile de familie în Țara Moldovei (secolul al XVIII-lea – începutul secolului al XIX-lea): rudenia spirituală din nașia de botez. In: *Cercetări istorice (Serie nouă)*, 2018, XXXVII, p.192-222.
306. **FELEA, A.** Relațiile de familie în Țara Moldovei: rudenia artificială (sec. XVII - înc. sec. al XIX-lea). In: *Sesiunea științifică a Departamentului Istoria românilor, universală și arheologie, ediția a V-a*. Program. Rezumatele comunicărilor. Chișinău, 2018, pp.39-40.
307. **FELEA, A.** Rudenia din nașie în Țara Moldovei (sec. XVII – înc.sec. al XIX-lea). In: *Conferința Științifică Internațională «Patrimoniul cultural: cercetare, valorificare, promovare»*. Ed. a 10-a: Prin știință spre cunoașterea patrimoniului național. Programul și rezumatele comunicărilor. Chișinău, 30 – 31 mai 2018. Chișinău: Institutul Patrimoniului Cultural al Academiei de Științe a Moldovei, 2018, p. 114-115.

308. **FELEA, A.** *Rudenia spirituală din nășia de cununie în Țara Moldovei (sec. XVII – înc. sec. al XIX-lea)*. In: *Istorie și cultură: In honorem academician Andrei Eșanu*, ed.: Constantin Manolache; coord.: Gheorghe Cojocaru, Igor Cereteu; resp. de ed.: Ion Valer Xenofontov, Silvia Corlăteanu-Granciuc. Chișinău: Biblioteca Științifică (Institut) “Andrei Lupan”, 2018 (F.E.-P. “Tipografia Centrală”), p. 213-237.
309. **FELEA, A.** Sursele documentare din Țara Moldovei despre holtei (sec. al XVII-lea-înc. sec. al XIX-lea). In: *Revista de Istorie a Moldovei*, 2019, nr. 1-2 (117-118), p.26-31.
310. **FELEA, A.** *Tacâm, boccialâc, saraclâc... Tradiții și obiceiuri locale, influențe din exterior și viața cotidiană din Țara Moldovei reflectate în trusoul foilor de zestre a fetelor de boieri (sec. al XVII-lea – începutul sec. al XIX-lea)*. In: “Latinitate, Romanitate, Românităte”, conferință științifică internațională. Ediția a 5-a, 5-6 noiembrie 2021, Chișinău: Programul și rezumatele comunicărilor. Chișinău: CEP USM, 2021, p. 23-24.
311. **FELEA, A.** *Violența în familie în spațiul Pruto-Nistrean în prima jumătate a sec. al XIX-lea*. In: *Pontes. Review of South East European Studies*, vol.6-7, Chișinău, 2013, p.384-400.
312. **FELEA, A.** *Браки православных со старообрядцами в Бессарабии в 1813-1837 гг.* In: *Codrul Cosminului*, vol. 19, nr. 2, Decembrie 2013, pp.177-188. (varianta electronică pe <http://codrulcosminului.usv.ro/cuprins.html>)
313. **FELEA, A.** *Закрытая тема: половое бессилие супруга как мотив для развода в Бессарабии первой половины XIX века.* In: *Женщины и мужчины в контексте исторических перемен*. Материалы пятой Международной научной конференции Российской ассоциации исследователей женской истории и Института Н.Н. Миклухо-Маклая РАН, 4-7 октября 2012 Тверь. Том 1. Москва, 2012, p. 426-429. (a se vedea și pe <https://libr.link/gendernaya-sotsiologiya-analiza/felya-kishinev-institut-istorii-gosudarstva-90865.html>)
314. **FELEA, A., DOLGHI, A.** *Românii și etniile conlocuitoare din Basarabia în istoriografie, surse istorico-etnografice și cartografice (1812-1918)*. Chișinău: S.n., 2018. 264p.
315. **FELEA, A.** «Și sântu holteiu cu capu». In: *Sesiunea științifică a Departamentului Istoria Românilor, Universală și Arheologie. Ediția a VI-a. Program. Rezumatele comunicărilor*. Chișinău, 2019, p.58-59.
316. **FLOCA, Ioan N.** *Administrarea Sfintei Taine a Cununii*. In: *Drept canonic ortodox, legislație și administrație bisericească*, vol. II. Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, 1990. 476 p.
317. **FLOCA, Ioan N.** *Canoanele Bisericii Ortodoxe. Note și comentarii*. Sibiu, 1991. 478 p.
318. **FLOCA, Ioan N.** *Drept canonic ortodox. Legislație și Administrație Bisericească*. vol. I. București: Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, 1990. 476 p.
319. **FLOCA, Ioan N.** Impedimente la căsătorie și cununie. În: *Mitropolia Ardealului*, XXXIV, 1989, nr. 1, p. 30-36.
320. **FLOCA, Ioan N.** *Rudenia ca impediment la căsătorie și cununie*. În: *Studii Teologice*, XLIV 1992, nr.1-2, p. 17-32.
321. **FODOR, Georgeta.** Aspecte din istoria femeii și a familiei în evul mediu românesc. Femeia în cadrul familial. În: *Studia Universitatis Petru Maior*, Series Historia, 8, Tîrgu Mureș, 2008, p. 15-30.
322. **FODOR (CHIRILĂ), G.** Aspecte privind statutul juridic al femeii căsătorite din Țara Românească și Moldova reflectat de pravilele domnești din secolul al XVII-lea în Țările

- Române. În: *Studia Universitatis Petru Maior*, Series Historia, 3,p. 63-84.
323. FODOR (CHIRILĂ), G. *Femeia în societatea medievală românească. Secolele XV-XVII*. Cluj-Napoca: Editura Argonaut, 2011. 1368p.
324. FODOR, G. *Destine comune: viața femeilor între public și privat:Țara Românească, Moldova și Transilvania: (secolele XV-XVII)*. Cluj-Napoca:Argonaut, 2011. 354 p.
325. FODOR, G. *Identitate și alteritate: consemnări transilvănene despre femeile din Țara Românească și Moldova în secolele XVI-XVII*. În: *In honorem Vasile Dobrescu: societate și cultură în epoca modernă* (coordonatori Cornel Sigmirean, Corina Teodor).Sibiu: Ed. Astra Museum, 2013, p. 165-176.
326. FOTINO, George. *Pagini din istoria dreptului românesc*. București: Editura Academiei Republicii Socialiste România, 1972. 311p.
327. FUȘTEI, N. *Creștinismul pe înțelesul tuturor*. Chișinău:s.n., 2008. 382p.
328. GÂRDAN, G.-V., EPPEL, M. *Familia în gândirea teologică și în dreptul matrimonial ortodox*. În *În căutarea fericirii. Viața familială în spațiul românesc în sec. XVIII-XX*, coord. Ioan Bolovan, Diana Covaci, Daniela Deteșan, Marius Eppel, Elena Crinela Holom. Cluj-Napoca: Presa Universitară Clujeană, 2010, p.61-71.
329. GAVRILA, Vasile. *Cununia - viața întru Împărăție*. București: Fundația „Tradiția Românească”, 2004. 234p.
330. GEORGESCU, V. Al. *Bizanțul și instituțiile românești până la mijlocul sec. al XVIII-lea*. București: Editura Academiei Republicii Socialiste România, 1980. 296p.
331. GHERMAN, Alin-Mihai. Câteva observații despre Pravila aleasă a lui Eustratie Logofătul. În: *Revista Română*, anul LX, nr. 1 (2011), p. 69-76.
332. GOODY, J. *Familia europeană. O încercare de antropologie istorică*. Iași:Polirrom, 2009. 256 p.
333. GOROVEI, Șt. S. *Cantemireștii. Eseu genealogic*. În: *Dinastia Cantemireștilor. Secolele XVII-XVIII*. Coordonator și redactor științific acad. A. Eșanu. Chișinău: Știința, 2008, p.16-46.
334. GOROVEI, Șt. S. A patra nevestă a lui Constantin Cantemir. În: *Arhiva Genealogică*, IV (IX), nr. 1-2, Iași, 1997, p. 215-217.
335. GOROVEI, Șt. S. *Alianțe dinastice ale domnilor Moldovei (secolele XIV-XVI)*. În: *Românii în istoria universală*, vol. I, Iași, 1987. p. 685-697.
336. GOROVEI, Șt. S. *Movileștii. Izvoare și interpretări*. În *Retrospecții medieval. In honorem Professoris emeriti Ioan Caproșu*, ediderunt Victor Spinei, Laurențiu Răzvan, Arcadie M. Bodale. Iași, 2014, p.253-274.
337. GOROVEI, Șt. S. Vechi însemnări genealogice ale familiei Abaza. În *Arhiva Genealogică*, Iași, 1994, I (IV), 1-4, p.169-170.
338. GOROVEI, Șt. S. Neamul lui Miron vodă Barnovschi. În: *Arhiva Genealogică*, V (X), 1998, 1-2, p.141-154.
339. GOROVEI, Șt. S. „Din Purice – Movilă” și „Barnovschi-Moghilă”. Două explicații (nu numai) genealogice. În: *Arhiva Genealogică*, III (VIII), 1996, 3-4, p.327-332.
340. GOROVEI, Șt. S. Clanuri, familii, autorități, puteri (Moldova, secolele XV-XVII). În: *Arhiva Genealogică*, I (VI), 1994, 1-2, p.87-93.
341. GOROVEI, Șt. S. Familii boierești române cu multiplă legitimare nobiliară. În: *Arhiva Genealogică*, III (VIII), 1996, 3-4, p.233-236.
342. GRECIANU, Ștefan D. *Genealogiile documentate ale familiilor boierești*. Publicat de Paul Șt. Grecean. București:Tipografia Cooperativa, 1916. 465p.
343. GUMENĂI, Ion. *Comunitățile romano-catolice, protestante și lipovenești din Basarabia în secolul al XIX-lea*, ed. a II-a. Chișinău: Lexon-Prim, 2016. 352p.

344. HORGA, Ioan, BRIE, Mircea. Analiza strategiilor maritale la populația greco-catolică din dieceza de Oradea (1881-1899). În: *Analele Universității din Oradea*, Fascicula Istorie, 2002, p. 139-179.
345. HORGA, Ioan, BRIE, Mircea. *Cateva repere ale unor tendințe de istorie socială în nord-vestul României în a doua jumătate a secolului al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea: căsătoriile mixte*. În: *Noi perspective asupra istoriei sociale în România și Franța*, studii reunite de Alexandru-Florin Platon, Cristina Oghină-Pavie și Jacques-Guy Petit. Iasi: Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”, 2003, p. 188-209.
346. HORGA, Ioan, BRIE, Mircea. Etnicitatea românilor beiușeni văzută prin prisma procesului marital (sfârșitul secolului XIX – debutul secolului XX). În: *Analele Universității din Oradea*, Fascicula Istorie, 2001 p. 181-198.
347. HORGA, Ioan, BRIE, Mircea. Opțiuni maritale la populația greco-catolică din nord-vestul Transilvaniei între 1860 – 1879. În: *Analele Universității din Oradea*, Fascicula Istorie, 2000, p. 83-113.
348. HORGA, Ioan, BRIE, Mircea. *The Impact of Joint Marrings on the Crooss-Border Cooperation*. În: *Chosen problems of Political Geography in Central Europe*, Wydawnictwo Uniwersytetu Gdanskiego, 2001, p. 89-96.
349. HOSSU, Iulia – Elena. *Studiul relațiilor de înrudire pe teritoriul românesc*. În: *Etnologie românească azi. Studii și comunicări*, Cuceu, Ion (ed.). Cluj-Napoca: EFES, 2009, p. 205-250.
350. HOSSU, Iulia – Elena. *Triada familie-casă-femeie sau ce se ascunde dincolo de cuvinte*. În: *Teme actuale în cercetarea etnologică și antropologică*. Studii și comunicări științifice, eds.Branda Alina, Cuceu Ion, Timoce Cosmina. Cluj-Napoca: Editura MEGA, 2011, p.203-212.
351. HUȚ, Anca-Daniela. Căsătoria în familiile boierești din Țara Românească și Moldova în secolul al XVII-lea. Între constrângeri și interes. În: *Sargeția. Acta Museu Devensis*, serie nouă, 1, Deva: Altip, 2010, p.87-95.
352. IANCU, Andreea. Blestemul și binecuvântarea părinților (sec. XVIII-XIX). In: *Studii și Materiale de Istorie Medie*, vol.XXI, 2003, p.67-80.
353. IORGA, Filip-Lucian. *Strămoși pe alese: Călătorie în imaginarul genealogic al boierimii române*. București:Humanitas, 2013. 24p.
354. IORGA, N. Două contribuții la istoria bisericească a românilor. II.Sinodul de la Târgoviște în 1659. În: *Analele Academiei Române. Memoriile Secțiunii Istorice*, II-XXXVIII, București, 1916, p.478-479.
355. IORGA, N. *Femeile în viața neamului nostru: chipuri, datini, fapte, mărturii*. Vălenii de Munte:Tipografia Neamul românesc, 1911. 183 p.
356. IORGA, N. Notes de diplomatie roumaine. În : *Academie Roumaine. Bulletin de la Section Historique*, 1930, tome XVII. 30p.
357. IORGA, N. *Viața femeilor în trecutul românesc*. Vălenii – de – Munte: Tipografia Neamul românesc, 1910. 218 p.
358. IORGA, N.*Armenii și românii - O paralelă istorică*. București, 1913. 40p.
359. IRINESCU, Lucia. Instituția logodnei – între tradiție și inovație. În: *Revista de științe juridice*, 2014, nr.2, p. 47-54.
360. *Istoria dreptului românesc*. Vol. I., resp. de volum prof. univ. dr. docent Vl. Hanga. București: Ed. Academiei Republicii Socialiste România, 1980.
361. *Istoria dreptului românesc*. Volumul II, Partea I. Responsabili de volum: D. Firoiu, L. P. Marcu. București: Editura Academiei RSR, 1984.

362. IVAN, Iorgu D. Căsătoria – Sfântă Taină a Bisericii și instituție juridică a Statului. In: *BOR*, CI, 1983, nr. 9–10, p. 732-755.
363. LACATUSU, Ioan. *Structuri etnice și confesionale în județele Covasna și Harghita* Târgu-Mureș: Editura Universității Petru Maior, 2008. 284p.
364. LAZĂR, P.-A. Foaia de zestre în Moldova sec. XVI-XVIII: constituire și validare. Normele de întocmire ale unei foi de zestre, cuprinse în Prăvilioara de la Iași din 1784. În: *Studium*, 2017, X, p.5-31.
365. LEMNY, Ș. *Sensibilitate și istorie în secolul XVIII românesc*. București: Editura Meridiane, 1990. 239p.
366. MARCU, L.P. *Istoria dreptului românesc*. București: Ed. Lumina Lex, 1997. 376 p.
367. MARGA, Irimia *Drept canonic*. Manual pentru uzul studenților la forma de învățământ la distanță. Sibiu: Editura Universității Lucian Blaga, 2009. 162 p.
368. MARIAN, S. F. *Nunta la români. Studiu istorico-etnografic comparative*. București: Edițiunea Academiei Române, Tipografia Carol Göbl, 1890. 856p.
369. MARIAN, S. F. *Înmormântarea la români. Studiu etnografic*. București: Edițiunea Academiei Române, Lito-Tipografia Carol Göbl, 1892. 593 p.
370. MARIAN, S. F. *Tradiții populare române din Bucovina adunate de....* București: Imprimeria statului, 1895. 368 p.
371. MAZILU, D. H. *Noi despre ceilalți. Fals tratat de imagologie*. Iași: Polirom, 1999. 260 p.
372. MIHĂILĂ, G. *Contribuții la istoria culturii și literaturii române vechi*. București: Minerva, 1972. 408 p.
373. MIHAILESCU, I., ZAMFIR, C., VLASCEANU, L. *Dictionar de sociologie*. Bucuresti: Ed. Babel, 1993. 770p.
374. MILAȘ, N. *Dreptul bisericesc oriental*, trad. rom. de D. I. Cornilescu și V. S. Radu. București, 1915.
375. MIRON-CIOCOTISAN, Adriana. *Condiția femeii măritate în societatea tradițională transilvăneană din a doua jumătate a sec. al XIX-lea*. În: *Prezențe feminine. Studii despre femei în România*, editori Ghizela Cosma, Eniko Magyari-Vincze, Ovidiu Pecican. Cluj-Napoca: Editura Fundației Desire, 2002, p. 157-167.
376. MIRON-CIOCOTISAN, Adriana. *Divorțul la românii ortodocși din protopopiatul Turzii (sfârșitul sec. XIX)*. În Mitu, Sorin, Gogaltan, F. *Studii de istorie a Transilvaniei. Specific regional și deschidere europeană*. Cluj-Napoca, Asociația Istoricilor din Transilvania și Banat, 1994, p. 176-178.
377. MIRON-CIOCOTISAN, Adriana. *Familia și ciclul vieții familiale în zona rurală a comitatului Sătmăr: a doua jumătate a sec. XIX*. In: *Studii istorice româno-ungare*, editat de L. Nastasă, Iasi: Fundatia Academica A.D. Xenopol, 1999, p. 139-151.
378. MIRON-CIOCOTISAN, ADRIANA. *Problema căsătoriei și a familiei în parohia reformată Dămăcuseni (jud. Maramureș) între 1771 și 1930*. În: *Transilvania în epocile modernă și contemporană: studii de demografie istorică*. Coord.I.Bolovan. Cluj-Napoca: Presa universitară, 2002, p. 125-171.
379. MITITELU, C. Rudenia în „Pravila cea Mare“ (Târgoviște, 1652). Studiu juridico-canonice. În *Studii juridice universale*, 2013, nr.3-4, p.122-140.
380. *Dicționar de medicină. Larousse*. Editura Univers Enciclopedic. 708 p.
381. MOAȘA, Ruxanda. Un mitropolit grec al Moldovei în veacul XVIII: Nechifor al Sidei. În: *Buletinul „Ioan Neculce (Serie nouă), II-III, 1996-1997, p.71-79*.
382. MUNTEANU, Adriana Florica. *Considerații privind problema familiei și a structurii ei de-a lungul secolului al XIX-lea în satele Gilău și Alunisu (jud. Cluj)*. În: *Sabin Manuilă*.

- Istorie si demografie. Studii privind societatea romanească intre sec. XVI-XX*, coord. Sorina Paula Bolovan, Ioan Bolovan. Cluj-Napoca: Centrul de Studii Transilvane, Fundația Culturală Romană, 1995, p.135-143.
383. MUREȘAN, F. V. *Satul Românesc din nord-estul Transilvaniei la mijlocul secolului al XVIII-lea*. Cluj-Napoca: Institutul Cultural Roman, Centrul de Studii Transilvane, 2005. 447p.
384. MUREȘAN, F.V. *Familia și condiția femeii in districtul românesc al Bistriței la mijlocul sec. al XVIII-lea*, În: *Prezențe feminine. Studii despre femei în Romania*, editori Ghizela Cosma, Eniko Magyari-Vincze, Ovidiu Pecican. Cluj-Napoca: Editura Fundației Desire, 2002, p. 139-158.
385. MUȘLEA, I., BÂRLEA, O. *Tipologia folclorului din răspunsurile la chestionarele lui B. P. Hașdeu*. București: Minerva, 1970. 633p.
386. NECULA, Nicolae Pr. Prof. Dr., *Glasul Bisericii*, nr. 9-12, 2001, p. 119- 120.
387. NEVEANU, Paul. *Dicționar de psihologie*. București: Editura Albatros, 1978. 784p.
388. NICOARĂ, Toader. *Mentalități colective și imaginar social. Istoria și noile paradigme ale cunoașterii*. Cluj-Napoca: Presa Universitară Clujeană/Mesagerul, 1996. 265p.
389. NICOARĂ, Toader, *Epidemii și mentalități în societatea românească în zorile modernității (1700-1830)*. În Sorin Mitu, Florin Gogâltan (coord.), *Studii de istorie a Transilvaniei. Specific regional și deschidere europeană*. Cluj-Napoca: Asociația Istoricilor din Transilvania și Banat, 1994, p. 152-163.
390. NICOARĂ, Toader. *Transilvania la începuturile timpurilor moderne (1680-1800). Societate rurală și mentalități collective*. Cluj-Napoca: Editura Dacia, 1997. 446p.
391. NICOLESCU, V. *Argintăria laică și religioasă în Țările Române (sec. XIV-XIX)*. București: Muzeul de Artă al Republicii Socialiste România, Secția de Artă Veche Românească, 1968. 375p.
392. NORBERT, Sillamy. *Dicționar de psihologie*. București:Univers enciclopedic, 1998. 350p.
393. PĂDUREAN, Corneliu, *Evoluția nupțialității în secolul al XIX-lea în comitatul și orasul Arad*. În: *Studia Universitatis „Vasile Goldis” Arad*, 11, Arad, 2001, p. 156-164.
394. PĂDUREAN, Corneliu. *Cauze ale mortalității populației din județul Arad în a doua jumătate a secolului al XIX-lea*. În: *Studia Universitatis „Vasile Goldis” Arad*, 11, Arad, 2001, p. 141-146.
395. PĂDUREAN, Corneliu. *Cercetări de demografie istorică arădene din a doua jumătate a secolului XX*. În: *Studia Universitatis „Vasile Goldis” Arad*, 9, Arad, 1999, p. 146-155.
396. PĂDUREAN, Corneliu. *Unele aspecte privind evoluția nașterilor nelegitime în a doua jumătate a secolului al XIX-lea în județul Arad*. În: *Studia Universitatis „Vasile Goldis” Arad*, 11, Arad, 2001, p. 147-156.
397. PAL, Maximilian. *Căsătoriile mixte în legislația Bisericii Catolice, aspecte istorico-juridice*. În: *Studia Theologica*, IV, 4/2006, p.465 – 483.
398. PĂLTÂNEA, P. *Familia și descendenții lui Antioh Cantemir*. În: *Dinastia Cantemireștilor. Secolele XVII-XVIII*. Coordonator, redactor științific, acad. Andrei Eșanu. Chișinău:Știința, 2008, p.123.
399. PAMFILE, T. *Sărbătorile de vară la români. Studiu etnografic*. București: Librăriile Socec & Comp., C. Sfetea și Librăria Națională, 1910. 235 p.
400. PANAITESCU, P. *Influența operei lui Petru Movilă, arhiepiscop al Kievului, în Principatele Române (1926)*. În: Panaitescu, P.*Petru Movilă. Studii*, ediție îngrijită de Ștefan S. Gorovei și Maria Magdalena Szekely. București: Editura Enciclopedică, 1996. 133p.
401. PANEA, Nicolae. *Antropologie culturală și socială*, Craiova: Omniscop, 2000. 148p.

402. PERETZ, Ion. *Curs de istoria dreptului român. Hrisoave domnești*. București: Tipografia Carageale, 1931. 336 p.
403. PHIDAS, Vlassios I. *Drept canonic – O perspectivă ortodoxă*, trad. din limba franceză de Pr. Lect. Dr. Adrian Dinu. Iași: Ed. Trinitas, 2008. 216p.
404. PLATON, Elena. *Frăția de cruce. O formă arhaică de solidaritate socială*. Cluj-Napoca: Presa Universitară Clujeană, 2000. 236p.
405. POCITAN, Vasile. *Compendiu de Drept Bisericesc*. București: Tipografia de lux Adolf I. Feldmann, 1898. 362p.
406. POPESCU, Anicuța. Instituția căsătoriei și condiția juridică a femeii din Țara Românească și Moldova în secolul al XVII-lea. În *Studii*, tomul 23, nr.1, 1970, p. 55-80.
407. POPESCU, Marin Matei. *Podoabe medievale în Țările Române*. București: Meridiane, 1970. 84p.
408. POȘTARENCU, D. Aspecte demografice referitoare la țiganii din Basarabia (secolul al XIX-lea- începutul secolului al XX-lea). În: *Interstitio. East European Review of Historical and Cultural Anthropology*, december 2010, vol. II, nr. 2 (4), pp. 51-83.
409. POȘTARENCU, D. *Înființarea Eparhiei Chișinăului și Hotinului*. În: *Cugetul*, 2003, nr.2 (18), p. 6 – 12.
410. POTRA, Gh. *Despre țiganii domnești, mănăstirești și boierești*. Extras din *Revista istorică Română*, V-VI, București, 1936. 28p.
411. POTRA, Gh. *Contribuțiuni la istoricul țiganilor din România*. București: Fundația regele Carol I, 1939. 376 p.
412. RADOSLAV, D. *Sentimentul religios la romani: o perspectiva istorica (sec. XVII-XX)*. Cluj-Napoca: Dacia, 1997. 394p.
413. ROGOZ, Viorel. Nasia - institutie a înrudirii spirituale în zona Codrului. În: *Anuarul Arhivei de Folclor*, XV-XVII (1994-1996), p. 287-292.
414. *Rromii în istoria României. Antologie și bibliografie*. București: Editura Centrului rromilor pentru politici publice "Aven amentza", 2002. 135 p.
415. ȘAGUNA, Andrei. *Compendiu de Dreptulu Canonicu alu unei sântei sobornicesci si apostolesci biserici*, Sibiu, 1868. 452p.
416. SÂRBU, T. *Țiganii din Basarabia (1812-1918)*. În *Rromii în istoria României. Antologie și bibliografie*. București: Editura Centrului rromilor pentru politici publice "Aven amentza", 2002, pp. 94-103.
417. SĂSĂUJAN, Mihai. *Căsătoriile mixte în lumina legislației bisericești ortodoxe, catolice și protestante în monarhia austriacă, în a doua jumătate a secolului al XIX-lea* În *Căsătoriile mixte în Transilvania secolul al XIX-lea și începutul secolului XX*, coord. C. Pădurean, I. Bolovan. Arad, 2005, p.19-34.
418. SCRIBAN, A. *Dicționarul limbii românești*, Institutu de Arte Grafice „Presa Bună”, 1939. p.
419. SCURTU, Vasile. *Termenii de înrudire în limba română*. București: Editura Academiei Republicii Socialiste România, 1966. 402p.
420. SCURTULESCU, Th. Boris. *Situația juridico-economică a țiganilor în principatele române*. În *Rromii în istoria României. Antologie și bibliografie*. București: Editura Centrului rromilor pentru politici publice "Aven amentza", 2002. p.
421. ȘESAN, Valerian. *Curs de Drept bisericesc universal*, ediția a IV-a. Cernăuți, 1942. p.
422. SEVASTOS, E. *Nunta la români. Studio istorico-etnografic comparative*. București: Tipografia Carol Gobl, 1889. 275p.
423. ȘIȘEȘTEAN, Gh. Sisteme familiale, strategii maritale si transmiterea proprietății. În:

- Acta Musei Porolissensis*, 17, Zalău, 1993, p. 447-453.
424. ȘIȘEȘTEAN, Gh.. Aarii de selecție maritală pentru diferite comunități etnice și religioase din orașul Simleu Silvaniei (sfârșitul sec. al XIX-lea și începutul sec. al XX-lea). În *Alma Mater Porolissensis*, nr. 6, Zalău, 2001, p. 62-66.
425. ȘIȘEȘTEAN, Gh. *Etnie, confesiune și căsătorie în nord-vestul Transilvaniei*. Zalău: Editura Caiete Silvane, 2002. p.
426. SLEVOACA, Stefan. Căsătoria creștină. În: *MMS*, XVIII (1967), nr. 9-10, p. 612.
427. SOARE, Gheorghe. Impedimentele la căsătorie și motivele de divorț. În *Biserica Ortodoxă Română*, LXI (1943), nr. 4-6, p. 230-247.
428. SOLCAN, Ș. *Căsătorii mixte din Transilvania în Evul Mediu*, în *Căsătoriile mixte în Transilvania secolul al XIX-lea și începutul secolului XX*, coord. C. Pădurean, I. Bolovan. Arad, 2005, p.13-28.
429. SOLCAN, Ș. *Divorțul în Transilvania la sfârșitul secolului al XVII-lea și în primele decenii ale secolului al XVIII-lea*. În: *Studii de demografie istorică (secolele XVII-XXI)*, coord. C.Pădurean, I. Bolovan, Ed. Gutenberg Univers, Arad, 2010, p. 17-22.
430. SOLCAN, Ș. *Familia în secolul al XVII-lea în Țările Române*. București: Editura Universității din București, 1999. 250p.
431. SOLCAN, Ș. *Femeia în relațiile dintre Țările române*. În: *Factorul feminin în istorie. Culegere de studii și documente*, coord. L.Zabolotnaia. Chișinău: Ed. CEP USM, 2012, p.85-98.
432. SOLCAN, Ș. *Femeile din Moldova, Transilvania și Țara Românească în Evul Mediu*. București: Editura Universității din București, 2005. 292 p.
433. STAHL, Henri H. *Contribuții la studiul satelor devălmașe românești*. Vol.1. București: Editura Academiei, 1958. 373 p.
434. STAHL, Henri H. *Contribuții la studiul satelor devălmașe românești*. Vol.2. București: Editura Academiei, 1959. 365 p.
435. STAHL, Henri H. *Contribuții la studiul satelor devălmașe românești*. Vol.3. București: Editura Academiei, 1959. 365p.
436. STAHL, Henri H. Rudenia spirituală din nașie la Drăguș. În: *Sociologie românească*, anul I, nr. 7-9, 1936, p. 25-36.
437. STĂNESCU, D. *Viața religioasă la români și influența ei asupra vieții publice*. București: Tipografia cărților bisericești, 1906. 544 p.
438. ȘTEFĂNESCU, BARBU. *Lume rurală și ritual în Transilvania secolelor XVII-XVIII*. În: *Noi perspective asupra istoriei sociale în România și Franța*, studii reunite de Alexandru-Florin Platon, Cristina Oghină-Pavie și Jacques-Guy Petit. Iasi: Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”, 2003, p. 154-155.
439. ȘTEFĂNESCU, BARBU. *Lumea rurală din vestul României între medieval și modern, ediția a II-a*. Oradea: Editura Universității din Oradea, 2006. p.
440. ȘTEFĂNESCU, BARBU. *Lumea rurală transilvăneană confruntată cu „puseul demografic” al secolului al XVIII-lea. Opțiuni economice și alimentare*. În: *Populația României. Trecut, prezent, viitor*, coord. Traian Rotariu, Sorina Paula Bolovan, Ioan Bolovan, Cluj-Napoca: Presa Universitară Clujeană, 2006, p. 61-67.
441. ȘTEFĂNESCU, BARBU. *Sociabilitate rurală, violență și ritual*. Oradea: Editura Universității din Oradea, 2004. 624 p.
442. ȘTEFĂNESCU, BARBU. *Violență și sociabilitate rurală (Transilvania, sec. XVII-XIX)*. În: *Caiete de antropologie istorică*, anul I, nr. 2, Cluj-Napoca, 2002, p. 35-50.
443. STOICESCU, N. *Dicționar al marilor dregători din Țara Românească și din Moldova*. București: Editura Enciclopedica Romana, 1971. 456 p.

444. SUCIU, A. *Nevoie actuală de ceremonial și ritual*. Brașov: Ed. Lux Libris, 1998. 344p.
445. SZEKELY, M. M. Boieri hicleni și înrudirile lor. În *Arhiva Genealogică*, I (VI), 1994, 1-2, p. 219-228.
446. SZEKELY, M. M. Neamul lui Nestor Ureche. În: *Anuarul Institutului de Istorie „A. D. Xenopol”*, Iași, XXX, 1993, p. 653-670.
447. SZEKELY, M. M. Noi contribuții la genealogia familiei Stroici. În: *Arhiva Genealogică*, II (VII), 1995, 1-2, p. 65-75.
448. SZEKELY, M. M. Familia Cârje. Genealogie și vocație ctitoricească. În: *Arhiva Genealogică*, IV (IX), 1997, 1-2, p. 37- 42.
449. SZEKELY, M. M. *Înrudirile doamnei Elisabeta Movilă*. În: *De potestate. Semne și expresii ale puterii în Evul Mediu românesc*. Iași, 2006, p. 519-524.
450. SZEKELY, M. M. Neamul Golăeștilor. Pe marginea unui document „nou”. În *Studii și Materiale de Istorie Medie*, XXV, 2007, p. 87-98.
451. SZEKELY, M. M. Structuri de familie în societatea medievală moldovenească. În: *Arhiva Genealogică*, IV (IX), 1997, 1-2, p. 59-117.
452. TOMESCU, Constantin D. Diferite știri din Arhiva Consiliului Eparhal Chișinău. În: *Arhivele Basrabiei*, 1930, nr. 3, p. 345.
453. ȚVIRCUN, V. *Viața și destinul lui Dimitrie Cantemir*. București: Litera, 2015. 256p.
454. UNGUREANU, Gh. Pedepsele în Moldova la sfârșitul secolului al XIX-lea. După documente inedite. În: *Întregiri. Buletinul Institutului de Istoria vechiului drept românesc*, Iași, 1938. p.41-74.
455. UNGUREANU, M-R. *Convertire și integrare religioasă în Moldova la începutul epocii moderne*. Iași: Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”, 2004. 414p.
456. *Universul înrudirii. Între istorie și antropologie*, coord. Bărbulescu C. Cluj-Napoca: Serviciul de multiplicare al UBB, 2000. 221p.
457. VASILE, L.A. *Să nu audă lumea. Familia românească în Vechiul Regat*. București: Tritonic, 2010. 304p.
458. VERDEȘ, R. Familiile etnic mixte. În: *Anuarul Institutului de cercetări interetnice*, vol.V, Chișinău, 2004, p. 64-71.
459. *Viața familială în spațiul românesc în secolele XVIII-XX*. Coordonatori: Ioan Bolovan, Diana Covaci, Daniela Deteșan, Marius Eppel, Elena Crinela Holom. Supliment al „Romanian Journal of Population Studies”. Presa Universitară Clujeană, 2010. p.
460. VINTILĂ- GHIȚULESCU, C. Familie și societate în Țara Românească (secolul al XVII-lea). În: *Studii și Materiale de Istorie Medie*, vol. XX, 2002, p. 89-114.
461. VINTILĂ- GHIȚULESCU, C. Foile de zestre și importanța lor în constituirea unei căsătorii (1700-1865). În: *Revista de istorie socială*, X-XII, 2005-2007, p.130
462. VINTILĂ- GHIȚULESCU, C. *În șalvari și cu ișlic. Biserică, sexualitate, căsătorie și divorț în Țara Românească a secolului al XVIII-lea*. București, Humanitas, 2004. 448p.
463. VINTILĂ- GHIȚULESCU, C. Preoți și enoriași. Exemplu Țării Românești în secolul al XVIII-lea. În: *Revista Istorică*, 2002, nr.1-1, p.121-136.
464. VINTILĂ- GHIȚULESCU, C. Zestre între normă și practică. Țara Românească în secolul al XVII-lea (I). În: *Studii și Materiale de Istorie Medie*, vol. XVIII, 2000, p. 213-222.
465. VINTILĂ- GHIȚULESCU, C. Zestre între normă și practică. Țara Românească în secolul al XVII-lea (II). În: *Studii și Materiale de Istorie Medie*, vol. XVIII, 2001, p. 255-263.
466. VLADIMIRESCU, Mihai Valentin I., Constantinescu, Iulian Mihai L. Rudenia fizică și ideea de paternitate în dispozițiile canonice ale Sfântului Vasile cel Mare (I). În: *Altarul Banatului*, 2010, nr. 1-3, p.13-41; *Ibidem* (II). În: *Altarul Banatului*, 2010, nr. 4-6, p. 36-58.
467. ZĂBAVĂ, Elena-Camelia. Universul înrudirii reflectat în antroponimie. În *Numele și*

- numirea. *Actele Conferinței Internaționale de Onomastică „Numele și numirea”*, ediția a II-a: Onomastica în spațiul public actual. Cluj-Napoca: Editura Mega, Editura Argonaut, 2013, p. 733-741.
468. ZABOLOTNAIA, L. Instituția căsătoriei în epoca medievală: impedimente și interdicții. Explorări de antropologie istorică și studii comparative. În: *Tyragetia*. Seria Nouă, vol.V [XX], nr.2, 2011, p.24-25.
469. ZABOLOTNAIA, L. Condiții de încheiere a căsătoriei în Evul Mediu. Studiu comparativ. In: *Tyragetia*. Istorie. Muzeologie. Serie nouă, 2007, vol. I, nr.2, p.107-112.
470. ZABOLOTNAIA, L. Destinul unei doamne în istoria Moldovei. Mituri și realități despre Ecaterina Cerchezoaică- a doua soție a lui Vasile Lupu. În: *Tyragetia*. Istorie. Muzeologie. Serie nouă, vol.VII (XXII), nr.2, p.98-101.
471. ZABOLOTNAIA, L. *Femeia în relațiile de familie din Țara Moldovei în contextul European până la începutul sec. al XVIII-lea (Căsătorie, logodnă, divorț)*. Chișinău, 2011.
472. ZABOLOTNAIA, L. Instituția căsătoriei în epoca medievală: impedimente și interdicții. Explorări de antropologie istorică și studii comparative. În: *Tyragetia*, s.n., vol.V (XX), nr.2, 2011, p. 23-24.
473. ZABOLOTNAIA, L. *Maria (Lupu) Radziwiłł. Viața privată în documente, scrisori și imagini*. Chișinău, 2020.
474. ZABOLOTNAIA, L. Movilencele și descendenții. Pagini necunoscute. Unele contribuții la genealogia descendenților lui Ieremia Movilă. În: *Tyragetia*. Seria nouă, 2008, Vol. II, nr. 2, p. 33.
475. ZABOLOTNAIA, L. Movilencile – imagini și istoria vieții personale. Pagini necunoscute. În: *Sesiunea Științifică a Muzeului Național de Arheologie și Istorie a Moldovei (ediția a XVII-a)*. Chișinău, 2007, p. 35.
476. ZABOLOTNAIA, L. *Populația catolică în orașele din Moldova, în Blizej siebie. Polacy I Rumuni a historyczne I kulturowe dziedzictwo Europy*, Suceava, 2007, p. 172.
477. ZABOLOTNAIA, L. Rolul „diplomației de mariaj” în relațiile moldo-polone (XVI - mij. XVII). În: *Tyragetia*, Anuar XII, Chișinău, 2003, p. 121-127.
478. ZABOLOTNAIA, L. *Statutul femeii în cadrul societății medievale din Moldova și țările din Europa Centrală și de Est (secolele XIV-XVII). Studiu comparative*. Teză de doctor habilitat în științe istorice. Chișinău, 2021. p.
479. ZABOLOTNAIA, L. *Statutul social și situația juridică a femeilor în procesul de divorț în țările românești (secolul al XVII-lea)*. În: *Studii de demografie istorică...*, p. 23-38.
480. ZABOLOTNAIA, L. *Moldawsko-polskie przymierza dynastyczne na początku XVII wieku*. În: *Revista de istorie a Moldovei*, 2004, nr.1. Materialele simpozionului științific internațional moldo-polon consacrat marelui hatman al Coroanei Stanislaw Żółkiewski, p. 96-105.
481. ZABOLOTNAIA, L., *Raporturile dinastice moldo-polone la sfârșitul secolului al XVI-lea- începutul sec. al XVII-lea*. În: *Revista de istorie a Moldovei*, 2004, nr.1. Materialele simpozionului științific internațional moldo-polon consacrat marelui hatman al Coroanei Stanislaw Żółkiewski, p. 43-51.
482. ZABOLOTNAIA, L. Un document necunoscut despre viața private. Un act de divorț din 1795. În: *Revista de istorie a Moldovei*, 2007, nr.3, p.89-90.
483. ZABOLOTNAIA, L. *Unele fragmente din viața privată a Movilencilor Maria și Anna*. În *We wspólnocie narodów i kultur. W kręgu relacji polsko-rumuńskich. Materiały z sympozjum. Comunitatea popoarelor și culturilor. În lumea relațiilor polono-române*. Materialele simpozionului. Suceava, 2008, p. 54-68.

În limbile engleză, franceză, poloneză

484. BARBU, Violeta. „Sic Morienur”. Discourse upon death in Wallachia during the Ancien Regime. In: *Revue Roumaine d'Histoire*, 1994, 1-2, Janvier-Juin, p. 101-121.
485. BEDREAG, E. Family relationships, attitudes and collective sensibilities in testamentary discourse in 17th and 18th century Moldavia. În: *New Europe College Yearbook* 2011-2012, 2013, p. 21-42.
486. BEDREAG, E. The dynamic of family structures in seventeenth-century Moldavia. Adoption and godparenthood. În: *The History of the Family*, 2014, vol. 19, Issue 2, p.165-181.
487. BOLOVAN, S.-P., BOLOVAN, I. Family and Marital Relations in the Transylvanian Romanian Village (1850-1914). În *Transylvanian Review*, 12, nr. 4, Cluj-Napoca: Centrul de Studii Transilvane, Fundația Culturală Romană, 2003, p. 33-44.
488. BOLOVAN, S.-P., BOLOVAN, I. *The Church in the Family Life of the Romanians of Transylvania, in the 19th Century*. În: *Romanian Civilization*, 1, nr. 2, Iasi, 1992, p. 49-57.
489. BOLOVAN, Sorina Paula. Aspects of the Family Life Cycle in North-Western Mid 19th Century Transylvanian Villages. În: *Transylvanian Review*, III, 1, Centrul de Studii Transilvane, Fundația Culturală Romană, Cluj- Napoca, 1994, p. 101-107.
490. CZAMANSKA, Iłona. *Wisniowieccy: Monografia Rodu*. Poznań: Wydawn. Poznańskie, 2007. 552p.
491. *Families in Europe between the 19th and the 21st Centuries. From Traditional Model to Contemporary PACS*, coord. Antoinette Fauve-Chamoux, Ioan Bolovan. Cluj-Napoca: Editura Presa Universitară Clujeană, 2009. 818 p.
492. FINE, Agnes. *Parrains, marraines. La parenté spirituelle en Europe*, Paris: Fayard, 1994. 389 p.
493. FODOR, G. Communication between Parents and Children – a Historical Perspective, în “Communication, Context, Interdisciplinarity”, Vol. 2, 2012, ISSN 2069 – 3389, pp. 1233-1240
494. LEPSZY, Kazimierz. *Firlej Mikołaj (1588–1636)*. În: *Polski Słownik Biograficzny*. Kraków: Polska Akademia Umiejętności 1948, t. VII/1, zeszyt 31, s. 15.
495. LIPSKI, Andzej. *Potocki Stefan h. Pilawa (ok. 1568—1631)*. În: *Polski Słownik Biograficzny*. T. XXVIII/1. Wrocław — Warszawa — Kraków — Gdańsk — Łódź: Zakład Narodowy Imienia Ossolińskich, Wydawnictwo Polskiej Akademii Nauk, 1983, zeszyt 116, s. 173—176.
496. MACISZEWSKI, Jarema. *Samuel Korecki*. În: *Polski Słownik Biograficzny*, 1968-1969, t. XIV, s. 60-62.
497. MEYENDORFF, Jean. *Le Mariage dans la perspective orthodoxe*, trad. par Lucette Marçais. Paris:OEIL, 1986. 169p
498. PRZYBOŚ, A. *Potocki Stanisław zwany Rewerą*, în *Polski Słownik Biograficzny*, T. XXVIII, Kraków 1984-1985, s. 140.
499. *Pursuing Diversity. Demographic Realities and Ethno-Confessional Structures in Transylvania*, coordonatori Ioan-Aurel Pop, Sorina Paula Bolovan, Ioan Bolovan, Romanian Academy-Center for Transylvanian Studies, 2010, Supplement no. 1 of the Transylvanian Review, vol. XIX, 2010. p.
500. VINTILĂ- GHIȚULESCU, C. Marriage without contracts in Romanian Society (18th and 19th centuries). În: *Romania Journal of Population Studies*, vol.II, I, 2008, p.5- 18.

În limba rusă

501. АБРАМОВ, Я. В. *Развод*. Санкт-Петербург: Тип. П. П. Сойкина, 1900. 62р.

502. АЛМАЗОВ, А.И. *История чиновослуживцев Крещения и Миропомазания*. Казань: Типография Императорского Университета, 1884. 395 р.
503. АНЦУПОВ, И. А. Миграция цыган в города Бессарабии в XIX в. *În: Ежегодник Института Межэтнических Исследований Академии Наук Республики Молдова*, том 1. Кишинев, 2000, pp. 13-18.
504. АСМУС, Валентин. К оценке богословия святителя Петра Могилы, Митрополита Киевского. *În: Богословский сборник*. Вып. 10, Москва, 2002, стр. 224-241.
505. БАРДАХ, Ю., ЛЕСНОДАРСКИЙ, Б., ПИЕТРЧАК, М. *История государства и права*. Москва: Юридическая литература, 1987. 558р.
506. *Брак у народов Центральной и Юго-Восточной Европы*. Отв. ред. Ю. В. Иванова и др. Москва: Наука, 1988. 235 р.
507. ГЛУБОКОВСКИЙ, Н. Н. *Развод по прелюбодеянию и его последствия по учению Христа Спасителя*. СПб: Христианское чтение, 1895, 100 с.
508. *Демографический энциклопедический словарь*. Гл. ред. Д.И. Валентей. Москва: Советская энциклопедия, 1985. 608р.
509. ЕГУНОВ, А. *О цыганах в Бессарабии*. *În: Записки Бессарабского Областного Статистического комитета*, Кишинев, 1864, том 1, pp. 109-123.
510. ЖЕЛТОВ, М. *Венчание брака*. *In: Православная Энциклопедия*, vol. 7. Moscovia, 2004, pp. 661-668.
511. ЗАГОРОВСКИЙ, А. *О разводе по русскому праву*. ХарьковЮ Тип. М.Ф. Зильберберга, 1884. 495р.
512. ЗЕЛЕНЧУК, В.С. *Очерки молдавской народной обрядности*. Кишинев: Картя Молдовеняскэ, 1959. 97 с.
513. ЗЕЛЕНЧУК, В.С. *Население Бессарабии и Поднепровья в XIX в. (Этнические и социально-демографические процессы)*, Кишинев: Штиинца, 1979. 288 с.
514. КРЫЖАНОВСКАЯ, К. Из истории крепостных цыган Бессарабии в первой половине XIX века. *În: Труды Центрального Государственного Архива МССР*. Кишинев, 1962, том 1, pp. 221-241.
515. ЛЕВИТОВ, П.В. *О брачном союзе и его значении в области половых отношений*. *În: Христианское чтение*, 1905, № 7, с. 65-84.
516. МИСКЕВКА, В. МАРИНЕСКУ, Ф. Мискевка, В., Маринеску, Ф. *Роксандра Хмелницкая (дочь Василия Лупу) и ее завещание от 15 января 1667 года*. *În Factorul feminin în istorie. Culegere de studii și documente*. Chișinău: CEP USM, 2012, p.197-214.
517. *Молдаване. Очерки истории, этнографии, искусствоведения*. Кишинев: Штиинца, 1977.-459 с.
518. *Новый памятник законов Империи Российской, часть первая*. Санкт-Петербург, 1825. р.
519. ПАВЛОВ, А. С. *50-я глава Кормчей книги, как исторический и практический источник русского брачного права*. Москва: Унив. тип. (М. Катков) , 1887. 452р.
520. ПЕТРОВСКИЙ, А. В. *Восприемники*. *În: Православная богословская энциклопедия*. Том 3, стлб. 1000. Издание Петроград. Приложение к духовному журналу "Странник" за 1902г.
521. ПОБЕДОНОСЦЕВ, К. *Курс гражданского права*, Ч. II. Санкт Петербург: типография Министерства путей сообщения, 1876. 352р.
522. СОВЕТОВ, П. В. Преступление и наказание (очерки истории обычного права и законодательства средневековой Молдавии). *In: Stratum plus: Archaeology and cultural anthropology*, 2001, nr.6, p.26-15.

523. ХИЖДЕУ, Б. *Свадьба у бессарабских крестьян*. În: *Одесский вестник*, 1845, № 51-52. p.
524. ЦАТУРОВА, М.К. *Три века русского развода. XVI - XVIII века*. Москва: Логос, 2011. 288p.
525. ЦАТУРОВА, М.К. Прекращение брака по русскому семейному праву XVIII в. În: *Вестник Московского университета*. Сер.11, Право, 1990, № 5, с.59-65.
526. ЦАТУРОВА, М.К. *Русское семейное право XVI-XVIII вв*. Москва, Юридическая литература, 1991. 112с.

În limbile ucraineană și bielarusă

527. ШЫШЫГІНА-ПАТОЦКАЯ, К.Я. *Нясвіж і Радзівілы*. Мінск: Беларусь, 2007. 238p.
528. ЩЕРБАК, В. О. *Потоцький Станіслав*. În: *Енциклопедія історії України: у 10 т., редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін. Київ, 2011. Т. 8: Па — Прик., с. 455.*

Surse electronice

529. ALBU, Ioan. *Logodna religioasă și logodna civilă*. În: *Dreptul familiei*, pe <http://ziarullumina.ro/logodna-religioasa-si-logodna-civila-71894.html>. (consultat la 15.03.2018)
530. BECHET, F. *Concepția lui Émile Benveniste asupra numelor de rudenie indoeuropene*. În: *Émile Benveniste – 30 de ani de la dispariție*, 2007, Pe <http://ebooks.unibuc.ro/filologie/cunita/3-CONCEPTIA%20LUI%20EMILE%20BENVENISTE.pdf> (consultat la 14 februarie 2013).
531. *Cateheze baptismale*. Sibiu, 2003. <http://www.ioanguradeaur.ro/carti/cateheze-baptisimale/> (consultat la 23. 01. 2015)
532. CHIȚULESCU, Policarp. *Petru Movilă, Pravoslavnică mărturisire*, Buzău, 1691, pe <http://www.tipariturivechi.ro/articol/petru-movila-pravoslavnica-marturisire-buzau> (consultat la 15.03.2018)
533. *Cuvânt al Sfântului Ioan Gură de Aur, Despre Înviere și contra beției*, pe <http://www.parohia-sfantulapostolandrei-cernavoda.ro/Despre%20betie.pdf>. (consultat la 23. 01. 2015)
534. DEL CHIARO, Anton Maria. *Revoluțiile Valahiei*, pe <http://cimec.ro/Carte/delchiaro/index.html>. (consultat la 18.06.2016)
535. *Familia românească din Transilvania între constrângerile bisericii și cele a statului. De la tradiție spre modernizare (1850-1900)*, vezi http://hiphi.ubbcluj.ro/familia_transilvana/rez_ro_2010.htm (consultat la 12.02. 2015)
536. HOSSU, Iulia – Elena. *Studiul relațiilor de înrudire. Căsătoria – atitudini, practici și dinamici*. Cluj-Napoca, 2010. Rezumatul tezei de doctorat pe http://doctorat.ubbcluj.ro/sustinerea_publica/rezumat/2010/filologie/Hossu_Iulia_Elena_Ro.pdf (consultat la 01.09. 2017).
537. *Învățătură de credință creștină ortodoxă*. Tipărită cu aprobarea Sfântului Sinod al Bisericii Ortodoxe Române și cu binecuvântarea și purtarea de grijă Înalt Prea Sfințitului IUSTINIAN Patriarhul României la anul 1952 de Editura Sfintei Arhiepiscopii a Bucureștilor, retipărită în anul 1992 la București, în anul 1993 la Cluj, iar în anul 1996 la Iași. Ediție electronică APOLOGETICUM 2006, pe [http://www.roeanz.com.au/media/uploads/episcopia/IVATATURA de CREDINTA CRESTINA_ORTODOXA.pdf](http://www.roeanz.com.au/media/uploads/episcopia/IVATATURA_de_CREDINTA_CRESTINA_ORTODOXA.pdf). (consultat la 14.01.2018);

538. MĂRZA, Daniela. *Femeia între familie și societate în Moldova regulamentară*. În: *Despre femei și rolul lor în România*, coord. Alin Ciupală. București, 2004, pe <http://ebooks.unibuc.ro/istorie/ciupala/femeiaintrefamilie.htm> (consultat la 19.04. 2015)
539. PAL, Maximilian. *Mixed Marriages in the Canonical Legislation: a Brief Survey*. În: *IURA ORIENTALIA*, III, 2007, p. 119-139, pe http://www.iuraorientalia.net/IO/IO_03_2007/III_06_2007_Pal.pdf (consultat la 12. 04. 2013).
540. PAL, Maximilian. *Căsătoriile mixte în legislația Bisericii Catolice, aspecte istorico-juridice*. În: *Studia Theologica* 2006, IV, 4, p. 465 – 483, pe <http://www.scribd.com/doc/94517442/Casatoriile-Mixte-Maxi-Mil-Ian-Pal> (consultat la 12.04.2013)
541. PITSAKIS, Constantinos G. *Les mariages mixtes dans la tradition juridique de l'Église grecque : de l'intransigeance canonique aux pratiques modernes*. În: *Études balkaniques*, 2003, 10, pe <http://etudesbalkaniques.revues.org/index341.html> (consultat la 23. 01. 2015)
542. PRUTEANU, Petru. *Studiu istorico-liturgic asupra Slujbei Cununiei*. 2014, p.7, pe <https://www.teologie.net/data/pdf/PP-studiu-cununie.pdf>. (consultat la 23. 01. 2015)
543. SAINENCO, A., Popa, V. *Termenii de rudenie: rezultatul unui experiment asociat*, pe <http://en.calameo.com/read/00113821738ed2793ac18> (consultat 10.08. 2017);
544. *Slujba Botezului și a rânduielilor însoțitoare*. Text editat și prelucrat de ieromonahul Petru Pruteanu, Portugalia, 2015, pe <https://www.teologie.net/data/pdf/PP-slujba-botez.pdf> (consultat 14.01.2018)
545. SMITH, William. *A Dictionary of Greek and Roman Antiquities*. London: John Murray, 1875, pe http://penelope.uchicago.edu/Thayer/E/Roman/Texts/secondary/SMIGRA*/Adulterium.html (consultat la 23. 01. 2015)
546. STĂNILOAE, Dumitru. *Teologia dogmatică ortodoxă*, pe <https://www.scribd.com/.../Teologia-Dogmatica-Ortodoxa-v.1>. (consultat la 23. 01. 2015)
547. *Taina Sfântului Botez*, pe <https://www.sfaturiortodoxe.ro/invatatura-crestina-ortodoxa/catehism-invatatura-credinta-crestina-ortodoxa-taina-sfantului-botez.htm> (consultat la 20.01.2018).
548. VLAICU, Patriciu. *Biserica Ortodoxă în fața problematicei căsătoriilor mixte*, pe <http://comptepv.typepad.fr/canonice/2012/03/biserica-ortodox%C4%83-%C3%AEn-fa%C8%9Ba-problematicei-c%C4%83s%C4%83toriilor-mixt.html> (consultat la 15. 06. 2014)
549. *Библейская энциклопедия*. Москва, 2005, pe http://slovari.yandex.ru/~книги/Библейская_энциклопедия. (consultat la 26.05. 2015)
550. ЕПИШКИН, Н. И. *Исторический словарь галлицизмов русского языка*. Москва, 2010, pe <http://gallicismes.academic.ru/15973/%D0%B8%D0%BC%D0%BF%D0%BE%D1%82%D0%B5%D0%BD%D1%86%D0%B8%D1%8F> (consultat la 30.03. 2015)
551. *Психологическая энциклопедия*, pe http://mirslovarei.com/content_psy/impotencija-4179.html#ixzz2QZXpwry8 (consultat la 23. 01. 2015)
552. *Реальный словарь классических древностей. Под редакцией Й. Геффкена, Э. Цибарта. Тойбнер. Ф. Любкер. 1914*, pe http://slovari.yandex.ru/~книги/Классические_древности/Расторжение_брака/2/. (consultat la 12.07. 2015)
553. *Сексологический словарь*, pe http://mirslovarei.com/content_medenc/impotencija-95499.html#ixzz2QZYd9Que; http://mirslovarei.com/content_psy/impotencija-4179.html#ixzz2QZY3EiEI (consultat la 23. 01. 2015)

554. *Социологический словарь*, pe <http://enc-dic.com/sociology/Razvod-Rastorzhenie-Braka-7331.html>. (consultat la 23. 01. 2015)
555. *Толковый словарь Ушакова.* pe <http://dic.academic.ru/dic.nsf/ushakov/968970>(consultat la 23. 01. 2015)
556. ХУЛАП, Владимир. *Краткая история чинопоследования обручения и венчания*, pe <https://azbyka.ru/kratkaya-istoriya-chinoposledovaniya-obrucheniya-i-venchaniya#17>. (consultat la 14.03.2018)
557. ЦЫПИН, В. А. *Церковное Право*. Holy Trinity Orthodox School, p. 6, pe <http://lib.eparhia-saratov.ru/books/22c/cipin/eccllaw/eccllaw.pdf> (consultat la 04. 07. 2015)
558. ЭМИРХАНОВ, В. М. *Феномен института восприемников в Православной Церкви*. In: *Молодой ученый*, 2012, №1, Т.2, с. 47-50. — URL <https://moluch.ru/archive/36/4092/> (consultat 14.01.2018).
559. *Юридический словарь*. 2000, pe <http://dic.academic.ru/dic.nsf/lower/17486>. (consultat la 23. 01. 2015)

ANEXE

I.DOCUMENTE

1. **1708 (7216), aprilie 8. Iași.** – Mihai Racoviță Voievod, în a doua domnie, întărește lui Varlaam, Episcop de Huși și mănăstirii Brădicești stăpânirea asupra țiganului Neagu, a femeii lui Sanda și a copiilor lor.

† **Ио Михаи Ръковици Б<о>жю Мил<о>ст<і>ю Г<о>сп<о>даръ Земли Молдавскои.** Adecă au venit denainte noastră și denainte a tuturor alor noștri moldovenești boieri, a mari și a mici, cinstit rugătoriu nostru sfinția sa părintele chir Varlaam, Episcopul ot Huși, și ni-au arătat un zăpis de mărturie, iscălit de preoți și de alți oameni buni, de la Neagul țiganul, scriindu și mărturisindu cu acel adevărat zăpis a lui la m(â)na sfinții sali părintelui Varlaam Episcopul, care mai sus scriem, precum fiindu el țigan din țara rumâniască și robindu-l tătarii din țara lui, au fostu la robie câț(i)va ani, și făcându-i D(u)mnezău calea de au scăpat din robie păgânilor și nemerind la sfinția s(a) părintele Episcopul de Huși, au slujit vr(e)o patru cinc(i) ani. Și pre urmă de bun(ă) voia sa s-au dat robu mănăstirii sfinții sal(e) Brădiceștilor, și dup(ă) ce s-au căs(ă)torit s-au dat sfinții sal(e) depreun(ă) cu fâmeia lui Sanda, moldovancă, și cu copii lor, și cu toți nepoții și strănepoții lor, ca să fie în veci robi sfinței mănăstiri Brădiceștilor. Deci și domnia mea deaca am văzut acel zăpis adevărat am crezut. Întru aceia și de la domnia mea m-am milostivit și am dat și am întărit pre acel țigan de mai sus numit Negul țiganul, cu fâmeia lui Sanda, și cu ficiori(i) lor și cu toți nepoții lor, ca să fie și de la domnia mea sfinței mănăstiri Brădiceștilor, dreți robi în veci, și danie și miluire, și uric cu tot venitul stătător în veci de veci. Pentru aceea și voi giuzii de țigani cei domnești și de țigani cei boierești, toți să aveți ai da bun(ă) pace acestui țigan ce mai sus scriem, întru nimică să nu v(ă) amestecați la dânsul al învălui, sau al trage la ceva, ca apoi veți fi de mare certare la domnia mea. Și altul nimea să n-aibă a să amesteca **прѣд сим листом г<о>сп<о>дства мѣи.**

U Ias V(ă)l(ea)to 7216 ap(rilie) 8

Фтораг<о> г<ос>п<о>дства

+ Dumitrașco Racoviță hat(manul)

EDIȚII: Melchisedec Ștefănescu, *Cronica Hușilor și a Episcopiei cu aseminea numire*. București, 1869, p. 168-169; Costin Clit, *Mănăstirea Brădicești*. Iași, Editura Doxologia, 2013, nr. 133, p. 314-315; *Documente hușene*. Volumul III (1595 - 1884). Volum întocmit de Costin Clit. Iași, PIM, 2011, p. 81-82.

2. **1743.** – **Extras privind căsătoria dintre moldoveni/moldovence și țigani/țigance din Așezământul Țării Moldovei de Ioan Constantin Nicolae Mavrocordat.**

„35. Țiganul ce va lua moldovancă, au moldovan ce va lua țigancă, să nu cuteze nime de acum înainte să facă pe moldovan au pe moldovancă țigani robi, au pe copiii lor, dar ca să nu deie pricină țiganilor a eși din robie cu această pricină, s-au legat plată grea, cum arată mai gios. Ci dar, moldovanu și moldovanca și copiii lor să fie slobozi și volnici a se apăra, iar țiganul și țiganca până la moartea lor să fie robi, precum s-au născut.

36. Plata să dea stăpânului țigăncii moldovanul ce va lua țigancă 70 lei pentru copii ce păgubea stăpânul și popa ce va cununa 50 lei și nașul 30 lei, iară țiganul ce va lua moldovancă s-au hotărât că, fiind unii țigani bogați și ca să nu se îndemne a eși sămânța lor din robie, să dea îndoit, adică numai țiganul cu moldovanca 300 lei, care se face cu gloaba popii și a nașului 380 lei și aceasta s-au făcut

ca să lipsească cele fără de cale obicinuite și să se înfrâneză. Nicidecum moldovan cu țigan să nu se amestece, nici popii, nașii a nu-i mai cununa.”

EDIȚII: Condica lui Mavrocordat, editată de C. Istrati. Iași, 2008, vol. 3, pp. 517-518.

3. 25 noiembrie 1745. Foaie de zestre data de Ilinca, hătmăneasa, fiicei ei Aniții

Foae de zestre ce am dat fiicei mele Aniții cum să va arăta mai jos anume noemb. 25 7253

O dulamă de lastră gri, roșie blănită cu pasu de samur cu nasturi de mărgăritar; o dulamă de sarahir blănită cu cacom cu nasturi de sârmă și cu mărgăritar; o dulamă de canabață roș cu flori de fir cu nasturi de sârmă și cu mărgăritar; 2 gheordin una de atlas roș cu flori de fir și alta hatan cu flori de fir, plăcută cu cacum cu zagarale camum; 5 rochii cu flori de fir și una cu gurile de sârmă cu mărgăritar cu spâncele de aur cu robinuri 4 ii cu sârmă; 2 măroră de Țarigrad, 5 ii cu fir și 10 ii cu mătasă; așternuturi cu toată arânduiala; paploma de atlas cu flori de sedef; 2 scoarțe pat; 12 covoară cu ițe doi lei; 1 brâu pentru cear cu fir; tulni; rânduiala mesăi cu toate ale ei; lighean cu ibrice; 12 tipisii de cositori; 12 talgere de cositori; 1 scutulcă cu 5 clondice de cristal; 10 vaci cu viței și 10 vaci tinere; 10 boi mari și 10 boi tineri; 12 iape cu armăsarul lor; 1 cal de ginere cu toate pedavele lor; 5 oi cu miei, 5 mătci de stupi.

Sculele 1 solniță de aur vinetic dramu 95; 1 cheftu cu diamanturi cu picioarele cu zmaralduri; 1 păreche de cercei de aur cu un picior de zmarald mare sur cu un diamant; o păreche de cercei de aur cîte cu 12 picioare de mărgăritar mare și în mijloc cu zmarald; 12 șiruri de mărgăritar; 1 păreche de brățări de aur tot cu un diamanturi cumpărat ci slituri; 8 părechi de brățări de aur veneticu paftale; 8 inele aur cu un diamant cu zanfîr cu [...] cu balașe; 1 suhudar de argint; 2 covoare de argint doule mari unul dram-100; 12 linguri de argint; 1 păreche de paftale de argint-dram 100; 20 mărâmi fâmeești denainte; 1 păreche de cercei de aur cu 3 picioare de mărgăritar; hurmuz sur cu 12 rubinuri I cu un smarald, iar doi ficămii Marica; 1 rochie de belacoasă cu flori de fir iar dela Marica; 4 perine mici cusute sai a cu fir iar dela Marica; 2 perine mari curățăule cusute tot cu fir; însă pentru salbă iam dat moșia de la Căiata; 11 pog. de vie la Văraticeu cu crame de viță; casa de șăzut; 11 suflete de țigan cu o țigancă ce am dato la mânăstirea Rămfăiru, Anița acolo îngropată; moșia Plăroin cătă să va alege partea noastră; rădvân cu 10 telegari; cu hinca cu 10 telegari. NAINCA.L.X.”

SJAN IAȘI, Colecția „Documente”, pachetul 173/41.

4. 1766. Izvod de zestre dat de Ilarion, jitnicer, fiicei sale Bălașa, care se căsătorea cu Toader Burghel, postelnic.

Izvod de zestre ce dăm cu voie lui Dumnezeu și a noastră, fiicii noastră Bălașa, ce vrem să o dăm după Toader Burghel postelnic 1766

O =icoană Maica Precista. 8= boi mari. 8= vaci cu viței. 4 = epi a făta. 4= cai telegari cu cu cozii hamuri bobou. 1= cal de mirii pohodnicu. 80= mătci. 12= blide. 12= talger costor. 12= părechi cuțite. 6= tingiri cu căpace. 2= căni un mica. 1= o scutulșcă cu șipet. 2= șfeșnice. 1= lighean cu ibrice. 1= covor bun. 1= scoarță și levicere= 22= rânduri strae unele bune altele prostu. 1=așternut cu tot tacâm. 12= cămeșe cu frâe. La moșie să aibă parte și alți frați fii noștri atâta îi baștină și cumpărătură. Aceste toate le dăm cu voia noastră și milostivul Dumezeu să le blagoslovească și să să înmulțească și a iscălit.

Ilarion jitn.

SJAN IAȘI, Colecția „Documente”, pachetul 306/2.

5. 1776, ianuarie 22 – Anafora privitoare la așezământul pentru țigani.

Suret de pe anafora, ce s-au făcut pentru țigani, în ce chip să s(e) urmezi.

Noi Grigorie Alexandru Ghica V(oi)voda Bojiu Milst Gpdară Zemli Moldavscoi. De vreme ce la împărțările de țigani să faci multi amisticături cu nedreptati și despărțire(a) copiilor de părinții lor cu alegire(a) ce s-au făcut cu săbor la Sfânta Mitropolie de că(t)ră preosfinție sa părintele mitropolitul țării și alți arhieriei și episcopii ei și egumeni și de cătră toți bo(i)erii cu primiri(a) a tuturor de opștii, s-au socotit și s-au așăzat cu zăci ponturi ce sântu scris(e) într-această anafora, arătându-s(e) la fiișticare pricină în ce chip să s(e) urmez(e). Care socotind-să cu amăruntul și di cătră domnie me(a) am aflatu a fi cu cale și cu dreptate și după aceasta săbornicească alegiri hotărâm și domnie me(a) ca să urmeză la toate pre deplinu și nestrămutată după cum arată anafora aceasta fiișticare pricină la pontul său. Iar cătu pentru cei ce sânt corciți cu parti moldoviniască, adică un moldovan di a fi luat țagancă sau țagan moldovancă, cari după urmare(a) obiceiului pământului au fostu întăritu cu hrisoavi domnești era(u) robi ca și alți țagani, pentru unii ca aceștia hotărâm domnie mea să s(e) urmez(e) într-acestu chip. Adică parte(a) moldoveniască să nu fie sup(ă)ratu cu slujbă întru nimicu, ci să fie slobodu, iar parti(a) țag(ă)niască să s(e) numiască slobodă, însă supuși la toati slujbile stăpânilor săi în toată viața lor ca și țigani, și di s-ar strămuta să fie volnici stăpânii ai tragi la slujba lor ș(i) ai lua ordiundi ar fi și cu aceast slujbă a lor vor câștiga răscumpărare și slobozări copii(i) lor, adică câți din copii(i) acestora vor fi în vrâsta copilăriască pără la șapți ani și câți să vor naști de acumu înainte vor fi di totu slobози ca fiecarile din moldoveni și volnici a mergi undi li-ar fi vo(i)e. Iar câți din copiii acestora vor fi în vârstă di la șapți ani în sus să fie supuși în toată viața lor la slujba stăpânilor lor. Asămini după cum s-au zisu pentru părinții lor și aceștia să fie opriți a să cununa cu niamu(l) țagănesc dup(ă) cum să arat(ă) la pontul al optule(a) pentru moldoveni și copii(i) acestora vor fi slobози ca fiecare din moldoveni și volnici a mergi unde li-ar fi voia și aceste pricini ale acelor corciți să vor cerceta numai di pe tată și di pe mamă iar nu di pe moș și moașă. Hotărâm domnie me(a) să nu să socotiască nici să s(e) cauti și întărim anafora aceasta și cu a noastră domniască iscălitură și peceti.

Pre(a) înălțati doamne

Dintru a înălțimii tale poroncă prin iscălit(ă) țadulă am fostu rânduți ca să ni adunăm la Sfânta Mitropolie cu toții și să socotimu pentru împărțările di țigani, care hotărâre a judecăților de țigani ce să faci(a) până acum niavându alti chipuri di îndreptări rămâni di a pururea numai la mărturiile țiganilor care cu puțâni oar(e)ci dare mărturisă după pofța și voia fi(i)șticăruce și tot ciia ce ave(au) să ia cât și ceia ce ave(au) să de(a) prin jurământuri și cărți di blăstăm cu puniri di sufletu vre ca să s(e) îndrepteză, care la aceasta unuia adivărat creștin după dreptate s-a cădi(a), și viața lui să o (...)niască spre p(i)erzare și jurământu(l) la o pricină ca aceasta de mai sus arătată să nu facă, căci un creștin ca să ia un sufletu rob să s(e) îndemni a jura făr(ă) de cale lucru era și un loc de un păcat ce dobândi(a) cel ce jura să mai adăogi și altul, că precum cel ce jura făr(ă) de nici un (a)divăru, așa și judecătoria să împărtine(a), fiind că rândue la jurământ nefiind la mijloc al supu(ne) de îndreptari sau dovadă și fiind că cii ce ave(au) țagani cu hrisoavi di moștinire cu rânduire(a) împărțirii ci urma pără acmu rămâni cu hrisoavile și țiganii aceia di moștinire, rămâne suptu stăpânire(a) streinilor și cei cu hrisoavele, iarăși cu țigani(i) altora. Și un lucru nicuvios ca acesta fiind o urâtă faptă și lui Dumnezău și firii omiști cari nu să pricinuia dintr-alta fără numai din parte(a) mu(i)erească, adică din țaganca unui stăpân ce o lua un țagan strein, și nu numai ca stăpân(ul) țagancii să păgubi(a) de slujba ei, ce încă trebu(i)e să aștepte pân(ă) să vor faci copiii de vârstă și apoi să s(e) împartă cunoscându-s(e) aceasta mai amar, și decât robie streinilor vrajmași despărțindu-să părinti di ficior și frate de frate, că di să numesc ei țagani, dar a lui Dumnezău zădire sânt, fiind un lucru făr(ă) de cale a să împărți ei ca niști dobitoace.

Decei înălțime(a) ta vrându ca să s(e) ta(i)e această faptă necuviiioas(ă) și cu totul făr(ă) de dreptati, poruncindu-ni ca să luăm în sama cu amăruntul și în frica lui Dumnezeu și să hotărâm cu ce chip și cu dreptati a fi ca să nu să mai facă împărțală de țâgani de aice înainti, cari după a mării sali luminat(ă) poroncă adunându-ni la Sfânta Mitropolie, după ci cu amăruntul cercetari ci am făcut și după cum am dat a fișticăruie conoștință la aceasta, așa am socotit ca di astăz(i) înainti împărțală de copii(i) de țâgani să nu mai fie, ci să s(e) urmez(e) într-acestași chip:

a- Țâgan domnesc ori bo(i)eresc sau ori a cui va lua țâgancă domniasc(ă), bo(i)ereasc(ă)sau ori a cui v-ar fi, să fie dator stăpânul țâganului a da altă țâgancă în loc, iar când stăpânul țâganului nu va avi(a) țâgancă ca să s(e) di(a) în locul țâgancii ce-a luat-o țâganul lui să fie volnicu stă(pâ)nul țâgancii să di(a) țâgan pentu țâgan și cându nu va avi(a) nici acel cu țâgan să di(a) altă țâgancă cum și acel cu țâganca să di(a) altu țâgan, atunci să fie volnicu stăpânul țâganului să di(a) 30 lei, prețul țâganu(lu)i, iar de nu vra (a)vi(a) cel cu țâganul să di(a) acei 30 lei, prețul țâgancii să fie volnicu stăpânul țâgancii să di(a) pentru țâgan 40 lei, și la or(i)ci parte va rămâne, vânzare sau schimbu, să di(a) și zapisu încredințat la mâna cumpărătorului lui.

v: De să va întâmpla or(i) țâgan, or(i) țâganca, cu vreun meșteșug și stăpânii lor nu să vor puti(a) învoi pentru pricina meșteșugului, atuncea(a) la ce parti va rămâne sălaşul să m(e)argă înainti(a) giudecătii și giudecata după cum va socoti va hotărî prețul meșteșugului, afară din prețul ce s-au socotit pentru suflet și va plăti acela la care va rămâne sălaşul, miștișugul cielalte părți.

g: Când să va întâmpla vreun țâgan ca să e vreo țâgancă a cuiva neștiută, cum și țâganca să e țâganul cuiva niștiut, și trecându ani la mijloc, de să va afla dovadă, stăpânul țâganului să di(a) bani prețul țâgancii la stăpânul țâgancii, după cum arată mai sus, adică 30 lei, și pentru copii(i) câți vor veni în parti(a) țâgancii de la 16 ani în jos să di(a) bani pe jumătate, adică pe ficior 20 lei și pe fată 15 lei, iar câți să vor afla de la 16 ani în sus, prețul țâganului să fie 40 lei și a țâgancii 30 lei, și di nu vrea stăpânul țâganului să întoarcă prețul țâgancii să întoarcă stăpân(ul) țâgancii după hotărâri(a) mai sus arătată.

d: Ța(ga)nii domnești ori bo(i)erești sau a altora, ori a cui ar fi, să nu fie volnici a lua țâganci mănăstirești, cum și țâgani(i) mănăstirești să nu fie volnici a lua țâganci domnești ori bo(i)erești sau a altora, iar de să va întâmpla cumva cu vreun chip de meșteșugu sau vicleșug făr(ă) știre(a) stăpânilor să s(e) facu înpotrivire hotărârei, atuncea(a) să aibă a da stăpânul țâganului țâgancă pentru țâgancă, ori despre ci parti s-ar întâmpla țâganul, dară învoială cu bani nicidecum să nu să facu, iar de s-ar și faci vreun lucru ca acesta di vreun egumenu să nu să ție în samă și cel ce va apuca de va da banii să fie ca cându n-au dat, rămâind păgubaș, și mănăstire(a) să aibă a-și lua țâganca după cum s-au hotărât mai sus, și pentru ca să nu să (în)tâmpale la aceasta vreo greș(e)ală să s(e) di(a) poroncă preuțalor ca nici decum să nu-i cunune, iar piste poroncă acel preutu ci-i va cununa să di(a) prețul țâgancii la mănăstire ca o gloabă.

e: Țâganii domnești sau bo(i)erești carile sântu obicinuiți a înbla cu șătri p(r)in țară și sânt obicinuiți a fura feti di țâgan sau țâganci și le țin făr(ă) di cununie, zăcând că sântu cununați cu dânsalle, pentru aceasta să s(e) di(a) tari poroncă la giuzii di acumu înainte nicidecum unele ca acesti să nu să fac(ă). Iar dovedindu-să c-au urmat înpotrivă și nu va ave(a) pece(tlu)it(ul) p(r)otopopului de cununie de cununie, întâiu giudele și cu țâganul acela să s(e) pedeps(e)ască cu mari pedeapsă, iar țâganca cu toți copii(i) să va da la stăpânul ei.

q: Stăpânul vreunui țâgan de va îndemna pre țâganul său să fure vreo țâgancă din cas(ă) bo(i)erească, mazăliască, negostoriască sau ori a cui, fiind **ca să s(e)** dispașii nu sloboadi pravila și stăpânul și stăpânul țâgancii să păgubil52 de slujba ei nu este cu dreptate fiind învățatu la slujba casăi, s-au socotitu cându să va dovedi cum că stăpânul țâganului au făcutu un lucru ca acesta cu îndemnal(a) sa spre păgubiri(a) ceielantii părți de slujba țâgancii, să rămâie țâganul suptu stăpâniri(a) stăpânului

țâgancii, dându-i și carte domniască de stăpânire, iar cându țâganul va faci vreun lucru ca acesta, făr(ă) știre(a) stăpânului său, să să socotiască cu divan domnesc pediapsă țâganului și pi(e)rzare(a) slujbii stăpânului țâgancii.

z: Un țâgan ci di copil mic îl va lua stăpânu(l) său în casa lui și va sluji cu credință și cu dreptate până va veni la vârstă ca aceia și apoi stă(pâ)n(ul) lui pentru c(e)i cu credință și cu dreptate slujbă ce-au avut di la dânsul întru atât(i)a ani să va milostivi asupra lui și-l va (i)erta de robie dându-i și carti la mână iscălit(ă) de dânsul cum că l-au (i)ertat. Unul ca acela să fie slobod de robie în toată viața lui și nici domnie, nici ficiorii stăpânilor săi, nici altă rudenie, să nu fie volnici al tragi la robie, nici pi dânsul, nici pi ficiorii, nici pi nepoții lui, ci cu totul să fie slobozi, asămine să s(e) urmezi și la parti fimeiască.

i: Un moldovan de va vre(a) să e țâgancă sau un țâgan să e moldovancă precum păra acmu rău și făr(ă) di legi să obicinuisă a să lua, dintru cari multe și mari pricini să naști, fiind că copii(i) lor rămâne robie, la care să cunoaște o mari strâmbătate la copii(i) aceia, di vremi că nici pravila bisăricească, nici politicească pi ficiori nu-i pedepsăști pentru greș(e)ala părinților, precum și pe părinți pentru greș(e)ala fciorilor, și fiindu acesta un lucru făr(ă) de legi și făr(ă) de cale și mai vârtos împotriva pravililor am socotit di astăzi înainte nicidecum moldovani(i) țâgancă să nu e, nici țâganul moldovancă, și la o prici(nă) ca aceasta s-au socotit s-au socotit atât preuții eparh(i)e(i) mitropoliei, cum și eparhiilor episcopiilor, să n-aibă vo(i)e ca aceea ca să cunune pi unii ca aceștie, ci să fie argos¹⁵³, și de s-ar întâmpla cumva vreun preut ca să calce poronca arhi(e)rească sau cu vreo înșălăciuni ca să cunune pi unii ca aceștia, fiin(d) că preutul acela esti argos ca să cunune făr(ă) de legi, să s(e) socotiască cununie ace(ea) și să s(e) dispartă și preutul care va fi cununat ca un călcătoriu di legili dumnăzăești și pricinuatoriu de scandală să să catiris(e)ască de vrednicii preuții și să s(e) fac(ă) birnic visteriei domnești.

t: Cându s-a întâmpla vreun preutu prin neștiință și cu amăgială ca să cunune vreun moldovan cu țigancă sau pe țigan cu moldovancă și vor treci ani la mijloc di vor făcutu ei și copii(i), tot să s(e) despartă, fiind cununia poprită, și copii(i) să rămâie în parti(a) moldoviniei și să fie volnică și să fie volnică partea moldoviniască să răsumperi partea țâ(gă)niască, adecă un moldovan ce-au făcut 4 copii(i), doi să fie în parti(a) moldovanului și doi în parti(a) țâgancii, pi acei doi ci să vor veni în parti(a) țâgancii să vor răscumpăra cu prețul acesta, adică parte(a) bărbătiască ci va fi în vârstă di slujbă 80 lei, iar di va fi parti fâmeiască în vârstă de slujbă 60 lei, dară de vor fi copii(i) mai jos de 15 ani, prețul pe jumătate, iar când nu vor ave(a) cu ci să s(e) răsumperi părintile parti moldoveniască să sluj(e)ască pentru răscumpărari(a) copiilor pe stăpânul țâgancii sau a țâganului și cuonii împreună ci vor fi di vârstă socotindu-s(e) slujba fiișticăru(i)e câte 12 lei pi anu simbrie până când s-a împlini prețul răscumpărării ori să di(a) zapis cu chizăși buni și vade până într-un anu că va da banii și să fie slobodu.

î: Însă pentru moldovenii cii ci vor fi luat țâganci și țâgani moldovence, ei până acmu la această hotărâri de vremi c-au fostu hrisoavi domnești că un moldovan de va primi ție țâgancă sau moldovancă de va primi să e țâgan să rămâe robu ca niști țâgani, și aceasta de vremi că din (i)nceputu și păra acmu așa s-au urmat și propiri n-au fost a lua moldovanu(l) țâgancă și țâganul a lua moldovancă să va urma și să va păzi după cum au fost obicei(l) și după hrisoavile domnești și la toati acesti(a) câti s-au arătat mai sus di astăzi înainte atât pentru țâganci câtu și pentru țâgani și cii ci să vor (i)erta de robi, cum și pentru moldoveni(i) ce vor lua țâganci și țâgani(i) ce vor lua moldovenci, să s(e) urmeze și să s(e) păz(e)ască neclătit și nestrămutat de a purure(a) și în toată vreme(a) întru acest chip, atât numai pentru împărțările țâganilor care au apucat de s-au luat păra acmu, la ac(e)ia să va urma tot după orânduiala și obicei(l) cel dintâiu care au fost și păra acmu.

Pre(a) înălțati doamni după cum au luminat sfântul Dumnezeu la această așăzare de țigani cugetul nostru ci cu sfat di obști și cu săbor s-au socotit de cătră noi toți așa am socotit că este cu cale și cu dreptate a să ține și să păzi de cătră toții cari fiindu cu învoială și cu primiri și pentru odihna tut(ur)or de obști să rămâie ca un cap de pravilă statornic nestrămutat și neclătit, iar ci disăvârșit(ă) hotărâre rămâne la înaltă și lesni cunăscătoare înțălepciune mărie(i) tale.

EDIȚII: Melchisedec Ștefănescu, *Cronica Hușilor și a Episcopiei cu aseminea numire*. București, 1869, p. 321; *Documente hușene. Volumul III (1595 - 1884)*. Volum întocmit de Costin Clit. Iași, PIM, 2011, p. 229-233.

6. 1777, <ante iulie 28> – Grigore al III-lea Alexandru Ghica Voievod reîntărește așezământul pentru țigani din 22 ianuarie 1766.

Suret de pe hrisov domnesc

Нои Григорие Алеџандру Гика В<оие>в<о>да Бож<ію> Мил<о>стію Г<о>сп<о>дар Зе<мли> Молдавскои. Facem știre cu acest hrisov al domni(e)i mele tuturor de obștie, că încă dintru ceielaltă trecută domnie a noastră la an 1766 genar 22, adunându-să la svânta mitropolie împreună cu preosvințitul mitropolit al țării chir Gavriil și ceielalți trei svințiți arhieriei, al Romanului, al al Rădăuților și al Hușilor și toată bo(i)erime(a) și alții, atât din parte(a) bisericească, cât și politicească de obștie, au făcut sobornicească alegire și hotărâre pentru rânduiala robilor ce să număscu țigani, în ce chip să urmeze stăpânii lor pentru ca să lips(e)ască împărțările de țigani și dispărțirile capilor lor, precum și parte(a) moldoveniască ce să va (a)mesteca cu parte(a) țigăniască, ce să numesc corci, în ce chip să fie urmare(a) lor pentru ca să iasă din robie, și altă pricină tot pentru țigani. De cari hotărâre atunci înștiințându-ne cu anafora s-au întărit și cu al nostru domnesc hrisov să să urmeze în veci după aceieși sobornicească hotărâre ca o svântă pravilă.

Acum dar miluindu-ne Svântul Dumnezeu și cu aceasta a doua domnie de ni-am suit iarăși la acest al nostru domnescu și strămoșescu scaun a aceștii de Dumnezeu păzită țară a Moldaviei, după alti lucrări și buni așăzări ce-am făcut domnie mea aceștii țări, luat-am sama și am cercetat și pentru ace(a) de atunce(a) soborniceasca așăzare și de obștii hotărâre ce s-au făcut pentru robii țigani și corci. Și după hrisov așa am aflat, precum așezare și hotărâre prin pontul într-acest chip au fost cum se arată mai gios, că din poronca domni(e)i mele adunându-să la svânta mitropolie și socotindu pentru împărțirile de țigani și și hotărârile giudecăților de țiganice să face(au) până atunci, neavând alti chipuri de îndreptări, rămânând de-a pururea numai la mărturiile giuzilor, carii cu puțină oareșce dare mărturisă după pofta și vo(i)e fieștecăruia, și atât cei c eave(au) să ia cât și cei ce ave(au) să dea prin giurământuri și cărți de blăstăm cu puniri de suflete vrem ca să s(e) îndrepteze. Cari la aceasta, unui adevărat creștin după dreptati s-ar cădea și viața lui să o cumpăniască spre p(i)erzare, și giurământ la o pricină ca aceasta de mai sus arătată să nu facă, căci că un creștin n-a să ia un suflet rob să s(e) îndemni a giura fără cali lucru era, și în loc de un păcat ci dobânda cel ce giura să mai adaoge și altul, că precum cel ce giura fără de nici un adevăr, așa și giudecătorul se împărtine fiind că rânduia la giurământ nefiind la mijloc alt chip de îndreptare(a) sa dovadă. Și fiind că cei ce ave(au) țigani cu hrisoavi domnești cu rânduiala împărțirii ce urma până atunce rămân numai cu hrisoavile, și țiganii acei de moștenire rămân supt stăpânire(a) streinilor și cei cu hrisoavile iarăși cu țiganii altora și un lucru necuvios ca acesta fi(i)ndu o urâtă faptă și lui Dumnezeu și firii omenești, cari nu să pricinuia dintr-altă fără numai din parte muerească, adică din țiganca unui stăpân ce o lua un țigan strein și nu numai că stăpânul țigancii se păgube(a) de slujba ei, ce încă trebuia să aștepti până să vor faci copii(i) de vârstă și apoi se s(e) împartă, cunoscându-să aceasta mai amară și mai cumplită și decât robie streinilor vrăjmași, despărțindu-se părinte de fecior și frati de frati, că de să număscu ei țigani, dar a lui Dumnezeu zidari sint, fi(i)nd un lucru foarte fără de cali a să împărți ei ca niște dobitoace.

Deci de la soborniceasca adunare așa (a)u hotărât, ca de atunci înainte împărțala de copii(i) de țigani să numai fie, ci să urmeze într-acestași chip:

a: Țiganu(l) domnescu ori bo(i)eresc sau ori a cui va lua țigancă domniască, bo(i)erească sau ori a cui va fi, se fie datoriu stăpânul țiganului a da altă țigancă în loc, iar când stăpânul nu va ave(a) țigancă ca să de(a) în locul țigancii ce-au luat-o țiganul lui, se fie volnic stăpânul țigancii să de(a) țigan pentru țigancă, și când nu va avea nici acel cu țiganul să de(a) altă țigancă, cum și acel cu țiganca să de(a) altu țigan, atunce(a) să fie volnic stăpânul țiganului să de(a) treizăci lei prețul țigancii. Iar de nu va vre(a) cel cu țiganul să de(a) acei treizăci lei, prețul țigancii, să fie volnic stăpânul țigancii să de(a) pentru țigan patruzăci lei și ori la ce parti va rămâne vânzare(a) sau schimbul să de(a) și zapis încredințat la mâna cumpărătorului.

v: De să va întâmpla, ori țiganul ori țiganca cu vreun meșteșug și stăpânii lor nu se vor pute(a) învoi pentru pricina meșteșugului, atunci la ce parti va rămâne sălaşul se m(e)argă înainte(a) giudecății și giudecata după cum va socoti va hotărî prețul meșteșugului, afară de prețul ce s-au socotit pentru suflet, și va plăti acela la care va rămâne sălaşul meșteșugul ceialalti părți.

g: Când se va întâmpla vreun țigan ca să ia vreo țigancă a cuiva neștiută, cum și țiganca să ia țiganul cuiva neștiut, și trecându ani la mijloc de se va afla dovadă stăpânul țiganului sau a țigancii și de vor fi apucat a faci și copiii, se fie volnic stăpânul țiganului să de(a) banii prețul țigancii la stăpânul țigancii după cum arată mai sus, adecă treizăci lei și pentru copii, căci se vor veni în parte(a) țigancii de la șasesprezăci ani în gios, să de(a) banii pe giuământati, adică pe fecior doaozăci lei și pe fată cinsprezăci lei, iar câți se vor afla de la șasprezăci ani în sus, prețul țiganului să fie patruzăci lei și a țigancii treizăci lei, și de nu va vre(a) stăpânul țiganului să întoarcă prețul țigancii, să întoarcă stăpânul țigancii după hotărâre(a) de mai sus arătată.

d: Țiganii domnești, ori bo(i)erești sau a altora ori a cui ar fi se nu fie volnici a lua țiganci măn(ă)stirești, cum și țiganii măn(ă)stirești se nu fie volnici a lua țigance domnești, ori bo(i)erești sau a altora, iar de să va întâmpla cumva cu vreun chip de meșteșug sau viclesug fără de știre(a) stăpânilor să s(e) facă împotrivire hotărârii, atunci să aibă a da stăpânul țiganului țigancă pentru țigancă, ori dispre ce parti s-ar tâmpla țiganul, dar învoială cu bani nicidecum se nu să facă, iar de s-ar și faci vreun lucru ca acesta de vreun egumen să nu să ia în samă. Și acel ce va apuca de va da bani se fie ca când n-au dat, rămâind păgubaș și mănăstire(a) să aibă a-și lua țiganca după cum s-au hotărât mai sus. Și pentru ca să se întâmple la aceasta vreo greș(e)ală să s(e) de(a) poroncă preuților ca nicidecum se nu-i cunune, iar pesti poroncă acel preot cei va cununa să de(a) prețul țiganciila măn(ă)stire ca o gloabă.

e: Țiganii domnești sau bo(i)erești carii sânt obcinuiți a umbla cu șetri prin țară și sint obcinuiți a fura feti de țigani sau țigance și le țin făr(ă) de cununie zicând că sint cununați cu dânsăle, pentru aceasta să s(e) de(a) tare poroncă la giuzi de acum înainte nicidecum unileca aceste(a) să nu să facă, iar dovedindu-să c-au urmat împotrivă și nu va ave(a) pecetluitul protop(u)lui de cununie, întâiu giudele și cu țiganul acela să s(e) pedeps(e)ască cu mare pediapsă, iar țiganca cu toți copii(i) ei să va da stăpânului ei.

q: Stăpânul vreunui țigan de va îndemna pe țiganul seu se fure vreo țigancă din casă bo(i)erească, maziliască, negustoriască sau ori a cui fiind a să dispărți nu sloboade pravila, stăpânul țigancii a să păgubi de slujba ei nu iasti cu dreptati fiind învățată la slujba casii, s-au socotit când se va dovedi cum că stăpânul țiganului au făcut un lucru ca acesta cu îndemnare(a) sa spre păgubire ceialalti părți de slujba țigancii, să rămâ(i)e țiganul suptu stăpânire(a) stăpânului țigancii, dându-i și carte domniască de stăpânire. Iar cându țiganul va faci un lucru ca acesta fără știre(a) stăpânului său să s(e) socotiască cu divanul domnesc pediapsa țiganului și p(i)erzare(a) slujbii a stăpânului țigancii.

z: Un țigan ce de copil mic îl va lua stăpânul seu în casa lui și va sluji cu credință și cu dreptati până va veni la vârstă ca aceia, și apoi stăpânul seu pentru ace(l) cu credință și cu dreptati slujbă ce-au avut de la dânsul întru atâți ani, se va milostivi asupra lui și-l va (i)erta de robie dându-i și carti la mână iscălită de dânsul cum că l-au (i)ertat, unul ca acela să fie slobodu de robie în toată viața lui, și nici domnie, nici feciorii stăpânului său, nici altă rudenie, să nu fie volnic ai tragi la robie, nici pe dânsul, nici pe ficiorii lui, nici pe nepoți, nici pe strănepoții lui, ce cu totul se fie slobozi. Asemene(a) să s(e) urmeze și la parte(a) femeiască.

i: Un moldovan de va vre(a) să ia țigancă, sau un țigan să ia moldovancă, precum pără acum rău și fără cali se obcinuisă a se lua, dintri cari multi și mari pricini să naște(au), fiindu că copii(i) lor rămân robi, la cari se cunoaști o mari strâmbătati la copii(i) aceia de vremi că nici pravila bisericească, nici cea politicească, pe ficiori nu-i pedepsăști pentru greș(e)ala părinților, precum și pe părinți pentru greș(e)ala feciorilor. Și fiind acesta un lucru fără de legi și fără de cali și mai vârtos împotriva pravililor, au socotit de atunci înainte nicidecum moldovan țigancă să nu ia, nici țigan moldovancă, și la o pricină ca aceasta au socotit atât preuții eparhi(e)i mitropoliei, cât și a eparhiilor episcopilor, să nu aibă vo(i)e ca aceia ca să cunune pe unii ca aceștie, ce să fie argos, și de s-ar întâmpla cumva vreun preut sau să calci poronca arhieriască, sau cu vreo înșelăciune ca să cunune pe unii ca aceștie, fiind că preutul acela iasti argos ca să cununi fără de legi să nu să socotiască cununie aceia și să s(e) despartă, și preutul cari va fi cununat ca un călcătoriu de legili dumnezești și pricinuitori de scandală să s(e) cateris(e)ască de vrednicie preuții și să să facă birnic visteriei domnești.

t: Când se va întâmpla vreun preut prin neștiință și cu amăgeală ca să cunune vreun moldovan cu țigancă sau pe țigan cu moldovancă și or trece ani la mijloc, de vor fi făcut și copii, tot să s(e) despartă, fiind cununie poprită și copii(i) să rămâ(i)e în parte(a) moldoveniască și se fie volnică parte(a) moldoveniască să răscumpere parte(a) țigăniască, adică un moldovan ce va fi făcut patru copii, doi să vin în parte(a) moldovanului și doi în parte(a) țigancii. Pe acei doi ce vor veni în parte(a) țigancii se vor răscumpăra cu prețul acesta, adică parte(a) bărbătiască ce va fi în vârstă de slujbă optzeci lei, iar de va fi parte femeiască în vârstă de slujbă șasăzeci lei, dar de vor fi copii mai jos de cinsprezeci ani, prețul pe jumătati, iar cândi n-or ave(a) cu ce să răscumpăra părintele parte moldoveniască se sluj(e)ască pentru răscumpărare(a) copiilor pe stăpânul țigancii sau a țiganului, și cu copii(i) împreună ce vor fi de vârstă socotindu-să slujba a fieștecăruia câți doisprezeci lei pe an simbrie până când se va împlini prețul răscumpărării, iar să dei zăpis cu chizeșie. bună și cu vade până într-un an că va da banii, și se fie slobodu.

î: Însă pentru moldovenii cei ce vor fi luat țigance și țiganii moldovence, până atunci la această hotărâre de vremi că au fost hrisoavi domnești că un moldovan de va priimi să ia țigancă sau moldovanca de va priimi să ia țigan, se rămâ(i)e robi ca niște țigani, și aceasta de vremi că dintr-un (i)nceptut și până atunci așa s-au urmat și popriri n-au fost a nu lua moldovan țigancă și țiganca moldovan. Se va urma și se va păzi după cum au fost obiceiul și după hrisoavele domnești. Și la toate aceste(a) câte s-au arătat mai sus de atunci înainte atât pentru țigance cât și cei ce să vor (i)erta de robie cum și pentru moldovenii ce vor lua țigance și țiganii ce vor lua moldovence, să s(e) urmeze și să s(e) păz(e)ască neclătit și nestrămutat de-a purure(a) și în toată vreme(a) într-acest chip, atât numai pentru împărțirile țiganilor cari au apucat de s-au luat până atunce(a), la aceia se va urma tot după orânduiala și obiceiul cel dintâiu, cari au fost și până atunci, de vremi ce la împărțirile de țigani să face multi amestecături cu nedreptati; și despărțire(a) copiilor și părinților cu alegire(a) ce s-au făcut cu sobor la Svânta mitropolie de cătră preosvinție sa părintele mitropolitul țării și alți arhieriei, și episcopi și egumeni, și de cătră toți bo(i)erii și cu primire(a) a tuturor de obștie, s-au socotit și s-au așezat cu zece ponturi ce sint arătați mai sus, arătându-să fișticare pricină în ce chip se urmeze, care socotindu-să atunce(a) cu amăruntul și de cătră domnie mea, am aflat a fi cu cali și cu dreptati, și după aceeași sebornicească alegire am hotărât și domnie mea ca să s(e) urmeze la toati pre deplin și nestrămutat

după cum au arătat la aceeași anafora fieștecari pricină la pontul seu. Iar cât pentru cei ce sint corciți cu parte moldoveniască, adică un moldovan de ar fi luat țigancă sau țiganul moldovancă, cari după urmare(a) obiceiului pământ(u)lui ce-au fost întărită cu hrisoavi domnești, era(u) robi ca și alți țigani, pentru unii ca aceia am hotărât domnie mea să s(e) urmeze într-acestași chip: Adică parte(a) moldoveniască să nu fie supărată cu slujba întru nimică, ce să fie slobodă, iar parte(a) țigăneasă să s(e) num(e)ască slobodă, însă supuși la toată slujba stăpânilor sei în toată viața lor ca și țiganii, și de s-ar și strămuta se fie volnici stăpânii ai trage la slujba lor și ai lua ori de unde ar fi. Și cu această slujbă a lor vor câștiga răscumpărare(a) și slobozire(a) copiilor. Adică câți din copiii(i) acestora vor fi în vârstă copilăriasă până la șapți ani și câți se vor naști de atunci înainte vor fi de tot slobozii ca fieștecare din moldoveni, și volnici a merge unde le va fi vo(i)e, iar câți din copiii(i) acestora vor fi în vârstă de la șapți ani în sus se fie supuși în toată viața lor la slujba stăpânilor lor, asemenea(a) după cum s-au zis pentru părinții lor, și aceștia să fie oprîți a se cununa niam țigănescu după cum se aratăla pontul al optule(a) pentru moldoveni, și copiii(i) acestora vor fi slobozii ca fieștecari din moldoveni și volnici a merge unde le va fi vo(i)e, și aceste pricini ale acelor corciți se vor cerceta numai de pe tată și de pe mamă, iar nu de pe moș și moașă. Am hotărât domnie mea să nu să socotiască, nici să s(e) caute, întărind și cu a noastră domniască iscălitură și peceti.

Deci acum de iznoavă cercetând domnie mea această de atunci sebornicească hotărâre și aflând că cu cali și cu bună dreptate s-au făcut. Pentru aceia printr-acest hrisov a domni(e)i meli asemenea(a) am hotărât și întărit ace(a) de atunci hotărâre ca să s(e) urmeze de cătră toți de obștie în veci, păzindu-să ca o pravilă nestrămutată nici odănoară, întărind însumi cu a noastră domniască iscălitură și peceti. S-au scris hrisovul acesta la scaunul domni(e)i mele în oraș(ul) Iași, întru a doua domnie a noastră la al treilea an de credincios bo(i)eriul nostru Dimitrache Vărnav, al doile(a) logofăt. La anii 1777.

Проч вел лог<о>фѣт

EDIȚII: Melchisedec Ștefănescu, *Cronica Hușilor și a Episcopiei cu asemenea numire*. București, 1869, p. 321; *Documente hușene*. Volumul III (1595 - 1884). Volum întocmit de Costin Clit. Iași, PIM, 2011, p. 233-237.

7.1781. – Ordin circular dat de către Constantin D. Moruzi vodă la isprăvnicia Vasluiului pentru a se opri cununiile dintre moldoveni și țigani.

Noi Constandin Dimitrie Moruz Vvodă bojiu milostiiu gosp. Zemli Moldavscoi.

Credincios boerul domniei mele Dlui: Iordache Rosetu biv vel pah. Ispravnic de ținut Vasluiului, sănătate, fiindcă din jaloba ce ne s-au dat și s-au tamplet a eși și la giudecata divanului nostru, văzutam domnia me faptă foarte re, și fără socotința ca pe alte locuri, țigani s-au cununat cu moldovence, cum și moldovenii s-au cununat cu țigance, cari esti cu totul în potrive creștinătății, din cari pricină nu numai că parti moldovenească, s-au făcut legați, a petrece în toată viața, în țigani; mai vârtos ca copii lor rămân întru ce desăvârșit și vecinică robie, de vreme că pentru noi osândirea ca acestea ce se află asupra unor ticăloși ca aceea. Cercetând domnia mea ne-am adiverit că cununiile au fost oprită, pentru acești ce să amestică cu parte țigăneasă, și nici de cum nu erau volnici preuți a faci cununii ca aceste; ce mai vârtos de a cunununa pe așa oameni. Atunci un preot care ca pricinuitor de mari răutăți și de scandală, nu numai să să caterisască din vrednicie preuții ce să să facă și birnic visterii Domnești. Deci o faptă ca aceasta cunoscându-să a fi urâtă întâi lui Dumnezău, apoi și firei omenești, pentru aceia domnie mea după datorie noastră ferindu-ne de păcat, cugetatam să luăm aminte, ca nu cumvași și în vremea domnie noastre, pre unii din cei ce poartă nume preuțase, și să află fără învățătură și biruiți de patimi, să fi îndrăznind a face cununatul ca aceste cari fiind spre mari și vecinică răutate, siliți suntem acum mai tari a păzi și a deștrădăcina această țară de legi pată. Dar scriem domnie mea și la iubitorii de D-zeu sfinții archierei a eparhiilor țării aceștia, că datorie preuțească ce au cu tot chipul, să legi și să

oprească, de a se da cununie la moldoveni cu țigance sau moldovencilor cu țiganii, și să ia de tot volnicia pentru aceste de la preuții țarei, însă pentru ca și mai curând să se poată face înștiințări de obște spre conținere aceștii răutăți și ca să cunoască cu toții, atât parte preuțască cât și cea mirenească că pentru o faptă atât de re ca aceasta, vătămătoare, însumi domnia me sântem siliți ca să deștrădăcinăm, să nu mai fie și hotărâm aceste preuții cari se va dovedi că au făcut cununii fără de legi ca acestea, nu numai la sobor să se cafterisască, ci mai apoi la vederea tuturor se va pedepsi cumplit, spre veghere și altora, cari vor mai adăogi a fi dătători de pricină păcatului și răutății, și acei cari vor fi cunununați în protiva legii se vor despărți și se vor pedepsi, pentru aciasta iată scriem D-tale să pui să citească cartea asta a domniei mele atât în târg. Cât și în toate satele ținutului acelaia, și pe la mănăstiri întru auzul tuturor, ca să știe și să înțeleagă cu toții, în ce chip este hotărâre, și să ia și scrisori de pe la toți preuții satelor și târgurilor și mănăstirilor, precum au auzit porunca aceasta, căci la o tâmplare oarecare de a naște pricină pentru acest fel de cununie avem să facem cercetări mai cu amănuntul, și de a zice vreunul că a făcut greșala de a cununat parti moldovenească cu cea țigănească, căci n-ar fi auzit porunca și se va dovedi că cu adevărat nu s-ar fi cetit cartea asta întru auzul tuturor atunci D-ta vii fi căzut în judecată ce dar D-ta: pre deplin încredințează precum poruncim mai sus, și după aceia să aibi purtare de griji, cu luare aminte atât pe față, cât și pe supt cumpăt, și de vei afla că au mai cutezat cineva și iarăși a cununat parti moldovenească cu cea țigănească, îndată să ne înștiințezi întru adivăr pi larg socotind a ști că de vii lasă răutate asta acuperită, vii ave a da sama lui Dzeu de păcatul acesta, iar di se va descoperi cu alt chip, și ne vom înștiința de la alții, atunci om ave domnia mea a și faci căzută resplătire, pentru urgia poruncii noastre, osăbit de asta de obște să fie știut tuturor că din anul 1766 ghenarie, adică de la 15 ani încoaci câți moldoveni să vor alegei că s-au cununat cu țigănci, sau moldovenci de se vor fi cununat cu țigani, peste săbornicească hătărâre toți aceia cum or veni să ne jăluiască, vor ave odihnă și dreptate lor, asta scriem.

La Stemnic. Iordache Roset paharnic, 1781.

EDIȚII: „Ioan Neculce. Buletinul Muzeului Municipal Iași”, 1921, fasc. 1, p. 119-121.

8. 1785. – Extras privitor la mariajul moldovenilor cu țiganii din Sobornicescul Hrisov.

„Un moldovan de va vrea să ia țigancă sau țiganul să ia moldovancă, precum până acum rău și fără cale se obicinuse a să lua, rămâind, cu această pricină, în robie partea cea slobodă și fiind acesta lucru împotriva a toată dreptatea și pravila, s-au socotit ca, de astăzi înainte, nicidecum moldovan țigancă să nu ia, nici țiganul moldovancă, ci acest fealiu de însoțire și cununie să fie de istov cu hotărâre oprite. Iară de să vor cununa prin greșală și prin neștiință, îndată ce să vor afla, să să despartă; căci și pravila Constantin Armenopolul, cartea 4, titlu 12, file 341, hotărăște așa; de să va dovedi după facerea nunții îndată, ca cum s-ar fi întâmplat moarte ”.

EDIȚII: *Sobornicescul Hrisov*. Ediție critică. București, 1958, p. 28.

9. 27 februarie 1780. Izvod de zestre

Izvod de zestre: moșia Urlați (Fălciu) 80 stupi, vite și 25 pogoane de vie date zestre la Diacheti, 700 oi mari, 30 vaci, 40 boi mari, 12 cai telegari- 1780, febr. 27

Cele ce am luat de la tatăl meu zestre: Moșie Urlați, la Fălciu, cu toate hotarele;

800 stupi, cei ave tatăl meu în (...)

700: oi mari, tij

300: vaci, mari tij

40 boi mari, tij

12 cai telegari, tij

25 pogoane de vie la Diocheț”.

SJAN IAȘI, Colecția „Documente”, pachetul 482/4.

10. 12 noimbrie 1798. Izvod de zestre dat de Anghelușa Mamileasa, sulgerița, fiicei sale Mărioara, căsătorită cu logofătul Chiriac.

„Cu agiutorul milostivului Dmnezeu

Izvodu pentru zestre ce dau fiicei mele Mărioara

1798: noembrie: 12

Una icoană ferecată cu argint; Șasă zarfuri de argint; Șasă feleține bunii; Una tavă de argint; Una farfurie de dulceață cu a sa linguriță de argint; Șasă părechi cuțite de argintu; Șasă linguri de argint; Unu fianru; Opt șaraguri mărgăritari; Doâă inele cu diamant; Doâă bulgealăcuri; Patru cămeși bărbătești; Zăce cămeșie tij; Patru bărneță; Doîi rânduri fețe de perină mari; Doîi perine mari; Patru perine mari; Unu mînere aclaz; Unu oghialu aclazu; Doîă cearșafuri de oghealu; Unu mândire atlas; Unu oghialu aclazu; Doîi cearșafuri de oghealu; Patru prostiri; Patru mănășterguri de șters pe mînu; Doă zăce și patru șărvete în 3 iță; Doî zăci și patru șărvete în doî iță; Patru fețe de masă; Un pologu; Una scantoșcă; Una oglindă; Unu săpetu mare; Unu săpetu micu; Unu lighean cu ibricul său; Două sfeșnice; Șasă tingiri cu alor căpace; Șasă blide costori; Una tigae; Unu rădvanu; Șasă telegari cu hamurile lor fără alămuri; Un cal pohednicu; Unu bobou de rădvanu; Unu chelimu; Două lăvicere; Cincisprezăce epi fătătoare; Un armăsar; Cincisprezăce vaci fătătoare; Unu buhai; Doisprăzăce boi de giugu; Una sută stupi; Două sute oi fătătoare; Două; suflete de țigani ; Trei mii lei bani gata; Două mii lei: bani strailor a patru rânduri; Una butcă de vin iarnă, ori una sută galbeni; Unu loc de casă la așzare în Iașu a căruia mărime să fie în toate părțile de trei zăci stânjeni ipod: atât lungul cât și latul, o parte și giumătate din tot satul Cășcojîni Suhurlui, patru pogoane vie lucrătoare, toată partea din Corcești ce iam tot alăturia vezi o parte și giumătate ce iam a surori mea, o parte din sat Corcești: de cu loc baștină: trei părți din toată moșia pravileasă ținutul Soroca, vezi a patra parte a surorii mea. Toată această ceă mai sus să cuprindă prin izvodu, acesta să aibă ai împlini, și are datoarei ginerului nostru, dumisale logofăt Vasile Chiriac spătar cea slugiutoriul lui Dumnezeu sau făcut așzare ca să ia pe fiica mea Mărioara, deci pentru orice pricină să va întâmpla ca să le păzască ori vreo parte de moșie din traceste ce să arată, sau măcar altăceva să fiu, îi datorescă a răspunde și ai împlini la locu, în tocmai, după prețu ce vor face. Și am iscălit. Iscălind și fiul meu Petrache.

Anghelușa Mănilasa, [...] 1798: noemv. 12.

Sursa: SJAN IAȘI, Colecția „Documente”, pachetul 129/2.

11.7 august 7 1810 . Ralu enumeră lucrurile primite drept zestre la căsătoria ei cu căpitanul Nicolae Fălcoian

1810 august 7,

Cătră cinstit Comitet a poliții din Ieși

De la Ralu

Pentru întrebările, ce mi s-au făcut de cătră cinstit Comitet asupra jalobilor bărbatului meu, căpitan Neculaiu Fălcoian, am arătat acele ce am știut, în scris. Dar, pentru că în ace arătare pentru cele drepte a mele straiie și altile din zăste me și cele agonisite după căsătorie me, care să află în mâna bărbatului meu, n-am arătat.

Cu plecăciune arăt cinstitului Comitet toate anume pe rând în gios cele ce am avut zestre la căsătorie me:

1 șube cacum fața canavață albă cusută;
1 antereu canavață cu dantele;
1 benișăl cu nurcă canavață sade;
1 rochie sivae hindie;
1 benișăl sângiap cu fața de aclaz sade;
1 rochie maltin;
1 benișăl cacum cu fața maltin;
1 rochie tulpan cusută;
1 benișăl aclaz din blăni cu harzuri di fir;
1 rochie fludă;
1 libade de suvae;
1 rochie de tulpan;
6 cămăși burangicu fimeiaști;
1 salte aclaz;
1 plapumă de cit;
1 pernă mare cu doîă mici;
1 părechi paftale argint;
1 dunluc;
4 fuste: 2 maltin; 1 gazie; 1 dimăe;
1 rând așternut de matasă;
6 fesuri albe;
6 legături: 2 cu bibiluri, 4 sade;
6 canafuri;
1 cămeși fluda cu bibiluri;
1 beneșăl samur, care dum(nea)l(ui) străcându-l, l-au făcut șube;
1 rochie cusută;
1 capot de dimie, dat de cucoana Catinca Roset;
1 rochie galbenă tij;
1 capot dimie verde cu dantelă de un straiu;
1 rochie de maltin albă, iarăș de la cucoana Casandra;
1 aclaz albastru, care mi l-au dat cucoana Ancuța Balș;
1 față aclaz, cari iaste paplumă;
1 cămașă aclaz de la dum(nea)ei cucoana Ancuța Balș, care iaste vândută 40 lei și bani sînt întrați în 1500 lei;
1 rochie agabanie bună;
1 rochie fludă niagră;
12 părechi colțuni mătasă;
1 tablă argint, care că află în casă;
2 rochii: 1 dimie; 1 maltin;
1 fustă albă maltin;
19 galbini, ce i-am dat cu împrumutare în cumpărătoare unor argintării;

Deci, fiindcă eu m-am înștiințat că soțul meu au mistuit toate din casă, și pentru ca nu cumva să să ducă în vreo parte cu toate lucrurile și zăstre me, mă rog cinstitului Comitet ca să fie apucat spre a-și da chizășie în scris la cinstita poliție, pentru dânsul că nu va lipsi, ce oricând va fi întreat, va ieși față, pentru ca hotărându-mi-să giudecata cu numitul meu soț și dându-mi-să dreptate, să-mi trag toată zăstre de la dânsul, să fie de față.

(A.D.) Ralu adeverez.

Avgust 7, 1810. Ieși.

Și eu, Filip Hacıul, am scris aceste arătare dumis(ale) Ralu , cu zisa dumis(ale).

ANRM, F.1, inv.1, d.1815, f.26, 26 verso, 27. Original. În partea dreaptă a filei, o traducere rusă de cancelarie.

12. 1810 octombrie 9. – Gligori Cazacu și Catrina dau fiicei lor Maria izvod de zăstre ca să se știe ce anume

Izvod di zăstri ci-i dau fi(i)cii miei Marii, anumi să să știi.

Un pogon din vii cu livad(ă).

Patru boi buni.

5 vaci.

10 maici stuchi.

5 mascuri.

12 galbini salbă.

Și moșia câtă esti tot o dau fiicii melli.

O căldari mari.

O căldari mai mică.

O salbă di bani di arginttu.

4 săhanchi.

4 talzări cu cuțiti lor.

Un sfesnic di alamă.

Un vătrariu.

1810 oc(tom)v(rie) 9.

Și pintru încredințare ne-am pus numile și degitile.

(a.d.) Eu, Gligori Căzac.

(a.d.) Eu, Catrina.

Sursa: ANR SJA Iași, Fond Documente, Pachet 627, doc. 22, 2 f. Original.

13. 1810 decembrie 1. – Zapisul lui Ioan sin Darie Cobălianul din Onești, țin. Orhei, dă zapis prin care se angajează să dea jumătate din zestrea sa fostei sale soții cu care s-a răzlețit din nestatornicia minții sale și din întâmplarea împușcării la mână.

Adecă eu Ioan sin Darie Cobălianul ot Oneștii, adiverez cu această scrisoare me înainte cinstitei Sărdăriei la mâna soțului meu Domnica fata lui Tănasi Strășocul ot Bogzeștii, precum să si știi că din multi neînvoeli și din pricinile ce sînt între noi, mie din pricina nestătornicii minții și ei din întâmplare împușcării la o mână, socotind că nu vom mai pute țane casă, am dat această scrisoare de învoială unul la mâna altuia spre a fi răzleți unul de la altul, care după înștiințare părintelui iconomului ce au făcut Duhovniceștii Consistorii a sfintei Mitropolii Moldaviei la leat 1810 mai 24, au permit și

Duhovnicească Consistorii această(ă) răzlețire pân după vreme di să va cunoaște a vreunua vr(e)o îndreptare fiind și cu voia părinților noștrii am socotit ca să-i dau soțului meu din zăstre me 2 boi, 1 vacă, 1 iapă și 8 stupi, iar pentru iapă ori să-i dau iapă ori 50 de lei bani, și pentru o salbă și din livadă și din vie să-i dau 180 de lei bani, și la această învoială s-au întâmplat și alți oameni cinstiți care-i mai jos se vor iscăli. Și pentru mai adevărat(ă) credință mi-am pus numeli și degitul.

1810 dec(hemvrie) 1.

a.d. Eu Ioan sin Darie Cobălianul, adiverez

Darii Cob(ălianu) (?) post(elnic), am învoit <m.p.>

Ace(a)st(ă) scrisoare am scris cu zisa mai sus numitului Ioan și am iscălit, ierei Ioan ot Visterniceni <m.p.>

Autograf Stavarachi Costin:

Această răzlețire făcând ei îndi-ei, și arătat fiind și la Duhovniceasca Consistorie Sfintei Mitropolii, s-au priimit păr la alegiri, apoi să va da hotărări.

1810 de(ce)m(brie) 1.

Stăvărachi, iconom, prot(opop) Orheiului <m.p.>

ANRM, F. 205, inv. 1, d. 695, f. 7-7v .Original

14. 1811, aprilie 27. – Rugămintea ofițerului suedez Rafail Platan, de confesiune evanghelică, căzut în prizonierat, către Gavriil Bănulescu-Bodoni, Mitropolitul Moldovei, Valahiei și Basarabiei, prin care solicit să i se permită căsătoria cu o fată moldoveancă.

Его высокопреосвященству Великому господину Митрополиту и экзарху Молдавии, Валахии и Бесарабии и кавалеру Гавриилу

Шведско-королевской службы унтер офицера Рафаила Платано

Прошение

Во время случившейся шведской войны последней компании 1808-м году в апреле месяце, где по нечаянности я взят в плен, наконец по благоволению всемилостивейшего Российскаго императора, уволен следовать в свое отечество, но тогда небыло моих способов отправится туда, и находясь здесь спознался с здешнею девушкою молдавской породы, с коей решился я судьбе по приверженности к ней, сочетатся законным браком. И остатся здесь жительство иметь.

К сему прошению,

В таком случае Ваше высокопреосвященство Великий Архипастырь!

Преданнически прошу, поелику я Евангелического закона, а она православной веры, милосердейше Архипастырь сии, повелеть куда следует, по христианской религии соединить нас браком, о чем неоставить милостивейшим удовлетворением!

Унтер офицер Рафаил Платан руку приложил.

Апреля 27 дня
1811-го года
Яссы
Supra: Отказать.

Traducere:

Înaltpreasfinției Sale, Marelui Stăpân, Mitropolit și Exarh al Moldovei, Valahiei și Basarabiei și
cavaler Gavriil

Ofițerul serviciului regal suedez Rafail Platan

Rugăminte

În timpul războiului suedez, în ultima campanie, în aprilie 1808, întâmplător am căzut în prizonierat. Însă, cu binevoiența multpreamilostivului împărat rus, am fost eliberat și lăsat să merg în patria mea, dar atunci nu existau posibilități prin care să pot merge acolo. Și, aflându-mă aici, am cunoscut o fată moldoveancă, cu care, din afecțiunea față de ea, am decis să-mi leg soarta mea, căsătorindu-mă legal, și să rămân să locuiesc aici.

La această petiție,

În acest caz, Înaltpreasfinție Mare Arhipastor!

Rog cu smerenie, pentru că sunt de credință evanghelică, iar ea de credință ortodoxă, milostiv Arhipastore, să poruncești unde ar trebui, să ne unim cu o căsătorie potrivit religiei creștine, să ne satisfaci rugăminta umilă!

Subofițerul Rafail Platan a semnat.

27 aprilie
Anul 1811
Iași
Supra: De refuzat.

SURSA: ANRM. F. 2733, inv. 1, d. 410, f. 1. Original.

15. 1813, ianuarie 5. – Sărdăria de Orhei solicită Dicasteriei Exarhale a Chișinăului să cerceteze și să judece pricina de preacurvie dintre evreul Iosip Meir și Floarea, unguroaică din Bozieni, ținutul Neamț, care au fost reținuți de căpitanul de Orhei.

Cătră cinstita Dicasterie a Sfintei Mitropolii

De la Sărdăria Orheiului

Acest Iosap Meir de la satul Bozăenii, ținutul Neamțului, făcând agiuns cu această fimei, anumi Floarea unguroaică, au luat-o lui fimei. Și di acolo, fugind la târgul Orhei de la acest țăn(u)t, au fost prinși de căpitanul de târg și făcându-li tacrir, după arătarea lor, cu înștiințari, pe amândoi i-au triimis la Sărd(ă)r(ie). Pentru cari, fiindcă o pricină ca aceasta nu atârnă asupra giudecătii politicești, iată că și de Sărd(ă)r(ie) împreună cu tacrirul lor, să triimit cătră cinstita Dicasterie, ca după pravilă să fie hotărâți. Și de a lor priimire, poftim ca să avem răspuns.

Iordachi Milo <m.p.>

+Toader Crupenschi <m.p.>

Nr.8, 1813 ghenarie 5. Chişinău.

Pe aceeaşi filă în partea de sus: №9-й. Полу(чено) 5 генваря 1813 года.

Записав доложить (с делом). <Traducere: nr. 9. Primită la 5 ianuarie, anul 1813. Înregistrând-o, de anexat la dosar.>

SURSA: ANRM. F. 205, inv. 1, d. 275, f. 1. Original.

EDIȚII: Documente privitoare la cotidian și viața de familie din Basarabia în secolul al XIX-lea. Volumul I. 1813. Editori: Teodor Candu, Alina Felea. Chişinău, 2013, nr.2, p. 42.

16. 1813 ianuarie 16. – Dicasteria Exarhalăa Chişinăului remite Serdăriei de Orhei spre examinare și cercetare cauza de preacurvie dintre Iosip Meir, evreu, și Floarea, unguroaica, din Bozieni, ținutul Neamț, pe motiv că sunt de altă confesiune.

Из Кишиневской Екзаршеской Духовной Дикастерии.

В Оргеевскую Сардарию.

По отношению оной Сардарии в сию Дикастерию при коем прислав для суждения еврей Осип и венгерка Флоря обличаемые в прелюбодеяние, сия Дикастерия определила: припровождаемые из оной Сардарии еврей Осип и венгерка Флоря не принадлежат к православной церкви, следовательно и судить их за учиненное прелиубодеяние (не) сей Дикастерии, а должны они быть за то судимы в светском правительстве, почему отнести в оную Сардарию с тем чтобы она помянутых любодейцов содержащим к ним (?) потребовать сей Дикастерии в здешней городской полиции истребовав поступила с ними по законам.

Генваря 16 дня, 1813 года.

№48й

Traducere:

De la Dicasteria Exarhală a Chişinăului

Către Serdăria de Orhei.

Pe marginea adresei Serdăriei către această Dicasterie, cu care au fost trimiși spre judecare evreul Osip și unguroaica Florea, care au fost aflați în preacurvie, Dicasteria a hotărât, că judecarea preacurviei evreului Osip și a unguroaicei Florea, care au fost trimiși de la această Serdărie, nu ține de competența acestei Dicasterii, deoarece ei nu sunt enoriașii Bisericii Ortodoxe, ci trebuie să fie judecați de puterea civilă. În acest temei, să se solicite de la Serdărie, ca să-i ridice pe acești preacurvari de la Dicasterie cu poliția locală și să-i judece conform prevederilor legale.

Ianuarie 16 zile, anul 1813. nr. 48.

SURSA: ANRM. F. 205, inv. 1, d. 275, f. 3. Copie.

EDIȚII: Documente privitoare la cotidian și viața de familie din Basarabia în secolul al XIX-lea. Volumul I. 1813. Editori: Teodor Candu, Alina Felea. Chișinău, 2013, nr.12, p.51.

17. 1813, ianuarie 22. – Dicasteria Exarhală a Chișinăului solicită guvernatorului civil al Basarabiei să intervină și să impună Serdăria de Orhei să cerceteze pricina de curvie dintre Iosip Meir, evreu, și Floarea ungheroaica, cât și să examineze corespondența în limba rusă.

Из Кишиневской Экзаршеской Духовной Дикастерии.

В Канцелярию господина гражданского губернатора.

По разным в Дикастерии производящимся делам случалось надобность сноситься с Оргеевской Сардариею, отношениями писанными по российски, которые с ея стороны были принимаемы и удовлетворяемы, но 17-го числа, сего генваря, посланное с Дикастерии отношение писанное по росийски же с обращением колодников еврея Осипа и венгерки Флоры, неправильно Сардариею в Дикастерию присланные для суждения за учиненное ими прелюбодеяние, в Сердарии не принято и распечатанное возвращено не при писменом а при

словестном ответе, что Сардария отношении написанные по российской не принимает, а почему, неизвестно? Поелику же кроме сего случая и по другим делам, по неоткрытие здесь Губернского Правительства, Дикастерия должна иметь сношения с Сардариею отношениями писменными на российский, на тот конец чтобы чрез оную скорее можно получить удовлетворение, но видя с одной стороны, что Сардария ныне российские отношения принимать не хочет, с другой же стороны небезизвестно Дикастерии и о том что в Сардарии производится разбирательство по прозвбам письменным и словесным россиян,

которые конечно без переводу не удовлетворяются, и следовательно Сардария имеет у себя переводчика, то Дикастерия просить Канцелярию господина гражданского губернатора уведомить Дикастерию „неизвестно ли почему Оргеевское Сардария не приняло помянутое сей Дикастерии отношение, а также неблагоугодно ли будет предписать Сардарии, чтобы впредь, до открытия здесь губернского правительства, по отношения Дикастерии, писанные по российский делано было законное удовлетворение”.

Генваря 22 дня, 1813 года. №65-й.

Traducere:

De la Dicasteria Exarhală Duhovnicească a Chișinăului

În cancelaria domnului guvernator civil.

În diverse pricini aflate în executare (cercetare) la Dicasterie a apărut necesitatea de a ne adresa către Serdăria Orheiului cu scrisori în limba rusă, care, din partea acesteia, erau primite și executate, dar la 17 ianuarie, adresa scrisă în limba rusă, trimisă de Dicasterie, cu privire la reținuții evreul Osip și ungheroaica Flora, care au fost trimiși incorect de Serdărie la Dicasterie spre cercetare și judecare pentru fapte de preacurvie, n-a fost primită de Serdărie și, după deschidere, a fost reîntoarsă fără răspuns în scris, dar cu răspuns verbal, că Serdăria nu primește adresele scrise în limba rusă, iar cauza

nu se cunoaște. Deoarece în afară de această situație și în alte cazuri, din motivul neînstituirii aici a Guvernului Gubernial, Dicasteria trebuie să întrețină cu Serdăria corespondența în limba rusă, într-un final ca prin intermediul acesteia să se poată obține satisfacție, însă, văzând că pe de o parte Serdăria acum nu dorește să accepte adrese în limba rusă, pe de altă parte Dicasteriei îi este bine cunoscut faptul, că la Serdărie se efectuează examinarea cazurilor, conform solicitărilor în scris sau verbale ale rușilor, care bineînțeles fără o traducere nu se îndeplinesc, deci, Serdăria are un traducător. În aceste condiții Dicasteria roagă Cancelaria domnului guvernator civil să informeze Dicasteria „nu îi este oare cunoscut de ce Serdăria de Orhei nu a primit adresa menționată, de asemenea, dacă binevoiește să poruncească Serdăriei ca în viitor, până la întemeierea aici a Guvernului Gubernial, adresele scrise de Dicasterie în limba rusă să fie îndeplinite în temeiul legii”.

Ianuarie 22 zile, anul 1813. Nr. 65.

SURSA: ANRM. F. 205, inv. 1, d. 275, f. 4, 4v, 6. Copie.

EDIȚII: Documente privitoare la cotidian și viața de familie din Basarabia în secolul al XIX-lea. Volumul I. 1813. Editori: Teodor Candu, Alina Felea. Chișinău, 2013, nr. 14, p. 53.

18. 1813 februarie 3. – Dicasteria Exarhală a Chișinăului se adresează Departamentului I al Guvernământului Basarabiei cu privire la cercetarea și judecarea cazului de preacurvie între evreul Iosip și unguroaica Floarea de confesiune romano - catolică.

Из Кишиневской Экзаршеской Духовной Дикастерии.

Правительство Бессарабской области в 1-й Департамент.

По отношению в сию Дикастерию Оргеевской Сардарии, при коем присланы еврей Иосиф и женщина Флора, венгерская уроженка, католического исповедания, для суждения за учиненное ими блудодеянии, определено: поелику учинившие блудодеяние не православного исповедания и потому суждение сей Дикастерии неподлежат, а должны быть Судими в светском правительстве для чего о поступлении с ними по законам сообщить во оный Департамент с уведомлением что блудодействовавшие по требованию Дикастерии содержать под стражею в здешней Городской Полиции.

Февраля 3 дня, 1813 года. №130.

Traducere:

De la Dicasteria Duhovnicească Exarhală a Chișinăului

Guvernământul regiunii Basarabia, Departamentul I

În conformitate cu adresa Serdăriei de Orhei în această Dicasterie cu care au fost trimiși evreul Iosif și femeia Flora, de origine unguroaică, de confesiune catolică, pentru a fi judecați pentru fapta de preacurvie în care au fost aflați, s-a hotărât: deoarece persoanele care au preacurvit nu sunt de confesiune ortodoxă și nu pot fi supuși judecării acestei Dicasterii, ei trebuie să fie judecați de puterea civilă, pentru care fapt despre decizia pe marginea acestui caz să fie informat acel Departament cu înștiințarea că preacurvarii din porunca Dicasteriei să fie ținuti sub strajă la Poliția

Orășenească de aici.

Februarie 3 zile, anul 1813. Nr. 130.

SURSA: ANRM, F. 205, inv. 1, d. 275, f. 5. Copie.

EDIȚII: Documente privitoare la cotidian și viața de familie din Basarabia în secolul al XIX-lea. Volumul I. 1813. Editori: Teodor Candu, Alina Felea. Chișinău, 2013, nr. 25, p. 65.

19. 1813, iunie 16. – Catrina, fiica lui Ștefan Burduja, se plânge mitropolitului și exarhului Gavriil Bănulescu-Bodoni, că a fost cununată cu porucicul Gheorghie Andreevici Kusarov, care a părăsit-o după 11 zile, plecând peste Nistru în Mirgorod, și nu s-a mai întors timp de 3 ani. Din cercetările făcute s-a aflat că Kusarov are încă două soții: una la Bender și alta la Brăila.

Cătră înalt preosfințitul a presfântului îndreptătorului Sinod cilen și al aceluiași exarh, chirio chirio Gavriil mitropolit și a feliori de ordini cavaleri.

Catrina, fiica lui Ștefan Burduja din târgul Orheiului.

Jalobă. La anul 1810 m-am măritat cu ce întâi cununii la luna lui iuli(e) cu un porucic Gheorghie Andrievici Kusarov, nași având pe un Neculai Boldeșor din târgul Orheiului, citindu-ni-si cununie de cătră preotul Lionti, tot din Orhei, cu cari porucic am trăit numai 11 zile. Și după aceasta au zis că să duce acasă, peste Nistru, la Milhorod, unde nu va ave zăbavă ci pisti 3-4 săptămâni va veni iarăși înapoi. De atunci și pân(ă) acum sînt 3 ani și nici să aud, nici să știe undi să mai află, atâta numai că după cercetare ce am făcut prin unii și alții, m-au încredințat dumnului post-polcovnic din satul Șoldăneștii, ci ține pi dumnaei cucoana Ancuța cămărășoi, că numitul acest porucic afară de mine ar fi mai având încă aice doao fimei, cu cari au luat cununii, adică la Benderi s-ar di cununat cu o fimei și la Brăila s-ar fi cununat cu alta, fiica unui preut de acolo. Pentru aceasta, fiindcă eu mă aflu în vârsta tinereților și după urmările lui, înșălând și fără meni mai ari doao fimei, chip de a mai trăi cu dânsul sau a-l găsi nu am, rog mila înalt preosfințiilor voastre ca să mi să de voi și slubuzăni spre a mă căsători. Și vecinică pomenire va rămâne înalt preosfințiilor vo(a)stri.

Preplecată la mila înalt preosfințiilor voastri, Catrina văduvă, fiica lui Ștefan Burduja.

Pe aceeași filă în partea de sus: 1813 iunie 16. Să cercetezi Dicasteria și aflându-să că bărbatul jeluitoarei mai are încă femei fără de acestea jeluitoare, luate cu cununie, să ne înștiințeze.

Nr. 998i.

G(avriil) m(itropolit) și e(xarh) <m.p.>

SURSA: ANRM, F. 205, inv. 1, d. 304, f. 1, 1v. Original.

EDIȚII: Documente privitoare la cotidian și viața de familie din Basarabia în secolul al XIX-lea. Volumul I. 1813. Editori: Teodor Candu, Alina Felea. Chișinău, 2013, nr.154, p. 197.

Notă: Pe fila 1v este scris în creion roșu nr. 889.

20.1813, iunie 30. – Preoții și locuitorii din târgul Orhei mărturisesc despre impunerea forțată a preotului Leonte din târgul Orhei să o cunune pe Ecaterina, fiica lui Ștefan Burduja, cu Gheorghe porucic.

Adecă, noi, care mai jos ne vom iscăli, dat-am adevărat și preîncredințat mărturie noastră la mâna sfinții sale, părintelui Leonte din Orhei, pentru pricina cununii fetii lui Ștefan Burduja, anume Catrina, că pricina cununii într-acești chip au fost cu porușnicul Gheorghii. Logodna lor noi nu știm. În zăoa de lăsatul săcului de postul Sântă Mării, pe la apusul soarelui, au venit Ștefan Burduje, ca să-i dăm mărturii, ca să poată scoate peci de la părintele Sandul ot Săliște, și noi n-am dat mărturie, văzându-l om împărătescu. Dar cu a cui mărturii sau iscălitură, noi nu știm, s-au adus peci cu peceti Sfintei Mitropolii, și preuții s-au ascunsu ca să nu cunune, și a mersu însuși porușnicu și cu alți muscali la casa preutului Antoni, și făcându zurba, preutul s-au ascunsu, și neputându-să mântui, pentru zurba au ieșit și l-au și luat la casa protopopoi, și scoțându-l și pe preotul Leonte, fiindu ascunsu într-o cămară la casa protopopoi, fiindu strânși și alți boiernași moldoveni și moscali.

Și zăcându-i porușnicului preuții: Dumneta ești boieri și om împărătescu, nu să cade dumitale ca să iei fată de moji moldovancă.

Fiindu că atunce au ză tatăl fetii asupra preoților cu mâni: Ce vă pasă sfințiilor voastre, eu o dau cu bună voie me, după muscal, măcar trii zăle să trăiască cu bărbat.

Și zăcându preuții: Că n-or cununa, măcar capetele să ne tai. Atunci au sărit moscalu de pe devan și au scos peciul, și dându-i la ochi preutului Leonte: Na peci și mergi de cunună, că ț-oi smulge barba câte un fir, câte un fir.

Și nice așe preutul Leonte n-au vrut să cunune, zăcându: Păr nu să va duce la preutul Sandul.

Și, îndată au adus tatăl fetii o căruță și l-au pus pe preutul Leonte în căruță, și s-au dus la Sălește împreună cu tatăl fetii, și găsându-l dormindu, l-au strigat, și au ieșit afară.

Zăcându-i preutul: Cu ce cuvânt să cunun pe muscal cu fată de moldovan. Preutul Sandu au ză: Mergi de cunună, peci ț-am trimes, eu dau sama. Și auzându tatul fetii, fiindu față, poruncindu ca să cunune, au mersu și au întreat și pe fată: Cu voie ta este ca să mergi după moscal.

Ea au ză: Cu voie ei iaste.

Și cerându preutul zapis de la tatăl său și de la maică sa, au poroncit feciorului său Luca ca să scrii, și au scris în casa sa zapisul, care iaste și de față. Și așe știm și mărtisăm în frica lui D(u)mnezău.

1813 iuni(e) 30.

Preutul Antone <m.p.>

Eu, Vasăle Popovici, martur <m.p.>

Danu Ștefan, martur <m.p.>

Eu, Manole Sucevan, staroste, am scris și sînt martor <m.p.>

Altă mână: La această cununii, fiind și noi fați, am adevérit.

Vasile Teodor <m.p.>

Nicolai Boldișor <m.p.>

(a.d.) Eu, Daniil Margini, știu că în vreme aceia, când îl căuta pi părinteli Leonti, Ștefan Burduje, tatul Catrinii, să afla ascuns în casă la mini, firindu-se ca să cununi.

SURSA: ANRM. F. 205, inv. 1, d. 304, f. 4-5. Original.

EDIȚII: Documente privitoare la cotidian și viața de familie din Basarabia în secolul al XIX-lea. Volumul I. 1813. Editori: Teodor Candu, Alina Felea. Chișinău, 2013, nr.170, p. 214.

21. 1813, iulie 4. – Preotul Leonte din Orhei mărturisește în fața Dicasteriei Exarhale a Chișinăului despre cununia Ecaterinei Burduja din Orhei cu poruticul Gheorghe Kusarov.

1813 anul, iulii 4 zile. În Exarhiceasca Duhovniceasca Dicasterie a Mitr(opoliei) Chișinăului, țân(u)t(ul) Orheiului, preotul Leunti, din târgul Orheiului, împotriva jalobii Ecaterinii1, fata lui Ștefan Burduja, tot din Orheiu, celi mai gios scrisă au arătat: Cu adevărat au cununat pe Catrina, fiica lui Ștefan Burduja, din târgul Orheiului, cu poricicu Gheorghii Kusarov, în anul 1810, iuli(e) 31 zile, însă cu pecetluit de la blagocinul Sandul ot Săliști, care pecetluit este de fați. Iară de unde au fost acel porucic, sau de au mai avut vreo femei cu cununie, sau de au fost poricicul în slujbă oștenească, sau politicească, preotul Leunte nu are nicio știință, fiindcă ace cununie s-au făcut cu mare calabalâc, și preotul n-au putut faci cercetare pentru numitul porucic, că el nu vre a cununa nicidecum, încă s-au și ascuns la casa protopoa(p)ii Zmărănda într-o cămară, căutându-l cu moscali, împreună și cu tatăl jăluitoarei, ca să meargă să cetească cununii. Și, scoțindu-l din cămară, acolo în casa ce mare, unde iara adunați, atât porucicul și un ofițări, cât și alți din moldoveni, anumi post(elni)ce(lul) Neculai Buldișor i căpit(anul) Vasăli Teodor, i căpit(anul) Tudurachi, i Manoli Brașovanul și preotul Antonii din Orheiu, au zis preoții porucicului, că este boieriu și om împărătesc, nu să cade să ia fată de mojiic, și i-au zis că nu vor cununa, măcar capetile să le tai.

Atuncea au sărit porucicu di pi divan și scoțind pecetluit l-au dat la ochi preotului Leunti, zicându-i să cunune, că-i va zmulge barba, câti un fir, și pletile. Și nici așa n-au vrut să cunune, zicând preotul că până nu să va duce la blagocinul Sandul, nu va cununa. Și așa, tatăl jăluitoarei au adus o căruță și s-au dus la Săliști, la blagocin, împreună cu tatăl jăluitoarei, și găsiind pe blagocin dormind, l-au strigat, și au ieșit afară, și au cerut preotul Leunti sfātuire cu ce cuvânt să cunune pe porucic, fiind moscal și neștiut. Iară blagocinul au zis, mergi de cunună, peci și-am triimes, zicând, că el a da samă, fiind față și tatăl jăluitoarei. Și așa, întorcându-să preotul la Orheiu, s-au dus să-i cunune. Și întâi au făcut întrebare fetii, esti cu voia ei, iară ea au zis, că cu toată voia ei este, și așa i-au cununat, are și mărturie de la cei ce s-au întâmplat fați la aceasta. Și a doa zi, după cununie, au luat preotul și zăpis de la tatăl fetii, că dacă va naște vreo pricină, să nu fie preotul supărat, iară pecetluitul cu ce chip l-au scos, preotul Leunti, nu știe. Nici mărturie n-au dat. Cu adevărat au arătat și au iscălit.

Preotul Leontii ot Orhei <m.p.>

SURSA: ANRM. F. 205, inv. 1, d. 304, f. 2, 2v. Original.

EDIȚII: Documente privitoare la cotidian și viața de familie din Basarabia în secolul al XIX-lea. Volumul I. 1813. Editori: Teodor Candu, Alina Felea. Chișinău, 2013, nr.173, p. 217.

22. 1813, octombrie 29. nr. 1122. – Proces- verbal al Dicasteriei Exarhale a Chișinăului și Hotinului, în care Pavel Grecu și Manoli Baeresctar din Chișinău mărtusisesc pentru o femeie moldoveancă, care și-a lăsat bărbatul la Silistra, a fost înșelată de un armean Inge Ovanes, cu care a făcut și un copil.

Anul 1813 oc(tom)v(rie) 29 zile, în Exarhiceasca Dicasterie a Mitropolii Chișinău (lui) și Hotinul(ui), Pavel Grecu, pomășcic și Manoli Baeresctar de aice din Chișinău au arătat că la anul 1812 un arman Inge Ovanes, tot de aice din Chișinău, au luat pe o fimei moldovancă, creștină, cu numile Rada lăsându-și bărbatul acolo la Silistra. Și că au înșalat-o armanul zicând că să va boteza, și, făcându-o îngreunată, au născut acum pruncu, și l-au și botezat în legea armeniască, și acum voește să să și cu dânsa în legea armeniască, aceste au arătat și neștiind carte și-au pus numile

și degitile.

Eu, Pavăl Grecu, pamășcic

Eu, Manoli Baeresctar

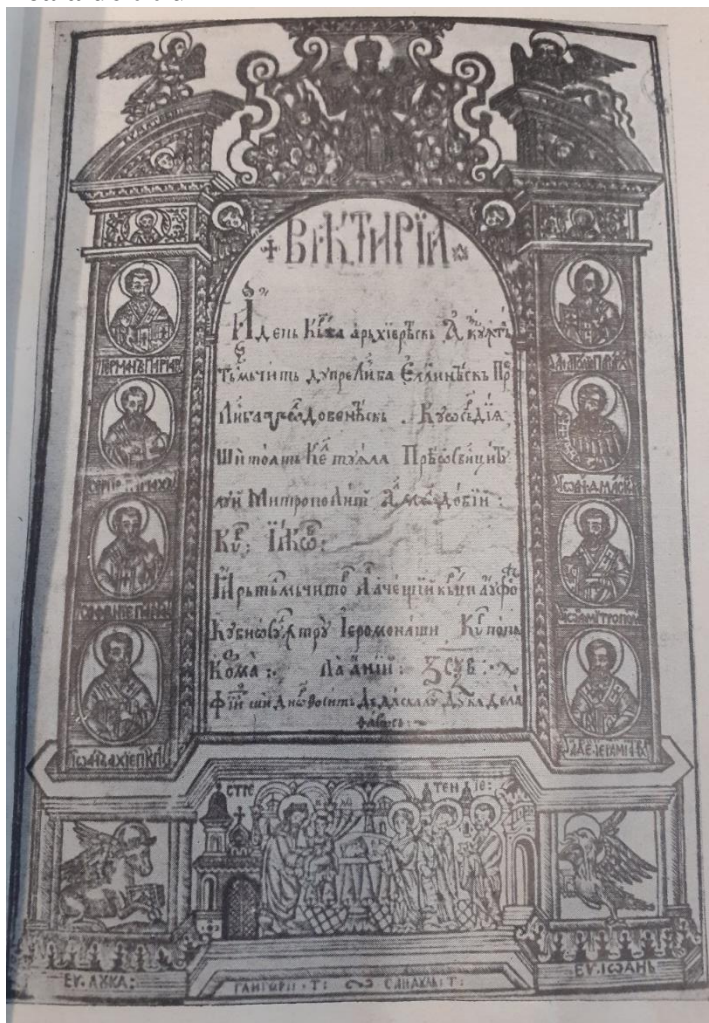
Nr. 1122.

SURSA: ANRM. F. 205, inv. 1, d. 335, f. 1 (Original).

EDIȚII: Documente privitoare la cotidian și viața de familie din Basarabia în secolul al XIX-lea. Volumul I. 1813. Editori: Teodor Candu, Alina Felea. Chișinău, 2013, nr. 311, p. 359.

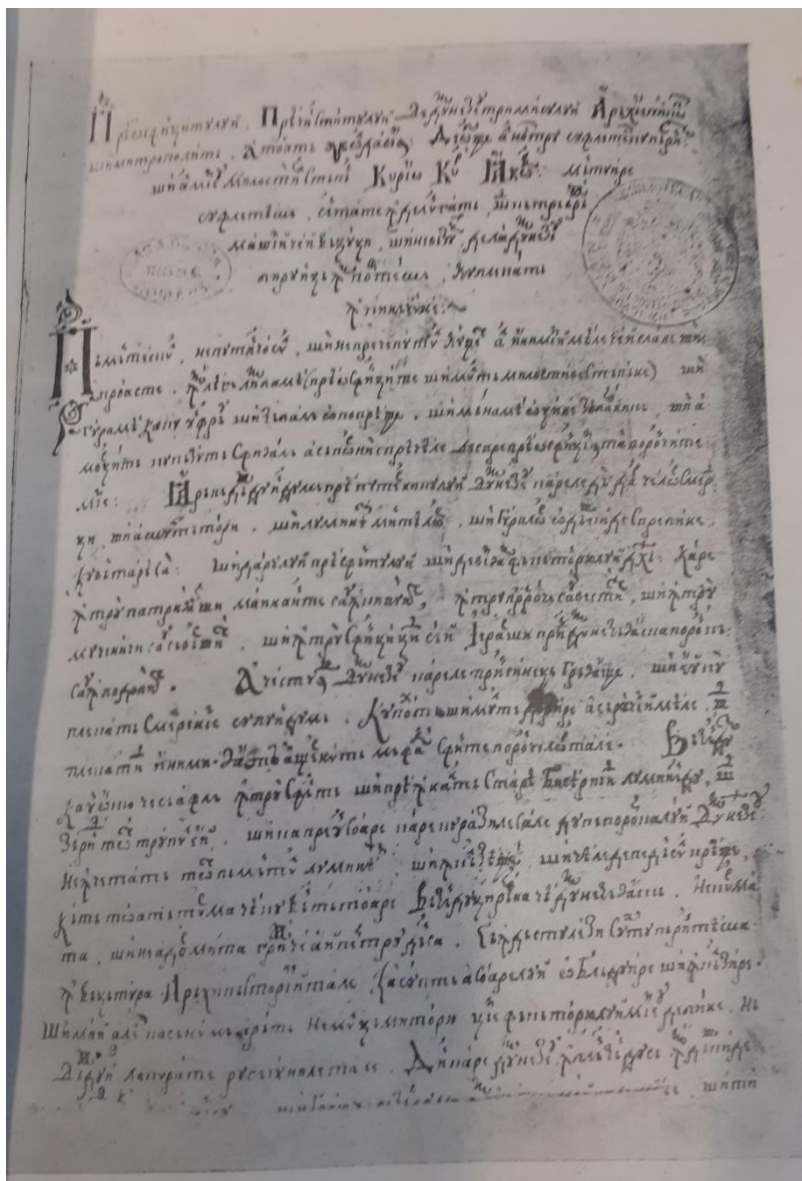
II. Copii de pe Vactiria / adecă Cărja arhierească acum întâiu / tălmăcită duple limba ellinească pre / limba moldovenească. Cu osărdiea și toată cheltuială Preaosvințitului Mitropolit al Moldovii: / Kir Iacov /Iară tălmăcitor al aceștii cărți au fost cuviosul întru ieromonahi kir popa / Cosma. La anii 7262 / fiind și diortosită de dascalul Duca de la / Thasos.

1. Foaia de titlu

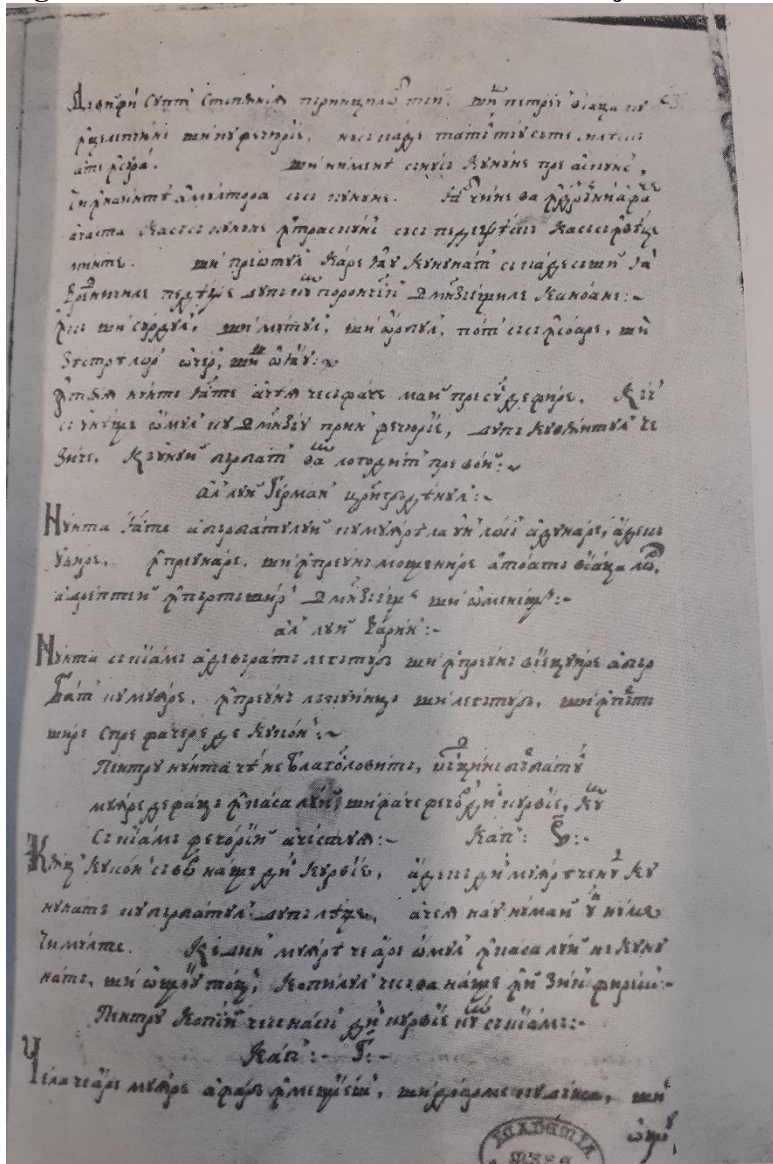
Sursa: În: *Intregiri. Buletinul Institutului de Istoria vechiului drept românesc*, închinat celor 30 de ani de existență a Universității populare din Vălenii de Munte și ctitorului ei, Nicolae Iorga, Iași, 1938

2. Prima pagină din prefața lui Cosma către Mitropolitul Iacov Putneanu

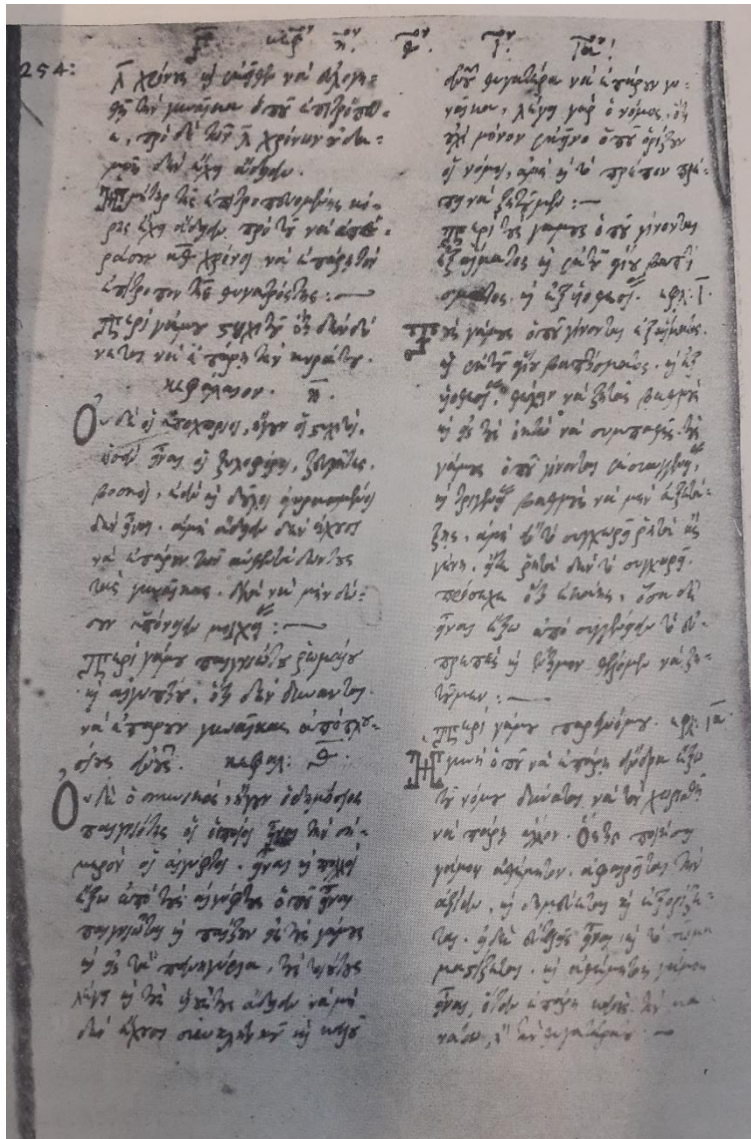
Sursa: În: *Intregiri. Buletinul Institutului de Istoria vechiului drept românesc, închinat celor 30 de ani de existență a Universității populare din Vălenii de Munte și ctitorului ei, Nicolae Iorga*, Iași, 1938

3. Pagina 207 din traducerea românească a Cârjei arhierilor

Sursa: În: *Intregiri. Buletinul Institutului de Istoria vechiului drept românesc*, închinat celor 30 de ani de existență a Universității populare din Vălenii de Munte și citorului ei, Nicolae Iorga, Iași, 1938

4. Pagina 254 din originalul grec al Cârjei Arhierilor

Sursa: În: *Intregiri*. Buletinul Institutului de Istoria vechiului drept românesc, închinat celor 30 de ani de existență a Universității populare din Vălenii de Munte și ctitorului ei, Nicolae Iorga, Iași, 1938

DECLARAȚIA PRIVIND ASUMAREA RĂSPUNDERII

Subsemnata, Alina Felea, declar pe răspundere personală că materialele prezentate în teza de doctorat sunt rezultatul propriilor cercetări și realizări științifice. Conștientizez că, în caz contrar, urmează să suport consecințele în conformitate cu legislația în vigoare.

Numele, prenumele

Felea Alina

Semnătura

Data 10.05.2022

CURRICULUM VITAE

DATE PERSONALE:

Nume, prenume Felea Alina

Data nașterii și locul nașterii 03.01.1975,s. Holoșnița, r-nul Soroca, Republica Moldova

Adresă domiciliu str. Titulescu,4, Chișinău, Republica Moldova

(includeți și codul poștal) MD-2012

Telefoane de contactat GSM:+37379629964

e-mail: afelea44@gmail.com

STUDII:

1991-1996 - Facultatea de Istorie a Universității de Stat din Moldova, Chișinău. Specialitatea Istorie.

1996-1999 - studii doctorat la Institutul de Istorie al AȘM

2020-2021- postdoctorat la Institutul de Istorie al MEC

TITLURI ȘTIINȚIFICE ȘI ONORIFICE:

Doctor în științe istorice, 2001.

Conferențiar cercetător, 2008.

ACTIVITATEA ȘTIINȚIFICĂ ȘI DIDACTICĂ:

1999 - prezent - cercetător științific la Institutul de Istorie al AȘM (Institutul de Istorie, Stat și Drept al AȘM în perioada 2006-2012). Din 2019- cercetător științific coordonator.

2003-2005 – Institutul de Relații Internaționale „PERSPECTIVA”.

2004-2005 – Academia de Administrare Publică pe lângă Președintele Republicii Moldova.

2011-2012- Universitatea de Studii Politice și Economice Europene “Constantin Stere”

Domenii de interes științific: Istoria căsătoriei și relațiile de rudenie în spațiul românesc; Istoria familiei; Viață cotidiană și mentalități în Evul Mediu și Epoca Modernă; Istoria orașelor din spațiul Pruto-Nistrean; Integrare europeană.

Publicații (în total): 3monografii, 1 monografie în coautorat, 2 culegeri de documente (în coautorat), autor de manuale (universitare (1), gimnaziale (4)) peste 150 de articole științifice, inclusiv peste hotare: Lituania, Polonia, Federația Rusă, România, Ucraina, Armenia.

Conferințe științifice: peste 80 participări la conferințe naționale și internaționale.

Participări în proiecte:

2009 - 2010 – Proiectul „Instituții administrative locale în Basarabia (1812-1861). Documente și materiale” (conducător de proiect)

2009- Proiectul „Patrimoniul politic și cultural al Cantemireștilor (noi valorificări)” (cond. proiectului acad. Andrei Eșanu)

2010-2011 - Proiectul „Populație și societate în Basarabia în I jum. a sec. al XIX-lea. Studiu și materialele recensământului din anul 1835”(cond. proiectului dr. Teodor Candu),

Proiectul tinerilor cercetători 16.819.06.13F. Valorificarea patrimoniului etnocultural al Republicii Moldova în educația tinerei generații (directorul proiectului dr. Ivan Duminică)

2020-2023-20.80009.0807.36 Evoluția istorică a Moldovei din Antichitate până în Epoca Modernă în contextul civilizației europene. Basarabia în cadrul Imperiului Rus. Sinteză academică, studii, documente și materiale didactice. Partea I (conducătorul proiectului dr.hab. Igor Cereteu)

Limbi cunoscute: româna, rusa, engleza, franceza.